LATIJNSCHE

GRAMMATICA

VOOR GYMNASIËN

DOOR

Dr. J. WOLTJER,
HOOGLEERAAR AAN DE VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM.

VIJFDE, VERBETERDE DRUK.

Ing. f 3,90.
Geb. - 4,50.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS' U. M., 1911.

STOOMDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS,

UIT HET VOORBERICHT VAN DEN EERSTEN DRUK.

Toen voor ruim drie jaren mijn vriend, de Heer E. B. ter Horst, van zeer bevoegde zijde opmerkzaam gemaakt op de behoefte, die er nog altijd bleef bestaan aan een beknopte Latijnsche Grammatica voor onze Gymnasiën, mij verzocht om zulk een boek te schrijven, beloofde ik aan dat verzoek te zullen voldoen. Ware het mij echter toen bekend geweest, hoeveel moeite en studie de vervulling dezer taak mij zou kosten, ik zou haar misschien niet op mij genomen hebben, ofschoon ik, nu op dat-werk terugziende, toch ook moet erkennen, dat zeer vele uren er aan besteed mij geen gering genot hebben verschaft.

Wat de eischen betreft aan zulk eene grammatica te stellen, daarover was ik, door de ondervinding voorgelicht, het met mij zelven reeds eens geworden. Met Peter (in de Voorrede op Haase's Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft) meende ik, dat vooral het onderscheid niet moest worden uit het oog verloren tusschen de gedrukte grammatica en de grammatica, die door de viva vox van den docent tot de leerlingen komt bij de lectuur der schrijvers. De eerste moest, dacht mij, beknopt zijn, niet eene mijn voor den leerling, waaruit hij allerlei bijzonderheden der taal of eigenaardigheden van dezen of genen schrijver kon leeren opdelven, maar die dan ook even duister voor hem zou blijven als eene mijn, maar een leerboek, dat hij in het geheugen kon opnemen en verwerken, dat hem het karakter der taal in de periode van haren bloei in hoofdtrekken deed aanschouwen.

Toch moest bij beknoptheid naar eene betrekkelijke volledigheid gestreefd worden, zoodat de leerling door al de klassen van het gymnasium heen slechts ééne grammatica behoefde te gebruiken. De leerling moet zich in zijn leerboek zóó inwerken, dat hij er geheel in tehuis is, dat het wat vorm en inhoud betreft geheel zijn eigendom wordt, en dat doel bereikt men niet door hem twee verschillende werken in handen te geven, of door zijn leerboek zóó uitvoerig te maken, dat het hem bij alle voorkomende grammatische questies een vraagbaak zou kunnen zijn. Dit laatste doel bereiken de schoolgrammatica's buitendien toch niet, zelfs niet voor de meest gelezen schrijvers. Het bijzondere taalgebruik der autenrs zal wel altijd door mondelinge toelichting moeten worden aangewezen en verklaard, of uit het Lexicon worden nagegaan.

Doch ook de kennis der bijzonderheden van het klassieke Latijn, van het eigenaardige der geheele taal in hare deelen, moet mijns inziens vooral uit eene nauwgezette en uitgebreide lectuur van goede schrijvers verkregen worden.

Met deze beginselen voor oogen toog ik aan den schijnbaar gemakkelijken, doch inderdaad moeilijken arbeid. Hoeveel nut ik voor mijn doel ook kon trekken en heb getrokken uit Kühners Ausf. Gramm., Neue's Formenlehre, Bücheler's Grundriss der lateinischen Declination (2te Aufl. von Windekilde), Gossrau's Lateinische Sprachlehre, Haase's en Reisig's Vorlesungen, Draeger's Historische Syntax, Hoffmann's Monographie over „die Construction der lateinischen Zeitpartikeln 2te Aufl.", Heynacher's Was ergiebt sich aus dem Sprachgebruch Caesars im bellum Gallicum u. s. w. (dien ik voor een groot

deel in de behandeling van den Ablat. gevolgd ben) en andere werken of monographieën, toch moest ik somtijds, 'tzij omdat er tusschen de genoemde schrijvers tegenspraak bestond, 'tzij om andere reden, een eigen en zelfstandig onderzoek instellen, om voor mij zelven tot zekerheid en helderheid te komen. Daar ik echter voor mijn doel slechts de taal van Cicero en Caesar had te onderzoeken, had ik in Merguet's Lexikon zu den Reden des Cicero, in Max Heynacher's reeds genoemd werkje en Holder's nauwkeurige Index achter zijne uitstekende uitgave van Caesars bellum Gallicum, voortreffelijke hulpmiddelen.

't Spreekt van zelf, dat ik niet zal beweren, dat in dit schoolboek, zelfs met de beperking van stof, die mij noodig voorkwam, de regels alle zuiver zijn gesteld. Ik heb er naar gestreefd en hoop, dat althans dit streven uit mijn werk zal blijken, terwijl verder alle gemotiveerde aanmerkingen mij welkom zullen zijn.

In het eerste en tweede deel, de klankleer en de etymologie, heb ik door de lengte der vocalen aan te duiden getracht zooveel mogelijk eene goede uitspraak te bevorderen. Al is eene volkomen zuivere uitspraak voor ons ook niet te bereiken en ook niet onmisbaar, toch meende ik, dat niet ten onrechte door velen, o. a. door Ritschl in zijn bekend opstel in 't vierde deel zijner Opuscula, op wat meer zorg in dezen werd aangedrongen. Het voorbeeld in § 12 Aanm. is van dezen geleerde afkomstig.

Bij de behandeling der declinaties en conjugaties heb ik, ook wat de volgorde betreft, het genetische principe gevolgd; ik geloof dat de nadeelen daaraan verbonden veel geringer zijn dan de voordeelen, en dat men, zoo de vorming der woorden uit den stam door de uitgangen naar den algemeen erkenden eisch eener goede methode in de eerste plaats door den leerling moet worden opgemerkt, nauwelijks anders handelen kan. Ik hoop en verwacht dan ook, dat de ondervinding van hen, die mijn werk zullen willen gebruiken, zal bewijzen, dat ik niet verkeerd heb gezien.

De Grieksche woorden in 't Latijn (waarover men ook voor de grammatica belangrijke resultaten vindt bij F. O. Weise Die Griechischen Wörter im Latein Leipzig Hirzel. 1882, vooral in den meer dan 200 pag. bevattenden Index) heb ik gezamenlijk na de declinaties behandeld; de leerlingen behoeven ze niet te kennen vóór het einde van het tweede jaar en kunnen ze dan, nadat ze de Grieksche declinaties kennen, zeer gemakkelijk leeren verbuigen.

Wat de vergelijkende of liever, in dit geval althans, de historische taalstudie en hare resultaten betreft, heb ik gemeend zeer voorzichtig te moeten zijn; alleen reeds de lezing van Dellbrück's Einleitung in das Sprachstudium noopt den leek daartoe. Alleen waar ik meende, dat een vaststaande afleiding of verklaring nuttig of interressant kon zijn, heb ik haar somtijds vermeld, terwijl overigens bij de behandeling van het geheel het historisch-genetische principe niet uit het oog is verloren.

Zooals reeds gezegd is, meende ik voor de Syntaxis mij aan het klassieke proza van Cicero en Caesar te moeten houden. De voorbeelden zijn voor verreweg het grootste gedeelte, bijna alle, aan deze schrijvers ontleend. Slechts zelden heb ik om de eene of andere reden een zin uit Terentius, Vergilius, Horatius, Publilius Syrus (recensuit Guilelmus Meyer, Lipsiae, 1880), Nepos, Livius, Tacitus, wat meer uit Sallustius genomen. Ik deed dat, niet gedreven door een overmatig purisme in 't algemeen, maar omdat naar mijne meening het beste voor de jeugd goed genoeg is, en omdat geen zuiver taalgevoel kan worden gekweekt bij de leerlingen, tenzij men beginne met hen eene zuivere taal te leeren. Want merken zij aanvankelijk ook niet het onderscheid

tusschen het Latijn van Cicero en Livius, van Caesar en Nepos, zij zullen het nooit leeren merken, hun taalgevoel zal zich nooit ontwikkelen, indien men niet eerst eenen zuiveren maatstaf in hun bewustzijn legt.

Ik heb het getal der voorbeelden groot genomen, gedachtig aan Seneca's woord: „longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla". Bijzonderheden, die de regel niet aangeeft, kunnen menigmaal uit de voorbeelden blijken. Hoe vaster de voorbeelden in 't geheugen geprent worden, des te beter. Ik heb ze daarom met eenige zorg gekozen, zóó, dat ze, voor verreweg het grootste gedeelte, feiten of gedachten bevatten, die voor den leerling niet zonder beteekenis zijn en daarom zijne attentie allicht trekken.

Eene vertaling der voorbeelden achtte ik noodzakelijk o. a. om niet te veel tijd aan de lesuren te ontnemen. Ik vond het echter minder raadzaam haar onmiddellijk op het voorbeeld te laten volgen, daar de ondervinding mij geleerd heeft, dat alsdan de eerste meer in 't geheugen wordt opgenomen dan het laatste. Ik heb daarom de vertaling der voorbeelden in een aanhangsel gegeven, wat bovendien nog dit voordeel oplevert, dat de leerling, door de vertaling uit dit aanhangsel terug te vertalen in 't Latijn, zich zelven uitstekend oefenen kan, zoowel bij het leeren, als bij repetitie.

De gewone Appendices heb ik weggelaten, daar er voor de Metriek zeer geschikte en beknopte werkjes bestaan en de Kalender e. a. in de Antiquiteiten tehuis behoort.

Hiermede heb ik gezegd wat ik betreffende dit werk en het standpunt, waarop ik bij het schrijven ervan heb gestaan, meende te moeten mededeelen.

AMSTERDAM, 1 Mei 1883. J. WOLTJER.

VOORBERICHT VOOR DEN TWEEDEN DRUK.

Met blijdschap ontving ik van den Uitgever het verzoek eenen tweeden druk mijner Latijnsche Grammatica te bewerken; daardoor werd ik in de gelegenheid gesteld eenige noodzakelijke verbeteringen aan te brengen. Eigen waarneming zoowel als opmerkingen van anderen hadden mij vele onnauwkeurigheden en leemten doen zien. Van de recensies, die mij onder de oogen kwamen, was die van Dr. Beck in de Philologische Rundschau de zaakrijkste. Hem dank ik ook voor menigen goeden wenk, dien hij, bij het doorloopen der drukproeven, mij gegeven heeft.

Is deze tweede druk in omvang grooter dan de eerste, de inhoud is niet uitgebreid. Van verschillende zijden werd op grootere duidelijkheid in den druk en een gemakkelijker overzicht aangedrongen. Het voldoen aan dat gegronde verlangen is de voornaamste oorzaak van den grooteren omvang van het boek. Andere zijn het overzicht op blz. 42 en 43 en het Aanhangsel blz. 172 en 173 en eindelijk de uitbreiding der vertaling over alle voorbeelden, ook een wensch van vele leeraren. De leerstof is niet vermeerderd.

De aanwijzing van de plaats, waar de geciteerde voorbeelden gevonden worden, heb ik thans achter de vertaling gevoegd. Bij enkele voorbeelden, waarvan ik de vertaling geheel onnoodig achtte, is de aanwijzing in den tekst gebleven.

Het bestek van dit voorbericht läat niet toe rekenschap te geven van al de

veranderingen, die ik heb aangebracht. Ik hoop, dat men ze verbeteringen zal noemen. De litteratuur, die op het gebied der Latijnsche Grammatica sedert den eersten druk van dit boek het licht zag, heb ik gebruikt, zooveel ik kon. 't Was mijn streven daarvoor te zorgen, dat deze Latijnsche Grammatica, naar verhouding van haren aard, beantwoordde aan het standpunt, waarop de Philologie thans staat. Dat er hier en daar misschien eene verklaring gegeven is, die later weer voor eene andere zal moeten wijken, is zeer goed mogelijk. Dat is echter niet te vermijden. Ik heb met behoedzaamheid gezift naar eigen oordeel, meer nog dan vroeger het doel der grammatica voor oogen houdende. Daarom heb ik bijv. de paragrafen over *cum* veranderd. Van het werkje van Lattmann: De coïncidentiae apud Ciceronem vi atque usu, Gottingae 1888 kon ik slechts zeer weinig overnemen.

Over een paar punten hier nog een enkel woord.

De paragrafen over de uitspraak van het Latijn, vroeger naar Corssen behandeld, zijn nu bewerkt naar Emil Seelmann: Die Aussprache des Latein. Heilbronn 1885. Wie over de uitspraak van *obīit*, *cupīit* (§ 35, 4⁰) meer wil weten, verwijs ik dan ook naar het genoemde werk (pag. 80 en 94) en de daar aangehaalde grammatici en inscripties, en verder naar hetgeen Varro de Ling. Lat. IX § 104 zegt over de uitspraak van *pluit* en *luit*.

Een moeilijk punt was de Phonetica en de daarop gebaseerde verdeeling der vocalen en consonanten. Eene vaste terminologie bestaat er nog niet. Seelmann bijv. verwijt aan Sievers, dat hij nog van „guttural" spreekt (pag. 245 noot); toch doet ook Stolz in den 2den druk van het Handb. der kl. Alterth. wissensch., deel II nog hetzelfde; vergelijk zijn noot 6 pag. 288.

Techmer (Zur Veranschaulichung der Lautbildung. Leipzig 1885, pag. 23, noot 3) vermijdt de namen: vocaal en consonant; zijne terminologie echter, waarin namen als: Hinterzungen-Gaumensegel-Engeschlusslaute en Zungenrücken-Spitzen-Engeschlusslaute zeer gewoon zijn, zal wel bezwaarlijk algemeen ingang vinden.

Ik ben daarom in de tabel (§ 22 pag. 10) zoo weinig mogelijk van de vroegere verdeeling afgeweken. Van *palatalen* spreek ik niet; vandaar, dat ik de *j* (*i*) een *linguale* spirant noem, terwijl zij gewoonlijk een *palatale* spirant genoemd wordt (bij Schweizer-Sidler I, 2de druk § 3, Stolz § 58 enzv.). Ik meende dat des te geruster te kunnen doen, daar de locus articulationis de „Zungenrücken" is (zie Techmer o. l. pag. 10 en 21; vergelijk ook Brugmann in Handb. der kl. Alterthw. II² pag. 24). Wil men palatalen noemen, dan moet men niet als Schweizer-Sidler daartoe alleen de *j* brengen, maar bijv. ook de *g*, *k* ezv. (Seelmann, Sievers ezv.).

Gelijksoortige moeilijkheden ondervond ik bij de verdeeling der lettergrepen naar het phonetische beginsel, § 31, dat tegenover het etymologische zeker de voorkeur verdient. Hierin volkomen consequent te zijn en dus te scheiden: *a-bscondo*, *e-xspecto* (Seelmann pag. 144, 146) verdient, mijns inziens, geen aanbeveling.

In de klankleer en de etymologie zijn de lange klinkers door het gewone teeken aangeduid; de aanduiding der korte heb ik weggelaten. Voor de uitspraak der lettergrepen, die door positie lang heeten te zijn (zie Seelmann pag. 107), heb ik mij grootendeels gehouden aan het werkje van Anton Marx Hülfsbüchlein für die Aussprache der lateinischen Vokale in positionslangen Silben, zweite Aufl., Berlin, Weidmann 1889.

AMSTERDAM, 1 Mei 1890. J. WOLTJER.

VOORBERICHT VOOR DEN DERDEN DRUK.

Eerder dan ik verwacht had, is een derde druk dezer grammatica noodig geworden. Daarover verblijd ik mij, niet alleen, omdat daaruit blijkt, dat het boek zijnen weg heeft gevonden, maar ook, omdat mij daardoor de gelegenheid wordt geboden te verbeteren, wat m. i. verbetering behoefde. De veranderingen in dezen derden druk aangebracht bepalen zich tot het noodige; misschien had deze of gene gebruiker er meer verlangd. Dan verzoek ik hem nog eens te overwegen of zijn verlangen op goede gronden rust: ik kan betuigen, dat ik nauwgezet gewikt en gewogen heb, wat mocht blijven en wat niet. Intusschen zal het mij ten allen tijde aangenaam wezen gemotiveerde aan- en opmerkingen te ontvangen.

Voor dezen druk heb ik met dankbaarheid gebruik gemaakt van menig amendement, voorgesteld door Dr. HEMSTEGE te Maastricht.

Ik heb ergens een betoog gelezen over de wenschelijkheid om in de lijsten der werkwoorden de supina te vervangen door de participia perf. passivi. Ik meen dat de praktijk daardoor niet gebaat zou worden. Of een partic. perf. p. bestaat is in verreweg de meeste gevallen wel af te leiden, maar welke supina in gebruik zijn, zou dan nog afzonderlijk moeten worden opgegeven. Het boek van Hale „Die Cum-konstructionen" heeft slechts tot een enkele toevoeging en wijziging aanleiding gegeven.

Moge ook deze derde druk zijnen weg vinden en dienen tot vermeerdering der kennis van eene der schoonste talen.

AMSTERDAM, Nov. 1893. J. WOLTJER.

VOORBERICHT VOOR DEN VIERDEN DRUK.

Ik heb er over gedacht of ik in dezen vierden druk de klankleer meer in overeenstemming zou brengen met de tegenwoordige theorie en terminologie der taalwetenschap, maar ben tot de slotsom gekomen dat ik daardoor wel de moeilijkheden voor den leeraar en den leerling zou vermeerderen, maar het boek als leerboek niet beter zou maken. Wanneer ik bijv. zeg (§ 17) dat *familia* door assimilatie staat voor *famulia*, is dat strikt genomen niet juist, daar *familia* staat voor het Oud-Latijnsche *famelia* en dit naast *famulus*, maar het feit is toch dat in het klassieke Latijn *familia* staat naast *famulus* en de eerste i door invloed van de tweede i is ontstaan (Lindsay p. 193, Sommer p. 112 enzv.).

Wanneer eene wetenschappelijke terminologie voor de phonetische verschijnselen op de gymnasia kan worden ingevoerd, zal zij voor de beide klassieke talen, de moedertaal en de moderne talen dezelfde moeten zijn. Zoo ver echter zijn wij nog niet.

Ik heb in dezen druk verbeterd wat na nauwgezette overweging verbeterd moest worden.

Voor vele gegronde opmerkingen, die hij mij mededeelde en voor het nazien der drukproeven komt ook hier een woord van dank toe aan mijnen zoon R. H. Woltjer, docts. in de philologie.

Op veler verzoek zal vóór het begin van den nieuwen cursus eene verkorte

uitgave van de Etymologie het licht zien. Deze uitgave zal alleen dienen voor de eerste klasse, die dan niet dadelijk de geheele grammatica behoeft aan te schaffen. Ook van de Syntaxis eene verkorte uitgave te bewerken, kwam mij niet wenschelijk voor. Ik heb naar beknoptheid gestreefd en ontken niet dat hier en daar misschien nog eene aanmerking achterwege had kunnen blijven. Wanneer ik echter alle aanmerkingen had weggelaten, die men desnoods zou kunnen missen, zou ik, naar mij voorkomt, niet meer dan een half vel hebben uitgewonnen. Grootere beknoptheid zou bereikt kunnen worden door vele voorbeelden en hunne vertaling weg te laten, maar het boek zou daardoor een deel van zijn eigenaardigheid verliezen en, mijns inziens, niet beter worden.

AMSTERDAM, Februari 1903. J. WOLTJER.

VOORBERICHT VOOR DEN VIJFDEN DRUK.

Deze vijfde druk is op vele plaatsen verbeterd. Aan mijnen zoon Dr. R. H. Woltjer, die mij ook bij het bewerken van dezen druk bijstond, en aan de heeren Dr. J. J. Esser te Kampen en Dr. Eug. Cordewener te 's-Hertogenbosch, die mij vergunden gebruik te maken van de opmerkingen, waartoe de praktijk van het onderwijs in het Latijn hun aanleiding gaf, betuig ik bij dezen mijn hartelijken dank.

Nauwgezet heb ik overwogen, of ik in dezen nieuwen druk niet meer kon volgen het systeem der nieuwere linguistiek. In de klankleer hebben dientengevolge de §§ 20–22 wijziging ondergaan. Wat de syntaxis betreft, merk ik het volgende op. DELBRÜCK wijst in den vijfden druk, blz. 119, van zijne «*Einleitung in das Studium der Indogermanischen Sprachen*" (Leipzig, 1908) op „die kurzgefaszte Latin grammar van W. G. Hale und C. D. Buck, Boston 1903, in der sowohl die Laut- und Formenlehre als die Syntax nach sprachwissenschaftlichen Grundsätzen bearbeitet sind." Wie echter bij Hale en Buck de 17 verschillende subjunctieven nagaat of de „Synopsis of the Principal uses of the Ablative" in § 404 inziet, zal zich wel tweemaal bedenken, vóór hij deze geleerden volgt. Het verwondert mij dan ook niet, dat deze Latin Grammar nog geen tweeden druk heeft beleefd. 't Komt mij voor, dat een Latijnsche syntaxis, bewerkt naar de beginselen der nieuwe taalwetenschap, in eene schoolgrammatica thans nog weinig kans van slagen heeft, veeleer slechts de verwarring grooter zal maken. Ik heb voor dezen druk althans dien weg nog niet durven inslaan.

AMSTERDAM, Januari 1911. Dr. J. WOLTJER.

INHOUD.

Pag.

DERDE DEEL.

De leer der woordvorming.

VIERDE DEEL.

De Syntaxis.

HOOFDSTUK I.

HOOFDSTUK II.

HOOFDSTUK III.

HOOFDSTUK IV.

HOOFDSTUK V.

INLEIDING.

§ 1. Het Latijn is, wat den naam betreft, de taal der Latini of bewoners van de landstreek Latium, inderdaad is het de taal van Rome of der Romeinen. Het behoort tot de groote familie der Indo-Germaansche talen en heeft vele punten van overeenkomst aan de eene zijde met het Keltisch, aan de andere met het Grieksch.

De Latijnen waren omringd door verschillende volksstammen, die, ongeveer tot aan de regeering van Augustus, hunne eigene, met het Latijn nauw verwante, dialecten spraken; van deze zijn slechts het *Umbrisch* en het *Oscisch*, de taal der Samnieten, eenigszins bekend geworden. Van de taal der *Etruriërs* is weinig of niets met zekerheid te zeggen. Wat reeds de ouden zeiden: „de Etruriërs staan met geen volk gelijk, noch in taal, noch in zeden", is eigenlijk alles wat men er ook tegenwoordig van weet.

§ 2. Gedurende het tijdperk van ruim 10 eeuwen, waarin het Latijn gesproken werd, is het natuurlijk aan vele veranderingen onderhevig geweest, zoowel door inwendige als uitwendige oorzaken; onder de laatste moet vooral de invloed van het Grieksch genoemd worden.

Men onderscheidt in de geschiedenis der Latijnsche taal drie hoofdtijdvakken:
1º van ongeveer 240—80 *v. Chr.;*
2º van 80 *v. Chr.*—14 *na Chr.*, den dood van Augustus;
3º van 14—117 *na Chr.*
Vooraf gaat nog een tijdvak, waarin van literatuur weinig of geen sprake is; slechts enkele fragmenten van liederen en wetten, gedeeltelijk nog in een jongeren vorm overgeleverd, zijn uit dezen tijd tot ons gekomen. Uit het oogpunt van de geschiedenis der taal zijn deze oudste overblijfselen natuurlijk van groot belang.

§ 3. De eerste periode, de *archaïsche*, is die van groei; met de uitbreiding van Rome's macht gaat de ontwikkeling der schrijftaal hand aan hand; vooral het Grieksch doet zijnen machtigen invloed gelden. De uitstekendste vertegenwoordigers dezer periode zijn PLAUTUS en TERENTIUS.

§ 4. Haren hoogsten bloei bereikte de Latijnsche schrijftaal in de laatste jaren der Republiek en onder de regeering van keizer Augustus; deze tijd heet de ***klassieke*** of ***gouden periode.*** In haar bloeiden de voornaamste schrijvers: CICERO, CAESAR, SALLUSTIUS, VERGILIUS, HORATIUS, OVIDIUS ezv. CICERO vooral is onze rijkste bron voor het klassieke Latijn, daar hij de ***urbanitas***, de beschaafde taal der oude aanzienlijke familiën in Rome, het zuiverst uitdrukt, en bij hem de voortreffelijke eigenschappen van het Latijn, ***kracht*** en ***waardigheid***, ***logische juistheid*** en ***helderheid***, het meest uitkomen. Met CICERO

wedijvert in menig opzicht CAESAR. Andere prozaschrijvers uit dien tijd zijn, wat de zuiverheid van taal betreft, minder navolgenswaardig. Zij jagen naar effect meer dan naar helderheid en juistheid van uitdrukking. Dat effect trachten zij te verkrijgen door verouderde woordvormen en uitdrukkingen te bezigen, zooals vooral SALLUSTIUS doet, of door de taal der dichters na te volgen, wat bijv. het eigenaardige van den stijl van LIVIUS uitmaakt.

§ 5. Op dezen bloeitijd volgde de periode van het *zilveren Latijn*, waartoe reeds LIVIUS den overgang vormt. Onder de prozaschrijvers uit dit tijdperk zijn vooral te noemen: SENECA, QUINTILIANUS, PLINIUS de jongere en TACITUS. Door de groote uitbreiding, die het Latijn verkregen had, werden de taalvormen hoelangs zoo meer vermengd en verzwakt, terwijl de schrijvers door eenen rhetorisch gekunstelden stijl zochten te behagen. Ieder auteur ging daarbij zijn eigen weg; een algemeene regel bestond er niet; reeds daardoor alleen zou het moeilijk zijn deze periode tot voorbeeld te nemen.

§ 6. Na dezen tijd vervormt het Latijn zich hoe langer zoo meer. Het was tegen het einde van het Romeinsche keizerrijk, vooral door den invloed der onbeschaafde Romeinsche soldaten en kolonisten, dat er in verschillende deelen van het uitgestrekt gebied verschillende dialecten zich vormden. De inheemsche bevolking gebruikte op hare wijze de Latijnsche volkstaal *(militaris vulgarisque sermo)*. Op deze wijze ontstonden de Romaansche talen, zooals het *Fransch*, het *Italiaansch*, het *Spaansch* ezv. Men vergelijke de volgende woorden:

Latijnsche schrijftaal		Volkstaal	Fransch
quinque	vijf	cinque	cinq
fons	bron	fontana	fontaine
auscultare	luisteren	ascoltare	écouter
ténebrae	duisternis	tenébrae	ténèbres
equus	paard	caballus	cheval
ovis	schaap	vervex, berbix	(berbis) brebis
os, oris	mond	bucca (wang)	bouche
caput	hoofd	testa	tête
humilis	laag	bassus	bas
edere	eten	mandūcare (kauwen)	manger

§ 7. Onze kennis van het Latijn wordt geput: 1⁰. uit afschriften van de werken der oude schrijvers. De alleroudste van deze handschriften (*libri manuscripti, codices*), die wij bezitten, klimmen waarschijnlijk niet hooger op dan tot de 3e eeuw na Chr. Buitendien bezitten wij nog fragmenten van *papyrusrollen* te Herculaneum en elders opgedolven; — 2⁰ uit de opschriften (*inscriptiones*) in steen en metaal, waarvan de oudste opklimmen tot in de 5de of 6de eeuw v. Chr.; — 3⁰ uit de overleveringen der taalleeraars (*grammatici*).

EERSTE DEEL.

DE LEER DER KLANKEN EN LETTERGREPEN.

HOOFDSTUK I.

KLANKTEEKENS EN UITSPRAAK.

§ **8.** De Romeinen gebruikten om hunne klanken door teekens voor te stellen een alphabet van 21 letters, wier naam en vorm (hoofdletters) met de onze, die er aan ontleend zijn, overeenstemmen.

Klinkers: A, E, I, O, V (U).

Medeklinkers: B, C, D, F, G, H, K, L, M, N, P, Q, R, S, T, X.

AANM. 1. De Romeinen hebben hun alphabet aan de Grieken van Beneden-Italië ontleend, maar de namen der letters zelf gevormd.

AANM. 2. De J, eene verlengde I, en de W, eene dubbele V, werden door hen niet gebruikt; voor de U en de V hadden zij slechts één teeken V; — Y en Z werden alleen in vreemde, vooral Grieksche, woorden gebezigd. Tegenwoordig neemt men in de uitgaven der Latijnsche schrijvers gewoonlijk de I als klinker en als medeklinker (J), maar de V als medeklinker en de U als klinker; in enkele is echter de V consequent zoowel klinker als medeklinker.

AANM. 3. De C werd oorspronkelijk gebruikt, zoowel om den K klank als den G klank (zie § 10, 2) voor te stellen: *leciones* = *legiones*, *Cartaciniensis* = *Carthaginiensis;* van daar nog in het klassieke Latijn **C.** als verkorting voor den eigennaam *Gāius* en **Cn.** voor *Gnaeus.*

Het letterteeken G is door eene kleine wijziging van de C gemaakt (omstreeks 300 v. Chr.), toen men den stemhebbenden keelklank door een teeken van den stemloozen wilde onderscheiden. Vgl. § 22.

AANM. 4. De K werd in het klassieke Latijn slechts zelden gebruikt en wel als verkorting voor *Kalendae* de eerste dag der maand, *Kaeso* een eigennaam, en *kaput* (kapittel); schrijft men deze woorden voluit, dan kan men K of C gebruiken: *Kalendae* (*Kal.*) of *Calendae* (*Cal.*), *Kaeso* of *Caeso*, *Kaput* of *Caput.* Zoo ook *Karthāgo* en *Carthāgo.*

§ **9.** Wij spreken het Latijn gewoonlijk uit even als onze eigene taal, doch dienen op de volgende bijzonderheden te letten:

1⁰ De **c** wordt vóór **e, i, y, ae, eu, oe** als **s** of **ts,** vóór de overige klinkers en medeklinkers en aan het einde der woorden als **k** uitge-

sproken: *carcer* (spreek uit *kartser*) kerker, *Caesar* keizer; *fac* doe; *Cyprus*, *centaurus*.

2⁰ De **i** wordt uitgesproken als **j**, wanneer zij in 't begin van eene lettergreep vóór een klinker staat, dus: *iam* reeds, spreek uit *jam; ieiūnus* nuchter, spr. uit *jejūnus; iocus* scherts, spr. uit *jocus; iūdex* rechter, spr. uit *jūdex; cōniungo* samenvoegen, spr. uit *cōnjungo;* maar *praeteriens* voorbijgaand, *prae-ter-i-ens; tenuia* tengere, *te-nu-i-a.*

3⁰ In de letterverbindingen **-ngu**, gevolgd door een klinker, **qu**, waarop altoos een klinker volgt, en **sua-**, **sue-** wordt de **u** in den regel als een medeklinker (w) uitgesproken:
anguis (spr. uit *angwis*) slang, *lingua* (*lingwa*) tong, *languidus* (*lángwĭdus*) kwijnend, *quīdam* (*kwiedam*) een zeker iemand, *quasi* (*kwasi*) alsof, *quoque* (*kwokwe*) ook, *suadeo* (*swadeo*) ik overreed, *suāvis* (*swavis*) zoet, *suētus* (*sweetus*) gewoon. Maar *arguo* (*argu-o*) ik bewijs, *sua* (*su-a*) zijne.

4⁰ **ti** luidt vóór klinkers als **tsi**: *negōtium* zaak, *ōrātio* redevoering, *iustitia* rechtvaardigheid (spr. uit *jus-ti-tsia*), *distinctio* onderscheiding, *prudentius* verstandiger; doch na **s**, **t** en **x** blijft de uitspraak **ti**: *ōstium* monding, *iūstius* rechtvaardiger, *Bruttius ager* het land der Bruttii, *permixtio* vermenging, zoo ook in *tōtīus* van den geheelen (spr. uit *too-tíe-us*).

Aanm. Ook de oude infinitivi op *ier*, als **nītier*[1]) voor *nītī* steunen, behouden den zuiveren t klank.

5⁰ De **v** klinkt zachter dan bij ons, bijna als de **w**: *vīcus* wijk, *vīnum* wijn.

6⁰ De letterverbinding **oe** wordt uitgesproken als *eu*, **eu** daarentegen als de hollandsche *ui*, *prooemium* inleiding, voorwoord, *eheu* ach!

7⁰ Waar **ie** in het Latijn voorkomt, moeten steeds beide klinkers afzonderlijk worden uitgesproken, bijv: *dies* dag, spreek uit di-ēs; *pariēs* wand, spr. uit pári-ēs; *audiebam* ik hoorde, spr. uit audi-eebam.

§ 10. Deze uitspraak wijkt van die der Romeinen in hunnen bloeitijd vrij wat af, zooals uit het volgende blijkt.

1. De **c** werd door hen altijd als k uitgesproken: *carcer* kerker, *cellarium* kelder; *cerasus* kers, *Caesar* keizer, *cista* kist; *amīcus*, *amīci; dīcō*, *dicis; acer*, *acris; Κικέρων* = Cicero; *πριγκίπια* = principia; zoo vindt men op oude inscripties **dekembres* voor *decembres; *pake* voor *pāce*, *ΚΗΝΣΟΝ* = censum.

2. De **g** klonk ongeveer als de g in het fransche *garde*, *grand.* Daar in den oudsten tijd voor de C- en de G klank slechts het ééne teeken C werd gebruikt (§ 8, Aanm. 3) en ook de stemlooze en de stemhebbende keelklapper (§ 22) in de uitspraak elkander nader kwamen dan later, is er dikwijls nog weifeling in de spelling van sommige woorden merkbaar: *vicesimus* en *vigesimus* de twintigste; *tricesimus* en *trigesimus* de dertigste; *cȳgnus* en *cȳcnus* zwaan[2]).

---

1) Vormen met een sterretje voorzien moeten niet gebruikt worden.
2) Hier en elders zijn de meest gebruikelijke vormen het eerst geplaatst.

3. De **h** was eigenlijk geen zelfstandige klank, maar slechts eene adspiratie van de vocaal. De oude Romeinen gebruikten haar zelden; ten tijde van Cicero verkeerde men in eene periode van overgang en in 't laatst van den keizertijd verdwijnt zij geheel. Vandaar wederom verschil in spelling: *harēna* en *arēna* zand; *havē* en *avē* wees gegroet; maar *avēre* verlangen; *erus* en *herus* heer; *Hadria* en *Adria* naam eener stad.

4. De **i** had somtijds een klank tusschen *i* en *ei* zwevende, dikwijls neigde zij naar de u over. Vandaar wederom verschil in spelling:

dico, **deico* ik zeg
plebi, **plebei* aan het volk
ni (= *nisi*) en **nei* indien niet
mille, **meille* duizend
omnīs en *omnēs* alle (accus.)

optimus en *optumus* de beste
libet en *lubet* het lust, behaagt
clipeus en *clupeus* schild
monumentum en *monimentum* gedenkteeken.

In woorden als *Aiāx*, *Gāius*, *Pompēius*, *Trōia*, *māior*, *ēius*, *pēior*, waar de i tusschen twee klinkers staat, wordt zij uitgesproken als i͡j, dat is als eene i die overgaat in eene j, vgl. ons *koeien*. — Men schrijve: *cōnicio*, *dēicio*, *inicio*, *prōicio*, *rēicio*, *trāicio*, *ēicio*, met eene enkele i, die men echter met eene zwakke j er voor moet uitspreken.

5. De **m** klonk zwak aan het einde van een woord, zeer zwak wanneer het volgende woord met een klinker begon; vgl. § 18, 3.

6. De **n** werd uitgesproken als bij ons, ook voor een keelklank: *ancŏra* ἄγκυρα, anker, *longus* lang.

7. De **o** werd over 't algemeen uitgesproken als bij ons, doch somtijds nog doffer, meer overhellende naar de *oe* (*u*), zoodat woorden die in eene oudere periode met *o* geschreven werden, later daarvoor eene *u* aannamen; zoo vindt men met het opgegevene onderscheid: *servus* en **servos* slaaf, *bellum* en **bellom* oorlog, *scribunt* en **scribont*, *cōnsul* en **consol* enzv. Verschil in schrijfwijze: *rōbīgo* en *rūbīgo* roest.

De oude vormen *vorsus*, *vortere*, *vortex*, *voster* gingen over in *versus* naar, -waarts, *vertere* keeren, *vertex* draaikolk, *vester* uw.

8. De **s** werd uitgesproken ongeveer als bij ons; ook tusschen vocalen was zij stemloos; men schreef ten tijde van Cicero: *caussa*, *cassus* = *casus* ezv.

9. De **t** werd uitgesproken even als in onze taal. De uitspraak van *ti* als *tsi* dagteekent eerst uit het laatst van den keizertijd; de Romeinen in den tijd van Cicero en Augustus spraken *ti* bijv. in *Tatius*, *iustitia*, even zoo uit als in *tiāra* tulband. Daar onze handschriften echter uit de middeleeuwen stammen, toen *ti* als *tsi* werd uitgesproken, is van eenige woorden de spelling onzeker of bedorven geworden.

Schrijf: *nuntius* bericht, *nuntiare* berichten (niet *nuncius*, *nunciare*); *cōntio* vergadering (niet *concio*), *cōndicio* voorwaarde (niet *conditio*); *convicium* scheldwoord (niet *convitium*), *sōlācium* troost (niet *solatium*); *subditīcius* ondergeschoven, ezv.

10. De **u** werd in den regel uitgesproken als onze oe; de korte *u* had eenen klank, wat meer overhellende naar de *o*, als in het Duitsche *Butter*, *Luft*. In den ouden tijd vindt men ook **ioudex* voor *iudex*, **abdoucit* voor *abducit*, **Loucana* voor *Lucana*. Buitendien kent het Latijn ook den klank *u*, uitgesproken als onze *u* in *uren*; in de oudere periode werd hij door *u*, in de latere door *i* voorgesteld; vgl. 4.

De **u** dient om een doffen w klank voor te stellen, wanneer **s**, **g**, **q** voorafgaan en een klinker in dezelfde lettergreep volgt, bijv. *unguentum* zalf, *relĭquus* overig.

11. De tweeklank **ai** was in den klassieken tijd reeds in **ae** overgegaan, ofschoon hij bij dichters, die van ouderwetsche vormen houden, in grafschriften, op munten ezv. ook dan nog voorkomt; zoo staat *Romae* te Rome, voor **Romai*, *aedīlis* naam van een overheidspersoon (bouwheer), voor **aidilis*, *patriae* van het vaderland, voor **patriāi* ezv. De *ae* werd uitgesproken als de duitsche ä, ongeveer = ee.

12. Evenzoo is de tweeklank **oi** in **oe** overgegaan, uitgesproken als *eu* (zie § 9, 6⁰). Dikwijls worden in de spelling onzer handschriften **ae**, **oe** en **e** verwisseld. Schrijf:

caelum hemel (niet *coelum*)	*scaena* tooneel (niet *scena*)
caelebs ongehuwd (niet *coelebs*)	*fētus* vrucht (niet *foetus*)
proelium gevecht (niet *praelium*)	*oboedire* gehoorzamen (niet *obedire*)
cēteri de overigen (niet *caeteri*)	*maestus* treurig (niet *moestus*)
cēna maaltijd (niet *caena* of *coena*)	*obscenus* gemeen (oudere vorm *obscaenus*).

13. De tweeklank **ei** had in den klassieken tijd niet meer de uitspraak van onze *ei* (behalve in *hei* ach!), maar die van een klinker zwevende tusschen *e* en *i*. Vandaar nog vormen als *omneis* voor *omnes*, *omnis* alle, *heic* voor *hīc* hier, ezv. Vergel. 4.

14. **Au** werd uitgesproken als bij ons. **Ou** komt in klassiek Latijn niet voor, daarvoor staat **ū**, zie 10.

15. De tweeklank **eu** komt slechts in enkele woorden voor, als: *heu*, *eheu* ach!, *neu* = *neve* en opdat niet, *seu* = *sive* of indien, *ceu* gelijk, *neuter*, *neutiquam* geenszins.

16. De klankverbinding **ui** is door de Romeinen nooit algemeen als tweeklank erkend; zij komt slechts voor in *huic* en *cui*.

HOOFDSTUK II.

DE KLINKERS EN HUNNE VERANDERINGEN.

§ 11. De klinkers, voor zoover zij in het Latijnsche alphabet door teekens zijn weergegeven, vormen eene zekere rij: **u**, **o**, **a**, **e**, **i**, of omgekeerd: **i**, **e**, **a**, **o**, **u**. Tusschen deze klinkers bestaan echter overgangen, die in het alphabet niet door afzonderlijke teekens aangeduid zijn. Slechts eene mondelinge toelichting kan deze volgorde verduidelijken.

§ 12. Een klinker, l i t t e r a v o c ā l i s, wordt l a n g of k o r t uitgesproken. Lange klinkers duidt men aan door het teeken ¯, bijv. ā, ō, ū enzv., korte door het teeken ˘, bijv. ă, ŏ enzv.

Kan een klinker zoowel lang als kort worden gebruikt, dan heet hij a n c e p s dubbel, twijfelachtig. — In dit boek zullen, in den regel,

alleen de lange klinkers, waar het noodig is, worden aangewezen. In twijfelachtige gevallen heeft men dus de overige voor kort te houden.

AANM. 1. Lang uitspreken heet *prōdūcere*, kort uitspreken *corripere*. Inderdaad zijn er bij de uitspraak niet maar korte en lange klinkers te onderscheiden, maar van den langsten tot den kortsten kan men wel vier of vijf graden bepalen. Men houdt echter gewoonlijk nog vast aan de onderscheiding door de oude grammatici (§ 7, 3⁰) in 't leven geroepen en spreekt alleen van korte en lange klinkers. Volgens hen is, althans in verzen, de verhouding van een langen tot een korten klinker als die van een halve noot tot een kwartnoot in de muziek, dus als van twee tot een.

AANM. 2. De Romeinen lieten het verschil in lengte, niet te verwarren met den klemtoon, duidelijk hooren, maar in onze uitspraak wordt het dikwijls verwaarloosd, zoodat men leest: *non est ēnim ullo mōdo dūbium quin, qui bōnos consules hābent, mēlius āgant*, terwijl het moest zijn: *nōn est enim ūllo modo dubium quīn, qui bonōs cōnsulēs habent, melius agant*, bijna juist het omgekeerde.

§ 13. Dikwijls hebben woorden, die van denzelfden stam zijn afgeleid, denzelfden klinker, maar verschillend in lengte:

reg-o besturen, *rēx rēgis* koning;
nōtus bekend, *nota* kenteeken;
pac-iscor eene overeenkomst aangaan, *pāx pācis* vrede;
lego lezen, *lēx lēgis* wet;
liquor vloeistof, *līquor* ik ben vloeibaar; ik vloei.
voco roepen, *vōx vōcis* stem;
dux ducis aanvoerder, *dūco* voeren.

§ 14. Dikwijls is een klinker, die van zich zelf kort was, verlengd, omdat van twee medeklinkers, die op dien klinker volgden, de eerste uitgestooten is. Er heeft dan schadeloosstelling of vergoeding van quantiteit der lettergreep plaats (vgl. § 32 en 33); bijv.:

exāmen zwerm, onderzoek (**exagmen* van *ex* en *ago*),
pēs (voor **peds*) *pedis* voet,
divīsi ik verdeelde (voor **divid-si*) van *divido*.

Vgl. verder § 36, 2.

§ 15. Door den invloed van het accent (§ 43) ontstond er in het Latijn een streven naar verkorting van tweeklanken en klinkers. Vooral aan het einde der woorden, waar het accent het zwakst was, deed dat streven zich gelden. Zoo ging dikwijls een tweeklank over in een langen klinker, een lange klinker in een korten, terwijl een korte verdween:

1⁰ *fraus* bedrog, *frūstra* vergeefs; *claudo*, *inclūdo; caedo*, *concīdo* (zie § 16); **servois*, *servīs* (§ 102); **mensais*, *mensīs* (§ 92);

2⁰ *quōmodo* hoe, ontstaan uit *quō modō; bene* goed, *male* slecht, voor **benē*, **malē; iūrare* zweren, *pēierare* een valschen eed zweren;

3⁰ *surgo* opstaan (voor **surrigo);*
gigno voortbrengen (voor **gigeno*, vergel. *genus* en § 278, 5);
tegmen bedekking (voor *tegimen);*

disciplīna onderricht, leer (voor **discipulina*);
dic zeg (voor *dice*);
animal dier (voor **animāli*);
bij dichters: *saeclum* voor *saeculum* geslacht;
vinclum voor *vinculum* boei.

AANM. 1. Het wegvallen van een klinker uit het midden van een woord noemt men **syncopē**, van het einde van een woord **apocopē**.

Syncope vindt men in de woorden van § 15, 3° en bijv. in *quindecim* voor **quinquedecem* — apocope vindt men bijv. in *animal* dier, voor **animali*, *ut* voor *uti*.

AANM. 2. In sommige woorden wordt voor de welluidendheid en het gemak in de uitspraak een klinker ingeschoven, bijv. *ager* akker, stam *agr(o)*, *liber* boek, stam *libr(o)*, *mina* voor *μνᾶ* (Grieksche munt = *f* 47). Deze inlassching heet **epenthesis.**

§ 16. Wanneer een woord samengesteld wordt met een ander woord of met een voorvoegsel, ondergaan klinkers dikwijls eene *verzwakking:*

ă wordt **ĕ**, bijv. *scando* stijgen, *conscendo; mandare* opdragen, *commendare* toevertrouwen; *annus*, *biennium; arma*, *inermis;*
ă „ **ĭ**, „ *tango* aanraken, *attingo*, *capio* nemen, *accipio* aannemen; *facio* doen; *beneficus* weldadig; *stare* staan, *solstitium* zonnestilstand; *amicus* vriend, *inimicus* vijand;
ĕ „ **ĭ**, „ *lego* verzamelen, *colligo; teneo* houden, *contineo*;
au „ **ū**, „ *claudo* sluiten, *inclūdo* insluiten;
ae „ **ī**, „ *caedo* houwen, *concīdo* neerhouwen; *aequus* gelijk, *inīquus* ongelijk.

AANM. 1. Om deze verzwakking te verklaren moet men aannemen, dat het accent in eene vroegere periode van de Latijnsche taal steeds op de eerste lettergreep van een woord heeft gestaan; stond dus in *scándo* de a in de lettergreep die het accent had, in **conscando* was dat niet meer het geval en verzwakte daardoor de a. In *mándare* lag dus, in die vroegere periode, het accent ook op de eerste lettergreep, niet, zooals in later tijd op de tweede; in *cómmendare* evenzoo ezv.

AANM. 2. De lange **a** en **e** blijven onveranderd: *cēdo* gaan, *concēdo; lābor* glijden, *delābor; rādo* schaven, *corrādo; rēpo* kruipen, *obrēpo.*

§ 17. Twee verschillende klinkers, die naast elkander of in twee op elkander volgende lettergrepen voorkomen, worden in de uitspraak dikwijls aan elkander gelijk gemaakt; deze gelijkmaking heet **assimilatio;** zoo staat

nihil niets, voor **ne-hil*, **ne-hilum;*
nisi indien niet, voor **ne-si;*
di, *dii* goden, voor *dei;*
cōnsilium voor **consulium* (vgl. *cōnsul*, *consulo*);
familia voor **famulia* (vgl. *famulus*, *famulatus*);
sōcors dom, stomp, voor **se-cors;*
tugurium hut, voor **tegurium*, van *tego* dekken.

Zeldzamer komt de **dissimilatio** voor, het ongelijk maken van twee op elkander volgende gelijke klinkers. Zoo werd somtijds **ii** tot **ie,** bijv. *aliēnus* vreemd, van *alius*, voor **aliinus*, (vgl. *canīnus*, *libertīnus*, *masculīnus*); *pietas* vroomheid, voor **piitas*, vgl. *novitas.*

§ 18. De Latijnsche taal zocht het op elkander stooten van twee klinkers, die naast elkander staan, maar tot twee verschillende lettergrepen behooren, zooveel mogelijk te mijden. Die stooting of gaping bij de uitspraak heet **hiātus.** Dikwijls wordt de hiatus vermeden door de plaatsing der woorden; verder door **contractio** of samentrekking, **synizēzis** of samensmelting, **crāsis** of vermenging en **elisio** of uitstooting.

1⁰ **Contractio** heeft plaats, wanneer in hetzelfde woord twee klinkers naast elkander komen of slechts door eene **h** of **v** gescheiden worden; de twee klinkers trekken dan samen tot één langen, bijv.:

coagito trekt samen tot *cōgito* ik denk;
tibiicen tot *tibīcen* fluitspeler;
prai-itor tot *praitor*, *praetor* eigenlijk: voorganger, aanvoerder;
nihil wordt dikwijls *nil* niets;
nehemo wordt *nēmo* niemand (*hemo* oude vorm voor *homo*);
providens wordt *prūdens* verstandig;
movimentum wordt *mōmentum* beweging.

2⁰ Door **synizēsis** worden twee klinkers in hetzelfde woord, die geen tweeklank vormen, *alleen in de uitspraak* samengetrokken, niet in het schrift; vooral geschiedt dit bij dichters; daarbij blijft in den regel na de samentrekking alleen de tijdmaat van den tweeden klinker:

deinde daarna, *alveo* door de bedding, *antehac* vóór dezen.

3⁰ De **crāsis** is eene synizesis, die bij dichters plaats vindt tusschen twee woorden, wanneer het eerste op eenen klinker eindigt en het tweede met een klinker begint. Deze *crasis* vindt ook plaats, wanneer het eerste woord eindigt op eene **m**, voorafgegaan door een klinker, of het tweede woord begint met eene **h** (vgl. § 10, n⁰. 3 en 5); bijv.: *monstrum horrendum, informe, ingens*, een verschrikkelijk, leelijk, ontzettend monster (spr. *monstr' orrend' inform' ingens*).

4⁰ **Elisio** vindt plaats, wanneer van twee klanken naast elkander een, en wel altijd die, welke geen klemtoon heeft, uitgestooten wordt: op de tijdmaat van den overblijvenden klinker heeft de uitgestootene geen invloed, bijv.: *ante eā* te voren, wordt *anteā*, *ne unquam*, *nunquam* nooit. Somtijds wordt eerst een medeklinker uitgestooten, bijv.: *manuhibiae* wordt *manubiae* krijgsbuit.

§ 19. Dichters veroorloven zich somtijds eene **i** of **u** als medeklinker te gebruiken, waar zij gewoonlijk klinkers zijn, om daardoor een woord eene lettergreep korter te maken, bijv.: *tenuia* dunne, tengere, wordt bij dichters somtijds *tenwia* uitgesproken, *fluviorum* als *fluvjorum*, *consilium* als *consiljum*.

Doch ook het tegengestelde gebeurt: zoo wordt *silvae* bij dichters somtijds *si-lu-ae*, *iam* *i-am*, *Orpheus* *Orphe-us* uitgesproken. Het eerste verschijnsel noemt men **synaeresis** of samenvatting, het andere **diaeresis** of scheiding.

HOOFDSTUK III.

DE MEDEKLINKERS EN HUNNE VERANDERINGEN.

VERDEELING.

§ 20. De medeklinkers, *litterae cōnsonantēs*, worden verdeeld:

A. Naar de wijze van voortbrenging:

1⁰. De mondholte is zoo wijd geopend, dat de luchtstroom onbelemmerd, zonder eenige wrijving te veroorzaken, kan uitvloeien; zoo ontstaan de **l** en de **r.** Men noemt ze **liquidae** of *vloeiende;* zij verschillen in wezen weinig van de klinkers.

Somtijds worden ook de **m** en de **n** (zie onder 4⁰) tot de liquidae gerekend.

2⁰. De mondholte is op de eene of andere plaats zoo sterk vernauwd, dat de luchtstroom bij het uitvloeien aan de randen van de engte een *wrijvend geruisch* teweegbrengt: zoo ontstaan **s, v, f** en **i** (= **j**, zie § 9, 2⁰). Men noemt ze somtijds **fricatīvae,** doch gewoonlijk **spirantes;** in het Nederlandsch kan men ze *wrijvers* of *glijders* noemen.

De **v** en de **i** (= **j**) worden ook **semivocales** of *halfklinkers* genoemd.

3⁰. De mondholte is geheel afgesloten en ook de neusholte, zoodat de luchtstroom tijdelijk niet door kan gaan; houdt daarna de afsluiting van de mondholte op, dan veroorzaakt de uitstroomende lucht een *klappend* of *ploffend* geluid; zoo ontstaan **k, p, t, g, b, d.** Men noemt deze consonanten daarom **explosīvae,** wat men in het Nederlandsch door *klappers* of *ploffers* kan weergeven. De Romeische grammatici (zie § 7, 3⁰) noemden ze **mutae.**

4⁰. De mondholte is afgesloten, doch de neusholte niet, zoodat de luchtstroom door den neus ontwijkt; zoo ontstaan de **m** en de **n.** Men noemt ze **nasales,** *neusklanken.*

§ 21. B. Naar de plaats, waar zij gevormd worden:

labiālēs of *lipmedeklinkers:* **p, b; f, v; m;**
dentales „ *tandmedeklinkers:* **t, d; s; n; l, r;**
gutturales „ *gehemeltemedeklinkers:* **c (k), g; q; ng;**
palatales „ *vóór-gehemeltemedeklinker:* **i = j.**

§ 22. C. Naar de strottenhoofd-articulatie: wanneer namelijk bij het uitspreken van een medeklinker de uitstroomende lucht de stembanden in trillende beweging brengt, wordt hij *stemhebbend* (Duitsch: *stimmhaft*, Engelsch: *voiced*) genoemd; wanneer daarentegen de lucht door de openstaande stempleet gaat, zonder de stembanden in beweging te brengen, heet de medeklinker *stemloos* (Duitsch: *stimmlos*, Engelsch: *voiceless;* zoo zijn:

stemhebbend: b, d, g, v, j;
stemloos: p, t, c (k), s, f.

AANM. Onder de **explosivae** worden, naar oud gebruik, **k, p, t tenues, g, b, d mediae** genoemd. Als derde groep worden daarbij genoemd de **adspiratae,** namelijk **ch = kh, ph, th,** die in het Latijn echter slechts in vreemde, vooral Grieksche woorden, voorkomen.

§ 23. Of om eene hardheid te vermijden, of door dat zij zwak werden uitgesproken, zijn dikwijls medeklinkers afgevallen of uitgestooten:

1⁰ Aan 't begin van een woord vóór een medeklinker, zelden vóór een klinker: *locus* plaats, in 't oudste Latijn **stlocus; līs* strijd, voor **stlis; nātus* zoon, bij dichters nog **gnātus; nōscere* leeren kennen, vergeleken met *cō-gnōscere; Iovis* van Juppiter (voor **Diovis*)*; fungus*, σφόγγος, spons; *ubi*, waar? (voor **cubi*, **quo-bi*, vergelijk *alicubi* ergens).

2⁰ Aan het einde van een woord: van twee gelijke medeklinkers valt één weg: *mel* honig (voor *mell*) genet. *mellis*, *os* been (voor *oss*) *ossis*. Verder: *lāc* melk, genet. *lactis* (eigenlijk **glact*, vgl. γάλα, γάλακτος); *cor* hart, *cord-is; puer* knaap (voor **pueros*, zie § 96).

§ 24. 3⁰ 't Meest heeft het wegvallen van medeklinkers natuurlijk plaats in het midden der woorden:

1⁰ De gutturales **c**, **q**, **g** vallen **vóór liquidae** gewoonlijk uit: *fulgēre* bliksemen, *fulmen* bliksem (voor **fulgmen*); *lūcēre* lichten; *lūmen* licht, *frūgēs* veldvruchten, *frūmentum* koren; **ex-ago* uitdrijven, *exāmen* (voor *exagmen*). Zoo ook de **g** voor **v** en **i** consonantes: *nix* sneeuw, *nivis* (voor een ouderen vorm **ninguis*); *vīvo* ik leef, *victus* levenswijze (vgl. *kwik*-zilver, vif-argent; kwik = levendig); *māior* grooter (voor **magior*, vgl. *magis*)*;*
en vóór **s** en **t**, wanneer de liquidae vóór de gutturaal staan: *mergo* indompelen, *mersi*, *mersum; torqueo* draaien, *tortus.*

2⁰ Een **s** valt weg **vóór l**, **m**, **n** en **d**: *dīligo* hoogachten voor **dis-lego*; *Camēna* zanggodin, muze (**casmena*, oude vorm); *pōno* plaatsen (voor **posno*), *viden* ziet gij dan niet?, voor *videsne; īdem* voor **isdem* dezelfde; *iūdex* voor **iusdex* rechter.

3⁰ Een **t** klank vóór een **s** valt weg: *pēs* voet, voor **peds*, genet. *pedis*, *aetās* leeftijd (voor **aetats*), *nox* nacht, genet. *noct-is*, *cāsurus* (van *cado* vallen, dus voor **cad-surus*), *vīsum* (supin. van *video*).

4⁰ Ook de liquidae **m**, **n**, **r** vallen dikwijls uit: *septēni* ieder zeven (voor **septemni*); *quotiēs* hoeveelmaal (oudere vorm **quotiens*); *haur-io* scheppen, putten, *hau-si; prōsa* (voor **prorsa*, **provorsa*) rechtuit (namelijk *oratio*, de slechte en rechte rede, de vrije, ongebonden stijl).

§ 25. **Assimilatio** (vgl. § 17).

1⁰ Wanneer van de mutae **eene media vóór eene tenuis** of vóór eene **s** komt, gaat zij over in de tenuis, d. i. zij wordt stemloos door de stemlooze die volgt (§ 22): *scrib-o*, *scrip-tum; negleg-o* ik let niet op, *neglēxi* (voor **neglec-si*), *neglectum;* stam *rēg*, nomin. *rex* (**recs*) koning.
Ook de **h als keelklank** gaat over in **c**: *trah-o* trekken (**trah-si*, **trac-si*) *trāxi*, (**trah-tum*) *trāctum.*
Doch de mediale b blijft in: *urbs* stad, *plebs* volk, *trabs* balk, *caelebs* enz., en in *ob* en *sub* in samenstellingen, zie § 30.

2⁰ Eene **tenuis** wordt **vóór** eene **liquida** tot eene **media** of tot eene **liquida**: *neglego* ik let niet op, geef geen acht op (voor **neclego*)*; segmentum* afgesneden stuk (voor **secmentum* van *secare*, snijden); *pop-ulus* volk, *pub-licus* openbaar; *sop-ire* doen inslapen, *som-nus* slaap.

3⁰ De **m** gaat vóór *gutturales* en vóór **d**, **t** en **i** in **n** over: (**prim-ceps*) *princeps*

de eerste, (*hum-c) *hunc* dezen, (*eam-dem) *eandem* dezelfde (*quomiam) *quoniam* daar nu eenmaal.

4⁰ De **n** gaat vóór **p** en **b** in **m** over: *rumpo* breken (voor *run-po*, van den stam *rup* met ingeschoven n), *imberbis* baardeloos.

5⁰ Geheele assimilatie vindt plaats o. a. in: *iub-eo* bevelen, *iūs-si;* (*potsum) *possum* ik kan; *cēdo* wijken, *cēssi;* (*liber-lus) *libellus* boekje ezv.

§ 27. **Dissimilatio** (vgl. § 17) heeft vooral plaats bij **l** en **r**; zoo wordt het suffix *-alis* gebruikt, wanneer eene **r**, maar *-aris*, wanneer eene **l** voorafgaat: *liber-ālis* (voor *liber-aris*) een vrij man passend, *mur-ālis* muur-, *rur-ālis* landelijk enzv., maar *auxiliāris* hulp-, *sōlāris* zon-, ezv.

Zoo wordt ook gewoonlijk de uitgang **-brum** of **-bulum**, **-crum** of **-culum** gebruikt naarmate reeds eene **l** óf **r** voorafgaat: *lucrum* winst, *periculum* gevaar, *labrum* lip, *tūribulum* wierookvat ezv.

§ 27. De **s** tusschen twee klinkers gaat bijna altijd over in **r**, somtijds ook aan het einde van een woord, wanneer een vocaal voorafgaat, en in eenige andere gevallen:

arbosem wordt *arborem;* vergelijk *nefas* onrecht en *nefarius* goddeloos; *foedus* verbond, *foeder-is; flos* bloem, *flōris; ūro*, *ūstum* branden; *gero*, *gestum* dragen; *hōnos* en *honor* eer. Vgl. § 64, Aanm. 3.

§ 28. **Epenthesis** of inlassching (vgl. § 15 A. 2) van een medeklinker vindt plaats 'tzij om de uitspraak te vergemakkelijken, 'tzij om haar te verduidelijken:

1⁰ Tusschen **m** en **s** wordt dikwijls eene **p** ingeschoven: *prōm-o* voor den dag brengen, *prom-p-si*, *promptum; sūm-o* nemen, *sūm-p-si*, *sūmptum.* Dikwijls wordt eene **n** ingevoegd: *tem-n-o* verachten, *tem-p-si; ru-m-p-o* breken, van den stam *rup*, *rūpi* (vgl. § 25, 4); *fra-n-g-o* breken, van den stam *frag*, *frēgi; vi-n-c-o* overwinnen, *vīci.*

2⁰ Dikwijls wordt eene consonant verdubbeld om haar te verscherpen: *quattuor* beter dan *quātuor*, *līttera* letter, beter dan *lītera; Juppiter* beter dan *Jupiter.* Doch men schrijve: *cotīdiē* dagelijks, niet *cottidie; Parnāsus*, niet *Parnassus; ānulus* ring, *causa* zaak; *mille* duizend, maar *mīlia.*

§ 29. **Metathesis** of letteromzetting vindt in 't Latijn zelden plaats en meestal met de *r: sperno* verachten, *sprēvi; ster-no* uitspreiden, *stravi; arcesso* ontbieden en *accerso;* lacus *Tarsumennus* werd *Trasumennus.*

SAMENSTELLING MET VOORZETSELS.

§ 30. Vooral in de samenstelling van voorzetsels met andere woorden ondergaan de medeklinkers velerlei veranderingen.

Ab wordt **a** in *afui; afore* afwezig zijn (*abesse*), *aspernari* versmaden, — en vóór **v**: *averto* afwenden, *avoco* af-, wegroepen;
au in *aufore* wegdragen, en *aufugio* ontvluchten;
abs vóór **c** en **t**: *abscīdo* afhouwen, *abscondo* wegbergen, *absterreo* afschrikken *abstineo* afhouden; zoo ook in *absque* zonder;
as (uit *abs*) in *asporto* wegdragen;
overigens blijft **ab**: *abdūco* afvoeren, *aberro* afdwalen, *abiūro* afzweren, *abluo* afwasschen, *abnuo* afwijzen, *abripio* afrukken, *absolvo* vrijspreken.

Ad wordt **a** in *āgnāscor* na geboren worden en *āgnōsco* erkennen (vgl. § 23, 1); verder vóór **sp**, **sc**, **st**: *aspīro* aanblazen, *ascendo* bestijgen, *asto* bijstaan;

de **d** wordt gewoonlijk geassimileerd vóór **c**, **f**, **g**, **l**, **n**, **p**, **r**, **s**, **t**, ofschoon dikwijls de assimilatie nagelaten wordt, vooral vóór **f**, **g**, **n**, **s**: *accīdo* aansnijden, *accūso* beschuldigen, *afficio* aandoen, *aggredior* aanvallen, *allicio* aanlokken, *annuo* toeknikken, *apporto* aanbrengen, *arrīdeo* toelachen, *assentior* toestemmen (maar *adsum*, *adsunt*), *attraho* aantrekken;

vóór de **q** wordt **ad** gewoonlijk **ac**: *acquiro* verwerven;

vóór de **m** en de **v** wordt **ad** niet veranderd, *admiror* bewonderen, *adverto* heenwenden; *advoco*, tot zich roepen.

Amb wordt **am** vóór **p**: *amplector* omvatten, *amplus* ruim;

an vóór **c**, **q**, **f**: *anquiro* opzoeken, *anfractus* kromming, *anceps* tweehoofdig.

Circum kan de **m** verliezen vóór een klinker: *circumeo* rondom gaan en *circueo;* gewoonlijk: *circuitus*, *circuitio* omloop; maar *circumago* rondvoeren.

Com (voor **cum**) blijft vóór **b**, **p**, **m**: *combibo* samen drinken, *compōno* samenstellen, *commūto* veranderen;

com wordt **co** vóór klinkers en **h**, behalve: *comedo* opeten, *comes* makker;

vóór **gn** staat eveneens **co**: *cōgnōsco* leeren kennen; *cōgnātus* bloedverwant;

co (niet *con*) staat in: *cōnecto* samenknoopen, *cōnīveo* zich sluiten, *cōnītor* steunen; assimilatie vindt plaats vóór **r** en **l**, ofschoon ook **conl** gevonden wordt: *corrigo* recht maken, *colligo* verzamelen;

overigens blijft **con**.

Dis staat vóór **c**, **p**, **t**, **q**, **s** en **i** consonans, behalve in *disertus* welbespraakt en *dīiūdico* beoordeelen; dus: *discors* tweedrachtig, *dispōno* uiteen plaatsen;

dif vóór eene **f**: *differo* verschillen;

dīr vóór een vocaal: *dīrimo* scheiden, *dīribeo* verdeelen;

overigens staat **dī**.

Ex wordt geschreven vóór een klinker, eene **h**, **c**, **p**, **t**, **q**, **s**, behalve in *epōto* uitdrinken; dus wordt geschreven: *exseco* uitsnijden; *exsecror* vervloeken, *extinguo* uitblusschen; *exsequor* begeleiden;

ef vóór een **f**: *effero* uitdragen;

overigens **e**, (behalve in *exlex* ongebonden), dus: *ēicio* uitwerpen, *ēligo* uitkiezen.

In wordt **im** vóór **m**, **b**, **p**: *immūto* veranderen, *imbuo* drenken, *implōro* aanroepen, *impero* gebieden, *imperium*, *imperātor;*

ir vóór **r**, **il** vóór **l**: *irrēpo* inkruipen, *illūdo* bespotten; dikwijls echter vindt men de **n** niet geassimileerd;

ī vóór **gn**: *īgnōsco* vergeven, *īgnōro* niet weten;

vóór de andere letters blijft **in**.

Inter wordt alleen geassimileerd in *intellego* begrijpen en zijne derivata.

Ob wordt geheel geassimileerd vóór **c**, **f**, **p**: *occīdo* dooden, *offero* tegemoet brengen, *oppōno* tegenstellen;

de **b** valt weg in: *omitto* weglaten, *operio* overdekken;

obs vindt men slechts in *obsolēsco* verouderen (§ 295, 4), *ostendo* toonen (voor **obstendo*) en *obscenus* vuil, gemeen (van *caenum* slijk, vuil); overigens blijft **ob**.

Aanm. Somtijds vindt men nog verbindingen als: *omm-* voor *obm-*, *ops-* en *opt-* voor *obs-* en *obt-*, *obp-* voor *opp-*.

Per blijft onveranderd: alleen vóór de **l** *kan* de **r** zich assimileeren: *perlego* en *pellego* doorlezen; *pellicio* aanlokken;

de **r** kan wegvallen in: *periūro* = *peiero* meineedig zijn. Vgl. § 15, 2°.

Red verliest de **d** vóór een consonant, behalve in *reddo* teruggeven.

Sub assimileert zich vóór **c**, **f**, **g**, **p**, somtijds ook vóór **m** en **r**: *succido* van onderen afsnijden, *succendo* van onderen aansteken; *succurro* onder iets loopen; (maar liever *suscenseo* dan *succenseo* toornig zijn, vergelijk *suscipio*, *suscito*, die hier onder volgen), *sufficio* voldoen, *suggero* onder aanbrengen, *suppōno* onder iets plaatsen; *submitto* nederlaten en *summitto*, *subrogo* een plaatsvervanger voorstellen en *surrogo*; – naast *sub* bestond een vorm *subs*; **sus** uit *subs*, (vgl. *abs* en *obs*) in *suscipio* opnemen, *suscito* opwekken, *suspendo* ophangen, *sustineo* uithouden; *sustento* steunen, *sustuli* ik hief op; **su** in *suspicio* opzien en *suspīro* zuchten.

Aanm. Wanneer *sub* verzwakkende kracht heeft, blijft het liefst onveranderd, bijv. *subgrandis* tamelijk groot.

Trāns wordt dikwijls **tra** vóór **i conson.**, **d**, **l**, **m**, **n**, dus: *trāicio* en *trānsicio* overwerpen, *trādūco* en *trānsduco* overvoeren, *trālātus* en *trānslatus* overgezet, *trāmitto* en *trānsmitto* overzenden, *trānato* en *trānsnato* overzwemmen; **tran** vóór **s** gewoonlijk en altijd voor **sc**: *trānsilio* overspringen, *trānscrībo* *trānscendo* overstijgen.

HOOFDSTUK IV.

LETTERGREPEN, QUANTITEIT, ACCENT.

§ 31. Voor het scheiden der lettergrepen bestaan in het Latijn de volgende regels:

1⁰ Éene consonant tusschen twee vocalen behoort steeds bij de volgende lettergreep: *a-ni-ma* ziel, *ta-bu-la* tafel; zoo ook *e-tiam* ook, *quo-niam* naardien, *a-xis* as.

2⁰ Wanneer twee of meer consonanten samenkomen, behoort alleen eene liquida (l, m, n, r) of de eerste van eene dubbele consonant bij de voorgaande lettergreep, de overige bij de volgende, dus: *rē-ctor* bestuurder, *scrī-psit* hij schreef, *fa-ctum* daad, *pō-scit* hij eischt, *sī-gnum* teeken, *ho-stis* vijand, *ā-gmen* troep, schare, *frā-gmentum* brok, *mā-gnus* groot, *pote-stās* macht; – *do-ctrīna* leer, *plau-strum* wagen, *no-strī* onze, *corru-ptrix* bederfster; – maar *al-ter* de ander, *mēn-sis* maand, *ar-bor* boom, *ar-ma* wapenen, *in-fāns* klein kind, *ag-ger* wal, *mit-to* zenden, *cras-sus* dik, *metal-lum* metaal, *an-nus* jaar; – *vin-ctus* gebonden, *dēmōn-strare* betoogen, *tōn-strīx* scheerster.

3⁰ De twee neusklanken **mn** worden niet gescheiden, maar behooren beide bij de volgende lettergreep, dus *a-mnis* stroom, *o-mnes* alle, *conde-mno* veroordeelen, *colu-mna* zuil.

4⁰ Wat de woorden met voorvoegsels en voorzetsels samengesteld betreft, verbinde men de slotconsonant van het voorvoegsel met het volgende woord, zoo dit begint met een vocaal of liquida (l, m, n, r): dus: *re-deo* terugkeeren, *su-bito* plotseling, *o-blīvī-scor* vergeten, *pe-reo* omkomen, *a-beo* weggaan, *o-beo* ondergaan; — maar *ob-tineo* in bezit hebben, *ab-sum* afwezig zijn, *con-gredior* samenkomen.

5⁰ Alle samengestelde woorden, waarin het eerste deel der samenstelling verkort of de geheele samenstelling min of meer verduisterd is, beschouwe men als niet samengesteld; dus: *ma-gna-nimus* grootmoedig, *ani-mad-verto* opmerken, *po-tes* gij kunt, *lon-gaevus* hoogbejaard, *vē-neo* verkocht worden.

QUANTITEIT.

§ 32. De quantiteit der *lettergrepen*, dat is de duur, dien men voor hare uitspraak rekent, moet men hoofdzakelijk kennen voor een juist begrip van de versmaat der dichters. Even als wij de tonen, door noten voorgesteld, in maten van een bepaalden duur groepeeren, groepeerden zij de lettergrepen. Daartoe moesten zij den duur van iedere lettergreep kunnen bepalen. De lettergrepen met een langen klinker rekenden zij lang, lettergrepen met een korten klinker kort. Maar in navolging der Grieken bepaalden zij bovendien, *dat iedere lettergreep lang was, waarin op een korten klinker twee of meer medeklinkers volgden*; alleen voor eene muta cum liquida maakten zij dikwijls een uitzondering (*positio debilis*).

Men noemt deze lengte *lengte door positie* (*positione* = θέσει, d. i. waarschijnlijk „bij overeenkomst" of „afspraak"), in tegenstelling met de *lengte van nature* (*naturā*), wanneer eene lettergreep een langen klinker had.

Het kan natuurlijk ook gebeuren dat eene lettergreep tegelijk lang is van nature en door positie, bijv. *laudans* prijzende; hier is de **a** van nature lang (volgens § 33, 1⁰); het woord wordt dus uitgesproken *laudaans* (met eene zwakke *n*); in den genetivus *laudantis* is echter de tweede lettergreep alleen lang door positie; het woord wordt daarom uitgesproken: *laudántis.*

Men wachte zich dus de lengte van de lettergreep te verwarren met de lengte van den klinker.

§ 33. Somtijds echter wordt, ook in de uitspraak in proza, de korte klinker in eene lettergreep verlengd door den invloed van volgende medeklinkers.

Zoo vindt men een langen klinker:

1⁰. wanneer een klinker gevolgd wordt door **ns** of **nf**, dus: *cōnsul* (Grieksch κῶνσουλ), *sapiēns* wijs (Gr. geschreven σαπίηνς), *īnsānus* waanzinnig, *īnsula* eiland (île), *mēnsis* maand, *cēnsus* schatting, *amāns* beminnende, *mōns* berg, *Athēniēnsis* Athener; *trāns* over; — *cōnficio* afmaken, *cōnfluo* samenvloeien, *īnfēlix* ongelukkig, ezv.

2⁰ dikwijls vóór **nc (nq), ct, x, gn** en **r + consonant;** dus *quīnque* vijf, *quīn(c)tus* vijfde, *sānctus* heilig, *coniūnctus* samengevoegd, *fūnctus* verricht hebbende, *lēctor* lezer, *līctor* bijldrager, *rēctor* bestuurder, *āctum* gedreven, *rēxit* hij heeft bestuurd, *tēxit* hij heeft bedekt, *rēgnum* koninklijke heerschappij, *benīgnus* welwillend, *dīgnus* waardig, *māgnus* groot, *Mārcus Mārtialis*, *quārtus* de vierde, ezv.

3⁰ in eenige andere woorden, als: *pāstor* herder, *prīscus* ouderwetsch, *trīstis* treurig, ezv.

AANM. 1. In de meeste gevallen echter bleef in proza de klinker ook vóór twee of meer consonanten kort, bijv.: *căptum*, *răptum*, *cŏndo*, *cănto*, *venŭstus*, *modĕstus*, *silvĕster*, *agrĕstis*, *domĕsticus*, *amănt*, *movĕnt*, *scribŭnt*, *băcca*, *găllus*, *dĭfficilis*, *cĕrtus*, *vĕrsus*, *pĕrdo*, *mĕrces*, *sĕmper*, *incĕndo*, *mŏntem*, *cŏrpus*, *dŏrmio*, *lĭngua*, *ŭnda*, *tŭrba*, *rŭmpo*, *pĭscis*, *lĕctus* (bed), *colŭmna*, *nŏctem*, *mŭltus*, ezv.

AANM. 2. Dichters nemen de lettergrepen lang, die in de bovenstaande aanmerking een korte vocaal hebben vóór twee consonanten.

§ 34. Omgekeerd lag in de Latijnsche taal het streven om lange klinkers te verkorten, wanneer zij onmiddellijk door een anderen klinker gevolgd werden. Men drukt dit uit door den regel: **vocalis ante vocalem corripitur.** Dus:

docĕō leeren, maar *docēre; minŭo* verminderen, maar *minūtus; prĭor* de eerste, maar *prīmus.*

§ 35. Op den voorgaanden regel zijn uitgezonderd:
1⁰ de genetivi op **īus**: *illīus*, *nullīus*, *utrīus* enzv.
2⁰ de **e** in den genet. en dat. sing. der **e** stammen, wanneer een klinker vooraf-gaat: *diēī* van of aan den dag, *faciēī* van of aan het gelaat;
3⁰ de **i** in de vormen van **fio**, behalve wanneer eene **r** op de tweede vocaal volgt: *fīam*, *fīunt*, *fieres* (*ĭĕ*);
5⁰ de **i** in vormen als *obīit* voor *obīvit* hij overleed, *lenīit* voor *lenīvit* hij lenigde, *cupīit* voor *cupīvit* hij begeerde enzv. Bij dichters is de eerste **i** dan kort, maar in proza lang. — Zoo ook in *sub dīo* voor *sub dīvo* onder den blooten hemel; *dīus* voor *dīvus* goddelijk; ook *Dīāna* (voor *Dīvana) komt nog voor bij dichters.
5⁰ Voor Grieksche woorden, in 't Latijn overgenomen, geldt de regel niet, wanneer althans die woorden niet geheel het burgerrecht hebben verkregen, dus: *Darēus* of *Darīus*, *Alexandrīa*, *musēum* enzv., maar *platĕa* straat (πλατεία) en *balinĕum* of *balnĕum* bad (βαλανεῖον).

§ 36. Eenige algemeene regels ter bepaling der quantiteit zijn de volgende:
1⁰ Alle tweeklanken zijn **lang** en evenzeer alle klinkers, die uit tweeklanken ontstaan zijn: *claudo* sluiten, *inclūdo; aequus* vlak, *inīquus; caedo* slaan, houwen, *occīdo* dooden.

AANM. **Prae** in samenstellingen waarvan het tweede deel met een klinker begint is kort: *praeacūtus* van voren gespitst, *praeŭstus.*

2⁰ **Lang** zijn verder alle klinkers, die door de samentrekking van twee klinkers ontstaan zijn, *tibīcen* fluitspeler, uit **tibiicen; nil* niets, uit *nihil; cōgo* bijeen brengen, uit *co* en *ago; iūnior* jonger, uit **iuvenior; dēmo* wegnemen, uit *de* en *emo; nēmo* niemand, uit *ne *hemo.*
Op gelijksoortige wijze zijn ontstaan de lange klinkers in: *prōrsus* rechtuit (*pro* en *vorsus*); *sūrsum* naar boven (**subvorsum*); *ēst* (voor *edit*) hij eet, *ēsse* eten (voor *edere*), maar *est* hij is, *esse* zijn; *cōntio* vergadering (*conventio*).
3⁰ **Lang** zijn alle klinkers gevolgd door een iota consonans, dus: *dīiūdico*, *māior*, *Trāiānus.*
Kort blijven *biiugus* tweespannig, *quadriiugus* vierspannig.
4⁰ De **i** is **lang** vóór de **v**: *dīvus* goddelijk, *audīvi*, *vīvus* levend, behalve in *nivis* genet. van *nix* sneeuw, en *ubivis* overal, dat zelden eene lange **i** heeft.

§ 37. Ter bepaling van de quantiteit der **stamlettergrepen** lette men op de volgende regels:
1⁰ Alle eenlettergrepige substantiva zijn **lang** en van de overige eenletter-grepige woorden die, welke op een vocaal uitgaan, de andere zijn **kort**: *mōs* gewoonte, *vēr* lente, *iūs* recht; *prō* voor, *per* door, *in* in, *et* en. Doch uitgezonderd zijn:
a) *cŏr* hart, *vĭr* man, *fĕl* gal, *ŏs* (*ossis*) been, *mĕl* honig;
b) de niet zelfstandige aanhangsels: *-que*, *-ve*, *-ce*, *-ne*, *-te*, *-pte* en het neutrum *qua;*
c) *ēn* ziedaar, *nōn* niet, *quīn* dat niet, *crās* morgen, *cūr* waarom, *sīn* maar indien, *plūs* meer, *pār* gelijk en de woorden op *c: hīc* hier (maar: *hic* deze, is anceps), *sīc* zoo, (maar: *nec* en niet);

c) enkele eenlettergrepige substantiva, die op twee consonanten eindigen: *ars* kunst, *pars* deel, *fax* fakkel, *nix* sneeuw, *nox* nacht enzv.

2⁰ De verba wier perf. op **ui** eindigt, hebben eene **korte** stamvocaal; *sono* klinken, *sonui*, *moneo* vermanen, *salio* springen.
Uitgezonderd: *dēbeo* moeten (**dehibeo*, § 26, 2) *pōno* plaatsen (**posino*, **posno*, § 14), *flōreo* bloeien en *pāreo* gehoorzamen.

3⁰ Onder de verba hebben de consonantstammen op **-io** en **-ior** een **korte** stamvocaal: *pario* voortbrengen, *fugio* vluchten, *fodio* graven, *patior* dulden, *morior* sterven.
Vele van deze zijn reeds in den voorgaanden regel begrepen.

4⁰. De perfecta en supina van twee lettergrepen hebben de stamvocaal **lang**, wanneer vóór de **i** van het perf. slechts één medeklinker, en voor den uitgang *tum* of *sum* van het sup. geen medeklinker gevonden wordt; dus van *video* zien, *vīdi; fugio* vluchten, *fūgi; cado* vallen, *cāsurus; lūdo* spelen, *lūsi*, *lūsum*.

Kort echter is de stamvocaal in 7 perfecta: *bĭbī* ik dronk, *dĕdī* ik gaf, *fĭdī* ik spleet, *scĭdī* ik scheurde, *stĕtī* ik stond, *stĭtī* ik plaatste, *tŭli* ik droeg;
en in 8 supina:

cĭtum	van	*cieo* bewegen,	*rătum*	van	*reor* meenen,
dătum	„	*do* geven,	*sătum*	„	*sero* zaaien,
ĭtum	„	*eo* gaan,	*sĭtum*	„	*sino* dulden,
lĭtum	„	*lino* smeren,	*stătum*	„	*sto* staan.

AANM. 1. Hierbij behooren ook de composita van *ruo*: *dirŭtum*, *erŭtum*, *obrŭtum* enzv., ofschoon *rūtum* de **u** lang heeft. Vgl. § 271, Aanm. 10.

AANM. 2. De woorden, die in 't Latijn eene **u** hebben in de stamlettergreep en in 't Fransch de **u** hebben behouden, hebben eene lange **ū**; de korte **u** van den stam is in 't Fransch in andere klinkers of tweeklanken overgegaan; dus: muet *mūtus*, jurer *iūrare*, dur *dūrus*, mur *mūrus*, mutation *mūtatio*, brut *brūtus*, pur *pūrus*, enzv.

§ 38. Voor afgeleide en samengestelde woorden geldt als regel, dat zij dezelfde quantiteit hebben als hun stamwoord of hunne samenstellende deelen: *cado* vallen *incido; caedo* vellen, *occīdo; iūs* recht, *iūstus* rechtvaardig; *fās* goddelijk recht, *dies fāstus* gerechtsdag; *rūs* land, *rūsticus* landelijk; *ōs* mond, *ōstium* ingang; *quiēs* rust, *quiēscere* rusten; *calēre* warm zijn, *calēscere* warm worden; *dormīre* slapen, *obdormīscere* inslapen.

AANM. **Prō** wordt in samenstellingen dikwijls kort gebruikt, b.v.: *proavus* overgrootvader, *prŏfānus* onheilig, *proficīscor* vertrekken, *profiteor* bekennen, *profugus* voortvluchtig, *profundus* diep, *prohibeo* beletten; *pronepōs* achterkleinzoon, *protorvus* onstuimig; maar *prōcēdo* voortgaan, *prōclīvis* hellend, *prōmitto* beloven enzv. Over **prae** vergelijk § 36, 1, Aanm.

§ 39. Wat de quantiteit der **achtervoegsels** betreft, merke men op:
De **i** is **lang** in: 1. *aprīcus* zonnig, *mendīcus* doodarm, *pudīcus* eerbaar, *postīcus* achter-, *umbilīcus* navel, *lectīca* draagstoel, *formīca* mier, *lorīca* harnas, *antīquus* oud.
2. *opīmus* vet, *patrīmus*, *matrīmus* wiens vader, wiens moeder nog leeft, *quadrīmus* vier jaar oud, *prīmus* eerste, *īmus* laagste.

§ 40. De quantiteit der verbuigings- en vervoegingsuitgangen kan in het algemeen het gemakkelijkst uit de paradigmata worden opgemaakt. Daarom zal hier slechts over enkele punten gesproken worden.

Van de **eindlettergrepen** op een klinker uitgaande zijn die op **-a** en **-e kort**, op **-i**, **-o**, **-u lang**: *mensa*, *bella*, *genera*, *fratre*, *scrībe*, *dominī*, *fratrī*, *audī*, *dominō*, *cornū*.

Uitzonderingen:

a is **lang**: 1º in den abl. sing. der a-stammen: *mensā;*
2º in den imperativus der a-stammen: *amā*, maar *puta* in de beteekenis *bijvoorbeeld;*
3º in de onverbuigbare woorden, bijv.: *frustrā* te vergeefs, *intereā* ondertusschen, *ergā* jegens (als ablat.) enzv.; maar kort in: *ita* zoo, *quia* omdat, *eia* kom aan.

e is **lang**: 1º in den abl. der e stammen: *diē*, *faciē*, *spē*, en in *famē* door den honger;
2º in den imperat. der e-stammen: *dēlē*, maar dichters gebruiken deze e kort in tweelettergrepige imperativi, wanneer de eerste lettergr. ook kort is: *habe*, *iube*, *mane*, enzv.

o is **kort**: 1º in *cedo* geef hier, zeg eens, welaan, *duo* twee, *ego* ik, *cito* snel, *illico* terstond, *modo* slechts;
2º somtijds, vooral bij latere dichters, als uitgang van den 1en pers. der werkwoorden: bijv. *amo*, *cēdo*.

§ 41. **De eindlettergrepen, die op één consonant eindigen, behalve op c en s** (x) **zijn kort.** Vandaar dikwijls verkorting van een klinker: *amōris*, *amor; sīmus*, *sim; sītis*, *sit; erāmus*, *eram; moneāmus*, *moneam; amēris*, *amer; audiētis*, *audiet.*

Van de eindlettergrepen op **s** zijn **-as**, **-es**, **-os lang**, — **-is**, **-us kort.**

Uitzonderingen:

es is **kort**: 1º in den nom. en voc. sing. der imparisyllaba van de consonantstammen, wier voorlaatste lettergr. in den genet. kort is: *mīles* (*militis*), maar lang zijn: *abiēs* denneboom, *abietis; ariēs* ram, *arietis; pariēs* wand, *parietis* en *Cereris;*
2º in *es* gij zijt, (maar *ēs* gij eet).

os is **kort**: in *compos* machtig.

is is **lang**: 1º overal waar het in 't meerv. voorkomt: *omnīs*, *servīs*, *mēnsīs*, enzv.
2º in den 2den pers. praes. sing. der **i**-stammen: *audīs;*
3º *sīs*, *vīs*, *fīs*, *velīs*, *mālīs*, *nōlīs*, en de subst. *Quirīs* een Quiriet en *Samnīs* een Samniet.

us is **lang**: in den genet. sing. en in den plur. der **u**-stammen, *frūctūs*, en van de consonantstammen in den nomin. van die woorden, die in den genet. de voorlaatste lettergreep lang hebben: *palūs* moeras *palūdis*, *virtūs* deugd *virtūtis.*

ACCENT.

§ 42. De lettergrepen van een woord worden door den klemtoon (*accentus*) tot één geheel gemaakt voor het gehoor, doordat éene lettergreep gekenmerkt

wordt boven de andere; vergelijk bijv.: *dág, meísje!* en *dágmeísje; loóp, jóngen!* en *lóópjóngen.*

Strikt genomen heeft iedere lettergreep een toon of accent, maar de eene verschilt in toon van de andere. In de zooeven gebruikte woorden: *dagmeisje, loopjongen*, hebben de drie lettergrepen ieder haren eigen, verschillenden toon. Gewoonlijk echter zegt men dat díe lettergreep in een woord het accent heeft, die zich bij het uitspreken van het woord in kracht en hoogte boven de andere kenmerkt.

In het verband van een zin kan, zooals bekend is, een zelfde woord weder een verschillend accent hebben, naar het gewicht dat er in den zin aan toegekend wordt.

Zoo kan men een syllabenaccent, een woordaccent en een zinsaccent onderscheiden.

§ 43. Eene lettergreep kan boven de andere gekenmerkt worden:

1⁰ door de *kracht* van de uitspraak, die wij gewoonlijk *klemtoon* noemen;
2⁰ door de *hoogte* van den toon, die eigenlijk door het Latijnsche *accentus* (van *ad* en *cano*, Grieksch *προσῳδία*) wordt aangeduid;
3⁰ door de *lengte* of *duur* van de uitspraak (*quantiteit*).

In onze taal is de *kracht* van de uitspraak het meest kenmerkende; daarmede gaat de *hoogte* gewoonlijk gepaard, maar de *lengte*, of *duur* treedt op den achtergrond: *een, één, bode, schitterend, bouwland, landbouw, huisvader, vaderhuis, wetenschappelijk, lazuurblauw.*

In het latijn werden ook wel de lettergrepen, die het accent hadden, krachtiger en met hooger toon uitgesproken, maar de duur der vocalen werd veel duidelijker uitgedrukt.

Wij mogen dus het onderscheid tusschen eene lettergreep *met den toon* en eene lettergreep *zonder den toon*, wat de kracht of den nadruk der uitspraak betreft, in het Latijn niet zoo groot maken als in onze taal; de lettergrepen met den klemtoon moeten minder krachtig, de lettergrepen zonder den klemtoon wat sterker uitgesproken worden, dan wij in onze taal gewoon zijn te doen; vooral echter moet op den duur der uitspraak gelet worden. Natuurlijk komt het onderscheid vooral uit in den versbouw der beide talen.

§ 44. Het Latijn heeft volgens de Latijnsche grammatici, die in hunne beschouwingen de Grieken volgden, twee accenten: den **acūtus** of den scherpen (en hoogen) toon (teeken ´), en den **circumflexus** of den omgebogen toon, een lang aangehouden krachtig uitgesproken toon, die naar het einde toe lager wordt (teeken ˆ). Een circumflexus heeft bijv. de **a** van *ja* en de **oo** van *zoo* in den volgenden zin: *Ja, als het zóó is, dan is het goed.*

Alle klinkers, die geen accent hebben, heeten zwaartonig, **graves** (teeken `).

De acūtus valt op korte en lange lettergrepen, de circumflexus alleen op lange.

De teekens worden in het Latijn gewoonlijk niet geschreven.

§ 45. Het accent treedt in een woord nooit verder terug dan de derde syllabe van achteren (*antepaenultima*). Vgl. § 16. Aanm. 1.

1⁰ Eenlettergrepige woorden hebben op deze éénè lettergr. den toon.
2⁰ Tweelettergrepige woorden hebben op de eerste letterg. den toon.
3⁰ Drie- en meerlettergrepige woorden hebben den toon op de derde lettergreep van achteren, wanneer de voorlaatste kort is; op de

voorlaatste (*paenultima*), wanneer deze lang is, of wanneer op den korten klinker twee of meer medeklinkers volgen (mits niet *muta cum liquida*): *légere* verzamelen, *léniō* ik lenig, *ténebrae* duisternis, *vólucris* vrouwelijk van *volucer* vliegend, *quádruplus* viervoudig, *docére* onderwijzen, *amícus* vriend, *lapíllus* steentje; *oppúgno* ik bestorm, *rotúndus* rond, *condémno* ik veroordeel, *convíctus* overtuigd.

4⁰ Woorden van vier of meer lettergrepen hebben dikwijls nog een middeltoon vóór het hoofdaccent, evenals in onze taal: *ímpertérritus* ònverschrókken, *cóndiscípulus* médeleérling, *sócietátem* bóndgenoótschap.

§ 46. Op de laatste lettergreep staat het accent in sommige meerlettergrepige woorden, doordien de uitgang dezer woorden verminkt of verkort is: *illîc*, *illûc*, *illînc*, *illâc* (voor *illice* ezv.); *edûc* trek uit, *prodûc* breng voor den dag ezv. (voor *edûco*, *prodûce*) en eenige andere[1]).

§ 47. **Procliticae en encliticae.**

Vele meestal eenlettergrepige woordjes hebben in de uitspraak zóó weinig zelfstandigheid, dat zij hun accent verliezen en het werpen op het woord waarbij zij zich aansluiten. Werpen zij het accent op het woord, dat volgt, dan noemt men ze procliticae, werpen ze het echter terug op het voorgaande woord, dan heeten ze encliticae. Zoo is *te* bijv. proclitisch in *tehuis; ze* enclitisch in: *grijp ze*, uitgesproken als *grijpze*.

1⁰ Procliticae zijn o. a. de praeposities in de volgende samenstellingen: *abhínc* van hier, *dehínc* daarna, *adhúc* tot nu toe, *antehác* voor dezen, *posthác* na dezen; het eerste deel in de oneigenlijke composita van *facio: arefácio* droogen (*arefácis*), *calefácio* warmen (*calefácit*), *liquefácio* smelten (*lĭquefís*) ezv. Zie § 268, Aanm. 3.

2⁰ Encliticae zijn o. a.: **-que, -ve, -ce, -ne, -pte, -pse, -met;** wanneer deze lettergrepen achter een woord komen, maken zij, dat dit woord een acutus krijgt op de laatste syllabe: *multáque*, *hominésque*, *pleráque*, *egómet*, *hicíne*, *huiúsce*, *vidésne*, *duabus trĭbúsve*, *tūtémet*, *reápse*.
Uitgezonderd zijn voor het accent: *dénique*, *úndique*, *útique*, *ítaque*, die als composita geaccentueerd zijn, hier zijn zelfstandige nieuwe woorden ontstaan, *que* heeft zijne beteekenis verloren.

AANM. De Romeinsche taalleeraars maakten onderscheid in het accent tusschen **itáque** *en aldus*, *en zoo*, bijv.: *Te cum cenavisses rediturum dixeras itáque fecisti* Cic. pr. Deiot. § 19 en **ítaque** *derhalve*, *daarom;* zie § 641; zoo ook **utíque** = et uti en **útique** *in alle gevallen*, *volstrekt.*

LEESTEEKENS.

§ 48. De oude Romeinen gebruikten geene leesteekens zooals wij. Dikwijls scheidden zij de woorden door een punt, zonder echter meer tusschenruimte tusschen twee woorden te laten dan tusschen twee lettergrepen. In onze uitgaven der klassieken is de interpunctie der moderne talen overgenomen, doch niet consequent en vast.

1) Het teeken ^ is hier gebruikt om aan te duiden dat de klinker lang is en het accent heeft.

TWEEDE DEEL.

BUIGINGSLEER.

HOOFDSTUK I.

§ 49. De rededeelen (*partēs ōrātiōnis*) worden onderscheiden in drie soorten: *nōmina* of naamwoorden, het *verbum* of werkwoord, en *particulae* of deeltjes, kleinere rededeelen:

nomina	*substantīvum*, zelfstandig naamwoord *adiectīvum*, bijvoeglijk naamwoord *numerāle*, telwoord *prōnōmen*, voornaamwoord
verbum	*verbum*, werkwoord
particulae	*adverbium*, bijwoord *praepositio*, voorzetsel *cōniūnctio*, voegwoord *interiectio*, tusschenwerpsel (zie § 54, Aanm.)

Het lidwoord ontbreekt in het Latijn.

Van deze negen rededeelen worden de eerste vijf verbogen, de laatste vier zijn onverbuigbaar. De buiging der nomina heet *dēclinātio*, verbuiging, die van het werkwoord *coniugātio*, vervoeging.

HET SUBSTANTIVUM.

§ 50. Men verdeelt de substantiva in:

concrēta (eigenlijk: samengegroeide, harde, stevige) namen van werkelijk bestaande voorwerpen,

abstracta (afgetrokkene, begripsnamen) namen van eigenschappen, handelingen, toestanden als voorwerpen gedacht.

Verder onderscheidt men:

appellatīva gemeenzelfstandige naamwoorden of soortnamen,
propria eigennamen,
collectīva verzamelwoorden,
māteriālia stofnamen.

§ 51. Aan sommige substantiva kent men een geslacht (*genus*) toe, aan andere niet.

De substantiva, die een geslacht hebben, zijn **masculīna** (m.), manlijk, of **feminīna** (f.), vrouwelijk; die geen geslacht hebben, heeten **neutra** (n.), d. i. die geen van beide geslachten hebben.

§ 52. Algemeene regels voor het geslacht zijn de volgende:

1º Manlijk zijn alle namen van manlijke wezens, van volken, rivieren, winden en maanden, eigenlijk adiectiva bij de manlijke woorden: *homo* mensch of *homines* menschen, *fluvius* rivier, *ventus* wind, *mēnsis* maand; – bijv. *pāstor* herder, *Rōmāni* Romeinen, *Rhenus* de Rijn, *Sēquana* Seine, *aquilo* noordenwind, *Aprīlis* April.

2º Vrouwelijk zijn alle namen van vrouwelijke wezens, van boomen, steden, landen en eilanden, als adiectiva bij: *arbor* boom, *urbs* stad, *terra* of *regio* land, *īnsula* eiland, die vrouwelijk zijn: *regīna* koningin, *pirus* pereboom, *pōpulus* populier, *Corinthus* Corinthe, *Carthāgo*, *Aegyptus* Egypte, *Cyprus*.

3º Onzijdig zijn alle niet verbuigbare woorden: *nefās* onrecht.

Aanm. 1. Deze regels gelden ook, wanneer het woord naar den uitgang een ander geslacht moest hebben: *Venus* is vrouwelijk, ofschoon de woorden op *-us*, *-eris* onzijdig zijn; *praedo* roover, is manlijk, hoewel de woorden op *-do* gewoonlijk vrouwelijk zijn; *Persa* een Pers, is manlijk, niettegenstaande het naar den uitgang vrouwlijk moest wezen.

Aanm. 2. Bij sommige woorden echter, die, om hunne beteekenis, hun geslacht naar de bovenstaande regels zouden moeten richten, wordt het geslacht bepaald door de uitgangen.

Zoo zijn manlijk de namen der steden op *-i*, *-orum: Delphi*, genet. *Delphorum*.

Vrouwelijk zijn: *a*) *Allia* een bijriviertje van den *Tiber*, en *Lēthē* gen. *Lēthēs*, *Styx* gen. *Stygis* rivieren in de onderwereld; *b*) *copiae* troepen, *excubiae* de wacht, *operae* werklieden, *vigiliae* wachtpost.

Onzijdig zijn: *a*) de namen der steden op *-um: Tarentum* Tarente; *b*) *mancipium* slaaf, *auxilia* hulptroepen.

Aanm. 3. Eenige substantiva zijn communis generis, dat wil zeggen: dezelfde vorm wordt voor een manlijken persoon manlijk, voor een vrouwelijken persoon vrouwelijk genomen. Men noemt ze **Commūnia**: *sacerdōs* priester en priesteres; *dux* leidsman, leidsvrouw; *cīvis* burger en burgeres; *hērēs* erfgenaam, erfgename.

Andere substantiva duiden door verschillende uitgangen achter denzelfden stam de geslachten aan; zij heeten daarom **mōbilia**: *servus* slaaf, *serva* slavin; *victor* overwinnaar, *victrix; rēx* koning, *rēgīna* koningin, *magister* meester, *magistra*.

Aanm. 4. Onder de diernamen zijn sommige *mobilia:*

equus	paard	*equa*	merrie
gallus	haan	*gallīna*	hen
leo	leeuw	*leaena*	leeuwin.

Ook worden voor de twee geslachten geheel verschillende namen gebruikt:

hircus	bok	*capra*	geit
taurus	stier	*vacca*	koe.

Andere zijn *communia: canis* hond, teef (vooral ook *jachthond*), *bōs* rund, os, koe, (meestal manlijk).

Nog andere zijn **epicoena** (ἐπίκοινα), d. i. zij duiden 't manlijke en vrouwelijke dier met denzelfden vorm en hetzelfde grammatische geslacht aan; altijd manlijk zijn: *passer* musch, *piscis* visch, *vermis* worm, enzv.; altijd vrouwelijk zijn: *aquila* arend, *vulpēs* vos, *avis* vogel, enzv.

§ 53. Het getal (*numerus*) is tweeërlei: *numerus singulāris*, enkelvoud, en *numerus plūrālis*, meervoud; dit laatste onderscheidt zich door bijzondere uitgangen van het enkelvoud.

AANM. Sporen van eenen *numerus duālis*, vindt men in het Latijn slechts bij de telwoorden: *duō* twee (δύω) en *ambō* beide (ἄμφω); zie § 152.

§ 54. Naamvallen (*cāsūs*) heeft het Latijn zes:
den **nōminātīvus**, overeenkomende met onzen eersten naamval;
den **genetīvus**, den tweeden naamval;
den **datīvus**, dien wij derden naamval noemen;
den **accūsātīvus**, die bij ons de vierde naamval heet;
den **vocātīvus**, die aanduidt wien of wat men aanroept of aanspreekt;
den **ablātīvus**, die aanduidt *waaruit* iets is of ontstaat, *waarvan* iets verwijderd wordt en dan ook *waardoor* of *waarmede* iets geschiedt; hij wordt in onze taal omschreven door voorzetsels als: *van*, *met*, *door*.

De nominativus en de vocativus worden **cāsūs rēctī**, rechtstreeksche of onafhankelijke naamvallen, genoemd, de overige **cāsūs oblīqui**, (schuine) of afhankelijke naamvallen.

AANM. De *vocativus* kan, streng genomen, niet onder de naamvallen gerekend worden, evenmin als de *interiectio* onder de rededeelen, daar beide eigenlijk buiten het zinsverband staan. — De *ablativus* omvat eigenlijk drie naamvallen, zie § 419. — De Latijnsche namen dezer naamvallen zijn, behalve dien van den ablat. (van *aufero* wegnemen, verwijderen), vertalingen van de Grieksche namen: ὀνομαστική, γενική, δοτική, αἰτιατική, κλητική πτῶσις, door de grammatici gevormd.

§ 55. Niet al deze naamvallen hebben nog een verschillenden uitgang.

1º De **vocativus is** altijd **gelijk aan den nominativus,** (behalve in den singularis van de woorden op **-us**, stam op **-o**).

2º **In het neutrum is altijd,** in den singularis zoowel als in den pluralis, **de accusativus gelijk aan den nominativus; in den pluralis eindigen zij altijd op a.**

3º. **De ablativus pluralis is in alle geslachten gelijk aan den dativus pluralis.**

§ 56. De grondvorm van een woord, dien men verkrijgt door de wisselende uitgangen weg te laten, heet **stam**. De stammen heeten **vocaalstammen**, wanneer de laatste letter, de *kenletter*, een klinker, **consonantstammen**, wanneer zij een medeklinker is.

Naar de soort der stammen heeft men verschillende declinaties:

A. De declinatie der consonantstammen.

B. De declinatie der vocaalstammen.

Aanm. 1. Den stam van een substantivum vindt men het gemakkelijkst en het zuiverst door den uitgang *-um* of *-rum* weg te laten van den **genet. plur.**: *principum* der vorsten, stam *princip; latrōnum* der roovers, stam *latrōn; nāvium* der schepen, stam *nāvi; frūctuum* der vruchten, stam *fructu; diērum* der dagen, stam *diē; mensārum* der tafels, stam *mensa; servōrum* der slaven, stam *servo*. Zie echter § 67.

De woordenboeken geven den nomin. en den genet. sing. op, waaruit men den stam kan opmaken.

Aanm. 2. Gewoonlijk neemt men **vijf declinaties** aan, zoodat
de **a**-stammen de *eerste*,
de **o**-stammen de *tweede*,
de *consonant*-stammen en de **i**-stammen de *derde*,
de twee- of meerlettergrepige **u**-stammen de *vierde* en
de **e**-stammen de *vijfde* declinatie vormen.

A. DE DECLINATIE DER CONSONANTSTAMMEN.

§ 57. Deze declinatie vervalt in drie groepen:
1⁰. die der **mutastammen,** welke eindigen op **c, g, p, b, t, d**;
2⁰. die der **liquidastammen** op **l** en **r**;
3⁰. die der **nasaalstammen m** en **n**;
4⁰. die der **spirantstammen** op **s.** Zie § 20.

Aanm. Afzonderlijk staan: 1⁰ *bōs, bovis* rund; 2⁰ twee stammen op *u: grūs, gruis* kraanvogel en *sūs, suis* zwijn.

§ 58. Als algemeen voorbeeld ga vooraf de verbuiging van:
consul een consul, stam **consul,** — en
cadāver lijk, stam **cadāver**; het laatste een neutrum.

Sing. Nom. en Voc.	cōnsul	Plur. Nom. en Voc.	cōnsul**ēs**
Gen.	cōnsul**is**	Gen.	cōnsul**um**.
Dat.	cōnsul**ī**	Dat. en Abl.	cōnsul**ibus**
Acc.	cōnsul**em**	Acc.	cōnsul**ēs**
Abl.	cōnsul**e**		
Sing. Nom. en Voc.	cadāver	Plur. Nom. en Voc.	cadāver**a**
Gen.	cadāver**is**	Gen.	cadāver**um**
Dat.	cadāver**ī**	Dat. en Abl.	cadāver**ibus**
Acc.	cadāver	Acc.	cadāver**a**.
Abl.	cadāver**e**		

§ 59. De *genetivus singularis* voegt **-ĭs** achter den stam: *consul-is, cadaver-is;*

de *dativus* **-ī**: *consul-ī*, *cadaver-ī;*
de *accusativus* van het *masculinum* en het *femininum* **-em**; in het *neutrum* is de acc. gelijk aan den nom. (zie § 55, 2⁰): *consul-em*, *cadaver;*
de *vocativus* is gelijk aan den nominativus: *consul*, *cadaver;*
de *ablativus* heeft tot uitgang **e**: *consul-e*, *cadaver-e;*
de *nominativus pluralis* van het *masculinum* en het *femininum* **-es**; van het *neutrum* **-a** (zie § 55): *consul-ēs*, *cadaver-a;*
de *genetivus* **-um**; *consul-um*, *cadaver-um;*
de *dativus* en de *ablativus* **-ibus** (zie § 55, 3⁰): *consul-ibus*, *cadaver-ibus;*
de *accusativus* in het mascul. en het femin. **-ēs**, in het neutrum **-a**, evenals de nominativus: *consul-ēs*, *cadaver-a.*

AANM. 1. Oorspronkelijk was in 't Latijn de uitgang van den genet. *-os*, *-us*, *-es;* vergelijk 't Grieksche *-ος;* in oude opschriften wordt hij nog gevonden.

AANM. 2. In oude opschriften en bij Plautus vindt men nog den ouderen vorm van den dativus sing., namelijk op **ē**, **ei**, bijv. **salutē* = *saluti*, **voluptatei* = *voluptati.*

AANM. 3. In de oudste oorkonden is de uitgang van den ablat. singul. **-īd**; in jongere oorkonden **ei**, **i**, **e**. Verwisseling met den ablat. der i-stammen schijnt dus plaats gehad te hebben. Later eindigen de consonantstammen in den ablat. geregeld op een korte **-e**; de vocaalstammen hebben na het verlies van de **d** de voorafgaande vocaal lang **ī**, **ū**, **ē**, **ā**, **ō**.

AANM. 4. De eigenlijke uitgang van den dativus en ablat. pluralis is *-bus*, nog over in *bōbus* of *būbus* van *bōs*, *bovis* rund en *subus* van *sūs*, *suis* zwijn. De **i** schijnt overgenomen te zijn van den vorm *i-bus* der **i**-stammen: *navi-bus.*

AANM. 5. De acc. plur. had oorspronkelijk den uitgang **ns**: **consulens* werd *consulēs;* dus is de uitgang **ēs** lang; zie § 14 en § 33, 1⁰.

1⁰. DE MUTASTAMMEN.

§ 60. De nomin. sing. wordt gevormd door eene **s** achter den stam te voegen, behalve bij de *neutra;* het zijn er slechts drie: **caput** hoofd, stam *capit;* **cor** hart, st. *cord;* **lāc** melk, st. *lact* (vgl. § 23, 2).

Eene **g** wordt vóór de **s** geassimileerd; bijv. stam *reg*, nominativus **regs*, **recs*, *rēx* koning (vgl. § 25, 1).

Eene **t** of **d** vóór de **s** valt weg (vgl. § 24, 3⁰), dikwijls met schadeloosstelling (vgl. § 14); bijv. stam *ariet*, nominativus **ariets*, *ariēs* ram.

§ 61. De **i** van den stam gaat in den nom. dikwijls over in **e** en wel bij de woorden op:
-es gen. *-itis: mīles*, *militis* soldaat, stam *milit;*
-es „ *-idis: praeses*, *praesidis* voorzitter, stam *praesid;*
-ex „ *-icis: artifex*, *artificis* kunstenaar, stam *artific;*
-ex „ *-igis:* alleen *rēmex*, *rēmigis* roeier, stam *rēmig;*
-eps „ *-ipis: forceps*, *forcipis* tang, doch *auceps*, *aucupis* vogelaar.

De overige behouden den stamklinker ook in den nom.:
-ax gen. *-acis: pāx* vrede, *pācis;* maar *fax* fakkel, *facis;*
-ex „ *-egis: rēx* koning, *rēgis; lēx* wet, *lēgis;* maar *grex* kudde, *gregis;*
-ix „ *-īcis: rādix* wortel, *radīcis; victrix* overwinnares, *victrīcis;*
-ix „ *-icis: calix* kelk, *calicis;*
-ox „ *-ōcis: vōx* stem, *vōcis;*
-ux „ *-ucis: dux* aanvoerder, *ducis; lūx* licht, heeft *lūcis; coniūnx* (minder goed *coniux*) echtgenoote, heeft *coniugis;*
-ās „ *-ātis: -aetās* leeftijd, *aetātis; aestās* zomer, *aestātis;*
-es „ *-etis: interpres* tolk, *interpretis;* maar *ariēs* ram, *arietis; abiēs* denneboom, *abietis; pariēs* wand, *parietis;*
-is „ *-idis: lapis* steen, *lapidis;*
-ōs „ *-ōtis: sacerdōs* priester, *sacerdōtis;*
-ūs „ *-ūtis: salūs* heil, *salūtis.*

Verder *nex*, *necis* moord; *vas*, *vadis* borg; *laus*, *laudis* lof; *pēs*, *pedis* voet; *quiēs*, *quiētis* rust; *hērēs*, *herēdis* erfgenaam; *custōs*, *custōdis* wachter; *palūs*, *palūdis* moeras.

AANM. *Coniunx* wordt bij dichters ook voor echtgenoot (m.) gebruikt.

§ 62. Voorbeelden van verbuiging:

1⁰ *rēx* koning, stam *rēg:*

Sing. Nom. en Voc.	rē**x**	Plur Nom. en Voc.	rēg**ēs**
Gen.	rēg**is**	Gen.	rēg**um**
Dat.	rēg**ī**	Dat. en Abl.	rēg**ibus**
Acc.	rēg**em**	Acc.	rēg**ēs**
Abl.	rēg**e**		

2⁰ *prīnceps* vorst, stam *princip:*

Sing. Nom. en Voc.	prīncep**s**	Plur. Nom. en Voc.	prīncip**ēs**
Gen.	prīncip**is**	Gen.	prīncip**um**
Dat.	prīncip**i**	Dat. en Abl.	prīncip**ibus**
Acc.	prīncip**em**	Acc.	prīncip**ēs**
Abl.	prīncip**e**		

3⁰ *vīrtus* deugd, stam *virtut:*

Sing. Nom. en Voc.	virtū**s**	Plur. Nom. en Voc.	virtūt**ēs**
Gen	virtūt**is**	Gen.	virtūt**um**
Dat.	virtūt**ī**	Dat. en Abl.	virtūt**ibus**
Acc.	virtūt**em**	Acc.	virtūt**ēs**
Abl.	virtūt**e**		

4⁰ *caput* hoofd, stam *capit:*

Sing. Nom. en Voc.	caput	Plur. Nom. en Voc.	capit**a**.
Gen.	capit**is**	Gen.	capit**um**.
Dat.	capit**ī**	Dat. en Abl.	capit**ibus**
Acc.	caput	Acc.	capit**a**.
Abl.	capit**e**.		

§ 63. *Geslachtsregel.* Het geslacht der mutastammen is **vrouwelijk**, wanneer de stamklinker in den nominativus **onveranderd** blijft, bijv. *virtūs*, *virtūtis;*

doch **manlijk** zijn:

calix, *calicis* kelk — *lapis*, *lapidis* steen
fornix, *fornicis* gewelf — *pariēs*, *parietis* wand
grex, *gregis* kudde — *pēs*, *pedis* voet

en alle andere mutastammen, die den stamklinker **veranderen,** bijv. *stīpes*, *stīpitis* paal, *culex*, *culicis* mug. Wat *dux*, *ducis* en dergelijke aangaat zie § 52.

Neutra zijn slechts de in § 60 genoemde: *caput*, *cor* en *lāc*.

2⁰. DE LIQUIDASTAMMEN.

§ 64. Tot de liquidastammen behooren de woorden, wier stam op een **l** of **r** uitgaat.

1⁰ Stammen op **l** zijn de woorden op *-ul*, *-ulis: cōnsul*, stam *consul; sōl*, *sōlis* zon; *sāl*, *sălis* zout.
Eene dubbele **l** in den genetivus en volgende naamvallen hebben de neutra: *fel*, *fellis* gal en *mel*, *mellis* honing.

2⁰. Op **r** eindigen de stammen van de woorden op:

-ar, *-aris:* *Caesar*, *Caesaris; iubar*, *iubaris* glans; *lār* (vgl. § 37, 1) *laris* huisgod. — *fār*, *farris* spelt, heeft eene dubbele r in den stam: (zie voorts § 73, 3⁰)

-er, *-eris:* *agger*, *aggeris* wal; *mulier*, *mulieris* vrouw; *cadāver*, *cadāveris* lijk; — maar *vēr*, *vēris* lente heeft eene lange *e;*

-ter, *-tris:* deze voegen in den nom. eene **e** tusschen de twee slotconsonanten van den stam: *pater*, *patris* vader, stam *patr; frater*, *fratris* broeder, stam *fratr;*

-or, *ōris* en *-tor*, *-tōris: uxor*, *uxōris* echtgenoote, *doctor*, *doctōris* leeraar; — *arbor*, *arboris* boom, heeft eene korte *o;*

-or, *-oris:* *ador*, *adoris* spelt, *aequor*, *aequoris* vlakte, *marmor*, *marmoris* marmer;

-ur, *-oris:* *rōbur*, *rōboris* eikenhout, kracht;

-ur, *-uris:* *augur*, *auguris* vogelwichelaar, *fulgur*, *fulguris* flikkering, *turtur*, *turturis* tortelduif. — *fūr*, *fūris* dief, heeft eene lange *u*.

AANM. 1. *Later*, *lateris* tichelsteen heeft de **e** ook in den stam.

AANM. 2. *Venter*, *ventris* buik, *linter*, *lintris* boot en *ūter*, *utris* een lederen zak, behooren tot de i-stammen (vgl. § 73, 2).

AANM. 3. De woorden op *-or*, *ōris* waren oorspronkelijk bijna alle *s*-stammen; de *s* ging in den genet. tusschen twee klinkers in *r* over en uit de casus obliqui ging de *r* dan ook over in den nomin. Bij oude schrijvers vindt men nog den nomin. op *-os*: **colōs* en *color* kleur, **labōs* en *labor* arbeid, **odōs* en *odor* reuk, **arbōs* en *arbor* boom (vgl. § 27 en en 41). *Honōs*, *honōris* eer, was ook in den klassieken tijd meer gebruikelijk dan *honor*.

Ook *robur* is eigenlijk een *s*-stam (vgl. *robustus*, eiken, sterk).

§ 65. Voorbeelden van verbuiging (zie § 58):

frāter broeder, stam *fratr:*

Sing N. en V.	frāter	Plur. N. en V.	frātr**ēs**
G.	fratr**is**	G.	fratr**um**
D.	fratr**ī**	D. en Abl.	fratr**ibus**
A.	fratr**em**	A.	fratr**ēs**
Abl.	fratr**e**		

§ 66. *Geslachtsregels.*

a) De stammen op **l** zijn **manlijk,** behalve *fel* en *mel*, die **onzijdig** zijn.

b) De stammen op **-r** zijn **manlijk;** uitgezonderd de **onzijdige:**

1⁰ *ador adoris*, *aequor aequoris*, *marmor marmoris;*

2⁰ eenige op *-er*, waarvan de belangrijkste zijn:

cadāver, *cadāveris* lijk
iter, *itineris* weg
papāver, *papāveris* maankop
piper, *piperis* peper;
tūber, *tūberis* bult, buil
ūber, *ūberis* uier
verber, *verberis* slag

3⁰ *vēr*, *vēris* lente:

4⁰ *fulgur*, *fulguris* flikkering, *murmur*, *murmuris* gemompel, *sulfur*, *sulfuris* zwavel;

5⁰ alle op *-ur*, *-oris;* bijv. *rōbur*, *rōboris;*

6⁰ *iubar*, *iubaris* en *far*, *farris.*

c) *Arbor*, *arboris* is **vrouwelijk.**

3⁰. DE NASAALSTAMMEN.

§ 67. 1⁰ Er is slechts één nasaalstam op **m**: *hiem*, gen. *hiemis;* de nomin. is gevormd door een **s** achter den stam te voegen: *hiems* winter.

2⁰ **n**-stammen zijn de woorden op:

-en, -inis: *pecten, pectinis* kam;
-men, -minis: *nōmen, nominis* naam; *sēmen, seminis* zaad, *flamen, flaminis* een priester;

de volgende hebben de **n** in den nomin. afgeworpen; nl. die op:

-ō, -ōnis: *sermō, sermonis* gesprek, spraak; *praeco, praeconis* heraut; *āctio, actionis* handeling; zie § 23;
-o, -inis: *homo, hominis* mensch; *turbo, turbinis* wervelwind, tol;
-do, -dinis: *hirundo, hirundinis* zwaluw, *grando, grandinis* hagel; doch *praedo, praedōnis* roover;
-go, -ginis: *virgo, virginis* maagd; *imāgo, imaginis* beeld; doch *harpago, harpagōnis*, harpoen, *ligo, ligōnis* houweel.

Sanguīs, sanguinis bloed, is de eenige **n**-stam, die in den nomin. een **s** achter den stam gevoegd heeft. Vgl. § 14.

Voorbeelden van verbuiging:

1⁰ *virgo* maagd, stam *virgin:*

Sing.	N. en V.	virgo	Plur. N. en V.	virgin**es**
	G.	virgin**is**	G.	virgin**um**
	D.	virgin**i**	D. en Abl.	virgin**ibus**
	A.	virgin**em**	A.	virgin**es**
	Abl.	virgin**e**		

2⁰ *carmen* lied, stam *carmin:*

Sing	N. A. V.	carmen	Plur N. en V.	carmin**a**
	G.	carmin**is**	G.	carmin**um**
	D.	carmin**i**	D. en Abl.	carmin**ibus**
	Abl.	carmin**e**	A.	carmin**a**.

§ 68 *Geslachtsregels.*

a) De eenige stam op **m**: *hiems, hiemis* is **vrouwelijk.**

b) Van de stammen op **n** zijn die, welke in den nomin. uitgaan op:

1⁰ *-en, -inis* en *-men, -minis* **onzijdig,** uitgezonderd alleen *pecten, pectinis* kam, dat **manlijk** is;
2⁰ *-o, -ōnis* en *-o, -inis* **manlijk;**
3⁰ *-do, -go* en *-io* **vrouwelijk,** met uitzondering van de volgende, die **manlijk** zijn:

cardo, cardinis spil
ligo, ligōnis houweel
margo, marginis rand
ordo, ordinis rang
pugio, pugionis dolk
scipio, scipionis stok, staf
septentriōnēs, septentrionum noorden;

4⁰ *sanguis* bloed is **manlijk.**

AANM. Woorden als *tibīcen* fluitspeler, *praedo* roover, *histrio* tooneelspeler, volgen natuurlijk den regel van § 52.

4⁰. DE SPIRANTSTAMMEN.

§ 69. Tot de spirantstammen behooren de woorden, wier stam op eene **s** uitgaat; zij nemen het nominatief-teeken **s** niet aan, daar medeklinkers aan het einde van een woord niet verdubbeld worden. De stamklinker is in den nominat. dikwijls veranderd.

De **s** van den stam is, waar zij tusschen twee klinkers stond, in **r** overgegaan (§ 27 en § 64 Aanm. 3). Vgl. *verkozen* en *verkoren.*

Uitgezonderd is alleen *vās*, *vāsis* vat. (Vgl. § 128.)

AANM. De **s** van den stam is gebleven in sommige afleidingen, waar zij niet vóór eenen klinker stond, bijv.: *funes-tus* adj. bij *funus* begrafenis, *tempes-tas* onweer, storm, van *tempus* tijd; *angus-tus* eng, vergeleken met *angor*, *-ōris* angst (vgl. § 64 Aanm. 3).

S-stammen zijn de woorden op:

-is, *-eris:* *pulvis*, *pulveris* stof; *cinis*, *cineris* asch;
-ōs, *ōris:* *flōs*, *flōris* bloem; *honōs*, *honōris* eer; *lepōs*, *lepōris* geestigheid; – vgl. § 64, A, 3.
-us, *-eris:* *vulnus*, *vulneris* wond; *genus*, *generis* geslacht;
-us, *-oris:* *corpus*, *corporis* lichaam; *lepus*, *leporis* haas;
-ūs, *ūris:* *iūs*, *iūris* recht; *tellūs*, *tellūris* aarde;
verder: *aes*, *aeris* metaal; *ōs*, *oris* mond;
Ceris, *Cereris* en *Venus*, *Veneris*, twee namen van godinnen.

Voorbeelden van verbuiging:

1⁰ *flōs* bloem, stam *flos;*			2⁰ *genus* geslacht, stam *genes:*		
SingN.enV.	flōs	genus	Plur.N.enV.	flōr**ēs**	gener**a**
G.	flōr**is**	gener**is**	G.	flor**um**	gener**um**
D.	florī	generī	D.enA.	flor**ibus**	gener**ibus**
A.	flor**em**	genus	A.	flor**ēs**	gener**a**
A.	flor**e**	gener**e**			

§ 70. *Geslachtsregel.* **Manlijk** zijn de woorden op *-is*, *-eris* en *-ōs*, *-ōris*, benevens *lepus*, *leporis* haas. – **Vrouwelijk** is *tellūs*, *tellūris* aarde.

Alle andere zijn onzijdig, ook *ōs*, *ōris* mond.

B. DE DECLINATIE DER VOCAALSTAMMEN.

§ 71. De vocaalstammen vervallen in vijf groepen:

1⁰ de **i**-stammen,
2⁰ de **u**-stammen,
3⁰ de **e**-stammen,
4⁰ de **a**-stammen,
5⁰ de **o**-stammen.

1⁰. DE **i**-STAMMEN.

§ 72. Deze zijn alle kenbaar aan den genet. plur., daar zij vóór den uitgang **-um** de stamkenletter **i** vertoonen, dus *schijnbaar* uitgaan op **-ium**, eigenlijk op **i-um**.

§ 73. I-stammen zijn de volgende substantiva:

1⁰ De parisyllaba[1]) op *-is* en *-ēs: amnis* stroom, genet. *amnis; fīnis* einde, genet. *fīnis; sitis* dorst, genet. *sitis; tussis* hoest, genet. *tussis; nūbēs* wolk, genet. *nūbis; clādēs* nederlaag, genet. *clādis.*
Uitgezonderd zijn: *canis* hond, *canis*, en *vātēs* zanger, *vātis;* genet. plur. *canum*, *vātum;*

2⁰ *imber* regenbui, genet. *imbris*, *linter* boot, gen. *lintris*, *ūter* lederen zak *utris*, *venter* buik *ventris*, stam *imbri*, *lintri* ezv.;

3⁰ de neutra op **-e, -al, -ar** (verkort uit *-āli* en *-āri*, zie § 15): *mare* zee *maris*, *animal* dier *animālis*, *calcar* spoor *calcāris;*

4⁰ alle woorden, die in den nom. op **s** of **x** uitgaan met voorafgaande **l, n** of **r**: *puls* brij, pap, *pultis*, *cohors* bende *cohortis*, *fōns* bron *fontis*, *ars* kunst *artis*, *arx* burg *arcis*, *lanx* schotel *lancis*, *frōns* loof *frondis;*

5⁰ de eenlettergrepige woorden op **-bs** en **-ps**: *trabs* balk *trabis*, *urbs* stad *urbis*, *stirps* stam *stirpis;*

6⁰ *ās*, *assis* een Rom. geldstuk
caro, *carnis* vleesch
faucēs, *faucium* keel, bergpas
līs, *lītis* twistzaak
mās, *maris* mannetje
mūs, *mūris* muis
nix, *nivis* sneeuw
nox, *noctis* nacht
os, *ossis* been, beenderen
vīs, pl. *vīrēs* *vīrium* kracht, geweld (§ 128).

§ 74. De declinatie der **i**-stammen is volledig en onverzwakt aldus: *turris* f. toren; — een volledig neutrum is er niet, daar in den nom. en acc. sing. de **i** is afgevallen: *animal(i)* dier.

---

1) Parisyllaba zijn woorden, die in den genetivus evenveel lettergrepen hebben als in den nominativus. (Het woord, half Latijn, half Grieksch, komt zelfs bij de grammatici niet voor; Priscianus zegt 7, 16, 77: quae pares habent syllabas, tam in genetivo quam in nominativo.)

Sing. M. en F.			Plur. M. en F.		
N. en V.	-i-s	turri**s**	N. en V.	-ei-es, -ees, -ēs,	turr**ēs**
G.	-i-s	turri**s**	G.	-i-um	turri**um**
D.	-ī	turr**ī**	D. en A.	-i-bus	turri**bus**
A.	-i-m	turri**m**	A.	-ī-s of -eis	turr**īs**
Abl.	-ī	turr**ī**			
Sing. N.			Plur. N.		
N. A. V.		animal	N. A. V.		animāli**a**
G.		animāli**s**	G.		animāli**um**
D.		animāl**ī**	D. A.		animāli**bus**
Abl.		animāl**ī**			

§ 75. Alleen de parisyllaba op **-is** hebben den zuiveren *nominativus*, den stam + **s**, zoo ook *vis;* andere **i**-stammen hebben **-es** in plaats van **-is**, of **e** in plaats van **i**; de overige hebben de **i** van den stam verloren en zijn daardoor op consonantstammen gaan gelijken, bijv. **frondis*, **fronds*, **frōns*. — Ook zijn eigenlijke consonantstammen gedeeltelijk overgegaan in de verbuiging der i-stammen. Zie § 79, Aanm.

Aanm. 1. Als oude nominativi worden nog uitdrukkelijk door de grammatici vermeld: **assis*, **frondis*, **lintris*, **mentis*, **sortis*, **trabis* enzv., waaruit *as*, *frōns*, *linter*, *mēns*, *sors*, *trabs* ontstaan zijn. **Animale*, **exemplare* worden nog bij oude dichters gevonden. Bij andere woorden ziet men den i stam nog in afleidingen, bijv. *os*, stam **ossi: ossiculum* een beentje.

Aanm. 2. *Nox* heeft in den nom. ook, behalve de **i**, de **t** van den stam uitgestooten: **nocti-s*, **nocts*, **nocs*. — *As* en *os* hebben in den nom. éene s afgeworpen (*ass-is*, *oss-is*), § 32, 2.

§ 76. De i-stammen hebben in den acc. sing. somtijds **-em** in plaats van **i-m**, in den ablat. sing. somtijds **-e** in plaats van **i**.

a) In den *accus. sing.* hebben uitsluitend **i-m**:

1) **vīs** geweld, **sitis** dorst, **tussis** hoest, dus: *vim*, *sitim*, *tussim;*

2) de parisyllaba onder de geographische namen op **-is**, bijv.: *Neāpolis*, *Neāpolim; Syrtis*, *Syrtim; Tiberis*, *Tiberim.*

b) **-i-m** of **-em** hebben:

febris koorts:	*febrim* 1)	en	*febrem*
nāvis schip:	*nāvem*	en	*nāvim*
puppis achtersteven:	*puppim*	en	*puppem*
restis touw:	*restim*	en	*restem*
secūris bijl:	*secūrim*	en	*secūrem*
turris toren:	*turrim*	en	*turrem*

c) Alle andere hebben **-em**: *amnem*, *fīnem*, ezv.

1) De eerste vormen zijn hier en in 't vervolg de beste.

§ 77. *a*) In den *abl. sing.* hebben uitsluitend **-ī**:
1⁰ de woorden, die in den acc. *im* hebben: *vī*, *sitī*, *Neapolī;*
2⁰ de neutra op **-e, -al, -ar:** *marī*, *animālī*, *calcārī;*

b) **-ī** of **-e** hebben die, welke in den accus. *im* of *em* hebben: **febrī** en *febre*, **nāvī** en *nāve*, **puppī** en *puppe*, **turrī** en *turre.* Doch *restis* heeft alleen **reste** en *secūris* alleen **secūrī.**

c) Alle andere hebben **-e.**

AANM. Onder de woorden, die in den accus. alleen *-em* hebben, vindt men er, die in den abl. ook op **-ī** uitgaan, ofschoon **-e** de meer gebruikelijke uitgang is:

amnis	stroom	Abl. sing.	*amne* en *amnī*
avis	vogel		*avī* en *ave*
cīvis	burger		*civī* en *cive*
clāssis	vloot		*clāsse* en *clāssī*
īgnis	vuur		*īgnī* en *īgne*
imber	regen		*imbrī* en *imbre.*

Ignī wordt altijd gebruikt in de uitdrukking: *aquā et igni interdicere* het gebruik van water en vuur ontzeggen, d. i. verbannen.

§ 78. De *nom. pl.* gaat voor de masc. en fem. uit op **-ēs:** *nāvēs;* de neutra op **-e, -al, -ar** gaan uit op **-i-a:** *maria*, *calcāria*, *animālia.* — **Os** been, heeft **ossa.**

§ 79. De *genet. plur.* heeft altijd **-um,** met den stamklinker dus **-i-um**: *nāvi-um*, *nūbi-um*, *imbri-um*, *animali-um*, *urbi-um*, *nocti-um.*
De *dat.* en *ablat. plur.* gaan uit op **-bus**: *nāvi-bus*, *ossi-bus.*

AANM. *Mēnsis* maand, heeft in den genet. plur. dikwijls *mēnsum*, *sēdēs* zetel, dikwijls *sēdum.* Daarentegen hebben de vrouwelijke **muta**stammen op *-ās*, *-ātis* zeer dikwijls in den genet. plur. *-ium*, bijv. *cīvitātium*, *calamitātium*, *cupiditātium.* De gewone vorm is echter op *-um.*

§ 80. De *acc. plur.* heeft tot uitgang **-is**, waarnaast echter reeds vroeg **-eis** of **-ēs** voorkomt (vgl. § 10, n⁰. 4 en 13), zoodat **-ēs** en **-īs** beide gebruikt werden: *amnēs* en *amnīs*, *cīvēs* en *cīvīs*, *fīnēs* en *fīnīs*, *nāvēs* en *nāvīs*, *noctēs* en *noctīs*, *gentēs* en *gentīs*, *cohortēs* en *cohortīs.*

§ 81. Voorbeelden van verbuiging:

1⁰ *navis* schip, stam *nāvi;* neutrum: *mare* zee, stam *mari:*

Singul.			Plur.		
N. en V	nāvis	mare	N. en V.	nāv**ēs**	mari**a**
G.	nāvis	maris	G.	nāvi**um**	mari**um**
D.	nāvī	marī	D. en A.	nāvi**bus**	mari**bus**
A.	nāv**em (-im)**	mare	A.	nāv**ēs (-īs)**	mari**a**
A.	nāv**ī (-ve)**	marī			

2⁰ *imber* regenvlaag, stam *imbri; urbs* stad, stam *urbi:*

Singul.			Plur.		
N. en V.	imber	urbs	N. en V.	imbr**ēs**	urb**ēs**
G.	imbr**is**	urb**is**	G.	imbri**um**	urbi**um**
D.	imbr**ī**	urb**ī**	D. en A.	imbri**bus**	urbi**bus**
A.	imbr**em**	urb**em**	A.	imbr**ēs (-īs)**	urb**ēs (-īs)**
A.	imbr**ī** (-e)	urb**e**			

3⁰ *līs* twistzaak, proces, stam *līti;* neutrum: *os* been, stam *ossi:*

Singul.			Plur.		
N. en V.	lī**s**	ōs	N. en V.	līt**ēs**	oss**a**
G.	līt**is**	oss**is**	G.	līt**um**	ossi**um**
D.	līt**ī**	oss**ī**	D. en A.	līti**bus**	ossi**bus**
A.	līt**em**	os	A.	līt**ēs (-īs)**	oss**a**
A.	līt**e**	oss**e**			

§ 82. *Geslachtsregels.* 1⁰ De parisyllaba op *-ēs* en *-is* zijn **feminina.** Doch **masculina** zijn:

a) die op *-nis*, als: *amnis*, *fīnis;*

b) de volgende:

āxis	as	*orbis*	kring
collis	heuvel	*piscis*	visch
fascis	bundel (zie § 130)	*postis*	deurpost
fūstis	knuppel	*unguis*	nagel
mēnsis	maand	*vermis*	worm.

Aanm. *Finis* komt somtijds vrouwelijk voor. (Fr. *la fin*).

2⁰ *imber*, *ūter*, *venter* zijn **manlijk;**

3⁰ de schijnbare consonantstammen (onder 4 en 5 in § 73 genoemd) zijn **vrouwelijk** met uitzondering van: *fōns* bron, *fontis; mōns* berg, *montis; pōns* brug, *pontis; dēns* tand, *dentis.*

4⁰ van de onder 6 in § 73 genoemde zijn *ās* en *mūs* **manlijk,** *ōs* **onzijdig,** de overige **vrouwelijk.**

2⁰. DE u-STAMMEN.

§ 83. Tot deze behooren de twee- of meerlettergrepige stammen op **-u.** De *nomin.* wordt voor de manlijke en vrouwelijke woorden gevormd door **-s** achter den stam te voegen: stam *frūctu*, nom. *frūctus* vrucht.

De neutra hebben den nom. gelijk aan den stam; zij zijn slechts de volgende drie: *cornū* hoorn, *genū* knie, *verū* braadspit. Vgl. § 57, Aanm.

§ 84. De *genet. sing.* heeft tot uitgang **-ūs**, dus: *frūctūs; cornūs;*

Aanm. In het oudere Latijn vindt men in den genet. den uitgang: *-u-is*, bijv. *fructuis;* in opschriften ook: *-uos*, bijv. *senatuos* = *senatūs*.

de *dativus* voegt **-ī** achter den stam bij de *mascul.* en *femin.;* bij de *neutra* ontbreekt de **-ī**, zoodat de dat. gelijk is aan den abl.: *frūctuī, cornū;*

de *accus. masc.* en *fem.* heeft: *stam* + **m**: *frūctum;*

de *ablat.* heeft de **ū** lang (§ 59, Aanm. 3): *frūctū, cornū.*

De *nom.* en *voc. plur. m.* en *f.* hebben **-ūs**: *frūctūs;* het *neutrum* heeft **-u** + **a**: *cornua;*

de *genet.* heeft **-u** + **um**: *frūctuum, cornuum;*

de *dat.* en *abl.* hebben **-u** + **bus** (zie § 85), doch gewoonlijk naar de **i**-stammen **-i-bus**: *frūctibus, cornibus;*

de *acc. plur. masc.* en *fem.* heeft **-ū-s**, neutr. **-u-a**: *frūctūs, cornua.*

§ 85. **-ubus** hebben in den *dat.* en *abl. plur.* altijd of gewoonlijk:

acus	*acubus*	naald	*partus*	*partubus*	geboorte
arcus	*arcubus*	boog	*quercus*	*quercubus*	eik
artūs (pl.)	*artubus* (§ 128)	gewrichten	*specus*	*specubus*	hol
lacus	*lacubus*	meer	*tribus*	*tribubus*	stam

Aanm. *Portus* haven en *verū* braadspit hebben beide vormen, ofschoon die op *-i-bus* te verkiezen is.

§ 86. Voorbeelden van verbuiging: *frūctus* vrucht, stam *frūctu;* *cornū* hoorn, stam *cornu;*

Singul.			Plur.		
N. en V.	frūctu**s**	cornū	N. en V.	frūct**ūs**	cornu**a**
G.	frūct**ūs**	cornū**s**	G.	frūctu**um**	cornu**um**
D.	frūctuī	cornū	D. en A.	frūcti**bus**	corni**bus**
A.	frūctu**m**	cornū	A.	frūct**ūs**	cornu**a**
A.	frūct**ū**	cornū			

Aanm. 1. Niet zelden neemt, vooral bij oudere schrijvers, de genet. sing. den vorm der o stammen aan, bijv.: *senātī* voor *senātūs*, *tumultī* voor *tumultūs* ezv.

AANM 2. Dikwijls wordt in den dat. **ū** gevonden in plaats van **ui**, bijv. *curruī, currū; manuī, manū.*

AANM. 3. Somtijds wordt **-uum** in den *genet. plur.* samengetrokken tot **-ūm**, bijv.: *currūm* voor *curruum*, *manūm* voor *manuum*.

AANM. 4. De acc. plur. *frūctus* is ontstaan uit **fructu-ns* (Vgl. § 59. A 5).

§ 87. *Geslachtsregel.* De woorden op *-us* zijn **manlijk**; maar **vrouwelijk** zijn: *manus* hand, *porticus* zuilengang, *tribus* stam en *Idūs* (plur.; de **ī** is lang) de 13de of 15de dag der maand.
Ook *acus* naald, wordt somtijds vrouwelijk genomen. Wat *quercus* en andere namen van boomen betreft vgl. § 52.
Over *domus*, dat ook vrouwelijk is, zie § 128.

3⁰. DE **e**-STAMMEN.

§ 88. Tot deze behooren slechts weinige woorden. De *nom. sing.* voegt **s** achter den stam, bijv.: stam *diē*, nom. *diēs* dag.

De *genet.* wordt niet meer gevormd door den uitgang *-is*, maar alleen door **ī**: *diēs*, genet. *diēī* (in *ēī* de *ē* en de *ī* afzonderlijk uit te spreken). — Wanneer vóór de stamkenletter **e** eene consonant staat, wordt de **e** verkort: *fidēs*, *fidĕī* trouw, *rēs*, *rĕī* zaak;

de *dat.* is wederom: *stam* + **i**: *diēī*, *reī;*

de *acc.* heeft: *stam* + **m**: *diem;*

de *abl.* heeft: **-ē** (§ 59, Aanm. 3): *diē*, *rē*, *fidē.*

De *nom.* en *voc. plur.* trekken **-e** + **es** samen tot **-ēs**: *diēs*, *rēs;*

de *gen.* voegt tusschen de **e** van den stam en de **u** van den uitgang *-um* nog eene **r**, dus: *stam* + **rum**: *diērum*, *rērum;*

AANM. Deze vorm ontstond naar analogie der a-stammen, wier genet. plur. **-a-rum** had; zie § 91.

de *dat.* en *abl.* hebben: *stam* + **bus**: *diēbus*, *rēbus;*

de *acc.* heeft **-ē-s**, dus: *diēs*, *rēs* (Vgl. § 59. A 5).

De pluralis is echter alleen in gebruik van de woorden **diēs** en **rēs**, en komt somtijds voor van *spēs*, doch alleen in den nom. en den acc.

§ 89. Voorbeelden van verbuiging: *diēs* dag, stam *die; rēs* zaak, stam *re:*

Sing. N. en V.	diēs	rēs	Plur. N. en V	diēs	rēs
G.	diēī	reī	G.	diē**rum**	rē**rum**
D.	diēī	reī	D. en A.	diē**bus**	rē**bus**
A.	die**m**	re**m**	A.	diēs	rēs
A.	diē	rē			

AANM. 1. Oorspronkelijk ging de genet. uit op *-s:* zoo vindt men nog den genet. **rabiēs* van *rabiēs* razernij, en **diēs* van *diēs* dag.

AANM. 2. Somtijds is *eī* eenlettergrepig door *synizēsis* (vgl. § 18, 2) of wordt ook alleen **ē** geschreven: *aciē* voor *aciēī*, *fidē* voor *fideī.*

AANM. 3. De genet. *plēbeī* wordt dikwijls *plēbī: tribunus plēbī*, *plēbīscītum.*

AANM. 4. Van woorden, die a-stammen zijn, vindt men somtijds ook vormen als van e-stammen, in den nom. en acc. sing.: *amīcitia* en *amicitiēs* vrienschap; *avāritia* en *avāritiēs* hebzucht; *māteria* en *māteriēs* stof ezv. Omgekeerd: *plānitiēs* vlakte; somtijds gen. *plānitiae*, acc. *plānitiam.*

§ 90. *Geslachtsregel.* De e-stammen zijn alle **vrouwelijk,** uitgezonderd *diēs*, dat in 't enkelvoud dikwijls, in 't meervoud en in 't compositum *merīdiēs* middag, altijd **manlijk** is.

AANM. De sing. *dies* is vooral dan vrouwelijk: 1⁰. wanneer hij een vastgestelden dag of termijn beteekent, zoo als: *dies dicta*, *edicta*, *indicta*, *constitūta* ezv.; 2⁰ wanneer hij een onbepaald tijdsverloop te kennen geeft, bijv.: *diem perexiguam postulavi* ik eischte slechts een zeer korten tijd; 3⁰ wanneer hij beteekent den datum van een brief, bijv.: *in altera epistula dies erat adscripta Nonarum Aprilium*, de tweede brief was gedateerd van den 5den April.

4⁰. DE **a**-STAMMEN.

§ 91. De *nom. sing.* gaat even als de stam uit op **-a**: *mēnsa* tafel.

De *gen.* voegt eene **-i** bij den stam, even als de *dat.;* *-a-ī* echter ging over in *-ai* en dit in **-ae**: **mēnsāi*, **mensai*, **mēnsae.* Vgl. § 93, 1.

de *acc.* heeft eene **-m** tot uitgang: *mēnsam;*

de *abl.* verlengt de stamkenletter: *mēnsā* (§ 59, Aanm. 3);

de *nom.* en *voc. plur.* voegen eene **i** achter den stam, waarna *ai* overgaat in **ae**: **mēnsai*, *mēnsae;*

de *gen. plur.* voegt **-rum** achter de verlengde stamkenletter: *mēnsārum;*

de *dat.* en *ablat. plur.* voegden oorspronkelijk *-īs* achter den stam, daarna werd *a-īs* samengetrokken tot *-ais* en ging dit over in **-īs**; *mēnsa* werd dus **mēnsais*, daarna **mēnsais* en eindelijk *mēnsīs;*

de *acc. plur.* heeft **ā-s.** (Vgl. § 59, A 5.)

AANM. 1. Den *gen.* op *-āī* (tweelettergr.) vindt men nog bij dichters tot op den tijd van Cicero, bijv.: *silvāī* voor *silvae*, *terrāī* voor *terrae;* den *dat.* op *ai.* echter, naar het schijnt, slechts eenlettergrepig.

De uitgang *-bus* in den *dat.* en *abl. plur.* was oorspronkelijk ook bij de *a*-stammen eene gewone vorming; zie § 93, 2.

De *accus. plur.* is ontstaan uit **mēnsans.* (Vgl. § 59, A. 5).

AANM. 2. De uitgang van den *gen. plur.* **-r-um** schijnt ontstaan te zijn uit *-s-um* (vgl. § 27).

Daarnaast bestaat er een *gen. plur.* op **-um**, zonder stamklinker.

Dezen *genet.* vindt men bij dichters in de manlijke woorden, die samengesteld zijn uit een substantivum en *-cola* (van *colo* bewonen) of *-gena* (van *gigno* voortbrengen), bijv.: *caelicola* hemelbewoner, gen. plur. *caelicolum*, *terrigena* een uit de aarde geborene, gen. plur. *terrigenum* en in sommige volksnamen als *Pisidum* voor *Pisidarum*, *Lapithum* voor *Lapithārum* ezv.

§ 92. Voorbeeld van verbuiging:

mēnsa tafel, stam *mēnsa*			
Sing. N. en V.	mēnsa	Plur. N. en V.	mēns**ae**
G.	mēns**ae**	G.	mēnsā**rum**
D.	mēns**ae**	D. en A.	mēns**īs**
A.	mēnsa**m**	A.	mēnsā**s**
A.	mēns**ā**		

§ 93. 1. Een overblijfsel van de oude genetiefvorming, waarbij **s** achter de verlengde stamkenletter werd gevoegd, is de gen. *familiās*, van *familia* huisgezin, in de verbindingen *pater familiās* huisvader, *māter familiās* huismoeder, *fīlius familiās* zoon des huizes, *fīlia familiās* dochter des huizes. Doch niet minder gebruikelijk is in deze verbindingen de gen. *familiae.* In het meervoud heeft men: *patrēs familiārum*, *patrēs familiae; matrēs familiārum*, *familiās*, *familiae*, ezv.

2. Daar de *dat.* en *abl. plur.* van *fīlius* zoon, en *fīlia* dochter, *fīliīs* was, van *deus* god en *dea* godin, *deīs*, van *lībertus* en *līberta*, een vrijgelatene *lībertīs* ezv., kon er bij het gebruik dezer *dat.* en *abl.* onzekerheid ontstaan omtrent het geslacht, wat vooral bij wettelijke en testamentaire bepalingen vermeden moest worden. Van daar dat men, wanneer de duidelijkheid het eischte, aan de vrouwelijke woorden nog den ouden uitgang *-bus* gaf: *deābus*, *filiābus*, *lībertābus*. Dus zeide men: *a dis deabusque immortalibus*; *filiabus tantum*, *non etiam filiis; libertis libertabusque.*

Wanneer geen verkeerde opvatting te vreezen is, kan men de gewone declinatie volgen. Buitendien kan men zeggen: *dis feminis*, *filiis maribus*, *libertis utriusque sexūs* ezv.

§ 94. *Geslachtsregel.* De stammen op **a** zijn alle **vrouwelijk,** behalve natuurlijk wanneer zij namen van manlijke wezens zijn of eigenlijk adiectiva bij manlijke woorden, vgl. § 52.

AANM. *Hadria* de Adriatische zee (ὁ Ἀδρίας), is *manlijk;* gewoonlijk gebruikt men *mare superum* of *mare Hadriaticum.*

5⁰. DE **o**-STAMMEN.

§ 95. De nom. der o-stammen, die een geslacht hebben, wordt gevormd door eene **s** achter den stam te voegen, die der neutra neemt eene **m** aan; de kenletter **o** echter is overgegaan in **u** (zie § 10, 7): zoo werd uit **servos* slaaf (stam *servo*) en **bellom* oorlog (stam *bello*) *servus* en *bellum*.

§ 96. Tot de **o**-stammen behooren ook eenige woorden, die in den nomin. uitgaan op **-er**.

Wanneer namelijk vóór den uitgang *-os* eene *r* stond, voorafgaan door eene *consonant* of eene *e*, is de uitgang *-os* afgevallen.

Zoo ontstonden bijv. de nominativi *socer* schoonvader (voor **soceros*, stam *socero*), *puer* knaap (voor **pueros*, stam *puero*), *liber* boek (voor **libros*, stam *libro*). Op soortgelijke wijze ontstond **vir** man.

Aanm. De uitgang bleef slechts in: *numerus* getal, *humerus* schouder, *herus* heer, *uterus* buik en *iūniperus* jeneverboom.

§ 97. De **e** van de aldus verkorte woorden op **-er** behoort meestal niet tot den stam en verdwijnt dus in de naamvallen, bijv. *liber*, *libri*, *libro*, *librum*, pl. *libri* ezv. Zie § 103.

De volgende woorden echter hebben de **e** in den stam en behouden haar dus in alle naamvallen:

adulter	echtbreker	*socer*	schoonvader
gener	schoonzoon	*vesper*	avond
līberī	kinderen	*armiger*	wapendrager
puer	knaap	*sīgnifer*	vaandeldrager

en de andere woorden op *-fer* en *-ger*, die afgeleid zijn van *fero* en *gero* dragen. Zie § 103.

Aanm. Ook *Līber*, naam van een god (*Bacchus*), heeft *Līberi*. — De Spaansche volksnamen *Ibēr* en *Celtibēr* hebben eene lange **ē**: *Ibērī*, *Celtibērī*.

§ 98. De *gen. sing.* voegt eene **ī** achter den stam; vóór de **i** echter is de stamklinker verdwenen: *servus* slaaf, stam *servo*, gen. *servī*; — *bellum* oorlog, stam *bello*, gen. *bellī*.

Aanm. 1. Nominativi op *-ius* of *-ium* (stam *io*) vereenigen *ii* tot **ī** in den gen.: *fīlius* zoon, gen. *fīlī*, *imperium* heerschappij, gen. *imperī*. Het accent valt altijd op de voorlaatste, dus: *impérī*.

In den nomin. plur. echter blijft *ii*: *fīliī*, *sociī*; behalve bij die op **-aius** en **-eius**; bijv. *Grāī* = *Graecī* Grieken, *Pompēī*.

Aanm. 2. Ongeveer van den tijd van keizer Tiberius af schreef men **ii** ook in den gen., welke schrijfwijze in de meeste handschriften is doorgedrongen; van daar gewoonlijk ook in den genet.: *filiī*, *imperiī*.

§ 99. De *dat. sing.* had als altijd **i** tot uitgang; deze **i** echter viel reeds spoedig af en de verlengde **o** bleef: *servus* (stam *servo*), dativus **servōi*, *servō*.

De *acc.* heeft **m** tot uitgang: **servo-m*, *servum*.

AANM. Vgl. de Gr. ι subscriptum in overeenkomstige vormen.

§ 100. De *voc. sing.* is bij de woorden op *-us* gelijk aan den stam met verzwakking van de **o** tot **e**, bij alle andere gelijk aan den nom.: *servus*, voc. **servo*, *serve; puer*, voc. **puero*, *puer.*

De *abl. sing.* gaat uit op **-ō**: *servō*, *bellō*.

AANM. 1. Substantiva op *-ius* trekken in den vocat. *-ie* samen tot **ī**, bijv.: *fīlius* zoon, voc. *fīlī*, *Vergilius* voc. *Vergilī*, *Pompēius Pompēī*, *Ovidius Ovidī*. Het accent valt altijd op de voorlaatste, dus *Vergílī*.

AANM. 2. Daar de Rom. voor hunne goden nomina propria gebruikten, komt in den klassieken tijd de voc sing. van *deus* niet voor, wel bij de Christelijke schrijvers; daar is hij *Deus*, dus gelijk aan den *nomin.* — Ook andere woorden op *-us* worden in den *voc.* somtijds gelijk aan den *nom.* genomen, wanneer men plechtig of met nadruk spreekt of wanneer men uitroept, niet aanspreekt, bijv.: *almae filius Maiae; audi tu*, *populus Albanus* ezv.

AANM. 3. De ablat. sing. ging oudtijds uit op *ōd: *servōd*, **bellōd*. Vgl. § 59, Aanm. 3.

§ 101. De *nom. pl.* werd gevormd, voor de masc. en fem. (§ 104) door **i** achter den stam te voegen: **servoi* werd **servei*, *servi.* — Het *neutrum* verliest de **o** van den stam en gaat uit op **-a**: *bella.*

AANM. **-ei** als uitgang vindt men in oude opschriften en bij Plautus dikwijls.

De *gen. plur.* voegt **-r-um** achter den verlengden stam: *servō-rum; bellō-rum.*

AANM. Somtijds is de uitgang *-um* versmolten met de stamkenletter, zoodat **-um** staat in plaats van *-ō-rum*. Dezen gen. op **-um** hebben:

1º de namen van munten, maten en gewichten, bijv.: *sēstertius* (een munt, bijna 10 cent) gen. plur. *sēstertium*, *modius* (een maat, bijna 9 Liter), gen. plur. *modium*, *talentum* (een gewicht en eene geldswaarde), gen. plur. *talentum.*

2º Somtijds worden beide vormen, die op *-o-rum* en *-um* naast elkander gevonden, of is *-um* in vaststaande uitdrukkingen en bij dichters gebruikelijk: 1º *decemvir* tienman, gen. plur. *decemvirum* en *decemvirōrum*, *līberum* en *līberōrum* der kinderen; dikwijls *deum* voor *deōrum*, bijv.:

pater deum hominumque; 2⁰ *praefectus fabrum* een ingenieur, die het bevel had over oorlogsmachines en werpgeschut, *praefectus socium; virum* der mannen, *Achīvum* voor *Achīvorum*, *Danaum* ezv.
Bij dichters is het gebruik van *-um* veel uitgebreider dan in proza.

§ 102. De *dat.* en *abl. plur.* eindigde op **-īs**, waar de stamkenletter in opgelost is: *servus*, **servois*, *serveis*, *servīs; bellum*, **bellois*, **belleis*, *bellīs.*

Aanm. De acc. plur. is ontstaan uit **servons.* (Vgl. § 59, A. 5.)

§ 103. Voorbeelden van verbuiging: *servus*, stam *servo; bellum*, stam *bello; gener*, stam *genero; ager* akker, stam *agro.*

Singularis.			Pluralis.		
N.	servu**s**	bellu**m**	N. en V.	serv**ī**	bell**a**
G.	serv**ī**	bell**ī**	G.	servō**rum**	bellō**rum**
D.	serv**ō**	bell**ō**	D. en A.	serv**īs**	bell**īs**
A.	servu**m**	bellu**m**	A.	serv**ōs**	bell**a**
V.	serv**e**	bellu**m**			
A.	serv**ō**	bell**ō**			
N.	gener	ager	N. en V.	gener**ī**	agr**ī**
N.	gener**ī**	agr**ī**	G.	generō**rum**	agrō**rum**
D.	gener**ō**	agr**ō**	D. en A	gener**īs**	agr**īs**
A.	generu**m**	agru**m**	A.	gener**ōs**	agr**ōs**
V.	gener	ager			
A.	gener**ō**	agr**ō**			

Aanm. Behalve hetgeen reeds in § 100, A. 2 en § 101, A. 2⁰ is gezegd over de verbuiging van **deus**, merke men nog op, dat de nom. plur. gewoonlijk is **dī** of **diī** (dat echter als *di* wordt uitgesproken), zelden *deī;* en dat de dat. en abl. plur. is **dīs** of **diīs** (spreek uit *dies*), zelden *deīs.*

§ 104. *Geslachtsregel.* De woorden op *-us* en *-er* zijn **manlijk**, op *-um* **onzijdig.**

Doch **vrouwelijk** zijn: *alvus* buik, *humus* grond, *vannus* wan. Over *colus* spinrokken, dat ook vrouwelijk is, zie § 128.

Onzijdig zijn: *vīrus* slijm, gift, en *vulgus* het gemeen; beide zonder pluralis.

OVERZICHT DER

NAAMVAL	UITGANG		CONSON.STAM	i-STAM
Singularis	M. en F.	N.		
NOMIN.	**-s**, of niets	**-m**, of niets	*regs, *rēx* *cōnsul*, *genus*	*turri-s*, *animal*
GENET.	**-is**	**-is**	*consul-is*, *gener-is*	*turri-is, *turreis, *turris*, *animālis*
DATIV.	**-ī**	**-ī**	*consulī*, *gener-ī*	*turrei, *turrī*
ACCUS.	**-m** of **-e-m**	**-m** of niets	*consul-em*, *genus*	*turri-m*, *animal*
VOCAT.	= nominat. of = stam		*rex*, *consul*, *genus*	*turris*, *animal*
ABLAT.	**-d**	**-d**	*consule*, *genere*	*turrī-d, *turrī* *animalid, *animalī*
Pluralis				
NOM. EN VOC.	**-es**	**-a**	*consul-ēs*, *gener-a*	*turri-es, *turrēs* *animali-a*
GENET.	**-um** of **-r-um**		*consul-um*, *ge-ner-um*	*turri-um* *animali-um*
DAT. EN ABL.	**-bus** of **-ibus** of **is**		*consul-i-bus*, *gener-i-bus*	*turri-bus* *animali-bus*
ACCUS.	**-ns**	**-a**	*consul-e-ns, *con-sul-ēs*, *gener-a*	*turri-ns, *turrīs* *animali-a*

u-STAM	e-STAM.	a-STAM	o-STAM
frūctu-s, *cornū*	*diē-s*	*mēnsa*	*servo-s, *servus* *bello-m, *bellum*
fructūs cornūs	*diēī*	*mensas en *mensa-i mensai, *mensae*	*servī*, *bellī*
fructu-ī, *cornū*	*diē-ī*	*mensa-i, *mensai *mensae*	*servo-i, *servō* *bellō*
fructu-m, *cornū*	*die-m*	*mensa-m*	*servo-m, *servum*, *bellum*
fructus, *cornū*	*diēs*	*mensa*	*servo, *serve*, *bellum*
*fructu-d, *fructū* *cornu-d, *cornū*	*die-d, *diē*	*mensa-d, *mensā*	*servo-d, *servō* *bellō*
fructūs cornu-a	*diēs*	*mensai, *mensae*	*servo-i, (*servei) *servī*, *bella*
fructu-um, *cornu-um*	*diē-r-um*	*mensā-r-um*	*servō-r-um*, *bel-* *lō-r-um*
arcu-bus, *corni-bus* *fructi-bus*	*diebus*	*mensa-is, *mensais *mensīs*	*servo-is, *servois *servīs*, *bellīs*
*fructu-ns, *fructūs*, *cornua*	*die-ns, *diēs*	*mensa-ns *mensās*	*servo-ns, *servōs*, *bella*

HOOFDSTUK II.

HET ADIECTIVUM.

§ 105. De adiectiva worden verbogen als de substantiva. Slechts weinige zijn consonant-, verreweg het grootste deel vocaalstammen en wel op **-i, -a, o.**

AANM. Consonantstammen zijn hoofdzakelijk slechts de comparativi op *-ior* en *-ius*, benevens *vetus* oud, *pauper* arm, *dīves* rijk, *senex* oud.

§ 106. Om het geslacht aan te duiden der substantiva, waarbij zij geplaatst worden, hebben de meeste adiectiva veranderlijke uitgangen, sommige drie, andere twee; de overige hebben in 't enkelvoud slechts éénen uitgang; bijv.

bonus cōnsul een goed consul
bona dea de goede godin,
bonum cōnsilium goede raad,

fortis mīles een dapper soldaat
fortis legio een dapper legioen
forte oppidum eene sterke stad

audāx civis een vermetel burger,
audāx mulier eene vermetele vrouw
audāx factum eene vermetele daad.

A) ADIECTIVA VAN DRIE UITGANGEN.

§ 107. *a*) Drie uitgangen hebben de adiectiva, die in den manlijken vorm op **-us** uitgaan; zij veranderen voor het vrouwelijk **-us** in **-a**, voor het onzijdig in **-um**, zie § 106.

b) Adiectiva op **-er, -a, -um.** – De adiectiva op **-erus*, *-era*, *-erum* (niet *-ērus*) hebben den manlijken uitgang *-us* verloren en eindigen dus op: *-er*, *-era*, *-erum*, bijv.: *liber* vrij, *libera*, *liberum;* daarenboven blijft meestal de **e** slechts in den uitgang *-er* en valt overigens weg, bijv.: *niger* zwart, *nigra*, *migrum*. Vgl. 96 en 97.

c) De **e** blijft slechts in:

alter de ander, § 110
asper ruw
līber vrij
miser ellendig

tĕner teeder
corniger hoorndragend
lētifer doodaanbrengend
en de overige met *-fer* en *-ger* (van *fero* en *gero* ik draag) samengestelde adiectiva.

Dexter rechtsch, heeft *dextra*, *dextrum* en *dextera*, *dexterum*.

Eene gelijke verkorting onderging *satur*, *satura*, *saturum* verzadigd.

AANM. 1. Den uitgang *-us* hebben behouden: *exterus* uitwendig, *ferus* woest (*efferus* wild), *īnferus* beneden-, *properus* snel, haastig, *prōsperus*

voorspoedig, *praeposterus* averechtsch (*posterus* ontbreekt in den nom. sing. masc. gen.), *superus* boven-.

§ 108. De adiectiva van drie uitgangen zijn voor 't manlijk en onzijdig **o**-stammen, voor 't vrouwelijk **a**-stammen.

	Masc.	Femin.	Neutr.
Sing. N.	bon**us**	bon**a**	bon**um**
G.	bon**ī**	bon**ae**	bon**ī**
D.	bon**ō**	bon**ae**	bon**ō**
A.	bon**um**	bon**am**	bon**um**
V.	bon**e**	bon**a**	bon**um**
Abl.	bon**ō**	bon**ā**	bon**ō**
Plur. N. en V.	bon**ī**	bon**ae**	bon**a**
G.	bon**ōrum**	bon**ārum**	bon**ōrum**
D. en A.	bon**īs**	bon**īs**	bon**īs**
A.	bon**ōs**	bon**ās**	bon**a**
Sing N. en V.	miser	miser**a**	miser**um**
G.	miser**ī**	miser**ae**	miser**ī**
D.	miser**ō**	miser**ae**	miser**ō**
A.	miser**um**	miser**am**	miser**um**
Abl.	miser**ō**	miser**ā**	miser**ō**
Plur. N. en V.	miser**ī**	miser**ae**	miser**a**
G.	miser**ōrum**	miser**ārum**	miser**ōrum**
D. en A.	miser**īs**	miser**īs**	miser**īs**
A.	miser**ōs**	miser**ās**	miser**a**
Sing. N. en V.	niger	nigr**a**	nigr**um**
G.	nigr**ī**	nigr**ae**	nigr**ī**
D.	nigr**ō**	nigr**ae**	nigr**ō**
A.	nigr**um**	nigr**am**	nigr**um**
Abl.	nigr**ō**	nigr**ā**	nigr**ō**
Plur. N. en V.	nigr**ī**	nigr**ae**	nigr**a**
G.	nigr**ōrum**	nigr**ārum**	nigr**ōrum**
D. en A.	nigr**īs**	nigr**īs**	nigr**īs**
A.	nigr**ōs**	nigr**ās**	nigr**a**

§ 109. De adiect. op **-ius** hebben in den genet. alle **-ii** en in den vocat. **-ie** (vgl. § 98, Aanm. 1), bijv.: *ēgregius* uitgelezen, voortreffelijk, genet. *ēgregiī*, voc. *ēgregie; pius* vroom: *piī*, *pie.* — Van *alius* komt geen vocat. voor.

§ 110. De volgende woorden hebben in den gen. sing. **-īus**, in den dat. **-ī** voor alle geslachten, doch gaan overigens naar den regel:

alius een ander, n. *aliud*	*tōtus* geheel
alter de ander	*ūllus* eenig
neuter geen van beiden	*ūnus* een
nūllus geen, niemand	*ūter* wie van beiden
sōlus alleen	*uterque* beide

genet. (*alīus*), *alterīus*, *neutrīus*, *nūllīus*, *sōlīus*, *tōtīus*, *ūllīus*, *ūnīus*, *utrīus*, *utrīusque;*
dat. *aliī*, *alterī*, *neutrī*, *nullī*, *solī*, *totī*, *ullī*, *unī*, *utrī*, *utrīque.*

	Masc.	Femin.	Neutr.
Sing. N.	sol**us**	sol**a**	sol**um**
G.	sol**īus**	sol**īus**	sol**īus**
D.	sol**ī**	sol**ī**	sol**ī**
A.	sol**um**	sol**am**	sol**um**
V.	sol**e**	sol**a**	sol**um**
A.	sol**ō**	sol**ā**	sol**ō**
Plur. N. en V.	sol**ī**	sol**ae**	sol**a**
G.	sol**ōrum**	sol**ārum**	sol**ōrum**
D. en A.	sol**īs**	sol**īs**	sol**īs**
A.	sol**ōs**	sol**ās**	sol**a**

AANM. 1. *Alter* heeft dikwijls bij dichters ter wille van de maat eene korte **i** in den gen. sing.: *altĕrĭus.* — Ook van andere dezer woorden vindt men bij dichters de **i** somtijds verkort in den genet.

Het *neutrum* van *alius* is **aliud**; bij *alius* gebruikt men als genetivus gewoonlijk *alterīus;* de genet. *alīus* komt zelden voor.

AANM. 2. De Latijnsche grammatici (§ 7, 3⁰) gebruikten als *genet.* van *neuter* altijd *neutri* in de uitdrukking: *neutrī generis.*

B) ADIECTIVA VAN TWEE UITGANGEN.

§ 111. Twee uitgangen hebben de adiectiva, die in den nom. sing. van 't manlijk geslacht uitgaan op **-is**; zij hebben denzelfden uitgang voor 't vrouwelijk, maar voor 't onzijdig **-e**, bijv. *fortis* sterk, zie § 106.

De volgende adiectiva hebben den uitgang *-is* in den nom. sing. masc. gen. afgestooten, maar dien behouden voor 't vrouwelijk, zoodat ze nu drie uitgangen hebben: **-er, -is, -e:**

ācer	*ācris*	*ācre*	scherp
alăcer	*alacris*	*alacre*	vlug, levendig
campester	*campestris*	*campestre*	vlak, effen

celeber	*celebris*	*celebre*	druk bezocht, talrijk
celer	*celeris*	*celere*	snel
equester	*equestris*	*equestre*	ruiter-, ridder-
palūster	*palūstris*	*palūstre*	moerassig
pedester	*pedestris*	*pedestre*	te voet
(*salūber*	*salubris*	*salubre*	heilzaam)
(*silvester*	*silvestris*	*silvestre*	woud-)
(*terrester*	*terrestris*	*terrestre*	aardsch)
volŭcer	*volucris*	*volucre*	vliegend, gevleugeld.

Celer behoudt de **e** in alle vormen: *celer*, *celeris*, *celeri* ezv.

AANM. 1. Van de tusschen haakjes geplaatste woorden gebruikte men ook voor 't mascul. liever den vorm op *is*, dien de beste schrijvers hebben.

AANM. 2. Tot deze groep behooren eigenlijk ook de namen der maanden: *September*, *Octōber*, *November*, *December*, die alleen in 't mascul. en femin. voorkomen, bijv.:

mēnsis September, abl. *mense Septembri*
kalendae Octobres de eerste (dag van) October
nonas Novembres den vijfden November
idibus Decembribus op den dertienden December.

§ 112. De adiectiva op *-is* zijn zuivere **i**-stammen en worden als zoodanig verbogen (vgl. § 74); de accus. sing. m. en f. echter heeft altijd **-em**.

Sing.	M. en. F.	N.	Plur.	M. en F.	N.
N. en V	fort**is**	fort**e**	N. en V.	fort**ēs**	fort**ia**
G.	fort**is**	fort**is**	G.	fort**ium**	fort**ium**
D.	fortī	fortī	D. en A.	fort**ibus**	fort**ibus**
A.	fort**em**	forte	A.	fort**īs, -ēs**	fortia
A.	fortī	fortī			

Sing.	M.	F.	N.	Plur.	M. en F.	N.
N. en V.	ăcer	acr**is**	acr**e**	N. en V.	acr**ēs**	acr**ia**
G.	acr**is**	acr**is**	acr**is**	G.	acr**ium**	acr**ium**
D.	acrī	acrī	acrī	D. en A.	acr**ibus**	acr**ibus**
A.	acr**em**	acr**em**	acre	A.	acr**īs, -ēs**	acr**ia**
A.	acrī	acrī	acrī			

Iuvenis jong, is gewoonlijk substantivum (*jongeling*) en heeft in den ablat. sing. *iuvene*, gen. plur. *iuvenum*.

AANM. *Celer* gaat regelmatig; maar in den genet. plur. heeft het als substantivum (= Rom. ruiters onder de koningen) *celerum;* als gen. plur. van het adiectivum gebruike men liever *velocium*. — *Volucris* f. vogel, heeft abl. sing. *volucre;* genet. plur. *volucrium* en *volucrum*.

C) ADIECTIVA VAN ÉÉNEN UITGANG.

§ 113. Alle overige adiectiva hebben slechts éénen uitgang, nl. op:

-āns genet.	*-antis* bijv.:	*ēlegāns*	*ēlegantis*	keurig
-ar	*-aris*	*pār*	*paris*	gelijk
-ās	*-ātis*	*nostrās*	*nostrātis*	uit ons land
-āx	*-ācis*	*audāx*	*audācis*	vermetel
-ceps	*-cipis*	*particeps*	*participis*	deelachtig
-ceps	*-cipitis*	*praeceps*	*praecipitis*	hals over hoofd
-ens	*-entis*	*prūdēns*	*prudentis*	voorzichtig
-er	*-eris*	*pauper*	*pauperis*	arm
-es	*-etis*	*hebes*	*hebetis*	stomp
-es	*-idis*	*dēses*	*desidis*	traag
-es	*-itis*	*dīves*	*dīvitis*	rijk
-ex	*-icis*	*simplex*	*simplicis*	enkelvoudig
-ix	*-īcis*	*fēlīx*	*felīcis*	gelukkig
-or	*-oris*	*memor*	*memoris*	gedachtig
-os	*-otis*	*compos*	*compotis*	meester van
-ōx	*-ōcis*	*atrōx*	*atrōcis*	woest.

Verder die met substantiva zijn samengesteld, als:

concors, *concordis* eendrachtig
pernox, *pernoctis* den geheelen nacht door;
exlēx, *exlēgis* aan geene wet gebonden,
expers, *expertis* geen deel hebbend, ontberend
quadrŭpēs, *quadrupĕdis* viervoetig
versicolor, *versicolōris* bont
locuplēs, *locuplētis* rijk

en eenige andere:

caelebs, *caelibis* ongehuwd
cicur, *cicuris* tam
pubēs, *puberis* huwbaar
impūbes, *impuberis* en *impūbis* niet manbaar.
trux, *trucis*, woest wild
vetus, *veteris* oud
vigil, *vigilis* waakzaam

§ 114. Ook deze adiectiva zijn i-stammen; in den nomin. echter is de **i** uitgevallen, maar de abl. sing. gaat uit op **ī**, de gen. plur. op **-i-um**, en het neutr. nom. en acc. plur op **-i-a**.

Sing.	M. F. en N.	Plur.	M. F.	en N.
N.	audā**x**	N. en V.	audāc**es**	audac**ia**
G.	audāc**is**	G.	audac**ium**	
D.	audacī	D. en A.	audac**ibus**	
A.	audac**em**, auda**x**	A.	audac**ēs**, **-īs**,	audac**ia**
V.	auda**x**			
A.	audacī			

§ 115. Den overgang van i-stammen tot consonantstammen toonen vele dezer adiectiva ook nog in andere naamvallen dan in den nom. en acc. sing., namelijk:

a) in den *abl. sing.*, waar sommige **e** hebben, in plaats van **i**;
b) in den *nom.* en *acc. plur.* **neutr.**, waar enkele **a** hebben, niet **-ia**;
c) in den *gen. plur.*, die somtijds op **-um** eindigt, dat naar den regel **-ium** zou moeten zijn.

§ 116. In den abl. sing. hebben **e** de volgende adject., die eigenlijk consonantstammen zijn (zie § 105 Aanm.):

compos	meester van,	abl.	*compote*
dīves	rijk,	„	*dīvite*
pauper	arm,	„	*paupere*
vetus	oud,	„	*vetere*

AANM. 1. Vele adiectiva gaan over in substantiva en nemen dan **e** in den abl. sing.: *āles* vogel, *ālite; vigil*, wachter, *vigile* (in klassiek proza alleen subst.); *pār* makker, echtgenoot, *pare; Clēmēns Clēmente, Fēlix Fēlice; — senex* oud (gen. *senis*, abl. *-e*, gen. pl. *senum*), is in proza subst. = grijsaard.

AANM. 2. Andere nemen, wanneer ze bij zaaknamen staan, **i**, bij persoonsnamen **e** aan, zoo vooral de adiectiva op *-ns*, en *-x*: *in domo locuplēte, homine locuplēte, eleganti sermōne, ab homine ēloquente, potenti manu, cum rege potente, in furāce servo, ab hoc truce tribūno plēbis.*

AANM. 3. Om dezelfde reden nemen de volgende adiectiva in den regel alleen **e** aan; daar zij uit hunnen aard alleen bij persoonsnamen voorkomen: *caelebs* ongehuwd, *dēses* traag, *particeps* deelachtig, *prīnceps* de eerste, *pūbes* manbaar, *redux* teruggekeerd, *sōspes* behouden, *superstes* overlevend.

AANM. 4. Participia op *-ns* nemen **e**, wanneer zij als substantiva voorkomen of meer de kracht der verba hebben, zoo als in den ablat. abs.: *a sapiente, a sollicito amante, nullo rogante, excellente tum Crasso, in via ferente ad castra*, maar: *ardenti studio, excellenti ingenio, in re praesenti, fulgenti auro.*

§ 117. In den *nomin.* en *acc. plur. neutr.* heeft **a**: *vetus* oud: *vetera.* Van een groot aantal adiectiva komen deze naamvallen niet voor.

§ 118. In den *gen. plur.* gaan uit op **-um** de adiectiva van éénen uitgang, die in den genet. sing. de voorlaatste lettergreep kort hebben (zie § 32), bijv.:

compos, compotis, compotum;	*vetus, veteris, veterum;*
particeps, participis, participum;	*sōspes, sōspitis, sōspitum;*
memor, memoris, memorum;	*dīves, dīvitis, dīvitum*
pauper, pauperis, pauperum;	ezv.

Uitgezonderd: *par (paris, parium, imparium, disparium); simplex (simplicis, simplicium; multiplex, multiplicis, multiplicium).*

Ook het substantivum gewordene *parentes* ouders, heeft gewoonlijk *parentum.*

AANM. *Dīves* heeft dus *dīvitis*, abl. *dīvite*, gen. plur. *dīvitum:* doch naast deze bestaan de gesyncopeerde vormen *dīs*, *dītis*, abl. *dīti* (niet *dīte*); neutr. pl. *dītia* (niet *divitia*), gen. *dītium*, die echter in proza liever niet gebruikt moeten worden. In 't neutr. plur. neme men liever *locuplētia*.

COMPARATIO.

§ 119. De graden *(gradūs)* van vergelijking heeten in het Latijn: de *comparātīvus* (vergelijkende) en de *superlātīvus* (overtreffende); het adiectivum zonder vergelijking staat in den *positīvus* (stellende).

De *comparativus* heeft twee uitgangen, de *superlativus* drie.

§ 120. Den *comparativus* en den *superlativus* vormt men van den *positivus* zóó, dat men in plaats van de uitgangen van den genet. sing. **-i** of **-is** de volgende uitgangen neemt:

voor den *comparativus* **-ior** *(m. en f.)*, **-ius** *(n)*;

voor den *superlativus* **-issimus, -a, -um:**

posit.	genet.	compar.	superl.
longus	*longi*	*longior*	*longissimus*
fortis	*fortis*	*fortior*	*fortissimus*
audāx	*audācis*	*audācior*	*audācissimus*
locuplēs	*locuplētis*	*locuplētior*	*locuplētissimus*
sapiēns	*sapientis*	*sapientior*	*sapientissimus*

AANM. 1. De oudere vorm van den comparat. was op *-ios*, gen. *-iōsis* (vgl. § 27). – De superlativus had oorspronkelijk tot uitgang *-mus: summus* (voor *sup-mus*), *extrēmus;* – en *-tumus* of *-timus: optumus* oudere vorm van *optimus*, *intimus* enzv. Van deze uitgangen zijn alle andere af te leiden.

AANM. 2. *Dives* heeft naast *dīvitior*, *dīvitissimus*, de gesyncopeerde vormen *dītior* en *dītissimus;* men gebruike de niet gesyncopeerde vormen.

§ 121. De adiectiva op **-r** vormen den superlativus door **-rimus** achter den nominativus te voegen: *miser*, *miserior*, *miserrimus*; *ācer*, *ācrior*, *ācerrimus*; *pulcher*, *pulchrior*, *pulcherrimus*.

Zoo ook: *vetus (veter-is)* gewoonlijk *veterrimus* (minder goed: *vetustissimus)*; de comparat.: *vetustior*;

mātūrus rijp; *māturrimus* en *māturissimus*.

§ 122. De volgende zes adiectiva op **-ilis** vormen den superlativus door *-ilis* in **-illimus** te veranderen:

positivus		comp.	superl.
facilis	gemakkelijk	*facilior*	*facillimus*
difficilis	moeilijk	*difficilior*	*difficilimus*
similis	gelijk	*similior*	*simillimus*
dissimilis	ongelijk	*dissimilior*	*dissimillimus*
gracilis	slank	*gracilior*	*gracillimus*
humilis	laag	*humilior*	*humillimus*

§ 123. De samengestelde adiectiva op **-dicus, -ficus, -volus** (van *dīco* ik zeg, *facio* ik doe, *volo* ik wil) vormen den comparativus en superlativus niet van deze positivi, maar van de oudere, later in onbruik geraakte, op *-dīcens*, *-ficens*, *-volens:*

malédīcus kwaadsprekend, *maledīcentior*, *maledīcentissimus*;
benefīcus weldadig, *beneficentior*, *beneficentissimus*;
malevŏlus kwaadwillig, *malevolentior*, *malevolentissimus*.

§ 124. Dikwijls worden de compar. en superl. omschreven, de eerste door *magis* meer, de tweede door *māximē* 't meest; zoo moeten ze gevormd worden, wanneer de gewone vormen ontbreken, of ook wanneer op *meer* of *meest* de nadruk valt. Vgl. de *anomala* § 136.

Ter versterking van den superl. kunnen *longē* verreweg, en *quam* zoo mogelijk, gebruikt worden, bijv. *longe sapientissimus* verreweg de wijste; *quam māximus* zoo groot mogelijk. Vgl. § 472.

§ 125. Verbuiging: De superl. worden verbogen als adiect. van drie uitgangen op *-us*, *-a*, *-um*. De comparativi zijn **r**-stammen (oorspronkelijk s-stammen) en hebben dus in den ablat. sing. **-e**, in den nom. plur. neutr. **-a**, gen. plur. **-um**.

Masc. en fem.				
Sing. N. en V.	longior		Plur. N. en V.	longior**ēs**
G.	longiōr**is**		G.	longior**um**
D.	longior**ī**		D. en A.	longior**ibus**
A.	longior**em**		A.	longior**ēs**
A.	longior**e**			
Neutrum				
Sing. N. en V.	longius		Plur. N. en V.	longiōr**a**
G.	longiōr**is**		G.	longior**um**
D.	longior**ī**		D. en A.	longior**ibus**
A.	longius		A.	longior**a**
A.	longior**e**			

Aanm. *Plūrēs* meer, en *complūrēs* verscheidene, hebben in 't neutr. *plūra* en *complūra*, in den gen. plur. *plūrium* en *complūrium*.

§ 126. Van verschillende of gewijzigde stammen worden de volgende comparativi en superlativi gevormd:

bonus	goed	*melior*	*optimus*
frūgi (§ 138, 2)	verstandig, degelijk	*frūgālior*	*frūgālissimus*
māgnus	groot	*māior* (§ 24, 1)	*māximus*

malus	slecht	*pēior*	*pessimus*
multus	veel	*plūs*, *plūris*	*plūrimus*
nēquam	ondeugend, slecht	*nēquior*	*nēquissimus*
parvus	klein	*minor*	*minimus*
senex	oud	*senior*	ontbreekt.

AANM. Voor den compar. van *iuvenis* jong, gebruikt men *minor nātu*, *minor annis* jonger. *Iūniōrēs* als substant. de jonge lieden, de jongere soldaten.

ANOMALA.

§ 127. De anomala of onregelmatigheden hebben hunnen oorsprong te danken aan verschillende omstandigheden: het verloren gaan van vormen doordien ze in onbruik kwamen en door andere werden vervangen; het streven naar welluidendheid in de taal, de beteekenis der woorden enzv. Zij kunnen tot verschillende groepen worden gebracht.

In de eerste plaats de ***abundantia,*** woorden die verschillende vormen met ééne beteekenis hebben. Zij vervallen weder in:

1º ***abundantia*** in engeren zin, zulke woorden namelijk, die reeds in den nomin. verschillende vormen hebben, bijv. *vesper* en *vespera* avond;

2º ***heteroclita,*** dat zijn die, welke éénen nomin. hebben, maar op meer dan éénе wijze verbogen worden, bijv. *pecus* vee, genet. *pecudis* en *pecoris;*

3º ***metaplasta*** of vervormde woorden, die van een zekeren vorm andere ongelijksoortige vormen afleiden, bijv. *rēte* net; van den genet. *rētis* heeft zich een accus. *rētem* naast *rēte* gevormd.

In de tweede plaats de ***dēfectīva,*** dat zijn die woorden, welke sommige vormen missen.

In de derde plaats de ***indēclīnābilia*** of onverbuigbare woorden.

§ 128. A. ABUNDANTIA. 1) Substantiva:

Anio de Anio, een zijstroom van den Tiber, gen. *Aniēnis* enzv., van een verouderden nominativus **Aniēn*, die ook bij latere schrijvers voorkomt; minder goed *Aniōnis* ezv.

balineum bad, badplaats; plur. *balneae*, beter dan *balineae* en *balnea.*

bōs rund (vgl. § 57, A.); genet. *bovis* ezv.; plur. *boves*, *boum* (bovum) 1), *būbus* (bōbus).

carbasus f. fijn linnen; plur. *carbasa*, *carbasorum.*

cingulum gordel; maar *cingulus* aardgordel.

clipeus schild, rondas, plur. *clipeī;* doch ook *clipeum*, plur. *clipea.*

colus f. spinrokken; genet. *colūs;* abl. *colū;* plur. nom. *colūs;* de overige naamvallen als van een o-stam.

---

1) Een vorm tusschen haakjes geplaatst is minder in gebruik of komt bij slechtere en latere schrijvers voor.

domus f. huis;

Sing. N. domus	Plur. N. domūs
G. domūs	G. domuum en domōrum
D. domuī	D. en A. domibus
A. domum	A. domōs
V. domus	
A. domō (domī te huis)	

Aanm. In het oudere Latijn vindt men ook *domī* als genetivus, *domō* als dativus, *domū* als abl., *domūs* als acc. plur.

Domī te huis, is een oorspronkelijke locativus (voor **domoi*); ook *domui* komt in dezen zin voor.

femur dij, genet. *feminis* en *femoris* ezv.

frēnum teugel; zelden in 't enkelv.; pl. *frēnī* en bij dichters dikwijls *frēna*.

iecur lever; genet. *iecoris* ezv.; behalve deze regelmatige vormen vindt men nog den genet. *iecinoris*, *iocineris*, *iocinoris* ezv.

iocus scherts; plur. *ioca*, doch ook, hoewel minder goed, *ioci* ezv.

iter reis, weg; genet. *itineris* ezv., van een ouden nom. **itiner*.

iūgerum een morgen land; *iūgerī*, *iūgerō*, maar in den plur. *iūgera*, *iūgerum*, *iūgeribus*.

Iūppiter (niet *Iupiter*), samengesteld uit den stam *Iov* (nog in den ouden nomin. *Iovis*) en **piter* = pater, dus: vader Iovis, hemelvader; gen. *Iovis*, dat. *Iovī*, acc. *Iovem*, abl. *Iove*.

locus plaats; plur. gewoonlijk *loca*; *locī* daarentegen van plaatsen in boeken, punten van onderzoek, *locī commūnēs* gemeenplaatsen.

mendum gebrek, fout; ook, doch minder goed, *menda*, *ae*.

mūnus ambt, ambtsplicht; genet. *mūneris* ezv.; plur. *mūnera*, doch ook dikwijls *mūnia* en *moenia*.

nix sneeuw, gen. *nivis* ezv., abl. *nive*, pl. *nivēs*, *nivium* ezv.

pecus f. genet. *pecudis* ezv., een afzonderlijk stuk vee; maar *pecus*, neutr. gen. *pecoris*, het vee als soort, de kudde van kleinvee, in 't bijzonder schapen en geiten.

requiēs rust; gen. *requiētis* ezv.; doch dikwijls in den accus. *requiem*, in den abl. *requiē*.

rēte net; gen. *rētis* n., doch ook acc. *rētem;* abl. *rēte;* – plur. *rētia*, *rētium*.

senex grijsaard, de andere naamvallen komen van eenen stam *sen*–, gen. *senis*, dat. *senī*, acc. *senem*, abl. *sene*, plur. *senēs*, *senum*, *senibus*. Zie § 116, Aanm. 1.

supellēx f. huisraad, gen. *supellēctilis* (ook een nom. *supellēctilis* komt voor, doch niet in klassiek Latijn); de ablat. is *supellēctile* en *supellēctilī*.

vās n. vat; gen. *vāsis*, abl. *vāse;* pl. *vāsa*, *vāsorum* van een ouden nom. *vāsum*.

vesper m. avond; gen. *vesperi;* van eenen nomin. **vespera* vindt men eenen accus. *vesperam*; men zegt: *ad, ante, in, sub vesperum*, doch ook: *ad, ante, in, sub vesperum;* locat. *vesperi*, maar met een adiectivum verbonden *vespere; primo vespere*. – De abl. *vesperā* bij Livius en lateren.

vis kracht, geweld; de gen. en dat. worden vermeden; acc. *vim*; abl. *vī*; plur. *vīres*, *vīrium*, *vīribus*.

2) Adiectiva met verschillende uitgangen; de gebruikelijkste vormen gaan voorop:

ālārius, *a*, *um* vleugel-	*ālāris*, *e*
auxiliāris, *e* hulp-	*auxilíarius*, *a*, *um*
biiugus, *a*, *um* tweespannig	*biiugis*, *e*
exanimus, *a*, *um* ademloos, zielloos	*exanimis*, *e*
hilaris, *e* vroolijk	*hilarus*, *a*, *um* (abl. gew. *hilaro*)
imbēcillus, *a*, *um* zwak	(*imbēcillis*, *e*)
indecōrus, *a*, *um* onbetamelijk, leelijk	(*indecōris*, *e* bij dicht.)
inermis, *e* ongewapend	*inermus*, *a*, *um*
prosperus, *a*, *um* voorspoedig, gelukkig	(*prōsper*) *prōsperrimus*, *prōsper-* [*rime* adv.
quadriiugus, *a*, *um* vierspannig	*quadriiugis e*
sēmianimis, *e* halfdood	*sēmianimus*, *a um*
sēmisomnus, *a*, *um* half in slaap, dronken van sl.	*sēmisomnis*, *e*
sublīmis, *e* verheven	(*sublīmus*, *a*, *um*)
ūnanimus, *a*, *um* eensgezind	(*ūnanimis*, *e*)
altijd: *inanimus* en *māgnanimus*	
violentus, *a*, *um*, geweldig	*violēns* bij dichters

AANM. Sommige dezer woorden worden even goed in den eenen als in den anderen vorm gebruikt, als: *exanimus* en *exanimis*; andere komen in 't geheel niet bij Cicero of Caesar voor, als *sublīmis*.

3) Abundantia gradibus:

(*exter* en *exterus*), ***exterior***, ***extrēmus*** (en *extimus*) de uiterste
(*inferus*), ***īnferior***, ***īnfimus*** en ***īmus*** de onderste
(*posterus*), ***posterior***, ***postrēmus*** de laatste, en *postumus* de laatste (zoon, na des vaders testament of dood geboren)
(*superus*), ***superior***, ***suprēmus*** (uiterste) en *summus* de hoogste.

AANM. De positivus *exterus* en *exter* komt in den nom. masc. gen. in goed Latijn niet voor, wel de plur.: ***exterae nationes***, ***exterae civitates***. Ook *īnferus* wordt in den nom. sing. zelden gevonden: *mare inferum;* zeer dikwijls echter ***īnferī*** als substant.: ***de dooden***, ***de onderwereld***. 't Zelfde geldt van den nom. sing. *posterus*, die in 't masc. in 't geheel niet voorkomt, en van *superus* (alleen in *mare superum*; § 94, A.).

De superl. ***suprēmus*** komt in klassiek proza bijna niet voor, behalve in *supremus dies*.

§ 129. A. DEFECTIVA. 1) Substantiva: *a*) defectiva numero. Sommige woorden komen uit den aard hunner beteekenis of tengevolge van het spraakgebruik, alleen in 't enkelvoud voor; zij heeten daarom *singularia tantum*.

De eerste soort, namelijk die, welke tengevolge hunner beteekenis geen meervoud toelaten, is dezelfde als in onze taal: eigennamen, abstracta, collectiva, stofnamen. Wanneer ze in 't meervoud voorkomen is het met eene wijziging in de beteekenis, gelijksoortig met die in 't Hollandsch.

Tot de tweede behooren o. a.: ***iūs iūrandum***, genet. ***iūris iūrandi*** eed, *supellex* huisraad ezv.

AANM. 1. ***Scientia*** is *wetenschap*, in den zin: wat iemand weet, zijne kundigheden, en wordt *niet in den pluralis* gebruikt. Voor *wetenschap* in

algemeenen zin en voor bepaalde wetenschappen gebruikt men: ***doctrīna, disciplīna, ars;*** in zeer algemeenen zin ook *litterae*, zie § 131.

AANM. 2. Eigennamen komen in 't meervoud voor, vooral geslachts- en familienamen, bijv.: *Cn. Et P. Cornelii Scipionēs*, *Tiberius et Gaius Gracchi* (zie § 367), *Cicerōnēs*, *Caesarēs*. Zoo ook: *Lycūrgi*, *Solōnēs* mannen als Lyc. en Sol., wetgevers; *Hyperīdae et Lȳsiae* redenaars als Hyperides en Lysias.

AANM. 3. Sommige woorden, die bij ons een meervoud hebben, hebben het in 't Latijn zelden of nooit; zoo is het meervoud van *cicer* grauwe erwt ongebruikelijk, ook van *faba* boon, werd het enkelvoud gebruikt voor ons *boonen*, bijv.: *fabae modii IIII* vier maten boonen; *faba vesci* zich met boonen voeden.

Stofnamen krijgen in 't meervoud soms eene gewijzigde beteekenis, bijv.:

aes metaal, ***aera*** stukken erts, metalen tafelen, beelden
cēra was, *cērae* stukken was. Vgl. § 463.

§ 130. Andere woorden komen slechts in 't meervoud voor en heeten daarom *plūrālia tantum;* de voornaamste zijn:

ācta, *-ōrum* n. handelingen
adversāria, *-ōrum* n. aanteekenboek
altāria, *-ium* n. altaar
ambāgēs, *-um* f. omhaal
angustiae f. (berg)engte
argūtiae f. spitsvondigheid
arma, *-orum* n. wapenen
artūs m. ledematen
bigae f. tweespan
Calendae f. eerste dag der maand
cervīcēs, *-um* f. nek
cibaria, *-orum* n. levensmiddelen
claustra n. sluiting, grendel
cōdicilli m. schrijfboek
dēliciae f. genot, lust
divitiae f. rijkdom
epulae f. maaltijd
exsequiae f. lijkstaatsie
exta n. ingewanden
exuviae f. buit
facētiae f. geestigheid
fascēs, *-ium* m. roedenbundel
fāsti m. kalender
faucēs, *-ium* f. keel, afgrond
fēriae f. rustdagen
fidēs, *-ium* f. lier, snaarinstrumenten
grātes f. dank (aan de goden)
Idūs,*-uum* f. 13de of 15de dag der maand
incūnabula n. windsels, wieg
indūtiae f. wapenstilstand
ineptiae f. dwaasheden, lafheden
īnferiae f. doodenoffer
īnferī m. de onderwereld
inimīcitiae f. vijandschap
īnsidiae f. lagen, hinderlagen
lapicīdīnae f. steengroeven
līberī m. kinderen
māiōres m. voorvaderen
mānēs, *-ium* m. geesten der afgestorvenen
minae f. dreiging
moenia, *-ium* n. muur
nōnae f. de 9de dag vóór de Idus
nūgae f. beuzelingen
nūptiae f. bruiloft
penātēs, *-ium* m. penaten
praecordia, *-ōrum* n. middelrif
primitiae f. eerstelingen
quadrīgae, *-arum* f. vierspan
reliquiae f. overschot
rēnēs, *-ium* m. nieren
scālae f. ladder, trap
septentriōnēs, *-um* m. noorden
superī m. hemelgoden
tenebrae f. duisternis
thermae f. warme baden
ūtēnsilia, *-ium* n. huisraad, levensmiddelen
valvae f. deurvleugels, dubbele deur
verbĕra, *-um*, n. slagen
vigiliae f. de nachtwacht
viscera, *-um* n. de ingewanden.

AANM. Van sommige dezer woorden komt het enkelvond wel voor, maar òf zeldzaam: *āctum*, *ambāge*, *fauce* (abl.); *angustia*, *cervix* ezv., òf alleen

bij niet-klassieke schrijvers, bijv.: *altar, altāre, altārium; argūtia, scāla* ezv., òf in een andere beteekenis, bijv.: *fidēs* gen. *fidis* snaar, de lier als sterrebeeld, óf bij dichters.

§ 131. De volgende woorden hebben verschillende beteekenissen voor 't enkelvoud en voor 't meervoud:

Sing.	Plur.
aedēs, *aedis* f. tempel	***aedēs***, *-ium* woonhuis
aqua f. water	***aquae*** gezondheidsbron, -bad
auxilium n. hulp	***auxilia*** hulptroepen, -middelen.
carcer m. kerker	*carcerēs* slagboom van de renbaan
castrum n., beter: *castellum*, kasteel	***castra*** legerplaats
comitium n. plaats van bijeenkomst der	***comitia*** volksvergadering
cōpia f. menigte	***cōpiae*** troepen
facultas f. het vermogen om iets te doen	*facultātēs* vermogen, geld
fīnis m. einde, grens	***fīnēs*** gebied
grātia f. gunst, dank, *gratiam referre*	***grātiae*** dankzegging, *grātiās āgere*
hortus m. tuin	***hortī*** park
impedīmentum n. hindernis	***impedīmenta*** bagage
littera f. letter	***litterae*** brief, litteratuur, wetenschappen
(*ops*) gen. *opis* f. hulp, macht	***opēs*** vermogen, invloed
opera f. moeite	***operae*** f. werklieden
pars f. deel	***partēs*** rol, partij
rōstrum n. snavel, sneb	*rōstra* redenaarsgestoelte
tempus n. tijd	***tempora*** tijdsomstandigheden.

AANM. 1. Sommige namen van steden zijn pluralia tantum, meestal omdat deze steden uit verschillende deelen zijn samengegroeid, somtijds ook om andere redenen: *Athēnae* Athene, *Cannae*, *Mycēnae*, *Plataeae*, *Syrācūsae*, *Thēbae*, *Delphi*, *Gādes* Cadix, *Abdēra*, *Ecbatana*, *Hierosolyma* Jeruzalem, *Sūsa*.

AANM. 2. Natuurlijk kan men van *aedēs* tempel, *finis* grens, *hortus* tuin, *littera* letter, *pars* deel ezv. ook het meervoud maken in dezelfde beteekenis: *aedēs* tempels, *finēs* grenzen, *hortī* tuinen, *līttera*e letters, *partēs* deelen. Vgl. echter § 160.

§ 132. *b*) Defectiva casibus, woorden waarvan één of meer naamvallen ontbreken; dikwijls komen zulke vormen slechts in bepaalde uitdrukkingen voor.

Één casus hebben:

dicis causa voor den vorm, in schijn;

īnfitiās ire loochenen; (bij Cic. en Caes. daarvoor *īnfitiārī*)

pessum bijv. in *pessum ire* te gronde gaan, *pessum dare* te gronde richten; (niet na te volgen)

pondō abl., met een gewicht van: *auri quinque pondo.*

Vele u-stammen van verba afgeleid komen slechts in den abl. voor, als: *nātu* door geboorte (*maior natu* = ouder), *rogātū* bijv. *rogatu meo* op mijn verzoek, *iūssū consulis* op bevel van den consul.

§ 133. Twee casus hebben bijv.:

fās goddelijk recht, ***nefās*** onrecht, neutr., slechts nom. en acc. sing.

instar n. gestalte: zoo goed, zooveel als, slechts nom. en acc. sing. *immortalitatis instar* zoo goed als de onsterfelijkheid, *urbis instar habere;*

secus n. geslacht, kunne, bijv. *virīle secus;* (Cic. *sexus*)

sponte f. wil, gewoonlijk slechts in den abl. bijv. *tuā sponte* naar uw eigen wil, vrijwillig.

Bij sommige woorden ontbreekt de nomin. als: *diciōnis* ezv. f. heerschappij, macht, *diciōnis alicuius facere*, *in diciōne habere*, ezv. — *vicis*, *vicem*, *vice*, *vicēs*, *vicibus*; f. beurt, afwisseling, gen. plur. ontbreekt even als de nom. sing. – gen. *sordis* ezv. zelden; – gew. plur. *sordēs*, f. *sordium*, *sordibus* vuil, morsigheid.

§ 134. 2) Adiectiva defectiva zijn o. a.:
macte, oorspronkelijk een vocativus van *mactus* grootgemaakt, verheerlijkt; het heeft echter de beteekenis van een vocativus afgelegd en is geworden = geluk met, wees geprezen om, bijv.: *macte virtute milites Romani este;*
necesse in uitdrukkingen als: *quod* (fieri) *necesse est* of *habeo* wat noodig is, wat ik voor noodig houd.

AANM. Ouder is *necessum est* en *necessus* (subst. neutr. gen.) *est.*

plērīque de meesten, heeft ***plērīsque, plērōsque***, maar geen genet., in wiens plaats men ***plūrimōrum*** gebruikt. De beteekenis „zeer vele" komt bij Livius en latere schrijvers voor. Het enkelvoud is zeer zeldzaam.

§ 135. Defectiva gradibus zijn:
de adiectiva, die wegens hunne beteekenis geene comparatio toelaten, in 't Latijn dus evenmin als in andere talen, bijv.:
līgneus houten. *māternus* van moederszijde, *hodiernus* hedendaagsch, *terrestris* aardsch, ezv.

Eenen positivus missen de volgende:
citerior meer aan deze zijde (*citimus*), vergelijk het adverb. *citrā*
interior meer naar binnen, ***intimus***, „ „ „ *intrā*
prior vroeger, eerst, ***prīmus***, „ „ „ *prae*, *pro*
propior nader, ***proximus*** „ „ „ *prope*
ulterior meer aan gene zijde, ***ultimus*** „ „ „ *ultrā;*
dēterior, ***deterrimus*** minder, minst
ōcior, ***ōcissimus*** sneller, snelst.

§ 136. De adiectiva op **-eus, -ius, -uus** vormen in den regel den compar. en superl. door omschrijving met *magis* en *māximē* om een wanklank te vermijden; alleen wanneer de eerste **u** als **w** wordt uitgesproken, vervalt deze grond en worden daarom de gradus regelmatig gevormd, dus: *pius* vroom, *magis pius*, *maxime pius*; *perpetuus* voortdurend, *magis perpetuus*, *maxime perpetuus*; *idōneus* geschikt, *magis*, *maxime idōneus*; maar *antiquus* oud, *antiquior*, *antīquissimus*; *inīquus* onbillijk, *inīquior*, *inīquissimus.*

§ 137. Sommige adiectiva hebben geenen comparat., wel eenen superl., bijv.: *falsus* valsch, bedriegelijk, *falsissimus; meritus* verdienstelijk, *meritissimus*; *novus* nieuw, *novissimus* de nieuwste of laatste (als comparativus kan men van *recens* gebruiken *recentior*); *sacer* heilig, *sacerrimus*; andere hebben wel eenen comp., geenen superl., als *iuvenis* jong, *iūnior*; *senex* oud, *senior; docilis* leerzaam, *docilior* ezv.; – *dexter* rechter, *dexterior; sinister* linker, *sinisterior.*

§ 138. C. INDECLINABILIA of onverbuigbare woorden zijn:
1) ***Substantiva:*** *a*) de namen der letters en ieder woord, dat slechts om zijn vorm, niet om zijne beteekenis genoemd wordt:
hoc a, *huius a*, of liever: *a līttera*, *a līterae* ezv.;

dixit pro hae cervīces cervix, hij zeide in plaats van cervices cervix.

b) het nomen *mānĕ* morgen, in den morgen, 's morgens, *a mane ad vesperum*, *multo mane* vroeg in den morgen, *ad ipsum mane* tot in den morgen; *clarum mane* de heldere morgen.

2) ***Adiectiva:*** *frūgi* braaf, degelijk, eigenlijk de dativus van het subst. *frūx*, *frūgis* vrucht, nut, dus: tot vrucht, tot nut: *homo frūgī*, *hominis frugi*, *homines frugi*, *sum bonus et frugi;*

nēquam slecht: *hominis nequam*. Zie § 126.

potis (*pote*) machtig, bekwaam tot: *potis sum* = *possum*, *potis sumus* = *possumus; quî potis (pote) est?* hoe is het mogelijk? — Compar. *potior* voortreffelijker, beter, superl. *potissimus*.

GRIEKSCHE WOORDEN IN 'T LATIJN.

§ 139. Men vindt in 't Latijn drie soorten van vreemde, meestal aan 't Grieksch ontleende, woorden:

1) zulke, die geheel in 't Latijn zijn overgegaan, genaturaliseerde vreemdelingen als 't ware, bijv.: *cypressus* een cypres, *purpura* purper;

2) zulke, die wel in 't Latijn zijn overgegaan, maar meer door de beschaafden en geleerden, dan door 't volk gebruikt werden, zoodat er Latijnsche woorden van gelijke beteekenis naast bestaan, bijv.: *philosophia* philosophie = *sapientĭa* wijsbegeerte;

3) zulke, die nog vreemdelingen gebleven zijn, maar met latijnsche letter geschreven worden of geringe wijzigingen in den uitgang hebben ondergaan, bijv.: *ōdē* gezang, *ᾠδή; crambē* kool, *κράμβη*.

Deze laatste behouden dikwijls hunne niet-Latijnsche verbuiging. Daar met de zaak dikwijls de naam overgenomen wordt, is het niet te verwonderen, dat bijna alle vreemde woorden substantiva zijn.

§ 140. Wanneer men Grieksche woorden met Latijnsche letters schrijft, gebruikt men voor:

αι	ae	*αἰγοκέρως* steenbok, *aegocerōs;*
ει	e voor	vocalen meestal, anders i: *Δαρεῖος Darēus* of *Darīus*, *Αὐγείας Augīās*, *Νεῖλος Nīlus;*
η	e	*ἐφημερίς* dagboek, *ephēmeris*, doch ook *i*, bijv.: *τριήρης* een driedekker, *triēris;*
οι	oe	*Φοίνικες Phoenīcēs;*
υ	y maar	*ευ* eu: *Τύραννος tyrannus*, *εὐαγγέλιον euangelium;*
ου	u	*Οἰδίπους Oedipūs; Σαπφοῦς* genet. *Sapphūs;*
ω	o	*κῶνος* kegel, *cōnus; Σαπφώ Sappho;*
ῳ	oe	*κωμῳδία* blijspel, *cōmoedia*, doch ook *o*, bijv.: *ᾠδεῖον* concertzaal, -huis, *ōdēum;*
γγ, *γκ*, *γχ*,	ng,	nc, nch: *παρασάγγης* perzische mijl, *parasanga*, *ἄγκῡρα* anker, *ancŏra*, *Ἀγχίσης* Anchīsēs;
ζ	z	*ζέφυρος* westenwind, *zephyrus;*
ϑ	th	*ϑερμαί* warme baden, *thermae;*
κ	c	*κομήτης* komeet, staartster, *comētēs;*
φ	ph	*φάλαγξ* slagorde, *phalanx*, *φϑίσις* tering, *phthisis;* niet *f*, die een anderen klank voorstelt, gelijk aan den onzen;
χ	ch	*χαρακτήρ* stempel, karakter, *charactēr;*
ψ	ps	*κύκλωψ* rondoog, cycloop, *cyclōps*.

§ 141. Verbuiging der consonantstammen. Grieksche subst. op *-ῶν, -ῶντος* hebben altijd *-ōn, ōntis: Ξενοφῶν Xenophōn, Xenophōntis;* die op *-ων, -ωνος* en *-ονος* dikwijls *o: Πλάτων Platō, Platōnis; Ζήνων Zeno*, doch ook- *on: Deucaliōn, Ariōn, Phaedōn.*

Sommige namen hebben den uitgang veranderd, bijv.: *Achillēs* gen. *Achillis* voor *Ἀχιλ(λ)εύς, -έως, Aiāx, Aiācis* voor *Αἴας Αἴαντος.*

Andere hebben een geheel anderen vorm, bijv.: *Ulixēs* (niet *Ulysses*), gen. *Ulixis* ezv., voc. *Ulixēs* en *Ulixe*, zie § 144, Grieksch *Ὀδυσσεύς.*

Graecia, gen. *Graeciae;* Gr. *Ἑλλάς; Graecus Ἕλλην.*

§ 142. De *gen. sing.* heeft in den regel den latijnschen uitgang **-is**: *Styx, Stygis; phalanx, phalangis*; *adamās, adamantis* staal, diamant; *magnēs, magnētis* magneet; *aegis, aegidis* schild van Juppiter en Minerva; *rhīnocerōs, rhīnocerōtis* neushoorn; *Oedipūs, Oedipodis*; *Hector, Hectoris; Paeān, paeānis* een hymne ter eere van Apollo en Apollo zelf; *poēma, poēmatis* gedicht.

De eigennamen op **-es** hebben in den *genet.* zoowel **-is** als **-ī** (bij Cicero), om het even of ze in 't Grieksch consonantstammen of wel vocaalstammen zijn; *Aristotelēs* gen. *Aristotelis* en *Aristotelī; Aristīdēs* gen. *Aristīdis* en *Aristīdī; Dēmosthenēs* gen. *Dēmosthenis* en *Dēmosthenī; Isocratēs* gen. *Isocratis* en *Isocrati; Miltiadēs* gen. *Miltiadis* en *Miltiadi.* — *Achillĕī* Hor. carm. 1, 15, 34 van den nomin. *Achilleus.*

Den griekschen gen. op *-os* vindt men zelden en dan bij dichters, bijv.: *lampas, lampados* fakkel, *Orpheus, Orpheos.*

De vrouwennamen op *-o (ω)* hebben *-ūs (ους)*: *Dīdō, Didūs; Sapphō, Sapphūs: Calypsō, Calypsūs;* de overige naamvallen komen niet voor, of ze zijn gelijk aan den nomin., bijv.: accus. en voc. *Didō*; acc. en ablat. *Calypsō;* — of ze worden van een anderen stam gevormd, bijv.: *Didōnem, Didōne; Calypsōnem.*

§ 143. *a*) De *dat. sing.* van grieksche woorden heeft bij dichters dikwijls **ĭ**, niet het latijnsche **ī**.

b) De *accus. sing.* van vele woorden, vooral eigennamen, is bij dichters somtijds op grieksche wijze verbogen met den uitgang *-a*; in proza vindt men dezen uitgang minder: *Minōs, Minōa; Orpheus, Orphea; Brisēis Brisēida; Marathōn, Marathōna; āēr, āeris* de benedenlucht, heeft, ook in proza, in den regel *āera;* — *aethēr, aetheris* de bovenlucht, altijd *aethera.*

De grieksche woorden op *-ēs*, genet. *-is (-ης, -ους)* krijgen in den acc. sing. somtijds *-ēn (-ην)* in de plaats van *-em*, naar den gr. acc. der *a*-stammen, bijv.: *Sōcratēn, Themistoclēn*, doch gewoonlijk *-em: Aristotelem, Dēmosthenem.*

De gr. woorden op *-ις*, acc. *-ιν* nemen bij dichters dikwijls *-in* in de plaats van *-im*, zelden in proza: *Amphipolis, Amphipolin; Charybdis, Charybdin.* Zoo ook *Erīnys, Erīnyn; Halys, Halyn.*

§ 144. *a*) De *vocat.* der nomin. op *-ās -antis, -eus -ei (έως), -ēs -is, -is -is* werpen de *s* van den nomin. af: *Calchās, o Calchā; Atreus, o Atreu; Periclēs, o Periclē*; *Iris, o Iri.* De overige hebben den voc. gelijk aan den nom.; bijv.: *Pallās, o Pallās; Xenophōn, o Xenophōn.*

b) De *ablat.* wordt natuurlijk naar de Latijnsche declinatie gevormd: *Plato, Platōne; Aristophanes, Aristophane; Thalēs, Thalēte; Themistoclēs, Themistocle; Xenophōn, Xenophonte;* de vrouwelijke woorden op **ō** behouden **ō**, dus ablat. *Inō, Calypsō*, zie § 142, einde.

§ 145. Wat den *pluralis* betreft, is op te merken, dat de neutra, die in 't Gr.

η hebben, in 't Latijn *e* aannemen, bijv.: *melos* lied, *melē (μέλη); cētos* zeemonster, *cētē (κήτη)*.

De uitgang *-es* wordt door dichters, wanneer de maat het vereischt, kort genomen, even als in 't Grieksch.

Den uitgang *-ōn (ων)* in den *genet.* vindt men zelden, bijv.: *Ovidi Metamorphoseōn libri XV.*

De woorden op *-ma*, *-matis* hebben in den *genet. plur.* en in den *dat.* en *abl. plur.* liever de verbuiging der **o**-stammen: dus liever van *poēma* gedicht *gen. pl. poematorum* dan *poēmatum*; abl. liever *poēmatīs* dan *poēmatibus.*

De *acc. plur.* heeft dikwijls den gr. buigingsuitgang *-as*, bijv.: *Plēiades*, *Plēiadas; Macedones*, *Macedonas.*

§ 146. Verbuiging der vocaalstammen. De grieksche *α*-stammen, nom. *-α*, *-η*, *-ας*, *-ης*, worden, wanneer zij in 't Latijn zijn overgenomen, gewoonlijk als de latijnsche a-stammen verbogen; 't zijn ook bij deze woorden vooral de latere dichters, die grieksche vormen gebruiken. Den griekschen *genet.* vindt men zelden en alleen bij den nominativi op *-e*, den *dat.* bijna nooit.

De *pluralis* wordt altijd met de latijnsche uitgangen verbogen.

	Lat.	Gr.	Lat.	Gr.
N.	Antigona	Antigonē	(Aenēa)	Aenēās
G.	Antigonae	Antigonēs	Aenēae	
D.	Antigonae	(Antigonē)	Aenēae	
A.	Antigonam	Antigonēn	Aenēam	Aenēān
V.	Antigona	Antigonē	Aenea	Aeneā
A.	Antigonā	Antigonē	Aeneā	
N.	Anchisa	Anchīsēs	N. sing.	Aeneadēs een nakomeling van Aenēas
G.	Anchisae			
D.	Anchisae	(Anchisē)	Pl. N. en V.	Aeneadae
A.	Anchīsam	Anchisēn	G.	Aeneadarum, Aeneadum
V.	Anchisa	Anchisē	D. en A.	Aeneadīs
A.	Anchisā		A.	Aeneadās

§ 147. De grieksche o-stammen, nom. *-ος*, *-ον*, *-ως*, *-ων* hebben in den regel den *nominat.* in 't Latijn op *-us*, *um*, zelden *-on;* die op *-ρος* hebben *-er: Ἀλέξανδρος Alexander*, *ἑξάμετρος hexameter* (maar *Codrus*, *Cyprus*, *Hebrus*, *Phaedrus*). Zij worden als de latijnsche o-stammen verbogen.

De grieksche namen op *-ευς*, Lat. *eus*, worden verbogen als o-stammen, maar de *voc.* gaat uit op *-eu* (vgl. § 144), dus: *Atreus*, *Atreī*, *Atreō*, *Atreum*, *Atreu*, *Atreō*.

De *nom. plur.* heeft somtijds *-oe*, bijv.: *canēphoroe* korfdraagsters.

De *genet.* heeft zelden den uitgang *-ōn*, bijv.: *Vergili Georgicon libri IV.*

De *accus. plur.* heeft een enkele maal *-ūs* = *-ους*.

Woorden op *-us (-ος)*, die in 't Gr. vrouwelijk zijn, behouden ook in 't Latijn dit geslacht, bijv.: *methodus* wijze, methode, *periodus* periode ezv.

§ 148. Niet-grieksche vreemde namen worden gewoonlijk niet verbogen, bijv.: *Iacōb* gen. ezv. *Iacōb; Adām* gen. *Adām*, of zij nemen een latijnschen uitgang aan en worden dan natuurlijk verbogen: *Iacōbus*, *Adāmus*, *Iosēphus.*

Iēsūs heeft in den accusat. *Iēsum*, in alle andere naamvallen *Iēsū (Ἰησοῦς, Ἰησοῦ, Ἰησοῦν).*

HOOFDSTUK III.

NUMERALIA.

§ 149. Telwoord = *nōmen numerāle.* De numeralia zijn:
1) *cardinālia* hoofdtelwoorden;
2) *ōrdinālia* rangschikkende telwoorden;
3) *distribūtīva* verdeelingsgetallen, een antwoord gevende op de vraag: *hoeveel een ieder, hoeveel télkens?*
4) *adverbialia* telwoorden, antwoordende op de vraag *hoeveelmaal* of *de hoeveelste maal?*
5) *multiplicātīva* vermenigvuldigingsgetallen, op de vraag: *welk veelvoud?*
6) *prōportiōnālia* verhoudingsgetallen, op de vraag: *hoeveelmaal zoo groot?*

§ 150.		*Cardinalia*	*Ordinalia*
1	I	ūnus, a, um	prīmus, a, um (prior) de eerste
2	II	duo, ae, o	secundus, a, um (alter) de tweede
3	III	trēs, tria	tertius, a, um, de derde, ezv.
4	IV of IIII	quattuor	quārtus
5	V	quīnque	quīntus
6	VI	sex	sextus
7	VII	septem	septimus
8	VIII	octō	octāvus
9	IX	novem	nōnus
10	X	decem	decimus, a, um
11	XI	ūndec**i**m	ūndecimus
12	XII	duodecim	duodecimus
13	XIII	tredecim	tertius decimus
14	XIV	quattuordecim	quārtus decimus
15	XV	quīndecim	quīntus decimus
16	XVI	**sē**decim	sextus decimus
17	XVII	septe**n**decim	septimus decimus
18	XVIII	duodēvīgintī	duodēvīcēsimus
19	XIX	undēvīgintī	ūndēvīcēsimus
20	XX	vīgint**ī**	vīcēsimus
21	XXI	ūnus et vīgintī	ūnus et vīcēsimus
22	XXII	duo et vīgintī	alter et vīcēsimus
23	XXIII	trēs et vīginti	tertius et vīcēsimus
24	XXIV	quattuor et viginti	quārtus et vīcēsimus
28	XXVIII	duodētrīgintā	duodētrīcēsimus
29	XXIX	undētrīgintā	ūndētrīcēsimus
30	XXX	triginta	trīcēsimus

40	XL of XXXX	quadrāgintā	quadrāgēsimus
50	L	quīnquāgintā	quīnquāgēsimus
60	LX	sexāgintā	sexāgēsimus
70	LXX	septuāgintā	septuāgēsimus
80	LXXX	octōginta	octōgēsimus
90	XC	nōnāgintā	nōnāgēsimus
99	XCIX of IC	ūndēcentum	ūndecentesimus
100	C	centum	centēsimus
101	CI	centum et ūnus	centēsimus et prīmus
102	CII	centum et duo	centēsimus et alter
200	CC	ducentī, ea, a	ducentēsimus
300	CCC	trēcentī, ae, a	trecentesimus
400	CCCC	quadringentī	quadringentēsimus
500	IↃ of D	quīngentī	quingentēsimus
600	DC	sēscentī	sēscentēsimus
700	DCC	septingentī	septingentēsimus
800	DCCC	octingentī	octingentēsimus
900	DCCCC	nōngentī	nōngentēsimus
1000	CIↃ of M	mīlle	millēsimus
2000	CIↃCIↃ of MM	duo mīlia	bis mīllēsimus
5000	IↃↃ	quīnque mīlia	quīnquiēs mīlēsimus
10000	CCIↃↃ	decem mīlia	deciēs mīllēsimus
100000	CCCIↃↃↃ	centum mīlia	centiēs millēsimus
500000	IↃↃↃↃ	quingenta mīlia	quīngentiēs mīllēsimus
1000000	CCCCIↃↃↃↃ	deciēs centēna mīlia	miliēs mīllēsimus of deciēs centiēs mīllēsimus.

§ 151.	*Distributiva.*		*Adv. numer.*	
1	singulī, ae, a	ieder een	semel	eenmaal
2	bīnī, ae, a	ieder twee	bis	tweemaal
3	ternī enz.	ieder drie	ter	driemaal
4	quaterni		quater	viermaal ezv.
5	quīni		quīnquiēs	
6	sēni		sexiēs	
7	septēni		septiēs	
8	octōni		octiēs	
9	novēni		noviēs	
10	dēni		deciēs	

11	unděni	ūndeciēs
12	duodēni	duodeciēs
13	terni dēni	ter deciēs
14	quaterni dēni	quater deciēs
15	quīni dēni	quīnquiēs deciēs
16	sēni dēni	sexiēs deciēs
17	septēni dēni	septiēs deciēs
18	duodēvīcēni	octiēs deciēs
19	ūndēvīcēni	noviēs deciēs
20	vīcēni	vīciēs
21	singuli et vīcēni	semel et vīciēs
22	bīni et vīceni	bis et vīcies
23	terni et vīcēni	ter et vīcies
24	quaterni et vīceni	quater et vīcies
28	duodētricēni	duodētrīciēs
29	ūndētrīcenī	ūndētrīcies
30	trīceni	trīcies
40	quadrāgēni	quadrāgiēs
50	quīnquāgeni	quīnquāgies
60	sexāgeni	sexāgies
70	septuāgeni	septuāgies
80	octōgeni	octōgies
90	nōnāgeni	nōnāgies
99	ūndēcentēni	ūndēcenties
100	centeni	centiēs
101	centēni singuli	centies semel
200	ducēni	ducenties
300	treceni	trecenties
400	quadringeni	quadringenties
500	quīngeni	quīngenties
600	sēscēni	sēscenties
700	septingeni	septingenties
800	octingeni	octingenties
900	nōngeni	nōngenties
1000	singula mīlia	mīliēs
2000	bīna mīlia	bis mīlies
5000	quīna mīlia	quīnquies mīlies
10000	dēna mīlia	decies mīlies
100000	centēna mīlia	centies mīlies
500000	quīngēna mīlia	quīngenties mīlies
1000000	deciēs centēna mīlia	decies centies mīlies.

§ 152. Verbogen worden alleen *ūnus*, *duo*, *trēs*, de *honderdtallen* van *ducenti* en de *duizendtallen* van *duo milia* af.

Unus wordt verbogen als een adiect. van drie uitgangen op *-us*, *-a*, *-um*, doch de *genet. sing.* heeft in alle geslachten **-īus**, de *dat.* **ī** tot uitgang, vgl. § 110.

Duo wordt aldus verbogen:

	Manlijk	Vrouwelijk	Onzijdig
N.	duō	du**ae**	duo
G.	duō**rum** (duum)	duā**rum** (duum)	duō**rum** (duum)
D.	duō**bus**	duā**bus**	duō**bus**
A.	duō**s** (duō)	duā**s**	duō
Abl.	duō**bus**	duā**bus**	duō**bus**.

Even als *duo* wordt verbogen **ambō**, **ambae**, **ambō** beide, dat ook in den *acc. masc.* de beide vormen *ambo* en *ambōs* heeft, maar niet den samengetrokken *genet.*; zie § 53, Aanm.

§ 153. **Trēs** heeft de volgende verbuiging:

	Manl. en vrouw.	Onzijdig
N.	trē**s**	tri**a**
G.	tri**um**	tri**um**
D.	trī**bus**	tri**bus**
A.	trēs (trīs)	tri**a**
Abl.	tri**bus**	tri**bus**

§ 154. De honderdtallen worden verbogen als adiect. van drie uitgangen: *ducentī*, *ducentōrum*, *ducentīs*, *ducentōs* ezv.

Mīlle is in 't enkelvoud onverbuigbaar; gewoonlijk is het een telwoord, bijv.: *mille passuum spatium* een afstand van 1000 passen; — *mille navibus* door duizend schepen; — in den *nomin.* en *acc.* wordt het echter ook wel als substantivum met den genet. gebruikt: *hominum mille*, *equitum mille* duizend menschen, duizend ruiters.

In 't meervoud heeft het **mīlia**, **mīlium**, **mīlibus**; het is dan altijd substantivum en heeft daarom den gen. na zich: *duo milia militum* twee duizend soldaten; *duōbus milibus militum* aan 2000 soldaten.

Aanm. Volgen op de duizendtallen nog kleinere getallen, dan plaatst men óf het substantivum achteraan in denzelfden naamval als het geheele getal, óf onmiddellijk bij *mīlia* in den *genet.* bijv.: *misit quinque milia quadringentos quinquaginta milites*, of *misit militum quinque milia quadringentos quinquaginta* of *misit quinque milia militum quadringentos quinquaginta.*

§ 155. In plaats van *ūnus et vīgintī*, *duo et vīgintī* zegt men ook zonder *et: vīgintī ūnus*, *vīgintī duo* ezv.; *ūnus*, *duo* en *trēs* worden in deze getallen verbogen: *trium et trīgintā*, *vīgintī duōbus*; *ūnus et vīgintī homines* of *hominēs vīgintī ūnus* 21 menschen; *ūnīus et vīgintī lītterarum* van 21 letters; *annōs ūnum et vīgintī* 21 jaren.

Wat de verbinding van honderdtallen en kleinere getallen aangaat, lette men op de volgende voorbeelden: *centum* **et** *quattuor* of *centum quattuor*; *ducentī* **et** *quīnquāgintā hominēs* of *ducentī quīnquāgintā*, maar altijd *ducentī quīnquāgintā quīnque* zonder *et*.

De milioenen worden aangeduid door het aantal malen dat zij honderdduizend bevatten: 10,000,000 = *centiēs centēna mīlia* of *centiēs centum mīlia*.

AANM. *Ccntēna Milia* wordt dikwijls weggelaten in sommen van 1 milioen sestertiën en daarboven; de gen. plur. *sestertium* (voor *sestertiorum*) wordt dan als een nieuw subst. neutr. sing. behandeld, bijv.: in de plaats van *decies centenis milibus sestertium emere domum* voor een millioen sestertiën een huis koopen, zegt men: *decies sestertiis emere domum*.

§ 156. De met 8 en 9 samengestelde getallen worden in den regel uitgedrukt door aftrekking van het volgende tiental: 38 *duodēquadrāgintā*, 49 *ūndēquīnquāgintā*; zelden door *octō* en *novem* bij de tientallen te voegen.

§ 157. Wat de getalmerken betreft, merke men op dat IƆ (D) = 500 met 10 vermenigvuldigd wordt, wanneer er aan de rechterhand eene Ɔ wordt bijgevoegd, dus IƆƆ = 5000; voegt men er nog eene Ɔ bij, dan is het getal weer met 10 vermenigvuldigd, dus IƆƆƆ = 50,000. Verder wordt CIƆ (of M, ook ∾ of ∞) = 1000 met 10 vermenigvuldigd, zoo dikwijls er C aan de linker- en Ɔ aan de rechterhand worden bijgevoegd, dus: CCCIƆƆƆ CCCIƆƆƆ CCCIƆƆƆ = 300,000.

AANM. Gemakkelijker worden de duizendtallen aangegeven door eene streep er boven te plaatsen: $\overline{\text{XXXVI}}$ = XXXVI milia, $\overline{\text{XXIII}}$ = XXIII milia. Op eene soortgelijke manier worden de honderdduizendtallen aangeduid, bijvoorbeeld: $|\overline{\text{XXVI}}|$ = 2,600,000; $|\overline{\text{XXXXVIII}}|$ $\overline{\text{LXXV}}$ = 4,875,000.

ORDINALIA.

§ 158. Deze worden alle verbogen als adiectiva van drie uitgangen: *tertio decimo* aan den 13de, *centesimum et primum* den 101ste.

§ 159. Wanneer men eenheden met tientallen verbindt, kan men zeggen: *ūnus* **et** *vīcēsimus*, *alter* **et** *trīcesimus* ezv. of *vicesimus unus*, *tricesimus alter*.

Bij de honderdtallen worden de kleinere getallen gewoonlijk achteraan gevoegd: *centesimus vicesimus tertius.*

Bij de tientallen en honderdtallen plus 1 en 2, dus 21, 22, 31, 32 ezv., gebruikt men gewoonlijk *ūnus* en *alter* in plaats van *prīmus* en *secundus; ūna et vīcesima pagina*, de 21ste bladzijde; *altero et septuagesimo; trecentesima altera.*

Aanm. De Romeinen gebruikten dikwijls ordinalia, waar wij cardinalia hebben, bijv.: in 't jaar 1889 *anno millesimo octingentesimo ūndēnōnagesimo;* twaalf dagen na den strijd: *duodecimo diē post pūgnam;* onze koning regeert reeds 33 jaar: *rex noster annum iam tricesimum quārtum rēgnat;* om 4 uur; *horā quārtā;* alle 4 jaar; *quinto quōque anno;* om de 8 (eigenlijk 7) dagen *octavo quoque die.*

Distribūtīva.

§ 160. De distributiva komen in goed proza alleen in den pluralis voor, daar zij alleen met woorden in den pluralis verbonden worden: *servōs habent quīnōs dēnōs* zij hebben ieder 15 slaven.

Men gebruikt ze ook bij de pluralia tantum (zie § 130); in dit geval zegt men *ūni* in plaats van *singuli*, *trīni* in plaats van *terni: unae lītterae* één brief, *trīnae lītterae* drie brieven, maar *trēs lītterae* drie letters; *trīna castra* drie legerplaatsen, maar *ternae lītterae*, *terna castra* ieder drie brieven, legerplaatsen; *bis bīna* tweemaal twee; *quater centēna sunt quadringenta.*

Aanm. 1. De verbuiging geschiedt regelmatig; maar de gen. plur. heeft gewoonlijk *-um: quīndēnum pedum*, behalve *singuli*, *singulorum.*

Aanm. 2. **Milleni* was niet in gebruik, daarvoor *mīlia in singulos.*

Aanm. 3. De honderdtallen gaan altijd vóór de tientallen en eenheden.

Adverbialia.

§ 161. De uitgang *-ēs* luidde oorspronkelijk *-ēns*, welke nog dikwijls voorkomt, ofschoon de eerste de voorkeur verdient; zoo ook *quotiēs* en *quotiēns* hoeveel maal (van daar: het *quotient*), *totiēs* en *totiēns* zooveel maal.

§ 162. Men kan zeggen: *ter et vīciēs* of *vīciēs ter* ezv., maar niet *ter vīciēs*, dat driemaal 20maal = 60maal zou zijn. De honderdtallen gaan voorop.

Aanm. 1. Voor de eerste maal, voor de tweede maal, ezv. is: *prīmum*, *iterum*, *tertium*, *quārtum*, cet., *sextum consul* voor de zesde maal consul.

Aanm. 2. In de eerste plaats, in de tweede plaats ezv. *prīmō*, *secundo*, *tertio*, *quārto*, ezv.

Aanm. 3. *Primum* ten eerste, *deinde* ten tweede, *tum* (tertium) vervolgens, ten derde, *postrēmo* of *dēnique* ten laatste.

Aanm. 4. *Alterum tantum* tweemaal zooveel; *septiēs tantum* zevenmaal zooveel; *quiuquiēs tanto amplius* vijfmaal meer.

Multiplicātīva en prōportiōnālia.

§ 163. 1. De *multiplicativa: simplex* enkelvoudig, *duplex* tweevoudig, *triplex* drievoudig, *quadruplex*, *quincuplex*, *septemplex*, *decemplex*, *centuplex*, *multiplex*.

2. De *prōportiōnālia: simplus, a, um* enkelvoudig, *duplus* tweevoudig, *triplus*, *quadruplus*, *octuplus*, vooral in 't neutrum; zij komen, behalve *duplum* het dubbele, zelden voor.

Van telwoorden afgeleid of daarmede samengesteld zijn:

1. *prīmānus*, *secundānus*, *tertiānus*, *quārtānus* ezv. geven te kennen tot welke afdeeling, legioen, klasse ezv. iemand behoort; zoo ook *febris tertiāna* de anderdaagsche, *febris quārtāna* de derdendaagsche koorts;

2. *primārius*, *secundārius* ezv. geven eenen rang te kennen. Van distributiva afgeleid: *centēnārius* ven honderd pond, *dēnārius* een munt van 10 as, *sēnārius* een vers van 6 voeten; *sexāgēnārius* een zestiger, man van zestig jaar, *centēnārius* een honderdjarige; *mīliārius* (lapis) of *mīliārium* (marmor) mijlpaal (om de 1000 schreden);

3. *bīmus*, *trīmus*, *quadrīmus*, bijv. *fīlia trīma* een dochtertje van drie jaar; *bīduum*, *trīduum*, *quadriduum* een tijd van twee ezv. dagen; *biennis*, *biennium*, *triennis*, *triennium* ezv., adiect. en subst. van *annus* afgeleid; *bimēstris*, *trimēstris* ezv. van twee, drie ezv. maanden, en vele andere.

Breuken.

§ 164. De breuken werden uitgedrukt:

1. even als bij ons: $^3/_5$ *trēs quīntae* (namelijk *partēs*); $^5/_8$ *quīnque octāvae* ezv.

2. is de teller I, dan wordt hij niet uitgedrukt: $^1/_3$ *tertia pars*, $^1/_7$ *septima pars*, $^1/_2$ *dīmidia pars*.

3. is de teller één minder dan de noemer, dan wordt deze laatste niet uitgedrukt, bijv.: $^2/_3$ *duae partēs;* $^4/_5$ *quattuor partēs;* dus beteekent *septem partēs* $^7/_8$.

AANM. Somtijds vindt men nog andere vormen, als *tertia septima* = $^1/_3 \times {}^1/_7 = {}^1/_{21}$; *pars dīmidia et sexta* = $^1/_2 + {}^1/_6 = {}^4/_6 = {}^2/_3$; *tertia et septima* $^1/_3 + {}^1/_7 = \frac{7+3}{21} = \frac{10}{21}$.

HOOFDSTUK IV.

HET PRONOMEN.

§ 165. Voornaamwoord = *prōnōmen*. De pronomina zijn:

1) *prōnōmina persōnālia* persoonlijke voornaamwoorden;
2) *prōnōmen reflexīvum* wederkeerig vnw.

3) *prōnōmina possessīva* bezittelijke voornaamwoorden
4) „ *dēmōnstrātīva* aanwijzende „
5) „ *dēterminātīva* bepalende „
6) „ *relātīva* betrekkelijke „
7) „ *interrogātīva* vragende „
8) „ *indēfīnīta* onbepaalde „

Persōnālia.

§ 166. In 't Latijn bestaat er geen pronomen voor den derden persoon; wanneer het noodig is gebruikt men daarvoor het pronomen determinativum; zie § 171.

De pronomina personalia worden in den nomin. alleen dan gebruikt, wanneer zij den nadruk hebben, dus vooral bij tegenstelling.

§ 167. Verbuiging van het pron. pers.

Sing.				Plur.			
N. ego	ik	tū	gij	nōs	wij	vōs	gij
G. meī	mijner	tuī	uwer	nostrī	onzer	vestrī	uwer
D. mihī(ĭ)	mij	tibī(ĭ)	u	nōbīs	ons	vōbīs	u
A. mē	mij	tē	u	nōs	ons	vōs	u
A. mē	mij	tē	u	nōbīs	ons	vōbīs	u

Aanm. 1. Behalve *nostri* en *vestri* (eigenlijk: van het onze, van het uwe) zijn er nog de genetivi *nostrum* van of onder ons, en *vestrum* van of onder u (eigenlijk): van de onzen, van de uwen). Voorbeelden zie in § 473.

Aanm. 2. Voor *mihi* gebruiken dichters ook *mi.*

Aanm. 3. Versterkte vormen zijn: *egomet* ik zelf, *meīmet* van mij zelf, *mihimet*, *mēmet*, *nōsmet*, *nōbīsmet*, *tuīmet*, *tibimet*, *tēmet*, *vōsmet*, *vōbīsmet*, *tūte* en *tūtemet*, *mēme* en *tēte*.

Aanm. 4. Een oude vorm van den abl. sing. is *mēd*, *tēd*, die echter dikwijls ook als accus. voorkomt.

Aanm. 5. Het verschil in stam tusschen *eg-o* en *me-i* ezv. is hetzelfde als bij ons tusschen *ik* en *mij-n-er* ezv. en het Gr. *ἐγώ*, *μοῦ* ezv.

Reflexīvum.

§ 168. Het pronomen reflexivum wordt aldus verbogen:

Gen.	suī	van zich zelven, tot —
Dat.	sibī(ĭ)	zich
Acc.	sē	zich
Abl.	sē	zich

Voorbeelden van den genet.: *sui defendendi causa* uit zelfverdediging; *amor sui* liefde tot zich zelven; *similem sui* zijns gelijken.

Deze vormen gelden zoowel voor het **meerv.** als voor het **enkelv.**

AANM. Een versterkte vorm is *sēsē* zich zelf.

Possessīva.

§ 169. Deze zijn adiectiva van drie uitgangen:

meus,	mea,	meum	mijn, mijne
tuus,	tua,	tuum	uw, uwe
suus,	sua,	suum	zijn, zijne, haar, hare, ook plur.
noster	nostra,	nostrum	onze
vester,	vestra,	vestrum	uw, uwe.

AANM. 1. De vocat. van *meus* is *mī*, bijv.: *mī fīlī* mijn zoon!

AANM. 2. *Sua* wordt somtijds versterkt door *met: suamet;* de abl. sing. *meō*, *meā*, *tuō*, *tuā*, *suō*, *suā* door *pte: meōpte*, *tuōpte*, *suōpte* door mijn eigen, door uw eigen ezv., bijv.: *suāpte manū* met eigen hand.

AANM. 3. Voor *vester* vindt men ook *voster*.

Dēmōnstrātīva.

§ 170. Masc. hic,	F. haec,	N. hō**c**	deze, dit (hier bij mij)
iste,	ista,	istu**d**	die (daar), dat (bij u)
ille,	illa,	illu**d**	die (gene), dat (bij hem).

De genet. en dat. sing. en de dat. en abl. plur. zijn voor de drie geslachten gelijk.

			Singularis.			
N.	hic	haec	hōc	ille	illa	illud
G.	hūius	hūius	huius	illīus	illīus	illīus
D.	huic	huic	huic	illi	illi	illi
A.	hunc	hanc	hōc	illum	illam	illud
Abl.	hōc	hāc	hōc	illō	illā	illō.
			Pluralis.			
N.	hī	haec	haec	illī	illae	illa
G.	hōrum	hārum	hōrum	illōrum	illārum	illōrum
D.	hīs	hīs	hīs	illīs	illīs	illīs
A.	hōs	hās	haec	illōs	illās	illa
Abl.	hīs	hīs	hīs	illis	illīs	illīs

Even als *ille* wordt *iste*, *ista*, *istud* verbogen.

Tot de *demonstrativa* worden ook gerekend de volgende adiectiva: *tantus*, *-a*, *-um* zoo groot, *tālis*, *-e* zoodanig, zulk een, *tot* zooveel.

Dit laatste wordt niet verbogen: *tot hominum* van zoovele menschen.

AANM. 1. Den stam dezer pronomina vindt men op de gewone wijze, zie

§ 56, A. 1. Aan den stam **ho** werd het achtervoegsel **-ce**, afgekort **c**, gehecht op de manier als het Fransche ci in: ceci, celui-ci en de i demonstrativum in 't Grieksch. Den vollen vorm *hice*, *haece*, *hoce* ezv. vindt men nog dikwijls, maar somtijds in den minder goeden vorm: *hicce*, *haecce*, *hocce* ezv.

AANM. 2. De stam van *ille* was oorspronkelijk *olo* (*ollo*); vandaar nog bij enkele dichters en in oude wetten vormen als: *olle*, *olli*, *ollos* ezv. en het adverb. *olim* eens.

AANM. 3. In het oudere Latijn wordt het demonstrative *-ce* of *-c* ook achter *ille* en *iste* gevoegd: **illic*, **illace*, **illuc* (ook **illoc*) = *ille*, *illa*, *illud*; — **istic*, **istaec*, **istuc* (**istoc*) = *iste*, *ista*, *istud*; — **illunc*, **illanc* = *illum*, *illam*; — **istunc*, **istanc* = *istum*, *istam*; — **illoc*, **illac* = *illō*, *illā*; — **istoc*, **istac* = *istō*, *istā*, waarachter somtijds nog het vraagwoord gevoegd wordt: **hicine? *illancine? *istoscine?*

AANM. 4. Ook met *ecce* en *en* zie, worden *ille* en *iste* (dit laatste alleen met *ecce*) in 't oudere Latijn tot één woord verbonden, bijv.: **eccillam*, **eccistam*; **ellum* = *en illum*.

Dēterminātīvum.

§ 171. Masc. is, F. ea, N. id.

Het beteekent:

1⁰ *deze*, *dit*, namelijk, waarvan daar juist gesproken is;
2⁰ *hij*, *zij*, *het*, *diegene*, *datgene*, waarop dan een betrekkelijk voornaamw. volgt: *hij*, *die*: *is*, *qui*; in 't Fransch: *celui*, *qui*;
3⁰ in de *casūs obliqui* (zie § 54 einde) het pron. pers. van den 3den persoon: zijner, hem, hem; harer, haar, haar ezv., dus: *eum* hem, *eos*, hen, *eam* haar ezv. Zie § 166.

Verbuiging:

	Singul.			Plural.		
N.	is	ea	id	eī (iī)	eae	ea
G.	ēius	ēius	ēius	eōrum	eārum	eōrum
D.	eī	eī	eī	iīs (eīs)	iīs	iīs
A.	eum	eam	id	eōs	eās	ea
Abl.	eō	eā	eō	iīs (eīs)	iīs	iīs

AANM. De dat. sing. wordt bij dichters somtijds eenlettergrepig gebruikt, zoo ook de nom plur. *iī* of *eī*; zeer dikwijls de dat. en abl. *iīs* en *eīs*, ook *īs* geschreven; een verouderde vorm daarvoor is **ibus*.

§ 172. Samengesteld met *is* zijn de pronomina:

īdem (voor **isdem*), eadem, idem (voor **iddem*), dezelfde, hetzelfde; ipse, ipsa, ips**um** zelf.

Zij worden aldus verbogen:

	Singularis.				
N. īdem	éadem	idem	ipse	ipsa	ipsum
G. eiusdem	ēiusdem	eiusdem	ipsīus	ipsīus	ipsīus
D: eīdem	eīdem	eīdem	ipsī	ipsī	ipsī
A. eundem	eandem	idem	ipsum	ipsam	ipsum
Abl. eōdem	eādem	eōdem	ipsō	ipsā	ipsō
	Pluralis.				
N. īdem	eaedem	éadem	ipsī	ipsae	ipsa
G. eōrundem	eārundem	eōrun-[dem	ipsōrum	ipsārum	ipsōrum
			ipsīs	ipsīs	ipsīs
D. īsdem	īsdem	īsdem	ipsōs	ipsās	ipsa
A. eōsdem	eāsdem	eadem	ipsīs	ipsīs	ipsīs
Abl. īsdem	īsdem	īsdem			

In den *nom. plur.* is **īdem** samengetrokken uit *eīdem* of *iīdem*, in den *dat.* en *abl. plur.* **īsdem** uit *eīsdem* of *iisdem;* men vindt dikwijls nog de niet samengetrokken vormen; in 't neutrum (*idem*) is de i kort.

Relātīvum.

§ 173. M. qui, F. quae die, welke. N. quod dat, 'twelk.

	Singul.			Plural.		
N.	quī	quae	quod	quī	quae	quae
G.	cūius	cūius	cūius	quōrum	quārum	quōrum
D.	cui	cui	cui	quibus	quibus	quibus
A.	quem	quam	quod	quōs	quās	quae
Abl.	quō	quā	quō	quibus	quibus	quibus

AANM. 1. Oudere vormen zijn: *quōius* = *cūius*, *quoi* = *cui.*

AANM. 2. Als ablat. sing. vindt men dikwijls, soms ook als ablat. plur., gebruikt den vorm *quī*, voor alle geslachten gelijk, welk gebruik overeenstemt met onze spreektaal, wanneer wij soms zeggen: de man, de vrouw, het kind *waarvan* hij spreekt; de steen, de bank, het hout, *waarop* hij zat. Zoo zegt Cicero bijv.: *iussit bona proscribi eius*, *quicum familiaritas fuerat*, hij beval, dat men de goederen verbeurd zou verklaren van hem, met wien hij vertrouwelijk had omgegaan. Zoo ook vragend: *quicum locutus est?* met wien heeft hij gesproken?

AANM. 3. *Quibus* kan samengetrokken worden tot *quīs.*

Algemeene en onbepaalde relātīva.

§ 174. *a*) Algemeene en onbepaalde relativan zijn quisquis m. et f., quidquid neutr., wie ook maar, alwie; quīcunque, quaecunque, quodcunque wie ook, alwie.

Quisquis wordt meer zelfstandig, quicunque meer bijvoegelijk gebruikt (maar het neutrum quodcunque ook zelfstandig): *inepte, quisquis Minervam docet:* 't is ongerijmd, wanneer iemand Minerva leeren wil (eigenlijk: alwie Minerva leeren wil doet ongerijmd). — *quacumque in parte terrarum:* in welk deel der wereld ook.

In *quisquis* worden beide deelen verbogen als het vragende *quis* (zie de volgende §), doch deze verbuiging komt zelden voor;

in *quicunque* wordt alleen *qui* verbogen, terwijl *cunque* onveranderd blijft, dus: *cūiuscunque* ezv.

AANM. De gen. sing. van *quisquis* is *cuicui*, doch deze wordt alleen gebruikt in *cuicuimodi* van welken aard ook. Buiten de nom. *quisquis* en *quidquid* (ook wel *quicquid*) en den gen. *cuicui* komt bij de beste schrijvers alleen nog de abl. *quōquō* voor en wel als adi.: *quōquō modo, tempore* ezv.

b) Tot de pron. relativa rekent men ook de adiectiva: *quantus, -a, -um* hoe groot, *quālis, -e* hoedanig, *quotus* de hoeveelste, *quot* hoeveel; dit laatste wordt niet verbogen. Wij vertalen deze woorden gewoonlijk door *als*, bijv.: *tantus.. quantus* zoo groot.. als; *tot.. quot* zooveel.. als.

Interrogātīva.

§ 175. Quis? m. et f. *wie?*, quid? neutr. *wat?*

Het wordt zelfstandig gebruikt, bijv.: *quis vetat?* wie verbiedt het? — *quid dicis?* wat zegt gij?

Bijvoegelijk wordt gebruikt *qui? quae? quod?* welk? wat? bijv.: *qui homo?* welk mensch? — *quae lēx?* welke wet? — *quod bellum?* welke oorlog?

Verbuiging van *quis:*

	Sing.			Plur.		
N.	quis?	quis?	quid?	quī?	quae?	quae?
G.	cūius?	cūius?	cuius?	quōrum?	quārum?	quōrum?
D.	cui?	cui?	cui?	quibus?	quibus?	quibus?
A.	quem?	quam?	quid?	quōs?	quās?	quae?
Abl.	quō?	quā?	quō?	quibus	quibus?	quibus

Het adiect. quī, quae, quod wordt geheel verbogen als het relativum, zie § 173.

AANM. 1. De interrogativa worden ook samengesteld met *nam* en *ec: quisnam? quīnam? quidnam?* ezv. wie dan toch? *ecquis? ecqui? ecquid?* ezv. iemand soms, iets soms? Ook beide tegelijk: *ecquisnam?*

AANM. 2. Als betrekkelijk en vragend *possessīvum* vindt men een adiect. *cūius? cūia? cūium? cuia res est? res cuia est?* van wien is dat?

Tot de *interrogativa* kunnen ook gerekend worden de adiectiva *quantus, -a, -um* hoe groot? *quālis, -e* hoedanig? *quotus* de hoeveelste? *quot* hoeveel? Dit laatste wordt niet verbogen.

Indēfīnīta.

§ 176. 1. quis, qua, quid iemand, iets.
2. quī, qua (quae), quod een, eene, een.

Het eerste wordt gewoonlijk zelfstandig gebruikt, bijv.: *si quis dicit* indien iemand zegt; *si quid est* indien er iets is.

Het tweede staat meestal bijvoegelijk, bijv.: *si qui rex est* indien er een of ander koning is; *nē qua nota inūratur* dat er geen brandmerk op gedrukt worde; *si quod vestīgium vidēs* indien gij eenig spoor ziet.

De verbuiging is dezelfde als van de interrogativa, maar het fem. sing. en het neutr. plur. heeft gewoonlijk qua, ofschoon ook *quae* wel gebruikt wordt.

AANM. Dikwijls worden *quis* en *qui* zonder onderscheid gebruikt.

§ 177. Met deze samengesteld zijn de volgende:

3. aliquis, (aliqua), aliquid iemand, de een of ander, iets.
4. aliquī, aliqua, aliquod de een of ander, een.
5. quīdam, quaedam, quiddam en quoddam een zeker.
6. quispiam, quaepiam, quidpiam en quodpiam iemand, iets (om 't even wie of wat, uit een groot getal).
7. quisquam, quicquam (quidquam) iemand, iets.
8. ūllus, -a, -um eenig, een (welk ook).
9. quīvis, quaevīs, quidvīs en quodvīs ieder (wien of wat gij maar wilt).
10. quīlibet, quaelibet en quodlibet ieder (wie of wat u maar belieft of lust).
11. quisque, quaeque, quidque en quodque ieder (van allen).
12. ūnusquisque, ūnaquaeque, ūnumquidque en ūnumquodque ieder afzonderlijk.

De verbuiging heeft plaats naar *quis* en *quī;* de andere samenstellende deelen: *ali-*, *-dam*, *-piam*, *-quam*, *-vis*, *-libet*, *-que* zijn overbuigbaar; in *ūnusquisque* wordt *ūnus* ook verbogen: gen. *ūnīuscūiusque* ezv.

Quīdam heeft vóór de **d** een **n** (niet een **m**): *quendam*, *quandam*, *quarundam*. — Vgl. voorts § 488 en § 489.

AANM. 1. Waar er twee vormen zijn, gelden de in de vorige § opgegeven onderscheidingen ook bij deze woorden. *Aliquis* echter en *aliquī* hebben voor *'t onz. meerv.* alleen den vorm *aliqua*. Zeer zelden vindt men van *aliqui* een nom. sing. fem. *aliquae*.

AANM. 2. *Quisquam* heeft geen vrouwelijk en geen meervoud; 't is bijna altijd substantivum; als adiect. en in 't meerv. gebruikt men *ūllus;* ook voor den abl. sing. is *ūllo* de gebruikelijke vorm.

Tot de indefinita rekent men ook de adiectiva: *quantuscunque* hoe groot ook, *quāliscunque* hoedanig ook, *quotuscunque* de hoeveelste ook, *aliquot*, eenige, een zeker aantal, *quotcunque* hoeveel ook; de twee laatste worden in 't geheel niet verbogen.

§ 178. *a*) van **nēmo** *niemand*, (zie § 18, 1º), worden slechts drie vormen gebruikt: *nēmo*, *nēminī*, *nēminem;* voor de ontbrekende neemt men vormen van *nūllus* geen, dus:

Nomin.	nēmo
Gen.	nūllīus
Gat.	nēminī
Acc.	nēminem
Abl.	nūllō

Aanm. *Nēmo* kan ook bijvoegelijk gebruikt worden, vooral bij adiectiva als substantiva gebruikt: *nemo civis* geen burger, *homini nemini* geenen mensch, *servum*... *neminem* geenen slaaf, *nemo*... *sapiēns* geen wijze.

b) **Nihil** niets, (zie § 17), ontleent de ontbrekende naamvallen aan *nūlla rēs*, dus:

Nom.	nihil
Gen.	nūllīus rei
Dat.	nūllī reī
Acc.	nihil
Abl.	nūllā rē

Aanm. Zelden komt de genet. *nihili* voor, bijv.: *nihili facere* niets waard achten; bij comparatieven en dergelijke komt ook de abl. *nihilō* voor: *nihilo minus* niettemin, evenwel; verder in eenige uitdrukkingen, als: *pro nihilo* voor niets, als niets. De accus. *nihilum* wordt in enkele uitdrukkingen aangetroffen, bijv.: *ad nihilum* tot (het) niets. Dichters gebruiken ook de vormen *nil* en *nilum;* dit laatste zelden.

Correlātīva.

§ 179. Onder de pronomina zijn er eenige groepen, die een zelfden persoon of eene zelfde zaak bedoelen, maar op verschillende wijzen, naarmate er naar gevraagd, er op heen gewezen, of teruggewezen, of wel onbepaald op gedoeld wordt. De woorden van zoo'n groep *hebben* dus *samen* (con) *betrekking* (relatio) op een zelfden persoon of zaak en heeten daarom *correlativa.* Zij zijn voor 't grootste deel reeds opgenoemd, maar worden tot juist begrip hier nog eens naast elkander geplaatst:

Interrog.	Demonstr.	Relativa.	Indefinita	Relat. indefinita.
quis? wie?	is degene	quī die	quis iemand	quisquis al wie
écquis?	hic		aliquis	quīcunque
númquis?	ille		quispiam	
	iste		quisquam	
quisnam?			quīdam	
quālis?	tālis	quālis	quālislibet	quāliscunque
quantus?	tantus	quantus	aliquántus	quantuscunque
			quantúslibet	
			quantúsvīs	
quot?	tot	quot	(quot)	quotcúnque
			aliquot	quótquot
quotus?			quotus	quotuscunque

Aanm. Het indefinitum *quot* wordt slechts in enkele composita gevonden: (*quotīdiē*) *cotīdiē* dagelijks, *quotannīs* jaarlijks.

HOOFDSTUK V.

HET VERBUM.

§ 180. Het Latijn heeft, even als onze taal, twee geslachten (*genera*) in de vervoeging (*cōniugātio*) van het werkwoord: 1. het *āctīvum* (bedrijvende vorm); 2. het *passīvum* (lijdende vorm). Een verbum activum is *trānsitīvum* overgankelijk, of *intrānsitīvum*, onovergankelijk.

§ 181. Dat een werkw. passivum is wordt in 't Latijn niet, als bij ons, door een hulpwerkw., maar door een vorm van het werkw. zelf aangeduid, bijv.: *amo* ik bemin, *amor* ik word bemind. Er zijn echter ook werkw., die wel dezen passieven vorm, maar toch actieve beteekenis hebben, bijv.: *hortor* ik vermaan. Men is gewoon ze *dēpōnentia* (afleggende) te noemen, omdat men zich voorstelde dat zij wel passiva geweest waren, maar hunne passieve beteekenis hadden afgelegd.

§ 182. De tijden (*tempora*) zijn:
praesēns tegenwoordige tijd,
imperfectum onvoltooid verleden tijd,
futūrum toekomende tijd,
perfectum voltooid tegenwoordige tijd,
plūsquamperfectum voltooid verleden tijd,
futūrum exāctum voltooid toekomende tijd.
Deze tijden worden gescheiden in twee groepen:

1. *tempora imperfecta*, welke eene nog niet voltooide handeling te kennen geven: praesens, imperfectum, futurum.

2. *tempora perfecta*, welke eene voltooide handeling te kennen geven: perfectum, plusquamperfectum, futurum exactum.

AANM. Men verdeelt de tijden ook wel in:
a) *Hoofdtijden:* praesens, perfectum (absolutum of logicum, ook wel perf. praesens genoemd, zie § 503 en 504), futurum en fut. exactum.
b) *Historische tijden:* imperfectum, plusquamperfectum en perfect. historicum.

§ 183. De wijzen (*modī*) zijn:
indicātīvus aantoonende wijs,
cōniūnctīvus of subiunctīvus, aanvoegende wijs,
imperātīvus gebiedende wijs;
Voorts heeft men de nomina verbalia:
īnfīnītīvus, onbepaalde wijs;
supīnum, zie § 616;
gerundium, zie § 605;
en de adiectiva verbalia:
participium, deelwoord;
gerundīvum, zie § 605.

De vormen van het werkwoord, die een bepaalden uitgang voor de personen hebben, noemt men **verbum fīnītum** (dus de vormen van den 1en, 2en, 3en pers. enkelv. en meerv. van de verschillende tijden van den indic., den coniunct. en den imperat.); de overige vormen vat men samen onder den naam van *verbum īnfīnītum* (infinitivus, participia, gerundium, gerundivum, supinum).

§ 184. Even als bij de nomina moet men in elken vorm van het werkwoord den blijvenden stam van de wisselende uitgangen onderscheiden. De stammen zijn wederom naar de soort van de laatste letter (kenletter) *consonant*stammen of *vocaal*stammen; deze laatste op **a**, **e** of **i**.

Tot de consonantstammen worden ook gerekend die werkwoorden, welke op eene **u** uitgaan; die op *-qu* en *-gu* zijn werkelijke consonantstammen, vgl. § 10, 10.

AANM. 1. Gewoonlijk worden de werkw. in vier conjugaties verdeeld, zoodat
de a-stammen, inf. *-āre*, de eerste,
de e-stammen, inf. *-ēre*, de tweede,
de consonant- en u-stammen, inf. *-ere*, de derde en
de i-stammen, inf. *-īre*, de vierde conjugatie vormen.

AANM. 2. In den regel vindt men den verbaalstam door van den 1sten pers. praes. den uitgang **o** weg te laten: *moneo* ik vermaan, stam *monē*; *scrībo* ik schrijf, stam *scrib*; *audio* ik hoor, stam *audi*, *tribuo* ik deel toe, stam *tribu*; doch de stammen op **a** hebben deze **a** met den uitgang samengetrokken: *amo* ik bemin, uit *ama-o*; die op *-io* zijn consonantstammen, wanneer er van het praesens afgeleide vormen voorkomen, waarin deze **i** niet is: *capio* ik neem, stam *cap*, want de infinitivus praes. is *capere* nemen. Sommige stammen zijn in 't praes. versterkt: *rumpo* ik breek, stam *rup*; *vinco* ik overwin, stam *vic*; *mitto* ik zend, stam *mit* ezv. Zie § 232.

VERVOEGING VAN EEN REGELMATIGE CONSONANTSTAM.

§ 185. Om een werkwoord te kunnen vervoegen moet men drie vormen kennen: het *praesēns* en het *perfectum indic.* en het *supinum;* gewoonlijk wordt ook nog de *infinitivus* van het praesens opgegeven; uit deze vormen leidt men gemakkelijk de drie stammen af, waarvan alle personae, numeri, tempora, modi en genera gevormd worden; zij zijn:

A. de *praesensstam*, B. de *perfectumstam*, C. de *supinumstam.*

Van *scrībere* schrijven, zijn deze vormen:

praesens	*scrībo,*	perfectum	*scrīpsī,*	supinum	*scrīptum*
praes.-stam	*scrib,*	perf.-stam	*scrips,*	supin.-stam	*script.*

Het Latijn heeft slechts één hulpwerkwoord der vervoeging, nl. esse zijn.

I. ACTIVUM.

§ 186. A. **Praesensstam**: *scrib.* Van dezen stam worden gevormd: *praesēns*, *imperfectum*, *futūrum* en *gerundium*

1) **Indicativus** *a) praesens;* stam *scrib:*

1e pers. sing.	scrībō	ik schrijf (vgl. § 166)
2e „ „	scri**bis**	gij schrijft
3e „ „	scri**bit**	hij schrijft
1e „ plur.	scrib**imus**	wij schrijven
2e „ „	scrib**itis**	gij schrijft
3e „ „	scrib**unt**	zij schrijven.

-o, -s, -t, -mus, -tis, -nt zijn de persoonsuitgangen.

Oorspronkelijk was er ook in het Latijn, evenals in het Grieksch, tweeërlei vervoeging, eene van de werkw. op **-mi** en eene van de werkw. op **-o.**

Van de werkw. op **-mi** zijn echter slechts weinige sporen meer overgebleven, die bij de werkw., waar ze nog voorhanden zijn, zullen worden aangewezen; zie § 209, 2 en Aanm.; § 256—§ 259; § 304, A. I.

Bijna alle Latijnsche werkwoorden behooren dus tot eene en dezelfde conjugatie, die op **-o**. Het eigenaardige van deze vervoeging is, behalve den uitgang op **o**, dat in het praesens en de daarvan afgeleide vormen de persoonsuitgangen niet onmiddellijk, maar door eenen klinker met den stam verbonden zijn, bijv. de **i** in *scrib-i-mus.* Dezen klinker noemde men vroeger verbindingsletter, tegenwoordig gewoonlijk thematische vocaal, omdat hij eigenlijk als een deel van den stam (thema) moet beschouwd worden. De them. vocaal is **u** vóór **m** en **n**, anders **i** (haar oudere vorm was **o** en **e**).

AANM. 1. In den 1sten pers. plur. vindt men nog de them. vocaal **u** in enkele werkwoorden: *sumus*, *possumus*, *volumus*, *nōlumus*, *mālumus* en *quaesumus.* In den 3den pers. plur. heeft het oudste Latijn nog de **o**, bijv.: **conflovont* voor *conflu(v)unt.* Vgl. § 10, 10.

AANM. 2. Den persoonsuitgang **-m** (verkort voor *-mi*) vindt men in den indicat. alleen nog in: *sum.*

§ 187.

b) imperfectum:

scrīb**ēbam**	Ik schreef
scrib**ēbās**	gij schreeft
scrib**ēbat**	hij schreef
scrib**ēbāmus**	wij schreven
scrib**ēbātis**	gij schreeft
scrib**ēbant**	zij schreven

Hier is de uitgang van den 1sten pers. sing. **m**.

Deze vormen van het imperf. bestaan uit drie deelen: 1⁰ den praesensstam, 2⁰ de thematische vocaal **ē**, in dit geval lang, 3⁰ de vormen *-bam*, *-bas*, *-bat* ezv., welke eigenlijk schijnen te beteekenen: ik was, gij waart ezv. Dus: *scrib-e-bam* (aan 't) schrijven ik was, *scrib-e-bat* (aan 't) schrijven hij was, *scrib-e-bamus* (aan 't) schrijven wij waren ezv.

Oorspronkelijk moet in het Latijn een ander imperfectum bestaan hebben, gevormd door een augment, evenals in het Grieksch; toen dit imperf. verloren ging, werd een nieuw imperf., het bovenstaande, gevormd. Vgl. daarmede het ontstaan van de imperfecta: *ik moest*, *ik wist* ezv. in onze taal.

AANM. *Bam* ezv. komt van denzelfden wortel *bhu*, als *fui* en 't Gr. ἔφυν, φῦναι.

§ 188.

c) futurum:

scrīb**am**	ik zal schrijven
scrib**ēs**	gij zult schrijven
scrib**et**	hij zal schrijven
scrib**ēmus**	wij zullen schrijven
scrib**ētis**	gij zult schrijven
scrib**ent**	zij zullen schrijven

Dit futurum is eigenlijk een *coniunctivus*. Deze werd gevormd door **ē** (η) aan den verbaalstam toe te voegen; de eerste persoon heeft den uitgang *e-m*, dien hij vroeger had, vervangen door *-am*, den uitgang van den coniunctivus.

§ 189.

2) **Cōniūnctīvus:** *a) praesens:*

scrīb**am**	dat ik schrijve
scrib**ās**	dat gij schrijvet
scrib**at**	dat hij schrijve
scrib**āmus**	dat wij schrijven
scrib**ātis**	dat gij schrijvet
scrib**ant**	dat zij schrijven

Deze vormen bestaan wederom uit den stam en de persoonsuitgangen, verbonden door een klinker, hier de a. Deze a is een kenteeken van den coniunctivus.

§ 190.

b) *imperfectum:*

scrib**erem**	dat ik schreve
scrib**erēs**	dat gij schrevet
scrib**eret**	dat hij schreve
scrib**erēmus**	dat wij schreven
scrib**erētis**	dat gij schrevet
scrib**erent**	dat zij schreven

De **r** in deze vormen is uit **s** ontstaan (§ 27) en déze **s** is het teeken van den aoristus. Dit imperfectum coniunctivi komt, wat de vorming betreft, overeen met den aor. I coniunctivi van het Grieksch. Vóór de kenletter van den aor. echter komt eene **ĕ**; dus bijv. 2de pers. sing. *scrib-e-sē-s, Gr. **γράπ-ση-ς.*

Het futurum heeft in het Latijn geen vorm voor den coniunctivus. Zie verder § 230.

§ 191.

3) **Imperativus praesentis:**

sing.	2 p.	scrībe	schrijf
	„	scrib**itō**	gij moet (zult) schrijven
	3 p.	scrib**itō**	hij moet (zal) schrijven
plur.	2 p.	scrib**ite**	schrijft
	„	scrib**itōte**	gij moet (zult) schrijven
	3 p.	scrib**untō**	zij moeten (zullen) schrijven

-tō, -te, -tōte, -nto zijn de persoonsuitgangen; de 2e pers. sing. heeft er geenen.

De eerste vorm bestaat alleen uit den stam en de thematische vocaal, hier **e**, in de volgende vormen **i** of **u**. De vormen op **-tō** hadden oorspronkelijk tot uitgang **-tōd**; eigenlijk een ablat.

§ 192.

4) **Participium praesentis:**

	scrī**bēns**	schrijvend
genet.	scribentis	
gen. plur.	scribentium.	

Over den ablat. sing. zie § 116, A. 4.

Het partic. bestaat uit den vorm *scrib*, de vocaal **e**, den uitgang **-nt** en het teeken van den nominativus **s**, dus: *scrib-e-nt-s, *scribēns*. Vgl. Gr. *γραφ-ο-ντ*, stam van *γράφων*.

5) **Infinitivus praesentis:**

scrīb**ere** schrijven.

De uitgang is *-re* (ontstaan uit *-sĕ*, vgl. § 27 en § 15, 2), de *e* is de them. vocaal.

6) **Gerundium:**

scrī**bendī**	van het schrijven
scri**bendō**	aan „ „
scri**bendum**	het schrijven
scri**bendō**	in, met, door het schrijven

AANM. Het gerundium is eigenlijk het neutr. sing. van het gerundivum, dat onder 't passivum besproken wordt.

§ 193. B. **Perfectumstam:** *scrips.* Van dezen worden gevormd: het *perfectum*, het *plūsquamperfectum* en het *futurum exāctum.*

1) **Indicativus:** a) *perfectum:*

scrīp**sī**	ik heb	geschreven
scrip**sīstī**	gij hebt	„
scrip**sit**	hij heeft	„
scrip**simus**	wij hebben	„
scrip**sīstis**	gij hebt	„
scrip**sērunt**	zij hebben	„

De eerste pers. sing. heeft geen persoonsuitgang; voor de overige personen zijn het **-ste, -t, -mus, -stis, -runt.**

Deze vormen bestaan: 1⁰ uit den zuiveren verbaalstam *scrib*, wiens **b** voor de volgende **s** overging in **p**: vgl. § 25, 1; **scrib-s-i, scrip-s-i* — 2⁰ uit de lettergreep **-si**, in welke de **s** het kenteeken is van den aor. I act., *zoodat dit perf. eigenlijk een aoristus* is; — 3⁰ uit de persoonsuitgangen, die hier gedeeltelijk andere zijn dan bij den praesensstam.

De uitgang van den 3den pers. plur. **-ē-runt** heeft bij dichters somtijds nog eene korte **e**, bijv.: *stetĕrunt* zij hebben gestaan.

AANM. Zoo als uit het bovenstaande blijkt, is het perf. op **-si** eigenlijk een *aoristus*. Het perf. ging in 't Latijn uit op **i** (**vi**, **ui**), § 234—§ 237.

b) *Plusquamperfectum:*

scrīps**eram**	ik had	geschreven
scrips**erās**	gij hadt	„
scrips**erat**	hij had	„
scrips**erāmus**	wij hadden	„
scrips**erātis**	gij hadt	„
scrips**erant**	zij hadden	„

Dit plusquamperf. is evenals het imperf. een nieuwe vorming.

Aan den perfectumstam is gevoegd een uitgang *-eram*, dien men op verschillende wijzen heeft trachten te verklaren.

§ 195.

c) *Futurum exăctum:*

scrīps**erō**	ik zal	geschreven	hebben
scrips**erīs**	gij zult	"	"
scrips**erit**	hij zal	"	"
scrips**erĭmus**	wij zullen	"	"
scrips**eritis**	gij zult	"	"
scrips**erint**	zij zullen	"	"

Hier heeft men wederom den perfectumstam *scrips.* en verder eenen uitgang *-ero* ezv., gevormd als het fut. van *sum: *es-o*, *ero;* zie § 209, 3.

§ 196.

2) **Coniunctivus:** a) *perfectum:*

scrīps**erim**	dat ik geschreven hebbe
scrips**erīs**	ezv.
scrips**erit**	
scrips**erimus**	
scrips**eritis**	
scrips**erint**	

Behalve den 1sten persoon is deze tijd in vorm gelijk aan den voorgaanden. De uitgang *-im* wijst op een ouden optativus aoristi.

§ 197.

b) *Plusquamperfectum:*

scrīps**issem**	dat ik geschreven hadde
scrips**issēs**	ezv.
scrips**isset**	
scrips**issēmus**	
scips**issētis**	
scrips**issent**	

Deze coniunctivus op *-is-sem* staat tot den indicativus op *er-am*, als *eram* tot *essem*, impf. van *sum.*

§ 198. Het *futūrum exăctum* heeft geen vorm voor den coniunctivus; de imperativus en het participium bestaan van geen dezer drie tijden; alleen het *perfectum* heeft eenen *infinitivus:*

3) **Infinit. perf.:** scrīps**isse** geschreven te hebben

Scripsisse staat tot *scripsissem*, als *esse* tot *essem.*

§ 199. C. **Supinumstam.** Van dezen stam worden in het activum afgeleid: het *supinum*, het *partic. futuri* en de *infinitivus futuri.*

1) Het **Supinum** heeft twee vormen, die eigenlijk accus. en dativus van een verbaalsubstant., een **u**-stam, schijnen te zijn:

scrīpt**um**	om te schrijven
scrīpt**ū**	te schrijven.

De stemhebbende **b** van den verbaalstam is voor de stemlooze **t** in de stemlooze **p** overgegaan, overeenkomstig § 25, 1.

AANM. In het oudere en in het latere Latijn vindt men nog vormen op *-ui: memoratui*, *nuptui*, *esui*. De Rom. grammatici hielden het tweede supinum voor eenen ablativus.

2) **Partic. fut.:** scrīpt**ūrus, a, um** zullende schrijven.

3) **Infinit. fut.:** zie § 211.

II. PASSIVUM.

§ 200. Praesensstam.

1) **Indicativus:** *a*) *praesens:*

scrīb**or**	ik word geschreven
scrib**ĕris**	gij wordt geschreven
scrib**itur**	hij, zij, het wordt geschreven
scrib**imur**	wij worden geschreven
scrib**imini**	gij wordt geschreven
scrib**untur**	zij worden geschreven

De ken(merkende)letter voor het passivum is de **r**. Met deze **r** verbonden zijn de persoonsuitgangen:

-r, -ris, -tur, -mur, (-minī), -ntur.

Het passivum is ten deele een medium, gelijk het dan ook in vele gevallen nog de beteekenis van een medium (reflexivum) heeft, zie § 494.

Eerst werd bij de vormen van het medium, later ook bij die van het activum eene **r** gevoegd, die de kenletter is van het passivum.

Van het medium komen:

3e pers. sing. *scribitur* uit **scrib-i-to* + *r* = **scribitor* (vgl. *ἐ-γράφ-ε-το);*

3e „ plur. *scribuntur* uit **scrib-o-nto* + *r* = **scribontor*(vgl. *ἐ-γράφ-ο-ντο).*

Van het activum komen:

1e pers. sing. *scribor* = *scrib-o* + *r;* — de *o* oorspronkelijk lang;

1e „ plur. *scribimur* = **scrib-i-mu*(*s*) + *r.*

De 2e pers. sing. is in den ouderen vorm *scrib-ĕ-re;* de uitgang *-re* staat voor *-se* en dit voor *-so* (Grieksch *-σο*); dus scrib-e-re = **ἐ-γράφ-ε-σο (ἐγράφου).*

De 2e pers. plur. heeft na de them. vocaal den uitgang *-minī*, die herinnert aan den uitgang *-μενοι* van het Grieksche partic.: *scrībiminī*, *γραφόμενοι.* Men lette op de lange i aan het einde.

§ 201.

b) imperfectum:

scrīb**ēbar**	ik werd geschreven
scrib**ēbāris**	ezv.
scrib**ēbātur**	
scrib**ēbāmur**	
scrib**ēbāminī**	
scrib**ēbantur**	

Deze vormen zijn na het besprokene in de vorige § doorzichtig genoeg.

§ 202.

c) futurum:

scrīb**ar**	ik zal geschreven worden
scrib**ēris**	ezv.
scrib**ētur**	
scrib**ēmur**	
scrib**ēminī**	
scrib**entur**	

Eene vergelijking met het activum maakt deze vormen duidelijk.

§ 203. 2) **Coniunctivus.** De vormen van den coniunctivus in het passivum zijn, op dezelfde wijze als de bovenstaande, van het activum gevormd door toevoeging der uitgangen van het pass.

a) Praesens.		*b) Imperf.*	
scrīb**ar**	dat ik geschreven worde	scrīb**erer**	dat ik geschreven
scrib**āris**	ezv.	scrib**erēris**	werde ezv.
scrib**ātur**		scrib**erētur**	
scrib**āmur**		scrib**erēmur**	
scrib**āminī**		scrib**erēminī**	
scrib**antur**		scrib**erentur**	

§ 204.

3) **Imperativus** *praesentis:*

scrīb**ere**	word geschreven
scrib**itor**	gij moet geschreven worden
scrib**itor**	hij (zij, het) moet geschreven worden
scrib**iminī**	wordt geschreven
scrib**untor**	zij moeten geschreven worden

Den 2den pers. sing. *scribere* voor **scribese* vergelijke men met het Grieksche **γράφ-ε-σο, γράφου.* — Dezen vorm op *-re* vindt men ook zeer dikwijls in den 2den pers. sing. indic. passivi, vooral in deponentia en bij oudere schrijvers.

Aanm. 1. Over 't geheel worden deze vormen van den imp. pass. zelden gevonden met werkelijk passieve beteekenis; daarenboven zijn zij onzeker op vele plaatsen. - Van verba deponentia worden deze vormen echter, gelijk van zelf spreekt, veel gebruikt.

Aanm. 2. Van den imper. vindt men bij deponentia ook nog, in het oudste Latijn, eenen vorm op *-mino*, bijv. *antestamino*, die gebruikt wordt voor den 3den pers. sing.

§ 205.

4) De **infinitivus** *praesentis passivi* is: scrībī geschreven worden.

De vorming van dezen infinitivus is nog niet voldoende verklaard. Tot in den klassieken tijd vindt men oude vormen op *-ier*, als: (**scribier*), **dicier* voor *dici*, **molirier* voor *moliri*, **explerier* voor *expleri*, **mutarier* voor *mutari.*

§ 206. 5) Het **gerundivum** is een adiectivum verbale:

scrīb**endus, -a, -um** die, dat geschreven moet worden.

De e in den uitgang is verzwakt uit **u**, die nog dikwijls gevonden wordt: *faciundus*, *dicundus*, *gerundus* ezv.

§ 207. **Supinumstam.** 6) Van den supinumstam wordt gewoonlijk het **part. perf. pass.** afgeleid, ofschoon het eigenlijk een anderen stam heeft (zie § 199, 1):

scrīpt**us, -a, -um** geschreven.

De stam is *scrīpt(o)*, gevormd als het eerste adiect. verbale in het Gr. *γραπτός*.

Esse.

§ 208. De overige vormen van het passivum even als enkele van het activum, die nog niet behandeld zijn, worden samengesteld met het hulpwerkwoord **esse** zijn, dat twee stammen heeft:

A: stam **es**			
Indicativus		Coniunctivus	
Praesens			
s**um**	ik ben	s**im** (dat)	ik zij
ĕs	gij zijt	s**īs**	gij zijt
ĕs**t**	hij is	s**it**	hij zij
s**ŭmus**	wij zijn	s**īmus**	wij zijn
ĕs**tis**	gij zijt	s**ītis**	gij zijt
s**unt**	zij zijn	s**int**	zij zijn
Imperfectum			
er**am**	ik was	es**sem** (dat)	ik ware
er**ās**	ezv.	es**sēs**	ezv.
er**at**		es**set**	
er**āmus**		es**sēmus**	
er**ātis**		es**sētis**	
er**ant**		es**sent**	

Futurum		Imperativus	
erō ik zal zijn	Sing.	2 p. es	wees
er**is** ezv.		2 p. es**tō**	gij moet zijn
er**it**		3 p. es**tō**	hij moet zijn
er**imus**	Plur.	2 p. es**te**	weest, zijt
er**itis**		2 p. es**tōte**	gij moet zijn
er**unt**		3 p. s**untō**	zij moeten zijn

Infinitivus *praesentis:* es**se** zijn

B: stam **fu**

Indicativus	Coniunctivus
Perfectum	
fuī ik ben geweest	fu**erim** (dat) ik geweest zij
fu**istī** ezv.	fu**erīs** ezv.
f**uit**	fu**erit**
fu**imus**	fu**erimus**
fu**istis**	fu**eritis**
fu**ērunt**	fu**erint**
Plusquamperfectum	
fu**eram** ik was geweest	fu**issem** (dat) ik geweest ware
fu**erās** ezv.	fu**issēs** ezv.
fu**erat**	fu**isset**
fu**erāmus**	fu**issēmus**
fu**erātis**	fu**issētis**
fu**erant**	fu**issent**

Futurum exactum

fu**erō** ik zal geweest zijn
fu**eris** ezv.
fu**erit**
fu**erimus**
fu**eritis**
fu**erint**

Infinitivus *perfecti:* fu**isse** geweest (te) zijn
„ *futuri:* fut**ūrus, -a, -um** esse te zullen zijn.
Participium „ fut**ūrus, -a, -um** zullende zijn.

Het gerundium, gerundivum en supinum ontbreken.

§ 209. 1. Evenals de vormen van het werkwoord *zijn:* ik *ben*, gij *zijt*, hij *is*, ik *was* ezv. van verschillende stammen zijn afgeleid, zoo ook de vormen van het werkw. *sum:* het heeft twee stammen, te weten **es** en **fu**. Van den eersten zijn gevormd alle vormen van het praesens, het imperfectum en het futurum (behalve het particip. futuri), dus de *tempora imperfecta;* van den

stam *fu* worden de overige vormen, de *tempora perfecta*, gemaakt (en het partic. futuri).

2. Op welke wijze de *e* vóór de *s* in de vormen *sum*, *sumus*, *sunt*, *sim* ezv. weggevallen is, is nog niet volkomen verklaard. De 2de pers. sing. *es* is ontstaan uit **essi* met apocope van de *i* en door verenkeling van den dubbelen medeklinker; vgl. § 23, 2º. Bij Plautus is de *e* nog lang: *ēs*.

3. De coniunct. *sim*, *sis* ezv. is eigenlijk een optativus: oudere vormen zijn *siem*, *siēs*, *siet* ezv. Bij Plautus nog *sīt*. De coniunctivus was oorspronkelijk **es-o*, daarna *ero* (§ 27), en wordt nog in de beteekenis van een futurum gebruikt.

4. In het imperfectum is de **s** van den stam tusschen twee vocalen overgegaan in **r**, dus *eram* voor **esam*, vgl. § 27. Over den coniunct. imperf. vgl. § 120.

5. Het participium praes. ontbreekt. Het was eigenlijk **sēns*, zooals blijkt uit de samenstellingen **absēns** afwezig, en **praesēns** tegenwoordig. Caesar heeft een participium **ēns* gen. *entis* gevormd, dat echter in de geschriften der Lat. schrijvers, die wij bezitten, niet gebruikt is.

AANM. 1. De vervoeging van *sum* toont ons een overblijfsel der vervoeging zonder them. vocaal.

6. Het perf. is op de gewone wijze gevormd van den stam *fu*; zoo ook het plusquamperf. en de overige vormen, die afgeleid worden van den perfectumstam.

AANM. 2. Van den gewijzigden stam *fo* (voor *fu*, § 10, 10) vindt men de vormen ***forem, forēs, foret, forent*** = *essem*, *essēs*, *esset*, *essent* en ***fore*** = *futūrum esse*. Voor te zullen zijn, verbonden met een participium, wordt gewoonlijk *fore* gebezigd, niet *futurum esse:*
mare refertum fore praedonum dat de zee vervuld zal zijn van zeeroovers;
me satis adeptum fore dat ik genoeg verkregen zal hebben.

AANM. 3. In oud Latijn vindt men nog een coni. praesentis van den stam *fu: *fuam*, **fuās*, **fuat*, **fuant* = *sim*, *sis*, *sit*, *sint*.

§ 210. De volgende samenstellingen met *sum* zijn in gebruik:

absum, *āfuī*, *abesse* verwijderd, afwezig zijn (zie § 30)
adsum, *adfuī*, *adesse* tegenwoordig, aanwezig zijn
dēsum, *dēfuī*, *dēesse* ontbreken
insum, *inesse* (ergens) in zijn
īntersum, *interfuī*, *interesse* (ergens) tusschen of bij zijn
obsum, *obfuī*, *obesse* tegen zijn
possum, *potuī*, *posse* kunnen
praesum, *praefuī*, *praeesse* aan 't hoofd staan
prōsum, *prōfuī*, *prōdesse* baten, voordeelig zijn (zie § 314)
subsum, *subesse* onder (iets) zijn
supersum, *superfuī*, *superesse* overig zijn.

Over **possum** vgl. de anomala, § 255.

SAMENGESTELDE TIJDEN.

§ 211. Met het hulpww. *sum* zijn samengesteld de volgende tijden:

a) van het **activum**:

1) de *infinitivus futuri*: scrīptūrus (-a, -um) esse te zullen schrijven;

2) de *coniugatio periphrastica*, die later besproken wordt, § 230.

b) van het **passivum**:

1. *Perfectum*

Indicativus		Coniunctivus	
scrīptus, -a, -um	sum ik ben geschreven es est	scrīptus, -a, -um	sim (dat) ik geschreven zij sis sit
scripti, -ae, -a	sumus estis sunt	scripti, -ae, -a	simus sitis sint

2. *Plusquamperfectum*

Indicativus		Coniunctivus	
scrīptus, -a, -um	eram ik was geschreven eras erat	scrīptus, -a, -um	essem (dat) ik ware geschreven esses esset
scripti -ae, -a	eramus eratis erant	scripti -ae, -a	essemus essetis essent

3. *Futurum exactum*

scriptus, -a, -um	ero ik zal geschreven zijn eris erit
scripti, -ae, -a	erimus eritis erunt

Infin. perf. pass. scrīptus (-a, -um) esse geschreven (te) zijn.

Den *infinitivus futuri passivi* vormt men door het supinum op *-um* en het passivum van het werkwoord *ire* gaan te verbinden, dus:

scrīptum īrī geschreven te zullen worden.

§ 212. Bij de vocaalstammen op **a**, **e** of **i** kan men zich voorstellen dat de thematische vocalen achter den *klinker* van den stam komen te staan en met dezen samentrekken, waardoor de vormen in doorzichtigheid verliezen.

Als voorbeelden nemen wij: stam *audi* van *audire* hooren, *dēle* van *dēlēre* verdelgen, *lauda* vau *laudāre* prijzen.

AANM. „Kan men zich voorstellen" is gezegd. Inderdaad ligt de zaak eenigszins anders. De thematische vocaal *i* is ontstaan uit *ĕ*. Het zou echter te veel verklaring eischen, indien we den waren, althans zeer waarschijnlijken, gang van zaken hier wilden uiteenzetten.

§ 213. De **i** van de i-stammen trekt alleen samen met eene volgende **i** of korte **e**, in beide gevallen tot eene lange **ī**:

**audi-is*	wordt	*audīs*
**audi-erem*	„	*audīrem*
**audi-e*	„	*audī*
**audi-ere*	„	*audīre*
**audi-itur*	„	*audītur*

Vóór **a**, **ē**, **o**, **u** heeft geene samentrekking plaats: *audio*, *audiam*, *audiēs*, *audiunt*.

§ 214. De **e** van de e-stammen trekt samen met eene volgende **i** en **e** tot **ē**:

**dēle-is*	wordt	*dēlēs*
**dele-imus*	„	*dēlēmus*
**dele-e*	„	*dēlē*
**dele-ere*	„	*dēlēre*
**dele-erem*	„	*delērem*
**dele-imini*	„	*dēlēmini* ezv.
**dele-unt* werd	vervangen door	*dēlent*.

Vóór **a** en **o** heeft geene samentrekking plaats: *dēleo*, *dēleam*.

§ 215. De **a** van de a-stammen trekt met de **ō** samen tot **ō**, met de **i** en de **e** tot **ā**.

**lauda-o*	wordt	*laudō*
**lauda-is*	„	*laudās*
**lauda-e*	„	*laudā*
**lauda-ere*	„	*laudāre*
**lauda-erem*	„	*laudārem*
**lauda-imini*	„	*laudāmini* ezv.

De *coniunctivus praesentis* is *laudem*, *laudēs* ezv.

Aanm. In den 3den pers. sing. *audit*, *delet*, *laudat*, was de klinker van den uitgang oorspronkelijk lang: *audīt*, *delēt*, *laudāt;* in het klassieke Latijn is hij verkort.

§ 216. Het *perfectum* wordt gevormd op *-vī* (somtijds *-uī*): *audīvi*, *dēlēvi*, *laudāvi.*
Van **-e-** en **-a-**stammen gaat het *futurum* uit op **-bo**: *delēbo*, *laudābo.*
Vóór de uitgangen *-vi* en *-bo* is de stamkenletter altijd lang.

Aanm. Dit **-bo** is, op gelijke wijze als *bam* in 't imperfectum, gevormd van den wortel *bhu* (zie § 187, Aanm.).

---

§ 217. We laten nu de paradigmata of voorbeelden volgen der vervoeging van een consonantstam, waarvoor we, daar *scrībō* reeds in zijn geheel behandeld is, *carpō* plukken, stam *carp*, zullen nemen; daarnaast plaatsen wij de vervoeging der drie boven genoemde vocaalstammen *audiō*, *dēleō*, *laudō.*

Naar de gewone verdeeling behoort

carpō tot de *derde*,
audiō tot de *vierde*,
dēleō tot de *tweede*,
laudō tot de *eerste* conjugatie.

PARADIGMATA.

a) Activum.

Tempora imperfecta

1) Indicativus

Praesens

§ 218.	§ 219.	§ 220.	§ 221.
carpō *ik pluk*	audiō *ik hoor*	deleō *ik verdelg*	laudō *ik prijs*
carpis	audīs	delēs	laudās
carpit	audit	delet	laudat
carpimus	audīmus	delēmus	laudāmus
carpitis	audītis	delētis	laudātis
carpunt	audiunt	delent	laudant

Imperfectum

carpēbam *ik plukte*	audiēbam *ik hoorde*	dēlēbam *ik verdelgde*	laudābam *ik prees*
carpebās	audiebās	delebās	laudabās
carpebat	audiebat	delebat	laudabat
carpebāmus	audiebāmus	delebāmus	laudabāmus
carpebātis	audiebātis	delebātis	laudabātis
carpebant	audiebant	delebant	laudabant

Futurum

carpam *ik zal plukken*	audiam *ik zal hooren*	dēlēbo *ik zal verdelgen*	laudābo *ik zal prijzen*
carpēs	audiēs	delebis	laudabis
carpet	audiet	delebit	laudabit
carpēmus	audiēmus	delebimus	laudabimus
carpētis	audiētis	delebitis	laudabitis
carpent	audient	delebunt	laudabunt

2) Coniunctivus

Praesens

carpam *(dat) ik plukke*	audiam *(dat) ik hoore*	dēleam *(dat) ik verdelge*	laudem *(dat) ik prijze*
carpās	audiās	deleās	laudēs
carpat	audiat	deleat	laudet
carpāmus	audiāmus	deleāmus	laudēmus
carpātis	audiātis	deleātis	laudētis
carpant	audiant	deleant	laudent

PARADIGMATA.

b) **Passivum.**

Tempora imperfecta

1) **Indicativus**

Praesens

§ 222.	§ 223.	§ 224.	§ 225.
carpor *ik word geplukt*	audior *ik word ge-*	dēleor *ik word ver-*	laudor *ik word ge-*
carpĕris	audīris *hoord*	delēris *delgd*	laudāris *prezen*
carpitur	audītur	delētur	laudātur
carpimur	audīmur	delēmur	laudāmur
carpimini	audīmini	delēmini	laudāmini
carpuntur	audiuntur	delentur	laudantur

Imperfectum

carpēbar *ik werd gepl.*	audiēbar *ik werd ge-*	dēlēbar *ik werd ver-*	laudābar *ik werd ge-*
carpebāris	audiebāris *hoord*	delebāris *delgd*	laudabāris *prezen*
carpebātur	audiebatur	delebatur	laudabatur
carpebāmur	audiebamur	delebamur	laudabamur
carpebāmini	audiebamini	delebamini	laudabamini
carpebantur	audiebantur	delebantur	laudabantur

Futurum

carpar *ik zal gepl.*	audiar *ik zal geh.*	dēlēbor *ik zal verd.*	laudābor *ik zal gepr.*
carpēris *worden*	audiēris *worden*	deleberis *worden*	laudaberis *worden*
carpētur	audiētur	delebitur	laudabitur
carpēmur	audiēmur	delebimur	laudabimur
carpēmini	audiēmini	delebimini	laudabimini
carpentur	audientur	delebuntur	laudabuntur

2) **Coniunctivus**

Praesens

carpar (*dat*) *ik gepl.*	audiar *dat ik geh.*	dēlear (*dat*) *ik verd.*	lauder *dat ik gepr.*
carpāris *worde*	audiāris *worde*	deleāris *worde*	laudēris *worde*
carpātur	audiātur	deleātur	laudētur
carpāmur	audiāmur	deleāmur	laudēmur
carpāmini	audiāmini	deleāmini	laudēmini
carpantur	audiantur	deleantur	laudentur

Imperfectum

carperem (*dat ik*)	audīrem (*dat*) *ik*	dēlērem (*dat*) *ik*	laudārem (*dat*) *ik*
carperēs *plukte*	audīrēs *hoorde*	dēlērēs *verdelgde*	laudārēs *preze*
carperet	audīret	delēret	laudāret
carperēmus	audīrēmus	delērēmus	laudārēmus
carperētis	audīrētis	delērētis	laudārētis
carperent	audīrent	delērent	laudārent

3) **Imperativus** praes.

carpe *pluk*	audī *hoor*	dēlē *verdelg*	laudā *prijs*
carpito *gij moet pl.*	audīto	delēto	laudāto
carpito *hij moet pl.*	audīto	delēto	laudāto
carpite *plukt*	audīte	delēte	laudāte
carpitote *gij moet pl.*	audītōte	delētōte	laudātōte
carpunto *zij moeten pl.*	audiunto	delento	laudanto

4) **Infinitivus** *a*) Praesens

carpere *plukken*	audīre *hooren*	delēre *verdelgen*	laudāre *prijzen*

b) Futurum

carptūrus, -a, -um esse *te zull. plukk.*	auditūrus, -a, -um esse *te zull. hooren*	deletūrus, -a, -um esse *te zull. verd.*	laudatūrus, -a, -um esse *te zull. prijzen*

5) **Participium** *a*) Praesens

carpēns *plukkend*	audiēns *hoorend*	dēlēns *verdelgend*	laudāns *prijzend*

b) Futurum

carptūrus, -a, -um *zullende plukken*	auditūrus, -a, -um *zullende hooren*	dēletūrus, -a, -um *zullende verdelgen*	laudatūrus, -a, -um *zullende prijzen*

6) **Gerundium**

carpendi	*van het plukken*	audiendi	*van het hooren*
carpendo	*aan* „ „	audiendo	*aan* „ „
(ad) carpendum	(*tot*) „ „	(ad) audiendum	(*tot*) „ „
carpendo	*door* „ „	audiendo	*door* „ „
delendi	*van het verdelgen*	laudandi	*van het prijzen*
delendo	*aan* „ „	laudando	*aan* „ „
(ad) delendum	(*tot*) „ „	(ad) laudandum	*tot* „ „
delendo	*door* „ „	laudando	*door* „ „

Imperfectum

carperer *(dat) ik gepl.*	audīrer *(dat) ik geh.*	delērer *(dat) ik verd.*	laudārer *(dat) ik gepr.*
carperēris *werde*	audirēris *werde*	delerēris *werde*	laudarēris *werde*
carperētur	audirētur	delerētur	laudarētur
carperēmur	audirēmur	delerēmur	laudarēmur
carperēmini	audirēmini	delerēmini	laudarēmini
carperentur	audirentur	delerentur	laudarentur

3) **Imperativus** praes.

carpere *word geplukt*	audīre *word gehoord*	delēre *word verdelgd*	laudāre *word gepezen*
carpitor *gij m. gepl. w.*	audītor	delētor	laudātor
carpitor *hij „ „ „*	audītor	delētor	laudātor
carpimini *wordt gepl.*	audīmini	delēmini	laudāmini
carpuntor *zij moeten gepl. worden*	audiuntor	delentor	laudantor

4) **Infinitivus** *a*) Praesens

carpī *gepl. te worden*	audīri *geh. te worden*	delēri *verd. te worden*	laudāri *gepr. te worden*

b) Futurum

carptum iri *gepl. te zullen worden*	audītum iri *gehoord te zullen worden*	delētum iri *verd. te zullen worden*	laudātum iri *gepr. te zullen worden*

5) **Participium**

ontbreekt

6) **Gerundivum**

carpendus, -a, -um *die geplukt moet worden*	audiendus, -a, -um *die gehoord moet worden*	delendus, -a, -um *die verdelgd moet worden*	laudandus, -a, -um *die geprezen moet worden*

Tempora perfecta

1) **Indicativus**

Perfectum

carpsī *ik heb geplukt*	audīvi *ik heb gehoord*	delēvi *ik heb verdelgd*	laudāvi *ik heb geprezen*
carpsisti	audivisti	delevisti	laudavisti
carpsit	audīvit	delēvit	laudāvit
carpsimus	audivimus	delevimus	laudavimus
carpsistis	audivistis	delevistis	laudavistis
carpsērunt	audivērunt	delevērunt	laudavērunt

Plusquamperfectum

carpseram *ik had ge-*	audīveram *ik had ge-*	delēveram *ik had ver-*	laudāveram *ik had ge-*
capserās *plukt*	audiverās *hoord*	deleverās *delgd*	laudaverās *prezen*
carpserat	audiverat	deleverat	laudaverat
carpserāmus	audiverāmus	deleverāmus	laudaverāmus
carpserātis	audiverātis	deleverātis	laudaverātis
carpserant	audiverant	deleverant	laudaverant

Futurum exactum

carpsero *ik zal gepl.*	audīvero *ik zal geh.*	dēlēvero *ik zal verd.*	laudāvero *ik zal gepr.*
carpseris *hebben*	audiveris *hebben*	deleveris *hebben*	laudaveris *hebben*
carpserit	audiverit	deleverit	laudaverit
carpserimus	audiverimus	deleverimus	laudaverimus
carpseritis	audiveritis	deleveritis	laudaveritis
carpserint	audiverint	deleverint	laudaverint

2) **Coniunctivus**

Perfectum

carpserim *(dat) ik gepl.*	audīverim *(dat) ik geh.*	delēverim *(dat) ik ver-*	laudāverim *(dat) ik ge-*
carpseris *hebbe*	audiveris *hebbe*	deleveris *delgd hebbe*	laudaveris *prezen*
carpserit	audiverit	deleverit	laudaverit *hebbe*
carpserimus	audiverimus	deleverimus	laudaverimus
carpseritis	audiveritis	deleveritis	laudaveritis
carpserint	audiverint	deleverint	laudaverint

Tempora perfecta

1) **Indicativus**

Perfectum

carptus -a, -um	sum es est	audītus -a, -um	sum es est	delētus -a, -um	sum es est	laudātus -a, -um	sum es est
carpti -ae, -a	sumus estis sunt	audīti -ae, -a	sumus estis sunt	delēti -ae, -a	sumus estis sunt	laudāti -ae, -a	sumus estis sunt
ik ben geplukt		*ik ben gehoord*		*ik ben verdelgd*		*ik ben geprezen*	

Plusquamperfectum

carptus -a, -um	eram eras erat	audītus -a, -um	eram eras erat	delētus -a, -um	eram eras erat	laudātus -a, -um	eram eras erat
carpti -ae, -a	erāmus eratis erant	audīti -ae, -a	eramus eratis erant	delēti -ae, -a	erāmus eratis erant	laudāti -ae, -a	erāmus eratis erant
ik was geplukt		*ik was gehoord*		*ik was verdelgd*		*ik was geprezen*	

Futurum exactum

carptus -a, -um	ero eris erit	audītus -a, -um	ero eris erit	delētus -a, -um	ero eris erit	laudātus -a, -um	ero eris erit
carpti -ae, -a	erimus eritis erunt	audīti -ae, -a	erimus eritis erunt	delēti -ae, -a	erimus eritis erunt	laudāti -ae, -a	erimus eritis erunt
ik zal geplukt zijn		*ik zal gehoord zijn*		*ik zal verdelgd zijn*		*ik zal geprezen zijn*	

2) **Coniunctivus**

Perfectum

carptus -a, -um	sim sis sit	audītus -a, -um	sim sis sit	delētus -a, -um	sim sis sit	laudātus -a, -um	sim sis sit
carpti -ae, -a	simus sitis sint	audīti -ae, -a	simus sitis sint	deleti -ae, -a	simus sitis sint	laudāti -ae, -a	simus sitis sint
(*dat*) *ik geplukt zij*		(*dat*) *ik gehoord zij*		(*dat*) *ik verdelgd zij*		(*dat*) *ik geprezen zij*	

Plusquamperfectum

carpsissem (*dat*) *ik*	audivissem (*dat*) *ik*	delevissem (*dat*) *ik*	laudavissem (*dat*) *ik*
carpsissēs *gepl. hadde*	audivissēs *geh. hadde*	delevissēs *verd. hadde*	laudavissēs *geprezen*
carpsisset	audivisset	delevisset	laudavisset *hadde*
carpsissēmus	audivissēmus	delevissēmus	laudavissēmus
carpsissētis	audivissētis	delevissētis	laudavissētis
carpsissent	audivissent	delevissent	laudavissent

3) **Infinitivus** perfecti

carpsisse *geplukt te hebben*	audivisse *gehoord te hebben*	delevisse *verdelgd te hebben*	laudavisse *geprezen te hebben*

4) **Supinum**

carptum *om te plukk.*,	audītum *om te hooren*	delētum *om te verd.*	laudātum *om te prijzen*
carptū *te plukken*	audītū *te hooren*	delētū *te verdelgen*	laudātū *te prijzen.*

PARADIGMATA DER VERBA DEPONENTIA (Vgl. § 181.)

Consonantst. loqu-or; i-stam blandi-or.

Tempora imperfecta.

1) **Indicativus**

Praesens

§ 226.		§ 227.	
loquor	*ik spreek*	blandior	*ik vlei*
loqueris	*gij spreekt*	blandīris	*gij vleit*
loquitur	*hij, zij, het spreekt*	blandītur	*hij, zij, het vleit*
loquimur	*wij spreken*	blandīmur	*wij vleien*
loquimini	*gij spreekt*	blandīmini	*gij vleit*
loquuntur	*zij spreken*	blandiuntur	*zij vleien.*

Plusquamperfectum.

carptus -a, -um { essem esses esset	audītus -a, -um { essem esses esset	delētus -a, -um { essem esses esset	laudātus -a, -um { essem esses esset
carpti -ae, -a { essēmus essētis essent	audīti -ae, -a { essēmus essētis essent	delēti -ae, -a { essēmus essētis essent	laudāti -ae, -a { essēmus essētis essent
(dat) ik gepl. ware	*(dat) ik geh. ware*	*(dat) ik verd. ware*	*(dat) ik gepr. ware*

3) **Infinitivus** perfecti

carptus, -a, -um, esse	audītus, -a, -um, esse	delētus, -a, -um, esse	laudātus, -a, -um, esse
geplukt te zijn	*gehoord te zijn.*	*verdelgd te zijn*	*geprezen te zijn*

4) **Participium** perfecti

carptus, -a, -um	audītus, -a, -um	delētus, -a, -um	laudātus, -a, -um
geplukt	*gehoord*	*verdelgd*	*geprezen.*

PARADIGMATA DER VERBA

DEPONENTIA (Vgl. § 181.)

e-stam vere-or; a-stam hortor (a-or)

Tempora imperfecta

1) **Indicativus**

Praesens

§ 228.		§ 229.	
vereor	*ik vrees*	hortor	*ik vermaan.*
verēris	*gij vreest*	hortāris	*gij vermaant*
verētur	*hij, zij, het vreest*	hortātur	*hij, zij, het vermaant*
verēmur	*wij vreezen*	hortāmur	*wij vermanen*
verēmini	*gij vreest*	hortāmini	*gij vermaant*
verentur	*zij vreezen*	hortantur	*zij vermanen*

Imperfectum.

loquebar	*ik sprak*	blandiēbar	*ik vleide*
loquebāris	*gij spraakt*	blandiebāris	*gij vleidet*
loquebātur	*hij sprak*	blandiebātur	*hij vleide*
loquebāmur	*wij spraken*	blandiebāmur	*wij vleiden*
loquebamini	*gij spraakt*	blandiebamini	*gij vleidet*
loquebantur	*zij spraken*	blandiebantur	*zij vleiden*

Futurum

loquar	*ik zal spreken*	blandiar	*ik zal vleien*
loquēris	*gij zult* „	blandiēris	*gij zult* „
loquētur	*hij zal* „	blandiētur	*hij zal* „
loquēmur	*wij zullen* „	blandiēmur	*wij zullen* „
loquemini	*gij zult* „	blandiemini	*gij zult* „
loquentur	*zij zullen* „	blandientur	*zij zullen* „

2) **Conjunctivus**

Praesens

loquar *(dat)*	*ik spreke*	blandiar *(dat)*	*ik vleie*
loquāris	*gij spreket*	blandiāris	*gij vleiet*
loquātur	*hij spreke*	blandiātur	*hij vleie*
loquāmur	*wij spreken*	blandiāmur	*wij vleien*
loquamini	*gij spreket*	blandiamini	*gij vleiet*
loquantur	*zij spreken*	blandiantur	*zij vleien*

Imperfectum

loquerer *(dat)*	*ik sprake*	blandirer *(dat)*	*ik vleide*
loquerēris	*gij spraket*	blandirēris	*gij vleidet*
loquerētur	*hij sprake*	blandirētur	*hij vleide*
loquerēmur	*wij spraken*	blandirēmur	*wij vleiden*
loqueremini	*gij spraket*	blandirēmini	*gij vleidet*
loquerentur	*zij spraken*	blandirentur	*zij vleiden*

3) **Imperativus** praesentis

loquere	*spreek*	blandīre	*vlei*
loquitor	*gij moet spreken*	blandītor	*gij moet vleien*
loquitor	*hij moet spreken*	blandītor	*hij moet vleien*
loquimini	*spreekt*	blandīmini	*vleit*
loquuntor	*zij moeten spreken*	blandiuntor	*zij moeten vleien*

4) **Infinitivus** praesentis

loquī	*spreken*	blandīrī	*vleien*

Imperfectum

verebar	*ik vreesde*	hortābar	*ik vermaande*
verebāris	*gij vreesdet*	hortabāris	*gij vermaandet*
verebātur	*hij vreesde*	hartabātur	*hij vermaande*
verebāmur	*wij vreesden*	hortabāmur	*wij vermaanden*
verebāmini	*gij vreesdet*	hortabāmini	*gij vermaandet*
verebantur	*zij vreesden*	hortabantur	*zij vermaanden*

Futurum

verēbor	*ik zal vreezen*	hortābor	*ik zal vermanen*
verebĕris	*gij zult* „	hortabĕris	*gij zult* „
verebitur	*hij zal* „	hortabitur	*hij zal* „
verebimur	*wij zullen* „	hortabimur	*wij zullen* „
verebimini	*gij zult* „	hortabimini	*gij zult* „
verebuntur	*zij zullen* „	hortabuntur	*zij zullen* „

2) **Coniunctivus**

Praesens

verear (*dat*)	*ik vreeze*	horter (*dat*)	*ik vermane*
vereāris	*gij vreezet*	hortēris	*gij vermanet*
vereātur	*hij vreeze*	hortētur	*hij vermane*
vereāmur	*wij vreezen*	hortēmur	*wij vermanen*
vereāmini	*gij vreezet*	hortēmini	*gij vermanet*
vereantur	*zij vreezen*	hortentur	*zij vermanen*

Imperfectum

verērer (*dat*)	*ik vreesde*	hortārer (*dat*)	*ik vermaande*
vererēris	*gij vreesdet*	hortarēris	*gij vermaandet*
vererētur	*hij vreesde*	hortarētur	*hij vermaande*
vererēmur	*wij vreesden*	hortarēmur	*wij vermaanden*
vererēmini	*gij vreesdet*	hortarēmini	*gij vermaandet*
vererentur	*zij vreesden*	hortarentur	*zij vermaanden*

3) **Imperativus** praesentis

verēre	*vrees*	hortāre	*vermaan*
verētor	*gij moet vreezen*	hortātor	*gij moet vermanen*
verētor	*hij moet vreezen*	hortātor	*hij moet vermanen*
veremini	*vreest*	hortamini	*vermaant*
verentor	*zij moeten vreezen*	hortantor	*zij moeten vermanen*

4) **Infinitivus** *a*) praesentis

verērī	*vreezen*	hortārī	*vermanen*

b) futuri

locutūrus, -a, -um, esse *te zullen spreken*	blanditūrus, -a, -um, esse *te zullen vleien*

5) **Participium** *a*) praesentis

loquēns, -ĕntis *sprekend*	blandiēns, -ĕntis *vleiend*

b) futuri

locutūrus, -a, -um *zullende spreken*	blanditūrus, -a, -um *zullende vleien*

6) **Gerundium**

gen. loquendi	*van het spreken*	blandiendi	*van het vleien*
dat. loquendo	*aan* „ „	blandiendo	*aan* „ „
acc. (ad) loquendum	(*tot*) „ „	(ad) blandiendum	(*tot*) „ „
abl. loquendo	*door* „ „	blandiendo	*door* „ „

7) **Gerundivum**

loquendus, -a, -um	*die, dat gesproken moet worden*	blandiendum est	*er moet gevleid worden*

Tempora perfecta

1) **Indicativus**

Perfectum

locūtus -a, -um	sum	*ik heb gesproken*	blandītus -a, -um	sum	*ik heb gevleid*
	es	*gij hebt* „		es	*gij hebt* „
	est	*hij heeft* „		est	*hij heeft* „
locūti -ae, -a	sumus	*wij hebben* „	blandīti -ae, -a	sumus	*wij hebben* „
	estis	*gij hebt* „		estis	*gij hebt* „
	sunt	*zij hebben* „		sunt	*zij hebben* „

Plusquamperfectum

locūtus -a, -um	eram	*ik had gesproken*	blandītus a-, -um	eram	*ik had gevleid*
	eras	*gij hadt* „		eras	*gij hadt* „
	erat	*hij had* „		erat	*hij had* „
locūti -ae, -a	eramus	*wij hadden* „	blandīti -ae, -a	eramus	*wij hadden* „
	eratis	*gij hadt* „		eratis	*gij hadt* „
	erant	*zij hadden* „		erant	*zij hadden* „

b) futuri

veritūrus, -a, -um, esse	*te zullen vreezen*	hortatūrus, -a, -um, esse	*te zullen vermanen*

5) **Participium** *a*) praesentis

verēns, -ĕntis	*vreezend*	hortāns, -ăntis	*vermanend*

b) futuri

veritūrus, -a, -um	*zullende vreezen*	hortatūrus, -a, -um	*zullende vermanen*

6) **Gerundium**

verendi	*van het vreezen*	hortandi	*van het vermanen*
verendo	*aan* „ „	hortando	*aan* „ „
(ad) verendum	*(tot)* „ „	(ad) hortandum	*(tot)* „ „
verendo	*door* „ „	hortando	*door* „ „

7) **Gerundivum**

verendus, -a, -um	*die, dat gevreesd moet worden*	hortandus, -a -um	*die, dat vermaand moet worden*

Tempora perfecta

1) **Indicativus**

Perfectum

veritus -a, -um	sum	*ik heb gevreesd*	hortātus -a, -um	sum	*ik heb vermaand*
	es	*gij hebt* „		es	*gij hebt* „
	est	*hij heeft* „		est	*hij heeft* „
veriti -ae, -a	sumus	*wij hebben* „	hortāti -ae, -a	sumus	*wij hebben* „
	estis	*gij hebt* „		estis	*gij hebt* „
	sunt	*zij hebben* „		sunt	*zij hebben* „

Plusquamperfectum

veritus -a, -um	eram	*ik had gevreesd*	hortātus -a, -um	eram	*ik had vermaand*
	eras	*gij hadt* „		eras	*gij hadt* „
	erat	*hij had* „		erat	*hij had* „
veriti -ae, -a	eramus	*wij hadden* „	hortāti -ae, -a	eramus	*wij hadden* „
	eratis	*gij hadt* „		eratis	*gij hadt* „
	erant	*zij hadden* „		erant	*zij hadden* „

Futurum exactum

locūtus -a, -um	ero	*ik zal gesproken hebben*	blandītus -a, -um	ero	*ik zal gevleid hebben*
	eris	*gij zult " "*		eris	*gij zult " "*
	erit	*hij zal " "*		erit	*hij zal " "*
locūti -ae, -a	erimus	*wij zullen " "*	blandīti -ae, -a	erimus	*wij zullen " "*
	eritis	*gij zult " "*		eritis	*gij zult " "*
	erunt	*zij zullen " "*		erunt	*zij zullen " "*

2) **Coniunctivus**

Perfectum

locūtus -a, -um	sim	*(dat) ik gesproken hebbe*	blandītus -a, -um	sim	*(dat) ik gevleid hebbe*
	sīs	*gij " hebbet*		sīs	*gij " hebbet*
	sit	*hij " hebbe*		sit	*hij " hebbe*
locūti -ae, -a	sīmus	*wij " hebben*	blandīti -ae, -a	sīmus	*wij " hebben*
	sītis	*gij " hebbet*		sītis	*gij " hebbet*
	sint	*zij " hebben*		sint	*zij " hebben*

Plusquamperfectum

locūtus -a, -um	essem	*(dat) ik gesproken hadde*	blandītus -a, -um	essem	*(dat) ik gevleid hadde*
	essēs	*gij " haddet*		essēs	*gij " haddet*
	esset	*hij " hadde*		esset	*hij " hadde*
locūti -ae, -a	essēmus	*wij " hadden*	blandīti -ae, -a	essēmus	*wij " hadden*
	essētis	*gij " haddet*		essētis	*gij " haddet*
	essent	*zij " hadden*		essent	*zij " hadden*

3) **Infinitivus** perfecti

locūtus, -a, -um, esse *gesproken te hebben* blandītus, -a, -um, esse *gevleid te hebben*

4) **Participium** perfecti

locūtus, -a, -um *gesproken hebbende* blandītus, -a, -um *gevleid hebbende*

5) **Supinum**

locūtum	*om te spreken*	blandītum	*om te vleien*
locūtū	*te spreken*	blandītū	*te vleien*

Futurum exactum

veritus -a, -um	ero	*ik zal gevreesd hebben*	hortatus -a, -um	ero	*ik zal vermaand hebben*
	eris	*gij zult* „ «		eris	*gij zult* „ „
	erit	*hij zal* „ „		erit	*hij zal* „ „
veriti -ae, -a	erimus	*wij zullen* „ „	hortati -ae, -a	erimus	*wij zullen* „ „
	eritis	*gij zult* „ „		eritis	*gij zult* „ „
	erunt	*zij zullen* „ „		erunt	*zij zullen* „ „

2) **Coniunctivus**

Perfectum

veritus -a, -um	sim (*dat*)	*ik gevreesd hebbe*	hortatus -a, -um	sim (*dat*)	*ik vermaand hebbe*
	sīs	*gij* „ *hebbet*		sīs	*gij* „ *hebbet*
	sit	*hij* „ *hebbe*		sit	*hij* „ *hebbe*
veriti -ae, -a	sīmus	*wij* „ *hebben*	hortati ae, -a	sīmus	*wij* „ *hebben*
	sītis	*gij* „ *hebbet*		sītis	*gij* „ *hebbet*
	sint	*zij* „ *hebbeu*		sint	*zij* „ *hebben*

Plusquamperfectum

veritus -a, -um	essem (*dat*)	*ik gevreesd hadde*	hortatus -a, -um	essem (*dat*)	*ik vermaand hadde*
	esses	*gij* „ *haddet*		esses	*gij* „ *haddet*
	esset	*hij* „ *hadde*		esset	*hij* „ *hadde*
veriti -ae, -a	essemus	*wij* „ *hadden*	hortati -a, -um	essemus	*wij* „ *hadden*
	essetis	*gij* „ *haddet*		essetis	*gij* „ *haddet*
	essent	*zij* „ *hadden*		essent	*zij* „ *hadden*

3) **Infinitivus** perfecti

veritus, -a, -um, esse *gevreesd te hebben* hortatus, -a, -um, esse *vermaand te hebben*

4) **Participium** perfecti

veritus, -a, um *gevreesd hebbende* hortatus, -a, -um *vermaand hebbende*

5) **Supinum**

veritum	*om te vreezen*	hortātum	*om te vermanen*
veritū	*te vreezen*	hortātū	*te vermanen*

CONIUGATIO PERIPHRASTICA[1]).

§ 230. *a*) Behalve deze gewone vormen kunnen er door omschrijving nog andere gemaakt worden; men verbindt daartoe het *participium futuri activi* of het *gerundivum* met de tijden van het werkwoord *esse*.

Door *het participium futuri*, verbonden met het werkwoord *esse*, wordt te kennen gegeven, dat men voornemens, van plan, of op het punt is (of was ezv.) iets te doen, of in 't algemeen, dat een feit onder zekere omstandigheden plaats vinden zal.

Door het *gerundivum*, verbonden met het werkwoord *esse*, wordt te kennen gegeven, dat iets gedaan behoort te worden. Beide vormen geven geene handeling, maar een voortdurenden toestand te kennen.

Indicativus Praesens	
laudaturus sum *ik ben van plan (wil) te prijzen*	landandus sum *ik moet geprezen worden (ben te prijzen)*
Imperfectum	
laudaturus eram *ik was van plan (wilde) te prijzen*	laudandus eram *ik moest geprezen worden (was te prijzen)*
Futurum	
laudaturus ero *ik zal van plan zijn (willen) te prijzen*	laudandus ero *ik zal geprezen moeten worden (te prijzen zijn)*
Perfectum	
laudaturus fui *ik ben van plan geweest te prijzen*	laudandus fui *ik ben te prijzen geweest*
Plusquamperfectum	
laudaturus fueram *ik was van plan geweest te prijzen*	laudandus fueram *ik was te prijzen geweest*
Futurum exactum	
laudaturus fuero *ik zal van plan geweest zijn te prijzen*	laudandus fuero *ik zal te prijzen geweest zijn*

Zoo ook in den **coniunct.** pr., impf., perf. en plusquamperf. en in den **infinitivus** praes., perf. en futur.

b) Zoo vindt men ook dikwijls eene omschrijving door een part. perf. met **fore** ter aanduiding van een inf. fut. exacti passivi:

---

1) Het woord periphrasticus *omschrijvend* is een, in het Middeleeuwsch Latijn gevormd, adjectief van het Grieksche woord *περίφρασις omschrijving*.

omnia fore explicata *dat alles uitgelegd zal zijn;* liberatam Graeciam fore *dat Griekenland bevrijd zal zijn;* se adeptum fore *dat hij verkregen zal hebben.* Zie § 209 A. I en § 591.

AANM. Wanneer in afh. zinnen een fut. exact. coni. moet staan, naast een praeteritum in den hoofdzin, gebruiken Sallustius, Livius en Tacitus gewoonlijk een partic. perf. met foret, forent: si designatus foret *wanneer hij aangewezen zou zijn.* Cic. gebruikt daarvoor een plusqpf. coni. Zie § 563, 2°.

§ 231. Op gelijke wijze kan men het participium praesentis of het participium perfecti verbinden met de tijden van sum, om, krachtens den aard van het participium, dat *deel heeft* aan de natuur van een adiectivum, een voortdurenden toestand te kennen te geven, bijv.: patior beteekent: ik lijd, maar patiens sum ik ben lijdende, oboedio ik gehoorzaam, maar oboediens sum ik ben gehooorzaam.

Het *participium perfecti (passivi)* verbonden met *sum. eram, fui* ezv. heeft verschillende beteekenissen, die men nauwkeurig moet onderscheiden, bijv.: men is bezig een standbeeld op eene graftombe te plaatsen; wanneer dat werk afgeloopen is, zeg ik: monumento statua superimposita est: het standbeeld is op de graftombe geplaatst.

Beschrijft iemand dit praalgraf, dan zegt hij ook: monumento statua superimposita est: het standbeeld (van Scipio) is op de graftombe geplaatst, maar dan is het ongeveer gelijk: in monumento est, staat op de graftombe.

Bezoekt iemand later dit graf, terwijl het standbeeld er door den storm is afgewaaid, dan zegt hij: monumento statua superimposita fuit: op de graftombe heeft een standbeeld gestaan, enzv.

AFWIJKINGEN VAN DE PARADIGMATA IN DE VORMING DER HOOFDTIJDEN.

Praesens

§ 232. 1. Aan den verbaalstam is in 't praesens dikwijls eene **n** toegevoegd, bijv.: stam *tem*, praes. *temno* ik veracht; stam *si*, praes. *sino* ik duld, ik laat.

Met metathesis (§ 29), bijv.: stam *cre*, praes. *cerno* ik onderscheid; stam *spre*, praes. *sperno* ik versmaad.

Bij **muta**-stammen komt deze **n** vóór de muta en gaat dan vóór **b** en **p** in **m** over (vgl. § 25, 4), bijv.: stam *vic*, praes. *vinco* ik overwin; stam *fud*, praes. *fundo* ik giet; stam *rup*, praes. *rumpo* ik breek.

2. Na **c**-stammen komt somtijds eene **t**, bijv.: stam *flec*, praes. *flecto* ik buig; stam *nec*, praes. *necto* ik bind.

3. Stammen op **l** verdubbelen somtijds deze **l** in 't praesens, bijv.: stam *fal*, praes. *fallo* ik bedrieg. De stam *mit* verdubbelt de **t**, praes. *mitto* ik zend.

4. Andere werkwoorden voegen **-sc** of **-isc** achter den verbaalstam om het praesens te vormen, bijv.: stam *cre*, praes. *crēsco* ik groei; stam *di*, praes. *dīsco* ik leer; stam *profic*, praes. *proficīscor* ik vertrek.

5. Eenige werkwoorden hebben eene praesensreduplicatie, dat is, zij verdubbelen den stam, door den eersten consonant van dezen, gevolgd door eene **i**, er voor te plaatsen, bijv.:
stam *gen*, pr.stam **gigen*, met syncope (§ 15): *gigno* ik breng voort;
stam *st(a)*, praes. *sisto* ik plaats;
stam *s(e)*, praes. *sero* (eigenlijk **siso*, **siro*) ik zaai;
stam *b(i)*, praes. *bibo* ik drink. Dit werkwoordt behoudt de reduplicatie in alle tijden en wijzen; § 265.

6. Andere werkwoorden hebben eene **u** in den praesensstam, die zij in den verbaalstam niet hebben, bijv.: *stinguo* ik blusch, stam *sting*.

AANM. Somtijds vindt men deze **u**, waar het beter is haar niet te plaatsen. Schrijf dus: *tingo* ik bevochtig (niet *tinguo*), *urgeo* ik dring (niet *urgueo*); *ungo* ik zalf en *unguo* zijn beide goed.

7. Vele werkwoorden zijn in het praesens en de daarvan afgeleide tijden vokaalstammen, ofschoon zij in het perfectum en de daarvan afgeleide tijden consonantstammen zijn; b.v.: praesens *iuvo*, *iuvas* ik help, perf. *iuvi; lavo*, *lavas* ik wasch, perf. *lavi;* praesens, *video* ik zie, perf. *vidi;* alle op *-veo*, als: *moveo* ik beweeg, perf. *movi; ven-*, *venio* ik kom.

8. Omgekeerd zijn eenige werkwoorden in het praesens consonantstammen, ofschoon zij in het perfectum vocaalstammen zijn; bijv.: *peto* ik streef, perf. *petivi;* pr. *quaero;* ik zoek, perf. *quaesivi.*

AANM. Bij de algemeene verdeeling zijn deze werkww. (onder 7 en 8) gerekend tot die stammen, waartoe het praesens behoort, bijv.: *video* tot de vocaal-, *quaero* tot de consonantstammen.

Capĭo, ik neem:

§ 233. Onder de werkwoorden, die in het praesens indicativi op **-io** uitgaan, zijn er, die in den infinitivus deze **i** behouden, maar dan als lange **ī**; deze werkwoorden zijn tot de **i**-stammen gerekend, bijv. *audio*, *audire; venio*, *venīre.* Andere zijn er, die in den infinitivus van het praesens deze **i** niet behouden; zij zijn tot de consonantstammen gerekend, bijv. *facio* ik doe, *facĕre*, *capio* ik neem, *capĕre.*

De werkwoorden, die in het praesens van den indicativus uitgaan op **-io**, maar in het praesens van den infinitivus op **-ĕre**, laten de **i** van het praesens weg, wanneer er, naar het paradigma van *scribo*, eene andere **i** of eene korte **ĕ** op zou volgen. Naar het voorbeeld van *scribo* zou *capio* moeten worden: *capio*, **capiis*, **capiis* ezv.; imperf. coniunct.: **capierem*, **capieres* ezv. Inderdaad echter wordt het in de vormen, die van den praesensstam zijn afgeleid, aldus vervoegd:

Activum		Passivum	
Indicativus	*Coniunctivus*	*Indicativus*	*Coniunctivus*
	Praesens		
capio	capiam	capior	capiar
cap**is**	capiās	cap**eris**	capiāris
cap**it**	capiat	cap**itur**	capiatur
cap**imus**	capiāmus	cap**imur**	capiamur
cap**itis**	capiātis	cap**imini**	capiamini
capiunt	capiant	capiuntur	capiantur
	Imperfectum		
capiēbam	cap**erem**	capiēbar	cap**erer**
capiebās	cap**erēs**	capiebāris	cap**erēris**
capiebat	cap**eret**	capiebatur	cap**erētur**
capiebāmus	cap**erēmus**	capiebamur	cap**erēmur**
capiebatis	cap**erētis**	capiebamini	cap**erēmini**
capiebant	cap**erent**	capiebantur	cap**erentur**
	Futurum		
capiam		capiar	
capiēs		capiēris	
capiet (§ 213 A.)		capiētur	
capiēmus		capiēmur	
capiētis		capiēmini	
capient		capientur	
Imper. praes.	*Inf. praes.*	*Imper. praes.*	*Inf. praes.*
cap**e**	cap**ere**	cap**ere**	cap**i**
cap**ito**		cap**itor**	
cap**ito**		cap**itor**	
(cap**itote**)		cap**imini**	
cap**ite**		capiuntor	
capiunto			
Gerundium		*Gerundivum*	
capiendi		capiendus,	
capiendo		-a, -um	
(ad) capiendum			
capiendo			
Partic. praes. capiēns, capiĕntis			

Behalve *capio* gaan aldus:

adlicio	ik lok aan (zie § 280, 10)	iacio	ik werp
adspicio	ik zie aan (zie § 280, 18)	morior	ik sterf
cupio	ik begeer	pario	ik baar

facio	ik doe	patior	ik lijd
fodio	ik graaf	quatio	ik schud
fugio	ik vlucht	rapio	ik roof
gradior	ik schrijd, ik ga	sapio	ik smaak.

Perfectum

§ 234. Het Latijn heeft tweeërlei perfectum: een sterk en een zwak. Beide worden van den verbaalstam gevormd.

Het **sterke perfectum** had oorspronkelijk eene reduplicatie en den uitgang **i**. De reduplicatie bestaat uit de eerste consonant van den stam en de stamvocaal, die echter, wanneer zij **a** of **ae** is, overgaat in **e**, bijv.: cano ik zing, stam can, perf. ce-cĭn-i. Vergelijk de praesensreduplicatie § 232, 5.

Begint de stam met twee consonanten, dan neemt de reduplicatie deze beide over, maar de stam verliest de eerste, bijv.: spondeo ik beloof, stam spond, perf. spo-pondi.

De **a** en de **ae** van den verbaalstam gaan over in **e** of **i** in het geredupliceerde perfectum, bijv.: cado ik val, stam cad, perf. ce-cĭd-i.

De volgende werkwoorden hebben deze reduplicatie nog:

§ 235.

Cado	ik val	cecidi	pello	ik drijf	pepuli
caedo	ik houw	cecīdi	pendeo	ik hang	pependi
cano	ik zing	cecini	pendo	ik laat hangen	pependi
curro	ik loop	cucurri	pōsco	ik eisch	popōsci
dīsco (§ 264)	ik leer	didici	pungo	ik steek	pupugi
do	ik geef	dedi	sisto	ik plaats	stiti
fallo	ik bedrieg	fefelli	spondeo	ik beloof	spopondi
stam men	ik herinner mij	memini	sto	ik sta	steti
mordeo	ik bijt	momordi	tango	ik raak aan	tetigi
pango	ik maak vast	pepigi	tendo	ik span	tetendi
parco	ik spaar	peperci	tondeo	ik scheer	totondi
pario	ik baar	peperi	tundo	ik stoot	tutudi

AANM. 1. Van *parco* bestaat naast het perf. *peperci* een minder gebruikelijk *parsi*. Van *pango* gebruikt men in figuurlijke beteekenis het geredupliceerde perfectum, in den eigenlijken zin en in composita liever *pēgi*; ook vindt men *panxi*.

AANM. 2. *Do*, *sto*, *sisto*, *dīsco* en *pōsco* behouden de reduplicatie ook in de composita, de andere niet: *circumdĕdi*, *adstĭti*, *restiti*, *addidici*, *expoposci*. De composita van *curro* worden nu eens met, dan zonder reduplicatie gevonden. Zie § 263, 3.

AANM. 3. Een perf. *tetuli* bij *fero* ik draag, was in Cicero's tijd reeds verouderd. Bij ouderen vindt men het dikwijls. Zie § 257, A. en § 266, A. 2.

AANM. 4. De volgende met *re* samengestelde werkwoorden verdubbelen na *re* de eerste consonant van den stam: *refero* ik breng terug, *repello* ik drijf terug, *reperio* ik vind terug, *retundo* ik stoot terug, *rettuli, reppuli, repperi, rettudi.*

§ 236. Een **sterk perfectum**, doch zonder reduplicatie, hebben verder:

1) eenige consonantstammen, die met een korten klinker beginnen, welke in 't perfectum verlengd wordt: **a** gaat over in **ē**, bijv.: *ago* ik voer, perf. *ēgi; emo* ik koop, perf. *ēmi.*

2) eenige consonantstammen, die de korte stamvocaal verlengen, terwijl **a** in **ē** overgaat, bijv.: *fugio* ik vlucht, *fūgi* (§ 233); *video* ik zie, *vīdi; vēnio* ik kom, *vēni* (§ 232, 7); *facio* ik doe, *fēci; frango* ik breek, *frēgi* (stam *frag*), vgl. § 232, 1.

3) alle consonantstammen op **-ndo**: *fundo* ik giet, *fūdi; findo* ik splijt, *fidi; dēfendo* ik weer af, *dēfendi.*

AANM. *Findo* en *scindo* hebben *fidi* en *scidi* met korte **i**, omdat zij oorspronkelijk geredupliceerd waren.

4) alle werkw. op **uo**: *tribuo* ik deel toe, *tribui;* behalve *fluo* ik vloei, en *struo* ik bouw: perf. *flūxi, strūxi.* Zie § 280, Aanm. 21.

§ 237. De **zwakke perfecta** gaan uit op **-sī**, **-vī** of **-uī**:

1) **sī** (zie § 193) komt achter consonantstammen, die daardoor vele veranderingen ondergaan:

a) **d** en **t** vallen meestal weg, *ārdeo* ik brand, *ārsi* (§ 232, 7); somtijds assimileeren zij zich: *cēdo* ik wijk, *cessi* (§ 25, 5);

b) **c**, **g**, **h**, **qu** smelten met de **s** samen tot **x**; wanneer echter nog eene **l** of **r** voorafgaat, vallen zij weg: *rego* ik regeer, *rēxi; coquo* ik kook, *coxi; traho* ik trek, *traxi; mulceo* ik streel, *mulsi; torqueo* ik draai, *torsi* (vgl. § 24, I en § 25, 1);

c) **b** wordt **p**: *nūbo* ik trouw, *nūpsi* (§ 25, 1);

d) tusschen de **m** en de **s** wordt eene **p** ingevoegd: *cōmo* ik voeg samen, *cōmpsi; temno, tempsi* (vgl. § 232, 1, en § 28, 1), doch in *premo* ik druk, assimileert zich de **m**: *pressi;*

e) de **r** assimileert zich dikwijls: *gero* ik draag, *gessi;*

2) **vi** wordt aan vocaalstammen gehecht: *audīvi, dēlēvi, laudāvi;* ook aan dezulke, die in 't praesens den vocaal hebben laten vallen (§ 232, 8), bijv.: *peto, petīvi; quaero, quaesīvi*, of die in 't praesens eene **n** hebben aangenomen (§ 232, 1), bijv.: *lino, lēvi* ik smeer; *cerno, crēvi.* De korte stamkenletter is overal verlengd.

3) **uī** wordt achter consonantstammen gevoegd: *volo* ik wil, *volui; gemo* ik zucht, *gemui; rapio* ik roof, *rapui* ezv.; ook achter sommige van die, welke in 't praesens eene **e** of **a** hebben aangenomen; zie § 232, 7: *moneo* ik vermaan, *monui; domo* ik tem, *domui; sono* ik klink, *sonui;* zoo ook: *salio* ik spring, *salui.*

Supinum en partic. perf.

§ 238. Om het supinum en het partic. perf. te vormen, wordt achter den verbaalstam **-tum**, **-tus** of **-sum**, **-sus** gevoegd. Na **d** en **t** komt gewoonlijk **-sum**. Dikwijls treedt tusschen den stam en den uitgang nog eene **i**; dan volgt altijd **˘-tum**. Overigens hebben dezelfde of gelijksoortige veranderingen plaats als bij het perfectum; de **v** gaat in **u** over of verdwijnt:

tango	*tāctum*	*dēleo*	*dēlētum*	*nūbo*	*nūptum*
pello	*pulsum*	*laudo*	*laudātum*	*cōmo*	*cōmptum*
venio	*ventum*	*peto*	*petītum*	*premo*	*pressum*
frango	*frāctum*	*lino*	*litum*	*maneo*	*mānsum*
fundo	*fūsum*	*rapio*	*raptum*	*moneo*	*monitum*
findo	*fissūm*	*cēdo*	*cēssum*	*domo*	*domitum*
tribuo	*tribātum*	*traho*	*trāctum*	*solvo*	*solūtum*
audio	*audītum*	*torqueo*	*tortum*	*mōveo*	*mōtum.*

AFWIJKINGEN VAN DE PARADIGMATA IN ENKELE VORMEN.

§ 239. 1) Zeer dikwijls vindt men naast de opgegeven vormen andere, die verkort schijnen. Zoo vindt men voor den uitgang:

—avisti	-āsti	: laudāsti	in plaats van	laudāvisti
—avistis	-āstis	: laudāstis	" " "	laudavistis
—avērunt	-ārunt	: laudārunt	" " "	laudavērunt
—averam	-āram	: laudāram	" " "	laudaveram
—avero	-āro	: laudāro	" " "	laudavero
—averim	-ārim	: laudārim	" " "	laudaverim
—avissem	-āssem	: laudāssem	" " "	laudavissem
—avisse	-āsse	: laudāsse	" " "	laudavisse.

2) Zoo ook bij perfecta op *-ēvi*, bijv. van *deleo: dēlēsti*, *delēstis*, *delērunt*, *delēram*, *delēro*, *delērim*, *delēssem*, *delēsse;*

3) op *-ōvi* bijv. van *nōsco*, perf. *nōvi*, ik weet: *nōsti*, *nōstis*, *nōrunt*, *nōram*, *nōro*, *nōrim*, *nōssem*, *nōsse.*

4) De perfecta der **i**-stammen op **-ivi** hebben vóór de **-s** en **-r** der uitgangen in den regel de kortere vormen (zonder **vi** of **v**), dus: *audīsti*, *audīstis*, *audīssem*, *audīsses*, *audīsset*, *audīsse;* — *audiērunt*, *audiero*, *audierim*, *audieras* ezv.

5) Bij goede prozaschrijvers vindt men zelden den 3den pers. plur. ind. perf. act. op *-ēre* eindigen in plaats van op *-ērunt*, bijv.: *fuēre* voor *fuērunt*, *superavēre* voor *superavērunt* ezv.

AANM. Zoo gaat ook het perfect. van *peto* streven, en zijne composita: *petīsti*, *petīstis*, *petīsses*, *petīsse*, *petiero*, *petieris*, *petierit*, *petierim*, *petieram*, *petierant* (maar liever *petīvi*, *petīvit*, *petīvērunt* dan *petii*, *petiit*, *petiērunt*).

§ 240. In den 2den pers. sing. van deponentia en passiva wordt meer de uitgang *-re* dan *-ris* gevonden; in den **indic. praes.** echter in den regel *-ris*: *videbāre*, *tenebere*, *loquēre*, *assentiāre*, *videāre*, *morerēre*, *utare* ezv., maar *vidēris*, *uteris*, *conaris* ezv.

§ 241. Apocopē (§ 15, A. 1). De imperat. praes. act. 2 p. sing. van *dīco*, *dūco*, *facio* en *fero* luiden: *dīc*, *dūc*, *fac*, *fer*.

De eigenlijke samenstellingen van *facio*, met overgang van **a** in **i**: *-ficio*, behouden de **e**: *confice*, *perfice*.

AANM. Bij Plautus en andere oude schrijvers blijft gewoonlijk de *e* in **dice*, **duce*, **face*.

§ 242. Oude en voor een deel in den klassieken tijd verouderde vormen waren:

1) *coni. praes. op* -im:

duim	gelijk	dem
duint	„	dent
edim	„	edam
perduim	„	perdam

2) *coni. perf. op* -sim:

faxim	gelijk	fecerim
faxis	„	feceris
dīxis	„	dixeris
noxit	„	nocuerit
ausim	„	ausus sim
iūssim	„	iusserim
imperāssit	„	imperaverit
habēssit	„	habuerit

3) *fut. exact. op* -so:

faxo	gelijk	fēcero
iusso	„	iussero
amasso	„	amavero
impetrassere	„	impetraturum esse

4) *passivum:*

turbāssitur	gelijk	turbatum erit
faxitur	„	factum erit

5) *fut. van i-stammen op* -bo:

scībo	gelijk	sciam
scibis	„	scies

6) *imperf.*

scībam	„	sciebam
lenībat	„	leniebat
nutrībat	„	nutriebat

7) *eenige andere vormen*:

dīxtī	gelijk	dixisti
promīsti	„	promisisti
protrāxtis	„	protraxistis
extinxem	„	extinxissem
dīxet	„	dixisset
surrĕxe	„	surrexisse
trāxe	„	traxisse

8) *infin.* op -ier zie § 205.

AANM. op 1. Deze vormen zijn eigenlijk optativi (vgl. § 196 en § 209, 3). *Duim* ezv. van den stam *du* = *da*, *dare* (Gr. *δο*, *δίδωμι*). Zoo zijn ook gevormd *velim*, *nolim*, *malim*, zie § 258.

2. Deze vormen zijn eigenlijk optativi van eenen aoristus I (zie § 193). Dat het geen verkortingen zijn van de gewone vormen blijkt duidelijk bijv. uit *habessit* en *noxit*, die niet samengetrokken kunnen zijn uit *habuerit* en *nocuerit*. De verdubbeling van de **s** schijnt in lateren tijd opgekomen te zijn.

3. Deze vormen zijn eigenlijk coniunctivi aoristi I (Gr. *πράξω*), zie § 195.

6. Deze vormen zijn ouder dan die op *-iēbam*.

7. Ook deze vormen behooren alle tot de aoristi; *trāxe*, stam *tra(h)g*, kan men bijv. vergelijken met *πρᾶξαι*, stam *πραγ* (*πράττω*).

ONREGELMATIGE WERKWOORDEN.

§ 243. De onregelmatigheden bestaan:

1) in het ontbreken *a*) van sommige personen of *b*) van sommige tijden en wijzen: *verba dēfectīva.*

2) in sterk afwijkende vorming of onregelmatigheden in engeren zin: *verba anōmala.*

Verba defectiva.

§ 244. *a*) Impersonalia of onpersoonlijke werkwoorden. Oorspronkelijk waren alle werkwoorden persoonlijk, maar het gebruik heeft gewild, dat vele altijd of gewoonlijk slechts in den derden persoon gebruikt werden, met een infinitief of een neutrum tot subject, of ook geheel zonder uitgedrukt subject:

Natuurverschijnselen drukken uit:

fulget, fulminat	het bliksemt	ningit	het sneeuwt
fulgurat	het weerlicht	pluit	het regent
gelat	het vriest	rōrat	het dauwt
grandinat	het hagelt	tonat	het dondert
lucēscit	het wordt licht	vesperāscit	het wordt avond.

Bij deze werkwoorden kan natuurlijk even goed als in onze taal een subject worden gevoegd, bijv.: *Iuppiter tonat.*

Een (zedelijk) gevoel drukken uit:

decet	het betaamt, past	oportet	het moet, behoort
dēdecet	het betaamt niet	piget	het verdriet
libet	het lust (§ 10, 4)	paenitet	het berouwt
licet	het mag	pudet (me)	ik schaam mij
miseret (me)	ik heb medelijden	taedet	het walgt.

§ 245. Ook werkw., die gewoonlijk persoonlijk gebruikt worden, kunnen onpersoonlijk voorkomen, bijv.:

accēdit	daar komt bij	est	het gebeurt, men mag
constat	het staat vast	restat	er blijft (nog) over
expedit	het is nuttig, dienstig	sequitur	(hieruit) volgt; ezv.

§ 246. De impersonalia worden op de gewone wijze vervoegd.

Aanm. De imperatief ontbreekt, behalve *licēto*, dat men dikwijls in wetten vindt; hij wordt vervangen door den coniunctivus. Ook de participia ontbreken meestal, evenals het supinum; *libens* (verouderd **lubens*) gewillig, gaarne, en *pudens* eerbaar, bescheiden, zijn adiectiva geworden.

§ 247. *b*) Eigenlijke defectiva, te weten die, welke slechts enkele vormen bezitten. Zij zijn:

1) āio ik zeg, beweer, bevestig.

Indic.	*Coniunct.*	*Imperf. indicativi*
Praesens		āiēbam
(āio)		aiebās
ais	(aiās)	aiebat
ait	aiat	aiebamus
aiunt	(aiant)	aiebatis
		aiebant
Part. praes. aiēns		

Ait heeft óók de beteekenis van een perfectum: *hij zeide, hij beweerde.* –

AANM. 1. De vormen tusschen haakjes komen niet bij Cicero voor; Caesar gebruikt aio in 't geheel niet.

AANM. 2. Aio komt met zijne tegenstelling *nego* (*nec aio*) van een wortel *ag* (**ag-jo*), waarvan ook ***adagium*** spreekwoord, *prodigium* het voorzegde. Vgl. Gr. *ἠμί.*

AANM. 3. *Aisne?* (§ 46, § 47, 2) wordt samengetrokken *ain*, eenlettergrepig bij Terentius. 't Imperfectum luidde oudtijds ook **aibam.*

§ 248. 2) Inquam zeg ik.

Indic. praes.	*Imperat.*	*Imperf.*	*Perfectum*
inquam			(inqui)
inquis	(inque)		inquisti
inquit	(inquito)	inquiēbat	**inquit**
(inquimus)			
(inquitis)		*Futurum*	
inquiunt		inquiēs	
		inquiet	
Coni. praes. (inquiat)		*Part. praes.* (inquiēns)	

AANM. 1. De vormen, die tusschen haakjes staan, komen niet bij Cicero en Caesar voor.

AANM. 2. *Inquam* wordt ook voor „zeide ik" gebruikt. – Al deze vormen worden gebezigd, wanneer men in rechtstreeksche rede zijn eigen of eens anders woorden aanhaalt en er reeds een of meer genoemd heeft: *Videte nunc, inquit, iudices* ziet nu, zeide hij, rechters. Met een persoonsnaam als subject: *„Nam hercule", inquit Minucius, „me quoque rogavit"* want bij Hercules, zeide Minucius, mij ook heeft hij gevraagd.

§ 249. 3) Fari spreken.

Ind. praes.	*Imperat.*	*Infinit.*	*Participia*	
fatur	(fare)	(fari)	*Pr.* (fans, fantis sprekend)	
(famur)	*Impf.*		*Perf.* (fatus, -a, -um gesproken hebbende)	
(famini)	(fabar)			
Futurum	*Perfect.*		*Plusquamperf.*	*Supinum*
(fabor)	(fatus est)		(fatus eram)	(fatu)
(fabere)	(fati sunt)			
fabitur				
(fabimur)				
	Gerundium		*Gerundivum*	
	(fandi), **fando**		(fandus, -a, -um)	

AANM. 1. De tusschen haakjes geplaatste vormen komen slechts in composita voor, als: *affari* aanspreken, *effari* uitspreken, *praefari* vooraf spreken (*praefatio*), *profari* voorspellen, — of bij dichters en latere prozaschrijvers.

AANM. 2. In proza komt dit werkw. zelden voor, meer bij dichters. Vroeger werd het veel gebruikt, wat de talrijke afleidingen bewijzen: *infāns* kind, *nefandus* (niet uit te spreken,) goddeloos; *fātum* (spreuk,) noodlot, *affābilis* vriendelijk, *fācundus* welbespraakt, *fābula* verhaal, fabel; *fāma* gerucht, roem, *fās* (gods)woord, goddelijk recht, ezv. Gr. φημί, φάσκω.

§ 250. Van de vier perfecta, die volgen, met hunne afgeleide vormen, hebben drie de beteekenis van een praesens:

4) meminī ik herinner mij — 5) ōdī ik haat
6) coepī ik heb begonnen — 7) nōvī ik weet, ik ken.

De vervoeging is regelmatig; alleen om de beteekenis der verschillende tijden aan te geven laten wij daarvan den 1sten pers. volgen.

	Perfect. Indic.		
memini	ōdi	coepi	nōvi (§ 239, 3)
	Plusquamperfectum		
memineram ik herinnerde mij	ōderam ik haatte	coeperam ik had begonnen	nōveram ik wist, ik kende
	Futur. exact.		
meminero ik zal mij herinneren	ōdero ik zal haten	coepero ik zal begonnen hebben	nōvero ik zal weten
	Perfectum Coniunctivi		
meminerim (dat) ik mij herinnere	ōderim (dat) ik hate	coeperim (dat) ik begonnen hebbe	nōverim (dat) ik wete
	Plusquamperfectum		
meminissem (dat) ik mij herinnerde	ōdissem (dat) ik haatte	coepissem (dat) ik begonnen hadde	nōvissem (dat) ik wist
	Imperativus		
mementō herinner u, gedenk mementōte herinnert u, gedenkt	ontbr.	ontbr.	ontbr.
	Perfectum Infinit.		
meminisse zich herinneren	ōdisse haten	coepisse begonnen hebben	nōvisse weten, kennen
	Participia		
ontbr.	ōsūrus zullende haten	coeptūrus zullende beginnen coeptus begonnen	

Van *coepi* gebruikt men de passieve vormen *coeptus sum*, *coeptus eram*, wanneer er een *infinitivus passivi* bij staat: *urbs aedificari coepta est* men begon de stad te bouwen.

Bij eenen *infinit. activi* en *deponentis* (ook *fieri* = worden, geschieden) gebruikt men de vormen: *coepi*, *coeperam* ezv.
Vóór 't praesens gebruikt men *incipio*.

AANM. 1. *Memini* komt van den stam *men* (vgl. § 235), vgl. o. a.: *mens* geest, gemoed, *comminiscor* ik herinner.
Memento en *mementōte* zijn in 't Latijn de eenige gevallen van een imperat. van het perfect. act.

AANM. 2. Bij dichters vindt men nog vormen als van een deponens, bijv.: *osus sum* = odi, *exōsus es* = odisti; *perōsus* hevig hatende.
Als passivum gebruikt men *odio esse* of *in odio esse*.

AANM. 3. In 't Latijn van Plautus en Terentius vindt men nog vormen van een praesens: **coepio*, **coepiat*, **coepere;* imperf. coni. **coeperet*, waarvoor men in goed proza *incipio*, *incipiat*, *incipere* en *inciperet* bezigt.

§ 251. 8) Salvēre gezond, wel zijn
heeft slechts dezen infin. (verbonden met *iubeo*) en van den imperat. salvē (salvēto), salvēte gegroet, wees, weest gegroet.

9) Avēre gezond, wel zijn
evenzoo: avē (avēto), avēte gegroet, wees, weest gegroet.

AANM. In den keizertijd zeide men *have*.

VERBA ANOMALA.

§ 252. Onregelmatige vormen vindt men in de volgende werkwoorden:

1) in eenige, die ***neutro-passiva*** of ***semi-deponentia*** (halve deponentia) genoemd worden; het zijn verba neutra, die alleen in het perfectum en de daarvan afgeleide vormen deponentia zijn:

audeo, ausus sum, audēre durven, wagen
gaudeo (ontstaan uit *gavideo), gāvīsus sum, gaudēre zich verheugen
soleo, solitus sum, solēre gewoon zijn, plegen
fīdo, fīsus sum, fīdere vertrouwen (ook confīdo vertrouwen en diffīdo wantrouwen);

2) in libet perf. libuit en libitum est, libēre (vgl. § 244)
licet „ licuit en licitum est, licēre
miseret „ miseritum est, miserēre
piget „ piguit (zelden pigitum est), pigēre
placeo „ placui en placitus sum (dichterl.), placēre
pudet „ puditum est en puduit, pudēre
taedet „ pertaesum est, taedēre;

Aanm. 1. *Libitum est* en *licitum est* zijn dikwijls gelijk aan de praesentia *libet* en *licet*.

Aanm. 2. Van *miseret* wordt ook in andere tijden het passivum gebruikt in dezelfde beteekenis als het activum: *miserētur, miserebitur, miserēri.*

3) in *revertor* terugkeeren: perf. *reverti*, inf. praes. *reverti;* partic. perf. *reversus* teruggekeerd.

Aanm. 3. Zoo werd ook van *assentior, assensus sum*, *assentiri* toestemmen, een perfectum *assensi* gebruikt, doch minder dikwijls dan *assensus sum.*

§ 253. Eenige werkwoorden hebben eene onregelmatige vorming van het partic. futuri activi, dat in den regel van het supinum gevormd wordt:

fruor	subst.	fructus	maar	fruitūrus	genieten
iuvo	sup.	iūtum	„	iuvaturus	helpen (doch adiuturus)
morior	part.	mortuus	„	moriturus	sterven
nascor	„	natus	„	nasciturus	geboren worden
orior	„	ortus	„	oriturus	ontstaan
pario	sup.	partum	„	pariturus	baren
ruo	„	-rutum	„	ruiturus	ijlen, storten
seco	„	sectum	„	secaturus	snijden
sono	subst.	sonitus	„	sonaturus	klinken.

Aanm. Enkele werkw. hebben supinum noch part. perf., doch wel een part. fut. act., dat alsdan naar analogie gevormd is, bijv.: *caleo* warm zijn, *caliturus; careo* missen, *cariturus; doleo* smart lijden, *doliturus; (ap)pāreo*, verschijnen, *(ap)pariturus; valeo* sterk zijn, gelden *valiturus.*

§ 254. Tot de verba anomala in engeren zin worden gerekend, behalve *sum*, dat reeds behandeld is: 1) *possum* ik kan, 2) *edo* ik eet, 3) *fero* ik draag, 4) *volo* ik wil, *nōlo* ik wil niet, *mālo* ik wil liever, 5) *eo* ik ga, 6) *queo* ik kan, *nequeo* ik kan niet, 7) *fio* ik word.

De onregelmatigheden zijn ook hier, even als bij de substantiva, meer in schijn dan in werkelijkheid: de regel is verduisterd, niet opgeheven.

§ 255. 1) **Possum** ik kan

is eene samenstelling van het adi. *potis*, *pote* machtig, vermogend, met het werkwoord *sum: potis sum, (*potesum,) possum; (potesse,) posse.*

Indicat.	*Coniunct.*	*Indicat.*	*Coniunct.*
Praesens		*Perfectum*	
possum	possim	potui	potuerim
potes	possīs	potuisti	potueris
potest	possit	potuit	potuerit
possumus	possīmus	potuimus	potuerimus
potestis	possītis	potuistis	potueritis
possunt	possint	potuērunt	potuerint
ik kan ezv.	(dat) ik kunne	ik heb gekund	(dat) ik gekund hebbe

Imperfectum		*Plusquamperf.*	
poteram	possem	potueram	potuissem
poterās	possēs	potuerās	potuissēs
poterat	posset	potuerat	potuisset
poteramus	possemus	potueramus	potuissemus
poteratis	possetis	potueratis	potuissetis
poterant	possent	potuerant	potuissent
ik kon ezv.	(dat) ik konde	ik had gekund	(dat) ik gekund hadde
Futurum		*Futur. exact.*	
potero	ik zal kunnen	potuero	ik zal gekund hebben
poteris		potueris	(ik zal hebben kunnen)
poterit		potuerit	
poterimus		potuerimus	
poteritis		potueritis	
poterunt		potuerint	
Infinitivi		*Particip. praes.*	
praes. posse kunnen		potēns machtig (adjectief)	
perf. potuisse gekund hebben.			

Aanm. Het perfectum *potui* en het participium *potens* komen van een verloren gegaan praesens **poteo;* vgl. *potior, potitus sum, potiri.*

Bij dichters komen nog andere vormen voor, als: *potissunt* = *possunt; possiem* = *possim; possiet* en *potissit* = *possit; potesset* en *potisset* = *posset; potesse* = *posse;* verder de passieve vormen: *potestur* en *possitur, poteratur* en *possetur.*

§ 256. 2) **Edo** ik eet

heeft nevens vormen met de thematische vocaal (zie § 186) ook vormen, welke die missen, waarbij dan ook de kenletter **d** veranderingen heeft ondergaan (§ 24), zoodat sommige vormen van *edo* gelijken op die van *sum.* Overal waar de **d** weggevallen is, is de **e** verlengd (vgl. § 14).

Activum			
Ind. praes.		*Imperf. coniunct.*	*Imperat. praes.*
edo		ederem en **ēssem**	
edis	en **ēs**	ederes „ **ēssēs**	ede en **ēs**
edit	„ **ēst**	ederet „ **ēsset**	edito „ **ēsto**
edimus		ederemus „ **ēssemus**	edite „ **ēste**
editis	„ **ēstis**	ederetis „ **ēssetis**	editōte „ **ēstōte**
edunt		ederent „ **ēssent**	edunto
ik eet ezv.		dat ik ate ezv.	eet ezv.
Infinit. edere en **ēsse** eten.			

Passivum	
Pr. Ind.	*Imperf. Coni.*
editur en **ēstur**	ederetur en **ēssētur**
hij (zij, het) wordt gegeten	(dat) hij (zij, het) gegeten werde.

De overige vormen zijn alle regelmatig; *perf.* ēdi, *sup.* ēsum. In plaats van den coniunctivus edam vindt men ook edim bij oudere schrijvers, zie § 242.

§ 257. 3) **Fero** ik draag, ik breng

heeft eenige vormen zonder thematische vocaal, die in het volgende paradigma vet gedrukt zijn. Het perfectum *tuli* en de daarvan afgeleide tijden komen van een anderen stam, zoo ook het supinum *lātum*.

Aanm. Dit perf. komt van een wortel *tol*, waarvan een oud verbum **tulo* (vgl. *tollo*) gevormd was, dat een geredupliceerd perf. had **tetuli;* na verlies van de reduplicatie bleef *tuli* (§ 235, A. 3). Van denzelfden wortel komt *lātus* (*tal*, metathesis *tla*, vgl. ἔ-τλην, τλα-ίην, oorspronkelijk **tlatus*).

Activum		Passivum	
Indic.	*Coniunct.*	*Indic.*	*Coniunct.*
Praesens		*Praesens*	
fero	feram	feror	ferar
fers	ferās ezv.	**ferris**	ferāris ezv.
fert	(dat) ik drage	**fertur**	(dat) ik gedragen
ferimus		ferimur	worde
fertis		ferimini	
ferunt		feruntur	
Imperf.		*Imperf.*	
ferebam	**ferrem**	ferēbar	**ferrer**
ferebas	**ferrēs**	ferebaris	**ferreris**
ezv.	ezv.	ezv.	ezv.
Futurum		*Futurum*	
feram	ik zal dragen	ferar	ik zal gedragen
ferēs	ezv.	ferēris	worden ezv.
Imperat.		*Imperat.*	
fer	draag (vgl. § 241)	**ferre**	word gedragen
ferto		**fertor**	
ferto		**fertor**	
ferte		ferimini	
fertōte			
ferunto		feruntor	

Infinit. **ferre**		*Infinit.* **ferri**	
Part. ferens		*Gerundiv.* ferendus	
Gerund.: ferendi, ferendo, (ad) ferendum, ferendo			
Perf. act.		*Perf. pass.*	
tuli	tulerim	latus sum	latus sim
tulisti	tuleris	latus es	latus sis
ezv.		ezv.	

§ 258. 4) **Volo** ik wil; **nōlo** ik wil niet; **mālo** ik wil liever.

Volo staat voor **velo*, stam *vel* (vgl. *willen*, *wollen*).
Nōlo is ontstaan uit **ne velo: *no-velo, nōlo; malo* uit **magis volo: *macsvolo* (vgl. § 14), **māvolo, mālo.*

	Indicativus	
	Praesens	
volo ik wil	nōlo ik wil niet	mālo ik wil liever
vīs	nōn vīs	mavīs
vult	non vult	mavult
volumus(§ 186,A.1)	nōlumus	malumus
vultis	non vultis	mavultis
volunt	nōlunt	malunt
	Imperfectum	
volēbam ik wilde	nōlēbam ik wilde	mālēbam ik wilde
volebās	nolebās niet	malebās liever
ezv.	ezv.	ezv.
	Futurum	
volam ik zal willen	nōlam ik zal niet	mālam ik zal liever
volēs	nolēs willen	malēs willen
ezv.	ezv.	ezv.
	Coniunctivus. Praes.	
velim (vgl. § 209, 3)	nōlim	mālim
velīs	nōlīs	mālīs
velit	nōlit	mālit
velīmus	nōlīmus	mālīmus
velītis	nōlītis	mālītis
velint	nōlint	mālint
	Imperfectum	
vellem	nollem	mallem
velles	nolles	malles
vellet ezv.	nollet ezv.	mallet

	Imperativus	
ontbreekt	nōli wil niet nolīto nolīte nolitōte nolunto	ontbreekt
	Participium	
(volens, volentis)	(nolens, nolentis)	ontbreekt
	Infinitivus	
velle	nolle	malle
	Perfectum Indic.	
volui voluisti	nōlui noluisti	mālui maluisti

ezv. regelmatig, ook de overige tijden en wijzen.

AANM. 1. De **u** in *vult* is uit de **o** ontstaan, in 't oudere Latijn **volt; velle* uit **vel-se.*

AANM. 2. Men merke nog op dat voor *visne?* wilt gij niet? ook *vin?* gebruikt werd; in plaats van *si vīs* zoo gij wilt, ook *sīs* en bij oudere schrijvers **sultis* voor *si vultis*, welke vormen eigenlijk tot de spreektaal behooren.

AANM. 3. In plaats van *volēns*, dat in klassiek Latijn niet voorkomt, gebruike men *cupiēns;* in plaats van *nolēns* neme men *invītus.*

§ 259. 5) **Eo** ik ga (*stam* **i**)

is een werkw., dat tot de i-stammen behoort, dus vervoegd moest worden als *audio.* Het wijkt echter van deze vervoeging af in zooverre als

1⁰ de **i** van den stam vóór **a, o, u** in **e** overgaat;
2⁰ het imperfectum geen **e** heeft;
3⁰ het futurum gaat, als dat van **-a-** en **-e-**stammen, op **-bo;**
4⁰ het supinum de **i** kort heeft.

Indicat.		*Coniunct.*	
Praes.	*Imperf.*	*Praes.*	*Imperf.*
eo ik ga	**ībam** ik ging	**eam** (dat) ik ga	īrem (dat) ik ging
īs	**i**bās	**eās**	irēs
it	**i**bat	**eat**	iret
īmus	**i**bamus	**eāmus**	irēmus
ītis	**i**batis	**eātis**	iretis
eunt	**i**bant	**eant**	irent

Fut. indic. **ībo, ībis, ībit,** ezv. ik zal gaan.

Perf.	*Plusqmperf.*	*Perf.*	*Plusqmperf.*
ii(ivi) ik ben	ieram ik was	ierim (dat) ik ge-	īssem (dat) ik ge-
īsti gegaan	ieras gegaan	ieris gaan zij	isses gaan ware
iit, īt	ierat	ierit	isset
iimus	ezv.	ezv.	ezv.
īstis			
iērunt			

Fut. exact.
iero, ieris, ierit, ezv. ik zal gegaan zijn.

Imperat.	*Infinit.*	*Gerundium*	*Supinum*
ī ga	*pr.* īre gaan	**eundi**	itum
īto	*perf.* īsse gegaan zijn	**eundo**	itu
īto	*fut.* iturus, a, um, esse	**eundum**	
īte	te zullen gaan	**eundo**	
ītōte			
eunto			

Gerundivum in composita -eundus
(adeundus, ineundus, subeundus)

Particip. pr. iēns, **euntis;** *fut.* īturus, a, um.

Passieve vormen zijn: ītur men gaat; **eatur**
ībātur men ging; irētur
itum est men is gegaan;

infin. īrī, zie § 211.

Dit werkwoord behoorde oorspronkelijk tot de conjugatie op *-mi*, evenals het Grieksche εἶμι, maar is bijna geheel overgegaan in de vervoeging op **-o.**

De stam was oorspronkelijk **ei** (vgl. § 10, 4 en 13); vóór de **a, o** en **u** kwam daaruit de **e**; vóór de overige klinkers en de medeklinkers **ī**: *īmus, ītis.* Let op e**u**ntis, e**u**ndi.

De volle vormen van het perf. *ivi, ivisti* ezv. zijn weinig in gebruik.

Er zijn vele composita van *eo:*

abeo weggaan	*adeo* naar iets toegaan	*circu(m)eo* rondgaan
coeo samenkomen	*exeo* uitgaan	*ineo* ingaan
intereo te gronde gaan	*introëo* binnengaan	*obeo* ondergaan, sterven
pereo omkomen	*praetereo* voorbijgaan	*prōdeo* optreden, § 314
redeo terugkeeren	*subeo* op zich nemen	*transeo* overgaan.

Ambio rondgaan, is geheel een i-stam: *ambiēbam, ambīvi, ambītum, ambīre.* De transitiva vormen het geheele passivum, bijv.: *praetereor* ik word voorbijgegaan, *praeterīris, praeteritus, praetereundus.*

Aanm. Onder de composita lette men op: *vēneo, vēnii, vēnīre,* dat is *venum eo* ezv. ik ga ten verkoop, dat is: ik word verkocht, als passivum

bij *vendo* ik verkoop; het partic. is *venditus* verkocht, en het gerundivum *vendendus*, maar het part. fut. act. *veniturus* zullende verkocht worden, *venditurus* zullende verkoopen.

Zooals *veneo* is ook *vendo* met *venum* samengesteld = *venum do* ik geef ten verkoop. — Verder lette men op: *pereo* ik ga te gronde, perf. *perii*, inf. *perīre*, als passivum gebruikt bij *perdo* ik richt te gronde, waaraan het part. *perditus* ontleend wordt.

§ 260. 6) **Queo** ik kan, (**nequeo**) **non queo** ik kan niet gaan in den praesensstam geheel naar eo. Beide werkwoorden, doch vooral het eerste, komen in goed proza weinig voor.

Indicat.	*Coniunct.*	*Indicat.*	*Coniunct.*
	Praesens		*Praesens*
queo ik kan	queam queas queat queamus queant (dat) ik kunne	non queo nequītis nequeunt	non queam, nequeam nequeas non queat nequeamus nequeant, non q.
	Imperf.		*Imperf.*
	quīret (dat) hij konde		nequīrem nequiret, non q.
Plusquamperf. coni. 3 *p. sing.* nequīsset		*Inf. pr.* nequīre.	

Deze vormen alleen komen bij Cicero voor. Caesar gebruikt geen van beide werkwoorden.

Bij andere schrijvers vindt men nog:

praes.	quimus,	nequeo, nequis, non quis, nequit,
	non quit,	non queunt, nequeat
imperf.	queunt,	quībam, nequībam
fut.	quibo,	nequibo, non quibo
perf.	quivi,	nequivi (quiit, nequiit)
plusquamperf.		nequiveram
fut. exact.	quivero,	nequivero
inf. perf.	quisse,	nequisse
part. praes.	quiēns,	nequiēns.

Bij een infin. pass. komen in oudere schrijvers ook passieve vormen voor, als: *queatur, nequitur, quitus sum, nequitus.*

§ 261. 7) **Fīo** ik word (gemaakt)

gebruikt men in de vormen, die van den praesensstam zijn afgeleid, als passivum bij *facio*. De **i** is overal lang, ook voor een klinker, behalve waar **-er-** volgt en in den 3den pers. sing. indic. *fit.*

Aanm. *Fīmus* en *fītis* vindt men nergens. De imperativus wordt in goed proza niet gevonden.

Indicativus		*Coniunctivus*	
Praes.	*Imperf.*	*Praes.*	*Imperf.*
fīo ik word	fīēbam ik werd	fīam (dat) ik	fierem (dat) ik
fīs	fīebās	fīās worde	fierēs werde
fit	fīebat	fīat	fieret
	fīebamus	fīāmus	fieremus
	fīebatis	fīatis	fieretis
fīunt (§ 35, 3)	fīebant	fīant	fierent.

Fut. Ind. fīam, fīēs, fīet, fīēmus, fīētis, fīent ik zal worden.
Imperat. (fī, fīto, fīte word ezv.)
Inf. praes. fieri te worden.

Al het overige komt van *facio*, *fēci*, *factum*, *facere:* dus perf. pass. *factus sum*, *factus sim* ezv.

LIJST DER MEEST GEBRUIKELIJKE WERKWOORDEN MET OPGAVE DER PERFECTA EN SUPINA.

A. CONSONANTSTAMMEN (3de Conjugatie).

I. **Sterk perfectum** 1) ***met reduplicatie.***

a) Supinum op *-tum:*

§ 262.	1.	cano	cecini	cantatum	canere	zingen
	2.	pango	pepigi	pāctum	pangere	vast maken
	3.	pario	peperi	partum	parere	voortbrengen
	4.	pungo	pupugi	pūnctum	pungere	steken
	5.	tango	tetigi	tāctum	tangere	aanraken
	6.	tendo	tetendi	tentum	tendere	spannen.

Aanm. 1. De comp. *concino*, *concinui*, *concinere* overeenstemmen en *praecino*, *praecinui*, *praecinere* voorspellen, hebben geen supinum en 't perf. op ***ui***, ofschoon ook *praececini* voorkomt.
Voor *cantum*, *cantus* gebruikte men gewoonlijk *cantatum*, *cantatus.*

2. Zie § 235, A. 1. – Comp. *impingo*, *impēgi*, *impāctum*, *impingere* tegen iets slaan, -stooten, zoo ook *compingo* ineenslaan, samenvoegen. Wat de beteekenis betreft, behoort *pepigi* bij *paciscor* een verdrag sluiten, § 283, 15.

3. Part. fut. *pariturus*, zie § 253.

4. Comp. *compungo*, *compūnxi*, *compūnctum*, *compungere* hevig steken; zoo ook: *expungo* strijken, delgen; *interpungo* door punten scheiden.

5. Comp. *attingo*, *attigi*, *attāctum*, *attingere* aanraken, aanroeren; zoo ook: *contingo* aanraken, treffen, te beurt vallen.

6. Comp. *attendo*, *attendi*, *attentum*, *attendere* acht geven; zoo ook: *contendo* inspannen, strijden, *intendo* inspannen; *ostendo* toonen heeft gewoonlijk *ostentatum* (*ostentus* nog bij Terent., Cato en Varro), maar het subst. is: *ostentum* een voorteeken.

Extendo, *extendi*, *extentum* of *extēnsum*, *extendere* uitspannen.

b) Supinum op *-sum:*

§ 263.	1. cado	cecidi	*cāsūrus*	cadere	vallen	
	2. caedo	cecīdi	caesum	caedere	vellen	
	3. curro	cucurri	cursum	currere	loopen	
	4. fallo	fefelli	*falsus*	fallere	misleiden	
	5. parco	peperci	*parsūrus*	parcere	sparen	
	6. pello	pepuli	pulsum	pellere	drijven	
	7. pendo	pependi	pēnsum	pendere	wegen, laten han-	
	8. tundo	(tutudi)	-tūsum	tundere	stooten	[gen

AANM. 1. Comp. *occido*, *occidi*, *occāsurus*, *occidere* ondergaan, sterven; substant. *occāsus* ondergang; — *incido* invallen, *incidi*, (*incasurus*), *incidere; recido* terugvallen, *reccidi* (*recidi*), *recasurus*, *recidere;* — de overige composita hebben geen part. futuri.

2. Comp. *occīdo*, *occīdi*, *occīsum*, *occīdere* dooden; zoo ook: *abscīdo* afsnijden (vgl. § 30), *concīdo* neerhouwen, *circumcīdo* rondom afsnijden, *incīdo* graveeren, insnijden.

3. Comp. *succurro*, *succurri*, *succursum*, *succurrere* (vgl. § 30) te hulp komen; *recurro* terugloopen, *occurro* tegemoet loopen; maar *procurro*, *prōcucurri*, *procursum*, *procurrere* vooruitloopen; zoo ook *decurro* afloopen en *excurro* uitloopen; — de andere samenstellingen hebben het perf. zoowel met als zonder reduplicatie.

4. Voor 't perfectum pass. gebruikt men *deceptus sum* ik ben misleid, bedrogen: *falsus* is adiectivum. Het comp. *refello*, *refelli*, *refellere* wederleggen, heeft geen supinum; daarvoor gebruikt men *refutatum*.

5. Zie § 235, A. 1. — Voor het supinum en de daarvan afgeleide vormen gebruikt men *temperatum* (*parsurus* komt bij Livius voor).

6. Comp. *appello*, *appuli*, *appulsum*, *appellere* aandrijven, landen; zoo ook: *expello* uitdrijven, *repello* terugdrijven. Vgl. § 235, A. 4.

7. Comp. *impendo*, *impendi*, *impēnsum*, *impendere* ten koste leggen; besteden; zoo ook: *appendo* toewegen, *expendo* uitgeven, *perpendo* overwegen, *suspendo* ophangen.

8. Het perf. van het simplex wordt alleen door de grammatici opgegeven; 't supinum komt alleen bij dichters en latere schrijvers voor, ook in den vorm *tūnsum*. — Comp. *contundo*, *contudi*, *contūsum* (en *contūnsum*), *contundere* stuk stooten; *obtundo*, *obtudi*, *obtūsus* (en *obtūnsus*), *obtundere* afstompen. Vgl. § 235, A. 4.

c) Zonder supinum:

§ 264.	1. disco	didici	discere	leeren (apprendre)
	2. posco	poposci	poscere	eischen.

AANM. 1. Van *disco* is de stam *dic;* vgl. *doc-eo*, διδάσκω (voor *διδάκ-σκω); *disco* staat dus voor **dic-sco* of misschien, met praesensredupl., voor **di-dc-sco*. — Comp. *addisco*, *addidici*, *addiscere* er bij leeren; zoo ook: *ēdisco* van buiten leeren, *dēdisco* afleeren, *perdisco* grondig leeren.

2. Comp. *dēposco*, *dēpoposci*, *dēposcere* afeischen; zoo ook: *exposco* dringend eischen; *reposco* terugeischen heeft geen perf.; daarvoor gebruikt men *repetīvi*, *repetītum*, van *repeto*.

d) Praesensreduplicatie (§ 232, 5):

§ 265.	1.	bibo	bibi	potātum	bibere	drinken
	2.	sero	sēvi	satum	serere	zaaien
	3.	sisto	(stiti,	statum)	sistere	plaatsen, stellen

AANM. 1. Het supinum en de daarvan afgeleide vormen neemt men van *potare*. Comp. *combĭbo* samen drinken, indrinken, *imbibo* opnemen, inzuigen.

2. *Sero* staat voor **siso* (§ 232, 5).

Comp. *cōnsero*, *cōnsēvi*, *cōnsitum*, *cōnserere* bezaaien; zoo ook: *īnsero* inplanten, en *obsero* bezaaien, beplanten.

3. *sisto* is gelijk ἵστημι (voor *σίστημι). 't Perf., dat somtijds den vorm *steti* heeft, en 't supinum komen zelden voor en wel in de gerechtstaal. Somtijds heeft het dan intransitieve beteekenis: zich plaatsen, gaan staan.

Comp. met het perf. *-stiti* en zonder supinum: *absisto* weggaan, afstand doen, perf. *ábstiti*, *adsisto* bij iets gaan staan, bijstaan; *cōnsisto* bestaan, *dēsisto* ophouden, *exsisto* ontstaan, *īnsisto* optreden, *resisto* wederstaan, *subsisto* blijven staan. Het comp. *circumsisto* omringen, heeft in het perf. *circúmsteti* (niet *circumstiti*).

e) De reduplicatie in het perfectum is afgevallen:

§ 266.	1. per-cello	per-culi	per-culsum	per-cellere	ternederwerpen
	2. fero	tuli	lātum	ferre	dragen
	3. findo	fidi	fissum	findere	splijten
	4. scindo	scidi	scissum	scindere	verscheuren
	5. tollo	sus-tuli	sub-lātum	tollere	opheffen, wegnemen.

AANM. 1. *Cello* bestaat slechts in composita. *Antecello* overtreffen, *excello* uitmunten, *praecello* uitsteken, hebben geen perfectum en geen supinum. (Van *excello* komt bij latere schrijvers een perfectum *excellui* voor, als van *excelleo*. Het wordt in goed proza vervangen door *florui*, *vigui*, *eminui*, *praestiti* of dergelijke.)

2. Vgl. § 235, A. 3 en § 257. Van denzelfden wortel als het perfectum *tuli* en het supinum *lātum* komt no. 5 *tollo*, dat in het perf. en het sup. met *sub* is samengesteld. De comp. *attollo* en *extollo* verheffen hebben geen perf. of supinum.

Fero heeft talrijke samenstellingen, de meeste met assimilatie der praepositie: vgl. § 30. Het zijn de volgende:

affero	*attuli*	*allātum*	*afferre*	aanbrengen
aufero	*abstuli*	*ablātum*	*auferre*	wegnemen
cōnfero	*contuli*	*collātum*	*cōnferre*	bijeenbrengen
differo	*distuli*	*dilātum*	*differre*	uitstellen

effero	*extuli*	*ēlātum*	*efferre*	uitbrengen
infero	*intuli*	*illātum*	*inferre*	inbrengen
offero	*obtuli*	*oblātum*	*offerre*	aanbieden
refero	*rettuli* (§ 235, A. 4)	*relātum*	*referre*	terugbrengen
suffero	*sustuli*		*sufferre*	verdragen.

Geene assimilatie ondergaan: *antefero* voortrekken, *antetuli*, *antelātum*, *anteferre; circumfero* ronddragen, *dēfero* afbrengen, overbrengen, *perfero* overbrengen, ten einde toe dragen, *praefero* vooruitdragen, voortrekken, *prōfero* te voorschijn brengen, *trānsfero* overbrengen, overdragen.

3. Zie § 232, 1 en § 236, 3, Aanm. Comp. *diffindo* splijten.

4. Vgl. § 236, 3, A. Comp. *discindo* en *rescindo* verscheuren.

2) *Perfectum op* i *met verlenging van den stamklinker.*

a) Supinum op *-tum:*

α. de klinker blijft:

§ 267.	1.	emo	ēmi	ēmptum	emere	koopen
	2.	lego	lēgi	lēctum	legere	lezen
	3.	-linquo	-līqui	-lictum	-linquere	laten
	4.	rumpo	rūpi	ruptum	rumpere	breken (trans.)
	5.	vinco	vīci	victum	vincere	overwinnen

AANM. 1. Comp.: *coemo* opkoopen, behoudt de **e**, maar *adimo*, *adēmi*, *ademptum*, *adimere* ontnemen, *dirimo* scheiden, *interimo* en *perimo* dooden, *redimo* loskoopen, veranderen haar in het praesens in **i**.

Emo had oorspronkelijk de beteekenis van *nemen;* deze is in eenige der bovengenoemde comp. gebleven, en zoo ook in de vier volgende, die samengetrokken worden en een zwak perf. op ***-p-si*** hebben:

cōmo (*co* en *emo*), ***cōmpsi***, *cōmptum*, *cōmere* samenvoegen, ordenen;

dēmo (*de* en *emo*), ***dēmpsi***, *dēmptum*, *dēmere* wegnemen;

prōmo (*pro* en *emo*), ***prōmpsi***, *prōmptum*, *prōmere* voor den dag brengen; adiect. *prōmptus* openbaar, vaardig, bekwaam;

sūmo (*sub* en *emo*), ***sūmpsi***, *sūmptum*, *sūmere* nemen.

Zij zijn aan den langen klinker in het pr. gemakkelijk te herkennen.

2. Comp. De **e** behouden: *adlego* er bij kiezen, *perlego* doorlezen, *relego* herlezen, *intellego* en *neglego* (zie beneden). – Zij gaat over in **i** in:

colligo, *collēgi*, *collēctum*, *colligere* verzamelen;

dēligo kiezen, *ēligo* uitkiezen, *sēligo* uitzonderen, uitkiezen.

De volgende drie hebben in 't perf. ***-si:***

dīligo, ***dilēxi***, *dilēctum*, *diligere* beminnen;

intellego, ***intellēxi***, *intellēctum*, *intellegere* begrijpen (§ 30);

nēglego, ***neglēxi***, *neglēctum*, *neglegere* veronachtzamen (§ 25, 2).

3. Zie § 232, 1. – 't Simplex komt zelden voor. Comp. *dēlinquo*, *delīqui*, *delictum*, *delinquere* falen, misdoen; zoo ook: *relinquo* verlaten, *dērelinquo* in den steek laten. Het sup. komt alleen in de comp. voor.

4. Comp. evenzoo: *abrumpo* afbreken, *corrumpo* bederven, omkoopen, *ērumpo* en *prōrumpo* uitbreken, *irrumpo* indringen, *perrumpo* doorbreken.

5. Comp. evenzoo: *convinco* overreden, *dēvinco* geheel overwinnen, *pervinco* volkomen overwinnen, *revinco* bedwingen, wederleggen.

β. De korte **a** gaat in het perfectum over in de lange **e**:

§ 268.

1.	ago	ēgi	ăctum	agere	voeren, doen
2.	capio	cēpi	captum	capere	nemen
3.	facio	fēci	factum	facere	doen, maken
4.	frango	frēgi	frăctum	frangere	breken
5.	iacio	iēci	iactum	iacere	werpen.

Aanm. 1. Comp. De **a** blijft in het praesens in: *circumago* ronddrijven, *perago* ten einde voeren; de overige veranderen **a** in **i**:

abigo, *abēgi*, *abăctum*, *abigere* wegdrijven;

adigo aandrijven, *exigo* opeischen, *redigo* terugdrijven, herleiden, *subigo* onderwerpen, *trānsigo* afdoen, een vergelijk tot stand brengen.

Ambigo twijfelen heeft geen perf. of supinum.

Samengetrokken zijn:

cōgo (*co* en *ago*), ***coēgi***, ***coăctum***, *cōgere* dwingen;

dēgo (*de* en *ago*) doorbrengen, leven, zonder perf. en supin.

2. Comp. De **a** blijft in het praesens in: *antecapio* vooraf nemen, *antecēpi*, *anteceptum*, *antecapere* (maar *anticipāre*).

De overige krijgen **i**: *accipio*, *accēpi*, *acceptum*, *accipere* aannemen, *concipio* opvatten, *dēcipio* misleiden, *excipio* opnemen, uitzonderen, *incipio* beginnen (vgl. *coepi*, § 250 en Aanm. 3), *percipio* begrijpen, *suscipio* ondernemen.

3. Comp. *a*) De met verba en adverbia samengestelde behouden de **a** in het praesens en hebben ook in 't pass. *fīo*, *factus sum*, *fieri*: *ārefacio* drogen, *assuefacio* gewennen (trans.), *calefacio* verwarmen, *commonefacio* herinneren, *liquefacio* vloeibaar maken, *madefacio* nat maken, *patefacio* openen. De **e** in deze werkwoorden kan ook lang genomen worden. Zie § 47, 1°.

Calefacio heeft ook kortere vormen *calfēci*, *calfactum*, *calfacere;* de imperat. is alleen *calface;* van de overige werkwoorden boven genoemd komt de imper. niet voor. *Olfacere* ruiken heeft alleen den korten vorm (niet *olefacere*); 't komt in 't passief niet voor.

b) De met praeposities samengestelde veranderen de **a** in **i** en vormen het passivum als volgt:

afficio aandoen, *affēci*, *affectum*, *afficere;*

pass. *afficior*, *affectus sum*, *affici;*

zoo ook: *cōnficio* afdoen, *dēficio* wegblijven, ontbreken; *efficio* bewerken, *īnficio* verven, besmetten, *interficio* dooden, *officio* verhinderen, *perficio* voleindigen, *praeficio* aan 't hoofd stellen, *prōficio* voortmaken, helpen, *reficio* herstellen, *sufficio* voldoen.

4. Comp. *confringo* verbreken, *confrēgi*, *confrăctum*, *confringere; effringo* openbreken, *perfringo* doorbreken.

5. Comp. *abicio* afwerpen, *abiēci*, *abiectum*, *abicere* (vgl. § 10, no. 4), *adicio* toevoegen, *conicio* bijeenwerpen, gissen, *dēicio* afwerpen, *disicio* verstrooien, *obicio* voorwerpen, *reicio* verwerpen, *subicio* onderwerpen, *trānsicio* overzetten, vertalen.

b) Supinum op *sum:*

§ 269.	1.	ĕdo	ēdi	ēsum	edere	eten, zie § 256
	2.	fodio	fōdi	fossum	fodere	graven
	3.	fundo	fūdi	fūsum	fundere	gieten, verslaan.

Aanm. 1. Comp. *comedo* opeten, *exedo* geheel opeten, *peredo* doorknagen.

2. Comp. *cōnfodio* en *perfodio* doorboren, *suffodio* ondermijnen.

3. Comp. *cōnfundo* verwarren, *effundo* uitstorten, *īnfundo* ingieten, *perfundo* overstroomen.

c) Zonder supinum:

§ 270.	1.	fugio	fūgi	fugere	vluchten
	2.	scabo	scābi	scabere	schaven.

Aanm. 1. Partic. futuri: *fugitūrus.* Comp. *aufugio* wegvluchten, *confugio* heen vlieden, *effugio* ontvluchten, *perfugio* zijne toevlucht nemen, *trānsfugio* overloopen.

3) ***Perfectum op i zonder verandering van den stam*** (§ 236, 4).

a) Supinum op *-tum:*

§ 271.	1.	acuo	acui	*acūtus*	acuere	scherpen
	2.	arguo	argui	*argūtus*	arguere	beschuldigen
	3.	exuo	exui	exūtum	exuere	uittrekken
	4.	dēlibuo	delibui	delibūtum	delibuere	bestrijken
	5.	(īco)	īci	īctum	(īcere)	slaan, treffen
	6.	imbuo	imbui	imbūtum	imbuere	drenken
	7.	induo	indui	indūtum	induere	aantrekken
	8.	luo	lui	-lūtum	luere	spoelen
	9.	minuo	minui	minūtum	minuere	minderen
	10.	ruo	rui	(rūtum)	ruere	rennen, storten
	11.	solvo	solvi	solūtum	solvere	losmaken
	12.	spuo	spui	spūtum	spuere	spuwen
	13.	statuo	statui	statūtum	statuere	vaststellen
	14.	suo	sui	sūtum	suere	naaien
	15.	tribuo	tribui	tribūtum	tribuere	toedeelen
	16.	volvo	volvi	volūtum	volvere	wentelen

Aanm. 1. 't Supinum ontbreekt; *acutus* is altijd adiectivum: scherp.

2. *Argūtus* als partic. komt bij Plautus voor; het adiectivum beteekent sprekend, geestig, scherpzinnig; verder heeft men een part. fut. *arguiturus.*

Comp. *coarguo* bewijzen, supin. *convictum; redarguo* wederleggen, supin. *refutatum.*

3 en 7. Deze beide composita komen van een niet meer gebruikelijk **uo* aantrekken, bekleeden.

5. Zelden in 't praesens, waarvoor men *ferio* gebruikt; *īci foedus, foedus īctum est* ik sloot een verbond, een verbond is gesloten.

8. 't Supinum *-lūtum* komt slechts in composita voor: *abluo*, *ablui*, *ablūtum*, *abluere* afspoelen, *ēluo* delgen, *polluo* bevlekken (*pol* = *por* = *per* in *porrigo*, *portendo*, dus: over iets heen spatten, bespatten). Van een gelijkluidenden, maar niet gelijken, stam *lu* komen eenige werkwoorden met het begrip van: losmaken; zooals *luo*, *lui* (*lutum*), *luere* lossen: *dīluo*, *dilui*, *dilūtum*, *diluere* oplossen; ***solvo*** (no. 11) voor **se-luo* (vgl. § 17, 1 *sōcors*); dichters gebruiken somtijds diaeresis (§ 19): *solui*, *soluendus*. Comp. *absolvo* vrijspreken, *dissolvo* oplossen ezv.

9. Comp. *comminuo* stuk breken, *dēminuo* en *imminuo* verminderen.

10. 't Supin. in comp.: *dīruo*, *dirui*, *dirŭtum*, *diruere* (over de quantit. vgl. § 37, A. 1) verwoesten; *eruo* opgraven, *obruo* bedekken, begraven, *subruo* ondergraven. Geen supinum hebben: *corruo* instorten en *irruo* binnenrennen. Part. fut. *ruiturus*.

11. Zie 8.

12. Comp. *respuo*, *respui*, *respuere* verwerpen, versmaden; voor 't supinum kan men *repudiatum* gebruiken.

13. Comp. (de *a* gaat over in *i*) *cōnstituo* besluiten, *dēstituo* verlaten, begeven, *īnstituo* inrichten, *restituo* herstellen.

14. Comp. *dissuo* lostornen, *cōnsuo* aan elkander naaien.

15. Comp. *attribuo* toedeelen, *contribuo* bijdragen, *distribuo* verdeelen.

16. Comp. *ēvolvo* uit-, ontrollen, *involvo* inwikkelen, *revolvo* terugwentelen, terugkeeren. Bij dichters met diaeresis (§ 19): *evoluam*, *involuisse*.

b) Supinum op *-sum:*

§ 272.

1. accendo	accendi	accēnsum	accendere	in brand steken
2. dēfendo	defendi	defēnsum	defendere	verdedigen
3. mando	(mandi)	mānsum	mandere	kauwen
4. pando	pandi	passum	pandere	uitbreiden
5. prehendo	prehendi	prehēnsum	prehendere	grijpen
6. scando	scandi	scānsum	scandere	stijgen
7. cūdo	cūdi	cūsum	cūdere	slaan, stampen
8. sīdo	sēdi	-sessum	sīdere	gaan zitten
9. vello	velli	vulsum	vellere	trekken, plukken
10. verro	verri	versum	verrere	sleepen, vegen
11. verto	verti	versum	vertere	wenden, keeren.

Aanm. 1. Het simplex **cando*, (trans.) wit maken (waarbij *candeo* het intrans.: wit zijn) is niet meer in gebruik. Andere comp. *incendo* en *succendo* doen branden, ontvlammen.

2. Het simplex **fendo* bestaat niet meer; *offendo* tegenstooten.

3. Het perfect. *mandi* komt zeer zelden voor.

4. Een supin. *pānsum* wordt zeer zelden en meestal bij lateren gevonden. Comp. *expando* uitspannen, uitbreiden.

5. Samengetrokken vormen: *prendo*, *prendi;* comp. *apprehendo* aangrijpen, *comprehendo* samenvatten, begrijpen; *dēprehendo* aanvatten, verrassen; *reprehendo* berispen.

6. Het sup. komt niet voor in 't simplex, dat in 't algemeen zeldzaam is, wel in de comp.: *a(d)scendo*, *a(d)scendi*, *a(d)scēnsum*, *a(d)scendere* opstijgen, *cōnscendo* bestijgen, *dēscendo* afdalen, *trānscendo* overstijgen.

7. Het perf. en supin. slechts in comp.: *excūdo*, *excūdi*, *excūsum*, *excūdere* uitslaan, *incūdo* inslaan.

8. 't Simplex komt in goed proza zelden voor; 't perf. en 't supinum alleen in comp. Comp. *adsīdo* naast of bij iemand gaan zitten; *consīdo* gaan zitten, zich neerzetten; *possīdo* in bezit nemen; *resīdo* zich nederlaten, bedaren; *subsīdo* hurken, gaan zitten, zitten blijven. Zelden vindt men bij dichters en prozaschrijvers na Cicero het perf. *-sīdi*, bijv. *consīderamus* Plin. Ep. 6, 20, 14; *considerant* Liv. 9, 37, 7.

9. Comp. *āvello* afrukken, *convello* losrukken, *dīvello* uiteentrekken, *evello* uitrukken. Het perf. *vulsi* in plaats van *velli* wordt zeer zelden gevonden. Het supinum echter heeft altijd de verandering van **e** in **u**, evenals *pulsum* van *pello*.

10. Comp. *adverto* heenkeeren, *āverto* afwenden, *converto* omkeeren, *dēvertor* zich afwenden, zijn intrek nemen, *ēverto* omwerpen, verwoesten; — *revertor* terugkeeren, zie § 252, 3.

§ 273. *c*) Zonder supinum:

1.	congruo	congrui	congruere	overeenstemmen
2.	lambo	lambi	lambere	likken
3.	metuo	metui	metuere	vreezen
4.	-nuo	-nui	-nuere	knikken
5.	pluo	plui	pluere	regenen, onpers. § 244
6.	psallo	psalli	psallere	op de citer spelen
7.	sternuo	sternui	sternuere	niezen
8.	vīso	vīsi	vīsere	bezoeken.

Aanm. 4. 't Simplex bestaat niet; comp. *abnuo* weigeren, (part. fut. *abnuiturus*); *adnuo* toeknikken, beide zonder supin.

II. Zwak perfectum 1) *op* -vi.

§ 274. Deze werkww. zijn alleen in 't praes. consonantstammen; 't perf., en meestal ook het supin., is van een vocaalstam gevormd, vandaar **vi** en in 't sup., waar dit bestaat, **tum**. Vgl. § 232, 8 en 277, 4.

a) 't Praesens heeft *-sco* achter den verbaalstam gevoegd; § 232, 4:

1.	crēsco	crēvi	*crētus*	crēscere	groeien
2.	nōsco	nōvi	*nōtus*	nōscere	leeren kennen
3.	obsolēsco,	obsolēvi	(*obsolētus*)	obsolēscere	verouderen

4. pāsco	pāvi	pāstum	pāscere	laten weiden
5. quiēsco	quiēvi	*quiētus*	quiēscere	rusten
6. scīsco	scīvi	scītum	scīscere	besluiten
7. suēsco	suēvi	*suētus*	suēscere	gewoon worden.

Aanm. 1. Comp.: *concrēsco* zich verdikken, heeft een partic.: *concrētus* vast, hard geworden, de andere niet; in 't simplex komt *crētus* ontsproten, alleen bij dichters voor.

2. Part. *nōtus* bekend. Zoo ook: *īgnōsco* vergeven en *pernōsco* goed leeren kennen, dit laatste zonder supinum, — maar *āgnōsco*, *āgnōvi*, *āgnitum*, *āgnōscere* erkennen; zoo ook: *cōgnōsco* leeren kennen en *recōgnōsco* zich te binnen brengen.

3. *Obsolētus* verouderd is een adiectivum; *obsolēsco* schijnt te komen van *soleo* gewoon zijn; zoo ook *exolēsco*, *exolēvi*, *exolētum*, *exolēscere* in onbruik geraken, verdwijnen.

Van *alo* voeden (§ 278, 1) komen *alesco*, *olesco* groeien en daarvan:
abolēsco, *abolēvi*, *abolēscere* vergaan;
adolēsco, *adolēvi*, *adultus*, *adolēscere* opgroeien;
coalēsco, *coalui* samengroeien;
inolēsco, *inolēvi*, *inolēscere* aan iets groeien;
subolēsco, *subolēscere* nagroeien, opvolgen;
vgl. *adulescēns* jongeling, *prōlēs* (*pro-oles*) spruit, nakomeling, *subŏles* spruit, kroost.

4. Pass. *pāscor*, *pāstus sum*, *pāsci* weiden, intrans.

5. Part. *quiētus* gerust. Comp. *acquiēsco* tot rust komen, *conquiēsco* rusten, *requiēsco* uitrusten.

6. Comp. *adscīsco* aannemen, *conscīsco* aandoen, bijv. *mortem sibi*; *plēbī scītum* volksbesluit.

7. Partic. *suētus* gewoon. Comp. *adsuēsco*, *cōnsuēsco* gewend worden, *dēsuēsco* ontwennen, zonder supin., maar part. perf. *assuētus*, *cōnsuētus*, *dēsuētus*, ook als adiectiva. — 't Simplex komt zelden voor.

b) Perfect. met metathesis en praesensversterking (§ 232, 1):

§ 275.

1. cerno	(crēvi)	-crētum	cernere	onderscheiden, zien
2. sperno	sprēvi	sprētum	spernere	versmaden
3. sterno	strāvi	strātum	sternere	uitspreiden

Aanm. 1. Vgl. κρίνω. — *Crēvi* komt in proza zelden voor; *-crētum* alleen in comp. Comp. *dēcerno* besluiten, *discerno* onderscheiden, *sēcerno* afscheiden.

3. Comp. *cōnsterno* bestrooien, *prōsterno* neerwerpen.

c) Het praes. heeft na den vocaalst. een conson. aangenomen:

§ 276.

1. lĭno	lēvi	litum	linere	bestrijken
2. sĭno	sīvi	situm	sinere	laten, toestaan.

AANM. 1. 't Simplex wordt in goed proza niet gevonden. Comp. *illino* opsmeren, *oblino* besmeren.

2. Comp. *dēsino*, *dēsii*, *dēsitum*, *dēsinere* aflaten, ophouden. Cicero en Caesar gebruiken voor 't perf. *dēstiti* van *dēsīsto*.

d) Het perf. en 't sup. hebben eene lange **i** ingevoegd (§ 232, 8):

§ 277.

1.	arcesso	arcessīvī	arcessītum	arcessere	ontbieden
2.	capesso	capessīvi	capessītum	capessere	aanpakken
3.	facesso	facessīvi	facessītum	facessere	ijverig doen
4.	incesso	incessīvi		incessere	aanvallen
5.	lacesso	lacessīvi	lacessītum	lacessere	plagen.
6.	cupio	cupīvi	cupītum	cupere	begeeren
7.	peto	petīvi	petītum	petere	streven naar
8.	quaero	quaesīvi	quaesītum	quaerere	zoeken
9.	sapio	sapīvi en	sapii	sapere	smaken, smaak heb-
10.	tero	trīvi	trītum	terere	wrijven [ben

AANM. 1. De afleiding van *arcessere* is zeer onzeker; sommigen leiden het af van *ad* en *cēdo* (*facere ut aliquis accēdat*), anderen van *ad* en *cio* (§ 295, 6), nog anderen van *arceo*.

Of *accerso*, *accersīvi*, *accersītum*, *accersere*, dat in gelijke, of ongeveer gelijke beteekenis als *arcesso* gebruikt wordt, hetzelfde werkwoord is, door metathesis veranderd, of dat het van een anderen stam komt, is ook nog onzeker. Men gebruike liever *arcesso* dan *accerso*.

2, 3, 4, 5 van *capio*, *facio*, *incedo*, *lacio*. Zie § 349, *c*.

7. Zie § 239, Aanm. 1. Comp. *appeto* grijpen naar iets, *expeto* begeeren, *oppeto* te gemoet gaan, *repeto* herhalen, *suppeto* voorhanden zijn.

8. Een oudere vorm is *quaeso*, bidden, dikwijls als een tusschenwerpsel gebruikt: ik bid u, *quaesumus* wij bidden u. In de comp. van *quaero* gaat *ae* over in ī: *acquīro*, *acquīsīvi*, *acquīsītum*, *acquīrere* verwerven, *anquīro* onderzoeken, *conquīro* bijeenzoeken, *inquīro* onderzoeken ezv.

9. 't Perf. *sapui* wordt eerst bij lateren gevonden. — Composita: *dēsipio* dwaas zijn, *resipio* naar iets smaken; beide zonder perf. en supin.

10. *Trīvi* en *trītum*: vgl. τρίβω. Comp. *contero* stuk wrijven, *obtero* vertrappen.

2) *Perfectum op* -ui.

a) Supinum op *tum:*

§ 278.

1.	alo	alui	altum	alere	voeden
2.	colo	colui	cultum	colere	verzorgen
3.	cōnsulo	cōnsului	cōnsultum	cōnsulere	raadplegen
4.	-cumbo	-cubui	-cubitum	-cumbere	gaan liggen

5.	gīgno	genui	genitum	gignere	voortbrengen
6.	meto	(messui)	messum	metere	oogsten, maaien
7.	molo	molui	molitum	molere	malen
8.	necto	nexui	nexum	nectere	binden, knoopen
9.	occulo	occului	occultum	occulere	verbergen
10.	pīnso	pīnsui	pīstum	pīnsere	stampen
11.	pōno	posui	positum	pōnere	plaatsen
12.	rapio	rapui	raptum	rapere	rooven
13.	sero	serui	sertum	serere	aaneenrijgen
14.	texo	texui	textum	texere	weven
15.	vomo	vomui	vomitum	vomere	braken.

AANM. 1. Behalve *altus* vindt men een partic. *alitus*. Zie verder § 274, 3.

2. Comp. *accolo* bij iets wonen, *excolo* met zorg bewerken, *incolo* bewonen (maar *incultus* onbebouwd).

4. Alleen in composita: *accumbo* gaan aanliggen, *concumbo* zich neerleggen, *incumbo* zich toeleggen op, *occumbo* sterven, *recumbo* achterover gaan liggen, *succumbo* bezwijken.

5. Met praesensreduplicatie van den stam *gen* (**gigeno*), § 232, 5.

6. In plaats van het perf., dat alleen bij latere schrijvers en dan nog zelden voorkomt, kan men nemen *secui* of *messem fēci*. Zoo ook in het comp. *dēmeto* afmaaien, *dēsecui*, *dēmessum*, *dēmetere*. — *Messum* is door analogie ontstaan uit **mettum*. *Messis* oogst.

8. Zoo ook de comp. *adnecto* aanknoopen en *cōnecto* (niet *connecto*) verbinden. — 't Simplex heeft ook nog 't perfectum *nexi*, dat echter minder in gebruik was. 't Supinum *nexum* (voor **nectum*) is door analogie ontstaan. — Vgl. § 232, 2.

10. Behalve *pīstum* (waarvan *pīstor* molenaar, bakker) vindt men ook *pīnsitum* als supinum.

11. De **s** in 't perf. en 't sup. wordt duidelijk uit de afleiding: *pōno* van **posino*, samengesteld uit *po*, een oud voorzetsel, en *sino* (§ 276, 2) eigenlijk: plaatsen, leggen, vgl. *situs*. gelegen en *dēsino* eigenlijk: afleggen, dus: ophouden; — *pōno* is dus eigenlijk: heenleggen, neerleggen. Comp. *appōno* bijstellen, *compōno* samenstellen, *expōno* uiteenzetten, *impōno* opleggen, *repōno* plaatsen, herstellen, *suppōno* onder iets leggen. Bij dichters vindt men dikwijls het partic. perf. verkort: *postus*.

12. Comp. met overgang van **a** in **i**: *abripio*, *abripui*, *abreptum*, *abripere* wegrukken, *arripio* aangrijpen, *corripio* grijpen, *diripio* plunderen, *eripio* ontrukken, *surripio* ontstelen.

13. Comp. *cōnsero* samenvoegen, *dēsero* verlaten, *dissero* uiteenzetten (sup. *disputatum*), *insero* invoegen.

14. Comp. *contexo* samenweven, *intexo* inweven, *praetexo* voorwenden, *retexo* uitrafelen.

15. Comp. *ēvŏmo* uitspuwen, *revomo* weder uitspuwen.

b) Zonder supinum:

§ 279.

1.	fremo	fremui	fremere	brullen, mompelen
2.	gemo	gemui	gemere	zuchten
3.	compēsco	compēscui	compēscere	bedwingen
4.	sterto	stertui	stertere	snorken
5.	strepo	strepui	strepere	bruisen, ruischen
6.	tremo	tremui	tremere	beven, sidderen
7.	volo	volui	velle	willen (zie § 258).

3) *Perfectum op* -si.

a) Supinum op *tum:* stammen op: *c, g, qu, h, b, p, m, s:*

§ 280.

1.	carpo	carpsi	carptum	carpere	plukken
2.	cingo	cinxi	cinctum	cingere	gorden, om-
3.	coquo	coxi	coctum	coquere	koken [ringen
4.	dīco	dīxi	dictum	dīcere	zeggen
5.	dūco	dūxi	ductum	dūcere	leiden
6.	fingo	fīnxi	fictum	fingere	vormen
7.	afflīgo	afflīxi	afflīctum	afflīgere	ternederslaan
8.	gero	gessi	gestum	gerere	dragen
9.	iungo	iūnxi	iūnctum	iungere	verbinden
10.	illicio	illexi	illectum	illicere	verlokken
11.	nūbo	nūpsi	nūptum	nūbere	trouwen
12.	pingo	pīnxi	pictum	pingere	schilderen
13.	plango	plānxi	plānctum	plangere	slaan
14.	rego	rēxi	rēctum	regere	besturen
15.	scalpo	scalpsi	scalptum	scalpere	krabben
16.	scrībo	scrīpsi	scrīptum	scrībere	schrijven
17.	sculpo	sculpsi	sculptum	sculpere	beitelen
18.	adspicio	adspexi	adspectum	adspicere	aanschouwen
19.	extinguo	extīnxi	extīnctum	extinguere	uitblusschen
20.	stringo	strinxi	strictum	stringere	snoeren
21.	struo	strūxi	strūctum	struere	oprichten
22.	sūgo	sūxi	sūctum	sūgere	zuigen
23.	tego	tēxi	tēctum	tegere	dekken
24.	contemno	contempsi	contemptum	contemnere	verachten
25.	tingo	tīnxi	tīnctum	tingere	indompelen
26.	traho	trāxi	tractum	trahere	trekken
27.	ungo	ūnxi	ūnctum	ungere	zalven
28.	ūro	ussi	ustum	ūrere	branden
29.	veho	vexi	vectum	vehere	voeren
30.	vīvo	vīxi	vīctum	vīvere	leven.

AANM. 1. In comp. gaat de **a** over in **e**: *dēcerpo* afplukken, *excerpo* uitplukken, uitlezen.

2. Comp. *accingo* aangorden.

4. Comp. *ēdīco* uitvaardigen, bevelen, *indīco* aanzeggen, *interdīco* verbieden, *praedīco* voorzéggen.

5. Comp. *abdūco* afvoeren, *addūco* heenvoeren, *condūco* huren, *dēdūco* afleiden, *indūco* invoeren, overtrekken, *prōdūco* voor den dag brengen, *subdūco* onderuitvoeren.

7. Het simplex *flīgo* slaan is verouderd; comp. *conflīgo* strijden. Maar *prōflīgo*, *profligāvi*, *profligātum*, *profligāre* verslaan, terugslaan.

8. Comp. *aggero* aanbrengen, *congero* bijeenbrengen, *dīgero* verdeelen. De stam is *ges*, vgl. § 27.

9. Comp. *adiungo* toevoegen, *cōniungo* verbinden, *disiungo* scheiden, *sēiungo* afscheiden, ezv.

10. Het simplex *lacio* lokken was weinig of niet in gebruik. Comp. *allicio* aanlokken (zonder supin.), *pellicio* verlokken; *ēlicio* heeft perf. *ēlicui* en sup. *ēlicitum* uitlokken.

14. Comp. met overgang van de **e** in **i**: *arrigo*, *arrēxi*, *arrēctum*, *arrigere* oprichten, *corrigo* verbeteren, *ērigo* oprichten, *porrigo* (*por* vgl. § 271, A. 8) uitstrekken. Zoo ook: *pergo* (voor **perrigo*), *perrēxi*, *perrēctum*, *pergere* voortgaan, vervolgen; *surgo* (voor **subrigo*), *surrēxi*, *surrēctum*, *surgere* opstaan.

16. Comp. *ascribo* bijschrijven, *circumscribo* omschrijven, *dēscribo* afschrijven, *exscribo* uitschrijven, *īnscribo* in-, op iets schrijven, *perscribo*, *praescribo*, *proscribo*, *rescribo*, *subscribo*, *transcribo*.

18. 't Simplex *specio* zien komt zelden voor. Andere comp.: *cōnspicio* beschouwen, *dēspicio* neerzien, verachten, *dīspicio* doorzien, *īnspicio* inzien, monsteren; *perspicio* doorzien, *prōspicio* voorzien, voorzorg nemen, *respicio* terugzien.

19. Het simplex zelden; comp. *dīstinguo* onderscheiden, *restinguo* blusschen.

20. Comp. *astringo* strak aantrekken, *cōnstringo* samentrekken, *perstringo* treffen, hekelen.

21. Dit werkw. had evenals *fluo* (zie § 236, 4 en § 281, 6) in het perf. en supin. eene **g** achter den stam. Comp. *cōnstruo* samenstellen, *dēstruo* afbreken, *extruo* opbouwen, *īnstruo* inrichten.

23. Comp. *dētego* ontdekken, *prōtego* beschutten.

24. 't Simplex komt bij dichters voor.

26. Stam *trag*, § 25, 1; – comp. *abstraho* aftrekken (zie § 30), *contraho* samentrekken, *dētraho* aftrekken, *retraho* terugtrekken.

27. Vergelijk § 232, 6, Aanm.

28. Stam *us*, § 27. Comp. *adūro* aanbranden, *inūro* inbranden. Zoo gaat ook *combūro* verbranden, doch het is van een anderen stam, waarvan ook *bustum* brandstapel.

29. Comp. *adveho* aanvoeren, *āveho* afvoeren. Pass. *vehor*, *vectus sum*, *vehi* varen, rijden, *invehor* inrijden, uitvaren tegen, *prōvehor* voortvaren, voortgaan. De wortel van dit werkw. is dezelfde als in ons *bewegen*, *weg*. Vgl. § 25, 1.

30. Vgl. § 24, 1.

b) Supinum op *-sum:* stammen op *c*, *g*, *d*, *t*, *m*.

§ 281.	1.	cēdo	cessi	cessum	cēdere	wijken
	2.	claudo	clausi	clausum	claudere	sluiten
	3.	dīvido	dīvīsi	dīvīsum	dīvidere	verdeelen
	4.	fīgo	fīxi	fīxum	fīgere	hechten
	5.	flecto	flexi	flexum	flectere	buigen
	6.	fluo	flūxi	*flūxus*	fluere	vloeien.
	7.	laedo	laesi	laesum	laedere	kwetsen
	8.	lūdo	lūsi	lūsum	lūdere	spelen
	9.	mergo	mersi	mersum	mergere	duiken
	10.	mitto	mīsi	missum	mittere	zenden
	11.	pecto	pexi	pexum	pectere	kammen
	12.	plaudo	plausi	plausum	plaudere	klappen
	13.	plecto	plexi	plexum	plectere	vlechten
	14.	premo	pressi	pressum	premere	drukken
	15.	quatio	(quassi)	quassum	quatere	schudden
	16.	rādo	rāsi	rāsum	rādere	schaven
	17.	rōdo	rōsi	rōsum	rōdere	knagen
	18.	spargo	sparsi	sparsum	spargere	strooien
	19.	trūdo	trūsi	trūsum	trūdere	stooten
	20.	vādo	-vāsi	-vāsum	vādere	gaan.

Aanm. 1. Terwijl bij de andere ww. dezer groep de **d** vóór de **t** is weggevallen, is zij bij *cedo* aan de **s** geassimileerd (**ced-si*, **ced-sum*). Comp. *accēdo* toetreden, *concēdo* toestaan, *excēdo* uitgaan, afwijken, *incēdo* voorttreden, gaan, *succēdo* opvolgen.

2. In comp. gaat **au** over in **u**: *conclūdo*, *conclūsi*, *conclūsum*, *conclūdere* besluiten, *exclūdo* uitsluiten, *inclūdo* insluiten, *reclūdo* ontsluiten.

4. Comp. *adfīgo* aanhechten, *cōnfīgo* doorboren, *īnfīgo* insteken, inprenten, *trānsfīgo* doorsteken.

5. Comp. *circumflecto* ombuigen, *dēflecto* afwenden, *reflecto* terugbuigen.

6. Zie § 280, A. 21. Waarschijnlijk is de stam *flugv*, vgl. § 186, A. 1, **conflovont*, **fluv-i-dus* = *fluidus*, *fluctus* vloed, golf. Comp. *afluo* afvloeien, *affluo* toevloeien, *cōnfluo* samenvloeien ezv.

7. In comp. gaat **ae** over in **ī**: *allīdo*, *allīsi*, *allīsum*, *allīdere* stooten, slaan tegen; *collīdo* tegen elkander stooten; *illīdo* stooten tegen, verpletteren.

8. Comp. *ēlūdo* bespotten, *illūdo* den spot drijven.

9. Comp. *dēmergo* onderdompelen, *ēmergo* opduiken.

10. Evenals in *dīvīsi* is in *mīsi* de **i** door schadeloosstelling verlengd, vgl. § 14. Comp. *āmitto* verliezen, *admitto* toelaten, *committo* toevertrouwen, begaan, *dīmitto* laten gaan, *omitto* weglaten, *prōmitto* beloven.

12. Comp. *applaudo* toejuichen; de andere comp. hebben in de plaats van *au* eene **o**, bijv.: *explōdo*, *explōsi*, *explōsum*, *explōdere* met slagen verdrijven, afkeuren.

13. In 't activum verouderd, als deponens zie § 283, A. 17. (Dit *plecto*

is het Grieksche πλέκω, en van denzèlfden wortel als ons vlechten; van een anderen wortel komt *plēcto*, *plexum*, *plectere* slaan, straffen, meestal in 't pass. in gebruik: *plector* geslagen, gestraft worden; het is het Gr. πλήττω; dezelfde wortel is in *plango* § 280, 13).

14. In 't perf. en supin. is de **m** aan de **s** geassimileerd. In comp. gaat de **e** over in **i**: *comprimo*, *compressi*, *compressum*, *comprimere* samendrukken, *dēprimo* neerdrukken, *exprimo* uitdrukken, *imprimo* indrukken, *opprimo* onderdrukken.

15. Het perf. bestaat niet in het simplex, maar de composita hebben het; *qua* gaat over in *cu*, bijv.: *concutio*, *concussi*, *concussum*, *concutere* schokken, schudden, *discutio* uiteenslaan, *excutio* uitschudden, *percutio* doorboren.

16. Comp. *corrādo* bijeenschrapen, *ērādo* uitkrabben.

17. Comp. *corrōdo* stukknagen.

18. In comp. gaat de **a** over in **e**: *aspergo*, *aspersi*, *aspersum*, *aspergere* besprenkelen, *cōnspergo* besproeien, *dispergo* verstrooien.

19. Comp. *contrūdo* tegen elkander stooten, *dētrūdo* naar beneden stooten.

20. Het perf. en 't sup. komen alleen voor in de composita: *ēvādo* ontsnappen, *invādo* indringen, aanvallen, *pervādo* doorgaan.

c) Zonder supinum:

§ 282.	1.	ango	anxi	angere	beangstigen
	2.	ningo	ninxi	ningere	sneeuwen, § 75, A. 2
	3.	rēpo	rēpsi	rēpere	kruipen
	4.	serpo	serpsi	serpere	kruipen.

Aanm. 3. Comp. *inrēpo* inkruipen, *obrēpo* bekruipen, insluipen, *prōrēpo* voortkruipen.

Aanm. 4. *Serpo* is het Grieksche ἕρπω. – *Serpens*, namelijk *bestia*, slang.

DEPONENTIA.

§ 283.

1.	adipīscor	adeptus sum	adipīsci	verkrijgen
2.	expergīscor	experrēctus sum	expergīsci	ontwaken
3.	fruor	(frūctus sum)	frui	genieten
4.	fungor	fūnctus sum	fungi	verrichten
5.	(gradior	gressus sum	gradi)	gaan, schrijden
6.	īrāscor	*īrātus*	īrāsci	vertoornd worden [of -zijn
7.	lābor	lāpsus sum	lābi	glijden
8.	loquor	locūtus sum	loqui	spreken
9.	comminīscor	commentus sum	comminīsci	verzinnen
10.	morior	mortuus sum	mori	sterven
11.	nancīscor	nāctus of nanctus sum	nancīsci	verkrijgen
12.	nāscor	nātus sum	nāsci	geboren worden
13.	nītor	nīsus of nīxus sum	nīti	steunen

14. oblīvīscor	oblītus sum	oblīvīsci	vergeten
15. pacīscor	pactus sum	pacīsci	eene overeenkomst
16. patior	passus sum	pati	lijden [treffen
17. amplector	amplexus sum	amplecti	omarmen
18. proficīscor	profectus sum	proficīsci	vertrekken
19. queror	questus sum	queri	klagen
20. sequor	secūtus sum	sequi	volgen
21. ulcīscor	ultus sum	ulcīsci	wreken
22. ūtor	ūsus sum	ūti	gebruiken
23. vēscor		vēsci	eten, zich voeden.

Aanm. 3. Voor 't perf. gebruikt men in klassiek Latijn: *ūsus sum* of *frūctum cēpi ex.* Dit ww. heeft, evenals *fluo* en *struo* (§ 281, 6), eene **g** in den verbaalstam, vgl. *frūgēs* vruchten. Part. fut. *fruitūrus* (§ 253)

4. Comp. *dēfungor* sterven, *perfungor* voleindigen.

5. 't Simplex komt in goed proza niet voor; in comp. gaat de **a** over in **e:** *aggredior, aggressus sum, aggredi* aangrijpen, *congredior* samenkomen, *dīgredior* uit elkander gaan, *ingredior* ingaan, *progredior* voortgaan, *trānsgredior* overschrijden.

6. *Irātus* toornig, boos, alleen als adiect. 't Perf. neemt men van *suscēnseo*, dus: *suscēnsui* = *iratus fui.*

7. Comp. *collābor* instorten, *dēlābor* afglijden, *dīlābor* uit elkander vallen, *ēlābor* ontsnappen, *prōlābor* geraken in of tot, vervallen.

8. Comp. *alloquor* toespreken, *colloquor* zich onderhouden, *ēloquor* uitspreken.

9. Zoo ook: *reminīscor, reminīsci* zich herinneren; als perf. neemt men *recordātus sum.*

10. Comp. *dēmorior* door den dood ontvallen, *ēmorior* geheel sterven, vergaan; part. fut. *moriturus* (§ 253).

12. Comp. *ēnāscor* ontspruiten, *innāscor* in of bij iets ontstaan, *innātus* aangeboren; *renāscor* weder geboren worden; part. fut. *nāscitūrus.* De stam is eigenlijk *gna;* men vindt de **g** nog bij oudere schrijvers en dichters in: *'gnātus*, **gnāta* zoon, dochter. In klassiek Latijn in de samenstellingen *agnātus* en *cōgnātus* verwant en *prōgnatus* geboren uit.

13. *Nīxus* (van een stam *gnic*) beteekent gewoonlijk, ook in comp.: steunende op of tegen, *nīsus* echter: strevend, zich inspannend. Comp. *cōnītor* met alle krachten zich inspannen, *ēnītor* zijn best doen, streven, *obnītor* wederstreven.

15. Voor 't perf. *pactus sum* kan men ook gebruiken *pepigi* van *pango.*

16. In comp. gaat de **a** over in **e:** *perpetior, perpessus sum, perpeti* standvastig verdragen.

17. Zie § 281, A. 13. Zoo ook: *circumplector* omstrengelen, omgeven, *complector* samenvatten.

19. Comp. *conqueror* zich beklagen.

20. Comp. *assequor* bereiken, *cōnsequor* volgen, verkrijgen, *exsequor* uitvoeren, *īnsequor* volgen, nazetten, *obsequor* gehoor geven, *persequor* vervolgen, *prōsequor* begeleiden, *subsequor* onmiddellijk volgen.

22. Comp. *abūtor* misbruiken, verbruiken.

§ 284. Semideponens

Fīdo, fīsus sum, fīdere vertrouwen, § 252, 1; fīdens vol vertrouwen.

AANM. Zoo ook de comp. *cōnfīdo* vertrouwen, part. praes. *cōnfīdens* vermetel, part. perf. *cōnfīsus* vertrouwende (§ 595); *diffīdo* wantrouwen.

B. VOCAALSTAMMEN.

a) **I-stammen** (4de conjugatie)

I. **Sterk perfectum** 1) ***met reduplicatie:***

§ 285. Geen i-stam heeft eene reduplicatie, maar een spoor er van is te vinden in:

1. reperio repperi repertum reperīre vinden
2. comperio comperi compertum comperīre ervaren, bevinden.

AANM. 1. Verg. § 235, A. 4. Dit werkw. komt van denzelfden stam als *pario*, § 262, 3. 't Perf. *repperi* staat voor **re-peperi.*

2. Na *com-* is de reduplicatie weggevallen. — *Comperior* vindt men soms als deponens.

2) ***zonder reduplicatie:***

Een perf. op **-i** met verlenging van den stamklinker heeft:

venio, vēni, ventum, venire komen.

AANM. Zie § 232, 7. Comp. *advenio* aankomen, *convenio* samenkomen, *ēvenio* uitkomen, gebeuren, *invenio* vinden, *pervenio* komen, belanden, *prōvenio* voor den dag komen, *revenio* terugkomen, *subvenio* te hulp komen.

II. **Zwak perfectum** 1) op **-vi**:

§ 286. De regel is, dat een i-stam in het perf. *-vī*, in het supin. *ītum* heeft, zooals *audio.* Slechts bij enkele is iets op te merken.

1. cio, zie cieo § 295, 6
2. scio weten, regelm., maar de 2de pers. imperativi ontbreekt, alleen scīto en scītōte worden gebruikt, of de coni. scias ezv.
3. sepelio sepelīvi sepultum sepelīre begraven.

2) op ***-ui:***

§ 287.	1.	aperio	aperui	apertum	aperīre	openen
	2.	operio	operui	opertum	operīre	bedekken
	2.	salio	salui	(saltum)	salīre	springen.

Aanm. 1 en 2 zijn aldus samengesteld: *ap-erio*, *op-erio* (ap = ἀπό, op = ἐπί) en hebben dus niets te maken met *reperio* of *comperio*. Comp. *cooperio* geheel bedekken.

3. Comp.: **a** gaat over in **i**: *dēsilio*, *dēsilui* (*dēsultum*), *dēsilīre* afspringen, *exsilio* uit-, opspringen, *īnsilio* inspringen, *resilio* terugspringen, *trānsilio* overspringen. Hier en daar komt een perf. *salii* (*-silii*) voor.

3) op **si**: a) supin. op *-tum:*

§ 288.	1.	(amicio	amixi)	amictus	(amicīre)	bekleeden
	2.	farcio	farsi	fartum	farcīre	volstoppen
	3.	fulcio	fulsi	fultum	fulcīre	schragen
	4.	haurio	hausi	haustum	haurīre	putten
	5.	saepio	saepsi	saeptum	saepīre	omheiuen
	6.	sancio	sānxi	sānctum	sancīre	heiligen
	7.	sarcio	sarsi	sartum	sarcīre	lappen
	8.	vincio	vīnxi	vīnctum	vincīre	boeien.

b) supin. op *-sum:*

1.	sentio	sēnsi	sēnsum	sentire	voelen.

Aanm. 1. Samengesteld uit *amb* of *am* en *iacio* dus omwerpen, omdoen. Als perf. wordt ook opgegeven *amicui*, maar van het geheele werkw. wordt in goed proza eigenlijk alleen het part. perf. pass. *amictus* gebruikt; een supinum komt niet voor en een perfectum zeer zelden.

2. Comp. met overgang van **a** in **e**: *cōnfercio*, *cōnfersi*, *cōnfertum*, *cōnfercīre* opeendringen; *effercio* en *effarcio* volstoppen, *refercio* opeenhoopen. Over het verdwijnen van de **c** in dit en het volgende zie § 24, 1.

4. Comp. *exhaurio* uitputten.

6. Minder goed *sancītum.*

7. Comp. *exarcio* verstellen en *resarcio* herstellen.

8. Comp. *dēvincio* en *revincio* vastbinden.

b) 1. Comp. *cōnsentio* overeenstemmen, *dissentio* verschillen, *praesentio* een voorgevoel hebben; *assentior* zie § 252, 3) A. en § 290.

DEPONENTIA.

§ 289.	1.	blandior	blandītus sum	blandīri	vleien
	2.	largior	largītus sum	largiri	rijkelijk schenken
	3.	mentior	mentītus sum	mentīri	liegen
	4.	mōlior	mōlītus sum	mōlīri	ondernemen
	5.	partior	partītus sum	partīri	deelen
	6.	potior	potītus sum	potīri	zich meester ma-
	7.	sortior	sortītus sum	sortīri	loten. [ken van

Aanm. Deze werkwoorden komen af van *blandus*, *largus*, *mens*, *mōles*, *pars*, *potis*, *sors.*

3. Comp. *ēmentior* verdichten.

4. Comp. *āmōlior* verwijderen, *dēmōlior* afbreken.

5. *Partio*, het activum, wordt zelden gebruikt, dikwijls echter *partītus* met ***passieve*** beteekenis. De comp. *dispertio* verdeelen en *impertio* toedeelen zijn gewoonlijk actief, soms echter deponentia.

De* i *is niet in 't perfect.:

§ 290.	1. assentior	assensus sum	assentiri	toestemmen
	2. experior	expertus sum	experīri	beproeven
	3. mētior	mensus sum	mētīri	meten
	4. ōrdior	ōrsus sum	ōrdīri	beginnen
	5. orior	ortus sum	orīri	ontstaan, opgaan.

AANM. 1. Zoo is de gewone vorm van het perf.; zie § 252, 3) A.

2. 't Partic. *expertus* dikwijls ***passief.*** — Zoo ook: *opperior*, *oppertus* (zelden *opperītus*) *sum*, *opperīri* afwachten.

3. Comp. *dīmētior* afmeten, *ēmētior* uitmeten, *permētior* afmeten, doorgaan.

4. Comp. *exōrdior* beginnen; *ōrsus* staat voor **ord-tus*. Vgl. *exōrdium* inleiding, *primōrdia* atomen, *ōrdo* rang, rij.

5. De stam is *or* (ὄρνυμι); partic. *oriēns*, *ortus; orīgo* oorsprong. Part. fut. *oritūrus*. In 't praes. komt van den stam *or: oritur* (nooit *orītur*); *oreris* (doch ook *orīris*); imperf. coni. *orerētur* (doch beter *orīrētur*); imperat. *orere*. Comp. *adorior* aanvallen, *coorior* ontstaan, uitbreken, *exorior* oprijzen, zijn oorsprong nemen.

b) **E-stammen** (2de conjugatie)

I. **Sterk perfectum** 1) *met* ***redupl.,*** sup. op *-sum:*

§ 291.	1. mordeo	momordi	morsum	mordēre	bijten
	2. spondeo	spopondi	spōnsum	spondēre	beloven
	3. tondeo	totondi	tōnsum	tondēre	scheren.
	Geen supinum heeft:				
	4. pendeo	pependi		pendēre	hangen (intrans.)

AANM. 2. Comp. *dēspondeo*, *despondi*, *despōnsum*, *despondēre* verloven, zoo ook: *respondeo* antwoorden.

3. Comp. *attondeo*, *attondi*, *attonsum*, *attōndere* afscheren; *detondeo* gaat evenzoo.

4. Comp.: *dēpendeo* afhangen (niet bij Cic. of Caes.), *impendēo* boven het hoofd hangen, beide zonder perf. en sup.

2) ***Zonder redupl., met verlenging van den stamklinker.***

a) Supinum op *-tum:*

§ 292.	1. caveo	cāvi	cautum	cavēre	op zijn hoede zijn
	2. faveo	fāvi	fautum	favēre	gunstig zijn
	3. foveo	fōvi	fōtum	fovēre	koesteren
	4. moveo	mōvi	mōtum	movēre	bewegen
	5. voveo	vōvi	vōtum	vovēre	wijden.

AANM. 1. *cautum* en *fautum* voor **cavtum* en **favtum*.

4. Comp. *admoveo* ergens heen bewegen, *āmoveo* verwijderen, *commoveo* bewegen, aandoen, *permoveo* overhalen, *removeo* verwijderen.

b) Supinum op *-sum:*

§ 293.

1.	prandeo	prandi	prānsum	prandēre	ontbijten
2.	sedeo	sēdi	sessum	sedēre	zitten
3.	video	vīdi	vīsum	vidēre	zien.

AANM. 1. *prānsus* die ontbeten heeft, § 253, 4.

2. Comp.: **e** gaat over in **i**: *adsideo*, *adsēdi*, *adsessum*, *adsidēre* bij iets zitten; *dissideo* gescheiden zijn, *obsideo* belegeren, *possideo* bezitten; maar de **e** blijft in: *circumsedeo* belegeren, *circumsēdi*, *circumsessum*, *circumsedēre*, en *supersedeo* zich onthouden van, met perf. en supin.

3. Comp. *invideo* benijden, *prōvideo* voorzien.

c) Zonder supinum:

§ 294.

1.	cōnīveo	(conīvi)	conīvēre	door de vingers zien
2.	ferveo	fervi	fervēre	gloeien
3.	langueo	langui	languēre	kwijnen
4.	liqueo	licui	liquēre	vloeibaar zijn
5.	paveo	pāvi	pavēre	bang zijn
6.	strīdeo	strīdi	strīdēre	sissen, knersen.

AANM. 1. 't Perf. komt zelden voor en alleen bij latere schrijvers.

2. Behalve *fervi* vindt men nog een perfectum *ferbui.*

3. Perf. *langui*, drie lettergr.; vgl. § 9, 3º.

6. Dit werkw. heeft ook den vorm *strīdo*, *stridere.*

II. Zwak perfectum 1) op -vi:

§ 295. Deze regelmatige vorming op **ē-vi**, **ē-tum** hebben slechts weinige werkwoorden:

1.	dēleo	delēvi	delētum	delēre	verdelgen
2.	fleo	flēvi	flētum	flēre	weenen
3.	neo	nēvi	nētum	nēre	spinnen
4.	compleo	complēvi	complētum	complēre	vervullen.

AANM. 4. Andere composita: *expleo* vullen, ver-, aan-, *impleo* vullen, verzadigen, *repleo* wedervullen, *suppleo* aanvullen. Het simplex wordt in het Latijn niet gevonden; vgl. πίμπλημι.

Afzonderlijk staat:

5. cieo, cīvi, citum, ciēre in beweging brengen, roepen.

AANM. Dit werkw. vermengt twee stammen *ci* en *cie* (vgl. κι, κινέω); ook in 't praes. komen vormen als *-cītur*, *-cīre* dikwijls voor, doch niet in 't simplex. Geheel een i-stam is: *accio*, *accīvi*, *accītum*, *accīre* aanroepen, ontbieden; zoo gewoonlijk ook: *concio*, *concīvi*, *concītum* (*concitum*), *concīre* bijeenroepen en *excio*, *excīvi*, *excītum* (*excitum*), *excīre* oproepen. In het beste proza vindt men voor deze beide werkw. *concitare* en *excitare* gebruikt.

2) op **-ui**:

a) Supinum op *-itum* en *-tum:*

§ 296.

1.	dēbeo	debui	debitum	debēre	schuldig zijn, moeten
2.	habeo	habui	habitum	habēre	hebben
3.	liceo	licui	licitum	licēre	veil, te koop zijn
4.	mereo	merui	meritum	merēre	(ver)dienen
5.	moneo	monui	monitum	monēre	herinneren, vermanen
6.	noceo	nocui	nocitum	nocēre	schaden
7.	pāreo	pārui	(paritūrus)	parēre	gehoorzamen
8.	placeo	placui	placitum	placēre	behagen (§ 252, 2)
9.	taceo	tacui	tacitum	tacēre	zwijgen
10.	terreo	terrui	territum	terrēre	verschrikken
11.	doceo	docui	doctum	docēre	leeren, onderwijzen
12.	mīsceo	mīscui	mīxtum	mīscēre	mengen
13.	teneo	tenui	(tentum)	tenēre	houden
14.	torreo	torrui	tostum	torrēre	roosten.

AANM. 2. Comp. *adhibeo*, *adhibui*, *adhibitum*, *adhibēre* aanwenden, *cohibeo* omvatten, terughouden, *dīribeo* verdeelen (**dishibeo*), *praebeo* (**praehibeo*) voorhouden, toonen, *prōhibeo* verhinderen.

4. Ook als deponens gebruikt, § 303, 4.

5. Comp. *admoneo* herinneren, *commoneo* vermanen.

7. Comp. *appāreo* en *compāreo* verschijnen.

8. Comp. *displiceo* mishagen.

10. Comp. *absterreo*, *dēterreo* afschrikken, *perterreo* zeer verschrikken.

11. Comp. *dēdoceo* afleeren, *ēdoceo* duidelijk leeren.

12. Comp. *admīsceo* bij iets mengen, *inmīsceo*, *permīsceo*. Naast *mīxtum* (*mics* voor *misc*) vindt men somtijds *mīstum*.

13. Comp.: *abstineo* zich onthouden, *attineo* betreffen, *contineo* bijeenhouden, adiect. *contentus* tevreden, *pertineo* zich uitstrekken, *sustineo* uithouden, waarbij *sustentatum* als supinum genomen wordt, hebben geen supinum; de andere wel: *dētineo* vasthouden, *distineo* uit elkander houden, *obtineo* in bezit hebben, behouden, *retineo* achterhouden, tegenhouden.

14. *torreo* had tot stam *tors* (vgl. ons: *dors-t*); **r** en **s** zijn geassimileerd, in 't sup. is **torstum* na het uitvallen van de **r** (§ 24, 4) *tostum* geworden.

b) Supinum op *-sum:*

cēnseo, cēnsui, cēnsum, cēnsēre schatten, oordeelen.

AANM. Comp. *percēnseo* optellen, narekenen, zonder supin.; doch *recēnseo*, *recēnsui*, *recēnsum*, *recēnsēre* monsteren, beoordeelen; zoo ook van *accēnseo*, *accēnsus* bijtellen, toevoegen. — *Suscēnseo* vertoornd zijn, *suscēnsui*, *suscēnsēre*, waarschijnlijk van een anderen stam.

c) Zonder supinum:

§ 297.

1.	arceo	arcui	arcēre	afweren
2.	caleo	calui	calēre	warm zijn
3.	calleo	callui	callēre	eelt hebben, slim zijn
4.	careo	carui	carēre	ontberen, missen
5.	doleo	dolui	dolēre	smart hebben
6.	egeo	egui	egēre	gebrek lijden
7.	flōreo	flōrui	flōrēre	bloeien
8.	frondeo	frondui	frondēre	groenen, groen zijn
9.	horreo	horrui	horrēre	rillen, huiveren
10.	iaceo	iacui	iacēre	liggen
11.	lateo	latui	latēre	verborgen zijn
12.	madeo	madui	madēre	nat zijn
13.	niteo	nitui	nitēre	schitteren
14.	oleo	olui	olēre	rieken
15.	palleo	pallui	pallēre	bleek zijn
16.	pateo	patui	patēre	open staan
17.	rigeo	rigui	rigēre	strak, stijf staan
18.	rubeo	rubui	rubēre	rood zijn
19.	sileo	silui	silēre	zwijgen
20.	sorbeo	sorbui	sorbēre	opslurpen
21.	sordeo	sordui	sordēre	vuil zijn
22.	splendeo	(splendui)	splendēre	schitteren
23.	studeo	studui	studēre	zich toeleggen op
24.	stupeo	stupui	stupēre	verstomd staan
25.	torpeo	torpui	torpēre	stijf-, verlamd zijn
26.	tumeo	tumui	tumēre	gezwollen zijn
27.	valeo	valui	valēre	gezond-, krachtig zijn
28.	vigeo	vigui	vigēre	frisch-, krachtig zijn
29.	vireo	virui	virēre	groen zijn.

AANM. 1. Comp. met overgang van **a** in **e**: *coerceo*, *coercui*, *coercitum*, *coercēre* beteugelen en *exerceo* oefenen. *Exercitātus* geoefend; *exercitus* gekweld.

4. Part. fut. *caritūrus*, § 253.

5. Part. fut. *dolitūrus*, § 253.

6. Comp. *indigeo* noodig hebben.

9. Comp. *abhorreo* verafschuwen.

10. Part. fut. *iacitūrus*, § 253; comp. *adiaceo* bij iets liggen.

20. Comp. *absorbeo* opslurpen, *exsorbeo* uitzuigen, *resorbeo* weer opslurpen.

22. Comp. *resplendeo* weerkaatsen.

27. Part. fut. *valitūrus*, § 253.

3) Perfectum op **-si**:

a) Supinum op *-tum:*

§ 298.	1. augeo	auxi	auctum	augēre	vermeerderen
	2. indulgeo	indulsi	(indultum	indulgēre	toegeven
	3. mulgeo	mulsi	mulctum	mulgēre	melken
	4. torqueo	torsi	tortum	torquēre	draaien.

Aanm. 1. Comp. *adaugeo* sterk vermeerderen.

4. Comp. *contorqueo* ronddraaien, *extorqueo* ontwringen.

b) Supinum op *-sum:*

§ 299.	1. ārdeo	ārsi	(ārsūrus)	ārdēre	branden
	2. haereo	haesi	(haesūrus)	haerēre	hangen aan
	3. iubeo	iūssi	iūssum	iūbēre	bevelen
	4. maneo	mānsi	mānsum	manēre	blijven
	5. mulceo	mulsi	mulsum	mulcēre	streelen
	6. rīdeo	rīsi	rīsum	rīdēre	lachen
	7. suādeo	suāsi	suāsum	suādēre	aanraden
	8. -tergeo	-tersi	-tersum	-tergēre	afwisschen.

Aanm. 1. *ārsi* (voor **ardsi*), zie § 24, 3, zoo ook bij 7 en 8.

2. *haesi*, zie § 24, 4. Comp. *adhaereo*, *inhaereo* aanhangen, *cohaereo* samenhangen.

4. Comp. *permaneo* voortdurend blijven, *remaneo* achterblijven.

5. *mulsi* (voor **mulc-si*), zie § 24, 1, zoo ook bij 6 en 9.

6. Comp. *arrīdeo* toelachen, *dērīdeo* en *irrīdeo* uitlachen, bespotten.

7. Comp. *dissuādeo* afraden, *persuādeo* overreden.

8. Zelden ook het praesens *tergo*, *tergere;* comp. *dētergeo* en *abstergeo* afwisschen.

c) Zonder supinum:

§ 300.	1. algeo	alsi	algēre	koude lijden
	2. frīgeo	frīxi	frīgēre	koud zijn
	3. fulgeo	fulsi	fulgēre	lichten, schitteren
	4. lūceo	lūxi	lūcēre	lichten
	5. lūgeo	lūxi	lūgēre	treuren
	6. turgeo	tursi	turgēre	gezwollen, vol zijn
	7. urgeo	ursi	urgēre	dringen.

Aanm. 3. Comp. *affulgeo*, *offulgeo* toestralen, *effulgeo* uitblinken, *refulgeo* een weerschijn geven. Somtijds bij dichters ook in 't praes. als consonantstam: *fulgit*, *fulgĕre.*

4. Comp. *allūceo* tegenblinken, *ēlūceo* uitblinken, *perlūceo* doorschijnen, *praelūceo* voorlichten.

III. Verba zonder perf. en supin.

§ 301.

1. albeo, albēre wit zijn
2. areo, arēre droog zijn
3. aveo, avēre begeerig zijn
4. candeo, candēre gloeien
5. flāveo, flavēre geel zijn
6. hebeo, hebēre stomp zijn
7. immineo, imminēre dreigen
8. promineo, prominēre uitsteken
9. līveo, līvēre loodkleurig, nijdig zijn
10. maereo, maerēre treuren
11. polleo, pollēre sterk zijn
12. renīdeo, renīdēre schitteren
13. scateo, scatēre opborrelen, vol zijn, wemelen
14. squāleo, squālēre vuil zijn
15. tepeo, tepēre lauw zijn.

AANM. 13. Bij dichters ook *scato*, *scatere.*

SEMIDEPONENTIA

§ 302.	1. audeo	ausus sum	audēre	wagen
	2. gaudeo	gāvīsus sum	gaudēre	zich verheugen
	3. soleo	solitus sum	solēre	plegen.

DEPONENTIA

§ 303.	1. fateor	fassus sum	fatēri	bekennen
	2. liceor	licitus sum	licēri	bieden op iets
	3. medeor		medēri	heelen, genezen
	4. mereor	meritus sum	merēri	verdienen
	5. misereor	miseritus sum	miserēri	medelijden hebben
	6. reor	ratus sum	rēri	meenen, gelooven
	7. tueor	(tuitus sum)	tuēri	beschermen
	8. vereor	veritus sum	verēri	vreezen.

AANM. 1. Comp. met overgang van **a** in **i**: *cōnfiteor*, *cōnfessus sum*, *cōnfitēri* bekennen, *profiteor* openlijk verklaren.

2. Comp. *polliceor* beloven. Over *pol* = *por*, vgl. § 271, A. 8, § 280, A. 14.

3. Als perf. gebruikte men *sānāvi.*

4. 't Act. en 't depon. kunnen beide gebruikt worden, § 296, 3, doch het deponens komt meer voor. Comp. *commereo* beter dan *commereor* verdienen, perf. gewoonlijk *commerui; dēmereo* en *dēmereor* zich verdienstelijk maken, *ēmereo* beter dan *ēmereor* uitdienen, maar *emeritus; prōmereo* en *prōmereor* verdienen.

5. De vorm *misertus sum* komt niet in klassiek proza voor.

6. De beteekenis beschouwen is in het simplex dichterlijk. Als perf. vindt men bij lateren *tuitus sum*, doch gewoonlijk is het perf. *tutātus sum.* Hier en daar vindt men ook vormen van **tuor*, **tueris.* Comp. *contueor (contuitus sum)*, *contuēri* beschouwen, *intueor (intuitus sum*, doch beter *aspexi)*, *intuēri* op iets zien, beschouwen. *Tūtus* veilig, is adiect., *obtūtus* aanblik, substant., u-stam.

A-stammen (1ste coniugatie)

I. Sterk perfectum: 1) *met reduplicatie:*

§ 304. 1. do dĕdi datum dăre geven
2. sto stĕti (*stătus* subst.) stāre staan.

Aanm. 1. Van het paradigma der a-stammen (*laudo*) wijkt dit werkw., behalve in de vorming van 't perfectum, ook daarin af, dat het de **a** van den stam overal kort heeft, uitgezonderd in *dās* en *dā*, dus: *damus*, *dabam*, *dabunt*. Het behoort tot de verba die geen them. vocaal hebben. Vgl. de vervoeging van δίδωμι. Oude vorm *danunt* = *dant*; zie § 243.

Comp. Evenals *do* gaan de met tweelettergrepige woorden samengestelde: *circumdo* omgeven, *circúmdedi*, *circúmdatum*, *circúmdare*; *pessumdo* te gronde richten (ook: *pessum do*), *satis do* borgstellen, *vēnum do* (ook *vēnundo*) verkoopen. — Andere gaan over in de vervoeging der consonantstammen: *dēdo*, *dēdidi*, *dēditum*, *dēdere* overgeven, overleveren, *ēdo* uitgeven, ter wereld brengen; *prōdo* verraden, *reddo* (zie § 30 *red*) teruggeven, *trādo* (**trānsdo*) overhandigen, overleveren, *vēndo* verkoopen.

Van een anderen wortel komen *abdo*, *abdidi*, *abditum*, *abdere* wegdoen, verbergen; *addo* er bij doen, toevoegen; *condo* wegbergen, stichten (maar *abscondo* verbergen, *abscondi*, *absconditum*, *abscondere*; dus niet *abscondidi*); *crēdo* gelooven; *indo* indoen, geven; *perdo* verdoen, in 't verderf storten; *subdo* onderleggen, in de plaats stellen.

2. Part. fut. *stātūrus*. Comp. *circumsto* rondom staan, perf. *circumsteti*, zonder supin. De met eenlettergrepige praeposities samengestelde veranderen de **e** van 't perf. in **i** en hebben zelden een supinum: *adsto*, *adstiti* bij iets staan, *cōnsto* bestaan, *exsto* uitsteken, *īnsto* op de hielen zitten, aandringen, *obsto* in den weg staan, *persto* vaststaan, *praesto* uitmunten, verrichten. De partic. fut. komen dikwijls voor: *cōnstātūrus*, *exstaturus*, *īnstaturus*, *perstaturus*, *praestaturus* (partic. *praestātus*, *praestitus*). *Dīsto* verwijderd zijn, heeft geen perfectum en geen supinum. – Ook *antisto* den voorrang hebben (beter dan *antesto*) heeft in 't perf. *antistiti*; 't komt echter zelden voor; 't supinum ontbreekt.

2) *Perf. op* **i** *met verlenging van den stamklinker.*

§ 305. 1. īuvo iūvi iūtum iuvāre helpen
2. lavo lāvi lautum en lavātum lavāre wasschen.

Aanm. 1. Comp. *adiŭvo* helpen, bijstaan; part. fut. *adiūtūrus*, maar van *iuvo*: *iuvātūrus*.

2. Bij dichters vindt men nog een praesens als van een consonantstam: **lavis*, **lavit*, **lavimus*, **lavere.*

II. Zwak perfectum: 1) *op* vi:

§ 306. Dit is de gewone uitgang der a-stammen. Eenige van deze kunnen, bij het eerste gezicht, lichtelijk misleiden, daar zij in den 1sten pers. praes. het voorkomen hebben van **e**- of **i**-stammen. De meest gebruikelijke volgen daarom hier:

calceo,	calceāvi ezv.	calceāre	met schoenen voorzien
collineo	"	collineare	mikken, raken
creo	"	creare	voortbrengen
delineo	"	delineare	schetsen, ontwerpen
enucleo	"	enucleare	de pitten uitnemen, ver-
illaqueo	"	illaqueare	verstrikken [klaren
meo	"	meare	gaan
nauseo	"	nauseare	misselijk zijn
amplio,	ampliavi ezv.	ampliare	uitbreiden, verdagen
crucio	"	cruciare	kwellen, martelen
hio	"	hiare	gapen
nuntio	"	nuntiare	boodschappen, verkondi-
satio	"	satiare	verzadigen [gen
saucio	"	sauciare	verwonden
socio	"	sociare	vereenigen
somnio	"	somniare	droomen
spolio	"	spoliare	berooven, plunderen.

2) ***Perfectum op* ui**, supinum op *-tum:*

§ 307.

1.	crepo	crepui	crepitum	crepāre	klapperen
2.	cubo	cubui	cubitum	cubāre	liggen
3.	domo	domui	domitum	domāre	temmen
4.	frico	fricui	frictum	fricāre	wrijven
5.	mico	micui	ontbr.	micāre	flikkeren
6.	-plico	-plicui	-plicātum	-plicāre	vouwen
7.	seco	secui	sectum	secāre	snijden
8.	sono	sonui	(*sonitus*, subst.)	sonāre	klinken
9.	tono	tonui	(*tonitrus*, subst.)	tonāre	donderen
10.	veto	vetui	vetitum	vetāre	verbieden.

AANM. 1. Comp. *concrepo* knarsen, klepperen, *discrepo* verschillen (zonder supin), *increpo* toeschreeuwen, verwijten.

2. Comp. *accubo* aanliggen, *excubo* de wacht houden, *incubo* ergens op liggen, *recubo* achterover liggen. Vgl. § 278, A. 5, *cumbo*.

3. Comp. *ēdomo*, *perdomo* geheel en al temmen, bedwingen.

4. 't Supinum is ook *fricātum*. Comp. *refrico*, part. fut. *refricātūrus* weder openkrabben.

5. Comp. *ēmico* plotseling te voorschijn komen. Doch *dīmico* vechten, strijden heeft *dimicavi*, *dimicatum*.

6. 't Simplex is dichterlijk. Comp.: *applico*, *applicavi* en *applicui*, *applicatum (applicitum)*, *applicare* aanwenden; *complico*, *complicui*, *complicatum* dicht vouwen; *explico*, *explicavi* en *explicui*, *explicatum* en *explicitum* ontvouwen; *implico*, *implicui* en *implicavi*, *implicatum* en *implicitum* inwikkelen. — *Supplico* smeeken, van *supplex*, *duplico* verdubbelen, van *duplex*, en *multiplico* vermeerderen, van *multiplex*, hebben altijd *āvi*: *ātum*.

7. Part. fut. *secāturus*. Comp. *dēseco* afsnijden, *exseco* uitsnijden, *inseco* insnijden, *perseco* af-, doorsnijden, *reseco* wegsnijden.

8. Part. fut. *sonātūrus*. Comp. *cōnsono* samenklinken, overeenstemmen, *dissono* niet overeenstemmen, *persono* weerklinken.

9. Comp. *attono* verbazen, doen ontstellen, part. *attonitus* verplet, buiten zich zelven; *intono* donderen, part. *intonātus*.

3) *Supinum op* -tum:

pōto potavi potum potare (veel of sterk) drinken.

AANM. Ook *potatum* komt voor, hoewel zeer zelden; *potus* is actief: gedronken hebbende, maar ook passief: gedronken, uitgedronken.

DEPONENTIA.

§ 308. De deponentia gaan alle regelmatig. Enkele hebben, vooral in 't part. perf. pass., zooals meer bij deponentia voorkomt, somtijds passieve beteekenis, bijv. *interpretor*, *interpretātus sum*, *interpretari* uitleggen, vertolken, *interpretatus* ook pass. vertolkt, verklaard.

HOOFDSTUK VI.

PARTICULAE.

1. Het adverbium.

§ 309. Ook onder de adverbia zijn er **correlativa** (vgl. § 179), en wel van plaats, van tijd en van wijze:

Interrog.	Demonstr.	Indefin.	Relativa	Rel. indef.
ubi *waar?*	ibi *daar* ibīdem *op dezelfde plaats* hīc *hier* istīc *daar* illīc *daar*	alicŭbi uspiam usquam *ergens* ubilibet ubivis ubīque ūsquequāque *overal*	ubi *waar*	ubicunque ubiubi *waar ook*
quō *waarheen?*	eō *daarheen* eōdem *naar dezelfde plaats* hūc *hierheen* istūc *daarheen* illūc *daarheen*	aliquō *ergens heen* quōlibet } *waarheen* quōvis } *ook maar*	quō *waarheen*	quōcunque *waarheen ook*

quōrsum *werwaarts?*	hōrsum *herwaarts*	aliquōvorsum *ergens heen*	quōrsum *waarheen*	quōquōversus *naar alle kanten heen*
unde *van waar?*	inde *van daar* indidem *juist daar vandaan* hinc *van hier* istinc *van daar* illinc *van daar*	alicunde *ergens vandaan* undevis undelibet undique *van alle zijden*	unde *van waar*	undecunque *van waar ook*
quā *waarlangs, op welke wijze*	eā *daar(langs)* eādem *langs denzelfden weg* hāc *hierlangs* illāc *daarlangs*	quā *ergens l.* aliquā *op eenige wijze*	quā *waar langs, op welke wijze*	quācunque *waarlangs ook, op welke wijze ook*
quandō *wanneer?*	tum *toen* tunc *toen* nunc *nu*	quandō *ooit* aliquandō *eens* unquam *ooit*	quando *toen, wanneer* cum (quom) *toen*	quandōcunque *wanneer ook*
quotiēns *hoe dikwijls?*	totiēns *zoo dikwijls*	aliquotiēns *eenige malen*	quotiēns *als*	quotiēnscunque *hoe dikwijls ook*
ut *hoe?* quī „ quōmodō *op welke wijze?*	ita, sīc *zoo* item *evenzoo* itidem *op gelijke wijze*	aliquō modō *op de eene of andere wijze* quodammodo *op eene zekere wijze, eenigszins*	ut *zooals*	utcunque utut *hoe dan ook*
quam *hoe zeer?*	tam *zoo*	aliquam *eenigermate*	quam *als*	quamquam quamvis quamlibet *hoe zeer ook.*

AANM. 1. Verder merke men nog op, dat van ***alius*** gevormd worden: *alibī* elders, *aliunde* van elders, *aliō* naar elders, *aliās* op een anderen tijd, *aliter* op eene andere wijze; van ***uterque:*** *utrōbīque* aan weerszijden, *utrimque* van weerszijden, *utrōque* naar weerszijden. — Bij het demonstratieve *adeō* eigenlijk: tot zoover, zoozeer, behoort het interrogatieve en relatieve *quoad* hoever, tot waar? *quōūsque*, beter *quō ūsque*, hoelang?

2. Vele van de bovengenoemde adverbia zijn eigenlijk adiectiva, waarbij het subst. verzwegen is, bijv.: *quā*, *hāc*, *illāc*, namelijk *viā*, *ratione* langs welken ezv. weg, op welke ezv. wijze; *aliās* namelijk *vices*.

3. *Quōrsum* is samengetrokken uit **quovorsum;* over *vorsum* vgl. § 10, 7; *hōrsum* uit **ho-vorsum*. Zoo heeft men nog: *aliōrsum* (**aliovorsum)*, *deorsum* (**devorsum)*, *intrōrsum* (**introvorsum*), *dextrōrsum*, *sinistrōrsum*, *prōrsum* (§ 24, 4), *seorsum*, *sūrsum* (voor **subsvorsum*).

4. *Ubi* en *ibi* zijn eigenlijk *locativi* (§ 54, A.) van pronominaalstammen; *ubi* voor **cubi* (vgl. *nē-cubi*, *sī-cubi*), en dit voor **quobi* (vgl. **quoius* = *cuius*, **quoi* = *cui*) = *quo* + *bi*. – *Ibi* van denzelfden stam **i** als *is*, *id*.

§ 310. **Comparatio.** De adverbia, die van denzelfden stam gevormd zijn als adiectiva of participia, hebben evenals deze eenen comparativus en eenen superlativus.

De comparativus is gelijk aan het neutrum van den comparat. van het adiect. of partic.,

de superlativus aan den superl. met verandering van **-us** in **-ē**:

Adiect.	**Adverb.**		**Comparat.**	**Superlat.**
longus	longē	lang	longius	longissimē
fortis	fortiter	krachtig	fortius	fortissimē
audāx	audacter	koen	audacius	audacissimē
sapiēns	sapienter	wijs	sapientius	sapientissimē
miser	miserē	ellendig	miserius	miserrimē
facilis	facile	gemakkelijk	fācilius	facillimē
bonus	bene (§ 15, 2)	wel	mēlius	optimē
magnus		(*magius)	magis	maximē
malus	male (§ 15, 2)	slecht	peius	pessimē
multus	multum	veel	plūs	plūrim**um**
nequam	nequiter	slecht	nequius	nequissimē
parvus	parum	weinig	minus	minimē
dēterior		minder	deterius	dēterrimē
ōcior	ociter	snel	ōcius	ōcissimē
potior		liever	potius	potissim**um**
prior		eerder	prius	prīm**um**
propior	prope	nabij	propius	proximē
posterior	post	na	posterius	postrem**um**

Zie §§ 120–122, 126; 128, 3); 135. – Over **-um** zie § 353.

AANM. Buitendien nog: *diū* lang, *diūtius*, *diūtissimē;*
saepe dikwijls, *saepius*, *saepissimē;*
nūper onlangs, zonder comp., *nūperrimē;*
novē nieuw, comp. ontbreekt, *novissimē;*
sat of *satis* genoeg, *satius* beter;
secus anders, heeft den comp. *sequius;*
sētius minder, minder goed, *nihilo s.* niettemin, *nec. s.* niet minder.

2. Praepōsitiōnēs.

§ 311. De praeposit. regeeren in 't Latijn eenen accusativus of eenen ablativus, of nu eens eenen accus., dan weer eenen ablat. Eenen dativus regeeren ze nooit, ook geen genetivus.

1. Den accusativus regeeren:

ad	tot	iūxtā	naast
adversus	tegen	ob	om, wegens
ante	vóór	penes	bij, in de macht van
apud	bij	per	door
circa circum	om, rondom	post	na
		praeter	voorbij, behalve
cis citrā	aan deze zijde	prope	nabij
		propter	wegens
contrā	tegen	secundum	langs
ergā	jegens	super	over, boven
extrā	buiten	suprā	boven
īnfrā	beneden	trāns	over
inter	onder, tusschen	ultrā	over, verder dan.
intrā	binnen		

Aanm. 1. Vele dezer praepositiones komen ook als adverbia voor, bijv.: *adversus*, *ante*, *circa*, *circum*, *extra*, *infra*, *intra* ezv.

2. De praep. *circa*, *contra*, *extra*, *infra*, *intra*, *supra*, *ultra* zijn eigenlijk ablativi en hebben daarom de **a** lang.

§ 312. 2. Den ablativus regeeren:

ā, ab, abs	van, door	prae	voor, wegens
cum	met	prō	voor
dē	van	sine	zonder.
ē, ex	uit		

Aanm. 1. Ook de adverbia *clam* buiten weten, en *cōram* in tegenwoordigheid van, worden somtijds als praeposities gebruikt, zie § 459.

2. Over *tenus* tot aan, zie § 450.

3. Met een pronomen personale verbonden en met *qui*, staat *cum* gewoonlijk na zijn casus en daarmede tot één woord verbonden: *mēcum*, *tēcum*, *sēcum*, *nōbīscum*, *vōbīscum*, *quīcum* § 173, A. 2; bij *quō*, *quā*, *quibus* staat het ook wel vooraan: *quōcum* en *cum quō* ezv.

§ 313. 3. Den accusativus of den ablativus regeeren:

in in, op, naar, tegen sub onder, tegen.

Als antwoord op de vraag waarheen? gebruikt men den accus., als antwoord op de vraag waar? den ablat. Zie verder de Syntaxis.

Aanm. Een versterkt *sub* is *subter*, dat zelden gebruikt wordt; zie § 447.

§ 314. Als onscheidbare voorzetsels *(praepositiones inseparabilēs)* komen voor: *amb-*, *dis-*, (§ 30) *por-*, *red-*, *sed-*, *ve-*; onscheidbaar moet hier opgevat worden als: niet op zich zelf staande, want ook de andere praeposities kunnen in samenstellingen niet gescheiden worden, zooals in onze taal.

Over de veranderingen, die de praep. in samenstellingen ondergaan, zie § 30, pag. 12, waarbij we hier nog het volgende voegen:

por (vgl. per en pro), assimileert zich in: *possideo*, *polliceor* en *polluo*, maar blijft in *portendo* voorspellen, *porrigo* uitstrekken, vgl. § 303, A. 2;

post blijft onveranderd, maar *postmerīdiānus* namiddags, komt ook voor in den vorm *posmērīdiānus* en *pōmeridianus; pōmērium* (van *post* en *mūrus);*

prod is gebleven vóór vocalen: *prōdeo* voor den dag komen, *prōdesse* voordeelig zijn, *prōdigo* uitdrijven; anders *pro;*

sed in *sēditio* opstand (*sed* = weg, af); overigens *se*, bijv.: *sēiungo* scheiden, *sēcūrus* zonder zorg, veilig; geassimileerd in *sōcors*, zie § 17, 1;

vē blijft onveranderd; het beteekent een gebrek door *te veel* of *te weinig; vēcors* verstandeloos, *vēsāmus* onzinnig, dol, *vēgrandis* zeer groot.

3. Cōniunctiōnēs.

§ 315. De *coniunctiones* of voegwoorden zijn:

A. coördineerend (nevenschikkend) of

B. subordineerend (onderschikkend);

de eerste verbinden twee zinnen of woorden van gelijken rang, de laatste rangschikken den eenen zin onder den anderen.

A. Coördineerend zijn:

1) de cōpulātīvae of verbindende voegw.:

et, -que, atque, ac	en	et–et, et–que, que–et, que–que	niet alleen – maar ook
etiam, quoque	ook	neque–neque	noch–noch
nec, neque	en niet, noch	tum–tum, modo–modo	nu eens – dan
nec non	en ook, alsmede	tam–quam, cum–tum	zoowel – als ook.
partim–partim	deels–deels		

§ 316. 2) de disiūnctivae of scheidende:

aut, vel, -ve, sīve, seu	of	aut–aut, vel–vel, -ve–-ve, sīve–sīve	of–of.

AANM. *Seu* staat nooit voor klinkers. *Vel* is verkort uit **vels* van *velle.*

§ 317. 3) de adversatīvae of tegenstellende:

sed, vērum, vērō } maar, doch	tamen echter, evenwel, maar toch
	at tamen maar toch
	et tamen en toch
enimvērō voorwaar, maar	sed tamen maar toch.
vērum enim vērō maar waarlijk	vērum tamen „ „
autem nu, echter	nōn modo (solum – sed etiam
at daarentegen, maar dan toch	niet alleen – maar ook
atque en toch, niettemin	(non tantum – sed etiam).

AANM. *Vēro* en *autem* staan niet in 't begin van den zin, maar na het eerste woord of de eerste woorden. Een oud, zelden voorkomend voegwoord is *ast*, wanneer echter, wanneer verder.

§ 318. 4) de causālēs of redengevende:

nam, namque } want, immers	enim, etenim } namelijk, want.

AANM. *Enim* staat niet in 't begin van den zin, maar na het eerste woord of de eerste woorden.

§ 319. 5) de conclūsīvae of gevolgtrekkende:

ergo, igitur, itaque } derhalve, alzoo, dus,	quārē, quā dē causā, quam ob rem, quam ob causam, quōcircā, quāpropter } weshalve, waarom, daarom.
eō, ideō, idcircō } daarom, deswege	

AANM. *Itaque* staat vooraan in den zin; *igitur* na het eerste woord of na de eerste woorden.

§ 320. 6) de interrogātīvae of vragende:

ne, num, nōnne, an, utrum, anne, numne; quidnī, quīn waarom niet? Zie § 642—649.

§ 321. B. Subordineerend zijn:

quia, quoniam, quod } omdat, dewijl	quandō, quandōquidem } naardien, nademaal
cum (quom) daar, dewijl	sīquidem inzooverre, indien namelijk, dewijl
	quippe, utpote daar immers.

AANM. *Quom* is de oudere vorm voor *cum*; men schrijve nooit *quum*.

§ 322. 2) de fīnālēs of doelaanwijzende:

ut of utī	dat, opdat	nēdum	laat staan dat
nē	opdat niet	quō	opdat daardoor
nēve (neu)	en opdat niet	quōmĭnus	opdat niet, om te
nē forte	opdat niet misschien	quīn	opdat niet, dat niet

AANM. De oudste vorm van *ut* was **utei*, dan *utī*.

§ 323. 3) de concessīvae of toegevende:

etsī, tametsī, etiamsī } schoon ook, ofschoon
quamquam ofschoon, hoewel
quamvīs, quantumvīs, quamlibet } hoezeer, hoe ook
licet zij het ook
ut gesteld ook
ut nōn, nē verondersteld dat niet.

§ 324. 4) de cōnsecūtīvae of gevolg aanwijzende:

utī of ut zoodat
ut nōn, quīn zoodat niet.

§ 325. 5) de comparātīvae of vergelijkende:

utī, ut; sīcutī, sīcut; velutī, velut } even als, zooals, gelijk
quasi als het ware, alsof
tanquam, tanquam sī } alsof
ut sī, ac sī } alsof
aeque ac, pariter ac } even alsof
quam dan
atque als.

AANM. *Ceu* gelijk als, als het ware, wordt door dichters gebruikt.

§ 326. 6) de condiciōnālēs of voorwaardelijke:

sī indien, wanneer
nisi(nī) indien niet
dum, modo, dummodo } indien maar, mits dat
sīn maar wanneer, wanneer daarentegen
dumnē, modo nē, dummodo nē } indien maar niet, mits dat niet.

§ 327. 7) de temporālēs of voegw. van tijd:

cum (quom), quando } wanneer, toen, als
ut zoodra als, sedert
ubi wanneer, toen
antequam, priusquam } voordat
postquam, posteāquam } nadat

ut prīmum	zoodra als	dum	terwijl, zoolang als, totdat
ubi primum		dōnec	zoolang als, totdat
cum primum		quoad	
simulac		quamdīū	zoolang als
simulatque		quotiēs	zoo dikwijls als.
simul ut			
simul ubi			
simul			

8) Interrogātīvae zie § 320 en de Syntaxis.

4. Interiectiōnēs.

§ 328. A. Eigenlijke tusschenwerpsels: zij geven te kennen:

vreugde:	io	tegenzin:	vah
	euoe		ah
	euax		prō(h)
lof:	heia of eia		eho
berisping:	ohe	verwondering:	oho
smart:	au		hem
	eheu, heu		ehem
	vae		aha
	hei (ei)	roepen:	heus
	o		eho
verontwaardiging:	hui		ehŏdum.

§ 329. B. Oneigenlijke:

age, agite	welaan!	hercle, mehercle	bij Hercules!
agedum, agitedum		malum	o ramp!
agesīs		medius fīdius	waarachtig!
apage	weg er mee!	nae, nē, profecto	waarlijk, voorwaar!
belle	prachtig!	nefas	gruwelijk
cedo, pl. cette	geef op, hier!	obsecro	ik bezweer u!
ecastor	bij Castor!	pāx	stil!
ēn, ecce	ziedaar	pol, edepol	bij Pollux!
eu (εὖ), euge (εὖγε)	braaf zoo!	quaeso, amabo	bid ik u!

Aanm. *Cedo* bestaat uit *ce* en den stam van het werkw. *dare* geven, zie § 252, A. 2. *Medius fidius* = *me deus Fidius*, namelijk *iuvet*, zoo waarlijk helpe mij de god der trouw!

DERDE DEEL.

DE LEER DER WOORDVORMING.

---

1. SUBSTANTIVA.

A. Dērivata afgeleide.

§ 330. Het stamwoord *(prīmitīvum)* is òf een *nōmen* en dan heeten de dērīvāta: *substantiva dēnōminatīva* of *nōminālia:* òf een verbum en dan heeten zij *substantiva verbālia.*

Substantiva nominalia.

§ 331. De denominativa zijn afgeleid: I. van substantiva:

1) Persoonsnamen van zaaknamen: *a*) op **-tor** (fem. **-trīx**) *gladiātor* zwaardvechter, van *gladius; funditor* slingeraar, van *funda; iānitor* deurwachter, van *iānua; senātor* van *senātus; viātor* reiziger, van *via.*

b) op **-ārius:** *argentārius* geldwisselaar, van *argentum; statuārius* beeldhouwer, van *statua; librārius* afschrijver, van *līber; sīcārius* sluipmoordenaar, van *sīca* dolk.

§ 332. 2) Patronymica (πατήρ en ὄνομα), dat zijn woorden, die de afkomst van een persoon aanduiden. Het zijn alle Grieksche woorden, de manlijke **a**-stammen, de vrouwelijke **d**-stammen; zij gaan uit op:

a) **-adēs** masc., **-ēis** fem., van stamwoorden op *-ās* en *-ēs: Aeneadēs*, nakomeling van Aenēas, gen. *Aeneadae; Aenēis*, gen. *Aenēïdos:* van *Aenēās;*

b) **-iadēs** masc., **-ias** fem., van stamwoorden op **-es, -ius, -on:** *Anchīsiadēs*, *Thestiadēs*, *Thestias*, *Telamoniadēs*, van *Anchīsēs*, *Thestius*, *Telamōn;*

c) **-īdēs** masc., **-ēis** fem., van stamwoorden op *-eus: Nērīdēs, Nērēis*, van *Nēreus;*

d) **-idēs** masc., **-is** fem., van stamwoorden op *-us*, *-os*, *-or*, *-s* met voorgaande consonant: *Danaidēs*, *Danais*, *Mīnōidēs*, *Minōis*, *Agēnoridēs*, *Pelopidēs:* van *Danaus*, *Mīnos*, *Agēnor*, *Pelops.*

Over de **gentilia** ezv. zie de adiectiva § 344.

§ 333. 3) Namen van plaatsen: *a*) op **-ārium:** *aquārium* plaats waar het vee gedrenkt wordt, van *aqua; aerārium* schatkist, van *aes; grānārium* korenschuur, van *grānum;*

b) op **-ētum:** *dūmētum* doornheg, wildernis, van *dūmus; olivētum* olijfgaard, van *olīva; vīnētum* wijngaard, van *vīnum;*

c) op **-īle:** *bovīle* koestal, van *bos; equīle* paardenstal, van *equus; ovīle* schapenstal, van *ovis.*

§ 334. 4) Namen van zaken, afgeleid van persoonsnamen. Zij gaan uit: *a*) op **-ium** of **-itum**: *convīvium* maaltijd, van *convīva; dominium* heerschappij, van *dominus; sacerdōtium* priesterambt, van *sacerdōs; collēgium* vereeniging van ambtgenooten, van *collēga; servitium* slavernij, van *servus;*

b) op **-ina**: *medicīna* geneeskunst en geneesmiddel, van *medicus; dīsciplīna* wetenschap, leer, van *dīscipulus; officīna* werkplaats, van *opifex*. In *gallīna* hen, van *gallus; rēgīna* koningin, van *rēx*, dient *-īna* alleen om het vrouwelijke geslacht aan te duiden;

c) op **-monium**: *mātrimōnium* huwelijk, van *māter; tēstimōnium* getuigenis, van *tēstis;*

d) op **-tus**: *virtūs* deugd, van *vir; servitūs* dienstbaarheid, slavernij, van *servus; senectūs* oūderdom, van *senex;*

e) op **-atus**: *cōnsulātus* van *cōnsul; magistrātus* van *magister; equitātus* ruiterij, van *equus*.

5) Deminutiva.

§ 335. 5. De deminutīva of verkleinwoorden hebben hetzelfde geslacht als de stamwoorden. De algemeene uitgang is, overeenkomstig de drie geslachten: **-lus, -la, -lum.**

Verkleinwoorden hebben dikwijls eene minachtende beteekenis.

§ 336. De consonantstammen voegen in den regel **-culus** achter den nominativus: *pater, paterculus; mater, matercula; flōs, flōsculus; ōs, ōsculum* kus (bekje); *corpus, corpusculum; mūs, mūsculus;*

doch de nominativi op **o** voegen *-culus* achter den **stam,** waarbij **o** en **i** in **u** overgaan: *homo, homunculus* mannetje; *quaestio, quaestiuncula;*

De **c, g, d** en **t**-stammen voegen *-ulus* achter den stam: *vōx, vocula; rēx, rēgulus; mērcēs, mercēdula; caput, capitulum; adulēscēns, adulēscentulus; lapis*, (**lapidulus*) *lapillus; cōdex*, (**cōdiculus*) *cōdicillus*.

§ 337. De **i-, u-** en **e**-stammen voegen *-culus* achter den stam; de **i**-stammen met den nominat. op **-es** behouden de **e** van den nomin.; bij de **u**-stammen gaat de **u** over in **i**: *nāvis, nāvicula; pars, particula; os, ossiculum; artus, articulus; versus, versiculus; anus, anicula; spēs, spēcula* een geringe hoop; *diēs, diēcula; vulpēs, vulpēcula*.

§ 338. Bij de **a**-stammen hebben de volgende veranderingen plaats:

-a	wordt	*-ula:*	lūna,	lūnula
-ea	„	*-eola:*	līnea,	līneola
-ia	„	*-iola:*	bestia,	bestiola
-ra	„	*-lla:*	opera,	opella
-na	„	*-lla:*	corōna,	corōlla
-ula	„	*-ella:*	tabula,	tabella

-ina wordt	*-ella:*	fēmina,	fēmella (voor *feminula)
-bra „	*-bella:*	umbra,	umbella zonnescherm
-pra „	*-pella:*	capra,	capella
-tra „	*-tella:*	fenestra,	fenestella.

§ 339. Dezelfde of dergelijke veranderingen ondergaan ook de **o**-stammen:

hortus,	hortulus	oculus,	ocellus
fīlius,	fīliolus	asinus,	asellus
malleus,	malleolus hamertje	labrum,	labellum lipje, kuipje
ager,	agellus	lucrum,	lucellum kleine winst
puer,	puella, puerulus	flagrum	flagellum geesel
catīnus,	catīllus schoteltje	castrum	castellum kasteel
sīgnum,	sīgillum	pōculum,	pōcillum.

AANM. Onregelmatig gevormd zijn: *eculeus* van *equus*, *homuncio* van *homo* (meest in verachtelijken zin), *avunculus* van *avus*, *rānunculus* van *rāna*. Sommige woorden hebben eenen dubbelen verkleiningsvorm vooral bij dichters: *puer*, *puella* meisje, *puellula* een klein meisje, ja zelfs *cista* kist, *cistula*, *cistella*, *cistellula*.

§ 340. De denominativa zijn afgeleid: II. van adiectiva:

Zoo zijn gevormd substantiva abstracta:

1) door het suffix **-ia** van adiectiva met drie en met één uitgang: *invidus*, *invidia; miser*, *miseria; audāx*, *audācia; prūdēns*, *prūdentia;* — de woorden op **-itia** drukken een gemoedstoestand of eene neiging uit: *laetus*, *laetitia; maestus*, *maestitia; pudīcus*, *pudīcitia* ezv.

2) door **-tās** en **-tūdo** (of *-i-tās*, *-i-tūdo*) ook van de adiectiva met twee uitgangen: *līber*, *lībertās; asper*, *asperitās; facilis*, *facilitās* (*facultās* vermogen), *atrōx*, *atrōcitās; verus*, *veritās; amārus*, *amāritūdo; turpis*, *turpitūdo; māgnus*, *māgnitūdo; longus*, *longitūdo.*

Eenigszins anders gevormd zijn: *honestus* eerbaar, aanzienlijk, *honestās; ēbrius* dronken, *ēbrietās; pius* vroom, *pietās* (§ 17); *vetus*, *vetustās; maius maiestās* grootheid, hoogheid.

Substantiva verbalia.

§ 341. Deze worden gevormd door de achtervoegsels:

1) **-io** en **-us**; beide drukken eene handeling uit, maar *-io* meer de actieve werkzaamheid, ook met betrekking tot de wijze, waarop zij geschiedt; *-us* meer in neutralen of passieven zin, de werking het gewerkte: *actio* handeling, *actus* bedrijf; *mōtio* beweging (het in beweging brengen), *mōtus* beweging (het in beweging zijn); *quaestio* (onder)zoeking, *quaestus* winst; *vīsio* beschouwing, aanschouwing, *vīsus* blik, gezicht; — *religio* godsdienst, *opīnio* meening, *oblīvio* vergetel-

heid, *sūspicio* vermoeden; – *cursus* loop, *gemitus* zucht, *rīsus* lach, *ōrnātus* versiering.

Aanm. Verder heeft men nog, hoewel minder dikwijls:

-ūra: *sepultūra* begrafenis, *mēnsūra* maat
-ēla: *querēla* klacht, *tūtēla* bescherming, voogdij
īdo: *cupīdo* begeerte, *libīdo* lust, willekeur.

2) **-ium** geeft te kennen het product der handeling: *aedificium* gebouw, *spolium* buit, *iūdicium* rechterlijke uitspraak; – de werkzaamheid zelf: *gaudium* vreugde, *stūdium* ijver, *odium* haat; – of een plaats: *refugium* toevluchtsoord, *comitium* plaats der volksvergadering;

3) **-men** benoemt eene zaak naar hetgeen zij doet: *flumen* (id quod fluit), *fulmen* (id quod fulget), *velāmen* (id quod velat), of naar hetgeen er mede gedaan wordt: *sēmen* (id quod seritur), *carmen* (id quod canitur); – of duidt een middel aan, waarmede iets gedaan wordt, zoo vooral **-mentum**: *nōmen* (quo nōvimus), *vestīmentum* (quo vestīmus), *documentum*, *ōrnāmentum*, *alimentum*, *experīmentum* proeve.

Aanm. Alle vormen op *-men* en *-mentum*, vindt men van den stam *teg* dekken: *tegmen*, *tegimen*, *tegumen*, *tegmentum*, *tegimentum*, *tegumentum*.

4) **-ulum (-us, -a, -um), -bulum, -culum;** deze worden achter den verbaalstam gevoegd: *cingulum* gordel, *fābula* verhaal, gesprek (van *fārī*), *rēgula* regel (van *rego)*, *tumulus* heuvel (v. *tumeo* zwellen); *stabulum* stal, *venabulum* jachtspies, *gubernāculum* roer, *vehiculum* voertuig, *cubiculum* slaapkamer.

Gaat er reeds eene **l** vooraf, dan wordt **-brum, -crum** gebruikt (vgl. § 26); *dēlūbrum* heiligdom (afwasschingsplaats, van *dēluo* afwasschen, afspoelen), *dolābra* houweel (van *dolāre* houwen), *latebrae* schuilhoek (van *lateo*); *lavācrum* bad, *sepulcrum* graf.

5) **-or** vormt *a*) abstracta van verba: *amor* liefde, *timor* vrees, *favor* gunst;

b) persoonsnamen op **-tor:** *amātor* liefhebber, *inventor* uitvinder, *cēnsor* beoordeelaar, *victor* overwinnaar. Namen van vrouwen op: **-trīx:** *victrīx*, *fautrīx* begunstigster, *adiūtrīx* helpster.

Voor 't onzijdig gebruikt men het achtervoegsel *-trūm: -arātrum* ploeg, *claustrum* slot (voor **claud-trum*).

Aanm. De woorden op *-tor* geven personen te kennen met het oog op eene blijvende eigenschap; dus zijn toehoorders *audītōrēs*, wanneer ze niet maar eenmaal komen (*qui audiunt*), maar regelmatig; *lēctor* lezer (bestendige, anders *qui legit* of *legēns*).

B. Composita, samengestelde:

§ 342. 1) uit een substant. en een verbum: *agricola* landbouwer, *parricīda* vadermoorder; *iūdex (ius, dico)*, *artifex (ars* kunst, en *facio*)

causidicus pleitbezorger, *naufragium* schipbreuk (*navis*, *frango*), *solstitium* zonnestilstand;

2) uit twee subst.: *manupretium* arbeidsloon, *capricornus* steenbok;

3) uit twee subst. met een adiect., een numerale, een adverbium of eene praepositio: *prīvilēgium (prīvus)* een wet voor een enkelen persoon, voorrecht, *decemvirī* tienmannen, *paenīnsula* schiereiland, *cōgnōmen* toenaam, *prōcōnsul*, *interrēx*.

Aanm. Woorden als *rēs pūblica* gemeenebest, en *iūs iūrandum* eed, waarvan de beide deelen verbogen worden, zijn geene composita en behooren daarom gescheiden geschreven te worden; zoo ook *aquae ductus* waterleiding, *senatūs cōnsultum*, *plēbi scītum*, *pater familiās* ezv.

2. ADIECTIVA.

§ 343. A. Derivata: 1) denominativa of nominalia, 2) verbalia, 3) adverbialia.

1) Denominativa met de achtervoegsels:

a) **-ĕus, -āceus** om een stof aan te duiden: *aureus* gouden, *līgneus* houten, *chartaceus* van papier, *membrānāceus* van perkament;

b) **-ius, -icus, -īcius, -īvus, -arius;** deze beteekenen: behoorende tot: *rēgius* tot den koning behoorend, koninklijk, *partrius* vaderlijk, *plēbēius* tot het plebs behoorend;

cīvicus tot den burger behoorend, *classicus* tot de (1ste) klasse behoorend; (**-ticus:** *rūsticus* tot het land behoorend, *demesticus* tot het huis behoorend;)

patricius tot de *patrēs* behoorend, *tribūnīcius* tot den tribuum behoorend; *gentīlīcius* tot de gens behoorend;

aestīvus zomersch, *tempestīvus* tijdig, *fēstīvus* vroolijk, aangenaam, bevallig;

ālārius tot den vleugel behoorende, *gregārius* tot den troep behoorend, *legiōnarius*, *argentārius* geldwisselaar, *tabulārius* archivaris.

c) **-ālis, -īlis;** deze geven aan wat overeenkomt met den aard en het wezen eener zaak: *rēgālis* koninklijk, *nātūrālis* natuurlijk; gaat eene **l** vooraf in 't woord, dan bezigt men (overeenkomstig § 26) den uitgang **-āris:** *populāris* volks-, *mīlitāris* soldaten-, *hostīlis* vijandelijk, *servīlis* slaafsch.

Aanm. *Līberālis* den vrijen passend, en dergelijke, waar op de **l** weer een **r** volgt, hebben natuurlijk *ālis*; zoo ook *glaciālis* ijskoud, *pluviālis* regenachtig en andere, tengevolge van de **i**.

d) **-ber, -bris;** deze beteekenen: dragend, brengend (= *-fer*, *-fera*, *-ferum;* vergelijk ons *-baar* in *vruchtbaar): sālūber* heilbrengend, heilzaam, *lūgubris* rouw of treurigheid brengend, *muliebris* vrouwelijk;

e) **-ōsus, -lentus** (*-olentus*, *-ulentus*); deze geven een vervuld zijn met iets en verder eene neiging tot iets te kennen: *ingeniōsus* vol

geest, *labōriōsus* moeitevol, *glōriōsus* roemvol, grootsprekend, *vīnolentus* dronken, *violentus* gewelddadig, *fraudulentus* bedriegelijk;

f) **-tus (-ātus, -ītus, -ūtus):** deze beteekenen: een voorzien zijn van iets: *onustus* belast, *rōbustus* krachtig, *ālātus* gevleugeld, *aurātus* gouden, verguld; *aurītus* met ooren voorzien, *turrītus* met torens voorzien, *cornūtus* gehoornd, *āstūtus* (*āstus*) listig, slim;

g) **-estis, -(e)ster, -timus;** deze geven eene betrekking tot eene plaats te kennen: *caelestis* hemelsch, *agrestis* landelijk, *terrester*, *palūster*, *maritimus*, *fīnitimus* aangrenzend, naburig.

§ 344. Vooral zijn hier ook te vermelden de adiectiva van eigennamen afgeleid, die zeer dikwijls ook als substantiva voorkomen:

a) op **-iānus, -ānus, -īnus** van persoonsnamen: *Aemiliānus*, *Octāvianus*, die (oorspronkelijk) tot de *gens Aemilia*, *Octāvia* behoort; *Ciceroniānus* een volgeling van *Cicero*, *Pompeiānus* een aanhanger van *Pompeius*, *Sullānus* een aanhanger van *Sulla; bellum Iugurthīnum*, *salēs Plautīnī; ōrātiōnēs Verrīnae.*

Aanm. Achter Grieksche namen komen ook in 't Latijn de Grieksche uitgangen *-icus*, *-ēus: Platonicus*, *Philippicus*, *Sophoclēus*, *Epicurēus.*

b) **-ānus, -īnus, -ēnsis, -ās** van plaatsnamen: *Rōmānus*, *Thēbānus*, *Tusculānus; Capitolīnus*, *Amerīnus (Ameria)*, *Tarentīnus; Hispaniēnsis*, *Cannēnsis (Cannae)*, *Athēniēnsis*, *Megarēnsis*, *Carthaginiēnsis; Arpīnās (Arpīnum).*

c) **-ius, -icus, -iacus** meest van Grieksche namen: *Corinthius* en *Corinthiacus*, *Peloponnēsius* en *Peloponnēsiacus*, *Gallicus*, *Iudaicus*, *Persicus*, *Aegyptiacus.*

Aanm. Men lette op de volgende onderscheidingen: *exercitus Hispaniēnsis* een leger (der Romeinen bijv.) in Spanje, *exercitus Hispanicus* een leger der Spanjaarden; *Peloponnēsius* een inwoner van den Peloponnesus, maar *bellum Peloponnesiacum; exercitus Asiāticus* een (Romeinsch) leger in A., maar *exercitus Asiānus* een leger van Aziaten; *Afer* is een Afrikaan, *bellum Africum* een oorlog tegen de Afrikanen, maar *bellum Africānum* een oorlog (door de Rom. bijv.) in Afrika gevoerd.

§ 345. Van *adiectiva* zijn afgeleid de verkleinende adiectiva *(adiectiva dēminūtīva): misellus* (van *miser*) (een weinig) ellendig, *bellus* mooi, aardig (van *bonus*, vgl. *bene*), *pulchellus* mooi, *aureolus (aureus)* gulden, *parvulus* klein, *pauculus* weinig, *vetulus*, *vetula* een oudje, *grandiculus* vrij groot (grootje); -- van comparativi: *minusculus* vrij klein, *maiusculus* eenigszins groot; -- *novellus* nieuw, jong; *tantillus* zoo klein; *pauxillus* en *pausillus* weinig (van een verlengden vorm van *paucus*).

Aanm. 1. Bij de vertaling kan men gewoonlijk het substantivum met den verkleiningsuitgang nemen, anders moet men omschrijven, daar onze adiectiva als verkleinwoorden slechts substantive gebruikt worden: *epistola*

minuscula een klein briefje: *cūra māiuscula* eenigzins groote zorg; *homo misellus* een arme drommel *L. Paulus filiolam suam animum advertit tristiculam*, Cic. de Div. I, § 103 L. Paulus bemerkte dat zijn dochtertje een weinig treurig was.

Aanm. 2. Verkleinende kracht heeft ook de uitgang *-ulus* in adiectiva verbalia, in zooverre ze een zwakheid te kennen geven: *crēdulus* lichtgeloovig, *querulus* die (te veel) klaagt, *bibulus* die gaarne drinkt, *(charta) bibula* vloeipapier.

§ 346. 2) Verbalia. Zij hebben de achtervoegsels:

a) **-āx**, eene verkeerde, overdrevene neiging uitdrukkende; *audāx* vermetel, *loquāx* babbelachtig, *mendāx* leugenachtig, *pūgnāx* strijdzuchtig;

b) **-bundus**; dit geeft te kennen een vervuld zijn met de handeling, door het werkw. aangeduid: *mīrābundus* vol bewondering, *venerābundus* vol eerbied, *moribundus* stervend;

c) **-cundus**; dit wijst een aanleg aan; *īrācundus* driftig, opvliegend, *fācundus* welbespraakt *(fāri)*, *fēcundus* vruchtbaar (vgl. *fētus*, *effētus)*;

d) **-idus**; dit beteekent een toestand: *avidus* begeerig *(aveo)*, *calidus* heet, *frīgidus* koud, *rapidus* snel;

e) **-ilis, -bilis**; deze geven eene geschiktheid te kennen: *facilis* gemakkelijk, *docilis* leerzaam, *fertilis* vruchtbaar, *flexilis* buigzaam, *amābilis* beminnenswaardig, *mōbilis* beweeglijk, *crēdibilis* geloofelijk, *probabilis* wat goedkeuring verdient.

§ 347. 3) Adverbialia. Van *adverbia* kunnen adiectiva gevormd worden door de achtervoegsels **-ārius**: *adversārius*, weerstrevend, tegenstander; **-tinus**: *crāstīnus* van *crās* morgen, *diūtīnus* langwijlig, van *diū*; **-īnus**: *repentīnus* plotseling, *mātutīnus* vroegtijdig, morgen- (van *Mātūta* de godin der morgenschemering); **-ernus, -ternus**: *hodiernus* van *hodiē*, *hesternus* van *herī* gisteren.

§ 348. B. Composita. Zij zijn samengesteld uit:

1) een substantivum als bepaald, een subst., adiect., numerale of eene particula als bepalend woord; het bepaalde substantivum blijft onveranderd, behalve wanneer het eene a-stam is of een neutrum: *anguipēs* slangenvoetig, *aeripēs* kopervoetig, *quadrupēs* viervoetig; *māgnanimus* grootmoedig, *misericors* barmhartig; *bilinguis* tweetongig; *affīnis* verwant;

2) een adiectivum als bepaald, eene particula als bepalend woord: *immemor* niet indachtig, *īnfēlīx* ongelukkig, *difficilis* moeilijk, *permāgnus* zeer groot, *praedīves* zeer rijk, *subdifficilis* een weinig moeilijk, *redivīvus* herlevend;

3) een verbum als bepaald, een subst., adiect., numerale of eene particula als bepalend woord: *armiger* wapendragend, *montivagus* op

de bergen zwervend; *omnipotēns* almachtig, *grandiloquus* grootsprekend, *septemfluus* met zeven monden uitstroomend, *benevolus* welwillend.

3. VERBA.

§ 349. A. Derivata en wel:
1) van werkwoorden afgeleid: verbalia,
2) van naamwoorden afgeleid: denominativa of nominalia.

I. Verbalia zijn: *a*) **incohātīva:** werkw. die een ontstaan of 't begin van een handeling te kennen geven. Zij gaan uit op **-sco** en zijn alle consonantstammen; zijn de stamwerkwoorden ook consonantstammen, wat zelden gebeurt, dan staat voor **-sco** als verbindingsletter **i**. Voor zoover ze een perfectum en supinum hebben, zijn deze van het stamwerkwoord gevormd:

inveterāsco	inveterāvī	inveterāscere	oud worden
languēsco	langui	languēscere	mat worden
obdormīsco	obdormīvī	obdormīscere	inslapen
revīvīsco	revīxī	revīvīscere	herleven
proficīscor	profectus sum	proficīscī	vertrekken

van inveterāre, languēre, dormīre, vīvere, proficere.

AANM. Vele incohativa zijn onmiddellijk van den wortel gevormd:

pāsco,	stam pa,	pāvi	pastum	pascere	laten weiden
crēsco,	„ cre,	crēvi	(crētum)	crēscere	groeien
nōsco,	„ no,	nōvi		nōscere	leeren kennen.

Andere zijn denominativa van substantiva of adiectiva; zij gaan voor 't grootste deel uit op -esco en hebben in den regel geen perf. of supin.:

vesperāsco	vesperāvī	vesperāscere	avond worden	(vespera)
ignēsco		ignēscre	in brand geraken	(ignis)
grandēsco		grandēscere	groot worden	(grandis)
obmūtēsco	obmūtuī	obmūtēscere	verstommen	(mūtus)
ingravēsco		ingravēscere	zwaar worden	(gravis)
durēsco	durui	durēscere	hard worden	(durus).

b) **dēsīdērātīva,** welke een verlangen uitdrukken naar de handeling door 't primitivum aangegeven; zij zijn slechts weinig in getal en worden gevormd door **-um** van het supinum te veranderen in **-urio:**

parturio	verlangen te baren	(pario, partum)
ēsūrio	verlangen te eten	(edo, ēsum)

c) **intensīva,** welke eene versterking van, of eenen duur, een verblijven in de handeling te kennen geven; zij worden gevormd door **-um** van het supinum te veranderen in **-āre:**

captāre	grijpen, jagen naar iets	(capio, captum)
cursāre	heen en weer loopen	(curro, cursum)
habitāre	gewoonlijk hebben, bewonen	(habeo, habitum)
saltāre	dansen	(salio, saltum).

In nauw verband met deze staan de verbalia op -essō, als: arcessere, capessere, facessere, incessere, lacessere; zie § 277.

d) **frequentātīva** of **iterātīva,** die eene herhaalde handeling te kennen geven; zij worden gevormd door **-um** van het supinum te veranderen in **-itare:**

cantitare herhaaldelijk zingen (cano, cantum, cantare)
saltitare herhaaldelijk dansen (salio, saltum, saltare)
dictitare bij herhaling zeggen (dico, dictum, dictare)
cursitare bij herhaling loopen, heen en weer loopen (cursum).

Vele werkwoorden, waaronder alle a-stammen, vormen het frequentativum van den verbaalstam:

clamitāre van clāmo roepen fugitāre ontvluchten van fugio
minitāri van minari dreigen cōgitāre denken van cōgo.

e) **dēminūtīva** welke het begrip, in 't stamwoord vervat, verkleind of met minachting te kennen geven. Zij zijn slechts zeer weinig in getal en gaan uit op -illāre:

cantillāre neuriën van cano
sorbillare opslobberen, opslorpen, van sorbeo.

Aanm. De meeste zijn denominativa of ook zonder bekend primitivum: *cavillari* bespotten, gekscheren (van *cavilla* fopperij en dit van *cavus* hol, nietig), *scintillare* fonkelen (van *scintilla* vonk), *titillāre* kittelen.

§ 350. 2. Denominativa: zij zijn **a-**, **e-**, of **i-**stammen. Bijna alle **a-**stammen zijn denominativa:

laudare van *laus*
spērare van *spēs*
iūdicare van *iūdex*
bellare van *bellum*
corōnare van *corōna*
glōriari van *glōria*
dominari van *dominus*
albare wit maken, van *albus*
līberare vrij maken, van *līber*
fābulari snappen, kouten, van *fābula*
claudicare hinken, van *claudus*
dūbitāre twijfelen, van *dūbius*
latrōcināri rooverij plegen, van *latro* een roover
nāvigare varen, van *nāvis*
pūrgare (voor **purigare*) reinigen, van *pūrus*
belligerāre oorlog voeren, van *belliger*
mōrigerari ter wille zijn, van *mōrigerus*.

Vele **e**-stammen zijn denominativa: *flōrēre* bloeien, van *flōs;* – *albēre* wit zijn, van *albus;* – *rūbēre* rood zijn, van *ruber;* — zij zijn alle intransitiva.

Onder de **i**-stammen zijn denominativa bijv.: *fīnīre* eindigen, van *fīnis;* – *custodīre* bewaken, van *custōs;* – *superbīre* trosch zijn, van *superbus; partīri* verdeelen, van *pars*.

§ 351. B. Composita. Werkwoorden worden samengesteld:

1. uit praepositiones en substantiva of adiectiva: *irrētīre* verstrikken, van *in* en *rēte; explānare* duidelijk maken, van *plānus;*

2. uit een verbum met een substantivum, adiectivum, verbum of particula tot bepalend woord: *animadvertere* opmerken, *tergiversari* aarzelen, zich tegenkanten, *pūrificare* reinigen, *calefacere* warmen, *commonefacere* herinneren, *assuefacere* gewennen, *patefacere* openen, *labefacere* doen wankelen; *malle* liever willen, *nolle* niet willen (zie § 258 begin), *nĕglegere* veronachtzamen (§ 25, 2), *abīre* weggaan ezv.

AANM. Men schrijve liever gescheiden: *bene dīcere*, *male facere*, *satis facere manū mittere*, *pessum dare*, *vēnum dare*, *ūsū capere* ezv.

4. ADVERBIA.

§ 352. A. Derivata. Adverbia worden in de eerste plaats afgeleid van adiectiva en participia en wel van **i**-stammen door het achtervoegsel **-ter**, van **o**-stammen door **ē**:

fortis	forti**ter**	dapper	longus	long**ē**	lang
gravis	gravi**ter**	zwaar	miser	miser**ē**	ellendig
celer	celeri**ter**	snel	līber	līber**ē**	vrij
fēlix	fēlici**ter**	gelukkig	ornātus	ornāt**ē**	sierlijk
audāx	audac**ter**	moedig (voor audaciter).			

Adiectiva en participia op -āns, -ēns krijgen -anter, -enter:

ēlegāns	ēlegan**ter**	keurig
cōnstāns	cōnstan**ter**	bestendig
prūdēns	prūden**ter**	voorzichtig
dīligēns	dīligen**ter**	behoedzaam, naarstig.

AANM. 1. Ook enkele o-stammen vormen het adverbium op *-ter:*

nāvus	*nāvi**ter***	*(gnāvus, gnaviter)*	ijverig
violentus (violens)	*violen**ter***		gewelddadig
alius	*ali**ter***		anders.

Andere hebben beide vormen:

*firmi**ter***	en	*firmē*	standvastig, van *firmus*
*humāni**ter***	„	*humānē*	menschelijk
*largi**ter***	„	*largē*	rijkelijk, mild
*lūculen**ter***	„	*lūculentē*	voortreffelijk.

AANM. 2. *Bonus* wordt ***benĕ,*** *malus*, ***malĕ,*** zie § 15, 2 en § 17, 1.

AANM 3. Enkele **i**-stammen hebben niet *-ter*, maar **ĕ**:
facilis gemakkelijk, *facil**e*** (doch *difficile* alleen bij lateren, beter: *non facile* of ***difficulter***);
sublīmis hoog, verheven, *sublim**e**;*
impūnis ongestraft, *impun**e**;*
hilaris vroolijk, *hilar**e*** (zie § 128, 2).

Met dit gebruik niet te verwarren is een ander, namelijk dat dichters dikwijls het neutrum van adiectiva op *is* bezigen in plaats van adverbia, hierin de Grieken volgende; zoo *dulce rīdere*, *flebile cantare*, *spīrare immāne*, *suāve resonare* ezv. In proza mag men dus dit gebruik niet volgen.

AANM. 4. Van adiect. als *pauper*, *dives*, *vetus*, *uber* § 116, 117, 118, die eigenlijk consonantstammen zijn, komen in den positivus geene adverbia voor.

§ 353. Bij vele adiectiva wordt als adverbium de accusativus of de ablativus van het neutrum gebruikt:

mult**um**	veel	continu**o**	onmiddellijk
paul**um**	weinig	crebr**o**	dikwijls
plūrim**um**	het meest	fals**o**	valschelijk
plēr**um**que	meestal	fortuīt**o**	toevallig
sōl**um**	alleen	gratuīt**o**	om niet
tant**um**	slechts	manifest**o**	klaarblijkelijk
cēter**um**	overigens	merit**o**	te recht
prīm**um**	het eerst	necessāri**o**	noodzakelijk
postrēm**um**	het laatst	perpetu**o**	onophoudelijk
potissim**um**	het liefst	sēdul**o**	ijverig
nimi**um**	te veel	tūt**o**	veilig.

AANM. 1. Adverbia op **e** en **o** met verschillende beteekenis:

certē	zeker, ten minste	*certō*	zeker, met zekerheid
consultē	met overleg	*consultō*	met opzet
rārē	hier en daar, dun	*rārō*	zelden
vērē	naar waarheid	*vērō*	stellig, voorzeker, echter.

AANM. 2. Ook van substantiva dienen de accus. en de abl. somtijds als adverbia; zoo ook adiectiva in een ander geslacht dan het neutrum, wanneer namelijk een substantief er bij gedacht moet worden:

partim deels (de eigenlijke accus. van den i-stam *pars*)
vicissim wederom, wederkeerig, van *vicis* (zie § 133)
bifariam (sc. *partem*) tweevoudig, *multifariam* veelvoudig
forās naar buiten (vgl. *forum* voorhof, Tor, *θύρα*, Tür, deur)
modo slechts; (§ 15, 2) *frustrā* vergeefs; *grātis* voor niemendal
dextrā rechts; *sinistrā* (sc. *manū*) links; *rectā* rechtuit.

Locativi zijn:

domī tehuis, *humī* op den grond, *rūri* op het land;
forīs buiten, *quotannīs* jaarlijks;
noctū 's nachts; *lūcī* bij dag; *vesperī* bij avond.

§ 354. Tot de accusativi worden ook gerekend adverbia op **-im** van supinumstammen en op **-tim** en **-ātim** van substantiva en adiectiva:

certāt**im**	om strijd
rap**tim**	haastig
sta**tim**	op staanden voet, dadelijk (van sto)
praeser**tim**	vooral (van prae en sero)
caes**im**	met een houw (caedo)

pass**im**	verspreid, overal (van pando)
virī**tim**	man voor man
tribū**tim**	bij of naar tribus
fūr**tim**	steelswijze, heimelijk (fūr)
ūber**tim**	rijkelijk
greg**ātim**	troepsgewijze (grex)
gener**ātim**	naar soorten
grad**ātim**	stap voor stap (gradus)
membr**ātim**	lid voor lid
prīv**ātim**	als bijzonder persoon (van prīvus)
singill**ātim**	één voor één (singulus).

§ 355. Van substant. en adiect. worden adverbia gevormd op *-itus*, om oorsprong en wijze van een handeling te kennen te geven: *caelitus* uit den hemel, *funditus* tot den grond toe, geheel en al (*fundus*), *rādīcitus* met wortel en al; — *antīquitus* van ouds her, *dīvīnitus* door goddelijke beschikking, *hūmānitus* op menschelijke wijze.

Aamn. Op *-tus* gaan uit: *intus* van binnen, *subtus* van onderen; op *us: secus* anders, *cōminus* van nabij, *ēminus* uit de verte, *mordicus* bijtend, met de tanden (*mordeo*).

§ 356. B. Composita. Zij bestaan:

1. voor 't grootste deel uit praepositiones met hare casus: *imprīmis* in de eerste plaats, *illico* terstond (eigenl. ter plaatse, *in loco*), *dēnuō* op nieuw (*de novo*), *admodum* zeer, *propediem* eerstdaags, *intereā* ondertusschen, *posteā* daarna, *posthāc* na dezen, hierna, *adeō* zoozeer, *invĭcem* wederkeerig;

2. uit andere woorden: *māgnopere* zeer, *quantopere*, *tantopere*, *summopere*, *quārē* waardoor, *postrīdiē* den volgenden dag (*posterō diē*), *prīdiē* daags te voren, *dēsuper* van boven af, *īnsuper* daarenboven, *subinde* dadelijk daarna, *perinde* eveneens, *deinde* daarna, *interdum* somtijds;

3. uit geheele uitdrukkingen en zinnen: *nūdius tertius* eergisteren [*nunc dius* (= dies, vgl. *diu; interdiu*) *tertius*, nu (is het) de derde dag]; *scīlicet (scīre licet)*, te weten, natuurlijk! *vidēlicet (vidēre licet)* natuurlijk, het is duidelijk; *forsitan* misschien [*fors sit an* 't mag (kan) geschieden], *dumtaxat* (dat is: *dum taxat aliquis*, wanneer men schat, taxeert), nauwkeurig, ten minste, in zooverre ezv.

VIERDE DEEL.

DE SYNTAXIS.

HOOFDSTUK I.

HET NOMEN.

A. Casus recti. Congruentia.

I. De nominativus.

§ 357. De nominativus is, evenals in onze taal, de naamval van het onderwerp of subject.

AANM. Onderwerp is eene vertaling van *subiectum* (*subicio* onderwerpen, ten grondslag leggen), gezegde van *praedicatum* (*praedīco* iets zeggen van het een of ander), koppelwoord van *copula* (koppel, verbinding); voorwerp van *obiectum* (*obicio* voorwerpen, in den weg stellen), bijstelling van *appositio* (*appōno* bij iets plaatsen). Eene bepaling heet *attribūtum* (eigenlijk: het toegekende, toegedeelde).

Op hun beurt zijn *subiectum*, *praedicatum*, *obiectum*, gelijk trouwens de meeste latijnsche grammatische termini (vgl. § 54. A.), aan het Grieksch ontleend: *τὸ ὑποκείμενον, τὸ ἀντικείμενον, τό κατηγορούμενον*.

a. De nominat. als subject.

§ 358. Het subject wordt, wanneer het een persoonlijk voornaamwoord is, alleen dán afzonderlijk uitgedrukt, zoo de nadruk er op valt, dus vooral in tegenstellingen: *amo*, *i*, *patimur*, *tonat*. Vgl. § 166.

Nos, nos consules, desumus rei publicae. — Si ego te fero, tu me feras.

§ 359. Het onbepaalde subject men wordt in het Latijn aldus uitgedrukt:

1⁰. door den **3den pers. plur.**, in de uitdrukkingen: *aiunt* men beweert, men zegt, *appellant* men noemt, *credunt* men gelooft, *dicunt* men zegt, *ferunt* men verhaalt, *narrant* men vertelt, *putant* men meent, *tradunt* men verhaalt, *vocant* men noemt, en *solent* men pleegt. — Bij deze werkwoorden wordt *homines* als subject gedacht.

Sus Minervam, ut aiunt, docet. — Platonem ferunt, ut Pythagorēos cognosceret, in Italiam venisse.

Zoo ook bij andere werkw., wanneer *vulgo* er bij staat: *Saturnum vulgo maxime colunt ad occidentem.*

2⁰ door den **1sten pers. plur.**, wanneer de spreker zich zelven mede insluit: *Quae volumus credimus libenter. – Sermone eo debemus uti, qui natus est nobis, ne peregrina verba inculcantes rideamur.*

3⁰ door den **2den pers. sing.**, wanneer men in het algemeen spreekt, maar zich iemand denkt, tot wien men zijne woorden richt; het werkwoord staat dan in den **coniunctivus**:
Nulla est excusatio peccati, si amici causa peccaveris. – Agere quod agas considerate decet. Zie § 519;

4⁰ door het **passivum**, onpersoonlijk bij intransitiva, peroonlijk bij transitiva:
Negat Epicurus iucunde posse vivi nisi cum virtute vivatur. – Etiam in secundissimis rebus maxime est utendum consilio amicorum. — Druides magnum numerum versuum ediscere dicuntur. — In sepulcro Scipionum putatur Ennius esse constitutus ex marmore;

5⁰ door ***aliquis*** of ***quis:***
Dicet aliquis: unde tibi haec nota sunt? — Praeclare Socrates hanc viam ad gloriam proximam dicebat esse, si quis id ageret, ut qualis haberi vellet, talis esset.

AANM. Wanneer een **infinitivus** voorafgaat zonder uitgedrukt subject, kan *aliquis* of *quis* ook wegblijven: *Difficile est in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conveniat.*
Zoo ook bij *inquit*, zegt men: *Vide, inquit, ne veteranos offendas.*
Deze constructie, die eenige malen bij Cicero voorkomt, schijnt eene navolging van het Grieksch te zijn; men vergelijke bijv.: ἀμαθία ἐστὶν οἴεσθαι εἰδέναι ἃ οὐκ οἶδεν (Plato Apol. 29 B) met *haec autem opinatio est iudicatio se scire, quod nesciat* (C. Disp. T. IV, 26): deze meening nu is een oordeel, dat men weet, wat men (inderdaad) niet weet.

b. Congruentia van subject en praedicaat.

§ 360. Het praedicaat stemt met het subject overeen (*congruit*, vandaar congruentia):
a) wanneer het een *werkwoord* is, in persoon en getal;
b) wanneer het een *substantivum* is, in naamval en getal;
c) wanneer het een *adiectivum* of *pronomen* is, in geslacht, getal en naamval.

Evenals *esse* zijn, dienen ook andere werkwoorden, die een wijze van zijn te kennen geven, als koppelwoorden: *fio*, *evādo*, *existo* ik word, *maneo* ik blijf, *videor* ik schijn.

Sepulcra sanctiora fiunt vetustate. – Apud nos videmus, qui oratores evadere non potuerint, eos ad iuris studium devenire. – Cicero Roscio Amerino causa patronus exstitit. – Causa manet eadem. – Terra si tibi parva, ut est, ita videtur, haec caelestia semper spectato.

AANM. Evenals de overige werkw., hier genoemd, komt ook *esse* zelfstandig voor en beteekent dan: zich bevinden, gesteld zijn, gaan; het heeft dan natuurlijk adverbia als bepalingen: *Iugurtha effecit ut ubivis*

tutius quam in meo regno essem. — Sic vita hominum est. — Patria est ubicumque est bene.

§ 361. Is het praedicaatssubstantivum een mobile (zie § 52, A. 3), dan stemt het niet slechts in naamval en getal, maar ook in geslacht met het subject overeen:

O vitae philosophia dux! tu inventrix legum, tu magistra morum et disciplinae fuisti. — Oraculum erat datum, si rex interfectus esset, victrices Athenas fore.

Is het praedicaatssubstantivum een commune, (§ 52, A. 3), dan neemt een adiect. of partic., dat er bij staat, het geslacht van het subject aan: *Num igitur sacerdotem illam civem Romanam factam, non esse arbitramur? — Tempestivi convivii, amoeni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio.*

§ 362. Wanneer het werkwoord nader bij het praedicaatssubstantivum staat dan bij het subject, dan richt het zich naar het eerste:

Non omnis error stultitia est dicenda. — Contentum suis rebus esse maximae sunt certissimaeque divitae.

§ 363. Wanneer er twee of meer subjecten in een zin zijn, dan gelden deze regels:

A. 1º het praedicaat staat in 't enkelvoud, wannaar het begrip van de éénheid op den voorgrond treedt, wat bijna altijd geschiedt, wanneer de subjecten zijn namen van dingen of collectiva:

Senatus populusque Romanus voluit. — Ius et iniuria natura diiudicatur;

2º het praedicaat staat in 't meervoud, wanneer het begrip der veelheid op den voorgrond treedt, wat het meest geschiedt, wanneer de onderwerpen namen van personen zijn:

Romulus et Remus icti conciderunt;

3º vat men ieder subject afzonderlijk op, dan wordt het praedicaat bij het eerste of ook bij het laatste geplaatst en stemt daarmede overeen:

Homerus fuit et Hesiodus ante Romam conditam. — Mens et animus et consilium et sententia civitatis posita est in legibus.

AANM. Wanneer subjecten door *et-et*, *nec-nec*, *aut-aut*, *sive-sive* ezv. verbonden zijn, staat het praedicaat gewoonlijk in het enkelvoud: *Et Brutus et Cassius multis iam in rebus ipse sibi senatus fuit, — nec enim nunc primum aut Brutus aut Cassius salutem libertatemque patriae legem sanctissimam iudicavit.*

§ 364. B. Zijn de subjecten van verschillend geslacht, dan staat het praedicaat:

1º bij persoonsnamen in het manlijk,

2º bij zaaknamen in het onzijdig geslacht,

3⁰ bij zaak- en persoonsnamen gemengd, in het geslacht van het woord, dat door plaats of beteekenis het meest bij het praedicaat past:

Pater mihi et mater mortui sunt. – Labor voluptasque societate quadam inter se naturali sunt iuncta. – Rex regiaque classis una profecti sunt. – Populi provinciaeque liberatae sunt.

AANM. 1. Wanneer al de subjecten vrouwelijke zaaknamen zijn, mag het praedicaat ook in 't neutrum plurale staan, maar niet bij manlijke: *Metellus, ubi ira et aegritudo permixta sunt, ultum iniurias festinat.*

AANM. 2. Zijn de subjecten van verschillenden persoon, dan gaat de 1ste pers. boven den 2den, de 2de boven den 3den: *Pater, ego, fratres mei, illo bello pro vobis arma tulimus. – Errastis, vehementer et tu et nonnulli collegae tui.* (Vgl. § 406.)

§ 365. Somtijds vindt men het praedicaatsadiectivum in het neutrum, ofschoon het subject masc. of femin. is; het adiectivum moet dan als een substantivum opgevat worden (iets, een ding, een wezen): *Turpitudo peius est quam dolor. — Varium et mutabile semper femina.*

§ 366. Het praedicaat komt somtijds niet overeen met het subject, wat den vorm betreft van dit laatste, maar wel wat de beteekenis aangaat; men noemt eene dergelijke constructie naar den zin of de bedoeling: Constructio ad sententiam.

Cum tanta multitudo lapides ac tela coicerent, in muro consistendi potestas erat nulli. – Capita coniurationis virgis caesi ac securi percussi sunt. – Doch Cicero: *Duo haec capita nata sunt post homines natos taeterrima et spurcissima, Dolabella et Antonius. – Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc iudicium vides.*

§ 367. Wanneer pronomina relativa, demonstrativa, determinativa of interrogativa subject zijn en een **praedicaatssubstantivum** bij zich hebben, richten zij zich in geslacht en getal naar dat substantivum:

Wij zeggen: *Dat is mijne schuld.* In 't Latijn zegt men: *Haec mea culpa est* (C. Brut. 133); letterlijk: *deze (schuld) is mijne schuld.*

Animal hoc providum, sagax, quem vocamus hominem, generatum est a supremo deo. – (Socrates docuit) hanc esse mortem, quam nos vitam putaremus. – Idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia est. – Nescio, inquit, quae causa odii fuerit.

AANM. 1. Na Cicero en bij dichters wordt van dezen regel dikwijls afgeweken: *Nec sopor illud erat* Verg. A. 3, 173. – *Si hoc profectio et non fuga est* Liv. 2, 38, 5. – *Non enim preces sunt istud, sed efflagitatio intempestiva* Tac. Ann. 2, 38.

AANM. 2. Wanneer het pronomen niet subject, maar praedicaat is, gebruikt men evenals in onze taal het neutrum: *Num propterea idem voluptas est, quod indolentia? – Quid est pietas nisi voluntas grata in parentes?*

§ 368. In onze taal congrueert eene praedicatieve bepaling bij werkwoorden, als noemen, heeten, prijzen ezv., in naamval met het subject in den passieven vorm of met het object in den actieven: ik noem hem mijnen beschermer; hij wordt mijn beschermer genoemd. Deze congruentie strekt zich in het Latijn over veel meer werkwoorden uit, namelijk ook over die, waarbij wij als, tot, voor gebruiken; bijv:

maken tot: **facere, reddere:** *facere aliquem heredem* iemand (tot) erfgenaam maken; *reddere aliquem sibi amicum* iemand zich tot vriend maken;

benoemen, kiezen tot: **creare, dicere, eligere:** *creatus est consul* hij is tot consul gekozen; *dicere aliquem dictatorem* iemand tot dictator benoemen; *ille legatus electus est* hij is tot gezant gekozen;

houden, aanzien voor, beschouwen als: **ducere, habere, putare** (meest in 't pass. Zie Aanm. 1): *hoc turpe duco* dit houd ik voor schandelijk; *habetur homo minus idoneus* hij wordt voor minder geschikt gehouden, men houdt hem voor minder geschikt; *eum egregium civem puto* ik houd hem voor een uitstekend burger.

Ennius sanctos appellat poëtas. – Est hostis a senatu iudicatus Antonius. – Testamento fecit heredem filiam. – Omnes eius comites sibi amicos reddidit. – Mortuo rege Pompilio Tullum Hostilium populus regem comitiis curiatis creavit. – Consul dictatorem T. Manlium Torquatum ex auctoritate senatus dixit. – Est boni consulis suam salutem posteriorem salute communi ducere. – Cleombrotus se ex altissimo praecipitavit muro, cum legisset hanc esse mortem, quam nos vitam putaremus. – Athenis tenue caelum, ex quo etiam acutiores putantur Attici. – Tenes apud Tenedios sanctissimus deus habetur.

Aanm. 1. *Maken* verbonden met een praedicaatsadjectief vertale men liefst door *facere*, niet door *reddere* (Fr. *rendre*): *vitam beatam facere* het leven gelukkig maken; *aliquem benevolum facere* iemand welwillend maken (stemmen).

Bij *putare*, *ducere* ezv. kan men ook *in*, *pro*, (*in*) *numero*, *loco* gebruiken; bij *habere* is dit in 't actief zelfs noodzakelijk, wanneer het beteekent houden voor, aanzien voor, behandelen als:

Verres ausus est pro nihilo res sanctissimas ducere. – Germani deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt. – In Gallia plebes paene servorum habetur loco.

Maar bij *habere* = hebben tot of als, wordt geen voorzetsel of iets dergelijks gebruikt: *Habebat rhetor iste discipulos adulescentis quosdam locupletis.*

Aanm. 2. Ten onrechte beschouwt men gewoonlijk deze werkwoorden als zulke, die eenen dubbelen accusativus regeeren (§ 382 en vlgg.): de tweede accus. hangt niet van het werkw. af, maar staat als eene praedicatieve bepaling bij het voorwerp. Ook in andere naamvallen bestaat dezelfde congruentie:

Galli pro victimis homines immolant administrisque ad ea sacrificia druidibus utuntur. — *Mihi consuli designato, Catilina, insidiatus es.* — *Dolabella hesterno die hoste decreto bellum gerundum est.*

3. Appositie en Attribuut.

§ 369. De appositie (§ 357, Aanm.) stemt met het substantivum, waarbij zij behoort, in naamval en, wanneer het kan, ook in geslacht en getal overeen. Eene appositie bij meer dan één subst. staat in het meervoud.

Voluptates, dominae blandissimae, animum a virtute detorquent. — *Venit mihi in mentem duos clarissimos viros, Tiberium et Gaium Gracchos, plebem in agris publicis constituisse.*

§ 370. Het praedicaat richt zich dikwijls niet naar het subject, maar naar de appositie, wanneer deze naderbij staat: *Antonio et Crasso, cum summi essent oratores, duae res maximae, altera alteri defuit.*

§ 371. Adverbiale apposities, dat wil zeggen, bijstellingen, die men door een bijwoordelijken zin kan omschrijven, worden alleen dán door *ut*, *velut*, *tanquam*, *quasi* = als, voorafgegaan, wanneer niet eene werkelijkheid, maar een gelijkenis wordt uitgedrukt:

Cicero consul interitu rem publicam liberavit. — *Senex in patriam revertor (Hannibal), unde puer profectus sum.* — *Ex vita discedo tamquam ex hospitio, non tamquam ex domo.* — *Parentem veretur ut deum, amat vero ut sodalem, ut fratrem.* — Zie verder § 651, B.

§ 372. Een attribuut, 'tzij een adiectivum, 'tzij een participium, dat bij meer dan een substantivum behoort, congrueert gewoonlijk met het naastbij staande; wanneer de geslachten verschillen, kan men voor de duidelijkheid het attribuut herhalen:

Hominis utilitati agri omnes et maria parent. — *Cuncta maria terraeque patebant Romanis.* — *Omnes terrae Cn. Pompeio atque omnia maria sunt permissa.*

II. De vocativus.

§ 373. De vocativus kan ook bepalingen bij zich hebben of bijstellingen. Wanneer men met nadruk of verheffing spreekt, gebruikt men de interiectie **o!** De vocativus wordt gewoonlijk niet vooraan geplaatst, maar tusschen andere woorden ingeschoven of achteraan gesteld:

O post hominum memoriam fortissimi atque optimi consules! — *O paterni generis oblite!*

Aanm. Somtijds wordt de nominativus als vocativus gebruikt; zie § 100, A. 2.

B. Casus obliqui. Rectio.

I. De accusativus.

a. 1) *De accusativus van het object.*

§ 374. Evenals in onze taal staat ook in het Latijn het rechtstreeksche voorwerp bij transit. werkwoorden in den accusativus.

Bij omzetting in het pass. wordt door vertaald door *ab*, wanneer er een persoonsnaam op volgt, anders alleen door den ablatief:

Karthaginem atque Numantiam, duas urbes potentissimas, Scipio delevit; passief: *Karthago atque Numantia, duae urbes potentissimae, a Scipione deletae sunt.*

AANM. Over *ab* bij zaaknamen vgl. § 426, A. 2.

§ 375. Transitiva zijn in het Latijn ook de volgende werkw.:

deficere	ontbreken
fugere	ontgaan, vluchten voor
effugere	ontkomen aan, vermijden
subterfugere	zich onttrekken aan, vluchten voor
ulcisci	zich wreken op, zich wreken wegens
curare	zich bekommeren om
consōlari	troosten over.

Tempus te citius quam oratio deficiet. – Mulier abundat audăciā, consilio et ratione deficitur. – Id sum dicturus quod illos fugit. – Mors fugitur. – Themistocles non effugit civium suorum invidiam. – Ulixes simulatione insaniae militiam subterfugere voluit. – Caesar (Rhenum) traducere exercitum constituit, ut Sugambros ulcisceretur. – Sed tu, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? – Gloria brevitatem vitae posteritatis memoriā consolatur.

Men zegt echter ook: *ulciscor aliquem* iemand wreken; *se ulcisci* zich wreken; *ulcisci mortem alicuius* den dood van iemand wreken; – *consolari aliquem* iemand troosten; *de morte aliquius* over den dood van iemand; *inani spe se consolari* zich troosten met een ijdele hoop; *spes me consolatur* de hoop troost mij.

AANM. 1. Somtijds doch niet altijd, kan men een Nederlandsch transitivum voor het Latijnsche in de plaats stellen: *deficere* begeven: *vires me deficiunt; fugere* vermijden: *Cum concilia conventusque hominum fugeret* Caes. B. C. 1, 19, ezv.

Zoo ook: *parare bellum* den oorlog voorbeiden, of liever: zich ten oorlog toerusten; *mutare vestem* van kleed verwisselen;

excusare morbum als verontschuldiging ziekte opgeven, of: zich verontschuldigen wegens ziekte; doch ook: *excusare aliquem alicui* (*apud aliquem*) en *se excusare de aliqua re;*

manere blijven, maar ook wachten op iemand, wachten trans., bijv.: *aliud fatum me manet* een ander lot wacht mij C. Phil. 13, 45; *manebo te domi* ik zal u tehuis wachten Hor. Ep. 1, 5, 3.

AANM. 2. Wanneer *deficere* beteekent: van iemand afvallen, afvallig worden, dan construeert men *deficere ab aliquo* (*ad aliquem*); *deficere animo* (§ 438, A. 2) beteekent: den moed verliezen, laten zinken.

Fugere of *effugere ex* is vluchten of ontsnappen uit, bijv.: *Ex urbe fugit Antonius* C. Phil. 3, 2. — *Rex ipse e manibus effugit* C. de imp. Pomp. 22.

AANM. 3. *Sequi* volgen en zijne composita: *adsequi*, *consequi*, *insequi*, *persequi*, *subsequi* hebben den accusativus, maar *obsequi* zich schikken naar, toegeven aan heeft den dativus: *Obsequar voluntati tuae.*

§ 376. Vele verba, vooral die eene gemoedsbeweging of de uiting daarvan te kennen geven, kunnen transitief gebruikt worden, hoewel zij gewoonlijk intransitief zijn:

canere	zingen; bezingen: *fata* de lotgevallen;
dolēre	zeer doen: *pes dolet;* smart voelen: *laesi dolent;* betreuren: *filii mortem;*
gemere	zuchten; bejammeren, zuchten over: *malum;*
horrēre	beven; beven voor: *iudicem;*
indignari	verontwaardigd zijn: *factum* over een feit; zelden *de aliqua re*, bijv.: *de iugulatione oppidanorum:* over de vermoording der bewoners van de stad;
lamentari	jammeren; bejammeren: *calamitatem* een onheil;
ludere	spelen; bespotten, beet nemen: *aliquem;*
lugēre en *maerēre*	treuren; betreuren: *mortem filii*, *calamitatem;*
mirari	zich verwonderen; zich verwonderen over, bewonderen: *stultitiam*, *vas;*
queri	klagen; klagen over, beklagen: *iniquitatem praetoris;* doch ook dikwijls *de aliqua re*, bijv.: *de iniuria;*
reformīdare	huiveren; vreezen voor, duchten: *bellum*, *invidiam;*
ridēre	lachen; lachen om iets, uitlachen: *amentiam;*
spērare	hopen; hopen op: *consulatum; despērare* wanhopen aan: *salutem;*
tacēre, *silēre*	zwijgen; verzwijgen: *aliquid;* maar ook *de aliqua re* over, van iets: *de me ipso.*

Verres crimen et iudicium horruit. — *Genus est hominum qui honores, quos quieta re publica despērant, perturbata se consequi posse arbitrantur.*

AANM. De accus. bij *desperare* is de gewone constructie (vooral het participium *desperatus* hopeloos, wanhopig, komt zeer dikwijls voor), maar goed is ook de dativus: *Saluti desperare vetuit* C. pro Cluent. 86 Ook kan men zeggen: *desperare de.*

§ 377. Vele intransitieve werkwoorden, vooral die eene beweging uitdrukken, worden transitief door samenstelling met de praeposities *circum*, *praeter*, *trans:*

circumire	rondom gaan,	omtrekken, omsingelen: *portas*, *postes;*
circumvenire		omsingelen: *legiones;*
circumstare		omringen: *tribūnal* den rechterstoel;
circumsistere		rondom gaan staan: *mercatōres;*
circumsedēre		belegeren: *Mutinam* (Modena);
praeterire, *praetergredi*		voorbijgaan: *domum*, *castra;*
praetervehi		voorbijvaren: *insulam;*
transire, *transgredi*		overgaan: *mare flumen.*

Hostes undique circumventi fuga salutem petiverunt. — *Dies et noctis omnia nos undique fata circumstant.*

Ook andere praeposities hebben somtijds denzelfden invloed, bijv.:

adire	bezoeken	*obire*	aanvaarden, waarnemen
aggredi	aanvallen	*obsidēre*	bezet houden, blokkeeren
alloqui	aanspreken	*percurrere*	doorloopen
inire	betreden, inslaan	*subire*	op zich nemen, ondergaan.

AANM. Sommige dezer werkwoorden kunnen ook anders worden geconstrueerd met verschil van beteekenis: zie § 460.

§ 378. Intransitieve werkwoorden kunnen een substantivum van denzelfden stam of van verwante beteekenis bij zich nemen in den accus., gewoonlijk met eene bepaling er bij. Men noemt dezen accus. eenen verbalen accusativus:

Ego vestros patres vivere arbitror et eam quidem vitam, quae est sola vita nominanda.

Zoo ook: *iurare ius iurandum* een eed zweren; *servitutem servire* in slavernij dienen; *cursum currere* een loop loopen.

Met deze zegswijze verwant zijn de volgende: *Sanguinem nostrum sitiebat* hij dorstte naar ons bloed C. Phil. 5, 20. *Scelus anhēlat* hij ademt boosheid C. Cat. 2, 1. *Redolēre antiquitatem*, niet frisch meer rieken, muf zijn, een ouderwetsch reukje hebben C. Br. 82. *Crocum sapere* naar saffraan smaken (rieken) C. de Or. 3, 99.

§ 379. De acc. van het neutrum van pronomina en adiectiva numeralia (*unum*, *multa*, *pauca*) wordt gebruikt bij vele werkwoorden, die anders niet met eenen accusativus verbonden worden. Zoo zegt men:

utrumque laetor	over beide zaken verheug ik mij	maar:	*hac re laetor*
id semper studuit	daarop heeft hij zich altijd toegelegd	„	*ei rei studeo*
idem possum gloriari	op hetzelfde kan ik mij beroemen	„	*eadem re glorior*

hoc cogor	hiertoe word ik gedwongen	maar: *cogere aliquem ad aliquam rem*
hoc solum pugnatur	hierover alleen loopt de strijd	" *pugnare de aliqua re*
quod dubitari non potest	waaraan niet getwijfeld kan worden	" *dubitare de aliqua re*
multa admonemur	op vele dingen worden wij opmerkzaam gemaakt	" *de multis rebus admonemur.*

Haec turpe est dubitare philosophos, quae ne rustici quidem dubitent. Zie ook §§ 383 en 384.

§ 380. Eenen accus. van den persoon regeeren de impersonalia:

miseret me	ik heb medelijden
paenitet me	ik heb berouw
piget me	het verdriet mij
pudet me	ik schaam mij
taedet me	het walgt, verveelt mij.

De persoon of de zaak, die de gewaarwording veroorzaakt (het oorzakelijke voorwerp), staat in den genetivus; vgl. § 414.

Me tui miseret. — Me erroris mei paenitet. — Me civitatis morum piget taedetque. — Geminat peccatum, quem delicti non pudet.

§ 381. Ook *deceo* passen, betamen, en *dedeceo* niet passen, niet betamen, regeeren eenen accus. van den persoon.

Het subject dezer werkwoorden is in den regel een pronomen van het onzijdig geslacht of een accus. cum infinitivo; het kan echter ook een substantief zijn.

Quid deceat vos, spectare debetis. — Oratorem irasci minime decet, simulare (iram) non dedecet. — Hunc virum decet muliebris ornatus. — Illa ornamenta me non decent.

2) *De dubbele accusativus.*

§ 382. Twee accusativi, éénen van den persoon en éénen van de zaak, regeeren *docēre* leeren met zijne composita en *cēlāre* verbergen:

Eloquendi vis efficit, ut ea, quae scimus, alios docere possimus. — Iuventutem Catilina mala facinora edocebat. — O virum simplicem qui nos nihil celet. — Rem populum docento. C. de legg. 3, 11.

Men zegt echter ook: *docere aliquem de aliqua re* iemand kennis geven van iets; *celare aliquem de aliqua re* iemand onkundig houden van iets.

Het passief van:

docere aliquem aliquid	is *discere aliquid*
celare aliquem aliquid en *celare aliquem de aliqua re*	is *celari de aliqua re.*

AANM. 1. 't Partic. *doctus* wordt in goed proza slechts met den ablat. verbonden (§ 452): *D. Brutus fuit homo et Graecis doctus litteris et Latinis.* Met den acc. neutr. van een pronomen kan men natuurlijk altijd zeggen: *id docemur*, *illud dux celatur* (§ 379).

AANM. 2. Het eigenlijke passief van *doceo* wordt door Cicero zelden gebruikt: „*An sum etiam nunc vel Graece loqui vel Latine docendus?*"

§ 383 *a*) De werkwoorden:

postulare vorderen, *petere* verlangen, *quaerere* vragen hebben de constructie *aliquid ab aliquo* iets van iemand.

Bij *quaerere* kan in plaats van *ab* ook *ex* gebruikt worden.

Nullum a vobis praemium virtutis postulo. — Spartiatae oraculum ab Iove Dodonaeo petiverunt. — Quaerunt a me ubi sit pecunia. — Alius ex alio causam tumultus quaerit.

AANM. 1. Men kan in 't passivum zeggen: *a me brevitas postulatur* men verlangt kortheid van mij (Cic. p. Quinct. 34) – doch men vermijdt deze constructie liever om niet onduidelijk te zijn (door mij, § 374).

b) De werkwoorden *flagitare* en *poscere* eischen, hebben zoowel de constructie *aliquid ab aliquo*, als *aliquem aliquid:*

Mercedem (Ennius) flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria. — Verres unus parentes pretium pro sepultura liberum poscebat. — Cotidie Caesar Aeduos frumentum flagitabat.

c) de werkwoorden *orare* en *rogare* bidden, vragen, verzoeken, hebben:

oro, rogo aliquem **ut**	ik vraag, verzoek iemand, dat hij
rogo (interrogo) aliquem **de**	ik vraag iemand naar (over) iets
oro, rogo aliquem aliquid	ik bid, vraag iets van iemand.

Deze laatste constructie wordt echter alleen dan gebruikt, wanneer de zaak door een pronomen of adiect. numerale in 't onzijdig geslacht wordt uitgedrukt (zie § 379).

Rogat oratque te ut sibi liceat vitam in egestate degere. — Socrates pusionem quendam interrogat de dimensione quadrati.

Id postremum parentes suos liberi orabant, ut levandi cruciatus sui causa lictori pecunia daretur. — Te in extremo pauca de ipsa causa rogabo. — Ad ea quae rogati erunt, mihi parati sint respondere.

AANM. 2. Ook vindt men den dubbelen acc. bij *rogare* in de vaststaande uitdrukking, in den Romeinschen senaat steeds gebruikt: *rogo aliquem sententiam* iemand naar zijne meening vragen, passief *aliquis rogatur sententiam a me.* – In het gewone leven zeide men: *interrogo te quid sentias* ik vraag u naar uw gevoelen.

Interrogabatur quid de Ti. Gracchi morte sentiret. — L. Tarquinius antiquos patres priores sententiam rogabat. — Primus rogatus (est) sententiam.

§ 384. Twee accus. kunnen ook staan bij *monēre, admonēre, hortari* en enkele andere werkwoorden, wanneer de zaak door het neutrum van een pron. of van een adiectivum numerale wordt uitgedrukt, vgl. § 379: *Illud me praeclare admŏnes. — Aliud quiddam ingenia me hortantur vestra et aetates. — Non audimus ea, quae ab natura monemur.*

§ 385. Eindelijk vindt men twee accusativi nog bij sommige werkw., die, op zich zelf reeds transitief zijnde, bovendien nog samengesteld zijn met praeposities, die eenen accus. regeeren, vooral bij *tradūco, traicio, transporto;* in 't passief blijft de plaats in den accusativus staan.

Caesar equitum magnam partem flumen traiecit. — Caesar deterrere potest, ne maior multitudo Germanorum Rhenum traducatur.

AANM. Slechts zelden wordt de praepositie van het werkwoord herhaald: (*Caesar postulavit*) *ne quam multitudinem hominum amplius trans Rhenum in Galliam traduceret* (*Ariovistus*) Caes. B. G. 1, 35, 3.

3) *De accusativus in elliptische zinnen.*

§ 386. Somtijds staat een accusat. in een elliptischen zin; het regeerende werkwoord is weggelaten, omdat het uit den zin gemakkelijk kan worden opgemaakt: *Quid multa?* namelijk *dicam. — Manum de tabula!* namelijk *tolle. — Fortes fortuna*, namelijk *adjuvat.*

b 1) *De accusativus tot aanwijzing van de richting, het doel en de uitbreiding in ruimte en tijd.*

§ 387. De namen van steden en kleine eilanden, benevens de appellativa **domus** en **rus,** staan op de vraag: waarheen? in den accusativus zonder praepositie:

Cicero cum venisset Athenas studium philosophiae renovavit. — Corcyram bellissime navigavimus. — Constituerunt optimum esse domum suam quemque reverti. — Rus ex urbe tamquam e vinculis evolaverunt.

AANM. 1. Wanneer een appellativum, als *urbs, oppidum, insula,* bij den eigennaam staat of als appositie gebezigd wordt, gebruikt men daar vóór de praepositie; dus:

venire Romam
venire in urbem Romam
venire Romam, in urbem maximam Italiae.
Demaratus Corinthius dicitur se contulisse Tarquinios, in urbem Etruriae florentissimam. — Consul in oppidum Cirtam pervenit.

AANM. 2. *Ad* bij den naam van eene stad beteekent: naar de omstreken van: *Caesar ad Genăvam pervenit.*

AANM. 3. Deze accusativus kan ook van een substantivum verbale afhangen: *domum reditionis spes* Caes. B. G. 1, 5, 3: hoop op den terugkeer naar huis, d. i. hoop om naar huis, naar het vaderland, terug te keeren (§ 629).

§ 388. De accusativus staat verder om de uitbreiding in ruimte en tijd aan te wijzen, op de vragen: hoe lang (van tijd en plaats), hoe breed, hoe hoog, hoe diep, hoe ver, hoe oud?

Milites aggerem latum pedes trecentos et triginta, altum pedes octoginta extruxerunt. — A recta conscientia traversum unguem non oportet discedere. — Duodequadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius. — Quinque et viginti natus annos dominatum occupavit.

Aanm. 1. Wanneer men den afstand opgeeft, kan men ook den ablat. gebruiken. Men zegt gewoonlijk: *abesse spatio* en *distare intervallo* met een genet. bij *spatio* en *intervallo*. Zie § 341.

Aanm. 2. Wanneer men vraagt: hoe diep? staat altijd *altus*, nooit *profundus*. In de plaats van *magnus* en *crassus* met den accus. gebruikt men *magnitudine* en *crassitudine* met den genet.: *clavi ferrei digiti pollicis crassitudine* Caes. B. G. 3, 13, 4 ijzeren bouten van een duim dik. Ook zegt men: *in altitudinem*, *in longitudinem*, *in latitudinem* met genetivus, ter hoogte van, ter lengte van, ezv.

§ 389. Tot dezen accusativus der uitbreiding in ruimte en tijd wordt ook de accus. gerekend in enkele adverbiale uitdrukkingen als: *magnam partem* grootendeels, *id genus* van die soort, *id temporis* om dien tijd, *id aetatis* van dien leeftijd, ezv. en adverbia als: *multum*, *summum*, *ceterum*, *cetera* overigens *(accus. adverbalis)*; zie § 353.

Suebi non multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt, multumque sunt in venationibus. — Varro venit ad me et quidem id temporis, ut retinendus esset.

2) *De accusativus bij praepositiones.*

§ 390. Ter nadere bepaling van de richting, het doel en de uitbreiding in ruimte en tijd, welke door den accusativus aangewezen worden, dienen voorzetsels:

1) **ad** *a*) van plaats: naar, tot (tot aan), tegen: *Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenaeos montes pertinet. — Ad fluctum aiunt declamare solitum Demosthenem.* — bij, aan: *Mater mihi ad pedes misera iacuit. — Bello Punico secundo exercitus populi Romani ad lacum Trasumenum interiit.*

b) van tijd: tot (tot aan): *Sophocles ad summam senectutem tragoedias fecit. — Ad tempus* op (den juisten) tijd, doch ook: voor een (korten) tijd, een tijd lang. — *Ad tempus veniebant. — Perturbatio animi plerumque brevis est et ad tempus.* — omstreeks, tegen: *Domum ad vesperam rediit.* — bij, onder: *Mos apud maiores fuit, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes.*

c) overdrachtelijk: bij getallen: aan, bij, ongeveer: *Antonius Brundisii ad trecentos civis trucidavit. — Ad unum omnes* of *omnes ad unum* allen tot op den laatste toe. — *De amicitia omnes ad unum idem sentiunt.* — met betrekking tot, in vergelijking met: *Terra ad universi caeli complexum*

quasi puncti instar obtinet. — om een doel aan te wijzen: voor: *Ad templum monumentumque nostrum civitates pecunias decreverunt.* — Overeenkomstig, naar: *Vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum.*

2) **apud** bij, in de omgeving van iemand, drukt altijd een toestand van rust uit: *Apud Helvetios longe nobilissimus fuit Orgetorix.* — overdr.: *De sepulcris nihil est apud Solonem. — Apud me antiquorum auctoritas valet.* Zelden bij plaatsnamen, waar men gewoonlijk *ad* gebruikt.

3) **iuxtā** aan, bij, geeft onmiddellijke nabijheid te kennen: *Appius sepultus est iuxta viam Appiam ad quintum lapidem.* Cic. gebruikt het niet.

4) **penes** bij, in 't bezit, in de macht van iemand: *Eloquentia non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam universam rem publicam. — Cum penes unum est omnium summa rerum, regem illum unum vocamus.*

5) **prope** in de nabijheid van, bij, staat tegenover *procul* en is eigenlijk adverbium; doch zoowel de positivus als ook de comparat. en de superl. *propius* en *proxime* worden somtijds met den accus. verbonden als praepositiones: *Paucis annis post reges exactos plebes prope ripam Anienis ad tertium miliarium consedit. — Haec pars insulae est propius solis occasum. — Necesse est quam proxime Italiam esse.* — Niet zelden vindt men *prope ab: Propius a terra Iovis stella fertur.*

6) **propter** (voor **propiter* van *prope*) *a*) zeer dichtbij; Cicero gebruikt dit voorzetsel in de plaats van *iuxta: Fanum Chrysae est in agro propter ipsam viam, qua Assōro itur Hennam.* Vergl. het voorbeeld bij *iuxta.*

b) overdrachtelijk: wegens: *Propter frigora frumenta in agris matura non erant. — Brutus cessit Italiā, ne qua oreretur belli civilis causa propter se.* Zie § 405, A. 1.

7) **ante** voor, staat tegenover *post*, *a*) van plaats: het geeft te kennen, dat men iets vóór zich, voor oogen heeft; vandaar zeer dikwijls in allerlei verbindingen, bijv. *ante oculos: Non demonstretur, quod ante oculos est;* zoo ook: *ante oculos ponere, proponere, versari.*

b) van den tijd: *Homerus fuisse ante Romam conditam traditur.*

AANM. 1. *Ante* wordt in goed proza niet gebruikt om eene richting of beweging te kennen te geven; daarvoor gebruikt men *ad* of *in*, bijv.: *Aliquid ad iudicem deferre* iets voor den rechter brengen; *aliquem in ius* of *in iudicium vocare* iemand voor den rechter (het gerecht) dagen. Wanneer Caesar zegt: *Caesar equitatum omnem ante se mittit* en Cicero: *ante pedes Pythii pisces abiciebantur,* dan moet men die zinnen op soortgelijke wijze verklaren als *in* met den ablat. bij *pono, colloco, constituo,* bij welke werkwoorden ook *ante* voorkomt; zie § 445.

AANM. 2. *Ante* wordt in goed proza ook niet gebruikt om een voorkeur, een voorrang te kennen te geven, waarvoor men *praeter* bezige; dus: *praeter alios, praeter ceteros* vóór anderen, d. i. boven anderen. Zie 10) *praeter.* — Uitmunten boven anderen is *excellere ceteris*, niet *ante ceteros*. Bij latere prozaschrijvers en bij dichters vindt men in dien zin ook: *ante omnes, ante omnia, ante alios, ante ceteros;* in proza gebruike men deze uitdrukkingen alleen, wanneer plaats of tijd wordt aangeduid.

8) **post** achter, na; *a*) van plaats: *Germani post tergum clamore audito se ex castris eiecerunt.*

b) van tijd: *Unus adhuc fuit post Romam conditam, cui res publica se totam traderet, L. Sulla.*

9) **pōne** achter, wordt in goed proza niet meer gebruikt, het is verouderd.

10) **praeter** voorbij, langs: *Eurōtas praeter Lacedaemonem fluit.* — overdrachtelijk: tegen, boven: *praeter spem, opinionem, modum* ezv.; voor, boven: *Phalaridis est praeter ceteros nobilitata crudelitas.* — behalve, buiten: *Ariovistus praeter se denos ut ad colloquium adducerent, postulavit.* Zie *ante.*

11) **secundum** langs (van *sequor): Caesar ipse sex legiones secundum flumen Elaver duxit.* — onmiddellijk na: *Tu haec nobis expones; sed opinor secundum hunc diem.* — *(In actione) vultus secundum vocem plurimum potest.* — overeenkomstig: *Stoici dicunt homini id esse in bonis ultimum secundum naturam vivere.*

12) **adversus** tegenover, tegen, jegens: *Sunt quaedam officia etiam adversus eos servanda, a quibus iniuriam acceperis.* — *Adversus rem publicam;* het tegengestelde is *e re publica.*

AANM. 3. Een oude vorm is advorsum: *Inscitia est advorsum stimulum calces iactare.*

13) **versus** -waarts, naar, wordt altijd achter zijn naamval geplaatst en is zoowel in dit opzicht, als wat de afleiding aangaat, gelijk aan ons -waarts: *orienten versus* oostwaarts, *Romam versus* naar Rome. Somtijds staat vóór het substantief nog *ad* of *in: ad Oceanum versus* naar den Oceaan toe.

14) **contra** tegenover, tegen: *contra Galliam* tegenover Gallië; — *contra naturam, spem, opinionem, mores, legem cett.* tegen de natuur ezv. *Potentia nos utimur pro salute bonorum, contra amentiam perditorum.*

15) **erga** jegens, wordt nooit van eene vijandelijke gezindheid gebruikt bij goede schrijvers: *Eodem modo erga amicos affecti simus, quo erga nosmet ipsos.*

16) **ob** voor, bij werkw. van rust: *ob oculos versari*, (vgl. *ante*); – wegens: *quam ob causam?* om welke reden, waarom? *ob hanc causam, ob eam causam, ob nullam causam, quam ob rem* ezv., maar nooit *ob me, ob id, ob ea, ob quod* en dergelijke. In bepaalde formules ook met een gerundivum, bijv. *ob rem iudicandam pecuniam accipere:* geld aannemen voor het beslechten van eene zaak.

17) **circum** om, rondom, alleen plaatselijk: *templa circum forum.* — *Terra circum axem se summa celeritate convertit et torquet.*

18) **circa** om, in de omgeving: *Circa Hennam lacus lucique sunt plurimi.* Het staat in goed proza niet voor:

19) **circiter** omstreeks: *Circiter meridiem exercitum in castra reduxit.*

20) **cis** aan deze zijde (op de vraag: waar?) staat tegenover *trans: Germani, qui cis Rhenum incolunt, sese cum Belgis coniunxerunt.*

21) **citra** naar deze zijde (toe) (op de vraag: waarheen?): *Decretum est, ut (Antonius) exercitum citra flumen Rubiconem, qui finis est Galliae, educeret.*

22) **trans** aan gene zijde, over, zoowel op de vraag waar? als waarheen? *trans Mosam mittere* over de Maas zenden; *trans Rhenum incolere* aan gene zijde van den Rijn wonen.

23) **ultrā** aan gene zijde, over (iets heen, verder), ook zoowel op de vraag waar? als waarheen? *Nihil est ultra illos montes usque ad Oceanum.*

24) **extrā** buiten, op de vraag waar? zoowel als waarheen? *Latrocinia nullam habent infamiam, quae extra fines cuiusque civitatis fiant. — Extra fines, extra cancellos egredi* buiten de perken gaan; — *extra periculum esse* buiten gevaar zijn.

25) **intrā** binnen: *Belgae Teutones Cimbrosque intra fines suos ingredi prohibuerunt. — Intra parietes.* — ook van den tijd: *Intra annum vicensimum* binnen zijn twintigste jaar.

26) **inter** tusschen (van *in*, zooals *propter* van *prope*), van plaats: *Inter fines Helvetiorum et Allobrogum Rhodanus fluit.* Vgl. *intra.* – van den tijd: *Silent leges inter arma.* – overdrachtelijk: *Sic homines inter se loquebantur. — Honestissimus inter cives* de achtingwaardigste onder de burgers.

27) **infrā** onder, beneden: *Infra lunam nihil est, nisi mortale et caducum praeter animos hominum; supra lunam sunt aeterna omnia. – Supra me Atticus accubuerat, infra Verrius. – Uri sunt magnitudine paulo infra elephantos.*

28) **suprā** boven, zie *infra: Ratio recta constansque supra hominem putanda est deoque tribuenda.*

29) **per** door: van plaats: *Flumen est Arar quod per fines Aeduorum et Sequanorum in Rhodanum influit.* – over: *Homines fusi per agros ac dispersi vagabantur.* – van tijd, om uitdrukkelijker een tijdsverloop te kennen te geven, dan door den accus. alleen: gedurende, – lang: *multos per annos* vele jaren lang; *per triennium* drie jaren lang. — bij persoonsnamen: door middel van: *Aliud per servos, aliud per liberos, per amicum aliud, aliud per inimicum inveniebant.* — ook bij zaaknamen, om den weg aan te duiden, waarlangs men zijn doel bereikt: *Hae pecuniae per vim atque iniuriam captae tibi fraudi esse debent. — Per litteras* schriftelijk; *per dolum atque insidias* door list en lagen; *per me licet* wat mij betreft, mag het; *per deos immortales* bij de onsterfelijke goden — *Per = propter: Per aetatem ad pugnam inutiles videbantur.*
Zie verder bij den Ablativus.

c. *De accusativus bij uitroepen.*

§ 391. De accusativus staat bij uitroepen van verwondering of droefheid; somtijds gaat eene interiectio vooraf.

Me miserum! te in tantas aerumnas propter me incidisse! — O fallacem hominum spem fragilemque fortunam! — O praeclarum custodem ovium, ut aiunt, lupum!

AANM. Bij *en* en *ecce* zie, ziedaar, staat gewoonlijk de nominativus in goed proza: *En causa, cur regem accuset. — Ecce tibi alter!* Vergelijk § 170, A. 5 *(Ecce homo).* — Bij *vae!* wee! staat gewoonlijk de dativus, zóo ook bij *ei* of *hei: Vae victis* wee den overwonnenen! *Ei mihi, quid faciam?* Ter. Adelph. 789, ai mij, wat zal ik doen!

Wanneer men niet uitroept, maar aanroept, gebruikt men den vocativus. Zie § 100, Aanm.

II. De Datīvus.

a. *De dativus commodi et incommodi.*

§ 392. De dativus geeft in 't algemeen, evenals in onze taal, den persoon (of de zaak) te kennen, aan of voor wien iets is of plaats vindt, die òf in zijn voordeel òf in zijn nadeel bij eenen toestand of handeling betrokken is *(dativus commodi et incommodi).*

Hij wordt dan ook voor het grootste deel bij dezelfde werkwoorden en bijvoeg. naamw. gebruikt, die bij ons den datief hebben, of waar wij de voorzetsels aan en voor gebruiken:

Brevis a natura nobis vita data est. — Carus fuit Africano superiori noster Ennius. — Non solum nobis divites esse volumus, sed liberis, propinquis, amicis maximeque rei publicae.

AANM. 1. Wanneer voor beteekent ter verdediging van wordt het door *pro* vertaald. Zie § 449.

AANM. 2. De dativus wisselt dikwijls met andere constructies af, somtijds met bijna onmerkbaar verschil in beteekenis: *E bestiarum corporibus multa remedia morbis et vulneribus elicimus;* doch ook *remedium tanti vulneris* C. ad fam. 5, 15, 1 en *remedium ad magnitudinem frigorum* C. Verr. 5, 26; (de meest gebruikelijke constructie is: *remedium, medicamentum, medicina* met den genetivus: *doloris medicamenta*, de Fin. 2, 22; *periculorum medicina* Sest. 51).

Men zegt wel: *legatus populi Romani* (genet. subj.) *legatus Caesaris* (genet. poss.) en zoo ook: *legatus sum Caesaris* (Caes. B. C. 1, 8 en 51), *cuius legatus erat* (C. de Off. 3, 79), maar, wannneer de gedachte aan hulpbetoon wordt uitgedrukt, zegt men altijd: *legatus sum alicui* ik ben legaat bij iemand, en zoo ook: *legatus fratri proficiscitur; legatus noster erat* (de Rep. 1, 23) en *tibi eram legatus* (2, 67). Ik ben gezant bij iemand: *legatus sum apud aliquem* C. de Sen. 43.

Zoo zegt men ook: *heres sum alicui: Cui tu es heres* Cluent. 49. — *Filiam bonis suis heredem instituit.*

Finem facere heeft den dat. en den genet.: *Finem orationi nostrae facimus. — Ne triumphus quidem finem facit belli?* Het gerundium altijd in den genet.: *Nox tibi finem dicendi fecit.*

Men zegt: *litteras dare ad aliquem* een brief aan iemand schrijven; *litteras dare alicui* iemand een brief geven om te bezorgen; maar *litteras mittere ad aliquem* en *litteras mittere alicui* wordt in gelijken zin gebezigd, ofschoon het eerste meer voorkomt: *litteras, quas Neroni mittis* C. Verr. 1, 80, *quas ad Neronem litteras misit*, 83. Maar altijd: *legatos mittere ad aliquem.*

AANM. 3. Somtijds hangt een dativus af van een substantivum verbale: *iustitia est obtemperatio scriptis legibus* C. de legg. 1, 42, het gehoorzamen aan geschreven wetten. Verg. § 387, Aanm. 3.

§ 393. Onder de werkw., die in 't Latijn eenen datief hebben, maar bij ons niet, merke men op:

blandiri	vleien	*minari*	bedreigen *(minitari)*
credere	gelooven	*nocēre*	benadeelen
bene dicere	goed spreken	*nubere*	trouwen
male dicere	kwaad spreken	*obtrectare*	verkleinen, benijden
confidere	vertrouwen *(fidere)*	*parcere*	sparen
diffidere	wantrouwen	*persuadēre*	overtuigen, overreden
fāvēre	begunstigen	*servire*	dienen
imminēre	bedreigen	*studēre*	zich toeleggen op
invidēre	benijden	*supplicare*	smeeken.
medēri	genezen		

Voluptas sensibus nostris blanditur. — Quis nobis credet, cui nos? — Imitari, Castor, potius avi mores debebas quam optimo viro male dicere. — Vestrae virtuti constantiaeque confido. — Sibi ipse diffidit. — Videntur non solum vivis, sed etiam mortuis invidere. — Efficit hoc philosophia: medetur animis, inanes sollicitudines detrahit. — Perditi homines tectis ac templis urbis minabantur. — Venus nupsit Vulcano. — Obtrectare alteri, quid habet utilitatis? — Non aetate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. — Orgetorix Helvetiis persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent. — Alii gloriae serviunt, alii pecuniae. — Germani a parvulis labori ac duritiae student. — Amicis eius omnibus pro te supplicabo.

AANM. 1. Ook hier is het verschil in constructie gevolg van eene andere opvatting; bijv. *nubere*, altijd van de vrouw gezegd, is eigenlijk: zich sluieren voor iemand; *credere* zijn vertrouwen stellen op —, geven aan iemand of iets. Vergelijk met *fidere* de uitdrukking *fidem habēre alicui* geloof schenken aan, gelooven. *Supplicare* een knieval voor iemand doen. Zoo ook *favēre* gunstig, genegen zijn aan iemand, en *nocēre* schadelijk, nadeelig zijn voor.

AANM. 2. *Confidere* kan ook met den ablat. verbonden worden, wanneer men vertrouwt op eene zaak; *confisus* heeft gewoonlijk ablat. — *Inviderunt laudi meae*, C. Post red. 21: zij benijdden mij mijnen lof. *Minari alicui aliquid* iemand bedreigen met iets.

Persuadere alicui de aliqua re of *id*, *hoc*, *quod* (§ 379) iemand overtuigen van iets; *persuadere alicui* met volgenden *accus. cum inf.* = iemand overtuigen, dat iets is, maar met volgend ***ut:*** iemand overreden, overhalen om iets te doen. Vgl. § 581.

§ 394. De werkwoorden, die eenen dativus regeeren, kunnen in het passivum slechts onpersoonlijk voorkomen: de dativus blijft:

Cur somniis credatur nescio (actief: *somniis credimus*). — *Ne cui noceatur (ne cui noceamus).* — *Nemo unquam sapiens proditori credendum esse putavit. — Aliorum laudi atque gloriae maxime invideri solet. — Non parcetur labori. — Mihi nunquam persuaderi potuit animos, cum exissent e corporibus, emori.*

AANM. Men zegt: *nupta alicui*, doch ook: *cum aliquo;* in 't laatste geval is *nupta* meer adiectief: *Erat nupta soror Attici Q. Tullio Ciceroni.* — *Viri, quibuscum illae nuptae erant.* C. Verr. 4, 136.

Ik ben overtuigd = *mihi persuasi* of *mihi persuasum est.*

Mihi persuasum habeo voor: ik houd mij overtuigd, Caes. B. G. 3, 2, 5, is eene minder gewone uitdrukking.

Als passief van *invidere* kan men ook gebruiken: *in invidia esse apud aliquem* en *invidiae esse alicui.*

§ 395. 1. Vele werkwoorden, samengesteld met de voorzetsels *ad*, *con* (= *cum)*, *in*, *inter* en *sub* hebben tweeërlei constructie:

a) het woord, waarop het voorzetsel betrekking heeft, staat in den dativus: *adicio alicui rei aliquid;*

b) het voorzetsel wordt herhaald: *adicio ad aliquam rem aliquid.*

2. De werkwoorden met *ante*, *ob*, *prae* en de intransitiva met *sub* samengesteld, herhalen de praepositie gewoonlijk niet.

1) *Nihil interest teruncium adicere Croesi pecuniae.* — *Timotheus, Cononis filius, ad belli laudem doctrinae et ingenii gloriam adiecit.* — *Manus extrema non accessit operibus C. Gracchi.* — *Parva magnis saepe rectissime conferuntur.* — *Humanus animus cum alio nullo comparari potest.* — *Spem improbis ostendistis, timorem bonis iniecistis.* — *Clarissimi nostrae civitatis viri se in medios hostis pro salute exercitus iniecerunt.* — *Exigua fortuna intervenit sapienti.* — *Acerrimis proeliis et maximis interfuit.* — *Subiciunt se homines imperio alterius et potestati de causis pluribus.*

2) *Libertatem non solum ab hominibus, verum etiam a bestiis omnibus rebus anteponi videtis.* — *Fugiendum illud, ne offeramus nos periculis sine causa.* — *Praefert mortem servituti.* — *Populo magistratus praesunt.*

AANM. 1. Bij de composita met *ad* en *cum* wordt meer de praep. dan de dativus gebruikt, ook waar van geen plaatselijke betrekking sprake is, dus gewoonlijk: *conferre cum*, *comparare cum*, *componere cum* vergelijken met; *congruere cum*, *consentire cum* overeenstemmen met, ezv.; *acccedere ad* nader komen aan, nog komen bij; *adicere ad* voegen bij. Zoo ook: *interest inter* er is een onderscheid tusschen.

Homines ad deos nulla re propius accedunt quam salutem hominibus dando. — *Ad Appii Claudii senectutem accedebat etiam ut caecus esset.* — *Inter pacem et servitutem plurimum interest.*

AANM. 2. Ook adverbia, van werkwoorden, met *cum* samengesteld, afgeleid, worden somtijds met den dativus geconstrueerd, zoo: *congruenter*, *convenienter*, *constanter: congruenter naturae vivere* in overeenstemming met (overeenkomstig) de natuur leven; *sibi constanter dicere* zich zelven gelijk blijven in het spreken, consequent spreken.

§ 396. De volgende werkwoorden worden eveneens op tweeërlei wijze geconstrueerd:

òf met eenen dativus en eenen accus. *(alicui aliquid)*,
òf met eenen accus. en eenen ablat. *(aliquem aliqua re)*:

adspergere	sprengen op, besprengen
circundăre	leggen om, slaan om, omgeven
circumfundere	rondom gieten, omgeven
donare	geven, schenken, begiftigen
exuere	uitkleeden, berooven
induere	aankleeden, bekleeden.

Dus zegt men: *dono amicum anulo aureo* of *dono amico anulum aureum*.

Orationi adspergentur sales, qui in dicendo mirum quantum valent. — Vitae splendorem maculis adspergis. — Deus animum circumdedit corpore. — (Dionysius tyrannus Syracusanorum) fossam latam cubiculari lecto circumdederat. — Ciceroni populus Romanus in contione immortalitatem donavit. — Ctesiphon scitum fecit, ut Demosthenes coronā aureā donaretur. — Herculi Deianira sanguine Centauri tinctam tunicam induit. — (Non homines sunt, sed) beluae quaedam formā hominum indutae.

AANM. Men zegt altijd: *civitate donare aliquem*, niet *civitatem alicui*.

§ 397. Bij het gerundivum staat de persoon, die iets doen moet, in den regel in den dativus:

Semper ita vivamus, ut rationem reddendam (esse) nobis arbitremur. — Imprimis videndum erit ei, qui rem publicam administrabit, ut suum quisque teneat.

AANM. 1. Ook bij het passivum der andere modi staat somtijds de handelende persoon in den dativus, in plaats van den ablat. met *ab*; de handeling wordt in dit geval voorgesteld als niet alleen door, maar ook ook voor den handelenden persoon geschied; men vindt deze constructie het meest bij het perf. pass.: *Honesta bonis viris, non occulta quaeruntur* C. de Off. 3, 38: wat eerlijk is, niet wat in 't geheim geschiedt, wordt door rechtschapen mannen nagejaagd. *Magno studio mihĭ a pueritia est elaboratum* C. in Caecil. 40: Met grooten ijver is door mij van mijne jeugd af gewerkt.

AANM. 2. Waar de toepassing van den regel onduidelijkheid zoude veroorzaken, of wanneer men met nadruk de werkzaamheid van het subject wil aanduiden, vindt men bij het gerundivum ook wel *ab* gebezigd: *Crassus a consulibus meam causam suscipiendum esse dicebat* C. p. Sest. 41: Crassus zeide, dat door de consuls mijne zaak ter hand genomen moest worden.

§ 398. Wat de adiectiva betreft, die met eenen datief verbonden worden, en die, zooals reeds gezegd is (§ 392), bij ons den datief, of de voorzetsels aan en voor (somtijds ook met) hebben, merke men nog het volgende op:

1) *amicus* bevriend, — vriend
inimicus vijandig, — vijand
familiaris familie-, huis-, — huisvriend
aequalis gelijk, gelijktijdig, — tijdgenoot, makker
cognatus verwant, — bloedverwant
affinis aangrenzend, door huwelijk verwant, — verwant
vicinus naburig, — buurman

en enkele andere hebben, wanneer zij als adiectiva gebruikt worden, den dat., maar wanneer zij als substantiva voorkomen den genet.; van de eerste drie volgen ook de superlativi dezen regel: *Macedonia fidelis et amica populo Romano fuit provincia. — Rex Antiochus (Asiaticus) amicus et socius populi Romani erat.*

2) De adiectiva *aptus*, *idoneus*, *accommodatus*, *opportunus*, die alle beteekenen: gepast voor, geschikt voor, of geschikt tot, geschikt om te, regeeren den dativus of worden met *ad* geconstueerd; de laatste constructie is de meest gebruikelijke:

Locus ad insidias fuit aptus. — Servos ad caedem idoneos emit. — Homo ad inflammandos animos multitudinis accommodatus C. Cluent. 79. — *Huic aetati hoc maxime aptum est* C. Acad. I, 11.

3) *Similis* heeft den genetivus, wanneer het meer de beteekenis van een substantivum (evenbeeld) heeft, anders den dativus: *Canis nonne similis lupo? — Maluit Epicurus deos hominum similis dicere, quam homines deorum.* Altijd: *veri simile est* 't is waarschijnlijk. — Ook *dissimilis* heeft somtijds den gen. — Pronomina staan zoowel bij *similis* als bij *dissimilis* altijd in den genetivus: *similis sui, tui, vestri, istius* ezv.: *Cur semper tui dissimilis defendis?*

§ 399. De dativus staat bij het werkw. *sum*, om den persoon of de als persoon gedachte zaak aan te wijzen, voor wien iets bestaat, die iets heeft; wat hij heeft staat als subject in den nominativus (*dativus possessivus*): *mihi est* = ik heb.

Est mihi tecum pro aris et focis certamen. — Iam Troicis temporibus erat honos eloquentiae. — Semper in civitate quibus opes nullae sunt invident bonis. — Suae cuique civitati religio est.

Aanm. 1. Van den genetivus possessivus verschilt deze datief in zooverre als de genetief een eigendomsrecht te kennen geeft, de datief slechts een niet duurzaam bezit. De dativus possessivus geeft daarom in klassiek proza niet het bezit van eene eigenschap te kennen; dus niet: *omnes illi regi sunt virtutes*, maar: *omnes in illo sunt rege virtutes* C. p. Deiot. 26. Om het bezit van eene eigenschap uit te drukken, kan men overigens dikwijls den ablat. qualit. gebruiken: *Multi homines excellenti virtute fuerunt* C. p. Arch. 15, of wel den genetivus: *senatūs ea virtus fuit, quae solet* C. Phil. 8, 1.

Aanm. 2. Bij de uitdrukking *nomen (cognomen) mihi est (datum est, inditum est)* staat de naam óf in den nomin., als bijstelling bij *nomen*, óf in den dativus door attractio aan *mihi*, *tibi* ezv.: *Altera est urbs Syracusis, cui nomen Achradīna est. — Scipioni Africano cognomen ex virtute fuit.*

Bij *nomen dare, dicere alicui* ezv. staat evenzoo de naam in den dat. of in den acc.; bij *nomen habere* staat de naam, wanneer hij een proprium is, in den accusat.: *Nomen Danuvium habet* Sall. (bij. Cic. en Caes. komt geen voorbeeld voor), — wanneer hij een appellativum is in den genet.: *Cato quasi cognomen iam habebat in senectute Sapientis.*

§ 400. Een eigenaardig gebruik van den dativus, dat vooral in de taal van den dagelijkschen omgang voorkomt, is dat van de pron. pers. van den 1sten en 2den pers. in zinnen, die verwondering, toorn ezv. uitdrukken (dativus ethicus, datief van gevoel of deelneming): *Hic tibi rostra Cato advolat.* — *Hic mihi quisquam mansuetudinem et misericordiam nominat.*

Tot dezen dativus wordt ook gerekend die bij *velle: Quid tibi vis, insane?* — *Avaritia quid sibi velit, non intellego.*

b. *De dativus tot aanwijzing van doel en strekking.*

§ 401. Bij de werkw. **sum** (in de beteekenis van: strekken tot, dienen als) **dare, habere, ducere, venire, mittere** en enkele andere, staat een dativus op de vraag: waartoe, met welk doel? Gewoonlijk staat er nog een datief van den persoon bij:

saluti esse alicui	iemand tot heil zijn
cordi, curae esse	ter harte gaan, zorg dragen
dono dare, muneri mittere	ten geschenke geven, — zenden
quaestui (rem publicam) habere	als bron van gewin beschouwen
honori ducere	tot eer rekenen
auxilio venire, mittere	ter hulp komen, — zenden
praesidio relinquere	tot bescherming, bewaking achterlaten
diem colloquio dicere	eenen dag voor een mondeling onderhoud bepalen.

L. Cassius identidem in causis quaerere solebat, cui bono fuisset. — *Potestne bonum cuiquam malo esse?* — *In id studium, adulescentes, in quo estis, incumbite, ut et vobis et amicis utilitati et rei publicae emolumento esse possitis.* — *Non est habendum religioni nocentem aliquando, modo ne nefarium impiumque, defendere.*

§ 402. Bij dichters (zeer zelden in proza) vindt men den dativus na verba, die eene beweging te kennen geven, waar in proza *ad* of *in* gebruikt wordt: *It clamor caelo* Verg. Aen. 5, 451: het geschreeuw verheft zich ten hemel. — *Anchises caelo palmas cum voce tetendit.* Verg. Aen. 2, 688: Anchises hief biddende zijne handen ten hemel. — *Virgo Vestalis manus supplices pro vobis diis immortalibus tendere consuevit* C. Font. 38.

III. **De Genetivus.**

a. *De genetivus bij substantiva.*

§ 403. De genetivus wordt dikwijls als bepaling bij een substantief gebruikt; wij geven dan beide woorden somtijds door één samengesteld

substantief weder: *Caesaris commentarii* de gedenkschriften van Caesar; *amor matris* moederliefde, *cupiditas pecuniae* geldgierigheid, *ordo equitum* de ridderstand, *auri fodīna* goudmijn.

Wanneer bij eene omzetting van een substantivum verbale (bijv. *amor*) in een verwant werkwoord (bijv. *amare*) de bepalende genetivus (bijv. *matris*) subject wordt (dus *mater amat*), dan heet hij *genetivus subiectivus;* wordt hij echter object (bijv. *cupiditas pecuniae*, *cupit pecuniam*), dan heet hij *genetivus obiectivus;* deze laatste wordt bij ons gewoonlijk omschreven door verschillende voorzetsels: *spes salutis* hoop op behoud: *metus mortis* vrees voor den dood.

Genet. subiectivus	Genet. obiectivus
amor matris de liefde der moeder, moederliefde	*amor patriae* liefde tot h. vaderl., vaderlandsliefde
Aristidi fuga de ballingschap van Aristides	*fuga laboris* afkeer van inspanning
odium illius in me zijn haat jegens mij	*odium servitutis* haat tegen de slavernij
hostium expugnatio bestorming door den vijand.	*expugnatio urbis* de verovering van de stad
hominum memoriā sedert menschenheugenis	*memoria beneficii* de herinnering aan eene weldaad
omnium civium desiderio op verlangen van alle burgers	*desiderium libertatis* verlangen naar de vrijheid
(mater amat; Aristides fugit; ille odit; hostes expugnant ezv.)	*(amo patriam; fugio laborem; odi servitutem* ezv.).

AANM. 1. Beide genetivi bij één woord vindt men ook, bijv. in den volgenden zin: *Caesar pro veteribus Helvetiorum iniuriis populi Romani ab his poenas bello repetivit* Caes. B. G. 1, 30, 2.

AANM. 2. In 't Latijn mag men ook, voor de duidelijkheid, voorzetsels bezigen na substantiva, die eene gezindheid of eene gemoedsbeweging uitdrukken, wanneer het object van het verbale begrip een persoon is: *amor erga parentes* bijv. kan men zeggen, wanneer *amor parentum* onduidelijk zou zijn, omdat *parentum* genetivus obiectivus en subiectivus kan wezen; zoo ook: *pietas adversus deos*, *odium in omnes*, maar nooit bijv.: *amor in litteras.*

§ 404. De genetivus vervangt somtijds eene appositio, daar deze gewoonlijk, evenals de genetivus, eene nadere bepaling van het begrip bevat (genetivus explicativus of definitivus). Men zegt in 't Latijn niet alleen zooals bij ons: *ademit ei soceri nomen mors filiae* C. Sest. 6: de dood zijner dochter ontnam hem den naam van schoonvader; *o nomen dulce libertatis!* Verr. 5, 163: o zoete naam van vrijheid!, *virtus iustititiae* de deugd der gerechtigheid; — maar ook: *Triste est nomen ipsum carendi.* — *Dico ipsum Epicurum non intellegere quid sonet haec vox voluptatis*, waar wij geenen genetivus kunnen gebruiken.

Doch bij geographische appellativa voegt men altijd den eigennaam als

appositie in denzelfden naamval (§ 369): *Urbs Roma*, *ex oppido Thermis*, *oppidum Himeram*, *insula Delos*, *insulam Siciliam*, *flumen Rubico*, *flumen Rhenus* ezv.

AANM. 1. Zooals men den genetivus subiectivus dikwijls vervangt door een adiect. (*carmina Horatiana*, *opus Sophoclēum*, *mors paterna* ezv.), zoo ook dezen genet.: *nomen senatorium*, *nomen regale*.

AANM. 2. Bekers van goud, zuilen van marmer en dergelijke kunnen in 't Latijn niet door een genet. worden uitgedrukt; men zegt met adiectiva: *aurea pocula*, *columnae marmoreae*, of: *pocula ex auro*, *columnae e marmore* ezv.

§ 405. De genetivus staat bij *causā*, *gratiā* ter oorzake, ter wille van, daar deze woorden ablativi van substantiva zijn en eigenlijk beteekenen: uit oorzaak van, uit gunst jegens; zij staan gewoonlijk na den genetivus:

Sophistae appellabantur ii, qui ostentationis aut quaestūs causa philosophabantur. — Bestias hominum gratia generatas esse videmus.

Doch altijd zegt men: *mea causa* (*tua*, *sua*, *nostra*, *vestra*, *mea ipsius causa*, *nostra ipsorum causa*), niet *mei causa;* men gebruike echter noch *mea gratia*, noch *mei gratia*. Zie Aanm. 1.

Epicurus aiebat sapientes omnia sua causa facere.

AANM. 1. Mijnenthalve, wat mij betreft is *propter me*, *per me*. (Bij Plautus vindt men ook *mea gratia*). — *Propter* geeft een uiterlijken grond of de reden der handeling te kennen, *causa* een innerlijken grond.

AANM. 2. Op gelijke wijze werd *ergo*, wegens, geconstrueerd, dat echter in goed proza zelden voorkomt; en ook *instar* (zie § 133); een voorbeeld geeft § 390, 1, *c*).

§ 406. De genetivus partitivus geeft het geheel te kennen, waarvan een deel genomen wordt. Het gebruik stemt voor het grootste deel met dat in onze taal overeen.

Het volgende echter merke men op:

1) Men kan in 't Latijn niet zeggen: Iugurtha homo sceleratissimus, quem terra sustinet, voor het Hollandsche: Jugurtha de goddelooste man, dien de aarde draagt; — Duo consules sapientissimi quos vidimus, voor het Hollandsche: de twee wijste consuls, die wij gezien hebben; — want in deze zinnen ligt het begrip van een deel opgesloten, wat in het Latijn moet worden uitgedrukt; daarom zegt men: *Iugurtha homo omnium quos terra sustinet sceleratissimus. — Duo consules omnium, quos vidimus, sapientissimi.* Men zou deze zinnen ook kunnen construeeren als den laatsten in § 432; zie aldaar.

Omgekeerd echter mag men niet zeggen: Conviviis delector cum aequalibus solum, quorum pauci admodum restant. — Hominibus opus est eruditis, quorum adhuc nostri nulli fuerunt, — want hier denkt men bij de bijvoeglijke telwoorden in 't meervoud: *pauci*, *nulli*, *complures* enz. in 't Latijn niet aan een deel van het geheel, maar aan de grootheid van een aantal; daarom zegt men: *Conviviis delector cum aequalibus solum, qui pauci admodum restant. — Hominibus opus est eruditis, qui adhuc nostri nulli fuerunt.*

Zoo ook moet *er* (genet. plur. voor *der*) niet vertaald worden in uitdrukkingen als: Er zijn er misschien meer anderen: *Sunt alii plures fortasse* C. Phil. 13, 11.

2) *a*) In plaats van den genetivus partitivus moet men de praeposities *ex* of *de* gebruiken, wanneer het deel door een hoofdtelwoord wordt uitgedrukt: één van hen, drie van dezen ezv.: *ab uno de illis* door één van hen C. p. Mil. 65; *ex eis tres erant, qui*.. van dezen waren er drie, die C. Vatin. 16. — *Ex navibus nostris duae portum capere non potuerunt.* — *De tribus et decem fundis tris nobilissimos fundos eum video possidere.*

In zinnen als: *unus omnium iustissimus fuisse traditur* (C. p. Sest. 141) behoort de genet. niet bij *unus*, maar bij den superlativus, die door *unus* versterkt is. (Vgl. § 472.)

b) Men mag de praepositie *ex* (minder dikwijls *de*) gebruiken, wanneer het deel wordt uitgedrukt door een onbepaald telwoord, als: *multus*, *nemo*, *nullus*, *solus* of door een superlativus: *Ex omnibus pugnis (Pompei) acerrima mihi videtur illa, quae cum rege Mithridate commissa est.* — *Nulla de virtutibus tuis plurimis, Caesar, nec admirabilior nec gratior misericordia est.*

3) *a*) *Uterque* en *plerique* worden als adiectiva gebruikt, wanneer een substantivum volgt: *uterque dux*, *uterque frater* (*uterque* beteekent de een en de ander (zie § 492) en heeft daarom het substantivum in 't enkelvoud), *pleraeque causae*, *plerique servi*. Doch wil men duidelijk doen uitkomen, dat men slechts een deel bedoelt, dan kan men ook een subst. in den genet. plaatsen, evenals wij dat doen kunnen: *Impositum vectigal est plerisque Poenorum* C. Verr. 3, 12: aan de meesten der Puniërs werd eene schatting opgelegd.

b) *Uterque* en *plerique* worden als substantiva en dus met den genet. partit. gebruikt, wanneer pronomina volgen: *uterque nostrum* (§ 473) ieder van ons beiden, *plerique vestrum*, *plerique eorum*.

4) De gen. partit. staat ook na bijwoorden van hoeveelheid als *parum*, *satis*, *nimis*: *Parum in L. Scipione putabatur esse animi, parum roboris.* — *Satis argenti* zilver genoeg; *satis temporis* tijd genoeg.

Na de bijwoorden van plaats, als *ubi*, *ibi*, *nusquam*, *usquam*, *eo*, staan dikwijls de genetivi: *gentium*, *terrarum*, somtijds ook *loci*, *locorum*: *Ubinam gentium sumus?* — *Cedendum ex Italia, migrandum Rhodum aut aliquo terrarum arbitror.* — *Provincias praetores nondum sortiti sunt; res eodem est loci, quo reliquisti.*

Vervolgens overdrachtelijk: *eo magnitudinis procedere* tot dat punt van grootte voortgaan, dat is: zoo groot worden; *eo procedere irarum*, *eo miseriarum venire*, *huc dementiae venire*. (Cicero en Caesar gebruiken deze laatste constructie niet, Sallustius en lateren wel.)

§ 407. De genet. partit. staat bij alle substant., die eene maat, eene hoeveelheid, eene menigte te kennen geven, als: *modius*, *libra*, *pondus*, *multitudo*, *copia*, *numerus* ezv. (*genet. quantitatis* of *generis*): *magnus numerus frumenti*, *vini* eene groote hoeveelheid koren, wijn: *grande pondus auri*, *argenti*.

Verres pro tritici modiis singulis denarios ternos ab aratoribus exegit. — *Montes auri polliceri* Ter. Ph. 68, gouden bergen beloven.

AANM. Over *milia* zie § 154.

§ 408. Dezelfde genet. staat ook na het neutr. sing. nom. en acc. van adiectiva (als substantiva gebruikt), die eene hoeveelheid te kennen geven: *multum*, *plus*, *minus*, *tantum*, *quantum* ezv. (maar nooit *magnum* en *parvum*); voorts na pronomina: *aliquid*, *quidquam*, *nihil* ezv.; somtijds ook na *id*, *quod*, ezv.: *nihil boni*, *aliquid novi*.

Frugi hominem dici non multum habet laudis. – *Tantum cibi et potionis adhibendum est, ut reficiantur vires, non opprimantur.* – *Pythagoras, cum in geometria quiddam novi invenisset, Musis bovem immolasse dicitur.* -- *Homo sum; humani nihil a me alienum puto.* – *Varro quod penes eum est pecuniae tradit* (*Caesari*) *et quid ubique habeat frumenti et navium ostendit.*

Adiectiva van de i-stammen (3de decl.) en *aliud* staan na deze woorden niet in den genet.: *Divinus eius animus mortale nihil habuit.* – *Aliud nihil* niets anders, *aliquid aliud* iets anders. -- *Nihil in te humile cognovi:* niets laags heb ik in u leeren kennen C. Phil. 1, 34. – *Nihil magnificentius cogitari potest* C. Phil. 14, 3.

AANM. 1. Wanneer niet het gedeeltelijke aangewezen, maar alleen eene eigenschap aangegeven wordt, staan de adiectiva in denzelfden naamval als het adiectivum van hoeveelheid of het pronomen, dat er bij staat: *Ii, qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt, nihil altum, nihil magnificum ac divinum suspicere possunt.*

AANM. 2. *Plus* wordt steeds substantive en dus met den genet. gebruikt: *In hac re plus mihi animi quam consilii videtur habuisse.*

AANM. 3. Veel geld is: *magna pecunia* (ook: *grandis pecúnia*); meer geld: *maior pecunia;* zeer veel geld: *maxima pecunia;* zooveel geld: *tanta pecunia* (ook: *tanta pecuniae* C. Verr. 3, 173, evenals *id pecuniae*, *quod pecuniae*).

Evenzoo: vele troepen: *magnae (maiores, maximae) copiae;* weinige troepen: *exiguae copiae;* zoovele troepen: *tantae copiae;* de menigte der troepen: *magnitudo copiarum.*

§ 409. De genet. van eeu substant., met een adiectivum (partic., pronom., numerale), verbonden, kan eene duurzame eigenaardigheid of blijvende eigenschap te kennen geven (*genetivus qualitatis*).

De verbinding van den genet. qualitatis met het bepaalde woord geschiedt òf onmiddellijk, òf door een hulpwerkwoord.

Magni iudicii, summae etiam facultatis esse debebit orator. – *Caesar reperiebat Nervios esse homines feros magnaeque virtutis.* – *Esse deos ita perspicuum est, ut, id qui neget, vix eum sanae mentis existimem.* – *In re publica permagni momenti est ratio atque inclinatio temporum.*

Tot dezen genetivus worden ook gerekend de bepalingen van grootte en ouderdom in den genet.: *Compluribus fuit dolor anno-*

rum saepe multorum. — *Fossa duodeviginti pedum* een gracht van achttien voet. — *Classis navium sedecim* eene vloot van zestien schepen.

AANM. 1. Men lette er op dat deze gen. niet, zooals in onze taal: een man van talen, een man van smaak ezv., zonder nadere bepaling kan gebruikt worden; men zegt dan: *homo ingeniosus*, *elegans*.

AANM. 2. Over het onderscheid met den abl. qual. vergelijke men §457.

b. *De genetivus bij adiectiva.*

§ 410. Een genetivus obiectivus staat bij de adiectiva, die de begrippen: begeerig, kundig of ervaren, gedachtig, gewoon, deelachtig, machtig, rijk, vol of het tegendeel uitdrukken, als:

cupidus, *avidus*	begeerig	bijv. *libertatis* naar vrijheid
studiosus	strevend, begeerig	„ *gloriae* naar roem
aemulus	naijverig, navolgend	„ *laudis alterius* op den lof van een ander
fastidiosus	afkeerig van	„ *Latinarum litterarum* de Lat. letteren
gnarus, *ignarus*	kundig, onkundig	„ *negotiorum* in zaken
peritus, *imperitus*	ervaren, onervaren	„ *iuris* in het recht
conscius	bekend, zich bewust	„ *tanti sceleris* van zulk eene groote misdaad
prūdens, *imprūdens*	bekend, onbekend	„ *impendentis mali* met een dreigend gevaar
inscius, *nescius*, *rudis*	onkundig	„ *rerum omnium* in alle dingen
memor, *immemor*	gedachtig, niet ged.	„ *meritorum* aan de verdienst.
insuetus	niet gewend, ongewoon	„ *pugnae* aan den strijd
particeps	deelachtig	„ *coniurationis* aan eene samenzwering
expers	beroofd	„ *humanitatis* van beschaving
proprius	eigen	„ *oratoris* den redenaar
compos	machtig, in 't bezit van, meester	„ *mentis* van zijn geest
plenus	vol	„ *consilii* beleid
fertilis	vruchtbaar, rijk	„ *frugum* aan veldvruchten
inops	arm	„ *amicorum* aan vrienden.

Dumnorix Aeduus cupidus erat rerum novarum, cupidus imperii. — *Pythagoras dixit raros esse quosdam, qui rerum naturam studiose intuerentur; hos se apellare sapientiae studiosos.* — *Apud Platonem Socrates se omnium rerum inscium fingit et rudem.* — *Bestiae sunt rationis et orationis expertes.* — *Appellata est ex viro virtus; viri autem propria maxime est fortitudo.* — *Omnes virtutis compotes beati sunt.* — *Exactis regibus deinceps omnia nonne plena consiliorum, inania verborum videmus?* — *Si forte ceciderunt tyranni, tum intellegitur quam fuerint inopes amicorum.*

AANM. 1. Sommige dezer adiectiva komen ook anders geconstrueerd voor, bijv. die, welke overvloed of gebrek te kennen geven; zie § 423. – *Communis* wordt gewoonlijk geconstrueerd: *alicui est aliquid commune cum aliquo*, of eenvoudig met den dat: *haec nobis sunt communia;* doch ook met den genet.: *In Graecorum proverbio est, amicorum esse communia omnia.*

AANM. 2. Ook *reus* aangeklaagd, schuldig, heeft den genet., doch dikwijls ook *de: rei capitalis reus* beschuldigd van eene halsmisdaad, *ambitūs reus, reus de ambitu* aangeklaagd wegens omkooperij.

§ 411. Participia op -ans en -ens van transitieve werkwoorden hebben den genet. obiectivus, wanneer zij de beteekenis van adiectiva hebben aangenomen en dus eene blijvende, duurzame eigenschap te kennen geven:

Maxima pars eorum, qui in tabernis sunt, immo vero genus hoc universum amantissimum est otii. – Vos, Romani, semper appetentes gloriae praeter ceteras gentis atque avidi laudis fuistis.

AANM. Bij dichters en prozaschrijvers na Cicero komen dikwijls adiect. op *-ax* voor met den genet.: *Tempus edax rerum* Ov. Met. 15, 234: de tijd, die alles verteert. — *Tenax propositi* Hor. Carm. 3, 3, 1: vasthoudend aan zijn voornemen.

c. *De genetivus bij verba.*

§ 412. Dikwijls staat bij *esse* (somtijds ook bij *facere, fieri, putare* ezv.) de genet. om aan te wijzen, wiens eigendom, eigenschap, plicht, zaak, gewoonte ezv. iets is; in de vertaling gebruikt mén òf deze zelfst. naamwoorden, òf uitdrukkingen als: het verraadt, het getuigt van en dergelijke. Deze genet. hangt niet af van het werkwoord, maar van het verzwegen substantief en is dus eigenlijk een genet. van bezit (genetivus possessivus).

Omnia, quae mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine. – Tardi ingenii est rivulos consectari, fontes rerum non videre. – Est sapientis iudicis semper non quid ipse velit, sed quid lex et religio cogat cogitare. – Tempori cedere semper sapientis est habitum.

Dikwijls echter is voor de duidelijkheid het substantivum ook uitgedrukt: *Principum munus est resistere et levitati multitudinis et perditorum temeritati.*

AANM. In plaats van den genet. der pronomina personalia gebruikt men de pronomina possessiva *meum, tuum* ezv.: *Non est meum contra ius dicere* — *Est tuum:* het is uw plicht. Zie § 474.

§ 413. De genet. staat bij de werkwoorden: *memini, reminiscor* ik herinner mij; *obliviscor* ik vergeet:

Cum est somno sevocatus animus a societate corporis tum meminit praeteritorum. – Caesar reminisceretur pristinae virtutis Helvetiorum. – Est proprium stultitiae aliorum vitia cernere, oblivisci suorum.

AANM. 1. De werkw. *admoneo*, *commoneo* en *commonefacio* iemand iets herinneren, construeert men 't best met *aliquem de aliqua re*, ofschoon ze soms met den genet. voorkomen: *Extremum est, quod te orem, ut Terentiam moneas de testamento.*

AANM. 2. De bovengenoemde werkw. *memini*, *reminiscor* en *obliviscor* worden ook met den acc. van de zaak geconstrueerd en met *de aliqua re;* evenzoo *recordor:*

Memineramus Cinnam nimis potentem, Sullam postea dominantem. — Si recordari volueritis de novis hominibus, reperietis me esse unum ex omnibus novis hominibus, de quibus meminisse possumus, qui consulatum petierim, cum primum licitum sit. — Non omnes possunt esse Scipiones, ut bella a se gesta, ut triumphos recordentur. — Obliviscor iam tuas iniurias, Clodia.

Over de constructie met twee accus. zie § 384.

AANM. 3. De uitdrukking *venit mihi in memtem* mij schiet te binnen, wordt meestal onpersoonlijk en dan met den genet. geconstrueerd: *Non dubito quin in metu periculoque tuo tuorum tibi scelerum veniat in mentem*, doch ook persoonlijk met een pronomen of numerale als subj.: *Veniunt in mentem mihi permulta.*

§ 414. Over den genet. bij de onpersoonlijke werkwoorden *miseret*, *pudet* ezv. zie § 380.

Ook het persoonlijke *misereor* regeert den genetivus: *Miseremini familiae, iudices, miseremini patris, miseremini filii.*

Maar *miserari* en *commiserari* medelijden uiten, beklagen, bejammeren, zijn transitiva.

AANM. Bij *pudet* staat ook de persoon voor wien men zich schaamt in den genetivus: *Si te municipiorum non pudebat, ne veterani quidem exercitus? — Pudet (me) deorum hominumque.*

§ 415. Bij de werkwoorden die beteekenen beschuldigen, aanklagen, overtuigen, veroordeelen en vrijspreken staat:

a) de schuld of misdaad in den genetivus:

Eum tu accusas avaritiae, quem dicis sestertium viciens voluisse perdere? — Haec duo levitatis et infirmitatis plerosque convincunt: aut si in bonis rebus amicum contemnunt aut in malis deserunt. — Socratis responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent. — Iudex absolvit iniuriarum eum, qui Lucilium poetam in scena nominatim laeserat;

b) de straf, vooral de boete, in den ablativus (bij *multare* beboeten, straffen; doch ook bij *damnare* en *condemnare* veroordeelen):

Miltiades capitis absolutus pecunia multatus est. — HS quinquagenis milibus damnari C. Verr. 3, 69: ieder tot (het betalen van) 50000 sestertien (*f* 5000) veroordeeld worden; *quadruplo condemnari* C. Verr. 3, 34.

AANM. 1. Deze genetivus is eigenlijk een genet. definitivus (§ 404) bij de substantiva in den ablat. *crimine*, *iudicio*, *scelere* en dergelijke, die bij deze genetivi gewoonlijk weggelaten worden, maar zonder den genetivus regelmatig gebruikt worden: *Quo crimine is esset accusatus praeterquam veneni* p. Cluent. 105, letterlijk: door (met) welke beschuldiging deze beschuldigd was behalve (door die) van vergiftiging, d. i.: van welke misdaad deze beschuldigd was behalve van vergiftiging. — *Accusatus est criminibus gravissimis* l. 1. 59.

AANM. 2. In bepaalde en vaststaande uitdrukkingen vindt men bij deze verba ook de praep. *de* in de plaats van den genet.: *Ipsi debuerunt potius accusari de pecuniis repetundis quam ambitus;* — *accusare de vi*, *de veneficiis* wegens gewelddadigheid, giftmenging.
Verder zegt men: *accusare inter sicarios* wegens sluipmoord.

AANM. 3. Bij *accusare* in den zin van berispen heeft men de constructie: *aliquid alicuius*, bijv.: *inertiam accusas adulescentium* C. de or. 1, 246: gij berispt de traagheid der jongelieden, of: de jongelieden om hunne traagheid.

AANM. 4. Men zegt *capitis damnare* = *rei capitalis damnare*, overeenkomstig *a*), doch ook *capite damnare*, overeenkomstig *b*), waar *caput* de straf beteekent (het verlies van de vrijheid en van het leven).

§ 416. Bij de werkwoorden die beteekenen schatten en achten als: *aestimare*, *existimare*, *facere*, *putare*, *ducere*, *esse* ezv. staan de volgende genet. pretii om de waarde aan te geven:

magni, *pluris*, *plurimi*
permagni en ook *maximi*
parvi, *minoris*, *minimi*
tanti, *quanti*, *nihili*.

Illud est hominis magni maximi aestimare conscientiam mentis suae. — *Nostrum est honores si magni non putemus, non servire populo.* — *Agere considerate pluris est quam cogitare prudenter.* — *In honestate persequenda omnia pericula parvi sunt ducenda.* — *Videte, iudices, quanti vos, quanti existimationem populi Romani, quanti leges Verres fecerit.*

AANM. Men zegt liever *pro nihilo ducere*, *habere*, *putare* dan *nihili: Sanctissimas leges pro nihilo putavit.* — *Flocci non facere*, geen zier achten.

§ 417. Wat de constructie der onpersoonlijke werkwoorden *interest* en *refert* er is aan gelegen, het komt er op aan, aangaat, merke men op:

a) de persoon wien aan iets gelegen is, staat in den genet.; doch in de plaats der genetivi *mei*, *tui* ezv. gebruikt men: **meā, tuā, suā, nostrā, vestrā;**

b) de zaak, waaraan iemand gelegen is, wordt niet door een substantivum, maar door eenen infinitivus (§ 570) of eenen accus. cum infin. (§ 574), of eene afhankelijke vraag (§ 524) uitgedrukt, zelden door *ut*, *ut non* of *ne;* als subject kan er buitendien nog een pronomen in het neutrum aan toegevoegd worden: *hoc*, *id*, *illud;*

c) hoeveel aan iets gelegen is, wordt door adverbia of door het neutrum van adiectiva en pronomina[1]) of door de genet. pretii: *magni, parvi, tanti, quanti* (deze vier alleen, niet de comparativi) aangewezen:

Interest omnium recte facere. – Quid Milonis intererat interfici Clodium? – Thermitani magni sua putabant interesse publice emi (decumas). – Vestra hoc maxime interest esse testem. – Is valebat in suffragio plurimum, cuius plurimum intererat esse in optimo statu civitatem. – Illud mea magni interest, te ut videam. – Maxime interest quemadmodum quaeque res audiatur. – Ipsi animi magni rēfert quali in corpore locati sint. – Sulla Boccho dixit, faciundum esse aliquid quod Romanorum magis quam sua retulisse videretur.

AANM. *Rēfert* wordt meestal absoluut, dat is zonder casus, gebruikt. – De eerste lettergreep *rē* is waarschijnlijk eene verkorting van *rēs* en van dit substantivum hangt dan de genetivus af: *Romanorum rēfert* gelijk *ad Romanorum rēs fert:* ten opzichte van de zaak (§ 428) der Romeinen brengt het iets, geeft het iets, is het van belang.

Bij *interest* hangt de genetief waarschijnlijk af van het bijwoord van hoeveelheid *multum*, *quantum* en dergelijke: bijv. *multum interest rei familiaris tuae te quam primum venire*, eigenlijk: veel van uw vermogen is er tusschen, is er bij (gemoeid), dat gij ezv. Van dit gebruik is daarop de genetief op andere zinnen met *interest* overgaan.

§ 418. Wanneer een substantivum bij een genetivus staande ook bij een volgenden genet. behoort, vervangen wij het door een pronomen determinativum, bijv.: Zijn de redevoeringen van Demosthenes schooner dan die van Cicero? In 't Lat. gebruikt men dit pronomen niet, maar laat eenvoudig het subst. de tweede maal weg: *Necessitatis inventa antiquiora sunt quam voluptatis.*

Staat echter het substant. de tweede maal in een anderen naamval, dan wordt het herhaald: *Nulla est celeritas, quae possit cum animi celeritate contendere.*

AANM. Na praeposities worden somtijds ook de subst. *aedes* en *templum*, wanneer van deze een genetivus afhangt, weggelaten: *Ad Castŏris* (namelijk *aedes*): bij den tempel van Castor. — *Ad Vestae* namelijk *templum.*

IV. **De Ablativus.**

§ 419. Deze naamval, dien wij alleen door middel van voorzetsels kunnen vertalen, omvat eigenlijk drie naamvallen, namelijk:

1º den eigenlijken ablativus op de vraag: van waar?
2º den locativus of abl. localis op de vraag: waar?
3º den instrumentalis op de vraag: waarmede? Vgl. § 54 en A.

---

1) *magnopere* }
vehementer }, *magis*, *maxime*
multum, *plus*, *plurimum*.
non multum }
parum }, *minus*, *minime*
quantum, *tantum*, *quantopere*
nihil, *quid*, *aliquid* ezv.

Aanm. 't Is dikwijls zeer moeilijk te bepalen, tot welken van deze drie naamvallen een bepaalde ablat. behoort. Men gaat het veiligst door te letten op de praeposities, die den ablat. kunnen begeleiden. Zoo hebben wij bijv. den zoogenaamden ablat. limitationis, zie § 428, tot den eigenlijken ablat. gebracht, omdat hij vervangen kan worden door de praep. *ex*.

Ook kan men vragen met welken anderen naamval de ablat. afwisselt. Zoo is bijv. de ablat. bij *opus est* tot den eigenlijken ablat. gerekend, omdat hij bij Propertius, Livius en Quintilianus o. a. somtijds vervangen wordt door den genetivus, waaruit schijnt te blijken, dat het begrip van waar? voor het bewustzijn heeft gezweefd. — Zie ook § 422 A. 2.

a. *De eigenlijke ablativus.*

§ 420. De namen van steden en kleine eilanden, benevens de appellativa *domus* en *rus*, staan op de vraag: van waar? in den ablativus zonder praepositie:

Cicero cum esset biennium versatus in causis Romā est profectus. — Dolabella Delo proficiscitur. — Hannibal Karthagine expulsus Ephesum ad Antiochum venit exsul. — Duae fuerunt Ariovisti uxores, una Sueba natione, quam domo secum duxerat, altera Norica. — Ego, cum Tullius rure redierit, mittam eum ad te.

Bij andere substantieven, ook wanneer zij vóór eigennamen van steden of eilanden staan, gebruikt men de praepos. ab, de of ex:

Vercingetorix expellitur ex oppido Gergovia.

Aanm. 1. Ab voor den eigennaam eener stad beteekent: van de omstreken weg: *Caesar consilia inibat, quemadmodum ab Gergovia discederet.*

Aanm. 2. Deze ablativus kan ook afhangen van een substant. verbale: *Alexandreā discessus* het vertrek van Alexandrië C. ad. Att. 11, 18, 1.

Ablativus separativus.

§ 421. *a*) Bij de werkwoorden, die eene scheiding en verwijdering te kennen geven, als: *cedere, pellere, prohibere, arcere, abstinere*, en dergelijke, staat de ablat. met of zonder de praeposities *ab, de, ex* om te kennen te geven van waar de scheiding of verwijdering plaats vindt:

cedere vitā en *e vita*	uit het leven scheiden
(*ex*)*pellere foro* en *e foro*	van de markt drijven
prohibere aliquem Syria	iemand uit Syrië houden
prohibere aliquem ab insula Sicilia	iemand van het eiland Sicilië afhouden
arcere a templis	verre houden van de tempels
arcere reditu	beletten terug te keeren
(*se*) *abstinere sceleribus* en *ab sceleribus*	zich van misdaden onthouden
aqua et igni interdicere alicui	iemand verbannen
se abdicare magistratu (niet m. praepositie)	een overheidsambt neerleggen
intercludere aliquem aliqua re	iemand iets afsnijden, afsluiten.

De meeste met ab, de en ex samengestelde werkwoorden herhalen de praepositie:

abducere ab; decedere de, ex; evadere ex,
abesse ab; depellere de, ab, ex; exire ex.

Andere hebben gewoonlijk alleen den ablativus, bijv.:

movere possessionibus	uit de bezittingen verdrijven
fugā desistere	ophouden te vluchten.

Nemo loco cessit, sed circumvenit omnes interfectique sunt. — Eum numquam incursiones hostium loco movere potuerunt. — Nemo (Germanorum) agri modum certum aut finis habet proprios, ne potentiores humiliores possessionibus expellant. — Ea spe deiecti hoc conatu destíterunt. — Interclusus itinere Caesar in provinciam contendit.

b) De werkwoorden, die bevrijden beteekenen, als: *liberare*, *solvere*, *levare* ontheffen, *vacare* vrij zijn, *supersedēre* vrij zijn, ontheven zijn, hebben gewoonlijk alleen den ablat., zonder praepositie:

Quis beatiorem quemquam putet quam eum, qui sit omni perturbatione animi liberatus? — Ut religione civitas solvatur, civis Romanus deditur? — Utinam vellent me labore hoc levare. — Vacare culpa magnum est solacium. — Supersedeas hoc labore itineris.

AANM. In de beteekenis vrij zijn voor iets, tijd hebben voor iets heeft *vacare* den dativus: *Ego philosophia semper vaco* voor de wijsbegeerte heb ik altoos tijd, C. de Div. 1, 6. 11.

Ablativus copiae et inopiae.

§ 422. De werkwoorden, die een gebrek, een gemis te kennen geven of het tegendeel daarvan, hebben den ablativus zonder praepositie:

carere aliqua re		iets missen, iets ontberen
egere „ „		gebrek lijden aan iets
abundare, *redundare*	*aliqua re*	iets in overvloed hebben
affluere	*aliqua re*	overvloed hebben van
privare, *orbare*, *spoliare*, *nudare*	*aliquem aliqua re*	iemand van iets berooven

Miserum est carere consuetudine amicorum. — Domo patriaque expulsi omnibus necessariis egebant rebus. — Verres rebus omnibus undique ereptis circumfluebat atque abundabat. — Antiochia quondam erat urbs eruditissimis hominibus adfluens. — Democritus dicitur se oculis privasse ut quam minime animus a cogitationibus abduceretur. — Veterem Karthaginem P. Africanus, nudatam tectis atque moenibus, ad aeternam hominum memoriam consecravit.

AANM. 1. *Indigere* heeft meer den genet. dan den ablat.: *non tam artis indigent quam laboris*: zij vereischen niet zoo zeer kunst als inspanning, C. de Or. 1, 156.

AANM. 2. Dat ook bij werkwoorden van overvloed het begrip van scheiding en verwijdering (de bron waaruit de overvloeiing voortkomt) den ablativus bewerkte, blijkt uit de constructie met *ex* en en den genet., die somtijds bij deze werkwoorden gevonden wordt (bij *redundare* zelfs dikwijls) ook bij Cicero.

§ 423. *a*) Ook adiectiva, die de begrippen van verwijdering, scheiding, vrij zijn, gebrek en overvloed te kennen geven, kunnen den ablativus bij zich hebben:

alienus: vreemd aan, niet overeenkomende met: *id est alienum maiestate deorum.*
liber: (*sapientis*) *animus omni est liber cura et angore.*
orbus: (gewoonl. *orbatus*): *orbus rebus omnibus* beroofd van alles, C. ad fam. 4, 13, 3.
vacuus: *vacui metu esse debemus.*

b) Gewoonlijk echter hebben *alienus*, *liber* en *vacuus* de praepos. *ab*, die altijd bij *alienus* gevonden wordt, wanneer het de beteekenis heeft: afkeerig van:

Homo sum; humani nihil a me alienum puto. – A Pyrrho propter probitatem eius non nimis alienos animos habemus. – Ab omni animi perturbatione liber est. – Provincia a praedonibus libera. – Oppidum vacuum ab defensoribus esse audiebat.

Aanm. Ook *tutus* beveiligd, veilig, heeft *ab* = tegen: *Sicilia a belli periculis tuta erat.*

c) De adiectiva copiae et inopiae hebben echter in den regel den genet.; zie § 410.

Aanm. *Refertus* heeft gewoonlijk bij zaaknamen den ablat., bij persoonsnamen den genetivus: *Insula Delos erat referta divitiis. – Referta Gallia negotiatorum est.*

§ 424. De onpersoonlijke uitdrukking *opus est* er is noodig, heeft den ablat. van de zaak, die men noodig heeft; de persoon, voor wien iets noodig is, staat in den dativ.: *opus mihi est aliqua re;*

opus est kan echter ook persoonlijk gebruikt worden en heeft dan gewoonlijk een pronom. neutr. gener. tot subject: *illud mihi opus est.*

Ook kan bij *opus est* een infinitivus of een accus. cum infinit. gevoegd worden.

Quid nunc te, asine, litteras doceam? non opus est verbis, sed fustibus. – Quid tibi pecuniā opus est, si uti non potes? – Quid cuique opus esset indagare solebat. – Nihil opus est exemplis hoc facere longius. – Causam cognosci opus est.

Aanm. 1. In plaats van een infinit. staat somtijds de ablat. van het partic. perf. pass.: *Prius quam incipias consulto, et, ubi consulueris mature facto opus est.* Zie § 419 Aanm.

Aanm. 2. Dezelfde beteekenis als *opus est* heeft de oudere uitdrukking *usus est*, die dikwijls bij Plautus en Terentius voorkomt, maar in Cicero's dagen reeds verouderd was. De ablat. bij deze uitdrukking is de instrumentalis, zie § 454. – Sommige geleerden meenen, dat *usus est* het voorbeeld is geweest, waarnaar de constructie van *opus est* gevormd is, zoodat *opus est* dan eenen instrumentalis bij zich zou hebben. Zie echter § 419 Aanm.

Ablativus originis.

§ 425. Bij de werkwoorden *nascor* en *orior* staan de ablativi genere en loco (stand), zonder praepositie, gewoonlijk ook *matre*, *patre*, *parente*, *parentibus*, om de afkomst aan te geven;

overigens gebruikt men de praep. *ex* en *ab*, bepaaldelijk wanneer eene meer verwijderde afkomst of afstamming wordt aangeduid (waarvoor men *orior*, niet *nascor*, gebruikt), en bij pronomina:

Homines tenues, obscuro loco nati, navigant. – Non idem mihi licet quod iis, qui nobili genere nati sunt. – Mercurius unus Caelo patre, Die matre natus. – Omnes leges omniaque iudicia ex improborum iniquitate et iniuria nata sunt. – Neocles uxorem Acarnanam civem duxit, ex qua natus est Themistocles. – A Phoenicibus orti Poeni nihil se degenerasse docuerunt.

Aanm. Wanneer *locus* eenvoudig plaats beteekent heeft het in: *In eo loco ipsum Apollinem natum esse arbitrantur.* – Cicero zegt gewoonlijk: *in familia natus*, Caesar zonder praepositie.

Dichters gebruiken nog andere participia en zoo ook latere prozaschrijvers: *prognatus*, *genitus*, *satus*, *editus*, *cretus*. Cicero heeft nog *generatus* met enkelen ablat.: *Herculis stirpe generatus* Rep. 2, 24.

Ablativus rei efficientis.

§ 426. De ablat. rei efficientis wordt bij werkwoorden in het passivum gebruikt om de zaak aan te duiden, waardoor iets bewerkt wordt:

Undique loci naturā Helvetii continentur. – Aquilifer magna multitudine hostium premebatur. – Hic ira dementiaque inflammatus numquam a me manus abstinebit.

Wanneer bij passieve werkwoorden een persoon als bewerker wordt opgegeven, gebruikt men de praepositie *ab* met den ablat.: *Treveri ab Germanis premebantur. – Alexander ab Apelle potissimum pingi volebat.* Vgl. § 374 en § 433. – Over *per* bij persoonsnamen zie § 390.

Aanm. 1. Dikwijls wordt in 't Latijn een abl. rei efficientis met een participium passivum verbonden, waar wij in onze taal het participium weglaten en alleen een substantivum met een voorzetsel gebruiken. Dit geschiedt vooral, wanneer de substantiva eene gemoedsgesteldheid uitdrukken. Vertaal dus:

Hij deed het uit medelijden:	*Misericordia adductus fecit* C. Mur. 62.
Uit haat sloeg hij hem dood:	*Incensus odio eum trucidavit* C. Mil. 63.
Uit vrees vóor straf (vluchtte hij):	*timore poenae exterritus (fugit)* Caes. B. G. 7, 43.

Aanm. 2. Dikwijls worden zaken als personen voorgesteld en dus *ab* gebruikt, somtijds ook personen als zaken. Wanneer Caesar zegt: *a multitudine hostium premi*, B. G. 4, 33; B. C. 1, 46, dan is dit eigenlijk eene constructio ad sententiam; zie § 366.

Ablativus causae.

§ 427. De ablativus causae dient om den grond of de oorzaak aan te geven:

1⁰ bij intransitieve werkwoorden, in 't bijzonder bij de verba affectuum, als *doleo*, *gaudeo*, *glorior*, *laetor* ezv.:

Mobilitate et levitate animi nonnulli Galli novis imperiis studebant. – Vetus Graecia quondam opibus, imperio, gloria floruit, hoc uno malo concidit, libertate immoderata ac licentia contionum. — Ardebant desiderio mei. — Oportet delicto dolere, correctione gaudere.

2⁰ bij transitieve werkwoorden in het activum:

Dissensione et pertinacia rem in summum periculum deducunt. — Romani Collatinum innocentem suspicione cognationis expulerunt et reliquos Tarquinios offensione nominis. — Caesari dictatori perpetuo Antonius consul populi iussu regnum detulit. — Feci rogatu tuo.

Bij trans. werkw. worden slechts abstracta in den abl. caus. geplaatst.

Ablat. limitationis of respectus (der beperking).

§ 428. *a*) De ablat. limitationis geeft het standpunt aan van waar men oordeelt; hij antwoordt op de vraag: in welk opzicht?

Epaminondas fuit disertus, ut nemo ei Thebanus par esset eloquentia. — Non tu quidem tota re, sed temporibus errasti. — Agesilaus claudus fuit altero pede.

b) Met deze beteekenis staat de ablat. ook bij de werkwoorden van:

schatten:	*aestimare, putare*
meten:	*metiri, pendere* (wegen)
oordeelen:	*iudicare, finire* (bepalen)
vergelijken:	*conferre, congruere* (overeenstemmen)
verschillen:	*differre, discrepare.*

Aquitania et regionum latitudine et multitudine hominum tertia [pars] Galliae aestimanda est. — Magnos homines virtute metimur, non fortuna. — Galli spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt. — Quem cum Democrito conferre possumus non modo ingenii magnitudine, sed etiam animi? — Belgae, Aquitani, Celtae lingua, institutis, legibus inter se differunt.

AANM. 1. Bij de werkwoorden van schatten staat alleen een subst. in den ablat.; adiectiva ezv. staan in den genet. (zie § 416); alleen *aestimo* heeft ook wel *magno* en *nihilo* bij zich.

AANM. 2. Zeer dikwijls vindt men bij den ablat. ook de praepositie ex: *Te non ex fortuma, sed ex virtute tua pendimus. – Quod sit omni ex parte perfectum*, wat in elk opzicht volmaakt is, C. de am. 79. — *Demetrius Phalereus ex doctrina nobilis et clarus*, C. Rab. 23. — Zelden vindt men *ab* in dezen zin; zie § 433 einde. Vergelijk verder § 390, *ad* 3 *c*).

AANM. 3. Dezen ablat. vindt men ook in de uitdrukkingen *meā sententiā* naar mijne meening, *meo iudicio*, *nomine*, *mea opinione*, *natione*, *specie*, *re* ezv.: *In Gallia factionum principes sunt, qui summam auctoritatem eorum iudicio habere existimantur.* — *Sunt quidam homines non re, sed nomine.*

Ablativus mensurae.

§ 429. Vóór comparatieven en woorden, die het begrip van eenen comparatief uitdrukken (*infra*, *supra*, *superare*, *praestare*, *antecedere* ezv.), staat de ablativus om de maat aan te duiden van het meer of minder, dus als antwoord op de vraag: hoeveel?

multo maior	veel grooter	*quo maior*	hoe grooter
paulo maior	een weinig grooter	*eo maior*	des te grooter
tanto maior	zoo veel grooter	*paulo supra*	een weinig boven.

Sol multis partibus maior est quam terra universa. — *Hibernia dimidio minor est quam Britannia.* — *Recte monent, ut, quanto superiores simus, tanto nos geramus summissius.* — *Uri sunt magnitudine paulo infra elephantos.*

§ 430. Deze ablativus staat ook bij *ante* en *post*, die als bijwoord beteekenen vroeger en later, als voorzetsel voor en na.

Wat de plaatsing betreft merke men op:

1⁰ zijn *ante* en *post* bijwoorden, dan moet de ablativus vóór *ante* en *post* geplaatst worden, behalve wanneer hij uit een substantivum en een telwoord bestaat: in dit geval kunnen *ante* en *post* tusschen deze twee in staan;

2⁰ zijn *ante* en *post* voorzetsels, dan staat de accus. altijd achteraan, terwijl de ablat. voor *ante* en *post* kan staan, of op den acc. kan volgen:

1⁰ *Biduo post Ariovistus ad Caesarem legatos mittit.* — *Parthi paulo ante M. Crassum imperatorem interfecerant.* — *Socrates supremo vitae die de immortalitate animorum multa disseruit et paucis ante diebus, cum facile posset educi e custodia, noluit.* — *Iudices multis post saeculis de te iudicabunt.*

2⁰ *Homerus annis multis fuit ante Romulum.* — *Post Clisthenis aetatem aliquot annis Themistocles fuit.*

AANM. Zoo ook met quam: *ante aliquanto quam est mortuus* eenigen tijd, vóór hij stierf.

In plaats van *ante quam* en *post quam* met den ablat. kan men ook *ante* en *post* als praeposities nemen en door *quam* laten volgen; men gebruikt dan gewoonlijk ordinalia in de plaats van cardinalia: *Aristides decessit fere post annum quartum, quam Themistocles Athenis erat expulsus*, voor *tribus annis* of *quarto anno quam* ezv.

§ 431. Denzelfden ablat. kan men gebruiken bij werkwoorden, die eene verwijdering te kennen geven, om de mate der verwijdering aan te duiden, waarvoor gewoonlijk de accus. staat (§ 388); regel zijn zoo de ablat. *spatio* en *intervallo: Sulmo a Corfinio VII milium intervallo abest. — Castra Cleopatrae non longo spatio ab Ptolemaei castris distabant.*

Ablativus comparativus.

§ 432. Het standpunt van waar men beoordeelt, wordt ook aangeduid door den ablativus comparativus (abl. van vergelijking), dien men na comparativi gebruikt in de plaats van quam. Gewoonlijk zijn de vergelekene voorwerpen subject.

Nihil est amabilius virtute of *quam virtus*, eigenlijk: van het standpunt der deugd uit beoordeeld is niets beminnelijker.

Nihil lacrimā citius arescit. — Quem auctorem de Socrate locupletiorem Platone laudare possumus? of *quam Plato est. — Herodotum cur veraciorem ducam Ennio* (*quam Ennius erat*)*?* Vgl. § 469.

Het pronomen relativum, afhankelijk van eenen comparativus, staat altijd in den ablativus, nooit met quam:

Phidiae simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius vidimus, cogitare tamen possumus pulchriora (niet *quam quae*).

AANM. Dezen ablat. vindt men ook in de uitdrukkingen als: *plus aequo* meer dan billijk; *longius necessario* verder dan noodig; *opinione maior* grooter dan men meent (of denkt). — *Opinione celerius venturus esse dicitur.*

Praeposities bij den eigenlijken ablat.

§ 433. Aanschouwelijker en bepaalder wordt de eigenlijke ablativus omschreven door de praeposities *ab, de, ex.*

Ab, a, abs (§ 30), 1) van plaats, van, van-af, tegenover *ad: Sidera ab ortu ad occasum commeant. — A tergo, a fronte, a latere,* van achteren, van voren, van ter zijde. Deze aanschouwingswijze hebben de Romeinen ook, waar wij eene andere volgen: *a laeva, a dextera* aan de linker, aan de rechterhand.

Somtijds vertalen wij *ab* door aan de zijde van: *Cappadocia patet a Syria. — Nemo a senatu et a bonorum causa stetit constantius.*

Verder: *tutus ab*, zie § 423, *b*) A.; *defendere, tueri ab* beschermen tegen;

2) van tijd: *ab eo tempore; ab hora tertia, a pueritia, a puero* van de jeugd af, van kindsbeen af; *ab initio, ab ineunte* of *prima aetate* ezv.;

3) overdrachtelijk: *Quae nonnunquam requirimus in Catone, ea sunt omnia non a natura, verum a magistro. — Quid sentiant ii, qui sunt ab ea disciplina, nemo ignorat.* Zoo altijd bij passieve en intransitieve werkwoorden, wanneer het logische subject een persoon of persoonlijk gedachte zaak is, van wien de handeling uitgaat. Zie § 426.

Somtijds is *ab* te vertalen door wat betreft: *Nihil isti adulescenti neque a natura neque a doctrina deesse sentio.* Vgl. § 428 en Aanm. 2.

§ 434. **De** van, van-af, 1) van plaats. *De* onderscheidt zich van *ab* in zooverre als het eene scheiding of verwijdering beteekent van twee verbondene zaken, of ook eene beweging van boven naar beneden, terwijl *ab* eene verwijdering uit de nabijheid, uit den omtrek te kennen geeft: *Civi Romano anulus de digito detractus est. — Signum de caelo delapsum Vestae custodiis continetur. — De caelo tangi* door den bliksem getroffen worden;

2) van den tijd: *de media nocte* te middernacht, *de die* overdag. — *Non bonus somnus de prandio;*

3) overdrachtelijk: over, bij werkwoorden en substantieven van spreken, vernemen, oordeelen ezv.: *Ut vos nunc de vestris maioribus praedicatis, sic vestri posteri de vobis praedicabunt. — L. Piso primus de pecuniis repetundis legem tulit.* — Van, uit: *aliquis de populo* iemand uit het volk; *homo de plebe, navem de classe;* — met: *Quid te facturum de belua putas?*

Aanm. In gelijken zin wordt facere ook met den enkelen ablat. geconstrueerd: *Quid hoc homine facias?* wat moet men met zulk een man beginnen? C. Verr. 2, 40. — Daarnaast: *Quid huic homini facias?* C. Caec. 30.

§ 435. **Ex, e,** uit, geeft eene verwijdering te kennen van binnen uit: 1) plaatselijk: *Permulti et ex urbe et ex agris se in castra Catilinae conferre dicuntur. — Desilire ex equo* van het paard springen. (Men zeide: *sedēre in equo* te paard zitten). — *Ex equis colloqui* te paard met elkander spreken. — *Pendēre ex arbore* aan den boom hangen. — Zoo ook overdrachtelijk: *Ex unius tua vita pendet omnium. — Ex itinere* onderweg, op marsch. — *Ex fuga* op de vlucht. — *Ex contrario* integendeel, *ex magna parte* grootendeels. — *Ex altera parte* van den anderen kant;

2) van den tijd: *ex illo tempore* van dien tijd af; *diem ex die* van dag tot dag, dag aan dag; *ex eo, ex quo* sedert; *ex tempore* terstond, voor de vuist; *ex fuga* na de vlucht;

3) overdrachtelijk: oorsprong: *ad Cantium fere omnes ex Gallia naves appelluntur. - Audire ex aliquo* van iemand hooren. – *Statua ex aere facta est* van metaal. — *Ex pauperrimo dives factus est*, van zeer arm ezv.

Overeenkomstig, naar: *Est autem unus dies bene et ex praeceptis philosophiae actus peccanti immortalitati anteponendus. — Recte et ordine exque re publica facere*, overeenkomstig het belang van den staat, C. Phil. 3, 38. — *Ex auctoritate senatus* overeenkomstig, krachtens het besluit van den senaat.

Wijze: *Ex usu* ten voordeele, ten nutte van. — *Ex animo* oprecht. — *Ex improviso* onverwachts.

b. *De locativus.*

§ 436. De locativus of naamval, die aanduidt waar iets is of geschiedt, heeft somtijds den vorm van een genetivus, namelijk bij de **a**- en de **o**-stammen (1ste en 2de declin.).

De uitgang was oorspronkelijk **i**, bijv. van *humus* grond, en *Roma*: **humoi* en **Romai* (beide tweelettergrepig), waarna eene gelijke ver-

zwakking of samentrekking plaats vond als in den genet.: *humi*, *Romae* (§ 81 en § 98).

Bij de overige stammen is gewoonlijk de ablat. in de plaats van den locativus gekomen.

§ 437. Op de vraag waar? staan de namen van steden en kleine eilanden in den genetivus, wanneer zij **a**- of **o**-stammen in den singularis zijn, anders in den ablat.; de namen van landen daarentegen en appellativa (behalve de hieronder, § 438, genoemde) hebben de praep. **in**:

Romae	te Rome	*Rhodi*	te Rhodus, op Rhodus
Athenis	te Athene	*Babylone*	te Babylon
in Italia	in Italië	*in urbe*	in de stad.

Deze genetivus is eigenlijk een locativus, zie § 436.

Ita multa Romae geruntur, ut vix ea, quae fiunt in provinciis, audiantur. – Talis Fabricius in hac urbe (Romae) qualis Aristides Athenis fuit. – Babylone Alexander est mortuus. – Fuit Arganthonius quidam Gadibus, qui octoginta regnaverat annos, centum viginti vixerat. – Rhodi ego non fui, sed fui bis in Bithynia.

AANM. Staan de appellat. urbs, oppidum, insula bij den eigennaam, dan gebruikt men de praepositie; zoo ook in de appositie: *in urbe Antiochīa; Neapoli in celeberrimo oppido* C. Rab. 26. Vgl. § 387, Aanm. 1.

Overzicht:

Romam,	*Athenas,*	*domum*	*ire*	naar	.. gaan (§ 387)
Romae,	*Athenis,*	*domi*	*esse*	te (in)	.. zijn
Roma,	*Athenis,*	*domo*	*proficisci*	van	.. vertrekken (§ 420)
	ad of	*in urbem,*	*in provinciam*	*ire*	
		in urbe,	*in provincia*	*esse*	
		ex urbe,	*e provincia*	*proficisci.*	

§ 438. Van de appellativa *domus*, *humus*, *rus* heeft men de locativi: *domi* te huis, *humi* op den grond, *ruri* op het land:

domi manere	te huis blijven
humi iacēre	op den grond liggen
ruri habitare	op het land wonen.

Alsof *domi* een genet. ware, zeide men: *nostrae domi* bij ons te huis, *domi meae.* Eveneens zonder praep. zeide men: *domi militiaeque* en *domi belllique* in vredes- en in oorlogstijd; *terra marique*, of ook: *et terra et mari* te land en ter zee:

Parvi foris sunt arma, nisi est consilium domi. – Animus in corpore est tanquam alienae domi (domui). – Praepotens terra marique Karthago Romanorum imperio imminebat.

AANM. 1. *Militiae* en *belli* worden geregeld in verbinding met *domi* gebruikt, bijv. *animus belli ingens, domi modicus* Sall. Iug. 63, 2; zeer zelden zonder *domi.*

AANM. 2. Bij werkwoorden, die een gemoedsbeweging of gemoedstoestand te kennen geven, vindt men zeer dikwijls den locativus *animi* voor *in animo;* somtijds ook *animo: Appropinquans aliquod malum metuit et pendet animi. – Angor animi.* – Bij adiectiva, als *anxius*, *dubius* ezv. gebruiken dezen locativus dichters en latere prozaschrijvers: *dubius animi*, Vergil.

§ 439. *Loco* wordt gewoonlijk zonder de praepositie *in* gebruikt, wanneer er eene nadere bepaling, adiectivum of pronomen, bij staat (vgl. § 425 A.); zoo ook in 't meervoud *locis:*

Cogita quo loco sis. – Rhodanus nonnullis locis vado transitur. – Praetorem quaestori parentis loco esse oportet.

AANM. Ook *parte* en *partibus* worden somtijds zonder praepos. gebruikt, wanneer er bepalingen bij staan: *ea parte*, *dextrā parte*, ezv., doch beter is het de praep. *in* (*ab*, *ex*) te bezigen.

§ 440. Om eene verbreiding over eene plaats aan te geven gebruikt men den ablat. localis zonder praepos., wanneer bij den naam, die, of het woord, dat eene plaats aanduidt, totus staat:

Totis castris testamenta obsignabantur. – Nulla umquam civitas totā Asiā et Graeciā signum ullum, tabulam ullam pictam, sua voluntate cuiquam vendidit.

Sterker is *per: totā Italiā* over geheel Italië; maar *per totam Italiam* geheel Italië door, waarbij men meer aan een doortrekken denkt.

AANM. 1. Wanneer bedoeld wordt binnen de grenzen van, gebruikt men ook bij *totus* in: *Nego in tota Sicilia ullum argenteum vas fuisse, quin Verres conquisierit*, C. Verr. 4 1. Zie ook § 487, 2de voorb.

AANM. 2. Ook enkele andere woorden: liber, initium, principium, worden zonder de praepos. in den ablat. gebruikt op de vraag waar?

primo libro in het eerste boek
superiore libro in het voorgaande boek
alio libro, *aliis libris* in een ander boek, in andere boeken
his libris in deze boeken
initio, *principio orationis meae* in 't begin mijner rede
quod initio dixisti wat gij in 't begin gezegd hebt.

Wanneer bij deze woorden de praepositie *in* gebruikt wordt, wat bij *liber* zeer dikwijls, bij *initium* en *principium* zelden geschiedt, duidt men daardoor meer eene bepaalde plaats of plaatsen aan.

§ 441. De ablat. loc. zonder *in*, op de vraag waar? staat bij de werkwoorden: *tenere*, *continere*, *recipere*, *excipere*, *contendere*, *superare* en somtijds ook bij eenige andere, waar wij den ablat. door in vertalen:

Multos menses castris se ac paludibus tenuit Ariovistus. — Memoriā tenere in zijn geheugen hebben. — *Graeca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus continentur. — Recipere tecto* in zijn huis opnemen. — *Silvis occultare* in de bosschen verbergen. — *Proelio contendere*, *congredi* in een gevecht kampen

samentreffen, dat is: vechten, slaags raken. — *Omnes copiae* (*Galliae*) *a Germanis uno proelio pulsae* (*sunt*) *ac superatae.* — *Bello aliquid capere* in den oorlog iets nemen. — *Trinis hibernis hiemare* in drie winterkwartieren overwinteren.

Zoo vindt men den ablat. localis zonder praep. ook in de uitdrukkingen: *equo vehi, curru vehi* te paard, op een wagen rijden; maar men zegt ook: *in nave vehi* in een schip varen, *in raeda vehi* in een reiswagen rijden.

Ook het participium *contentus*, dat tot een adiectivum geworden is (= tevreden), wordt met den ablativus geconstrueerd: *Parvo est natura contenta.*

§ 442. De ablat. localis zonder praepos. staat verder bij werkw. van beweging om de plaats aan te duiden, waarover of waarlangs de beweging zich uitstrekt: wij vertalen door de voorzetsels op, door, over, langs, te:

Catilina Aureliā viā profectus est (*Romā*). — *Egressus est non viis, sed tramitibus.* — *Terrā proficisci* over land vertrekken. — *Videmus naturam suo itinere ad ultimum pervenire.* — *Collibus circumvehi* over de heuvels omtrekken.

§ 443. De ablativus localis zonder praep. staat eveneens bij de werkwoorden: *niti* steunen op, *confidere* vertrouwen op, *stare* blijven bij, zich verlaten op, en bij de adiect. *subnixus* steunend op, en *fretus* vertrouwend op:

Karthago nixa duabus Hispaniis huic Romanorum imperio imminebat. — *Hoc unico filio nititur.* — *Quis poterit aut corporis firmitate aut fortunae stabilitate confidere?* — *Si in oculis sis multitudinis, tamen eius iudicio stare noli.* — *Plerique ingenio freti simul cogitant quid dicant et dicunt.*

AANM. *Confidere* regeert ook den dativus, vooral bij pronomina, *diffidere* in goed proza altijd. Zie § 393.

§ 444. Tijdsbepalingen. — *a*) De ablat. (localis) van substantiva, die eenen tijd of eene gebeurtenis te kennen geven, wordt gebruikt als antwoord op de vraag wanneer? In den regel hebben deze substantiva eene nadere bepaling bij zich:

altero die	den tweeden dag
eādem nocte	dienzelfden nacht
prima luce	bij het aanbreken van den dag
noctu, luce	des nachts, over dag
tertio anno	in het derde jaar
vere, aestate, autumno, hieme	in de lente, den zomer, den herfst, den [winter
Alexandri aetate / *Alexandri temporibus*	ten tijde van Alexander
nostra aetate	in onzen tijd

eo tempore	in dien tijd, op dien tijd
bello Cimbrorum Teutonumque	in den oorlog tegen de Cimbren en Teu-
Caesaris adventu	bij (na) Caesars (aan)komst [tonen
summa senectute	in (zijn) hoogsten ouderdom
extrema pueritia	op het einde van (zijn) jongensjaren.

Qua nocte natus Alexander est, eādem Dianae Ephesiae templum deflagravit. — *Primo Punico bello Regulus captus a Poenis de captivis commutandis Romam missus est.*

b) De ablat. loc. staat ook als antwoord op de vraag: in of binnen welken tijd? Nauwkeuriger echter is het in dit geval *intra* of *inter* te gebruiken:

Divitiacus dixit: futurum esse paucis annis, uti omnes (Galli) ex Galliae finibus pellerentur. — *Agamemno cum universa Graecia vix decem annis unam cepit urbem.* — *Dixit triduo illum aut summum quadriduo esse periturum.*

c) Somtijds geeft de ablativus ook te kennen den tijd, waarna iets geschiedt:

Diebus decem, quibus materia (ad pontem construendum) coepta erat comportari, exercitus traducitur (= *diebus decem postquam* ezv.) — *Accidit repentinum incommodum biduo quo haec gesta (erant).*

Aanm. 1. *In consulatu* gedurende het consulaat; zoo ook: *in bello*, liever dan *bello*, *in pace*, *in proelio; in itinere*, *in calamitate* bij een onheil, *in oppugnatione* bij de bestorming. — *In hoc tempore* in deze omstandigheden; *tempore* of *suo tempore* te rechter tijd, op tijd. — *In pueritia; in senectute.* — *Ter in anno. Bis in diē.*

Aanm. 2. De ablat. loc. staat somtijds ook op de vraag hoe lang? waarvoor gewoonlijk de accus. gebruikt wordt; zie § 388. Bij dezen ablat. stelt men zich den tijd als een geheel voor, waarin iets geschiedt, — bij den accus. daarentegen als de opeenvolgende tijden, die men doorloopt: *Negari non potest, nisi omnem historiam perverterimus, multis saeclis verax fuisse oraculum Delphis.*

Praeposities bij den ablat. localis.

§ 445. Bepaalder dan de abl. localis geeft de praep. *in* met den ablativus verbonden de plaats te kennen waar iets is of zich beweegt, of ook wat als zulk eene plaats gedacht wordt:

in agro vitam agit hij brengt zijn leven door op het land
morietur in cubiculo hij zal sterven in zijne kamer
in urbe versatur hij verkeert in de stad.

Zie § 313, § 440 Aanm. 1 en 2, § 441 en § 444 Aanm. 1.

a) Bij de volgende werkwoorden, die een plaatsen, leggen, indrukken, vasthechten beteekenen, gebruikt men *in* met den ablativus, omdat de Romein daarbij dacht aan de rust volgende op de beweging; bijv.: *pono aliquid in mensa*, eigenlijk: ik plaats iets, zoodat het nu op de tafel staat:

ponere, *locare*, *collocare* zetten, plaatsen	*in corpore* in het lichaam
statuere, *constituere* stellen, plaatsen	*in colle* op een heuvel
consistere gaan staan	*in foro* op de markt
considere gaan zitten	*in theatro* in den schouw-
inscribere schrijven in of op	*in libro* in een boek [burg
insculpere / *incīdere* } snijden, graveeren in of op	*in statua* op een standbeeld
inprimere indrukken	*in animis* in de gemoederen
figere, *defigere* vasthechten	*in curia* aan het raadhuis.

Plato rationem in capite, sicut in arce, posuit, iram in pectore locavit. – Censor signum Concordiae fecerat idque in publico collocarat. — Considamus hic in umbra. — [Fuit Agrigenti] signum Apollinis pulcherrimum, cuius in femore litteris minutis argenteis nomen Myronis erat inscriptum. — In trabibus columellae pedum in altitudinem V defiguntur.

Cicero zegt: *in aere, in basi, in monumento incisum est* in het metaal, op het voetstuk, op het gedenkteeken **staat** gegraveerd; maar: *in aes incīdit, in aes incidi iubet.*

AANM. De composita van *pono* hebben gewoonlijk ook *in* met den ablat., maar *exponere* en *imponere* hebben *in* met den accus.; *imponere* heeft buitendien een datief; bijv. *imponere alicui onus.*

b) Anders dan bij ons wordt in het Latijn *in* (met den ablat.) gebruikt:

1) om eenen toestand of omstandigheden aan te duiden, waarin men verkeert, waar wij gewoonlijk bij vertalen: *in tanta hominum perfidia et iniquitate* bij zoo groote trouweloosheid en onrechtvaardigheid der menschen, C. ad. fam. 1. 2. 4; — *in magna copia rerum* bij grooten overvloed van middelen en wegen, Sall. C. 2. 9.; — *in infirmissima valetudine* bij zeer zwakke gezondheid, C. de Or. 1, 200;

2) in de beteekenis: met betrekking tot, wat betreft: *in hoc homine saepe a me quaeris* met betrekking tot dezen man vraagt gij mij dikwijls ezv., C. Verr. 3, 3, 6. — *Quod ab altero postulant, in se recusant* wat zij van een ander eischen, weigeren zij met betrekking tot zich zelven, Caes. B. C. 1, 32, 5.

AANM. Afwijkend van ons taalgebruik staat *in* verder in uitdrukkingen als: *in monte, in via, in equo; accumbere in convivio* aan tafel of bij een gastmaal aanliggen; *pontem facere in flumine* eene brug slaan over eene rivier; *in armis* onder de wapens; *esse in numero* onder het getal zijn.

§ 446. In met den accusatief geeft de plaats te kennen, **waarheen** zich iets beweegt of richt, of wat als zulk een plaats gedacht wordt, bijv.:

ire in Italiam naar Italië gaan
ire in exsilium in ballingschap gaan
venire in cubiculum in de kamer komen.

a) *Proficiscitur in Hispaniam Caesar. — Cogere, contrahere, convenire in unum locum* op of in ééne plaats.

In orbem consistere (verg. § 445) tot een kring zich vormen.

Statuere, constituere aliquid in aliquem iets bepalen, besluiten tegen iemand.

Orationes in Verrem redevoeringen tegen Verres.

Multa in deos nefarie facere vele goddeloosheden bedrijven tegen de goden.

Impetum facere in aliquem een aanval doen op iemand.

Dividere in partes in deelen verdeelen; *distribuere in singulos* verdeelen over ieder afzonderlijk.

Terna medimna in iugera singula drie schepel op iederen morgen lands.

Accipere in bonam partem in goeden zin opvatten. — *Mirandum in modum* op wonderlijke wijze.

Na adiectiva en substantiva, die eene gemoedsgesteldheid te kennen geven, is *in* = jegens, tegenover:

aequus, iniquus, crudelis, durus, severus in aliquem; amor, benevolentia, iniuria, odium in aliquem. — *Non severus esse potest in iudicando qui alios in se severos esse iudices non volt.*

b) Overgedragen op den tijd: *Solis defectiones itemque lunae praedicuntur in multos annos.* — *Crescit in dies singulos hostium numerus.* — *In perpetuum* voor altijd, *in posterum* voor den volgenden dag, voor 't vervolg. — *Barbarorum est in diem vivere.*

§ 447. **Sub** onder, **a**) met den ablat. op de vraag: waar? — *Saepe est etiam sub palliolo sordido sapientia.* — *Caesar cohortes sub infimo colle constituit.* — Van den tijd zelden: *sub bruma* in den wintertijd; *sub ipsa profectione* juist bij het vertrek.

Overdrachtelijk: *sub imperio, sub rege esse* onder de heerschappij, onder eenen koning staan. (Niet: *sub hac condicione*, maar zonder praep. *hac condicione* op deze voorwaarde.)

b) Met den accus. bij werkwoorden van beweging eigenlijk en overdrachtelijk: *L. Mummius urbis Achaiae Boeotiaeque multas sub imperium populi Romani dicionemque subiunxit.* — *Sub iugum mittere exercitum* een leger onder het juk laten doorgaan.

Van den tijd: tegen: *Sub occasum solis nostri se in castra rcceperunt.* — *Sub noctem* tegen den nacht. — Ook: onmiddellijk na: *sub eas litteras statim recitatae sunt tuae.*

§ 448. **Super** over, boven **a**) met den ablativus is dichterlijk: *destrictus ensis cui super impia cervice pendet* Hor. Carm. 3, 1, 17 = *impendet cervicibus* C. Disp. T. 5, 62.

In proza komt het zelden voor en dan slechts overdrachtelijk = *de* over: *Hac super re scribam ad te* C. ad Att. 16, 6, 1.

b) met den acc. zoowel op de vraag waar? als waarheen? *Turris super navem effecta* Caes. B. C. 3, 39: een toren over een schip opgebouwd. — *Super lateres coria inducuntur.*

§ 449. **Pro** voor, wordt alleen met den ablat. verbonden; het beteekent **a**) eigenlijk: vóór een voorwerp, zóó, dat men dit achter zijn rug heeft, (vgl. *ante*, § 390, 7);

dus zegt men: *pro portis in statione esse* Caes. B. G. 4, 32: vóór de poorten op de wacht staan, dus: met de poorten achter den rug; *ante portas* zou wezen: met het gezicht naar de poorten gekeerd. — *Caesar pro castris consedit* o.l. 7, 89. — *Ante oppidum considunt* o.l. 7, 79 (als vijand);

b) overdrachtelijk: voor, ter bescherming van, ten behoeve van, tegengesteld aan contra (zie § 390, 14): *Convenit dimicare pro libertate, pro patria;*

in de plaats van: *Tibi nox erat pro die.* — *Omnis voluptas praeterita pro nihilo est.* — *Pecuniam solvere pro frumento* geld betalen voor het koren;

voor, naar, in overeenstemming, evenredigheid met: *Helvetii pro multitudine hominum angustos se fines habere arbitrabantur.* — *Pro virili parte* overeenkomstig den plicht van een man (eigenl.: naar het aandeel als man). — *Pro se quisque* ieder voor zich, ieder van zijnen kant.
Van den tijd wordt *pro* niet gebezigd.

Prae altijd met den ablat., voor, vooraan, vooruit: *Brutus stillantem prae se pugionem tulit.* — Zoo vooral in composita: *praedicere, praemittere* ezv.

Overdrachtelijk: in vergelijking met: *Hominibus Gallis prae magnitudine corporum suorum brevitas Romanorum contemptui est.* — Wegens, wanneer men verhinderd wordt iets te doen: *Loqui prae maerore non potuit.*

§ 450. **Procul** verre, wordt in goed proza altijd met *ab* verbonden en is adverbium; sedert Livius en bij dichters ook praep.: *procul dubio.*

Tenus tot aan, wordt steeds na zijn casus geplaatst. Na Cicero en bij dichters met den genet.: *labrorum tenus* tot aan de lippen. — In goed proza komt het zeer zelden voor en dan alleen met den ablat.: *Antiochus, rex Asiae, a Scipione devictus, Tauro tenus regnare iussus est.*

Aanm. In comp.: *hactenus, quatenus; verbo tenus* tot aan het woord, d. i. alleen in woorden (niet in zaken of daden).

c. *De ablativus instrumentatis.*

§ 451. Zooals de naam aanduidt, geeft de ablativus instrumentalis het werktuig of middel te kennen, waarmede of waardoor iets gebeurt; hij staat dus van zaaknamen of van personen, als zaken beschouwd.

Wanneer personen als middel gebruikt worden, drukt men dit uit door *per;* doch collectiva, als *exercitus, copiae, legio* en andere, worden als zaaknamen beschouwd:

Milites gladiis magnam partem (hostium) interfecerunt. — *Ait omnia pecunia effici posse.* — *Labienus Caesarem per nuntios facit certiorem quid faciendum existimet.* — *Caesar ea legione quam secum habebat a lacu Lemanno ad montem Iuram murum perducit.* — *Pecunia, militibus, et, quod maxime deerat, armis nostros duces adiuverunt.*

Ablativi instrumentales vindt men verder in de volgende uitdrukkingen:

aleā ludere	dobbelen
tibiis of *tibiā canere*	op de fluit spelen
pedibus proficisci	te voet vertrekken, gaan.

AANM. Sommigen rekenen hiertoe ook den ablat. in: *proelio contendere*, *bello capere*, *curru vehi*, welke uitdrukkingen in § 441 behandeld zijn bij den ablat. localis.

§ 452. De ablat. instrumentalis staat bij de werkwoorden van:

voorzien van, uitrusten met	*instruere*, *armare*, *afficere*
versieren	*ornare*, *excolere*, *distinguere*
vullen, verzadigen	*explere*, *com-*, *farcire*, *satiare*, *imbuere*
gewennen, onderwijzen	*assuefacere*, *erudire*, *instruere*
voeden, onderhouden, leven	*alere*, *nutrire*, *vesci*, *vivere*, *sustinere*.

Natura oculos tenuissimis membranis vestivit et saepsit. — Deus bonis explevit mundum. — Haec res aegritudine Alcibiadem afficiebat. — Atticum pater omnibus doctrinis, quibus puerilis aetas impertiri debet, erudivit. — Suebi a pueris nullo officio aut disciplina assuefacti nihil omnino contra voluntatem faciunt. — Ex illa provincia (*Sicilia*) *re frumentaria alimur ac sustinemur. — Interiores* (*Britanni*) *lacte et carne vivunt. — Numidae plerumque lacte et ferina carne vescebantur.*

AANM. *Erudire in* wordt minder dikwijls gebruikt en dan van het onderwijs in afzonderlijke wetenschappen, bijv.: *in iure civili. — Erudire aliquem aliqua re* is eigenlijk: iemand ontbolsteren, beschaven door iets, door kunsten en wetenschappen, voortreffelijke lessen, ezv.

§ 453. De ablativus instrumentalis staat verder bij de werkw. van: zich onderscheiden, uitmunten, om aan te geven, waarin (waardoor) men uitmunt, en bij de adiectiva *dignus* en *indignus:*

Veněti scientia atque usu nauticarum rerum reliquos antecedunt. — In Syria Chaldaei cognitione astrorum sollertiaque ingeniorum antecellunt. — Graecià nos omni litterarum genere superabat. — Utile est rei publicae nobilis homines esse dignos maioribus suis.

AANM. Men zegt ook: *Homo in omni virtute excellens.* De personen of zaken, waarboven men uitmnnt, staan in den dativus, soms ook met inter: *excellere ceteris* of *inter ceteros*. Vgl. § 395 en A.

§ 454. Den ablat. instrum. regeeren de verba depon.:

fruor, *perfruor*, genieten: *frui fortuna*
fungor, *de-*, *per-* verrichten, vervullen: *officio fungi*, *munere fungi*
potior bemachtigen, verkrijgen: *potiri imperio*
utor gebruiken, *abūtor* verbruiken, mis-; *uti pecunia.*

Si bellum omittimus, pace nunquam fruemur. — Orgetorix dixit perfacile esse (*Helvetiis*) *totius Galliae imperio potiri. — Multi deorum beneficio perverse utuntur.*

AANM. *Potior* heeft somtijds den genetivus; zoo altijd in: *rerum potiri* de hoogste macht in handen krijgen. In 't oudere Latijn heeft het dikwijls den accus., in 't klassieke zeer zelden.

Ablativus pretii.

§ 455. Bij de werkwoorden van koopen, verkoopen, huren, verhuren en verruilen, staat de prijs in den ablat. instrum. (abl. pretii), omdat hij het middel is, waardoor men de zaak verkrijgt:

Nulla pecunia fundum illum emere poterat. — Eriphyle auro viri vitam vendidit. — Caelius cum domus patris a foro longe abesset, conduxit in Palatio non magno domum. — (Germani metuunt) ne assidua consuetudine capti studium belli gerendi agricultura commūtent.

AANM. *Pretio* wordt bij de adiectiva gewoonlijk weggelaten, zoodat men alleen zegt: *magno*, *parvo*, *nihilo* ezv.

In den genet. staan: *tanti*, *quanti*, *pluris* en *minoris*.

Men heeft dus om in 't algemeen den prijs op te geven:

magno (duur), *pluris*, *plurimo*
parvo (goedkoop), *minoris*, *minimo*
tanti, *quanti*, *nihilo* (om niet)
tantīdem en *permagno*.

Vendo meum non pluris quam ceteri, fortasse etiam minoris, cum maior est copia. — Permagno agrum vendidisti. Vergelijk § 416.

Ablativus modi.

§ 456. De ablat. instrum. wordt als ablativus modi gebruikt om de wijze, waarop iets geschiedt, aan te geven; hij bestaat gewoonlijk uit een substantivum met een attribuut:

Stellae circos suos orbesque conficiunt celeritate mirabili. — Si quid obtigerit, aequo animo paratoque moriar.

Zonder attribuut kan men gebruiken:

iure, merito	te recht
iniuria	ten onrechte
ordine	op de rij af
more institutoque	naar oud, herkomstig gebruik
silentio	stilzwijgend, *audire*
consilio	met beleid, *agere*
vi, fraude	met geweld, met bedrog
via et ratione	naar vasten gang, methodisch.

Non illud in iudicium venit occisusne sit Clodius; sed iure an iniuria. — Duobas modis, aut vi aut fraude fit iniuria.

AANM. 1. Niet om de wijze, maar wel om de begeleidende of liever de bijkomende omstandigheden aan te geven, gebruikt men de praepositie *cum*. Uitgezonderd bij de boven opgegeven woorden *iure* ezv., bezigt men regelmatig *cum*, wanneer de ablat. geen attribuut bij zich heeft, wat echter niet dikwijls gebeurt: *cum laude ac virtute versari*

in periculis; cum audacia, cum virtute vivere. — Cum dignitate potius cadamus quam cum ignominia serviamus.

Wanneer er, zooals gewoonlijk, attributen bijkomen, kan men den ablat. gebruiken met *cum: Semper equidem magno (cum) metu incipio dicere.*

Laat men *cum* weg, dan drukt men meer de wijze uit, plaatst men het, dan drukt men meer de omstandigheden uit, die de handeling vergezellen; zoo zegt Cicero: *Brutum vidi: quanto meo dolore, non dico!* maar: *quotiens ego Marcellum et quanto cum dolore vidi! — Multis cum lacrimis veniebat ad me.*

AANM. 2. *Cum* kan dus niet gebruikt worden bij woorden, die zelf eene wijze, eene voorwaarde, een doel, eene gezindheid te kennen geven en die met een attribuut of attributieven genetief verbonden zijn: *modo, ratione, via, more, ordine, condicione, lege, pacto, consilio, mente, animo;* dus bijv. nooit: *magno cum animo, impia cum mente,* maar: *magno animo, impia mente, more maiorum.*

Ablativus qualitatis.

§ 457. *a*) De ablativus qualitatis drukt, evenals de genet. qualitatis, eene eigenschap of hoedanigheid uit; het substantivum is altijd verbonden met een adiectivum of een genetief:

Aristoteles, vir summo ingenio, scientia, copia, prudentiam cum eloquentia iunxit. — Erat inter Labienum atque hostem difficili transitu flumen ripisque praeruptis.

b) De ablat. qual. kan ook door het hulpwerkw. *esse* met een subject verbonden zijn: *Plato singulari suavitate orationis fuit.* — Somtijds staat hij ook bij andere werkwoorden: *Xanthippe praedicabat eodem vultu semper se vidisse exeuntem Socratem domo et revertentem.*

c) De genet. qual. (§ 409) geeft in den regel eene blijvende, wezenlijke, kenmerkende eigenschap te kennen, de ablat. qualit. daarentegen voorbijgaande, niet het wezen der zaak of van den persoon kenmerkende, eigenschappen of hoedanigheden: *bono, puerili esse animo; magnā esse gratiā, auctoritate.*

Eigenschappen en hoedanigheden van het lichaam staan gewoonlijk in den ablativus: *Britanni capillo sunt promisso atque omni parte corporis rasa praeter caput et labrum superius.*

AANM. 1. Dikwijls is er geen onderscheid te merken; zoo zegt Cicero: *Fimbria fuit et animi satis magni et consilii* Planc. 12 en: *Consules sunt optîmo animo, summo consilio* Phil. 3, 2. — *Summae auctoritatis homines* Font. 16 en *summa auctoritate vir* post red. 6. Zoo ook Caesar.

AANM. 2. Van *modus* gebruikt men alleen den genet. qualit. als: *eiusmodi, huius-, istius-, cuius-, eiusdemmodi* (*cuicuimodi* § 174, A. 1); maar den ablat. *modo* in: *hoc modo* ezv., *nullo modo, pari modo, simili modo, omni modo.* Men zegt echter niet: *miro* of *mirando modo*, maar met *in: mirandum in modum.*

Over den Ablat. absolutus zie bij het Participium § 602 en volg.

Praeposities bij den ablat. instrument.

§ 458. Met dezen ablat. worden verbonden de praepositiones *cum*, *sine*, *coram*, *clam*.

Cum met, geeft een samengaan, een samenzijn, eene gemeenschap te kennen; het gebruik stemt in 't algemeen met het onze overeen, doch men lette op het volgende:

esse cum aliquo	bij iemand zijn
habitare cum aliquo (ook *apud aliquem*)	bij iemand wonen
cum animo cogito, *considero*	ik overdenk, overweeg in mijn gemoed
mecum cogito, *considero*.	ik overdenk, overweeg bij mij zelven.

Nobiscum nec animo certe est, nec corpore. — Hoc considerate cum vestris animis vosmet ipsi. C. Verr. 3, 29.

Waar wij met gebruiken om het middel en het werktuig aan te duiden, kan men in 't Latijn alleen den ablat. instrument. bezigen. Zie verder § 456, A. I.

AANM. Bij troepen en schepen (*copiae*, *milites*, *exercitus*, *equitatus*, *naves* ezv.), die den veldheer begeleiden, kan men *cum* gebruiken: *Ipse* (*Caesar*) *cum omnibus copiis in Morinos proficiscitur* Caes. B. G. 4, 21, 3, doch ook den ablat. zonder *cum: Ipse* (*Caesar*) *omnibus copiis ad Ilerdam proficiscitur* Caes. B. C. 1, 41, 2. — *Accessum est ad Britanniam omnibus navibus* Caes. B. G. 5, 8, 5. Dezen ablat. moet men brengen tot den in § 456 vermelden.

Bij *mittere* en zijne compos., en wanneer het getal der troepen of schepen wordt opgegeven, staat *cum*.

§ 459. **Sine** zonder: *Etiam sine lege poena est conscientia.* Zooals de ablat. modi staat, waar wij met gebruiken, komt hij ook in de plaats van ons voorzetsel zonder, maar dan natuurlijk met een ontkennend attribuut. Zoo zegt men in het Latijn niet: *sine meo merito*, maar: *nullo meo merito: Caesar a me nullo meo merito alienus erat.*

AANM. *Absque* zonder, komt in klassiek proza niet voor, evenmin *simul* en *procul* als praep. (wat *procul* betreft, zie § 450).

Coram in tegenwoordigheid van, voor, is meestal adverbium, doch kan ook praep. cum abl. zijn: *Mihi vero ipsi coram genero meo quae dicere ausus es?*

Clam in 't geheim, zonder medeweten van, komt zeer zelden als praep. met den ablat. voor: *Clam vobis salutem fugā petivit.* — In 't oudere Latijn heeft het ook den accus.

AANM. *Palam* in tegenwoordigheid van iemand, komt in goed proza niet als praep. voor.

Eenige werkwoorden met verschillende constructie bij verschillende beteekenis.

§ 460. Sommige werkw., met de praep. *ad* en *in* samengesteld, herhalen gewoonlijk de praep. in de eigenlijke, plaatselijke beteekenis, maar hebben in eene min of meer overdrachtelijke beteekenis hunnen naamval zonder praepositie.

Aanm. Dit is een gevolg van den aard der voorzetsels, die immers eene nadere en duidelijker bepaling geven van de betrekkingen door de naamvallen aangeduid; zie § 390.

Adesse *in foro*, — *ad iudicium* aanwezig zijn op de markt, voor het gericht;	*adesse alicui* iemand bijstaan, hulp verleenen;
Adgredi *ad aliquid* overgaan, komen tot iets, bijv. *ad singulas leges;*	*adgredi aliquem* op iemand afgaan, aanvallen, ook: zich tot iemand wenden, hem iets verzoeken;
Adire *ad ea loca* heengaan naar die plaatsen;	*adire ea loca* die plaatsen bezoeken;
adire ad Sullam naar Sulla gaan;	*adire Brutum* zich tot Brutus wenden;
adire ad rem publicam zich in staatsdienst begeven;	*adire deos*, *oracula*, *aras* zich tot de goden, de orakels, de altaren wenden (om hulp);
	adire hereditatem eene erfenis aanvaarden;
	adire periculum zich in gevaar begeven;
Ingredi *in templum*, *intra fines* binnentreden;	*ingredi urbem, pontem, viam* de stad, de brug, den weg betreden;
ingredi in spem hoop (beginnen te) koesteren;	*vitam ingredi* een leven aanvangen;
	ingredi in sermonem, in orationem en *ingredi sermonem*, *disputationem* zijne rede, gesprek, beginnen;
Inicere *aliquem in flammam* iemand in de vlammen werpen;	*timorem bonis inicere* den goedgezinden vrees inboezemen;
se inicere in medios ignis zich midden in het vuur werpen;	*facem rei publicae inicere* de fakkel (van tweedracht) in den staat werpen;
Convenire *alicui* of *alicui rei* passen voor iemand of iets, voegen, ook *in* of *ad rem;*	*convenire aliquem* iemand bezoeken, aanspreken, eene samenkomst hebben met;
convenit mihi tecum de aliqua re of *res mihi convenit tecum*, of *res convenit inter nos* wij komen of stemmen met elkander overeen over eene zaak;	*pax convĕnit, condiciones convenerunt* men is het over den vrede, over de voorwaarden eens geworden.

Inire is, ook in eigenlijken zin, geheel transitief, dus:

inire domum, *cubīle* in het huis, in de slaapkamer gaan;	*inire gratiam ab aliquo* zich bemind maken bij iemand;
inire viam eenen weg inslaan;	*inire consulatum*, *societatem* het consulaat aanvaarden, een bondgenootschap aangaan;
	inire rationem overleggen.

Daarenboven lette men nog op de volgende werkwoorden:

Antecedere in ruimte of tijd voorafgaan, wordt geconstrueerd met den accusativus: in de beteekenis van overtreffen heeft het bij Cicero den dativus, bij Caesar den accusativus.

Anteire overtreffen, heeft gewoonlijk den dativus, doch ook den accusativus.

Cavere *alicui* voorzichtig zorg dragen voor iemand, *cavere aliquem* of *aliquid* en *ab aliquo* of *ab aliqua re* zich wachten voor iemand of iets, op zijn hoede zijn: *cave canem*, *cave a veneno*.

Consulere *alicui* zorgen voor iemand, *consulere aliquem* iemand om raad vragen, raadplegen.

Defendere *aliquem* verdedigen, *defendere iniuriam* afweren, *defendere provinciam a calamitate* behoeden voor, beschermen tegen.

Praestare *alicui aliqua re* iemand in iets overtreffen, *praestare aliquem* voor iemand instaan, *praestare aliquid* iets verrichten, uitvoeren, bewijzen; *praestare se virum* zich een man betoonen.

Prospicere *alicui* zorgen voor, *prospicere aliquid* van te voren zien, voorzien.

Temperare *sibi* zich matigen, onthouden, *temperare homini* iemand verschoonen, *temperare rei* matigen, zich matigen in, *temperare ab re* zich van eene zaak onthouden, *temperare rem* inrichten, besturen.

Timere *aliquid* of *aliquem* vreezen, bang zijn, voor; — *timere alicui* vreezen, bezorgd zijn voor iemands belangen; — *timere de* bezorgd zijn met betrekking tot iets: *timere aliquid ab aliquo* iets vreezen of duchten van (den kant van) iemand.

Grieksch gebruik der casus bij dichters.

§ 461. Door den invloed hunner Grieksche voorbeelden geleid, kwamen de dichters uit het einde der republiek en latere prozaschrijvers, die hen volgden, er toe, om een betrekkelijk veelvuldig gebruik te maken van naamvallen in eene beteekenis, die wel niet rechtstreeksch indruischte tegen den aard der Latijnsche taal, maar toch in goed proza óf niet óf niet meer voorkwam.

Zoo werden door hen passieve werkwoorden, vooral in het partic. perf., met den accus. verbonden, zoodat ze de beteekenis hadden der Grieksche media. Men vindt aldus gebruikt de werkw. van aantrekken, uittrekken, bekransen ezv., bijv. (*Hector*) *redit exuvias indutus Achilli* na zich aangedaan te hebben, bekleed met, Vgl. Aen. 2, 275; in proza zou men zeggen: *exuviis indutus*. — *Caput nectentur olivā* zij zullen zich het hoofd met een olijfkrans omvlechten, Vgl. Aen. 5, 309. — Verder: *Expleri mentem nequit*, letterlijk: kan zich het gemoed niet vervullen, kan zijn gemoed niet vervullen, verzadigen, Aen. 1, 713.

§ 462. Dichters en latere prozaschrijvers gebruiken voorts den accus. bij verba, participia en adiectiva om het deel van het lichaam aan te wijzen, ten opzichte waarvan of waaraan de handeling of eigenschap wordt waargenomen (Accus. Graecus): *Tremit artūs* trilt aan zijne leden, Verg. G. 3, 84. — *Hannibal adversum femur tragula ictus cecidit* van voren in de heup getroffen, Liv. 21, 7, 10. — *Pectora duro transfossi ligno* de borst doorboord door het harde hout, Verg. Aen. 9, 543. — *Os umerosque deo similis* in gelaat en schouders een god gelijk, Vgl. Aen. 1, 589.
In goed proza bezigt men in deze gevallen den ablat., zie § 428.

C. Verschillend gebruik der nomina in het Latijn en in onze taal.

1. Het Substantivum.

§ 463. Ten opzichte van het gebruik van het getal wijkt het Latijn in enkele punten af van onze taal:

a) Stofnamen worden daar meer in den pluralis gebruikt dan bij ons; dit verschil heeft daarin zijn grond, dat de stofnaam in het Latijn veel meer overdrachtelijke beteekenissen heeft of kan hebben. — Zooals wij kunnen zeggen: de bronzen van het museum te Napels, de terracotten van Tanagra, de Fransche wijnen, de ijzers zijn losgegaan, ezv., zoo heeft men in 't Latijn:

aes	koper,	*aera*	koperen beelden, tafels, munten
cera	was,	*cerae*	stukken was, wastafeltjes
grando	hagel,	*grandines*	hagelbuien
nix	sneeuw,	*nives*	sneeuwjacht, sneeuwvlokken
sal	zout,	*sales*	geestige gezegden ezv.

Vooral dichters maken van den pluralis een ruim gebruik.

AANM. 1. Namen van planten en dieren staan dikwijls in 't enkelvoud, waar wij het meervoud gebruiken of door een samengesteld zelfstandig naamwoord de stof nader aanduiden: *Boni assiduique domini villa abundat porco, haedo, agno, gallina, lacte, caseo, melle*, zwijnen of zwijnevleesch ezv. C. de Sen. 56. — Vgl. 't fr. *du porc* ezv. — *Pulvīnus rosa fartus* een kussen met rozen of rozebladeren gevuld.

AANM. 2. Een eigenaardig gebruik van dichters is het, dat zij den pluralis gebruiken om grootheld, pracht en voortreffelijkheid aan te duiden, bijv. *monstra* (ééne) slang; *Priami regna* het rijk van Priamus. In proza wordt deze pluralis intensivus zelden gevonden.

§ 464. *b*) Ook de abstracta worden meer in 't meervoud gebezigd dan bij ons; vooral merke men op, dat, waar er van eene eigenschap, een toestand ezv. van meerdere personen sprake is, het Latijn dikwijls het meervoud gebruikt van het abstractum (en ook van het concretum), waar wij het enkelvoud hebben: *Pythagorei soliti sunt mentes suas a cogitationum intentione cantu fidibusque ad tranquillitatem traducere.* Ook bij uitbreiding van beteekenis: *Suae quemque malae cogitationes conscientiaeque animi terrent.*

Zoo vindt men verder: *audaciae*, *quietes*, *fugae*, *immortalitates*, *invidiae*, *metūs*, *mortes* ezv. Ook dit gebruik is bij dichters nog veel uitgebreider.

2. **Het adiectivum.**

a) Adiectiva adverbialiter of substantive gebruikt.

§ 465. De adiectiva *extremus*, *imus*, *infimus*, *intimus*, *medius*, *novissimus*, *postremus*, *primus*, *summus*, *ultimus* worden, ook wanneer zij een deel van een voorwerp te kennen geven, in hetzelfde geslacht en getal en in denzelfden naamval geplaatst als het substantivum; dus:

op den top van den berg } *in summo monte*
boven op den berg }
in het midden van het woud } *in media silva*
midden in het woud }
met de toppen der vingers aanraken *extremis digitis attingere:*

Prima luce summus mons a Labieno tenebatur. — *Tantum bellum Cn. Pompeius extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media aestate confecit.* — *Persuadent mathematici terram in medio mundo sitam quasi puncti instar obtinere.*

AANM. 1. Gewoonlijk staan deze adiectiva vóór het substantivum, zij kunnen echter ook volgen: *in colle medio* Caes. B. G. 1, 24, *in colle summo* 7, 69. Zoo heeft Cicero *in medio foro* Verr. 3, 105, maar ook *medio in foro* 4, 86 en *in foro medio* 5, 161.

AANM. 2. Uitdrukkingen als: de slag bij Cannae, Miltiades van Athene, Protagoras van Abdēra, eèn oorlog ter zee ezv. worden in 't Latijn gewoonlijk door attributieve adiectiva weergegeven: *pugna Cannensis*, *Miltiades Atheniensis*, *Protagoras Abderītes*, *bellum maritimum*.

§ 466. In het Latijn gebruikt men dikwijls adiectiva, waar wij adverbia of adverbiale uitdrukkingen bezigen, bijv.:

primus, *prior*	het eerst
postremus, *novissimus*	het laatst
unus, *solus*	alleen
totus	geheel en al
proximus	het naastbij
rarus	hier en daar
vivus	bij 't leven
sciens, *prudens*	met inzicht, opzet
invītus	tegen den zin, ongaarne
lubens	gewillig ezv.

Quarta est urbs Syracusis, quae, quia postrema coaedificata est, Neapolis nominatur. – *Nunquam conferti, sed rari magnisque intervallis proeliabantur.* — *Soli hoc sapienti contingit, ut nihil faciat invitus, nihil dolens, nihil coactus.* — *Hi orbes medii inter se dividuntur.*

Zoo onderscheidt men:

primus het eerst	(= de eerste, die; het behoort bij het onderwerp of bij het voorwerp);
primum (het) eerst	(= voor de eerste maal; of eerst, wanneer er een dan op volgt of bij gedacht wordt; het behoort bij het gezegde);
primo eerst	(eerst, maar later anders).

L. Piso ille Frugi legem de pecuniis repetundis primus tulit. — P. Decius primum pater, post aliquot annos filius se pro salute populi Romani devovit. — Datur petentibus venia dissuadente primo Vercingetorige, post concedente.

§ 467. Ook het Latijn laat bij adiectiva en participia dikwijls de substantiva weg en verheft ze daardoor tot substantiva, wanneer dit zonder schade voor de duidelijkheid der uitdrukking kan plaats hebben.

Men gebruikt echter niet gaarne een adiectivum of participium als substantivum masc. generis singul. numeri in den nominat., of den accus. zonder praepositie; dus liever *vir sapiens* of *homo sapiens*, *vir* of *homo doctus*, een wijze, een geleerde, maar *sapiens* de wijsgeer, de wijze (in philosophische taal). — Geen geleerde *nemo doctus;* iedere geleerde *doctissimus quisque;* een Romein *homo Romanus* of *Romanus aliquis* of *Romanus quidam.*

In 't femininum kan een adiect. in 't geheel niet als substant. gebruikt worden, tenzij het door het gebruik werkelijk een substantivum geworden is, zooals *praerogativa* (*centuria*), *laeva* (*manus*)*;* zie de volgende §, Aanm. 3.

§ 468. In het neutrum singulare gebruikt men vele adiectiva als substantiva abstracta, vooral de **o**-stammen, minder dikwijls de **i**-stammen: *bonum*, *honestum* het goede, *verum* het ware, *falsum* het onware, *inane* het ijdele.

In den pluralis komt het manlijk en onzijdig geslacht van adiectiva als substantiva dikwijls voor: *docti* geleerden, *divites* rijken, *boni* welgezinden, *nostri* de onzen, *bona* goederen, *dicta* gezegden, *futura* het toekomstige:

Lex est recti praeceptio pravique depulsio. — Sapiens et praeterita grate meminit et praesentibus ita potitur, ut animadvertat, quanta sint ea, quamque iucunda. — Quid est tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis?

Aanm. 1. Bij de gesubstantiveerde adiectiva en participia, voorzoover ze persoonsnamen zijn, kunnen adiectiva numeralia staan; doch zelden vindt men er andere adiectiva bij: *omnes stulti*, *multi boni.* Maar de ware wijzen is niet: *veri sapientes*, maar *vere sapientes;* — groote geleerden is niet *magni docti*, maar *homines doctissimi;* — een aartsvijand *inimicissimus;* — lichte zieken *leviter aegrotantes.*

Bij de neutra kunnen ook andere adiectiva gevoegd worden: *praeclarum responsum* een beroemd antwoord, *multa acute responsa; summum bonum* ezv.

Aanm. 2. Bij eigennamen voegt men gewoonlijk geene adiectiva, tenzij ze een bijnaam, eene afstamming of eene philosophische school te kennen geven; anders voegt men eerst een substantief als appositie bij den eigennaam: *Cato Maior, Cicero Arpinas, Zeno Stoicus; Plato, doctissimus homo; Corinthus, urbs amplissima.*

Aanm. 3. Eenige adiectiva zijn geheel in substantiva overgegaan, als: *patria, dextra, hiberna; amicus, aequalis, iuvenis, adulescens* ezv.

b) Comparatio der adiectiva.

§ 469. Wanneer een comparativus als bepaling bij een substant. in een casus obliquus staat, dan moet men bij *quam* een nieuw werkwoord voegen, bijv.:

Homini honesto, sed non gratiosiori, quam Cn. Calidius est, argentum reddidit. — Magis idoneum, quam ego sum, ad eam causam profecto reperies neminem.

In 't laatste voorbeeld echter zou men ook kunnen zeggen: *quam me*, ofschoon de eerste wijze van uitdrukking juister is.

Over het vervangen van *quam* door den ablat. zie § 432.

Aanm. 1. De ablat. na den comparat. vervangt somtijds een geheelen zin met *quam*, bijv. in: *opinione, exspectatione, spe, aequo*:

Latius opinione malum disseminatum est, dat is: *latius quam opinamur.*

Aanm. 2. Bij *plus, amplius, minus, longius* kan men, wanneer men getal- of maatbepalingen aangeeft, *quam* weglaten, zonder den ablat. te gebruiken. Men heeft dus drie constructies: 1⁰ *plus quam*, 2⁰ *plus* met denzelfden casus als na *quam*, en 3⁰ *plus* gevolgd door den ablativus:

Fieri non poterat, ut plus quam decem medimna ex iugero exararent.— Castra non longius milia passuum octo aberant. — Castra amplius milibus passuum octo in latitudinem patebant. — Zoo zegt men ook: *Maior annos sexaginta natus (Dionysius) decessit.*

§ 470. Men gebruikt in het Latijn den comparativus, wanneer slechts van twee zaken sprake is, die vergeleken worden; in onze taal gebruiken wij dan den superlativus of den positivus:

Duas a te accepi epistulas. Respondebo igitur priori prius. — Italia inferior Beneden-Italië. — *Maior pars hominum* 't grootste deel der menschen.

Aanm. Wanneer twee eigenschappen van één voorwerp met elkander vergeleken worden, gebruikt men in 't Latijn gewoonlijk, evenals bij ons, niet den comparativus, maar het adverbium *magis;* doch men mag ook beide adiectiva in den comparativus gebruiken:

Magis facilis disputatio est quam necessaria. — Hic orator acutior est quam ornatior.

§ 471. De comparativus wordt in het Latijn ook gebruikt zonder dat eene vergelijking uitgesproken wordt; deze werd echter wel gedacht; het tweede lid der vergelijking was namelijk: het gewone, de rechte, juiste maat: wij vertalen door de bijwoorden: al te, te, tamelijk, wat, een weinig, naarmate het verband het meebrengt:

Omnia plerumque, quae absunt, vehementius hominum mentes perturbant. — Eo anno frumentum in Gallia propter siccitates angustius provenerat. — Qui plura loquitur, is ineptus esse dicitur. — Senectus est natura loquacior.

AANM. Uitdrukkingen als te groot, dan dat worden in goed Latijn vertaald door den comparativus met *ut: maior, quam ut;* sedert Livius zeide men ook *maior, quam qui:*

Isocrates maiore mihi ingenio videtur esse, quam ut cum Lysia compararetur. — Vgl. § 530, A.

§ 472. De superlātivus geeft niet alleen den hoogsten graad te kennen (relativus), maar zeer dikwijls ook, zonder vergelijking, eenen zeer hoogen graad (elativus), zoodat wij door zeer, hoogst, buitengewoon ezv. vertalen:

Ex quattuor urbibus maximis constare dicitur urbs Syracusae. — Gratissimae mihi tuae litterae fuerunt.

Tot versterking van den superlativus dienen de woorden: *longe* en *multo* verreweg, *vel* zelfs, misschien, *unus, unus omnium* aller-:

Sueborum gens est longe maxima et bellicosissima Germanorum omnium. — Centuripīni erat civitas totius Siciliae multo maxima. — Protagoras, sophistēs temporibus illis vel maximus, Atheniensium iussu est urbe exterminatus. — Miltiades et gloria maiorum et sua modestia unus omnium maxime florebat. — Vgl. § 124.

AANM. 1. Zoo—mogelijk wordt in 't Latijn uitgedrukt door *quam* en den superlativus met of zonder *possum:*

Iugurtha quam maximas potest copias armat. — Exercenda est memoria ediscendis ad verbum quam plurimis et nostris scriptis et alienis.

AANM. 2. In zinnen als: *Ut quisque est vir optimus, ita difficillime esse alios improbos suspicatur,* vertalen wij den superlat. door eenen comparativus. Ontbreken *ut—ita*, dan vertalen wij ook door eenen superlativus, maar nemen voor *quisque* een adverbium: telkens, altijd: *In omni arte optimum quidque rarissimum est.*

3) **Pronomina.**

a) Pronomen personale.

§ 473. Als genetivus obiectivus (§ 403) gebruikt men bij substantiva, adiectiva en verba van het pronomen personale de vormen: *mei, tui, sui, nostri, vestri:*

Clodius nihil contra me fecit odio mei, sed odio severitatis, odio rei publicae. — Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui.

Als genet. partitivus gebruikt men in den pluralis niet *nostri, vestri*, maar *nostrum, vestrum*. Dus voor den singul.: *Critoni non persuasi me hinc avolaturum neque mei quicquam relicturum.* — Zie ook § 476. — Maar voor den pluralis: *Quis est nostrum liberaliter educatus cui non educatores cum grata recordatione in mente versentur? — Incertum est, quam longa cuiusque nostrum vita futura sit.* — Maar *quis nostrorum* wie der onzen.

b) Pronomen possessivum.

§ 474. Den genetivus possessivus der pronom. personalia kan men niet gebruiken; daarvoor neemt men de pronomina of adiectiva possessiva; men vertaalt dus: dat is de schuld van de rechters, niet van mij: *Haec iudicum culpa, non mea est* C. Phil. 11, 11. — *Nulla in lege nostra reperietur maleficium exsilio esse multatum.*

De appositie en de bepaling bij een pron. poss. staan echter weder in den genet.: *Iuravi rem publicam mea unius opera esse salvam.*

Aanm. 1. Gewoonlijk echter zegt men: *omnium nostrum*, niet *noster omnium* (ook niet *nostrum omnium*):

Patria communis est parens omnium nostrum.

Aanm. 2. Dikwijls heeft het pronom. posses. de sterkere beteekenis, die wij door toevoeging van eigen te kennen geven:

Maiores nostri suos agros studiose colebant, non alienos cupide appetebant.

§ 475. Het pronomen possessivum wordt dikwijls weggelaten in 't Latijn, wanneer de nadruk er niet op valt en uit den samenhang duidelijk genoeg op te maken is, wiens bezit bedoeld wordt. — In hetzelfde geval wordt ook geen pronomen personale van den derden persoon als object gebruikt (vgl. § 338):

Apte, distincte, ornate dicere, in eo studio aetatem consumpsi. — Manus lava et cena. — (Caesar oppidum Noviodunum) ex itinere oppugnare conatus, quod vacuum ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem fossae expugnare non potuit. Wij gebruiken in dezen zin twee pronomina.

c) Pronomen reflexivum.

§ 476. **Sui, sibi, se, (suus).** Het pronomen reflexivum wordt gebruikt in alle zinnen, waarin het pronomen van den 3den persoon terugslaat op het (logisch) subject van denzelfden zin:

Est amans sui virtus. — Deforme est de se ipsum praedicare. — Veneti se suaque omnia Caesari dediderunt. — Alexander, cum interemisset Clitum, familiarem suum, vix a se manus abstinuit.

Let op het gebruik van *sui* in: *sui defendendi causa* uit zelfverde-

diging (vgl. § 405); — *desiderium sui relinquere* verlangen naar zich achterlaten; — *similis sui* zijns gelijke; — *pars sui* een deel van zich zelf.

AANM. 1. Men noemt logisch subject het subject dat handelend, werkend, optreedt, in tegenstelling met het grammatische subject, dat ook passief kan zijn. Gewoonlijk is het logische subject ook het grammatische. Is dit in een zin niet het geval, dan slaat het pronomen reflevivum op het logische, niet op het grammatische subject, bijv.: *Sapientiam nunquam sui paenitet;* hier staat *sapientiam* wel is waar in den accus. bij het impersonale *paenitet* (§ 380), maar is toch naar den zin het handelende subject, waarop *sui* slaat = *sapiens nunquam, quod paenitere possit, facit.* — *Has adversus copias spes omnis consistebat Datami in se locique natura* = *Datumes omnem spem collocabat in se.*

AANM. 2. Participia en ablativi absoluti vormen geen nieuwe zinnen, maar zijn slechts deelen van den zin; derhalve slaat het pron. reflex. ook in deze op het logische subject van den zin:
Caesar exercitu per se comparato pestibus rem publicum liberavit. — *Invitis suis civibus nactus est imperium.*

§ 477. In alle afhankelijke zinnen, die de gedachte, den wil, de bedoeling van het subject van den hoofdzin uitdrukken, gebruikt men het reflexivum, wanneer het pronomen op dit subject slaat:

A Pyrrho perfuga senatui est pollicitus se venenum regi daturum et eum necaturum. — *Dionysius instituit ut (filiae) candentibus iuglandium putaminibus barbam sibi et capillum adurerent.*

Maar: *Aranti Cincinnato nuntiatum est eum dictatorem esse factum*, want hier slaat het pronomen (*eum*) niet op het (logische) subject van den hoofdzin (*nuntius*).

Epaminondas fuit disertus, ut nemo ei Thebanus par esset eloquentia: de afhankelijke zin drukt hier slechts een gevolg, een graad, uit, niet de gedachte, de bedoeling van het subject in den hoofdzin.

§ 478. Het possessivum *suus* kan ook dan gebruikt worden, wanneer het niet op het subject van den zin slaat, maar op een object in de nabijheid; *suus* heeft dan den nadruk (= zijn eigen § 474 A. 2); vooral bij *quisque* wordt het zoo gebruikt:

Hannibalem sui cives ex urbe eiecerunt. — *Desinant improbi insidiari domi suae consuli.* — *Hostibus victis sua reddiderunt.* — *Sua quemque fraus et suus terror maxime vexat, suum quemque scelus agitat amentiāque adficit.* — *Iustitia est animi affectio suum cuique tribuens.*

AANM. 1. Staat het object ver van het pronomen verwijderd en heeft dit niet den nadruk, dan gebruikt men *eius: Deum agnoscis ex operibus eius.* Somtijds beslist de duidelijkheid van den zin of men *suus* of *eius* gebruikt.

AANM. 2. *Inter se* elkander, wederkeerig, *per se* op zich zelf: *Inter sese aspiciebant.* — *Nihil ipsi per sese sine Sulla facere potuerunt.*

AANM. 3. In een afhankelijken zin kan het pron. reflexivum meermalen voorkomen en daarbij op verschillende subjecten betrekking hebben, namelijk op dat van den hoofdzin en op dat van den afhankelijken zin:

Ariovistus respondit quod sibi (§ 477) *Caesar denuntiaret se* (§ 477) *Aeduorum iniurias non neglecturum*, — *nemincm secum* (§ 477) *sine sua* (§ 476) *pernicie contendisse.* – *Sibi* slaat op het subject van den hoofdzin: *Ariovistus; se* op het subject van den regeerenden zin: *Caesar denuntiaret; secum* slaat weer op het subj. van den hoofdzin: *Ariovistus respondit; sua* echter op het subject van den zin, waarin het staat: *nemo mecum sine sua pernicie contendit.*

AANM. 4. Somtijds wordt *ipse* gebruikt in de plaats van het pron. reflexivum, wanneer er namelijk eene tegenstelling is en het niet duidelijk zou blijken of het reflexivum op het subject van den regeerenden of van den afhankelijken zin zou slaan:

Iugurtha legatos ad consulem mittit, qui tantummodo ipsi liberisque vitam peterent, alia omnia dederent populo Romano.

d) *Pronomen demonstrativum.*

§ 479. **Hic**, **iste** en **ille** verschillen in zooverre als:

hic wijst op iets, dat betrekking (tijdelijk en plaatselijk) heeft op den spreker (den 1sten pers.),

iste op hetgeen betrekking heeft op den aangesprokene (den 2den persoon),

ille op een persoon of zaak, die verwijderd is (bij den 3den persoon):

Mihi nec iste liber notus est nec illi (*tres*); *sed haec mea culpa est.* — *Multae istarum arborum* (die gij daar ziet) *mea manu sunt satae.*

AANM. 1. *Ille* bij een substantivum geplaatst beteekent dikwijls die bekende, beroemde of beruchte:

Appius ille Caecus Appiam viam munivit. — *Honestum illud Solonis est, quod ait versiculo quodam, senescere se multa in dies addiscentem.*

AANM. 2. *Hic* en *is* kunnen beide vertaald worden door deze, maar *hic* wijst altijd aan wat in gedachte of werkelijkheid tegenwoordig is bij den spreker, terwijl *is* slechts in 't algemeen slaat op iets, dat reeds genoemd is. *Hic* slaat dikwijls op hetgeen volgt:

Ambiorix ad hunc modum locutus est: Ceas. B. G. 5, 27, 1 (op de volgende wijze). — Ook *ille* kan wijzen op het volgende, maar met meer nadruk en tevens in tegenstelling met hetgeen voorafgaat:

Tantum illud vereor, ne quosdam privata amicitia Iugurthae transversos agat.

AANM. 3. Wanneer *hic* en *ille* slaan op woorden, die voorafgaan, heeft *hic* gewoonlijk betrekking op het laatstgenoemde, *ille* op het eerstgenoemde. Niet zelden echter wordt van dezen regel afgeweken en slaat *hic* op hetgeen eerst genoemd is, omdat dit in den gedachtengang van den schrijver of spreker de eerste en naaste plaats inneemt:

Cave Catoni anteponas ne istum quidem ipsum quem Apollo, ut ais, sapientissimum iudicavit: huius (*Catonis*) *enim facta, illius* (*Socratis*) *dicta laudantur.*

AANM. 4. Ons wel — maar wordt in 't Latijn vertaald door *quidem — sed*, maar zóó, dat men vóór *quidem* een pronomen plaatst (*ego*, *tu*, *ille*) dat het voorafgaande subject weer opneemt en scherp doet uitkomen:

Locutus sum de re publica, minus equidem libere quam mea consuetudo, liberius tamen quam periculi minae postulabant. — Veterani sunt fortes illi quidem, sed nimis feroces.

e) *Pronomen determinativum.*

§ 480. **Is, ea, id** kan ook demonstrativum zijn, namelijk, wanneer het slaat op een voorgaand woord: deze, — of wanneer het gelijk is aan ons pronomen personale van den derden persoon: hij, zij, het; — gewoonlijk is het determinativum, zoodat het een begrip nader bepaalt: *is..qui*, hij..die; *is..ut* van dien aard, zulk een.. dat:

Carus fuit Africauo superiori noster Ennius, itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus ex marmore. — Eum, qui palam est adversarius, facile cavendo vitare possis. — Animi neque admirantur neque requirunt rationes earum rerum, quas semper vident. — Est nobis is animus, Quirites, ut nullius audaciae cedamus.

AANM. 1. *Is, ea, id* wordt gewoonlijk weggelaten bij *qui, quae, quod*, wanneer het in denzelfden naamval staat als dit laatste en geen nadruk behoeft te hebben; zoo ook bij ons:

Dicam quod sentio C. pr. Sest. 85, of: *Quod sentio dicam* C. Phil. 5, 3; maar: *Certe id dicam quod sentio* C. in Pis. 32 of ook: *Dicam id, quod sentio* C. in Cat. 3, 17. — *Felix, qui potait rerum cognoscere causas* Verg. G. 2, 490.

AANM. 2. *Et is, et is quidem, atque is, isque, nec is* drukken hetzelfde uit als ons: en wel, en nog daarenboven:

Te, Marce fili, annum iam audientem Cratippum idque Athenis abundare oportet praeceptis philosophiae.

Et idem, atque idem, idemque en tegelijk: *Quidam nimis magnum studium in res obscuras conferunt easdemque non necessarias.*

§ 481. Bij het gebruik van **ipse** dient men er op te letten, of het subject van den zin tegenover een ander subject gesteld wordt, of wel het object tegenover een ander object; in 't eerste geval staat *ipse* bij het subject, in het tweede bij het object. (Zie echter § 677 A.).

Veritas se ipsa defendet C. Acad. 2, 36: niet een ander behoeft de waarheid te verdedigen, zij zelf zal het doen. — *Lucretia se ipsa interemit. — Non egeo medicina, me ipse consōlor. — Quaeso, nolīte vosmet ipsos consolari. — Fac ut diligentissime te ipsum custodias.*

AANM. *Ipse* wordt op velerlei wijze vertaald in 't Hollandsch:

Ipsa spes inopiam sustentabat Caes. B. C. 3, 49, 1: reeds de hoop alleen maakte het gebrek dragelijk.

Valvae se ipsae aperuerunt C. de Div. 1, 74: de dubbele deuren openden zich van zelf.

A multis ipsa virtus contemnitur C. de am. 86: door velen wordt zelfs de deugd gering geacht.

M. Cato mortuus est annis LXXXVI ipsis ante me (Ciceronem) consulem C. Brut. 61: M. Cato is juist 86 jaar vóór mijn consulaat gestorven.

In ipsis fluminis ripis proeliabantur Caes. B. G. 2, 23, 3: Zij vochten nog tot vlak aan de oevers der rivier.

f) Pronomen relativum.

§ 482. Relativa worden in 't Latijn dikwijls gebruikt om een zelfstandigen zin met een voorgaanden te verbinden, zoodat **qui** staat voor: *et is* of *et hic*, *is vero* of *hic vero*, *is* of *hic autem*, *is* of *hic enim*, *is* of *hic igitur;* deze coniuncties worden dan echter bij *qui* niet geplaatst (zie § 525 en volgende):

Multas ad res perutiles Xenophontis libri sunt: quos legite, quaeso, studiose (= *eos igitur*). Zoo heeft men in 't Latijn dikwijls verbindingen als: *qui cum*, *qui ut*, *quod ubi audivit*, *qui postquam* ezv.

AANM. 1. Dikwijls heeft er eene verplaatsing van den relatieven zin plaats of ook een overgang van het pronomen relat. in een zin, die van den relatieven zin afhangt; men krijgt dan somtijds twee pron. relat. naast elkander en een zinsverband, dat in onze taal niet behouden kan worden. Het pron. relativum, dat op het voorafgaande substantivum terugslaat, gaat voorop:

Magna est vis conscientiae, quam qui neglegunt, se ipsi indicant = *hanc enim* of *eam euim qui neglegunt* cett. – *Qualia ista bona sunt, qaae qui hobeat, miserrimus esse possit.*

AANM. 2. Voor vele conjuncties als *si*, *nisi*, *quia*, *quoniam* ezv. komt dikwijls het pronomen *quod*, met de beteekenis en dus, daarom, alzoo. namelijk, (dikwijls echter niet vertaalbaar) om den zin nauwer met het voorgaande te verbinden:

Tyranni coluntur simulatione, dumtaxat ad tempus. Quod si forte – ut fit plerumque – ceciderunt, tum intellegitur quam fuerint inopes amicorum.

AANM. 3. Dikwijls wordt het pron. relativum gebruikt in plaats van het demonstrativum, alleen om eene nauwere aansluiting te verkrijgen aan het voorafgaande.

§ 483. Dikwijls wordt het substantivum, waarop het pron. relativum betrekking heeft, uit den hoofdzin in den relatieven zin overgebracht; het demonstrativum kan weggelaten worden:

Quam quisque norit artem, in hac se exerceat. — Quae cupiditates a natura proficiscuntur, facile explentur. — Habeo quas ad eundem litteras misisti.

Zoo ook een adiectief in den superlatief: *Agamemno cum devovisset Dianae, quod in suo regno pulcherrimum natum esset illo anno, immolavit Iphigeniam.*

§ 484. Wanneer het relativum betrekking heeft op eene appositie, wordt het substantivum appositum altijd in den relatieven zin getrokken:

Capuaene te putabas, Piso, in qua urbe domicilium quondam superbiae fuit, consulem esse, an Romae, in qua civitate omnes ante vos consules senatui paruerunt?

Dus niet *in urbe in qua; in civitate in qua.*

§ 485. In de plaats van *prudentiā, quā es* (ablat. qualit. § 457) of *quae est tua, nihil te fugiet*, zeide men altijd:

Qua prudentia es, nihil te fugiet. — Copiam sententiarum et verborum, quae vestra prudentia est, perspexistis. — Qua mollitia sum animi ac lenitate, nunquam illius lacrimis ac precibus restitissem.

AANM. Te vergelijken, maar niet gelijk, is de volgende wijze van uitdrukking: *Tu pro tua prudentia, quid optimum factu sit, videbis. — Mihi pro cetera eius audacia atque amentia ne hoc quidem mirandum videtur.*

§ 486. Wanneer een relatieve zin niet op een enkel woord, maar op een geheelen zin slaat, en bij wijze van tusschenzin gebruikt wordt, versterkt men het pronomen relat. (neutr. gener.) gewoonlijk met *id*, dus: *id, quod:*

Socrates videtur, id quod constat inter omnes, primus philosophiam ad vitam communem adduxisse.

g) *Pronomen interrogativum.*

§ 487. **Quis? quid?** vraagt naar het voorwerp zelf, niet naar de hoedanigheid; **qui, quae, quod,** omgekeerd, vraagt naar de hoedanigheid. Vraagt men naar één van twee zaken of personen, dan gebruikt men **uter, utra, utrum** zoowel substantive, als adiective:

Quis Karthaginiensium pluris fuit Annibale consilio? — Qui locus in Graecia tota tam sanctus fuit in quo ullum simulacrum reliquum sit? — Quod nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? — Quae sententia legis est? — Uter nostrum popularis est? tune an ego? — Arar in Rhodanum influit incredibili lenitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, iudicari non possit.

AANM. 1. Somtijds staat bij *quis* toch nog een substantivum; dit moet dan als appositie beschouwd worden: *Quis unquam Graecus comoediam scripsit in qua servus primarum partium non Lydus esset?* C. pr. Flac. 65. Wie, een Griek bedoel ik; ezv.; men vraagt naar den naam, niet naar de hoedanigheid. *Quis locus tam firmum habuit praesidium ut tutus esset?* C. de imp. Pomp. 31. In dit geval wil Cicero den naam der plaats weten, in 't voorbeeld, boven in de paragr. aangehaald, spreekt hij slechts van de hoedanigheid, den aard der plaats. Wanneer omgekeerd Cicero zegt: *Cupio videre qui id audeat dicere* Phil. 5, 6. dan bedoelt hij niet, wie dat durft zeggen, maar: wat voor een mensch het is, die dat durft zeggen. *Qui* is dus eenigermate 'tzelfde als *qualis*, maar dit laatste vraagt nog bepaalder naar de hoedanigheid. Vgl. Sall. Cat. 44, 5 (ed. Schmalz).

Quod staat altijd bij een substantivum, *quid* nooit, tenzij met den genetivus: *quid causae est? quid hominis est?* ezv. (Zie § 408).

In *Quid praeclarum non idem arduum!* (C. Disp. T. 84) is *praeclarum*

praedicatief = *quid, quod praeclarum est, non idem est arduum?* Wat is er voortreffelijk, dat niet tevens moeilijk is?

AANM. 2. Bij pluralia tantum en wanneer aan beide kanten, of ten minste aan één kant meer dan één is, gebruikt men 't meervoud van *uter* en zoo ook van *uterque:*

Erat in celeritate omne positum certamen, utri prius angustias montesque occuparent. — Caesar e castris utrisque copias suas eduxit.

h) *Pronomen indefinitum.*

§ 488. **Quisquam** (substantive, waarbij **ullus** adiective behoort), verschilt van **aliquis** aldus:

Aliquis beteekent iemand, om 't even wie, de een of de ander, als het maar iemand (iets) is; zijne hoedanigheden doen niets ter zake.

Quisquam en ullus beteekenen iemand, al is het ook maar één; er wordt niet gevraagd of er meer zijn; zij zijn dus uitsluitend.

Zij komen daarom meestal voor in ontkennende zinnen en in vragende zinnen met ontkennende strekking, bijv.: hebt gij (ooit) iemand gezien, die zich zóoveel moeite gaf?

Nulla umquam civitas totā Asiā et Graeciā signum ullum sua voluntate cuiquam vendidit. — Potest illo quicquam esse certius? — Hoc quisquam defendet? — Negat se audisse quicquam, maar: *Indicavit se audisse aliquid.*

AANM. Dezelfde verhouding als tusschen *aliquis* en *quisquam* bestaat er tusschen *unquam* en *aliquando*, *usquam* en *alicubi.* Zie het 1ste voorbeeld.

§ 489. **Aliquis** en **quis** onderscheidt men aldus:

Quis is zwakker dan aliquis en sluit zich als een encliticon (§ 47) aan bij een voorafgaand woord, vooral aan *si, nisi, sive, ne, num, qui, quae, quod, quo* (waarheen, naarmate, hoe), *cum, quando, quanto, ubi, unde, an,*

dus:	*si quis*	*quo quis*	*an quis*
	nisi quis	*cum quis*	*quando quis*
	ne quis	*ubi quis*	*quod quis* ezv.

't Onbepaalde *quis* staat daarom nooit aan 't begin van een zin; dan gebruikt men *aliquis:*

Si qua reliqua spes est, ea tota in hac lege posita est. — Si cui quid ille promisit, id erit fixum. — Danda opera est, ne qua amicorum discidia fiant. — Vultus hominum te intuentium atque admirantium recordare. Num quae trepidatio? num qui tumultus, num quid nisi moderate, nisi quiete? — Quaeratur num quod lateat facinus, num quae crudelitas.

Aanm. Wanneer op *quis* de nadruk zou vallen, gebruikt men *aliquis: Si aliquando alicuius furore et scelere concitata manus ista (Catilinae) plus valuerit, quam vestra (senatorum) ac rei publicae dignitas, me tamen meorum factorum nunquam paenitebit.*

Aanm. 2. Dezelfde regel geldt voor *aliquando* en *quando*, *alicunde* (§ 309, Aanm. 4) en *unde*, *aliquo* ergens heen, en *quo*.

§ 490. **Quisque** is ieder wie dan ook, maar ieder afzonderlijk. 't Staat nooit vooraan in den zin, dan gebruikt men **unusquisque:** *Unusquisque opiniones fingebat et ad id, quod ab alio audierat, sui aliquid timoris addebat.*

Quisque sluit zich gaarne aan bij pron. relativa, bij *se* en *suus*, bij superlativi (§ 472 A. 2) en bij numeralia ordinalia:

Defendat quod quisque sentit (niet: *defendat quisque quod sentit*). — *Suo cuique iudicio est utendum. — Hostes constituerunt optimum esse, domum suam quemque reverti. — Dicere ausus est sibi quemque consulere oportere. — Optimus quisque maxime gloria ducitur. — De moribus nostris quinto quoque anno iudicatur.*

4) Numeralia.

§ 491. *Alter* en *alius* verschillen zóó:

alter	de ander, de tweede
alius	een ander
alter . . . alter	de een . . . de ander (van twee)
alius . . . alius	de een . . . de ander (van meer dan twee)
alii. . . . alii	eenigen, anderen
alius aliud facit	de een doet dit, de ander dat.

Duo templa sunt egregia, Cereris unum, alterum Liberae. — Duae dictae sunt sententiae, quarum neutram probo: alteram quia semper periculosam arbitror; alteram, quia alienam his temporibus existimo. — Non possumus omnia per nos agere; alius in alia est re magis utilis. — Alii nominatim relegabantur, alii metu et periculo terrebantur. — Tua altera patria uw tweede vaderland; *alter parens* een tweede vader.

Alius wordt ook met adverbia, van *alius* afgeleid, verbonden:

Idem versus alias in aliam rem possunt accommodari. — Alii alio mittebantur.

Aanm. *Alter* geeft nooit een verschil in aard te kennen, *alius* daarentegen wel; vandaar, dat men somtijds *alius* vindt, waar men anders *alter* zou verwachten:

Dolus malus est, cum aliud agitur, aliud simulatur.

§ 492. *Ambo* en *uterque* verschillen zóó, dat het eerste gebruikt wordt van twee dingen, die reeds bekend of genoemd zijn en bij elkander behooren; —

het tweede daarentegen slechts den een en den ander, ieder afzonderlijk gedacht, te kennen geeft. Bij *uterque* staat het substantivum in het enkelvoud, maar een pronomen in den genetief van 't meervoud: *Alter ambove consules* de eene of beide consuls. *Uterque filius* beide zonen. *Uterque nostrum* ieder van ons beiden. *Sibi uterque confidebat et pares ambo videbantur.* Zie § 368 en 406, 3.

HOOFDSTUK II.

HET VERBUM.

A. Genera.

§ 493. *a*) Eenige intransitieve actieve werkwoorden worden als passiva geconstrueerd en vertaald: *interire ab aliquo* gedood worden door iemand, *vapulare ab aliquo* geslagen worden, *venire* (§ 259 A.) *ab aliquo* verkocht worden door iemand.

Zoo ook *bene* of *male audire ab aliquo* geprezen of berispt worden door iemand.

b) Omgekeerd worden eenige passiva door intransitiva vertaald: *vehi* varen, rijden (partic. *vehens* varende, rijdende); *rumpi* bersten, *mutari* veranderen: *Veritas mutari nullo modo potest.*

Maar: *mutare vestem* van kleed veranderen, verwisselen.

c) Sommige werkwoorden worden zoowel intransitief als transitief gebruikt, bijv.: *praecipitare* afwerpen, bijv.: *se* (*de*) *muro praecipitare* — en *praecipitare* zich nederstorten, ten einde (ondergang) spoeden, bijv.: *hiems praecipitat;* — *vertere* keeren en zich keeren; *annus vertens* het loopende jaar; *minuere* verminderen (tr. en intr.): *minuente aestu* toen de vloed afnam.

d) De volgende werkwoorden zijn deponentia alleen in het partic. perfecti:

cenare	het middagmaal houden	*cenatus*	die gegeten heeft
iurare	zweren	*iuratus*	die gezworen heeft
potare	drinken	*potus*	die gedronken heeft
prandēre	ontbijten	*prānsus*	die ontbeten heeft.

Aanm. *Iuratus* beteekent ook iets wat bezworen is. – *Potus* (vgl. bibo § 265, 1 en Aanm.) beteekent gewoonlijk dronken, beschonken; somtijds komt *potus* passief voor.

e) Zoo hebben ook intransitieve werkwoorden somtijds een partic. perfecti:

adolescere:	*adultus*	opgegroeid
coniurare:	*coniuratus*	die samengezworen heeft
inveterascere:	*inveteratus*	ingeworteld
praeterire (ook transit.):	*praeteritus*	voorbijgegaan, verleden.

§ 494. Passieve werkw. worden dikwijls als reflexiva vertaald:

augeri	vermeerderd worden, zich vermeerderen, toenemen
congregari	verzameld worden, zich verzamelen
moveri	bewogen worden, zich bewegen
verti	gekeerd, gedraaid worden, zich keeren, zich wenden.

Meer in gebruik zijn echter *se movere* en *se vertere.*

Pares vetere proverbio cum paribus facillime congregantur. — Impii cives unum se in locum congregabant.

AANM. 1. Dichters gebruiken veel het passivum in den zin van het reflexivum of liever van het medium, zie § 461.

AANM. 2. Vele deponentia hebben nog mediale beteekenis ook in proza, bijv. *ulcisci* zich wreken, *proficisci* zich op weg begeven, *laetari* zich verheugen, *misereri* zich erbarmen.

§ 495. Dikwijls wordt het passivum door zich laten vertaald:

Opinionibus vulgi rapimur in errorem. — Non facile diiudicatur amor verus et fictus.

AANM. Laten wordt op verschillende wijzen uitgedrukt in 't Latijn:

1⁰ Beteekent het maken, dat een ander iets voor ons tot stand brengt, dan wordt het **niet** vertaald, bijv.: *L. Piso volebat sibi anulum facere.*

2⁰ Staat het gelijk met bevelen, dan is het *iubere*, of het wordt door den coniunctivus adhortativus uitgedrukt, bijv.: *Aurificem iussit vocari in forum.* – Zie voorts de voorbeelden in § 519.

3⁰ Beteekent het zorgen, dat iets geschiedt, dan wordt het vertaald door *curare*, bijv.: *Naves aedificandas veteresque reficiendas curabat.*

4⁰ beteekent het beschrijven, voorstellen als iets doende, dan drukt men het uit door *facere* met een particip. of met eenen infinit.: *Polyphemum Homerus cum ariete colloquentem facit eiusque laudare fortunas.*

5⁰ Staat het gelijk met toestaan of dulden, dan is het *sinere* of *pati*, of het wordt door den coniunctivus concessivus uitgedrukt, bijv.: *Cur tu hunc esse inultum tam diu sinis? – Deludi vosmet ipsos diutius patiemini?* en voorts de voorbeelden in § 520.

6⁰ *Nihil reliquum, reliqui facere* niets over laten.

B. Tempora.

§ 496. Eene handeling (*ăctio*)

I.	vindt plaats:	tegenwoordige tijd:	*praesens*
II.	of vond plaats:	verledene tijd:	*praeteritum*
III.	of zal plaats vinden:	toekomende tijd:	*futurum.*

In ieder dezer drie tijden kan men onderscheiden:

1.	of de handeling aanstaande is:	*ăctio īnstāns*
2.	of zij is en voortduurt:	*ăctio imperfecta*
3.	of zij voleindigd is:	*ăctio perfecta.*

Zoo heeft men bijv. *scrībere:*

	I. **Praesens**	II. **Praeteritum**	III. **Futurum**
1. **act. inst.**	*scrīptūrus sum* ik sta op het punt te schrijven	*scrīptūrus eram* ik stond op het punt te schrijven	*scrīptūrus ero* ik zal op het punt staan te schrijven
2. **act. imp.**	*scrībo* ik schrijf d. i. ik ben bezig te schrijven	*scrībēbam* ik schreef d. i. ik was bezig te schr.	*scrībam* ik zal schr. d. i. ik zal bezig zijn te schrijven
3. **act. perf.**	*scrīpsī* ik heb geschr. d. i. ik ben klaar met schr.	*scrīpseram* ik had geschr. d. i. ik was klaar met schr.	*scrīpsero* ik zal geschrev. hebben d. i. ik zal klaar zijn met schr.

AANM. 1. De actio instans kan dus in 't Latijn evenmin als in onze taal door een enkelen vorm van het werkwoord worden uitgedrukt; men bezigt er de coniugatio periphrastica voor (zie § 230). Men kan echter ook zeggen: *in eo est ut* (onpersoonlijk):

Pausanias, cum iam in eo esset, ut comprehenderetur, ex vultu cuiusdam ephori insidias sibi fieri intellexit.

AANM. 2. Oorspronkelijk waren er slechts twee tijden: 't zoogenaamde praesens en 't perfectum. Later kwam het futurum, daarna 't imperfectum, 't plusquamperfectum en 't futurum exactum, eindelijk de coniugatio periphrastica.

§ 497. Men kan den tijd eener handeling opgeven **absoluut**, dat is in volstrekten zin, alleen van het standpunt des sprekers uit verleden, tegenwoordig of toekomstig: *Ik zwijg. Het is geschied. Wij zullen zien;* — of wel **relatief**, met betrekking tot eene andere handeling en ten opzichte van deze tegenwoordig, verleden of toekomstig: *Toen hij sliep, ging ik heen. — Eer ik hem kon helpen, was hij reeds gevallen. — Als hij komt, zal ik hem te woord staan.*

Absoluut zijn dikwijls 't praesens, 't perfectum en 't futurum; relatief gewoonlijk 't imperfectum, 't plusquamperfectum en 't futurum exactum.

Hoofdzinnen hebben zeer dikwijls absolute tempora, de afhankelijke zinnen relatieve.

§ 498. Wat wij gewoonlijk praesens noemen, is eigenlijk een praesens imperfectum. 't Gebruik in 't Latijn stemt met 't gebruik in onze taal overeen. Ook in 't Latijn kan men in een levendig verhaal het praesens gebruiken in de plaats van een verleden tijd (praesens historicum), om de verledene handeling als 't ware voor oogen te stellen:

Mittuntur ad Caesarem confestim ab Cicerone litterae; obsessis omnibus viis missi intercipiuntur.

Dit praesens historicum staat geregeld na **dum** terwijl (§ 655); dikwijls wisselt het af met een verleden tijd:

Dum paucos dies Caesar rei frumentariae causa moratur, tantus subito timor omnem exercitum occupavit, ut omnium mentes perturbaret.

§ 499. Het imperfectum moest eigenlijk heeten praeteritum imperfectum: het geeft voor den verleden tijd te kennen, wat het praesens voor den tegenwoordigen tijd te kennen geeft: eene nog niet voltooide, maar voortdurende handeling; ook kan het eene gelijktijdige en eene herhaalde handeling te kennen geven:

Dionysius credebat (familiarium et proprinquorum) nemini, sed quibusdam convenis et feris barbaris corporis custodiam committebat. — Tum, cum Sicilia florebat opibus et copiis, magna artificia erant in insula. — Dum eram vobiscum, animum meum non videbatis, sed eum esse in hoc corpore ex iis rebus, quas gerebam, intellegebatis.

Men gebruikt het dus vooral bij beschrijvingen en schilderingen van gebeurtenissen, zaken, zeden, gewoonten en om de begeleidende omstandigheden eener handeling in 't verleden uit te drukken. Zie het voorbeeld uit Caesar in § 503.

§ 500. Eenige tijden van het werkwoord worden somtijds zóó gebruikt, dat zij niet de handeling zelf te kennen geven, maar het streven naar de handeling of het voornemen om de handeling te verrichten. Vooral het *imperfectum* en het *praesens*, somtijds ook het *plusquamperfectum* worden zoo gebruikt. Men spreekt dan van een praesens of imperfectum de conatu.

Pater meus Hamilcar puerulo me in Hispaniam imperator proficiscens Carthagine Iovi optimo maximo hostias immolavit. — Utrum pluris aestimemus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricii, qui illam pecuniam repudiabat?

§ 501. Het futurum geeft eene voortdurende, onvoltooide toekomstige handeling te kennen. In het gebruik van dezen tijd wijkt het Latijn van onze taal in enkele punten af:

a) Wanneer van eene toekomstige handeling sprake is, wordt het futurum gebruikt, ofschoon wij in onze taal dan dikwijls een praesens gebruiken:

Saga cras sumentur morgen trekt men ten strijde C. Phil. 8, 6.

b) In afhankelijke zinnen, behoorende bij hoofdzinnen met een futurum, gebruiken wij gewoonlijk het praesens, ofschoon de tijdsbepaling van den afhankelijken zin dezelfde is als van den hoofdzin; in 't Latijn bezigt men dan ook in den bijzin een futurum:

Naturam si sequemur ducem, nunquam aberrabimus. — *Omnia si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio.* — Zoo ook: *Qui adipisci veram gloriam volet, iustitiae fungatur officiis*, omdat de hoofdzin aanduidt wat van het standpunt des sprekers uit nog gebeuren moet of zal.

AANM. Dikwijls wordt het futurum gebruikt, wanneer men beleefd of met bescheidenheid wil spreken. Zoo vooral in algemeene zinnen en gevolgtrekkingen: *Consuetudo laborum perpessionem dolorum efficiet faciliorem.* — Zoo nadert het futurum tot den coni. potentialis (§ 517) en wordt gelijk aan den Griekschen optativus met ἄν: *Hoc aliis quoque multis locis reperietur* (εὕροις ἄν). — *Dicet aliquis, dixerit quispiam* (§ 517).

§ 502. Het Perfectum geeft te kennen dat eene handeling op het oogenblik, waarop men spreekt, voltooid, afgedaan is. Of de handeling kort geleden of voor langen tijd heeft plaats gehad, wordt door het perfectum op zich zelf niet aangeduid: zoo zegt de redenaar aan 't einde zijner rede *dixi*, ik heb gezegd; maar met hetzelfde perfectum zegt men ook: *Deus hunc mundum procreavit*, God heeft deze wereld geschapen Cic. Tim. 12.

De betrekking van het verleden tot het heden kan *a*) geheel op den achtergrond treden en niet in aanmerking komen, of ook *b*) op den voorgrond treden, en dit laatste zóó dat 1) de werking, het gevolg van de handeling, voortduurt tot in het heden, of 2) in het heden de handeling geheel voorbij is. Vandaar drieërlei gebruik van het perfectum:

§ 503. *a*) Men gebruikt het perfectum in 't Latijn in een verhaal om te zeggen wat gebeurd, geschied is, waar wij gewoonlijk het imperfectum bezigen, bijv. *veni, vidi, vici*, Suet. Div. Iul. 37. Men noemt het dan perfectum historicum. Er wordt hierbij aan het heden niet gedacht.

Macedo Alexander tertio et tricesimo anno mortem obiit.

Naar hetgeen boven gezegd is van het imperfectum, bezigt men dit dus in een verhaal, wanneer men als het ware stilstaat om iets te beschrijven, om de begeleidende omstandigheden of gebeurtenissen te verhalen, maar het perfectum om hetgeen achtereenvolgens gebeurde of was al voortgaande mede te deelen (Perfecto procedit, imperfecto insistit oratio):
Vercingetorix copias reduxit protinusque Alesiam iter facere coepit celeriterque impedimenta se subsequi iussit. Caesar (eum) secutus altero die ad Alesiam castra fecit. Ipsum erat oppidum in colle summo, cuius collis radices duo duabus ex partibus flumina subluebant. Ante id oppidum planities patebat; reliquis ex omnibus partibus colles mediocri interiecto spatio oppidum cingebant.

AANM. Dit perfectum stemt dus overeen met den aorist. indicat. in 't Grieksch en den Passé défini in het Fransch. Men wachte zich te meenen, dat het imperfectum juist een langen duur te kennen moet geven

en het perfectum historicum slechts eene korte handeling; wel bestaat dit onderscheid dikwijls, maar toch ligt het niet in den aard dezer tijden:

Neque ego ea, quae facta sunt, fore cum dicebam, divinabam futura. — *Graecia parvum quendam locum Europae tenet semperque tenuit.*

§ 504. *b*) 1) 't Perfectum kan echter ook eene handeling te kennen geven, die reeds voleindigd is, maar wier gevolgen en werkingen tot in den tegenwoordigen tijd voortduren. Bij de vertaling treedt de voortduring van het resultaat somtijds zóó op den voorgrond, dat wij deze perfecta door praesentia weergeven, zoo bij de ww.:

memini (ik heb mij te binnen gebracht) ik herinner mij
nōvi, *cognōvi* (ik heb leeren kennen) ik ken, ik weet
odi (ik heb haat opgevat) ik haat, ezv.

Bij andere werkw. gebruiken wij ook het perfectum, doch kunnen er ook een praesensbeteekenis aan hechten, bijv.:

didici ik heb geleerd en weet of kan nu;
consēdi ik ben gaan zitten en zit nu;
consuēvi ik heb mij gewend en ben nu gewoon;
vici ik heb overwonnen, ik ben overwinnaar, ezv.

Druides a bello abesse consuerunt neque tributa una cum reliquis pendunt. — *Omnia sunt incerta, cum a iure discessum est.*

Men noemt dit perfectum het logische of ook wel perfectum praesens. Zie verder § 601, 3⁰.

AANM. Dit perfectum komt overeen met het Grieksche perfectum en den passé indéfini in het Fransch.

§ 505. *b*) 2) Het perfectum duidt somtijds echter ook aan, dat de handeling niet alleen voleindigd is, maar ook geheel voorbij is, opgehouden heeft te bestaan in den tegenwoordigen tijd, bijv.:

Actum est. — *Triste est nomen ipsum carendi, quia subicitur haec vis: habuit, non habet.* — Zoo ook in het bekende vers: *Fuimus Troes, fuit Ilium et ingens gloria Teucrum.*

§ 506. Het plusquamperfectum geeft eene handeling te kennen, die in een verleden tijd reeds voleindigd was: zooals het perfectum staat tot den tegenwoordigen tijd, staat het plusquamperfectum tot den verleden tijd; waar dus het perfectum somtijds vertaald wordt door het praesens (§ 504), wordt het plusquamperfectum dier zelfde werkwoorden vertaald door het imperfectum: *oderam*, *memineram*, ik haatte, ik herinnerde mij.

Themistocles omnium civium perceperat nomina.

§ 507. Evenals bij het futurum (§ 501) dient ook bij het perfectum en plusquamperfectum opgemerkt te worden, dat het Latijn nauwkeuriger

de werkelijke betrekking der tijden onderling pleegt utt te drukken dan onze taal, bijv.: *Non solum ipsa Fortuna caeca est, sed eos etiam plerumque efficit caecos, quos complexa est.* Het *complexa est* gaat vóór het *efficit*, dit laatste is het gevolg.

Messanam ut quisque nostrum venerat, Canephoros Polycliti visere solebat. Zoo altijd, wanneer de hoofdzin eene bepaalde handeling of gewoonte te kennen geeft en de bijzin eene handeling, die daaraan voorafgaat.

§ 508. Het futurum exactum staat tot het futurum in dezelfde verhouding als het plusquamperf. tot het perfectum. Wegens den omslachtigen vorm gebruiken wij het in onze taal niet altijd daar, waar eene juiste tijdsbepaling het eischen zou, maar vervangen het door andere tijden:

Ut sementem feceris, ita metes. — De Karthagine vereri non ante desinam quam illam excisam esse cognovero.

AANM. 1. Dikwijls worden in de plaats van een futurum simplex en een futurum exactum twee fut. exacta gebruikt om aan te duiden, dat de handeling in den toekomenden tijd zoo zeker zal plaats vinden, alsof ze reeds tegelijk met die van het fut. exactum gegeven ware: *Cum causam iustam (moriendi) deus ipse dederit, vir sapiens laetus ex his tenebris in lucem illam excesserit.* Vgl. § 561, 1, het laatste voorbeeld.

Zoo ook somtijds in enkelvoudige zinnen, bijv. *videro* voor *videbo: Recte secusne, alias viderimus.*

AANM. 2. Ook de imperat., de coniunct. adhort. en 't gerundivum geven eene toekomstige handeling te kennen; wanneer wij na deze vormen 't perfectum gebruiken, bezigt men in 't Latijn 't fut. exactum: *Immuta paulum, perierit tota res.* Wij verbinden de twee zinnen door 't voegwoord en. Eigenlijk staat hier *immuta* voor *si immutaveris.* Zie A. I.

Gebruiken wij 't futur. in den slotzin, dan staat het ook in 't Latijn: *Iracundus non semper iratus est: lacesse, iam videbis furentem.*

§ 509. In den briefstijl gebruikte de Romein in den regel de tijden niet van zijn eigen (des schrijvers) standpunt uit, maar hij verplaatste zich op het standpunt van den geadresseerde, wanneer deze den brief las; dus niet: *Nihil habeo quod scribam, neque enim novi quicquam audivi et ad tuas omnes rescripsi heri;* maar: *Nihil habebam, quod scriberem; neque enim novi quicquam audieram et ad tuas omnes rescripseram pridie.*

In overeenstemming met dit gebruik worden dan ook dikwijls de bijwoorden van tijd veranderd, zoodat men schrijft:

eo die of *eodem die* in plaats van *hodie*
pridie „ „ „ *heri*
postridie „ „ „ *cras* ezv.

AANM. De voegwoorden, die gewoonlijk met het perfectum gecon-

strueerd worden, als *postquam*, *ut*, *ubi* (§ 653, 654), staan daarom in den briefstijl dikwijls met het plusquamperfectum verbonden.

§ 510. Het gebruik der tijden van de coniugatio periphrastica (zie § 230 en 231) stemt wat de tijdsbepaling betreft overeen met de gewone coniugatio. Slechts zij hier nog opgemerkt, dat, terwijl het niet omschrevene futurum eenvoudig eene toekomstige handeling aanwijst zonder meer, het partic. fut. act. met *sum* verbonden, de toekomstige handeling voorstelt als gevolg van eene bedoeling of voornemen of ook van eenen aanleg, eene bestemming, geschiktheid, hoedanigheid:

Omnia humana tolerabilia ducenda; ipsi enim quid sumus, aut quam diu haec curaturi sumus? — Me ipsum ames oportet, non mea, si veri amici futuri sumus. — Bellum scripturus sum, quod populus Romanus cum Iugurtha, rege Numidarum, gessit. — Quid igitur timeam, si post mortem beatus futurus sum? — An vos soli ignoratis, quas ille leges fuerit impositurus nobis omnibus? — Si natura confirmatura ius non erit, virtutes omnes tollentur.

C. Modi.

§ 511. Daar het gebruik van de aanvoegende wijs in onze taal hoe langer zoo meer vermindert, onder anderen door het slijten der vervoegingsuitgangen van het werkwoord, en daardoor ons taalgevoel in dit opzicht verstompt, kost het ons geen geringe moeite, het onderscheid in het gebruik van den indicativus en den coniunctivus in de oude talen scherp in 't oog te vatten, te meer daar de Gr. en Rom. in menig geval eene andere wijze van beschouwing hadden dan wij. Verder houde men in 't oog, dat wij in de plaats van de aanvoegende wijs, dikwijls omschrijvingen door hulpwerkwoorden bezigen als: kunnen, zullen (zoude), mogen, willen ezv., waar de Romein die niet gebruikt.

§ 512. *a*) De indicativus toont eenvoudig aan (*indicare*), dat wil zeggen verklaart, dat iets is of geschiedt, stelt dus de handeling voor als onafhankelijk van de gedachte, de voorstelling, de bedoeling, den wil van den spreker, de vorm moge dan zijn bevestigend of ontkennend, stellend of vragend.

b) De coniunctivus daarentegen verbindt (*coniungere*) de handeling met de gedachte, de voorstelling, de bedoeling, den wil van den spreker, stelt haar voor als daarvan afhankelijk, waarom hij ook wel subiunctivus genoemd wordt (*subiungere*).

Daaruit volgt echter niet, dat de handeling door den coniunctivus uitgedrukt, niet werkelijk is. Zeg ik bijv.: *Equi Germanorum summi sunt laboris*, dan verandert dit feit niet, wanneer ik zeg: *Cotidiana exercitatione Germani summi ut sint laboris equi efficiunt*, maar nu is in dezen zin tusschen de *exercitatio* en den *labor* der paarden door mijn denken een verband waargenomen, dat namelijk het tweede een gevolg is van het eerste, dat er dus eene betrekking van afhankelijkheid bestaat tusschen beide.

c) De twee hoofdbegrippen, die in den Latijnschen coniunctivus liggen, zijn een willen en een wenschen; in andere talen worden deze twee begrippen door twee wijzen of modi uitgedrukt: het willen door den coniunctivus, het

wenschen door den optativus (*optare* = wenschen). In 't Latijn zijn beide in den coniunctivus samengevloeid.

I. De Indicativus.

§ 513. De werkwoorden, die te kennen geven een kunnen, een moeten, als *possum, debeo, oportet, convenit, necesse est, licet* en het *gerundivum* staan in het Latijn dikwijls in den indicativus, waar wij zeggen: ik zou kunnen, ik zou moeten ezv.

Wat men in den tegenwoordigen tijd kan of moet, maar niet doet, wordt uitgedrukt door het praesens; wat men in den verleden tijd kon of moest, maar niet deed, door het imperfectum (gelijktijdigheid), 't perfectum (algemeen verleden) of het plusquamperfectum (voorafgegane handeling):

possum dicere	ik zou kunnen zeggen
debeo dicere	ik zou moeten zeggen
poteram (potui, potueram) dicere	ik had kunnen zeggen
debebam (debui, debueram) dicere	ik had moeten zeggen
dicendum mihi fuit	ik had moeten zeggen.

De infinitivus in deze uitdrukkingen staat natuurlijk altijd in het praesens.

Possum persequi multa oblectamenta rerum rusticarum; sed ea ipsa, quae dixi, fuisse sentio longiora. — Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iam pridem oportebat. — Summi viri clarissimique homines omni tempore ad gubernacula rei publicae sedere debebant. — Agamemnon immolavit Iphigeniam. Promissum potius non faciendum quam tam taetrum facinus admittendum fuit. — Id, quod ratio debuerat, usus docet.

AANM. 1. Het Latijn is in dezen nauwkeuriger dan onze taal. Immers niet het kunnen of het moeten zelf wordt in deze zinnen als niet geschiedend voorgesteld, maar de handeling, die kan of moet geschieden; dat echter die handeling niet geschiedt, wordt niet uitdrukkelijk uitgesproken, maar blijkt uit het zinsverband.

AANM. 2. Men gebruikt echter bij *possum* niet minder den coniunctief, vooral in voorwaardelijke zinnen met *si* en *nisi* (§ 540 2de voorbeeld). Noodzakelijk is de coniunctivus bij *possum*, wanneer men wil uitdrukken, dat de handeling afhankelijk is van eene voorwaarde, zonder welke zij niet gedacht kan worden.

Dit geldt ook van het *gerundivum* met *esse*.

AANM. 3. In de plaats van het praesens wordt dikwijls het imperfectum indicativi gebruikt: *Etsi poteram remanere, tamen proficiscar hinc.*

§ 514. 't Zelfde heeft plaats bij de uitdrukkingen:

longum est	't zou te lang (te uitvoerig) zijn
magnum est	't zou te veel zijn
difficile est	't zou te moeilijk zijn
melius est	't zou beter zijn

aequum est	't zou billijk zijn
satis est	't zou genoeg zijn
non arbitrabar	ik zou niet gemeend hebben
nunquam putavi, putaram	ik zou nooit geloofd hebben
malueram	ik zou liever gewild hebben

en dergelijke meer. — Wat de tijden aangaat, geldt hier het in de vorige § opgemerkte.

Quanto melius fuerat (Phaethonti) promissum patris non esse servatum! – Enumerare magnum est, quibus videmus optabiles mortes fuisse cum gloria. – Tantum esse in homine sceleris nunquam putavi. – Illum annum ego mihi quam patriae malueram esse fatalem.

§ 515. De indicativus perfecti volgt op *paene* en *prope* bijna:

Me ipsum paene ille decepit. – Prope oblitus sum, quod maxime fuit scribendum.

§ 516. De indicativus wordt voorts geplaatst na de pronomina relativa indefinita (§ 174 en 179, dat zijn die, welke door verdubbeling ontstaan zijn of met *-cumque* zijn samengesteld). Zoo ook na *sive-sive* en *nisi forte, nisi vero* (vgl. § 538 A. 2):

quisquis est	wie het ook moge zijn
quotquot sunt	hoevelen er ook mogen zijn
quoquo modo res se habebat	hoe het met die zaak ook gelegen mocht zijn
quicumque hoc fecit	wie dat ook gedaan moge hebben
sive accusatores erant, sive rei	mochten zij aanklagers of aangeklaagden zijn
nisi forte existimatis	of het moest zijn, dat gij meent
nisi vero putat	tenzij hij misschien meenen mocht.

Quisquis est, qui moderatione et constantia quietus animo est sibique ipse placatus, is est sapiens. – Quicquid conaris, quo pervenias cogites. – Veniet tempus mortis, sive retractabis, sive properabis. – Nemo fere saltat sobrius, nisi forte insanit.

II. De Coniunctivus.

A. In Hoofdzinnen.

§ 517. In hoofdzinnen wordt in de rechtstreeksche rede (*oratio recta* § 618) als modus de indicativus gebruikt.

Op dezen regel bestaan de volgende uitzonderingen:

1) De potentialis. – De coniunctivus wordt in hoofdzinnen gebruikt om de mogelijkheid eener handeling te kennen te geven of ook om met bescheidenheid een oordeel uit te spreken. Hij heet dan coniunctivus potentialis. De ontkenning wordt uitgedrukt door *non*.

De tijden zijn voor wat nu mogelijk is, het praesens of het perfectum, voor hetgeen vroeger mogelijk was, maar nu niet meer, het imperfectum:

dicas (§ 359, 3°)	men zou kunnen zeggen
velim, nolim, malim	ik zou willen, niet —, liever —
dixerim	ik zou zeggen
diceres (§ 359, 3°)	men zou hebben kunnen zeggen
crederes	men zou geloofd hebben
vellem, nollem, mallem	ik zou gewild, niet —, liever — hebben
quis putaret?	wie zou wel gemeend hebben?

Cum Scipione quis neget actum esse praeclare? Quid non adeptus est, quod homini fas esset optare? — Hoc sine ulla dubitatione confirmaverim, eloquentiam rem unam esse omnium difficillimam. — Peccavit Romulus, pace vel Quirine dixerim. — Quis dubitet, quin in virtute divitiae sint? — Hoc tantum bellum quis unquam arbitraretur ab uno imperatore (Pompeio) confici posse? — Confecto proelio, tum vero cerneres, quanta audacia quantaque vis animi fuisset in exercitu Catilinae.

AANM. 1. 't Gebruik van den *potentialis* is in 't Latijn zeer beperkt, behalve in voorwaardelijke zinnen (§ 539), en in den 2den pers. sing., waar wij men gebruiken (§ 359, 3).

Het zijn vooral de werkwoorden *velle, nolle malle* welke gaarne in den coniunctivus potentialis worden gebruikt en verder alle die eene geesteswerkzaamheid te kennen geven, als *dicere, credere*, ezv.

AANM. 2. Men kan den coniuntivus potentialis vervangen door het futurum (zie § 188, § 209, 3 en § 501 A.), somtijds ook door het praesens of het perf. indic. of door omschrijvende uitdrukkingen met *possum*.

§ 518. 2) De optativus. De coniunctivus kan een wensch uitdrukken en heet dan coniunctivus optativus; 't praes. en somtijds ook het perfectum worden gebruikt, wanneer de wensch nog vervuld kan worden, 't imperf. en 't plusquamperf., wanneer dat niet meer geschieden kan; 't imperfectum staat bij zulk een onvervulbaren wensch voor den tegenwoordigen tijd; 't plusquamperfectum voor den verleden tijd.

Dikwijls gaat *utinam* vooraf, in ontkennenden zin *utinam nē*.

De ontkenning wordt uitgedrukt door *nē*.

Quod dii omen avertant (*Quod dii omen averterint* C. Phil. 12, 14). — *Utinam tam facile vera invenire possim quam falsa convincere. — Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam haberetis. — Utinam filii ne degenerassent a gravitate patria. — Utinam, Pompei, cum Caesare societatem nunquam coisses!*

AANM. Dezen optativus gebruikt men ook in verzekeringen en verwenschingen: *Ita me dii iuvent. — Ne sim salvus, si aliter scribo ac sentio.*

§ 519. 3) De hortativus. — De coniunctivus hortativus geeft eene aansporing te kennen of ook een bevel in zachteren vorm. De ontkenning wordt uitgedrukt door *nē:*

Meminerimus etiam adversus infimos iustitiam esse servandam. — Morem illi geram. — Amemus patriam. — Suum quisque noscat ingenium. — Ne difficilia optemus. — Donis impii ne placare audeant deos.

In den 2den pers. gebruikt men den coniunctivus hortativus, wanneer men niet tot een bepaalden persoon spreekt, maar in 't algemeen (§ 359, 3⁰); anders gebruikt men den imperativus:

Dulce etiam fugias, fieri quod amarum potest. — Isto bono (*corporis viribus*) *utare, dum adsit; cum absit, ne requiras.*

Een verbod staat in den 2den pers. perfecti coniunctivi met de coniunctio *ne* (vgl. § 568):

Quod dubitas ne feceris (*Quod dubites ne facias* zou zijn: waarover men in twijfel is, dat moet men niet doen). — *Adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis.*

AANM. 1. Dit perfectum is gelijk aan den Griekschen aoristus in den coniunctives en duidt geen tijd aan.

AANM. 2. Deze coniunctivus kan ook in de verleden tijden voorkomen: *Quod si meis incommodis laetabantur* (*consules*), *urbis tamen periculo commoverentur. — Sumpsisses tuo iure.* — (= *debebant commoveri, debuisti* (*debueras*) *sumere*).

§ 520. 4) De concessivus. — De coniunctivus concessivus geeft te kennen, dat men iets erkent, toegeeft dat iets is of geschiedt. Voor de ontkenning gebruikt men *ne:*

Oderint, dum metuant. — Ne sit summum malum dolor, malum certe est. — Esto: fecerit, si ita vis, Torquatus propter suas utilitates.

§ 521. 5) De dubitativus. — De coniunctivus deliberativus of dubitativus staat in eene vraag, die twijfel, overleg, beraad uitdrukt:

Quid agam, iudices, quo me vertam? — Haec cum viderem, quid agerem, iudices? — Xenophon consulebat Socratem sequereturne Cyrum.

Denzelfden coniunctivus vindt men in vragen met ontkennenden of afkeurenden zin:

Huic cedamus? huius condiciones audiamus? Zouden wij voor hem wijken? Zouden wij zijne voorwaarden hooren? (Dat is: wij zullen niet voor hem wijken ezv.) C. Phil. 13, 16.

Over den coniunct. in hoofdzinnen, die door een voorwaardelijken zin bepaald zijn, zie §§ 536–543.

B. *In afhankelijke zinnen.*

a. Zonder voegwoord.

1. Na werkwoorden.

§ 522. De afhankelijke zin neemt de plaats in van een deel van den hoofdzin: van het onderwerp, van het gezegde, van het voorwerp of van eene andere bepaling, bijv.: Ik wist den tijd van zijn vertrek niet = Ik wist den tijd niet, waarop hij vertrekken zou = Ik wist niet, wanneer hij vertrekken zou. — Uit achteloosheid hebt gij zooveel fouten gemaakt = Doordat (omdat, dewijl, daar) gij achteloos geweest zijt, hebt gij zooveel fouten gemaakt.

Wij kunnen ons voorstellen, dat men eerst alleen in hoofdzinnen sprak; dat daarna hoofdzinnen naast elkander werden geplaatst; dat eindelijk de eene zin onder den anderen, van dezen afhankelijk, werd gesteld, bijv.: Het is twaalf uur. Wij zullen eindigen = Het is twaalf uur; wij zullen eindigen = Het is twaalf uur; daarom zullen wij eindigen = Omdat het twaalf uur is, zullen wij eindigen.

De afhankelijkheid kan óf door den modus alleen, óf door voegwoord en modus, of ook alleen door het voegwoord worden uitgedrukt.

§ 523. Somtijds staat een afhankelijke zin eenvoudig in den coniunctivus, zonder nadere verbinding met den hoofdzin; de afhankelijke zin heeft dan den vorm van eenen hoofdzin behouden. Zoo kan de coniunctivus gebruikt worden na *licet*, *necesse est*, *oportet:*

Fremant omnes licet, dicam quod sentio. — Licet quod cuique libet loquatur, credere non est necesse. — Ex luxuria exsistat avaritia necesse est. — Ex rerum cognitione redundet oportet oratio.

AANM. 1. Bij *necesse est* en *oportet* staat meer de accus. cum inf. Vgl. § 583.

AANM. 2. Ook *cave* kan met den coniunctivus alleen geconstrueerd worden, doch heeft gewoonlijk *nē: Cave sīs mentiare*, Pas op, als je blieft, lieg niet. C. p. Mil. 60. — Over *fac.* met den coni. zie § 567 A. 2.

AANM. 3. Op dezelfde wijze kan de coniunctivus ook staan na andere werkwoorden, als: *velle*, *nolle*, *rogare*, *orare*, *decernere*, die een wil of wensch te kennen geven: (*Caesar Divitiacum*) *rogat*, *finem orandi faciat. — Tu velim animo sapienti fortique sis. — Senatus decrevit, darent operam consules, ne quid res publica detrimenti caperet* (zie § 549).

2. In afhankelijke vragen.

§ 524. Afhankelijke of indirecte vragen zijn vragende zinnen, die van een werkwoord of een verbaal substantief afhangen. Zoo kan de

directe of onafhankelijke vraag: Hoe laat is het? op verschillende wijzen afhankelijk worden, als:

Hij vraagt mij, hoe laat het is.
Hij vroeg mij, hoe laat het was.
't Is de vraag, hoe laat het is.
Ik weet niet, hoe laat het is.
Zeg mij, hoe laat het is ezv.

Zoo ook de directe vraag: Zult gij komen? (Zult gij niet komen?)

Hij vraagt mij, of ik komen zal (of ik niet...);
Hij vroeg mij, of ik komen zou (of ik niet...) ezv.

In het Latijn staan alle afhankelijke vragen in den coniunctivus.

of, of niet = **nĕ**; of misschien = **num** (vgl. § 644 vlgg.).

Quaero quî id scire potuerit. – Quaerent sitne verum. – Quaero ex te sisne ex pauperrimo dives factus. – Quaerit num feriae essent. – Si te interroget, num amplius quid desideres, quid respondeas? – Videmusne ut pueri aliquid scire se gaudeant, ut id aliis narrare gestiant? – Non quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit ponderandum est. – Sophistae docere se profitebantur, quemadmodum causa inferior dicendo fieri superior posset. – Tribuni plebis permagni interest qui sint.

AANM. 1. Men onderscheide wel tusschen relatieve zinnen en afhankelijke vragen; is het pronomen relatief, dan kan men er een pronomen demonstrativum determinativum vóór plaatsen; is het interrogatief, dan niet: *Dicam, patres conscripti, quae sentio* C. Prov. cons. 18 = *ea, quae sentio* wat ik meen, niet iets anders, mijn ware meening dus. (Zie § 480 Aanm. 1). *Libere quae sentiam de re publica dicam* C. Phil. 1, 27, enkelv. *quid sentiam*, wat ik meen, mijne meening, des gevraagd.

In zinnen als: *Quo utuntur argumento ad probandum, operae pretium est considerare* C. de Fin. 4, 67 heeft men geen afhankelijke vraag, maar eenen relatieven zin: *argumentum, quo utuntur, operae pretium est considerare.* Zie § 483.

AANM. 2. In 't algemeen kan men zeggen: **in 't Latijn moet men, wanneer men de keuze heeft tusschen een relatieven zin en eene afhankelijke vraag, de afhankelijke vraag kiezen;** dus niet: *Incommodum proponit, quod iniquitas loci habet* hij zet hun het nadeel uiteen, dat de oneffenheid van het terrein oplevert, maar: *Quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit* Caes. B. G. VII, 45. – Ik ben niet van plan de groote daden te verkondigen, die hij in oorlogs- en in vredestijd verricht heeft: *Non sum praedicaturus quantas ille res domi militiaeque gesserit* C. de imp. Pomp. 48.

AANM. 3. Dikwijls moeten abstracte substantiva in 't Latijn door afhankelijke vragen worden uitgedrukt:

de grond voor ons geloof	*cur credamus* C. disp. Tusc. 1, 39;
uwe vorderingen	*quantum profeceris* C. de off. 1, 3;
de beteekenis dezer wet	*quanta sit vis huius legis* C. de dom. 130;
zijn aard en wezen	*quid et quale sit* C. Disp. T. 3, 11.

Aanm. 4. De uitdrukkingen *nescio quis, nescio quomodo* ezv., *mirum quantum, nimium quuntum* en dergelijke worden dikwijls met den indicat. verbonden of liever zonder invloed op den modus, als verkorte zinnen, bij wijze van tusschenvoegsel gebruikt: *Nescio quomodo, dum lego (Platonis Phaedonem), assentior, quom posui librum assensio omnis illa elabitur.* Zie ook het eerste voorbeeld van § 396.

3. In relatieve zinnen.

§ 525. Relatieve zinnen, die alleen dienen om aan te geven, **wie** of **wat** de persoon of zaak is, die genoemd wordt, staan in den **indicativus**; maar relatieve zinnen, wier doel het is om aan te geven **hoe** de **aard** en het **karakter** is van den persoon of de zaak, die genoemd wordt, staan in den **coniunctivus**.

1) De coniunctivus staat in alle relatieve zinnen, die dienen om een grond of reden aan te geven, zoodat

qui, quae, quod = daar hij, omdat hij, zij, het (zie § 482).

Somtijds wordt *quippe* immers, zonder twijfel, zelden *utpote* of *ut* namelijk, voor het pronomen relativum geplaatst:

Alexander cum in Sigēo ad Achillis tumulum adstitisset: O fortunate, inquit, adulescens, qui tuae virtutis Homerum praeconem inveneris! — Caninius consul fuit mirifica vigilantia, qui suo toto consulatu somnum non viderit. — Callidus (adulator) non facillime agnoscitur, quippe qui etiam adversando saepe adsentetur. — Frater eius, utpote qui peregre depugnarit, familiam ducit.

Aanm. Staat in dergelijke zinnen de indicativus (wat nooit met *quippe* geschiedt) dan heeft de schrijver niet willen laten uitkomen, dat de relatieve zin de reden bevat, waarom hij het in den hoofdzin medegedeelde beweert, bijv.: *Habeo senectuti magnam gratiam, quae mihi sermonis aviditatem auxit, potionis et cibi sustulit.* Ik ben den ouderdom zeer dankbaar, die mij de zucht naar een (gezellig) gesprek heeft vermeerderd, maar de zucht naar eten en drinken heeft ontnomen. C. de Sen. 46. In dezen zin kon staan *auxerit... sustulerit;* dan moest men hem zóó opvatten, als wanneer wij zeggen: ik ben den ouderdom zeer dankbaar, daar hij ezv.

§ 526. 2) De coniunctivus staat in alle relatieve zinnen, die eene tegenstelling behelzen:

qui = terwijl hij toch, ofschoon hij, zij, het:

Sapiens posteritatem, cuius sensum habiturus non sit, ad se putat pertinere.

§ 527. 3) De coniunctivus staat in alle relatieve zinnen, die een doel, eene bestemming uitdrukken:

qui, quae, quod = opdat hij, zij, het:

Sunt multi, qui eripiunt aliis, quod aliis largiantur. — Homini (natura) addidit rationem, qua regerentur appetitūs. — (Artaxerxes

Themistocli) *Magnesiam urbem donarat, quae ei panem praeberet, Lampsacum autem, unde vinum sumeret, Myunta ex qua opsonium haberet.*

§ 528. 4) De coniunctivus staat in alle relatieve zinnen, die een gevolg uitdrukken:

qui = zoodat hij, van dien aard, dat hij:

Plane quidem perfectum oratorem et cui nihil admodum desit Demosthenem dixeris. – Homines rationem habent sagacem, quae et causas rerum et consecutiones videat.

Die beteekenis ligt in *qui* gewoonlijk, wanneer de relatieve zin door *et* zich aansluit aan een adjectief, dat voorafgaat; zie het eerste voorbeeld hier boven; zoo ook: *Xenophon leniore quodam sono est usus et qui illum impetum oratoris non habeat.*

§ 529. In deze relatieve zinnen staat de coniunct. vooral:

1⁰ na demonstrativa: *is, tantus, tam* ezv.:

Ego is sum, qui nihil unquam mea potius quam meorum civium causa fecerim. – Talem te esse oportet, qui te ab impiorum civium societate seiungas. – Quae domus tam stabilis, quae tam firma civitas est, quae non odiis atque dissidiis funditus possit everti?

2⁰ na *est, sunt, inveniuntur, non est, nemo, nullus, nihil est, quis est? quid est?* en dergelijke, wanneer niet bepaalde personen of voorwerpen bedoeld zijn, maar men onbepaald spreekt, zoodat men zeggen kan: er zijn er, die = van dien aard, dat....

Sunt philosophi et fuerunt, qui omnino nullam habere censerent rerum humanarum procurationem deos. – Non temere nec fortuīto creati sumus; sed profecto fuit quaedam vis, quae generi consuleret humano. – Nihil est quod tam miseros (nos) faciat, quam impietas et scelus. – Illud quis est qui dubitet?

Zoo ook *habeo, quod* met den coni.: *Quod laetere habes. – Quod responderet non habebat.*

Aanm. 1. Wanneer er van bepaalde personen of zaken sprake is en dus de relatieve zin geene nadere beperking geeft van een algemeen subject, maar een bepaald subject omschrijft, staat de indicativus. Wanneer bijv. Caesar zegt, dat een groot deel der eilanden aan de monden van den Rijn *a feris barbarisque nationibus incolitur, ex quibus sunt, qui piscibus atque ovis avium vivere existimantur* B. G. 4, 10, 5, dan bedoelt hij niet: tot welke ook menschen behooren, van wie men meent, dat zij ezv., maar: tot welke ook die menschen behooren, die, naar men meent, ezv.; hij heeft dus bepaalde menschen op 't oog.

Zoo ook *Quis est qui ignoret?* wie is er, die niet weet ezv., maar *Quis est qui ignorat?* wie is het, die niet weet ezv.

Aanm. 2. Vergelijk verder: *Sapientia est una, quae maestitiam pellat ex animis*, waar de coniunctivus aanduidt dat de schrijver bedoelt, dat de wijsheid van dien aard is, dat zij ezv., met: *Una est amicitia in rebus*

humanis de cuius utilitate omnes consentiunt; waar alleen het feit wordt uitgedrukt, dat de menschen ezv.

§ 530. 3⁰ Na *dignus, indignus, aptus, idoneus:*

Qui modeste paret videtur qui aliquando imperet dignus esse. – Rufum Caesar idoneum iudicaverat, quem cum mandatis ad Pompeium mitteret.

Ook in dit geval geeft de relatieve zin een gevolg te kennen.

AANM. Bij de schrijvers na Cicero vindt men een relatieven zin in den coniunct. na eenen comparativus met *quam*, bijv. *maior quam qui* grooter of te groot dan dat; zoo zegt Niobe overmoedig: *Maior sum, quam cui possit Fortuna nocere* Ovid. Met. 6, 195. Vgl. § 471 Aanm. 1.

§ 531. 5) Verder staat de coniunct. in alle relatieve zinnen, die eene beperkende bepaling aan den hoofdzin toevoegen; wij gebruiken dan de uitdrukkingen: voor zoover, zooveel althans: *quod sciam* zoover ik weet; *quod meminerim* zoover ik mij herinner.

Ex oratoribus Atticis antiquissimi sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles et Alcibiades. – Adeo excellebat Aristides abstinentia, ut unus post hominum memoriam, quod quidem nos audierimus, cognomine iustus sit appellatus.

§ 532. 6) Relatieve zinnen staan in den coniunctivus, wanneer zij de meening van hem over wien gesproken wordt, niet die van den spreker bevatten: *Socrates exsecrari eum solebat, qui primus utilitatem a iure seiunxisset,* naar de meening van Socrates, niet die van Cicero.

Ook de gedachte, die de spreker zelf in een vroegeren tijd had, kan hij als eene vreemde aanduiden.

§ 533. 7) Eindelijk staat de coniunctivus in alle relatieve zinnen, wier inhoud een wezenlijk bestanddeel uitmaakt van een zin, die in den coniunctivus of accus. cum infinitivus staat. Vgl. § 619, 5⁰.

Socrates dicere solebat omnes in eo quod scirent satis esse eloquentes.

AANM. 1. Een zin namelijk, in den coniunctivus of infinitivus staande, is afhankelijk, een relatieve zin, die met dezen als het ware een geheel uitmaakt, wordt dus ook afhankelijk en komt in den coniunctivus.

Zeg ik bijv.: *Athenis laudantur in contione ii, qui sunt in proelio interfecti,* te Athene wordt in de volksvergadering eene lofrede gehouden over hen, die in den strijd gesneuveld zijn, dan maakt de inhoud van den relatieven zin een wezenlijk bestanddeel uit van den hoofdzin: hij kan niet worden weggelaten. Maak ik nu den hoofdzin afhankelijk, bijv. van *mos est* het is de gewoonte, dan wordt ook de relatieve zin afhankelijk en komt in den coniunctivus: *Most est Athenis laudari in contione eos, qui sint in proelio interfecti* C. Orat. 151.

AANM. 2. Is de relatieve zin eene bijvoeging van den spreker en dus zijn inhoud niet een wezenlijk bestanddeel van den zin in den infinit. of den coniunct., dan staat hij in den indicativus. Aristoteles zegt bijv.: *Apud*

Hypanim fluvium bestiolae quaedam nascuntur, quae unum diem vivunt. Als Cicero deze woorden afhankelijk maakt van *Aristoteles ait*, komt natuurlijk de relatieve zin in den coniunctivus, maar een andere relatieve zin, dien Cicero ter omschrijving van *Hypanim fluvium* er aan toevoegt, komt in den indicativus: *Apud Hypanim fluvium, qui ab Europae parte in Pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quae unum diem vivant.*

b. Met voegwoord.

§ 534. Gewoonlijk worden de afhankelijke zinnen met de hoofdzinnen verbonden door middel van voegwoorden. Het voegwoord, dat men gebruikt, verandert naar den aard en de beteekenis van den afhankelijken zin; van den aard en de beteekenis van den afhankelijken zin hangt echter ook de modus af, dien men gebruikt: vandaar, dat het schijnen kan alsof de modus van de coniunctio afhing. In waarheid is dit echter evenmin het geval als de praeposities casus regeeren (vgl. § 390). Evenals de praeposities samengaan met de casus, maar ééne praepositie twee verschillende casus bij zich hebben kan, zoo gaan ook de coniuncties samen met de modi, maar kan ook ééne coniunctio bij twee verschillende modi worden gebruikt.

AANM. De modi bestonden vóór de coniunctiones; 't gebruik der modi, tot dusver behandeld (behalve de oratio obliqua), is dan ook ouder dan de verbinding der coniunctiones met de modi.

1. Causale zinnen.

§ 535. De causale zinnen staan in den indicativus, daar zij eene handeling of toestand aangeven als grond of oorzaak van eene andere handeling of een anderen toestand. Zij worden met den hoofdzin verbonden door middel van de coniuncties:

quod, quia omdat (*parce que*)
quoniam naardien (= *quom* (*cum*) *iam* daar nu eenmaal, *puisque*)
quando, quandoquidem dewijl, dewijl immers (eigenlijk voegw. van tijd).

De coniunctivus staat naar zijnen aard in causale zinnen alleen dan:

1⁰ Wanneer de spreker wil doen uitkomen, dat hij niet naar zijne meening de oorzaak opgeeft, maar naar de meening van een ander of van anderen, zie § 532; *Aristīdes nonne ob eam causam expulsus est patria, quod praeter modum iustus esset?* Door den coniunctivus wil Cicero te kennen geven, dat niet hij, maar de Grieken het *praeter modum iustum esse* als oorzaak van Aristides' verbanning opgeven. — *Damocles exoravit tyrannum, ut abire liceret, quod iam beatus nollet esse;* de grond die opgegeven wordt is de grond, dien Damocles tegenover Dionysius aanvoert, niet een grond, dien Cicero opgeeft.

2⁰ Dus ook, wanneer de spreker wil te kennen geven, dat de opgegeven oorzaak niet de ware is: *Nemo unquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus.*

Zoo vooral na *non quod* of *non quo, non eo quod, non ideo quod, non quia*, terwijl dan gewoonlijk *sed quod, sed quia* volgt met den indicat., om de ware oorzaak op te geven: *Pugiles in iactandis caestibus ingemescunt, non quod doleant animove succumbant, sed quia profundenda voce omne corpus intenditur venitque plaga vehementior.* — *Maiores nostri in dominum*

de servo quaeri noluerunt, *non quin* (= *non quod non*) *posset verum inveniri*, *sed quia videbatur indignum esse.*

Over de causale zinnen met *cum* (*quom*) zie § 560, 2⁰.

AANM. 1. *Non quo* staat voor *non eo quo* en dit door attractie voor *non eo quod.*

AANM. 2. Eigenaardig is het gebruik, dat zelfs de werkwoorden *putare*, *existimare*, *dicere* en dergelijke in den coniunctivus komen (vooral na *quod*, doch ook in relatieve zinnen), ofschoon niet het zeggen, het meenen ezv., maar wat er gezegd wordt, als de meening van een ander wordt opgegeven:

Rediit, *quod se oblitum nescio quid diceret* = *quod oblitus esset* (*ut dixit*). — *Litteras*, *quas me sibi misisse diceret*, *recitavit* = *quas* (*uti dixit*) *ego sibi misissem.*

2. Voorwaardelijke zinnen.

§ 536. De voegwoorden zijn *sī*, ontkennend *si non* en *nisi* (§ 326).

Si non staat gelijk met *si*, behalve dat een der woorden van den voorwaardelijken zin eene ontkenning bij zich heeft; *nisi* daarentegen staats tegenover *si*, in zooverre als de geheele voorwaardelijke zin ontkennend wordt; de ontkenning gaat vóór de voorwaarde (*ne si*).

Nisi = behalve wanneer, behalve;

si non = indien ... niet, wanneer ... niet:

Memoria minuitur, nisi eam exerceas. — Nihil honestius quam pecuniam contemnere, *si non habeas*, *si habeas*, *ad beneficentiam liberalitatemque conferre.*

Den zin, die de voorwaarde bevat, noemt men protăsis (van προτείνω; eigenlijk: de voorspanning, het voorgeplaatste of -gestelde, dan de voorzin), den hoofdzin apodŏsis (van ἀποδίδωμι eigenlijk: de teruggave, de slotzin).

§ 537. Naar hetgeen boven over den aard van den coniunctivus gezegd is, zouden de protasis en de apodosis beide altijd in den coniunctivus moeten staan, daar de eerste niet wat werkelijk is te kennen wil geven, maar wat aangenomen, gedacht wordt, en de tweede als afhankelijk van den eerste wordt voorgesteld. Toch gebeurt dit niet, daar de vorm van den zin door de particula *si* de afhankelijkheid reeds genoegzaam uitdrukt.

Daarentegen wordt wel acht gegeven op de omstandigheid, hoe de spreker denkt over de verhouding tusschen de voorwaarde en de werkelijkheid:

§ 538. Men onderscheidt drie gevallen, al naar men in den voorwaardelijken zin uitgaat van:

1⁰ eene werkelijkheid; indicativus;

2⁰ eene mogelijkheid; coniunctivus praes. of perf.;

3⁰ eene niet-werkelijkheid; coni. imperf. of plusquamp.:

1) De indicativus wordt gebruikt in den voorwaardelijken zin zoowel als in den hoofdzin, indien de spreker wil te kennen geven

a) dat het oordeel in de protasis vervat, met de werkelijkheid overeenstemt (bijv. wij zullen uitgaan, maar het begint te regenen. Nu zeg ik: als (indien) het regent, kunnen wij toch niet uitgaan);

b) of ook, wanneer hij over de werkelijkheid of niet-werkelijkheid niet wil oordeelen (bijv.: als ik kan, zal ik het doen; maar of ik zal kunnen of niet, dat weet ik niet; ik zeg alleen, dat ik het zeker doen zal, als ik kan).

Si potes, libera (*me*). – *Si potero, faciam.* – *Si amitti vita beata potest, beata esse non potest.* – *Si Fabius oriente Canicula natus est, Fabius in mari non morietur.* – *Si bellum omittimus pace nunquam fruemur.* – *Dies affert vel hora potius, nisi provisum est, magnas saepe clades.*

AANM. 1. Zoo in den hoofdzin een coniunctivus voorkomt, is het een van die, welke in § 517–521 opgenoemd zijn: *Si stare non possunt, corruant.*

AANM. 2. *Nisi forte* en *nisi vero*, gewoonlijk in ironischen zin gebruikt: of het moest zijn, dat.., hebben steeds den indic., dus anders dan bij ons. *Nisi vero existimatis dementem P. Africanum fuisse.* – Zie § 516.

§ 539. 2) Wanneer de spreker de vervulling der voorwaarde als onderstelling, dus als mogelijk, voor het tegenwoordige of de toekomst aanneemt, gebruikt hij den coniunctivus potentialis van 't praesens of van 't perfectum-praesens; ook de hoofdzin staat dan in den coniunct.; dit praesens wordt in onze taal een imperfectum:

Non possim, si velim. – *Si hoc dicat, timidus videatur.* – *Pro patria quis bonus dubitet mortem oppetere, si ei sit profuturus?* – *Si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repetat insaniens: reddere peccatum sit, officium non reddere.* Zie § 541.

AANM. De hoofdzin staat dikwijls in den indicativus; dan geeft men den inhoud als vast en zeker op: *Sapiens non dubitat, si ita melius sit, migrare de vita.* Bij *nisi* is dit gewoonlijk het geval. Zie het eerste voorbeeld van § 536.

§ 540. 3) Stelt de spreker den inhoud van den voorwaardelijken zin als niet-werkelijk voor, dan gebruikt hij in beide zinnen den coniunctivus, en wel van 't imperfectum of 't plusquamperf.; 't imperfectum voor het tegenwoordige, 't plusquamperf. voor 't verledene (modus irrealis):

Si viveret, verba eius audiretis Indien hij leefde, zoudt gij zijne woorden hooren (maar hij leeft niet, dus hoort gij zijne woorden niet). C. Q. Rosc. 42. – *Si venisses, visus esses* Indien gij gekomen waart, zou men u gezien hebben (maar gij zijt niet gekomen, dus heeft men u niet gezien). C. de inv. 1, 87.

Si nihil aliud quaereremus nisi ut deos pie coleremus, metus omnis a vi atque ira deorum pulsus esset. – *Troiam Neoptolemus capere*

non potuisset, si Lycomēdem multis cum lacrimis iter suum impedientem audire voluisset. – Id non facerem, nisi necesse esset. – Amisissetis Asiam, nisi Cn. Pompeium fortuna attulisset.

Men vrage niet of de voorwaarde, op zich zelf beschouwd, wel vervuld kan worden, maar of de spreker wil te kennen geven, dat zij niet vervuld is of wordt. Zij kan niet vervulbaar zijn, terwijl de spreker toch onderstelt, dat zij vervuld is of wordt; men heeft dan het geval van § 539, bijv.:

Haec si tecum patria loquatur, nonne impetrare debeat? Stel, dat het vaderland zóó met u sprak, moest het dan niet zijn wensch verkrijgen? C. Catil. 1, 19. – Daarentegen: *Sicilia tota si una voce loqueretur, hoc diceret* C. div. in Caec. 19.

Aanm. 1. De werkwoorden, in § 513 opgenoemd, kunnen blijven in den indicativus in den hoofdzin: *Contumeliis onerasti, quem patris loco, si ulla in te pietas esset, colere debebas.*

Ook gebruikt men in de apodosis den indicativus in de plaats van den coniunctivus, wanneer men de coniugatio periphrastica op *-urus fui* bezigt; dus zegt men in de plaats van: *fecissem si scissem* ook wel: *facturus fui, si scissem;* de afhankelijkheid wordt door de coni. periphr. reeds aangeduid. Onderscheid in beteekenis is er niet.

Si essetis (recepti in provinciam) Caesarine eam tradituri fuistis?

Vergelijk: *Quae ille (Caesar) facturus non fuit fiunt*, C. ad Att. 14, 14, 2 en: *quae Caesar nunquam fecisset, ea nunc proferuntur,* l. l. 14, 13, 6. – Zie § 642.

Aanm. 2. Ook gebruikt men in den hoofdzin den indicativus, wanneer men wil te kennen geven, dat het feit zeker en vast zou gebeurd zijn, zoo maar de voorwaarde vervuld geworden ware, of dat de handeling reeds begonnen was:

Quod si ita putasset, certe optabilius Miloni fuit dare iugulum Clodio. – Labebar longius, nisi me retinuissem.

§ 541. Het imperf. van den coniunctivus komt in beide zinnen ook voor, wanneer het geval van § 539 op een verleden tijd toegepast wordt:

Tegenwoordige tijd:

si sua res agatur, testimonium non dicat indien (stel dat) zijn eigen zaak behandeld werd, zou hij geen getuigenis afleggen;

Verleden tijd:

Africanus si sua res ageretur, testimonium non diceret De Afrikaan zou, indien zijn eigen zaak ware behandeld geworden, geen getuigenis hebben afgelegd. C. p. Rosc. A. 103.

Cur igitur et Camillus doleret, si haec post trecentos et quinquaginta fere annos eventura putaret? et ego doleam, si ad decem milia annorum gentem aliquam urbem nostram potituram putem? Waarom derhalve zou èn Camillus getreurd hebben, wanneer hij geloofd had, dat dit na ongeveer driehonderd en vijftig jaar gebeuren zou, èn zou ik treuren, indien ik geloofde, dat met tienduizend jaar een of ander volk zich meester zal maken van onze stad? C. Disp. T. 1, 90.

De coni. imperf. drukt hier niet uit, dat het geval niet werkelijk is,

maar dat het als mogelijk gesteld is in een verleden tijd. De vertaling van dergelijke zinnen is dus anders, dan die van de zinnen in § 540, want voor het imperfectum wordt in de vertaling het plusquamperf. gebruikt.

§ 542. Niet altijd hebben voorwaardelijke zinnen den tot dusver behandelden, volledigen, vorm; de voorwaarde kan ook onder een anderen vorm dan door een zin met *si* worden uitgedrukt, of ook wel geheel verzwegen:

Ferrum, aes, aurum, argentum ex terra non effoderetur sine hominum labore et manu = *nisi homines manu laborarent.* – *Horreo, quod tu abes, qui consilio occurreres*, namelijk: *si adesses.* – *Quae Caesar nunquam neque fecisset neque passus esset, ea nunc ex falsis eius commentariis proferuntur*, namelijk: *si adhuc vixisset.* — *Innocens est quispiam, suspicione tamen nou caret* = *si quispiam est innocens.* — *Attendite, iam intellegetis* = *si attendetis*, of *attenderitis.*

§ 543. Tot de voorwaardelijke zinnen kan men ook rekenen die, welke tegelijk eene voorwaarde en eenen wensch uitdrukken. De coniuncties zijn: *dum, modo, dummodo* indien maar, *dum nē, modo ne*, *dummodo ne* indien maar niet. Daar zij eenen wensch bevatten, staan zij altijd in den coniunctivus (vgl. § 518):

Multi omnia recta et honesta neglegunt, dummodo potentiam consequantur. – *Dum arator ne plus decumā det, expedit ei decumam esse quam maximam.* Zie ook het eerste voorbeeld van § 520.

3. Concessieve zinnen.

§ 544. Deze afhankelijke zinnen geven eene gedachte of oordeel toe, erkennen die, terwijl dan door den hoofdzin eene gedachte, die daar tegenover staat, wordt uitgedrukt. De voegwoorden zie § 323.

De modi zijn dezelfde als bij de voorwaardelijke zinnen.

§ 545. *Etsi, tametsi* en *quamquam* (vgl. § 516) worden gewoonlijk gebruikt, wanneer de spreker meent, dat hetgeen hij toestemt overeenkomt met de werkelijkheid, en staan daarom doorgaans met den indicativus:

Etsi ab hoste ea dicebantur, tamen non neglegenda existimabant. – *Quamquam sunt hostes, tamen, quia sunt cives, monitos etiam atque etiam volo.*

Etiamsi ook indien, zelfs indien, doet gewoonlijk meer de mogelijkheid of de niet-werkelijkheid uitkomen en staat daarom meer met den coniunctivus dan met den indicativus.

§ 546. *Quamvis*, zoo veel gij wilt, hoezeer ook, ofschoon, wordt alleen gebruikt, wanneer het begrip, waarmede het verbonden wordt, meer of minder, sterker of zwakker kan zijn, dus een graad toelaat, als: *bonus, eruditus, multus, bene, diu* en andere adiectiva en adverbia, *florere, placere, probare* en andere verba. Daar die graad niet van den spreker afhangt, maar hij dien overlaat aan het oordeel van anderen, gebruikt hij gewoonlijk den coniunctivus.

Daar *quamvis* = *quam vis*, volgt steeds coni. praes. of perfecti (zie § 562).

Quamvis sit eruditus, non audiam. – Quamvis mihi res non placeat, tamen non repugno.

AANM. Ook *ut* en *licet* kunnen hoe ook, wanneer ook, ofschoon beteekenen en hebben dan den coniunctivus: *Ut concedam incertum exitum esse belli, tamen decertandum est.* Vgl. § 523.

4. Comparatieve zinnen.

§ 547. Wanneer in vergelijkende zinnen iets niet als werkelijk, maar slechts als ondersteld of aangenomen wordt voorgesteld, gebruikt men de coniunctiones *quasi* (*proinde quasi*, *proinde ac si*, *non secus ac si*), *tanquam* of *tanquam si*, *velut si*, *ut si*, alsof, en den coniunctivus.

Wanneer hetgeen ondersteld of aangenomen wordt plaats vindt in den tegenwoordigen tijd, bezigt men praesens of perf., in den verleden tijd, imperf. of plusquamperf. (Modus potentialis § 539).

Nolite a me, quasi dubium sit aliquid, argumenta exspectare. – Quasi mea culpa bona perdiderit, ita est mihi inimicus. – Sequani absentis Ariovisti crudelitatem, velut si coram adesset, horrebant.

AANM. 1. *Quasi vero* alsof, staat ironisch: *Quasi vero Cn. Pompeium non cum suis virtutibus tum etiam alienis vitiis mognum esse videamus!* C. de imp. Pomp. 67.

AANM. 2. Wil men uitdrukkelijk te kennen geven, dat het onderstelde met de werkelijkheid in strijd is, dan gebruikt men ook voor het tegenwoordige het imperfectum coniunctivi en voor het verledene het plusquamperf. coniunctivi (modus irrealis): *Eius negotium sic velim suscipias, ut si res esset mea.*

5. Finale zinnen.

§ 548. Finale zinnen drukken het doel uit van de handeling in den hoofdzin vervat: de coniunctiones zijn *ut* en *quo;* voor negatieve zinnen: *ne.*

In den hoofdzin gebruikt men dikwijls *eo*, *ideo*, *idcirco* daarom ezv.

De modus is altijd de coniunctivus, daar het doel, het streven slechts eene gedachte, nog geen werkelijkheid is:

Legum idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus. – Esse oportet ut vivas, non vivere, ut edas. – Quo id facilius faciant, non adiuvabo. – Pater M. Crassi, ne videret victorem vivus inimicum, sibi vitam exhausit.

§ 549. *a*) Finale zinnen staan vooral na werkwoorden die een streven naar iets, eene bedoeling om iets te bewerken te kennen geven; de coniunctiones zijn *ut*, negatief *ne.*

Dergelijke werkwoorden zijn die, welke beteekenen:

1⁰ maken, bewerken dat;
2⁰ zorgen, streven, bereiken dat;
3⁰ verzoeken, aansporen, overreden, dwingen te of om te;
4⁰ opdragen, besluiten, toelaten, veroorloven dat of te:

adduco bewegen, aanzetten
admoneo aansporen
id ago in den zin hebben
assequor bereiken, erlangen
capio consilium 't plan opvatten
caveo zorgen, zich hoeden
committo opdragen
concedo toestaan
facio maken
flagito eischen
hortor, *adhortor* aansporen
impello aanzetten
impero opleggen, bevelen
impetro bewerken
incito aanzetten
induco animum van zich verkrijgen, zich voornemen
labōro ijverig streven
mando opdragen
moneo vermanen, aanraden
moveo bewegen, overhalen
obsecro bezweren
opto verlangen
oro bidden
consequor bereiken, erlangen
contendo op iets staan, dringend verlangen
curo zorgen
do operam zich moeite geven
edīco bevelen
efficio bewerken
elabōro ijverig streven
enītor zich inspannen
perficio bewerken
permitto toestaan
permoveo overhalen, bewegen
persuadeo overhalen
peto streven, verlangen
postulo eischen, vorderen
praecipio voorschrijven
praescribo „
precor bidden
prospicio voorzorg nemen
provideo zorgen
quaero verzoeken, bidden
rogo vragen
suadeo overhalen, overreden
video toezien dat.

Regem (*Aegypti*) *ut in sua potestate haberet, Caesar effecit. – Cura ut vir sis. – Senatus Cn. Pompeio commisit, ut videret ne quid res publica detrimenti caperet. – Danda opera est, ne qua amicorum discidia fiant. – Qui stadium currit, eniti et contendere debet, ut vincat. – Dumnorix a Sequanis impetrat, ut per fines suos Helvetios ire patiantur. – Te rogo atque oro, ut eum iuves. – Geometrae solent postulare, ut quaedam sibi concedantur. – Te hortor, ut maneas in sententia. –* (*Caesar Allobroges*) *monuit, ut ex sua amicitia omnia exspectarent. – Themistocles persuasit populo, ut classis centum navium aedificaretur. – Quae res hominem impellit, ut sit intemperans? – Imperat militibus Caesar, ut naves faciant. – Colonis consulentibus Pythia praecepit, ut Miltiadem imperatorem sibi sumerent. –* (*Lex XII tabularum*) *permittit, ut furem noctu liceat occidere.*

b) Vele werkwoorden hebben zoowel de constructie met *ut* als met eenen *accus. cum infin.*, doch met onderscheid van beteekenis.

Met *ut* drukken zij uit dat iets geschieden moet, met den *accus. cum inf.* geven zij eene verklaring, den inhoud van eene gedachte, meening, bevel, besluit ezv. te kennen.

Constituere, statuere, decernere, censere, pati, sinere hebben meer den *accus. cum inf.* dan *ut*[1]).

Constituere, statuere, decernere hebben den infinit. wanneer hun subject hetzelfde is als dat van den infinitivus.

Dikwijls is er verschil in de beteekenis van het werkwoord:

	ut		acc. cum inf.
efficere	bewerken	*efficere*	bewijzen
monere	waarschuwen, vermanen	*monere*	herinneren, opmerkzaam maken
persuadere	overreden, overhalen	*persuadere*	overtuigen
concedere	toestaan	*concedere*	toegeven, toestemmen dat iets is
decernere / *censere*	bepalen, verordenen dat iets geschiede	*decernere* / *censere*	meenen, besluiten dat iets is.

Innumerabilia sunt, ex quibus effici possit nihil esse quod sensum habeat quin id intereat. — Te unum illud monemus artem sine assiduitate non multum iuvare. — Hoc persuadere vobis velim, iudicium ab hoc non esse corruptum. — Concedo tibi ut ea praetereas, quae nulla esse concedis. — Decrevit senatus, ut ille veterator vinctus ad Hannibalem duceretur. — Antiqui omne quod secundum naturam esset bonum esse decreverunt.

Daarentegen kunnen werkwoorden, die gewoonlijk den accus. cum inf. hebben, omdat zij den inhoud van eene gedachte of verklaring te kennen geven, *ut* krijgen, wanneer zij uitdrukken een wil of streven, dat iets geschiedt.

Zoo kan bij werkwoorden, die beteeken zeggen, melden ezv. *ut* komen in plaats van den *accus. cum inf.*, wanneer gezegd of vermeld wordt, dat iets geschieden moet, gedaan moet worden.

Dicam tuis, ut librum meum describant ad teque mittant. — Nuntiatum est Simonidi, ut prodiret: invenes stare ad ianuam duo quosdam qui eum magnopere evocarent.

AANM. 1. *Iubere* heeft in den regel den acc. cum inf., zelden *ut* (zie § 578 A.), *imperare* daarentegen in den regel *ut*, dikwijls echter ook den *acc. cum inf.*, doch alleen **passivi**.

Poscere en *studere* hebben in goed Latijn nooit *ut* of *ne; velle* en *malle* zelden.

AANM. 2. In negatieve zinnen staat dikwijls ter versterking *ut ne* in plaats van *ne*, doch meestal na werkwoorden met eene positieve beteekenis: *Postulant ut ab institutis superiorum ne recedatur.*

---

1) Bij *decernere* staan de gevallen ongeveer gelijk: in Cic. redevoeringen, *ut* 23, *accus. c. inf.* 14; in zijne philos. geschriften: *ut* 5, *acc. cum inf.* 13 maal; bij Caesar komt geen van beide constr. voor, maar *decernere* 5 maal met den infinit., welke constructie bij Cic. in de genoemde geschriften slechts eenmaal voorkomt.

AANM. 3. De ontkenning wordt in 't Latijn altijd door *ne*, niet als bij ons door het pronomen of adverbium uitgedrukt, dus:
ne . . quis dat . . niemand, *ne quando*, *ne . . unquam* dat . . nooit, ezv.
Zie het 3de en het 4de voorbeeld dezer paragr. Zie verder §§ 634 en 635.

AANM. 4. *Videre ne* beteekent ook toezien, overwegen of niet, *videre ne non* of wel: *Credere omnia vide, ne non sit necesse. – Videte ne honestius sit illis ducibus errare quam hoc magistro erudiri.* Vgl. § 649.

§ 550. Na de werkwoorden en uitdrukkingen, die beteekenen verhinderen of weerhouden, afschrikken, zich verzetten, weigeren, kan in de plaats van *ne* ook *quo minus* (*quominus*) staan, wanneer men alleen wil te kennen geven, dat eene handeling niet tot stand komt, terwijl *ne* te kennen geeft, dat men er naar streeft, dat zij niet tot stand kome.

Zulke werkwoorden zijn: *impedire*, *tenere*, *deterrere*, *obsistere*, *obstare*, *recusare*, *repugnare*, *resistere*, *interdicere* e. a.

Aetas non impedit, quominus multarum rerum studia teneamus usque ad ultimum tempus senectutis. — Atticus ne qua sibi statua poneretur, restitit. — Isocrati duae res, quo minus in foro diceret, confidentia et vox, defuerunt. — Pythagoricis interdictum putatur, ne faba vescerentur.

AANM. 1. Deze werkwoorden hebben alle negatieve beteekenis, bijv. *impedio* ik verhinder = ik maak, of tracht te maken, dat niet. Wij voegen daarom den afhankelijken zin zonder ontkenning aan den hoofdzin toe door het voegwoord dat of eenen infinitivus; in 't Latijn echter plaatst men in den afhankelijken zin nog eene negatie *ne* (= *ut non*), *quominus* (= *quo non*, *ut eo non*).
Heeft het werkwoord in 't Nederlandsch geen negatieve beteekenis, dan gebruiken wij ook de negatie in den afhankelijken zin: *Stetisse per Trebonium, quominus oppido potirentur, videbatur.*

AANM. 2. Somtijds moet men het werkw. waarvan *quo minus* afhangt in gedachten aanvullen. *Vitia in sermone, quominus is latinus sit, duo possunt esse: soloecismus et barbarismus. — Haec subsidia succurrebant, quominus omnis deleretur exercitus.*

AANM. 3. Bij *prohibere* staat in den regel de infinitvus activi of de accus. cum inf.: *Belgae Teutonos Cimbrosque intra fines suos ingredi prohibuerunt. – Domino succurrere prohibebantur servi. – Catilina prohibitus erat consulatum petere.*
Somtijds vindt men den infinitivus ook na *impedire*, *recusare* en *deterrere*.
Deze werkwoorden zijn dan geconstrueerd even als die, waarvan in § 577 gesproken wordt. Zie aldaar.

AANM. 4. Staat er vóór de werkw. van verhinderen, weerhouden ezv. eene ontkenning, dan kan men *quin* voor *quo minus* gebruiken: *Germani retineri non potuerant quin in nostros tela conicerent. — Nihil praetermisi quin Pompeium a Caesaris coniunctione avocarem.*

§ 551. Na de werkwoorden en uitdrukkingen, die vrees en bezorgdheid te kennen geven, als:

timere	vreezen, bevreesd zijn
metuere	duchten, beducht zijn
vereri	schromen, vreezen
periculum est	er bestaat gevaar

staat de coniuctivus met *ne* = dat, *ut* of *ne non* = dat niet:

metuo ne veniat ik vrees, dat hij komt
metuo ut veniat of *ne non veniat* ik vrees, dat hij niet komt.

De negatie staat in 't Latijn, waar wij haar niet hebben, en omgekeerd, omdat men in 't Latijn construeert naar de bedoeling, den wensch, die in deze werkwoorden ligt opgesloten, bijv.: ik vrees, dat hij te laat komt, dat hij den trein niet halen zal = mijne bedoeling, mijn wensch is, dat hij niet te laat kome, dat hij den trein wel hale.

Timeo, ne mihi in carcere habitandum sit. – Metuit ne condemnaretur extrema servi voce morientis. – Venit in periculum ne haec, quae ab ipso parata sunt, amittat. – Metuit ut eam (tempestatem) ipse posset opibus suis sustinere. – Caesar veritus ne Pompeius Italiam dimittendam non existimaret, exitus Brundisini portus impedire instituit. – Timere non debeo, ne non Verres cruce dignus iudicetur. – An timebant ne tot unum superare non possent?

AANM. 1. Uit de laatste drie voorbeelden blijkt, dat *ne non* (niet *ut*) gebruikt wordt:
1⁰ wanneer de ontkenning slechts bij één woord behoort;
2⁰ wanneer het werkwoord van vreezen eene negatie bij zich heeft;
3⁰ in eene vraag met ontkennenden zin.

AANM. 2. Wanneer *timere, metuere, vereri* beteekenen: uit vrees aarzelen iets te doen, nemen zij den infinitivus: *Caesar timebat tantae magnitudini fluminis (Hiberi) exercitum obicere.* Zie §§ 634, 635.

6. Consecutieve zinnen.

§ 552. De consecutieve zinnen geven het gevolg van eene handeling of van eenen toestand te kennen. De modus is de coniunctivus; de coniunctiones zijn *ut*, zoodat, dat; *ut non*, zoodat niet, dat niet.

Multis gravibusque vulneribus confectus erat, ut iam se sustinere non posset. — Fuit Iphicrates imperatoria forma, ut ipso aspectu cuivis iniceret admirationem sui. Vgl. § 471 Aanm. 1.

In 't bijzonder staan de consecutieve zinnen:

1⁰ na *fit, ut; est, ut*	't gebeurt (wel), dat
fieri potest, ut	het is mogelijk, dat
fiere non potest, ut	het is onmogelijk, dat

accidit ut, contingit ut	't gebeurt (bij toeval), dat; het treft zoo, dat
mos est, ut *consuetudo est, ut*	't is de gewoonte, dat
lex est, ut	't is eene wet, dat
locus est, ut	't is de plaats, om

Fieri potest, ut recte quis sentiat, at id quod sentit, polite eloqui non possit. — Accidit, ut una nocte omnes Hermae, qui in oppido erant Athenis, deicerentur. — Quando fuit, ut quod licet non liceret? — Divitiacus Aeduus (*dixit*) *futurum esse paucis annis, uti omnes* (*Galli*) *ex Galliae finibus pellerentur atque omnes Germani Rhenum transirent. — Mos est Syracusis, ut, si qua de re ad senatum refertur, dicat sententiam qui velit; nominatim nemo rogatur. — Hic locus est, ut de moribus maiorum loquamur.*

2º na *sequitur, ut*	(daaruit) volgt, dat
restat, reliquum est, ut	er blijft niets over, dan dat
accedit, ut (vgl. § 640, 3)	daar komt bij, dat:

Relinquebatur, ut ex Galliae naves essent exspeciandae. — Accedit, ut eo facilius animus evadat ex hoc aëre, quod nihil est animo velocius.

3º na *tantus, talis, tot, hic, is, eiusmodi, sic, ita, tam, tantopere, eo, adeo, ea condicione* en dergelijke.

Tanta tempestas subito coorta est, ut nulla navis cursum tenere posset. — Hannibal petens Etruriam adeo gravi morbo afficitur oculorum, ut postea nunquam dextro aeque bene usus sit.

AANM. 1. Ook na *facio* en *effecio* kan een consecutieve zin volgen, wanneer niet aan eene bedoeling (§ 549), maar eenvoudig aan een gevolg der handeling gedacht wordt; de negatie is dan *ut non;* doch wanneer het gevolg als eene bedoeling wordt voorgesteld, dan is de negatie *ne* of *ut ne*:

In Timaeo Platonis rerum obscuritas, non verborum facit, ut non intellegatur oratio. — Unus adhuc fuit post Roman conditam — di immortalis faxint (§ 242) *ne sit alter! — cui res publica se totam traderet, L. Sulla.*

AANM. 2. Het is er ver vandaan, dat dit of dat geschieden zou: *longe* of *multum abest, ut...*

Longe abest, ut argumentis credat philosophorum. C. Acad. pr. 117.

Komt bij dergelijke zinnen *tantum* in de plaats van *longe* of *multum*, dan heeft dit een tweede *ut* ten gevolge: *tantum abest ut... ut*, in welke uitdrukking *abest* alleen onpersoonlijk voorkomt: *Tantum abest ut scribi contra nos nolimus, ut etiam maxime optemus.* C. Disp. T. 2, 4.

Cicero laat dikwijls het tweede *ut* weg, zoodat de tweede zin zelfstandig optreedt, evenals bij ons in de constructie: wel verre van... veeleer of in plaats van... veeleer; niet alleen... niet.., maar: *Tantum abfuit, ut inflammares nostros animos: somnum vix tenebamus*: Wel verre dat gij ons gemoed in geestdrift deedt ontvlammen, konden wij nauwelijks den slaap uit de oogen houden. Brut. 278.

AANM. 3. *Non multum abest, quin* valt onder § 553.

AANM. 4. Over *ut* na den comparativus zie § 471 Aanm. 1.

§ 553. Na negatieve hoofdzinnen en na vragen met negatieven zin staat in de plaats van het consecutieve *ut non* de coniunctie *quin;* de modus blijft de coniunctivus.

Quin staat eveneens in de plaats van *qui non, quae non, quod non*, wanneer de hoofdzin eene negatie heeft of eene vraag is met ontkennenden zin. Wij vertalen *quin* door: dat (zoodat) niet, zonder dat, zonder te.

Nunquam tam male est Siculis, quin aliquid facete et commode dicant. — Facere non possum quin cotidie ad te mittam litteras. — Non multum afuit quin etiam milites castris expellerentur. — Quid est causae quin coloniam in Ianiculum possint (X viri) deducere? = nulla est causa, (qua non). — Nemo est quin (= qui non) intellegat ruere illam rem publicam, ubi res iudicatae rescinduntur. — Syracusis haec natura esse caeli dicitur ut nullus unquam dies fuerit, quin aliquo tempore solem homines viderint = quo non. — Nulla est natura, quin suam vim retineat a primo ad extremum = quae non. — Ecquis fuit quin lacrimaret?

AANM. 1. Over *quin* bij den indicativus, zie de voegwoorden, § 652.

AANM. 2. Indien:
1⁰ de hoofdzin geen ontkenning bevat;
2⁰ of de ontkenning in den afh. zin sterk moet uitkomen;
3⁰ of de ontkenning slechts bij één woord behoort;
4⁰ of de afh. zin in de plaats van een adiectivum staat zoodat hij geen gevolg uitdrukt,
dan bezigt men *ut non* of *qui non, quae non, quod non:*

Non possunt una in civitate multi rem ac fortunas amittere, ut non plures secum in candem trahant calamitatem. — Dicere soletis nihil esse, quod deus efficere non possit.

AANM. 3. Van *facio* en *fieri* heeft men dus:
facio ut, ik maak, dat; *di faxint* of *faciant ut*, mogen de goden geven dat;
fit ut, 't gebeurt dat; *eo fit ut*, daardoor komt het, dat;
facio ne, ut ne of *ut non*, ik maak, dat niet;
facere non possum, quin of *ut non*, 't is onmogelijk, dat ik niet; ik moet wel;
fac ut of *fac* met den coniunctivus alleen, zie § 567, Aanm. 2;
fac ne § 568;
facio, ik stel, ik neem aan, dat... met accus. cum infinit. § 581;
facio, fio, quod, zie § 640, 2.

§ 554. *Quin* wordt ook gebruikt na *non dubito, dubium non est, controversia non est* en andere uitdrukkingen, waarin een twijfel ontkend wordt:

Agamemnon non dubitat, quin brevi sit Troia peritura. — Orgetorix dixit non esse dubium, quin totius Galliae plurimum Helvetii possent. — Quis dubitet, quin in virtute divitiae sint?

AANM. 1. Wanneer *non dubitare* beteekent niet aarzelen, heeft het gewoonlijk den infinit.: *Sapiens non dubitat, si ita melius sit, migrare de vita.*

AANM. 2. Staat bij bovengenoemde uitdrukkingen geene negatie, dan volgt in den regel eene afhankelijke vraag.

7. Temporale zinnen.

§ 555. Temporale zinnen, dat zijn dezulke, die een tijdsbepaling aangeven, staan in den regel in den indicativus, evenals in onze taal, daar gewoonlijk slechts een feit vermeld wordt om den tijd van een ander feit te bepalen. Beide feiten staan onafhankelijk van elkander, slechts door de temporale coniunctio verbonden: *Tum, cum Sicilia florebat opibus et copiis, magna artificia erant in insula* C. Verr. 4, 46; hetzelfde wordt uitgedrukt door de twee volgende zinnen: *Sicilia florebat opibus et copiis. Eo tempore mogna artificia erant in insula.* – *Postquam divitiae honori esse coepere, hebescere virtus coepit* Sall. Cat. 12, 1. Men zou ook kunnen zeggen: *Divitiae honori esse coepere. Deinde hebescere virtus coepit.* Vgl. § 522. Men gebruikt dus denzelfden zin met en zonder coniunctio; niets verandert er door de verbinding der zinnen. Zoo geschiedt het met *postquam, ubi, ut, simul (ac).*

§ 556. Wanneer daarentegen eene meening, een inzicht, eene bedoeling kortom eene subjectieve opvatting van den spreker het verband der zinnen bepaalt en hij dit uit wil drukken, staat de coniunctivus. De tijdbepalende zin wordt dan ondergeschikt gemaakt aan den hoofdzin: het tempus van den temporalen zin wordt dan niet meer bepaald, alsof deze zin zelfstandig stond, maar afhankelijk van den hoofdzin, zooals blijkt uit de volgende gevallen.

§ 557. De coniunctivus wordt gebruikt bij *dum* en *quoad* in de beteekenis totdat, wanneer er eene bedoeling of verwachting in den zin ligt, en de handeling dus nog niet als een feit te beschouwen is:

Exspectemus dum rogemur. — Cato in ipsa curia solebat legere saepe, dum senatus cogeretur. — Caesar quoad munita hiberna cognovisset in Gallia morari constituit.

Men ziet hoe hier de tijdbepalende zin geheel afhangt van den hoofdzin, niet maar eenvoudig er naast staat zooals in § 555. Zie § 654.

AAMM. *Donec* met den coniunct. komt bij Caes. en Sall. in 't geheel niet, bij Cicero en Nepos (*donicum*) slechts éénmaal voor en dan nog in een zin, die van een infinitivus of coniunctivus afhankelijk is.

§ 558. Bij *antequam* en *priusquam* staat de coniunctivus, wanneer de handeling van den temporalen zin niet als een feit wordt aangegeven, maar als in de bedoeling of voorstelling van het subject in den hoofdzin liggende:

Antequam verbum facerem, de sella surrexit atque abiit. — Caesar priusquam plures civitates conspirarent, partiendum sibi ac latius distribuendum exercitum putavit.

Zoo ook waar *prius ... quam* gescheiden zijn: eerder ... dan, en te kennen gegeven wordt, dat iets in geen geval aangaat:

Prius omnia, quam aut cum Antoniis res publica aut cum re publica Antonii redeant in gratiam.

Cum

a) met den Indicativus.

§ 559. *Cum* (oudere vorm *quom;* zie § 560, 2, A. 1) heeft den indicativus, wanneer het is:

1⁰ *cum temporale* wanneer, toen, als
2⁰ *cum iterativum* zoo dikwijls als
3⁰ *cum explicativum* daardoor dat.

1. *Cum temporale* noemt den tijd, waarop de handeling van den hoofdzin plaats vindt, geeft als het ware den datum aan; in den hoofdzin staat dikwijls eene correlatieve bepaling, als: *nunc, tum, tunc, tempus, dies, nox* ezv.

Patimur et silemus, cum videmus ad paucos omnis omnium nationum pecunias pervenire. — An tu eras consul, cum in Palatio mea domus ardebat? — Expertus es istius perfidiam tum, cum ipse se ad inimicos tuos contulit. — Tum, cum in Asia res magnas permulti amiserant, Romae fides concidit. — Cum iudicaveris diligere oportet, non cum dilexeris iudicare.

2. *Cum iterativum* wordt gebruikt wanneer eene herhaalde handeling moet worden uitgedrukt in den hoofdzin en in den tijdbepalenden zin:

Ager, cum multos annos quievit, uberiores efferre fructus solet. — (Verres) cum ver esse coeperat, dabat se laboribus atque itineribus. Cum autem rosam viderat, tum incipere ver arbitrabatur.

3. *Cum explicativum* wordt gebruikt, wanneer de handeling van den hoofdzin, wat de zaak betreft, samenvalt met de handeling van den tijdbepalenden zin (coïncidente zinnen), zoodat de laatste den eersten verklaart:

Cum Collatino collegae Brutus imperium abrogabat, poterat videri facere iniuste. — Cum (oraculum Apollinis) „nosce te" dicit, hoc dicit: nosce animum tuum.

AANM. Dikwijls staat *cum* in den zin, die grammatisch niet, maar logisch wèl den hoofdzin vormt. De zin, die voorop gaat, beschrijft gewoonlijk de tijdruimte, waarin de gebeurtenis valt, door den zin met *cum* aangegeven. In plaats van in den tijdbepalenden zin, staat *cum* in den hoofdzin: men noemt het daarom *cum inversum.* Het heeft natuurlijk altijd den indicativus; in het eerste zindeel staat in den regel een der particulae *iam, vix* ezv.:

Iam (Galli) hoc facere noctu apparabant, cum matres familiae repente in publicum procurrerunt. — Sestius fretus sanctitate tribunatus venit in templum Castŏris, cum subito manus illa Clodiana invadit.

De gewone constructie zou zijn: *Cum Galli appararent, matres procurrerunt. — Cum Sestius veniret, subito manus invadit.* — Zie § 560.

b) met den Coniunctivus.

§ 560. *Cum* heeft den coniunctivus, wanneer het is:

1⁰	*cum historicum*	toen, terwijl
2⁰	*cum causale*	daar, dewijl
3⁰	*cum concessivum*	wanneer ook, ofschoon.

1. *Cum historicum* wordt alleen gebruikt in het imperfectum en het plusquamperfectum; het wordt gebezigd, wanneer niet de opgave van den tijd, waarop de gebeurtenis plaats vond, gegeven wordt, maar wanneer men beschrijft hoe de zaken stonden in den tijd, waarin de hoofdhandeling valt:

Alexander, cum interemisset Clitum, familiarem suum, vix a se manus abstinuit. — C. Marius, cum secaretur, vetuit se alligari. — Zenonem Epicurēum, cum Athenis essem, audiebam frequenter. — Antigonus, cum adversus Seleucum Lysimachumque dimicaret, in proelio occisus est.

Aanm. 1. Dat alleen het imperf. en plusqf. in den coniunctivus komen te staan, is het gevolg van den relatieven aard dier tijden (§ 497), waardoor ze eene nauwe betrekking tot en afhankelijkheid van den hoofdzin kunnen te kennen geven. Waar die afhankelijkheid niet bestaat, maar deze tijden op zich zelf, overeenkomstig hunne absolute beteekenis, gebruikt worden, vindt men den indicativus (*cum temporale*, ook in 't imperf. en plusqpf.).

Aanm. 2. De begeleidende omstandigheden, die wij door terwijl aangeven, worden in 't Latijn ook door *cum* met den coniunt. imperf. aangeduid; dergelijke zinnen met *cum* zijn ongeveer gelijk aan ablat. absoluti:

Septimo die, cum iter non intermitterent, certior factus est Ariovisti copias a nostris non longe abesse; gewoonlijk echter zegt Caesar: *itinere non intermisso. — Cum templum Vestae arderet, L. Metellus in medios se inicit ignis et eripuit flamma Palladium; = ardente templo Vestae.*

2. *Cum causale* wordt gebruikt in alle tijden, wanneer men eenen grond of oorzaak wil aanduiden:

Cum solitudo et vita sine amicis insidiarum et metus plena sit, ratio ipsa monet amicitias comparare. — Cum Athenas tanquam ad mercaturam bonarum artium sis profectus, mi Cicero, inanem redire turpissimum est.

Aanm. 1. *Cum* zelf drukt geen grond uit, maar den tijd; de grond is dan ook niet objectief voorhanden, maar wordt door het subject er bij gedacht. *Cum = quom* is een adverbiale accusat., verwant met het pronom. *qui* (*quem*).

Men kan dan ook de gevallen, waarin *cum* den coniunctivus heeft, vergelijken met de gevallen, waarin een relatieve zin in den coniunctivus staat, zie § 525—§ 533.

Men merke op, hoe ook in onze taal eene tijdsbepaling gemakkelijk eene bepaling van den grond wordt, bijv.: wanneer ge er eenmaal zijt, moet ge er blijven, of: nu ge er eenmaal zijt = omdat of daar

ge er eenmaal zijt ezv. — Ook ons wijl, dewijl, nu alleen causaal, is oorspronkelijk temporaal. Vgl. terwijl, eene wijle. Zoo gaat het plaatselijke daar over in het causale daar.

AANM. 2. Causaal is *cum* ook in zinnen als de volgende: *Meam potentiam criminabatur, cum diceret senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem decernere. — Cum neget esse quicquam sempiternum, nonne deum omnino tollit? — Voluptatem cum summum bonum diceret, parum vidit.*

3. *Cum concessivum* of *adversativum* wordt gebruikt in alle tijden, wanneer de temporale zin eene toestemming, de hoofdzin eene tegenstelling bevat:

Socrates cum facile posset educi e custodia, noluit. — Cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire quam philosophum malunt.

DE CONSECUTIO TEMPORUM.

§ 561. 1. Onder consecutio temporum of opeenvolging der tijden verstaat men de wijze, waarop de tijden in bijzinnen afhankelijk zijn van de tijden in de hoofdzinnen.

Wanneer in hoofdzinnen en afhankelijke zinnen het subject hetzelfde is en ook de beide praedicaten samenvallen, 't zij geheel, 't zij wat den inhoud betreft, dan moet in den regel in zulke zinnen hetzelfde tempus gebruikt worden. Zulke zinnen noemt men coïncidente zinnen. Zie *cum explicativum* § 559.

Quidquid habuit, habuit ex disciplina. — Fecisti mihi pergratum, quod Serapionis librum ad me misisti. — Nec enim Herculi nocere Deianira voluit, cum ei tunicam dedit. — Quamdiu vixit, vixit in luctu. — Qui Antonium oppresserit, is bellum confecerit.

AANM. Ofschoon de volgende zinnen en soortgelijke niet volkomen coïncident zijn, is het toch natuurlijk, dat zij in beide deelen dezelfde tijden hebben: *Quoad potuit, restitit. — Quae voluisti, abstulisti. — Quae voluerat, dixerat. — Philosophiae praecepta ne obsolescerent, renovabam cum licebat, legendo. — Hoc feci, dum licuit; intermisi quoad non licuit.*

2. In engeren zin echter, en dit is het gewone gebruik van dezen term, verstaat men onder consecutio temporum de wijze, waarop de tijden van den coniunctivus in afhankelijke zinnen bepaald worden door de tijden der zinnen, waarvan zij afhangen.

AANM. De leer van de *consecutio temporum* geldt in hare volledige ontwikkeling alleen voor het zuiver, klassieke Latijn. In vroegeren en in lateren tijd werd het verband tusschen afhankelijke zinnen en hoofdzinnen niet zoo streng opgevat en uitgedrukt.

't Komt er vooral op aan goed in het oog te houden wat de grond is dezer leer.

De betrekkelijke eenheid van gedachte in den hoofdzin en in den afhankelijken zin vindt hare uitdrukking in 't gebruik van gelijksoortige tijden. (Zie § 522).

Die eenheid is echter niet in alle verband even sterk; 't sterkst is zij, wanneer de afhankelijke zin de gedachte, de bedoeling, den wil en wensch van 't onderwerp in den hoofdzin bevat. (Vgl. § 377). Voor een deel hebben wij die consec. temp. ook in onze taal; zie § 524.

In tijd- en plaatsbepalende zinnen is die eenheid echter minder sterk en daarom de consecut. temp. minder streng. Zoo ook in consecutieve zinnen; § 566.

§ 562. De tijden van een afhankelijken zin in den coniunctivus moeten zóó met de tijden in den hoofdzin overeenstemmen, dat op een hoofdtijd een hoofdtijd, op een historischen tijd een historische tijd volgt. (§ 182 Aanm.).

1. Dus volgt op een praesens (*a*), perfectum praesens (*b*) (§ 504 A.), futurum (*c*) en futurum exactum (*d*) in den **hoofdzin**, als tijd van den coniunctivus in den afhankelijken zin:

α) bij gelijktijdigheid: het praesens coniunctivi
β) bij eene voltooide handeling: het perfectum coniunctivi
γ) bij eene toekomstige „ : het praes. d. coniug. periphr.

a) Scio / *b*) cognovi / *c*) sciam / *d*) cognovero } quid { agas *α*) / egeris *β*) / acturus sis *γ*).

2. Dus volgt op een imperfectum (*a*), perfectum historicum (*b*) (§ 503) en plusquamperfectum (*c*) in den **hoofdzin**, als tijd van den coniunctivus in den afhankelijken zin:

α) bij gelijktijdigheid: het imperfectum
β) bij eene voltooide handeling: het plusquamperfectum
γ) bij eene toekomstige „ : het imperf. d. coniu. periphr.

a) Videbam / *b*) vidi / *c*) videram } quid { ageres *α*) / egisses *β*) / acturus esses *γ*).

Membris utimur prius, quam didicimus (= scimus) cuius ea utilitatis causa habeamus. — Molestissime fero, quod te ubi visurus sim, nescio. — Haec, si bis bina quot essent didicisset Epicurus, certe non diceret. — Quid responderet non habuit. — Exspectabant omnes quidnam acturus esset. — Lentulus subito scelere demens quanta conscientiae vis esset ostendit.

AANM. 1. Op het praesens historicum volgt gewoonlijk het praes. of perf.; soms ook het imperf. of plusquamperf., zooals altijd in zinnen met *cum* causale (vgl. § 550, 2, A. 1): *Vercingetorix Gallos hortatur, ut communis libertatis causa arma capiant, obtestatur, ut in fide maneant. — Aedui cum se suaque ab Helvetiis defendere non possent, legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium.*

AANM. 2. Somtijds hangt de consecutio temporum in een afhankel. zin af van een tusschenzin, in plaats van zich te regelen naar den hoofdzin: *Servius Tullius curavit, quod semper in re publica tenendum est, ne plurimum valeant plurimi.*

Coniunctivus der futura.

§ 563. Daar de tempora futura geene vormen voor den coniunctivus hebben, moet deze op andere wijze worden uitgedrukt:

1⁰ Wanneer de handeling van den afhankelijken zin gelijktijdig is met eene toekomstige handeling in den hoofdzin (en dus volgens § 501 iu 't futurum zou moeten staan), wordt het praesens of imperfect. coniunctivi gebruikt. Het 1ste voorbeeld van § 501 wordt dus:

Cicero negat si naturam sequamur ducem, unquam nos aberraturos.

't Praesens komt na hoofdtijden, 't imperfectum na historische tijden:

Si per vim navibus flumen transire conabuntur, prohibebis. — *Huis mandat ... si per vim navibus flumen transire conentur, prohibeat.* Zie § 619, 2⁰.

Bellum vobis non inferam, si stipendium quotannis pendētis. — *Respondit se non esse bellum iis illaturum, si stipendium quotannis pendērent.*

Civem vindicabimus? — *Dubitabitis, iudices, quin civem vindicetis?*

AANM. Het praesens of imperf. coniunctivi in de plaats van het futurum wordt zoo gebruikt na de werkwoorden van vreezen, vragen, verzoeken. Voorbeelden zie § 551.

2⁰. Wanneer de handeling van den afhankelijken zin aan de toekomstige handeling van den hoofdzin voorafgaat (en dus in 't fut. exactum zou moeten staan), wordt het perf. coni. genomen na hoofdtijden, het plusquamperf. na historische tijden:

Facile egestatem meam feram si hac indigna suspicione liberatus ero. — *Roscius facile egestatem suam se laturum putat, si hac indigna suspicione liberatus sit.*

Quae imperaveris faciemus. — *Ad Caesarem legati venerunt, qui se ea, quae imperasset, facturos pollicerentur.* Zie § 588.

3⁰ Wanneer de handeling van den afhankelijken zin toekomstig is met betrekking tot de handeling van den hoofdzin, wordt de coniunctivus uitgedrukt door de coniug. periph. op *-urus sim* of *essem.* Zie het 2de en het 5de voorbeeld van § 562.

AANM. Voor het passivum en wanneer in het activum een partic. fut. ontbreekt, handelt men als onder 1⁰:

Quidnam de provinciis decernetur? — *Mirifice sum sollicitus quidnam de provinciis decernatur.*

A me contendet ad arbem veniam... *Nec dubito, quin a me contendat ad urbem veniam.*

§ 564. Is een zin afhankelijk van een infinitivus praes., een supinum, een gerundivum, een participium, een adiectivum of een substantivum, dan richt zich de consecutio temporum gewoonlijk niet naar deze, maar naar het verbum finitum in den hoofdzin, daar inderdaad de infinitivus, het supinum ezv., wanneer men ze zich onafhankelijk denkt, denzelfden tijd aangeven als het verbum finitum in den hoofdzin:

Cato maior mirari se aiebat, quod non rideret haruspex, haruspicem cum vidisset (*Cato mirabatur cett.*) — *Athenienses miserunt Delphos consultum, quidnam facerent de rebus suis* (*qui consulerent, consuluerunt*).

Staat de infinitivus echter in het perfectum, dan bepaalt hij de consecutio:

Satis docuisse videor hominis natura quanto omnes anteiret animantes (*Satis docui*).

§ 565. Voorwaardelijke zinnen in het imperf. of plusquamperf. coniunctivi (modus irrealis § 540) blijven onveranderd, ook wanneer zij van een hoofdtijd afhankelijk zijn: *Quod ille si repudiasset dubitatis quin ei vis esset adlata?* Zoo moet geconstrueerd worden in het passief.

Wanneer echter de apodosis van een voorwaardelijken zin met een plusquamperfectum coniunctivi in het activum staat, en deze zinnen afhankelijk gemaakt worden van een zin met *ut* of *cum* of *quin* of doordien ze eene afhankelijke vraag vormen, dan gebruikt men in de apodosis de coniugatio periphrastica met fui (overeenkomstig § 540, Aanm. 1), bijv. onafhankelijk: *qualis tu, si ita forte accidisset, consul fuisses?* (=*futurus fuisti*, § 540, A 1). Maakt men dezen zin afhankelijk bijv. van *Cum haec reprehendis, ostendis*, dan verandert *fuisses* in *fueris futurus:*

Cum haec reprehendis, ostendis, qualis tu, si ita forte accidisset, fueris illo tempore consul futurus. — Zoo ook: *An postest quisquam dubitare quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia fuerit futurus!*

§ 566. Consecutieve zinnen staan in losser verband met hunnen hoofdzin dan andere, zijn daardoor minder afhankelijk en hebben daarom in den regel hun eigen tijd, onafhankelijk van den tijd van het werkwoord in den hoofdzin:

Tantus est ut maiorem non videam	dat ik geen grooteren zie
„ „ „ „ *non viderim*	(tot nu toe) geen grooteren gezien heb
„ „ „ „ *non viderem*	(nu) niet zien zou (zelfs wanneer ik mij moeite gaf) § 540
„ „ „ „ *non vidissem*	(vroeger) niet gezien zou hebben § 540.
Tantus erat ut maiorem non videam	Hij was zoo groot, dat ik (nu) geen grooteren zie
„ „ „ „ *non viderim*	geen grooteren gezien heb
„ „ „ „ *non viderem*	(toen) niet zag
„ „ „ „ *non vidissem*	(toen) niet gezien had.

Zoo ook: *Tantus fuit, fuerat* ezv.

Non ita generati sumus, ut ad ludum et iocum facti esse videamur. — *Siciliam Verres per triennium ita vexavit ac perdidit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit.* — *Aristides in tanta paupertate decessit, ut qui efferretur vix reliquerit.*

C. De Imperativus.

§ 567. De imperativus op *-to* en *-tote* onderscheidt zich van den anderen daardoor, dat hij meer uitdrukt wat men verplicht of schuldig is te doen, wat men doen moet, of ook wat men niet nu, maar later moet doen. Men noemt hem ook imperativus in engeren zin; terwijl dan de andere iussivus heet.

In wetten en overeenkomsten of verdragen gebruikt men dus de vormen op *-to* en *-tote*; en zoo voor den derden persoon op *-to* en *-nto*.

Behalve in wetten en wettelijke voorschriften, gebruikt men echter in den 3den pers. in plaats van den imperativus op *-to* en *-nto* liever den coniunctivus adhortativus.

Virgines Vestales in urbe custodiunto ignem foci publici sempiternum. — *Consulibus salus populi suprema lex esto.* — *Ad me de omnibus cotidie (velim) scribas; ubi nihil erit, quod scribas, id ipsum scribito.* — *Diogenes Cynicus proici se iussit inhumatum. Tum amici: Volucribus et feris? Minime vero, inquit, sed bacillum propter me, quo abigam, ponitote.*

AANM. 1. Bij den imperativus en den coniunctivus adhortativus vindt men dikwijls om een beleefden vorm te kennen te geven, of sterker aan te sporen, andere woorden als toevoegsels gebruikt; (*amabo* bij dichters) *amabo te, obsecro, quaeso* (vgl. § 277 A. 8), *sīs* (voor *si vis*), *sultis* (voor *si vultis*), *sōdēs* (voor *si audes* volgens Cicero), *age, age sis, agite, agedum.* Natuurlijk komen deze uitdrukkingen bijna uitsluitend in de taal van het dagelijksch leven voor.

AANM. 2. Ook omschrijft men den imperativus door *cura* of *fac ut* of ook zonder *ut*, met den coniunctivus alleen: *Magnum fac animum habeas et spem bonam.*

§ 568. Een verbod wordt gewoonlijk uitgedrukt door *nē* met den tweeden persoon perfecti coniunctivi (gelijk den coniunctivus aoristi: ne feceris = *μὴ ποιήσῃς*) doch ook door eene omschrijving met *noli, nolite* (*fac ne, cave ne* of *cave* alleen):

Ne dubitaris quin, quod honestius, id mihi futurum sit antiquius. — *Noli dubitare.* — *Ne vos quidem, iudices, mortem timueritis.* — *Malum ne alienum feceris tuum gaudium.* — *Nihil gratiae causa feceris, misericordia commotus ne sis.* — *Nolite id velle, quod fieri non potest.* Vgl. § 519.

AANM. 1. *Ne* met den tweeden persoon van den imperativus komt alleen bij dichters voor. De vormen op *-to, -tote, -nto* hebben *ne*

in wetten, voorschriften en dergelijke: *Equo ne credite, Teucri* Verg. Aen. 2, 48. *Hominem mortuum, inquit lex in XII tabulis, in urbe ne sepelito neve urito.* — Zelden staat *ne* bij den 2den pers. coni. praes.: *ne conferas, ne requiras.* Vgl. § 519.

AANM. 2. Evenals in onze taal kan ook het futurum in de plaats van den imperativus staan; de ontkenning is dan natuurlijk *non*: *Si quid novi acciderit, facies, ut sciam.*

D. De Infinitivus.

§ 569. De infinitivus heeft een subject bij zich of niet;

a) heeft hij een subject, dan staat dit niet in den nomin., maar in den accusativus;

b) heeft hij geen subject bij zich dan is:

1) óf het subject van het verbum finitum, waarvan de infinitivus afhangt, subject van den infinitivus,

2) óf het werkwoord is zóó onbepaald, dat er geen bepaald subject bij gedacht wordt.

§ 570. Zonder subject komt de infinitivus voor, wanneer hij zelf subject is van een zin,

1) bij *esse* en een praedicaatsnomen: *facile, difficile, optimum, consentaneum, necesse, opus est,* ezv.;

2) bij onpersoonlijke werkwoorden, als: *decet, pudet, paenitet, taedet, libet, licet, placet, delectat, prodest.*

Een praedicaatsnomen komt bij deze subjects-infinitivi in den accusat. te staan:

C. Gallum delectabat defectiones solis et lunae multo ante praedicere. — Difficile est tacere, cum doleas. — Nonne satius est mutum esse quam quod nemo intellegat dicere? — Medios esse iam non licebit.

AANM. Somtijds is de infinitivus eene verklarende toevoeging of appositie bij een substantivum of pronomen als subject: *Id iniustissimum ipsum est, iustitiae mercedem quaerere.* — Ook kan één infinit. subject, een andere praedicaat zijn: *Docto homini vivere est cogitare.*

§ 571. Vele werkwoorden drukken op zich zelf geen volledig begrip uit en hebben daarom een ander werkwoord als object bij zich; dit staat in den infinitivus. 't Subject van het verbum infinitum is dan hetzelfde als van het verbum finitum;

bijv. *debeo* ik moet; hierbij behoort een ander werkwoord om aan te geven, wat ik moet, bijv. *defendere rem publicam; defendere* en *debeo* hebben hetzelfde subject. Vgl. § 572.

Zulke werkwoorden zijn die, welke beteekenen: willen, moeten, kunnen, besluiten, beginnen, ophouden, gewoon zijn, durven, weten, leeren en andere. Zij worden in onze taal evenzoo geconstrueerd.

audeo dimicare	ik durf vechten
aveo audire	ik begeer te hooren
coepit suspicari	hij begon te vermoeden
cogito exheredare filium	ik denk mijnen zoon te onterven
conor transire	ik tracht over te gaan
constituo bellum gerere	ik besluit oorlog te voeren
consuevi dominari	ik ben gewoon te heerschen
tranare contendo	ik span mij in, tracht over te zwemmen
scire cupio	ik begeer te weten
hoc scire non curo	ik bekommer mij er niet om dat te weten
debeo oboedire	ik moet gehoorzamen
decerno manere	ik besluit te blijven
desino loqui	ik houd op te spreken
desisto fugere	ik houd op te vluchten
disco (Latine) loqui	ik leer (Latijn) spreken
dubito dicere	ik aarzel te zeggen
gestio delere	ik begeer, verlang, uit te delgen
gravor venire	ik maak bezwaar te komen
incipio timere	ik begin te vreezen
oppugnare instituo	ik begin te belegeren
intermittunt obsides dare	zij laten na gijzelaars te geven
malo mori	ik wil liever sterven
maturo proficisci	ik haast mij te vertrekken
regnare meditor	ik denk, ben van zins, te regeeren
mitto quaerere	ik wil niet onderzoeken
neglego facere aliquid	ik verzuim iets te doen
nequeo dicere r	ik kan de *r* niet zeggen
recte facere nescio	ik kan geen (niet) goed doen
nolo discedere	ik wil niet weggaan
obliviscor emere	ik vergeet te koopen
omitto dicere	ik laat na te spreken
paro proficisci	ik maak mij gereed te vertrekken
pergo conficere	ik ga voort af te maken
persevēro bello persequi	ik ga voort te beoorlogen
possum venire	ik kan komen
propero venire	ik haast mij te komen
mori non recuso	ik weiger niet te sterven
soleo dicere	ik ben gewoon te zeggen
statuo proelio decertare	ik besluit eenen beslissenden slag te leveren

studeo avertere	ik tracht af te wenden
timeo dimicare	ik ben bang om te strijden
vereor longius prosequi	ik schroom verder te vervolgen
satis (mihi) videor dixisse	ik meen genoeg gezegd te hebben, 't komt mij voor, dat ik genoeg gezegd heb
volo dicere	ik wil zeggen
satis habeo dicere	ik acht het voldoende te zeggen
necesse habeo progredi	ik acht het noodig verder te gaan
in animo habeo transire	ik ben van plan over te gaan
consilium capio profugere	ik vat het plan op te vluchten
animum induco ire in exsilium	ik besluit in ballingschap te gaan.

Adversarii non audebant contra dicere. — Quid ageret coepit cogitare. — Lapides in murum iaci coepti sunt. Vgl. § 250 einde. — *Veteres orationes a plerisque legi sunt desitae. — Exheredare pater filium cogitabat. — Mitto quaerere qua de causa. — Filium exheredare pater in animo habebat. — Caesar bellum cum Germanis gerere constituit. — Quid interest inter periurum et mendacem? qui mentiri solet, peierare consuevit. — Nolite dubitare libertatem defendere. — Maiores nostri regibus parere iam a condita urbe didicerant. — Stoici irasci nesciunt. — Veretur quicquam aut facere aut loqui, quod parum virile videatur. — Galli consilium ceperunt ex oppido profugere. — Non necesse habeo dicere ea, quae me ille cupit commemorare.*

AANM. 1. Ook *hortor* en *moneo* hebben niet zelden den infinitivus, wanneer het subject eene zaak is: *Ratio ipsa monet amicitias comparare* C. de Fin. 1, 66. — Men lette er op, dat dan het subject van den infinitivus niet hetzelfde is als van het verbum finitum; het wordt slechts om zijne algemeenheid, of omdat het gemakkelijk uit het verband wordt aangevuld, weggelaten; de constructie is dus eigenlijk de accus. cum. inf. § 575.

AANM. 2. *Consilium capere* of *inire* heeft den infinitivus, wanneer het voorwerp (dat is: het woord of de woorden, waar *consilium* op slaat) volgt; zie het voorlaatste voorbeeld in de paragraaf.

Gaat het voorwerp vooraf, dan heeft *consilium capere* of *inire* gewoonlijk den genetivus van het gerundium of van het gerundivum: *Galli belli renovaudi consilium ceperunt* Caes. B. G. 3, 2.

Staat er bij *consilium* eene bepaling, dan volgt de constructie met *ut*: *Capiunt consilium necessarium, ut suscipiant ipsi negotium* C. Verr. 1, 140.

Met een substantivum als voorwerp zegt men: *consilum capere de summis rebus* Caes. B. G. 5, 28; 6, 29; *de re publica* C. Quir. 24.

AANM. 3. Dichters en latere prozaschrijvers gebruiken nog vele andere werkwoorden met den infinit., ja zelfs adiectiva als *peritus*, *nescius*, *docilis*, *prudens* en andere.

De nominativus cum infinitivo.

§ 572. Heeft de infinitivus bij de werkwoorden, in de vorige

paragraaf genoemd, een praedicaatsnomen bij zich, 't zij adjectief, 't zij substantief, dan staat dit in den nominativus:

Beatus esse sine virtute nemo potest. — M. Cato Uticensis esse quam videri bonus malebat. — Dionysius a Zenone fortis esse didicerat.

§ 573. De nominativus van het praedicaatsnomen van den infinitivus (nominativus cum infinitivo) komt ook voor bij de volgende werkwoorden in het passivum:

1º bij *videor* schijnen, *iubeor*, *vetor;*

2º bij eenige verba sentiendi en declarandi, dat wil zeggen verba, die een waarnemen en vernemen of een zeggen en verklaren uitdrukken, als: *arguor*, *audior*, *dicor*, *existimor*, *fertur*, *invenior*, *iudicor*, *nuntior*, *perhibeor*, *putor*, *reperior*, *traditur* en andere minder gebruikelijke.

Ook hier namelijk, is het subject van het verbum finitum hetzelfde als dat van den infinitivus. In onze taal staat gewoonlijk eene andere constructie: *videor* het schijnt, dat ik; *videris* het schijnt, dat gij; *dicor* men zegt, dat ik; *dicitur*, *fertur*, *traditur* men zegt, men verhaalt, dat hij...

In het algemeen, ook wanneer niet gelet wordt op een praedicaatsnomen, moet worden opgemerkt dat deze werkwoorden bij ons onpersoonlijk worden geconstrueerd, terwijl het Latijn in dezen eene persoonlijke constructie heeft:

Nimis videtur senatus fuisse crudelis. — Amissis circiter XL navibus reliquae tamen refici posse videbantur. — Ad Hannibalem miserat senatus legatos, qui, si non pareret, Karthaginem ire iussi erant. — Disciplina Druidarum in Britannia reperta atque inde in Galliam translata esse existimatur. — Eodem fere tempore factus nuntiatur terrae motus horribilis. — Regnante L. Tarquinio Superbo in Italiam Pythagoras venisse reperitur. — Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur! — Lingua (Latina) dicitur esse inops. — Aristides unus omnium iustissimus fuisse traditur.

AANM. 1. 't Perf. en 't plusquamperf. passivi der verba dicendi (niet van *iubeor, vetor, videor*) staat gewoonlijk onpersoonlijk met den accus. cum infinitivo: *Traditum est Homernm caecum fuisse. — Quoniam dictum est imitandos esse maiores, primum illud exceptum sit, ne vitia sint imitanda.* — 't Gerundivum staat bijna altijd onpersoonlijk: *Ubi tyrannus est, ibi dicendum est plane nnllam esse rem publicam.*

AANM. 2. *Dicitur* er wordt beweerd en *videtur* in den zin van *placet*, *pnto* hebben onpersoonlijke constructie: *Vere dicitur, perverse dicere homines perverse dicendo facillime consequi. — Visum est nonnullis Platonis locutionem potius poema putandum (esse) quam comicorum poetarum.*

AANM. 3. Onpersoonlijk wordt de constructie van nuntiare, wanneer het eenen dativus bij zich heeft: *Mihi nuntiabatur Parthos transisse Euphrātēn.*

AANM. 4. Wanneer na den nom. cum infin. nog andere zinnen volgen, van heizelfde verbum sentiendi afhankelijk, wordt in deze de accus. cum infinitivo gebruikt: *Mihi non videbatur quisquam esse beatus posse, cum in malis esset, in malis autem sapientem esse posse.*

AANM. 5. De infinitivus *esse* wordt bij een participium dikwijls weggelaten: *Colloquendi Caesari causa non visa est.*

De accusativus cum infinitivo.

§ 574.

Ik hoor, dat hij zegt (1). Ik hoor hem zeggen (2).
Ik voel, dat mijn hart klopt (1). Ik voel mijn hart kloppen (2).

Vergelijken wij de zinnen (2) met de zinnen (1), dan blijkt, dat het laatste verbum finitum in (1) een infinitivus geworden is in (2) en dat het onderwerp van den voorwerpelijken zin in (1) voorwerp geworden is in (2) en wel een voorwerp, afhankelijk van het regeerende werkwoord (hoor, voel). Men kan echter dat voorwerp toch blijven beschouwen als het onderwerp van het werkwoord in den infinitivus, zoodat deze infinitivus dan zijn onderwerp bij zich heeft in den accusativus.

Eenen accusativus als onderwerp verbonden met eenen infinitivus noemt men *accusativus cum infinitivo.* In onze taal komt hij betrekkelijk zelden voor, bijv.: Laat u eenen vreemde prijzen en niet uwen mond; eenen onbekende en niet uwe lippen. Gewoonlijk gebruiken wij het voegwoord dat ter inleiding van eenen voorwerpszin.

In het Latijn echter gebruikt men de constructie van den accus. cum infin. zeer veel, en een voorwerpszin met een voegwoord zeer weinig.

AANM. 1. De accus. en de infin. zijn in deze constructie nauw verbonden en vormen samen het object van het regeerende werkwoord. Niet elke accus. gevolgd door eenen infin. is daarom een accus. cum infinitivo.

Assuefacere aliquem wordt gevolgd door eenen infinitief: *Germani equos eodem remanere vestigio assuefecerunt* de Germanen hebben hunne paarden gewend op dezelfde plaats stil te blijven staan. Caes. B. G. 4, 2.

Cogere aliquem wordt gevolgd door eenen infinitief (zelden *ut*): *Orgetorigem ex vinculis causam dicere coëgerunt* zij dwongen Orgetorix in boeien zijne zaak te bepleiten Caes. B. G. 1, 4.

In deze beide zinnen is er geen accus. cum inf.; de accus. (*equos, Orgetorigem*) is voorwerp van het verbum finitum en wordt als onderwerp bij den inf. gedacht: Zij dwongen Org., dat hij ezv. Zij hebben hunne paarden gewend, dat zij ezv.

Toch behooren deze werkwoorden ook niet onder die van § 574, omdat bij deze laatste het onderwerp hetzelfde is in het verbum finitum en in het verbum infinitum.

AANM. 2. Bij *iubeo* gevolgd door eenen infin. activi staat de zaak even zoo, maar niet wanneer er een infin. passivi op volgt, zie § 578. Toch wordt *iubeo* onder de verba met acc. cum infin. gerekend.

Oorspronkelijk was natuurlijk ook in de constructie van den accus. cum inf. de accus. het voorwerp van het verbum finitum, maar langzamerhand werd hij meer als onderwerp van den infin. beschouwd en in gedachten met dezen verbonden.

§ 575. De accusativus cum infinitivo staat als object bij de werkwoorden, die een waarnemen en vernemen of een zeggen en verklaren uitdrukken, de *verba sentiendi et declarandi.* Zulke werkwoorden zijn:

accipio	vernemen	*efficio*	besluiten, bewijzen
addo	aan toevoegen	*existimo*	achten, denken
affirmo	verzekeren	*experior*	ondervinden
aio	beweren		
animadverto	bemerken	*facio*	stellen
arbitror	oordeelen	*certiorem facio*	verwittigen
audio	hooren	*fateor*	bekennen
		fero	verdragen, verhalen
censeo	oordeelen	*fingo*	verzinnen
cogito	denken		
cognosco	vernemen	*ignōro*	niet weten
colligo	besluiten	*indĭco*	aantoonen
commemŏro	vermelden	*infitior*	loochenen
comperio	bevinden	*insimulo*	betichten
concedo	toegeven	*intellego*	begrijpen
concludo	besluiten	*invenio*	vinden
confīdo	vertrouwen	*iudico*	oordeelen
confirmo	bevestigen	*iuro*	zweren
confiteor	bekennen		
conicio	gissen	*lego*	lezen
constituo	besluiten		
contendo	beweren	*memini*	zich herinneren
credo	gelooven	*memoro*	vermelden
		minitor	dreigen
decerno	besluiten	*minor*	dreigen
declāro	verklaren	*moneo*	herinneren
demonstro	aantoonen		
despēro	wanhopen	*narro*	verhalen
dico	zeggen	*nego*	ontkennen
diffīdo	wantrouwen	*nescio*	niet weten
disco	leeren	*nuntio*	melden
dissimulo	ontveinzen		
doceo	leeren	*obliviscor*	vergeten
duco	achten, er voor houden	*opīnor*	meenen
		ostendo	toonen

perspicio	doorzien	*scio*	weten
persuadeo	overtuigen	*scribo*	schrijven
polliceor	beloven	*sentio*	voelen, oordeelen
pono	stellen, onderstellen	*significo*	te kennen geven
probo	goedkeuren, bewijzen	*simulo*	veinzen
prodo	overleveren	*spero*	hopen
promitto	beloven	*spondeo*	beloven
pronuntio	uitspreken	*statuo*	bepalen, besluiten
puto	rekenen, oordeelen	*suspicor*	vermoeden
recipio	op zich nemen	*teneo*	vatten, onthouden
recordor	zich herinneren	*trado*	overleveren, leeren
refero	overbrengen, vermelden		
reperio	vinden	*video*	zien
reputo	overwegen	*voveo*	een belofte doen.

Sentiet in hac urbe esse consules vigilantis. — Scipio Africanus suo cognomine declarat tertiam partem orbis terrarum se subegisse. — Ais Democritum dicere innumerabiles esse mundos. — Anaxagoram ferunt, cum nuntiata esset mors filii, dixisse: „sciebam me genuisse mortalem". — Urbem Syracusas maximam esse Graecarum, pulcherrimam omnium, saepe audistis.

AANM. 1. Somtijds ontbreekt het verbum declarandi en moet het naar den samenhang uit een ander werkwoord worden aangevuld. *Regulus in senatum venit, mandata exposuit, sententiam ne diceret recusavit; quamdiu iure iurando hostium teneretur, non esse se senatorem.*

Zelden vervangt een substantivum of pronomen het verbum sentiendi of declarandi: *Cogitatio diuturna nihil esse in re mali dolori medetur. — Scitum est illud Catonis: nec temporis unius, nec hominis esse constitutionem rei publicae.*

AANM. 2. De werkwoorden, die beteekenen besluiten als: *statuo, constituo, decerno* hebben den infinitivus alleen, wanneer het subject van den infinitivus hetzelfde is als van het verbum finitum; is het subject een ander, dan hebben zij den accus. cum infinitivo. — Ook kunnen zij *ut* hebben. (Vgl. § 549 b).

Censeo besluiten, wordt niet met hetzelfde subject gebruikt.

§ 576. De accusativus cum infinitivo staat als object na de werkwoorden, die eene gemoedsstemming uitdrukken, verba affectuum:

doleo	betreuren	*indignor*	zich verontwaardigen
aegre / *moleste* } *fero*	euvel / kwalijk } nemen	*laetor*	zich verblijden
		miror	zich verwonderen
gaudeo	zich verheugen	*queror*	(zich be)klagen.
glorior	zich beroemen		

Dolebam rem publicam esse perituram. — Testes avaritiae tuae gaudes esse sublatos.

Aanm. Men kan deze werkwoorden ook door *quod* verbinden met een afhankelijken zin, wanneer men te kennen wil geven, dat deze den grond of oorzaak van de gemoedsstemming bevat. Deze constructie is echter veel minder gebruikelijk. Zie verder de coniunctiones, § 639.

§ 577. De accus. cum infin. staat als object na de werkwoorden die een willen of niet willen en een toelaten te kennen geven (verba voluntatis) als:

cupio	begeeren	*prohibeo*	beletten
iubeo	bevelen	*sino*	toelaten
malo	liever willen	*studeo*	verlangen, gaarne willen
nolo	niet willen	*veto*	verbieden
patior	dulden	*volo*	willen.

Saguntini parentes suos liberos emori quam servos vivere maluerunt. — *Suos liberos agricolas adsiduos esse cupiunt.* — *Pompeius rem ad arma deduci studebat.* — *Iubet nos Pythius Apollo noscere nosmet ipsos.* — *Num ignobilitas sapientem beatum esse prohibebit?* — *Germani vinum ad se importari non sinunt.*

Aanm. 1. Wanneer de afhankelijke zin bij *volo*, *malo*, *cupio* en *studeo* een ander subject heeft, is de accus. cum inf. noodzakelijk; is het subject hetzelfde, dan kan men den infinitivus alleen of den acc. cum. inf. gebruiken: *Dissoluti si cupiamus esse, qui possumus?* — *Cupis me non dissolutum videri.* — *Noli nostro periculo esse sapiens.* — *Nihil est quod malim quam me et esse gratum et videri.*

Indien de infinit. geen praedicaatsnomen bij zich heeft, staat het activum gewoonlijk in den infinit. alleen, het passivum in den acc. cum infin.: *Interficere captum noluit.* — *Te in testimonio consuli noles.*

Volo, *nolo*, *malo* hebben zelden, *velim*, *nolim*, *malim*, *vellem*, *nollem*, *mallem* somtijds den coniunctivus zonder *ut*: *Hoc ipsum tacuissem mallem.* — *Volo* en *malo* hebben ook *ut* doch zelden. Zie § 523.

Aanm. 2. Dikwijls wordt het perf. passivi gebruikt in de plaats van het praesens, om hetgeen men wil nog sterker uit te drukken: *Corinthum patres nostri, totius Graeciae lumen, exstinctum esse voluerunt.*

Aanm. 3. *Prohibeo* heeft gewoonlijk den acc. cum inf., zelden *quominus* of *ne;* vgl. § 550, A. 3; *impedio* heeft zelden den acc. cum infin.

Aanm. 4. *Desidero* heeft bij goede schrijvers geen accus. cum inf.; *opto* wel, maar gewoonlijk *ut*. Zie § 549.

§ 578. Betreffende het gebruik van *iubeo*, *veto*, *sino* en *patior* merke men op, dat het subject van den infinitivus alleen dan weggelaten mag worden, wanneer het onbepaald is (= men), of gemakkelijk uit den samenhang kan worden opgemaakt: *Hesiodus eādem mensurā reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis.* — *Desperatis Hippocrates vetat adhibere medicinam* (scil. *medicos*). — Waar wij echter den persoon, die moet handelen, niet noemen en een voorwerp bij den infinitivus hebben, maakt men in 't Latijn gewoonlijk dit voorwerp tot onderwerp van den infinitivus in het passivum: *Iussit bona proscribi eius.* — *Cur filiam tuam non intro vocari iubes?* — *Arverni Vercingetorigem obsecrant ne se ab hostibus diripi patiatur.* — Dit laatste voorbeeld staat duidelijkheidshalve in het passivum. Zie § 584.

AANM. *Iubere* kan alleen dan *ut* hebben, wanneer het van het besluit van een volk of magistraat gezegd wordt: *Velitis iubeatis, ut M. Tullio aquo et igni interdicatur* C. dom. 47.

§ 579. De accus. cum infinitivo staat als subject:

1⁰ bij impersonalia, die tot aanvulling van het oordeel of de gedachte een geheelen zin noodig hebben:

appāret	het blijkt	*licet*	het staat vrij
attinet	het komt er op aan	*oportet*	het moet
constat	het staat vast	*paenitet*	het berouwt
convenit	men stemt overeen, het past	*patet*	het is openbaar
		piget	het verdriet
decet	het betaamt	*placet*	het behaagt
dedĕcet	het betaamt niet	*praestat*	het is beter
expedit	het is dienstig	*praeterit*	het ontgaat
fallit	het ontgaat	*pudet*	zich schamen
interest	er is aan gelegen	*refert*	het komt er op aan.
iuvat	het doet genoegen		

Scripta lex ita severa est, ut scripsisse appareat tyrannum. — Qui vir fuerit, quid me attinet dicere? — Constat ad salutem civium inventas esse leges. — Damnum passum esse M. Tullium convenit mihi cum adversario. — Pudendum est honestiora decreta esse legionum quam senatus. — Senatui placet C. Caesarem pontificem esse. — Interest rei publicae Caesarem cum Pompeio colloqui.

§ 580. 2⁰ De accus. cum infinitivo staat bij *esse* met een substantivum, adiectivum of adverbium; bijv.:

fama est / *rumor est*	het gerucht gaat	*proverbium est*	het spreekwoord zegt
		spes est	er is hope
fas est	het mag	*suspicio est*	er is vermoeden
nefas est	het mag niet	*tempus est*	het is tijd
ius est	het is recht		
mos est	het is de gewoonte	*par est*	het is billijk
credibile est	het is geloofelijk	*verum est*	het is waar
necesse est	het is noodzakelijk	*satis est*	het is genoeg.
opus est	het is noodig		

Na deze uitdrukkingen gebruiken wij een onderwerpszin met het voegwoord dat:

Populum Romanum servire fas non est. — Tempus est, inquit (Socrates), iam hinc abire me, ut moriar. — Verum est amicitiam nisi inter bonos esse non posse. — Inusitatum est regem reum capitis esse.

AANM. 1. Bij deze onpersoonlijke uitdrukkingen gebeurt het dikwijls, dat het subject, wanneer het onbepaald is (= men), ontbreekt, maar dat er wél eene bepaling bij het onbepaalde subject voorkomt; deze bepaling komt dan natuurlijk toch in den accusativus te staan: *Deforme est de se ipsum praedicare. — Non esse cupidum pecunia est.*

AANM. 2. In de gevallen, in § 570 genoemd, kan bij den infinit. een subject noodig zijn, zoodat deze uitdrukkingen den accus. cum infin. kunnen hebben. Zoo zijn vele onpers. werkww. dezelfde in § 570, 2) en in § 579, 1. Vgl. verder: *Consentaneum est in astris sensum inesse et intellegentiam. — Difficile est eum non induci odio ut dicat.*

AANM. 3. Bij eenige adiectiva met *est* kan ook *ut* voorkomen, wanneer niet een oordeel volgt, maar gezegd wordt, dat iets geschiedt; deze constructie is echter zeldzaam: *Omnium artium commune est, ut in aliqua scientia versentur.* — Over *mos est* zie § 552.

Ook worden *fas est, tempus est* ezv. met den infinit. alleen verbonden.

AANM. 4. Zooals in een uitroep van verwondering of droefheid het substantivum in den accus. kan staan, zoo kan ook een geheele zin in den accus. cum infinitivo komen, zie § 391 en 't eerste voorbeeld daar.

§ 581. Vele werkwoorden en uitdrukkingen, die den accus. cum infinit. regeeren, worden ook op andere wijze geconstrueerd, met *ut* of met *quod*, of met den infinitivus alleen.

Men lette daarop, dat de accus. cum infinit. niets anders bevatten kan dan de mededeeling van eene gedachte of eene gewaarwording;

wanneer men echter een **doel** of een **gevolg** wil uitdrukken, bezigt men *ut*;

wil men den **grond** of **oorzaak** van eene gewaarwording of gevoel te kennen geven, dan neemt men *quod*.

Den infinitivus alléén gebruikt men, wanneer hij een onbepaald subject heeft, of een subject, dat gemakkelijk uit het verband wordt aangevuld, of, in sommige gevallen, ook wanneer het subject van den infinitivus hetzelfde is als van het verbum finitum.

Het onderscheid tusschen accus. c. inf. en *ut* blijkt dikwijls uit de vertaling:

	Accus. cum infinit.	ut
censeo	ik ben van meening, dat iets is	ik oordeel, besluit dat iets geschieden moet; doch in dit geval gebruikt men gewoonlijk het gerundivum met den infinit.
concedo	ik stem toe	ik laat toe
contendo	ik beweer	ik span mij in, streef
curo	ik bekommer mij	ik zorg er voor, dat
decerno	ik ben beslist van meening	ik besluit
efficio	ik bewijs, besluit	ik bewerk
facio	ik stel, ik neem aan	ik maak
impero	ik gebied, met infinit. pass. of deponentis	gewoonlijk wanneer een actieve zin volgt, zelden met een passieven
moneo	ik herinner	ik vermaan, raad aan
persuadeo	ik overtuig	ik haal over
postulo	ik vraag, ik vorder, alleen met infinit. pass. of depon.	gewoonlijk wanneer een actieve zin volgt, doch ook met een passieven
statuo	ik neem aan, stel	ik bepaal.

Quae Caesar egit, ea rata esse non curat. — Decrevit senatus D. Brutum optime de re publica mereri. — Verres hominibus miseris innocentibus

inici catenas imperat. — In illis de re publica libris persuadere videtur Africanus, omnium rerum publicarum nostram veterem illam fuisse optimam. — Zie verder de voorbeelden in § 549 en Aanm. 1.

AANM. Na *exspecto* verwacht men den accus. cum inf.; deze komt echter zeer zelden voor, gewoonlijk *dum* (totdat) met den coni., of *ut* (opdat), wanneer men wil uitdrukken, dat het verwachte gewenscht wordt, of zeer dikwijls een afh. vraag:

Exspectare dum revertcrentur summae dementiae esse indicabat. — Praetorii non exspectant, ut de eorum imperio ad populum feratur.

§ 582. Bij *licet* staat:

1⁰ de infinitivus, wanneer het subject geheel onbepaald is (vgl. § 570); heeft deze een praedicaatsnomen bij zich, dan staat dit in den accusativus (zie het laatste voorbeeld van § 570) of, zoo *licet* eenen dativus bij zich heeft, kan het ook in den dativus staan:

Libere civi iudicare non licebat. — Cur his liberos esse non licet? — Liceat his ipsis esse salvis.

2⁰ de accus. cum inf.: *Tribunorum plebis edicto non licebat Romae quemquam esse qui rei capitalis condemnatus esset;*

3⁰ de coniunctivus zonder coniunctio, zie § 522 en § 546 Aanm.

§ 583. Bij *necesse est* en *oportet* staat:

1⁰ de infinit., wanneer het subject geheel onbepaald is: *Necesse est in tanta conversione et perturbatione omnium rerum temporibus potius parēre quam moribus. — Oportet hominum sceleri legibus et iudiciis resistere.*

Bij *necesse est* staat altijd de infinitivus, wanneer er een dativus bij staat: *Homini necesse est mori.*

2⁰ meer echter de acc. cum infinit., vooral bij *oportet: Virgis, Verres, te ad necem caedi necesse erit. — Praetorem quaestori suo parentis loco esse oportet;*

3⁰ de coniunctivus zonder coniunctio, zie § 523.

AANM. *Opus est* heeft den infinit., wanneer deze een geheel onbepaald subject heeft, of wanneer er een dativus bij staat; anders den accus. cum inf., *Quid opus est de Dionysio tam valde affirmare? — (Epicurei dicunt) nihil opus esse, eum qui futurus sit philosophus, scire litteras.*

§ 584. Wanneer de accus. cum infinitivo een object in den accusativus bij zich heeft, kan het gebeuren, dat het onduidelijk is, welke der twee accusativi subject is. In dat geval neemt men den infinitivus in het passivum, zoodat het vroegere subject nn eene bepaling met *ab* en den ablativus of een ablat. alleen wordt; dus zegt men in plaats van: *Clitarchus tibi narravit apud Issum Alexandrum Dareum superavisse: Clitarchus tibi narravit apud Issum Darēum ab Alexandro esse superatum.* Zie ook het laatste voorb. van § 578.

Doch ook zonder dat deze onduidelijkheid bestaat heeft de acc. cum infin. den infin. gaarne in het passivum, wanneer het logische subject van de handeling, door den infinit. uitgedrukt, niet behoeft genoemd te worden. Zie de voorbeelden bij de voorgaande paragrafen.

§ 585. Wanneer na een zin met den accus. cum inf. een vergelijkende zin volgt met hetzelfde praedicaat, dan plaatst men gewoonlijk dit prae-

dicaat alleen bij den eersten zin, maar het subject van den vergelijkenden zin bij wijze van attractie in den accus.

In plaats van: *Decet cariorem esse patriam nobis, quam nosmet ipsi nobis sumus*, zegt men gewoonlijk: *Decet cariorem esse patriam nobis, quam nosmet ipsos*. — *Ita sentio, Latinam linguam non modo non inopem sed locupletiorem etiam esse quam Graecam*. — *Ego Caesarem non eadem de re publica sensisse, quae me, scio.*

§ 586. In plaats van een zin van een verbum dicendi of declarandi te laten afhangen, plaatsen wij dikwijls dit werkwoord met zijn pronomen als een tusschenzin tusschen komma's, en maken den (logisch) afhankelijken zin tot hoofdzin; ook gebruiken wij in plaats van het verbum sentiendi of declarandi een bijwoord of bijwoordelijke uitdrukking, als: naar mijne meening, oordeel ezv., waarschijnlijk, denkelijk ezv.

In 't Latijn vertale men deze zinnen door den accus. cum inf.

Dus niet: *Veri simile Roscii istam rem ad Chrysogonum detulerunt*, maar: *Veri simile est Roscios istam rem ad Chrysogonum detulisse*. — Niet: *Derīsus est, credo* (of *ut credo*), *homo amens*, maar: *Derisum esse credo hominem amentem*. — Ook zegt men: *Summus ille Apollonius, cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere dimittebatque*, niet: *de quibus iudicabat eos non posse, cett*. — *Nostra lingua dicitur esse inops*, niet: *de nostra lingua dicitur, cett.*

Aanm. De boven afgekeurde constructies komen in 't Latijn wel voor, maar óf betrekkelijk zelden, óf met eene bijbeteekenis en in bijzondere gevallen, die men door de lectuur moet leeren kennen. *Credo* en *opinor*, in den zin ingeschoven, zijn dikwijls ironisch: *Endymion nondum, opinor, est experrectus* C. Disp. T. 1, 92.

§ 587. Somtijds wordt het pronomen personale (*me, te, se*), als subject van den infinit. weggelaten, wanneer het niet den nadruk heeft en gemakkelijk uit het verband kan worden aangevuld, of wanneer eene herhaling van hetzelfde pronomen bij verschillende infinitivi lastig zou zijn. Cicero doet het zelden, Caesar meer. Het laatstgenoemde geval alleen verdient navolging: *Puderet me dicere non intellegere, si vos ipsi intellegeretis, qui ista defenditis* C. de nat. d. 1, 109.

§ 588. Na de verba sentiendi en declarandi wordt dikwijls de infinitivus *esse* bij een participium weggelaten, 't meest bij 't part. fut. act. en 't gerundivum:

Litteras recitavit, quas Faesulis allatas sibi dicebat. — Te, cum cenavisses, rediturum dixeras. — Sperabam, inquit arator, me ad denarios perventurum. — Clodius coepit aperte dicere occidendum Milonem.

§ 589. Betreffende de tijden van den infinitivus merke men het volgende op: 1º Wat men gewoonlijk infinit. praes. noemt is eigenlijk de infinitivus actionis infectae; hij geeft niet een tegenwoordigen tijd te kennen, maar eene (in het heden, 't verleden of de toekomst) nog niet voltooide handeling; evenzoo is de infinit.

perf. de infinitivus actionis perfectae en de infinit. fut. de 'infinitivus actionis instantis.

§ 590. 2⁰ Na de werkwoorden van hopen en beloven: *spero, promitto, polliceor, spondeo* volgt gewoonlijk de infinitivus futuri (Vgl. § 591), ook daar, waar wij het praesens infinitivi gebruiken.

De nauwkeurigheid in de uitdrukking is hier wederom aan den kant van het Latijn, dat den infinit. praesentis en perfecti alleen daar bezigt, waar de handeling, door den infinitivus uitgedrukt, gelijktijdig is met-, of voorafgaat aan de handeling van het regeerende werkwoord:

Debeo sperare omnis deos pro eo mihi ac mereo relaturos esse gratiam. – Quem defendis sperat se absolutum iri.

Waar werkelijk eene gelijktijdigheid is of een verleden tijd moet worden uitgedrukt, gebruikt men in 't Latijn natuurlijk ook het praesens en het perf. infinitivi: *Quae sentimus ipsi, reliquos sentire speramus. – Quae locutus sum, ea a vobis spero esse in bonam partem accepta.*

Velle, posse, debere staan geregeld in den inf. praesentis na *spero;* vooral *posse* wordt zeer dikwijls gebruikt: *Totius Galliae sese potiri posse sperant.*

3⁰ Bij *memini* ik herinner mij, *memoria teneo* 't staat mij nog voor den geest, ik herinner mij, *recordor* en dergelijke staat de infinitivus praesentis. wanneer men zich den tijd herinnert, toen de handeling geschiedde, wanneer men zich dus in gedachten de handeling, waarbij men zelf tegenwoordig was, wederom voorstelt; de infinitivus perfecti echter, wanneer wij spreken van eene handeling, waarvan wij geen getuige zijn geweest, óf omdat wij niet ter plaatse waren, óf omdat het vóór onzen tijd was:

Ego Scaevolam augurem memoria teneo, quom esset summa senectute, cotidie simul atque lucēret facere omnibus conveniendi potestatem sui. – A primo tempore aetatis iuri te studere memini. – Memoria tenetis Cotta et Torquato consulibus complures in Capitolio res de caelo esse percussas; tactus est etiam ille Romulus, quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem fuisse meministis.

> AANM. Dikwijls staat bij dichters een infinitivus perfecti, waar wij eenen infinitivus praesentis bezigen, doch nooit anders dan wanneer inderdaad van eene voltooide handeling sprake is: *Ingenuas didicisse fideliter artes emollit mores* Ovid. ex Pont. 2, 9, 47. – *Iuvat evasisse tot urbes Argolicas mediosque fugam tenuisse per hostis* Verg. Aen. 3, 282. Vgl. § 577 Aanm. 2.
>
> Iets anders is het gebruik in proza: *vicisse debeo* ik moet overwinnaar zijn C. pr. Rosc. A. 73. *Quis est qui nolit te perisse* wie zou níet willen, dat gij dood waart C. Verr. 3, 180. Vgl. § 504.

§ 591. In de plaats van den infinit. fut. act. en passivi staat dikwijls eene omschrijving met *fore ut,* of ook *futurum esse ut:*

Persuasum est Stoicis fore aliquando, ut omnis hic mundus ardore deflagret. – Sperant fore ut patris litteris filius revocetur. – Promitto, recipio, spondeo C. Caesarem talem semper fore civem, qualis hodie sit. – Divitiacus dixit futurum esse paucis annis, uti omnes Galli ex Galliae finibus pellerentur.

Wanneer een werkwoord geen supinum heeft en dus geen infinitivus futuri vormen kan, bezigt men altijd deze omschrijving: *Spero fore ut contingat id nobis. – Huius me constantiae puto fore ut nunquam paeniteat.*

§ 592. Infinitivus historicus. In levendige schilderingen wordt somtijds de infinitivus praesentis gebruikt in de plaats van het verbum finitum; men ziet dan als 't ware alleen de handelingen en denkt daarbij niet aan 't onderscheid van personen, tijden en wijzen.

Eenige overeenkomst heeft bijv. onze spreektaal: Ik beloofde hem een rijksdaalder, indien hij binnen een kwartier terug was. En hij loopen, loopen, wat hij kon! Zooals in dezen zin de nominativus staat bij den infinitivus, zoo ook in 't Latijn.

Deze infinitivus neemt de plaats van een praesens of imperfectum, niet van een perfectum in.

Daar hij 't meest bij historieschrijvers gevonden wordt, noemt men hem den infinitivus historicus, ook wel, omdat hij niet nauwkeurig beschrijft, maar slechts schetst, den infinitivus adumbrativus.

Zoo beschrijft Sallustius Catilina's deel aan den slag bij Pistoria:

Maxima vi certatur. Interea Catilina cum expeditis in prima acie versari, laborantibus succurrere, integros pro sauciis arcessere, omnia providere, multum ipse pugnare, saepe hostem ferire. Strenui militis et boni imperatoris officia simul exsequebatur. Vgl. Caes. B. G. 3, 4.

E. Het Participium.

§ 593. Er zijn in 't Latijn drie participia: twee actief en één passief; actief: *scribens*, *scripturus;* passief: *scriptus*.

Het partic. praes. beteekent niet eene tegenwoordige handeling, maar eene actio infecta, eene gelijktijdige handeling;
het partic. fut. beteekent niet eene toekomstige handeling in 't algemeen, maar eene actio instans, eene ophanden zijnde hand.;
het partic. perf. beteekent niet eene verledene handeling in 't algemeen, maar eene actio perfecta, eene voltooide handeling.

Dit gelijktijdige, ophanden zijnde of voltooide geldt echter alleen met betrekking tot den tijd van het hoofdwerkwoord.

Wij moeten dikwijls de latijnsche participia door relatieve of bijwoordelijke zinnen vertalen, omdat in onze taal de participia minder gebruikelijk zijn. Zoo kan een participium praes. vertaald worden door een praes. of imperf., een part. perf. door een perf. of plusquamperf., naar gelang het hoofdwerkwoord een tegenwoordigen of een verleden tijd heeft:

Dareus in fuga cum aquam turbidam et cadaveribus inquinatam bibisset, negavit unquam se bibisse iucundius. Nunquam videlicet sitiens biberat.

§ 594. Een participium perfecti met actieve beteekenis bestaat alleen van de deponentia en van de in § 252 en § 493 d en e,

genoemde werkwoorden. Wil men dus een Nederlandsch partic. perf. act. in 't Latijn vertalen, dan moet men 1º óf een relatieven of adverbialen zin bezigen, 2º óf het activum in het passivum veranderen, 3º óf zien, dat men een deponens met denzelfden of verwanten zin kan vinden, bijv.: *loqui* voor *dicere*, *proficisci* voor *abire*, *ingredi* voor *inire* of *invadere*, *egredi* voor *exire*, *potiri* voor *occupare*, *nancisci* voor *accipere*, *adipisci* voor *obtinere*, *conspicari* voor *conspicere*, *vereri* voor *metuere*, *partiri* voor *dividere*, *ordiri* voor *incipere*, *reverti* voor *redire* ezv.

§ 595. Vele participia van verba deponentia, als: *arbitratus*, *ausus*, *commoratus*, *complexus*, *confisus*, *consolatus*, *diffisus*, *gavīsus*, *oblītus*, *ratus*, *secutus*, *solitus*, *usus*, *veritus* ezv. worden dikwijls als praesentia vertaald, omdat wij niet het begin der handeling in 't oog vatten, maar de voortduring tegelijk met de begeleidende handeling.

Reor en *soleo* hebben niet eens een particip. praes. in goed Latijn.

Caesar, veritus, ne noctu ex oppido profugerent, duas legiones in armis excubare iubet Caes. B. G. 7, 11, 6; de vrees gaat het bevel vooraf, maar blijft toch ook gelijktijdig met het bevel bestaan: als hij beveelt, vreest hij nog. *Caesar isdem ducibus usus, qui nuntii ab Iccio venerant, funditores Baleares subsidio oppidanis mittit.* — *Atticus idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis Athenas se contulit.*

AANM. *Osus*, *exosus*, *perosus* (§ 251 A. 2) zijn dichterlijk of verouderd.

§ 596. Het participium geeft aan den stijl eene groote mate van kortheid en gedrongenheid. Het kan vervangen:

1º een relatieven zin: *Pisistratus primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus.* — *Odiosum sane genus hominum officia exprobrantium.*

2º een temporalen zin, zoodat wij het vertalen met behulp der voegwoorden terwijl, toen, nadat ezv.: *Curio ad focum sedenti magnum auri pondus Samnites cum attulissent, repudiati sunt.* — *Dionysius Tyrannus Syracusis expulsus Corinthi pueros docebat.*

3º een causalen zin, zoodat het vertaald wordt met behulp der voegwoorden dewijl, daardoor dat, of door een substantivum met de praepos. uit: *Athenienses Alcibiadem corruptum a rege Persarum capere Cymen noluisse arguebant.* — *Et secundas res splendidiores facit amicitia et adversas partiens communicansque leviores.* — *Dionysius cultros metuens tonsorios candenti carbone sibi adurebat capillum.*

4º een voorwaardelijken zin: indien, wanneer: *Omne malum nascens facile opprimitur, inveteratum fit plerumque robustius.* — *Mendaci homini ne verum quidem dicenti credere solemus.*

5º een concessieven zin: ofschoon: *Ut oculus sic animus, se non videns, alia cernit.* — *Risus interdum ita repente erumpit, ut eum cupientes tenere nequeamus.*

§ 597. Verder kan het participium nog allerlei begeleidende omstandigheden uitdrukken, zoodat wij het meestal moeten vertalen door een substantivum met eene praepositie:

dormiens	in den slaap	*iter faciens*	op marsch
exspectans	in afwachting	*pollicitus*	met de belofte
iratus	in toorn	*quaerens*	op de vraag.

Qui erant cum Aristotele Peripatetici dicti sunt, quia disputabant inambulantes in Lyceo. — Epaminondas imperantem patriam Lacedaemoniis relinquebat, quam acceperat servientem.

Ook wordt het somtijds vertaald door „zonder te" met een inf.: *Miserum est nihil proficientem angi.*

Eigenaardig is ook het gebruik van het partic. in vragen, waar wij het door een afzonderlijken zin moeten vertalen: *Solon Pisistrato tyranno quaerenti, qua tandem spe fretus sibi tam audaciter obsisteret, respondisse dicitur: senectute.*

Aanm. Het partic. fut. act. kan een finalen zin vervangen, zoodat het vertaald wordt door om te, opdat; in goed proza komt dit gebruik echter zelden voor: *P. Servilius, vir clarissimus, adest de te sententiam laturus.*

In klassiek proza wordt het partic. futuri gewoonlijk met een der tijden van *sum* verbonden. Vgl. § 598 einde.

§ 598. Participia worden somtijds tot adiectiva, wanneer zij niet de handeling of den toestand van het subject in een enkel geval, maar algemeen en voortdurend uitdrukken; zij behouden dan niet de constructie van het werkwoord, maar nemen den genetivus (§ 411) en kunnen dan comparativus en superlativus hebben: *arrogans* aanmatigend, *diligens* oplettend, *potens* machtig ezv., *doctus* geleerd, *eruditus* wél onderwezen, *rectus* recht, goed ezv., *praesentia* het tegenwoordige, *praeterita* het verledene ezv.

Sommige dezer adiectiva zijn verder tot substantiva geworden: *adulescens* jongeling, *sapiens* wijze, *doctus* geleerde, *dictum* woord, gezegde, *responsum* antwoord, *decretum* besluit, leer (*δόγμα*) ezv.

Als adjectieven worden ook gebruikt *futurus* en *venturus* toekomstig: *tempus futurum, res futurae, bonum venturum.*

§ 599. Het participium kan niet, wanneer het geen substantivum geworden is, zelfstandig als subject voorkomen; het moet een substantivum hebben, waarop het slaat.

Men zegt dus niet: *Legens ipse iam intelleget...* de lezer zal zelf wel begrijpen... maar (*is*) *qui legit;* de eerste zin wil zeggen: wanneer hij het leest, zal hij wel begrijpen ezv. Zoo ook: *qui audiunt* de hoorders, *qui aberant* of *absunt* de afwezigen ezv.

Wanneer een partic. niet werkelijk tot adiectivum geworden is en zoo bij goede schrijvers voorkomt, mag men het niet als adiectivum gebruiken, dus: een ondernemend koopman is niet *audens mercator,*

want *audens* komt in goed proza niet als adjectief voor, maar *mercator strenuus* of *acer: audens mercator* wil zeggen: een of de koopman, die op zekeren tijd, bij zekere gelegenheid, iets ondernam —; niet *prementes* of *urgentes* ezv. *curae*, maar *graves curae* drukkende zorgen; *calorum molestiae* drukkende warmte; *victor* (niet *vincens*) *exercitus* het overwinnende leger ezv.

De zoogenoemde, de boven besprokene en dergelijke uitdrukkingen moet men vertalen door relatieve zinnen: *qui dicitur, quem dicunt, de quo supra sermo erat* ezv.

§ 600. Het Latijn gebruikt dikwijls het participium als attribuut bij het substantivum, waar wij een abstract substantivum met een ander substantivum in den genetivus verbinden. Zoo moet men zeggen:

ab urbe condita	na de stichting der stad
(*ante Christum natum*	vóór de geboorte van Chr.)
post Punicum perfectum bellum	na het einde van den Pun. oorlog
sol oriens	zonsopgang
sol occidens	zonsondergang

Unus M. Antonius in hac urbe post conditam urbem palam secum habuit armatos: quod neque reges nostri fecerunt neque ei, qui regibus exactis regnum occupare voluerunt. Cinnam memini; vidi Sullam; modo Caesarem: hi enim tres post civitatem a L. Bruto liberatam plus potuerunt quam universa res publica. — Quae Genabi oriente sole gesta essent, ante primam confectam vigiliam in finibus Arvernorum audita sunt.

§ 601. Eenige transitieve werkwoorden hebben een participium als attribuut of appositie bij hun object:

1⁰ de werkwoorden *videre*, *audire* en andere, die eene waarneming te kennen geven: is een persoon of zaak het eigenlijke object der waarneming, dan gebruikt men het participium; — is eene handeling daarentegen meer het object, is de waarneming dus minder direct, dan bezigt men den accusat. cum infinit.

Zoo is: *audio te loquentem* ik hoor u spreken, ik hoor u terwijl gij spreekt, maar *audio te loqui* ik hoor, ik verneem van anderen, dat gij spreekt; *video puerum currentem* ik zie den knaap loopen, d. i. terwijl hij loopt, maar: *video puerum currere* ik zie dat de knaap loopt, het loopen van den knaap.

Adulescentium greges Lacedaemone vidimus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morsu denique, cum exanimarentur prius, quam victos se faterentur. — Socratem audio dicentem cibi condimentum esse famem, potionis sitim. — Catonem vidi in bibliotheca sedentem, multis circumfusum Stoicorum libris.

2⁰ de werkwoorden *facere* en *fingere* voorstellen als, en laten, — *inducere* opvoeren: *Homerus Läertem colentem agrum facit. — Augurem Tiresiam, quem sapientem fingunt poetae, nunquam inducunt deplorantem caecitatem suam.*

AANM. Is het afhankelijke werkwoord passief, dan gebruikt men den accus. cum infinit.: *Divinus auctor Plato Isocratem suum fere aequalem admirabiliter in Phaedro laudari fecit ab Socrate.*

3⁰ de werkwoorden *habere*, *tenere*, *possidere* met een partic. perf. passivi. Vooral *habeo* komt zoo dikwijls voor met *cognitum*, *compertum*, *perspectum*, *exploratum* ezv. Deze uitdrukkingen bevatten meer dan eenvoudig eene omschrijving van het perf., zooals bij ons; zij geven het voortdurend bestaan en bezit van het door het partic. uitgedrukte te kennen. De werkwoorden *habere*, *tenere*, *possidere* worden geen hulpwerkwoorden, maar behouden hunne beteekenis ten volle:
Illud exploratum habeto, nihil fieri potuisse sine causa. – Docemur auctoritate legum domitas habere libidines. – Caesar equitatum omnem ex omni provincia coactum habebat. – Caesar aciem instructam habuit. – Constrictam teneri coniurationem tuam non vides, Catilina?

AANM. Bij Caesar vindt men nog de uitdrukking *sibi persuasum habent* (B. G. 3, 2, 5) = *iis persuasum est*, die echter geene navolging verdient; Cicero bezigt haar nergens.

4⁰ het intransitieve *opus est*: dit heeft soms een part. perf. pass. in den ablativus; deze constructie komt in proza zelden voor en alleen in enkele uitdrukkingen als: *si facto opus est* wanneer (snel) handelen noodig is, in geval van nood C. B. G. 1, 42, 5; – *properato opus est* haastig handelen is noodig, er is haast bij de zaak C. p. Mil. 49. Vgl. § 424 en 't laatste voorb. aldaar.

5⁰ *cupio*, *nolo* ezv. Zie § 577 Aanm. 2.

De ablativus absolutus.

§ 602. In § 596 is aangetoond, dat de participia een geheelen afhankelijken zin kunnen vervangen. In de tot dusver behandelde gevallen sloeg altijd het subject van dezen zin, en dus ook het participium, terug op een woord in den zin, dat daar als subject, als object of als bepaling in een of anderen naamval voorkwam (*Participium coniunctum*). — 't Geval doet zich echter dikwijls voor, dat het subject van zulk een afhankelijken zin nog onder geen vorm in den hoofdzin genoemd is, bijv.:
Wanneer de deugd uitgezonderd wordt, is niets voortreffelijker dan de vriendschap;
door een participium uitgedrukt:
De deugd uitgezonderd is niets voortreffelijker dan de vriendschap.
Zoo ook:
Miltiades werd van verraad beschuldigd, omdat hij, door den koning omgekocht, terwijl de zaken nog niet verricht waren, van Paros zou zijn weggegaan;
of met een partic.:
Miltides werd van verraad beschuldigd, omdat hij, door den koning omgekocht, **onverrichter zake** van Paros zou zijn weggegaan.

Dit gebruik van het participium is in onze taal zeldzaam, in 't Latijn echter zeer veelvuldig. Men plaatst daar het subject van den afh. zin in den ablativus, die op zich zelf reeds een tijd, eene wijze, eene omstandigheid, een middel ezv. (§ 444, § 451, § 456) kan uitdrukken, en het werkwoord als participium ook in den ablativus.

Deze constructie noemt men den ablativus absolutus.

De boven gegeven zinnen worden dus in 't Latijn:

Virtute excepta nihil amicitiā praestabilius (= *cum* of *si virtus excepta est*) C. de am. 104. *Miltiades accusatus est proditionis, quod a rege corruptus infectis rebus* (*Paro*) *discessisset* (= *cum res infectae essent*) Nep. 1, 7, 5.

Aanm. Absolutus heeft men dezen ablativus genoemd, omdat zijne grammatische verbinding met de overige zindeelen los is; logisch is zijne beteekenis natuurlijk niet minder dan van eenig ander zindeel. Wij vertalen de ablativi absoluti in de meeste gevallen wel als afhankelijke zinnen, maar in 't Latijn zijn het slechts bepalingen. Vgl. § 476 Aanm. 2.

§ 603. De ablat. absolutus kan dezelfde zinnen vervangen als in § 596 voor het participium zijn opgegeven, behalve natuurlijk de relatieve zinnen, daar deze altijd op een reeds genoemd woord terugslaan en het participium dus in den casus van dat woord moet staan;

Cn. Pompeius captis Hierosolymis victor ex illo fano nihil attigit. – *C. Flaminium Caelius religione neglecta cecidisse apud Trasymenum scribit.* – *Quae potest esse iucunditas vitae sublatis amicitiis?* – *Nihil potest evenire nisi causa antecedente.* – *Mucius solus in castra Porsenae venit eumque interficere proposita sibi morte conatus est.* – *Pythagoras Tarquinio Superbo regnante in Italiam venit.* – *In bello civili nihil adversi accidit non praedicente me.* – *Caesar exploratis regionibus albente caelo omnes copias castris eduxit.*

Aanm. 1. Zooals uit het laatste voorbeeld blijkt, ontbreekt bij het partic. perf. in den ablat. absol. het logisch subject (de handelende persoon of zaak), wanneer dit hetzelfde is als het subject van den hoofdzin; men zegt dus niet: *exploratis a se regionibus.* Ook kan het logische subject van den ablat. abs. uit het object van den hoofdzin genomen moeten worden: *Parvum ego te, Iugurtha, amisso patre in meum regnum accepi* Sall. Iug. 10, 1 = *postquam tu patrem amisisti.*

Alleen daar, waar bepaald verwarring zou kunnen ontstaan, moet men het logisch subject plaatsen; men mag echter altijd een nadenkenden lezer of hoorder onderstellen.

Aanm. 2. Uit de hier gegeven voorbeelden blijkt tevens, op welke wijze men het ontbrekende partic. perf. activi door den ablat. absolutus kan vervangen, wanneer men geen deponens kan of wil gebruiken. Vgl. nog: *Caesar celeriter aggressus Pompeianos ex vallo deturbavit* Caes. B. C. 3, 67, 4 met: *Hostes impetu facto celeriter nostros perturbaverunt* B. G. 4, 12, 1.

Participia perf. van transitieve deponentia worden slechts zeer zelden in den ablat. abs. gebruikt.

§ 604. Somtijds staat in den ablat. absol. geen participium: 1⁰ wanneer het substantivum door zijne beteekenis reeds eenen werkenden persoon te kennen geeft, als: *consul, dux, rex, praetor, iudex, testis* ezv.:

Non patiar homines ea me consule expromere, quae contra rem publicam iam diu cogitarunt. — Bellum Gallicum C. Caesare imperatore gestum est. — Quod deo teste promiseris, id tenendum est.

2⁰ wanneer een substantivum en een adiectivum verbonden een tijd of omstandigheid te kennen geven (het participium praesens van *esse* ontbreekt, zie § 209, 5): *caelo sereno* bij helderen hemel; — *mari tranquillo* bij eene kalme zee; — *rebus secundis* in voorspoed; — *rebus adversis* in tegenspoed; — *nullo labore* zonder eenige moeite of inspanning; — *hac tranquillitate* bij of tijdens deze stilte, ezv.:

Priamus si vivis filiis incolumi regno occidisset, certe ei melius evenisset. — Palam dictitat se dis hominibusque invitis omnia quae velit consecuturum.

AANM. 1. Zelden vindt men in goed proza een participium alleen, zonder eenig substantief of pronomen ter aanduiding van het subject, dus onpersoonlijk: *adiuncto* nadat men er aan toegevoegd heeft, met toevoeging van; – *perfecto* daar uitgemaakt is; – *sortito* na loting, door het lot; – *consulto* na overleg, met voordacht en andere; deze ablativi krijgen dan de beteekenis van bijwoorden.

AANM. 2. Wanneer de duidelijkheid er niet onder lijdt, kan men zeer wel twee, of zelfs meer, verschillende ablat. abs. in éénen zin gebruiken: *Consumptis omnibus telis gladiis destrictis impetum in cohortes faciunt paucisque deiectis reliquos sese convertere cogunt.*

AANM. 3. Het partic. in den ablat. abs. kan ook nog een praedicaatsnomen in denzelfden casus bij zich hebben: *Dolabella hesterno die hoste decreto bellum gerundum est.* Vgl. § 368 A. 2.

F. Het Gerundivum en het Gerundium.

§ 605. Het gerundivum is een adiectivum verbale, en wordt praedicatief of attributief gebruikt: *liber est legendus, liber legendus; leges sunt observandae, leges observandae.*

Van het neutrum van het gerundivum, als substantief gebruikt, is het gerundium gevormd: *scribendi, scribendo, scribendum, scribendo.*

Op zich zelf geven het gerundivum en het gerundium geen tijd te kennen, evenmin als eenen persoon of een geslacht, activum of passivum.

Door de wijze, waarop ze gebruikt worden, krijgt echter het gerundium actieve, het gerundivum passieve beteekenis. Zeg ik bijv.: de kunst van schrijven *ars scribendi*, door te schrijven *scribendo*, dan heeft het werkwoord van zelf actieve beteekenis.

Zeg ik daarentegen: er zijn nog vele dingen te doen: *multa adhuc sunt facienda*, dan krijgt het werkwoord passieve beteekenis, en daar beide uitdrukkingen, de Nederlandsche en de Latijnsche, beteekenen: er moet nog veel gedaan worden, ontstaat in zooverre tevens het begrip van het toekomstige, en van hetgeen geschieden moet, waarom men het gerundivum een participium futuri passivi of ook participium necessitatis heeft genoemd. Dit is echter minder juist, aangezien het nooit rechtstreeks een futurum te kennen geeft en de beteekenis van moeten niet bij elke constructie van het gerundivum ontstaat.

§ 606. Het gerundivum geeft in den nominat., met *esse* verbonden, en in den accus. cum infinit. de handeling te kennen, die gebeuren moet, die behoort te geschieden. Staat er in dit geval eene ontkenning bij, dan vertaalt men gewoonlijk door: niet mogen (kunnen), niet behooren, niet behoeven:

Omne animal confitendum est esse mortale. — Omni in re consensio omnium gentium lex naturae putanda est. — Non est viri boni diligere quod per se non sit diligendum.

De persoon, door wien iets gebeuren moet, staat bij het gerundivum in den dativus, niet in den ablat.; zie § 397.

Aanm. 1. Somtijds schijnt het, dat het gerundivum het begrip van mogelijkheid bevat, zoodat men door kunnen vertaalt. Deze beteekenis ligt er echter; bij de klassieke schrijvers althans, nooit zuiver in, bijv.: *Civitatem ignobilem atque humilem sua sponte populo Romano bellum facere ausam (esse) vix erat credendum* Caes. B. G. 5, 28, 1. De laatste woorden beteekenen niet: kon men nauwlijks gelooven, maar: was nauwlijks te gelooven, was niet geloofwaardig.

Men houde echter in het oog dat de begrippen van mogen en kunnen ook bij ons nauw verwant zijn; mogen was oudtijds gelijk kunnen.

Aanm. 2. Voor de duidelijkheid of om meer nadruk op den handelenden persoon te leggen, gebruikt men somtijds *ab* met den ablat. in de plaats van den dativus: *Bonis civibus est a vobis consulendum.*

Aanm. 3. Het gerundivum heeft dien naam ontvangen (een adiectivum van *gerundum* (§ 206 Aanm.), het *gerundium* van *gerere*), omdat het aanduiden kan, wat moet of behoort gedaan te worden.

§ 607. Terwijl het gerundivum der transitieve werkwoorden, zooals uit de voorbeelden der vorige paragraaf blijkt, zoowel persoonlijk als onpersoonlijk (wanneer er namelijk geen object in den accus. bij staat) gebruikt wordt, staat het gerundivum der intransitieve werkwoorden slechts onpersoonlijk, zooals het passivum dezer werkwoorden alleen voorkomen kan (vgl. § 359, 4º): *Moriendum certe est et id incertum an hoc ipso die.*

De intransitieve werkwoorden kunnen in het gerundivum hunne casus behouden: *Non sunt audiendi, qui graviter inimicis irascendum putabunt.*

AANM. 1. In 't oudere Latijn en bij dichters, maar zeer zelden (als archaïsmen) in goed proza, vindt men van transitieve werkwoorden het onpersoonlijke gerundivum met den accus. verbonden: *Multa cum sit agendum* Lucr. 1, 138. *Viam, quam nobis quoque ingrediendum sit* C. de Sen. 6. Klassieke schrijvers gebruiken in dit geval het gerundivum persoonlijk: *multa cum sint agenda.*

AANM. 2. *Utor, fruor, fungor, potior* (§ 454), *vescor* (§ 452) en *glorior* hebben somtijds het gerundivum persoonlijk, daar zij in vroeger tijd ook transitief werden gebruikt: *quae utenda acceperis* (§ 608) wat men ten gebruike ontvangen heeft C. de Off. 1, 49; — doch niet in verbinding met *esse.*

§ 608. Bij de werkwoorden, die de beteekenis hebben van opdragen of op zich nemen om iets te doen, staat het gerundivum als adiectivum bij het voorwerp, om aan te geven, wat er mede geschieden moet; zoo bij: *dare, tradere, permittere, concedere, relinquere, accipere, suscipere, curare, locare* (verhuren, aanbesteden), *conducere* (huren, aannemen) en andere:

Consulibus senatus rem publicam defendendam dedit. — Perfugam Fabricius reducendum curavit ad Pyrrhum. — Redemptor columnam Iovis conduxerat faciendam.

AANM. 1. Om het doel bepaalder uit te drukken gebruikt men somtijds *ad* met het gerundium (dus actief): *Caesar oppidum ad diripiendum militibus concessit* Caes. B. C. 3, 80, 6.

AANM. 2. *Habere* met het gerundivum wordt bij latere schrijvers dikwijls gevonden, bij klassieke hoogst zelden: *Aedem Castoris Iunius habuit tuendam* C. Verr. 1, 130.

§ 609. In de casus obliqui (§ 54), attributief gebruikt, heeft het gerundivum de beteekenis van een participium praesentis passivi, bijv.: *Superstitione tollenda non tollitur religio* eigenlijk: door het opgeheven wordend bijgeloof, wordt de godsdienst niet opgeheven, C. de div. 2, 148; dat is daardoor dat, of: wanneer het bijgeloof ezv. of: door het bijgeloof op te heffen (§ 596, 3⁰ en 4⁰) ezv.

Hetzelfde kan men uitdrukken door het gerundium: *Superstitionem tollendo non tollitur religio:* vgl. § 611.

Philoctetes cruciabatur non ferendis doloribus door niet te dragen, ondragelijke smarten, C. de Finn. 5, 82.

AANM. Wat de wijziging en den overgang der beteekenis in het laatste voorbeeld betreft, vergelijke men bijv.:
Het tooneel, dat nu volgde, wordt door geen pen beschreven;
het tooneel, dat nu volgde, is niet te beschrijven;
het tooneel, dat nu volgde, is onbeschrijfelijk.
Op deze of dergelijke wijze laten zich alle afwijkingen van de beteekenis van een partic. praes. pass. bij het gerundivum verklaren.

§ 610. 1. Als substantivum (§ 605) zou het gerundium eenen genetivus

moeten regeeren; dit gebeurt echter hoogst zelden, bijv.: *Agitur utrum Antonio facultas detur agrorum suis latronibus condonandi, an ei facere non liceat:* 't Is de vraag of aan Antonius de gelegenheid gegeven moet worden om akkers aan zijne vrijbuiters te schenken, of dat hij dat niet doen mag, C. Phil. 5, 6; hier hangt *condonandi* van *facultas* af en *agrorum* van *condonandi*, als een substantivum opgevat.

2. Somtijds behoudt het gerundium zijn casus als verbum: *facultas condonandi agros.* — *Diogenes dixit artem se tradere bene disserendi et vera ac falsa diiudicandi:* Diog. zeide, dat hij de kunst onderwees om wel te spreken en waarheid en onwaarheid te onderscheiden C. de Or. 2, 157. — *Iniurias ferendo maiorem laudem quam ulciscendo mererere:* Door beleedigingen te verdragen zoudt gij grooteren lof verdienen dan door ze te wreken C. div. in Caec. 60. Liefst echter vermijdt men ook deze constructie en laat dus van het gerundium geen casus afhangen. — Zie § 611 en de Aanm.

§ 611. Wanneer het gerundium een object in den accusativus bij zich heeft, gebruikt men in den regel het gerundivum in de plaats van het gerundium en gaat dus van de actieve in de passieve constructie over; dit geschiedt bijna zonder uitzondering, wanneer het gerundium in den dativus of accusativus zou moeten staan, minder dikwijls, wanneer het in den genet. of ablativus zonder praepositie zou komen (zie de vorige paragraaf), ofschoon het ook dan nog meer geschiedt, dan dat men het gerundium laat blijven.

Men plaatst dus het object in den casus, waarin het gerundium zou moeten staan, en voegt er het gerundivum als adjectief aan toe, bijv. in plaats van: *Ius et leges cognoscendo studuit*, zegt men: *Iuri et legibus cognoscendis studuit.* Zie § 609.

Dezelfde omzetting heeft ook plaats, waar men het gerundivum onpersoonlijk zou moeten gebruiken met een object in den accus.; dus niet: *Praeponendum est gloriam divitiis*, maar: *Praeponenda est divitiis gloria;* niet: *Temporis habendum est rationem*, maar: *Temporis habenda ratio est.*

AANM. Men verkiest het gerundium met het object in den acc. somtijds boven de constructie met het gerundivum: 1⁰ om te veel woorden met den uitgang *-orum* of *-arum* te vermijden; 2⁰ wanneer de duidelijkheid het eischt, omdat anders het geslacht der woorden niet zou blijken; 3⁰ wanneer al de nadruk valt op het verbum, niet op het object (zie § 610, 2 het laatste voorbeeld).

§ 612. Het gerundium en het gerundivum kunnen beide op dezelfde wijze van andere woorden afhangen; maar niet alle regels voor 't gebruik van den genetivus, dativus, acc. en ablat., vroeger opgegeven, gelden voor deze beide verbaalvormen.

De genetivus van het gerundium en van het gerundivum staat:

1⁰ na substantiva, die een werkwoord tot aanvulling van hun begrip kunnen aannemen, als: *amor*, *ars*, *auctor*, *causa*, *consilium*, *consuetudo*, *cupiditas*, *cura*, *desiderium*, *dux*, *facultas*, *fines*, *lubido*, *magister*, *metus*, *modus*, *mos*, *necessitas*, *occasio*, *potestas*, *praeceptor*, *ratio*, *spes*, *studium*, *tempus*, *venia*, *vis*, *voluntas* en andere.

Sapientia ars vivendi putanda est. — O consuetudo peccandi, quantam habes iucunditatem improbis. — Quis ignorat Gallos usque ad hanc diem retinere illam immanem ac barbaram consuetudinem hominum immolandorum? — Nox tibi finem dicendi fecit.

2⁰ na *causā* en *gratiā:*

Memoriae prodiderunt, (Oresten), qui patris ulciscendi causa matrem necavisset, sapientissimae deae sententia (esse) liberatum. — Exercendae memoriae gratia, quid quoque die dixerim, audierim, egerim, commemoro vesperi.

3⁰ na de adiectiva, die eenen genet. regeeren, § 410:

Demosthenes Platonis studiosus audiendi fuit. – Dumnorix insuetus navigandi mare timebat.

4⁰ na *esse*, § 412:

Cupiditates honorum atque ambitiones evertendae rei publicae solent esse.

AANM. In de plaats van het gerundium met een pronomen personale *me*, *te*, *se*, *nos*, *vos*, tot object, gebruikt men gewoonlijk het gerundivum met den genet. der pronomina: *mei*, *tui*, *sui*, *nostri*, *vestri*. Ook voor 't vrouwelijk en 't meervoud blijven deze vormen: *Quae fuisset iusta causa restituendi mei, nisi fuisset iniusta eiciendi? — Doleo tantam Stoicos Epicureis irridendi sui facultatem dedisse.*

§ 613. De dativus van het gerundium en het gerundivum staat om een doel of bestemming te kennen te geven:

1⁰ zeer zelden bij de adiectiva, die den dativus regeeren (§ 398): *aptus*, *accommodatus*, *idoneus*, *bonus*, geschikt, dienstig, goed ezv.:

Ver ostendit fructus futuros, reliqua autem tempora demetendis fructibus accommodata sunt.

2⁰ bij eenige werkw. die eenen datief regeeren, als: *praesum* aan 't hoofd staan; — *praeficio* aan 't hoofd stellen; — *studeo* zich toeleggen; — *operam do* moeite doen; — *tempus impendo* tijd besteden; — *satis sum* voldoende zijn; — *desum* te kort schieten; — *par sum* opgewassen zijn en andere:

Praeesse agro colendo flagitium putas. — Eburones erant et virtute et numero pugnando pares.

3⁰ bij *sum* ik ben bekwaam, in staat tot iets, dien tot..: *Videtur non fuisse solvendo.*

Den datief van het gerundivum vindt men ook in de uitdrukkingen:

comitia habere decemviris creandis; decemviri legibus scribundis; triumviri coloniis deducendis ezv.

AANM. Bij de adiectiva, onder 1⁰ genoemd, wordt meest *ad* gebruikt met gerundium of gerundivum in den acc. (zie de volg. paragr.) of ook, bij personen, *qui* met relat. zin in den coni.;

bij de werkwoorden onder 2⁰ genoemd, staat dikwijls een finale zin met *ut*.

§ 614. De accusativus van het gerundium en het gerundivum staat alleen na praeposities, vooral na *ad*, somtijds ook na *in*, *inter* en *ob*:

Res publica consulem me ad communem salutem defendendam vocavit. — In vobis egregiam indolem ad dicendum esse cognovi. — Mens sapientis ad iubendum idonea. — Quicquid habuit virium id in libertatem defendendam contulit. — Si illud est iam flagitiosum ob rem iudicandam pecuniam accipere, quanto illud flagitiosius eum, a quo pecuniam ob absolvendum acceperis condemnare.

AANM. 1. *Ad non* kan niet gebruikt worden om aan te duiden wat men verhoeden wil: men bezigt dan *ne*.

AANM. 2. Wanneer men niet eene handeling, maar alleen het verbaalbegrip wil te kennen geven, gebruikt men den infinitivus, niet het gerundium: *Aristo et Pyrrho inter optime valere et gravissime aegrotare nihil prorsus dicebant interesse:* Aristo en Pyrrho zeiden, dat er tusschen „uitstekende gezondheid genieten" en „zeer ernstig ziek zijn" in 't geheel geen verschil bestond. C. de Finn. 2, 43.

§ 615. Den ablativus van het gerundium en het gerundivum gebruikt men:

1⁰ als ablat. instrumenti en causae:

Lycurgi leges laboribus erudiunt iuventutem: venando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, aestuando.

2⁰ na de praepos. *ab, de, ex, in:*

Verbum invidiae ductum est a nimis intuendo fortunam alterius. Verg. § 611 Aanm. — *Lex ipsa de pecuniis repetundis sociorum patrona est. — In voluptate spernenda et repudianda virtus vel maxime cernitur.*

G. Het Supinum.

§ 616. De beide supina zijn niet alleen wat den vorm betreft acc. en ablat. van een substantivum verbale (§ 199), maar ook wat de beteekenis aangaat.

Het eerste supinum, op *-um*, staat bij werkwoorden, die eene beweging te kennen geven, om het doel uit te drukken (§ 387). Het heeft actieve beteekenis en kan den casus van het werkwoord regeeren: *Cubitum ire* gaan slapen (gaan om te gaan liggen); *nuptum dare* ten huwelijk geven; *nuptum collocare* uithuwelijken:

Sequani legatos ad Caesarem miserunt oratum, ne se in hostium numero duceret. — Aedui legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium.

AANM. 1. In de plaats van dit supinum kan staan:
1° *ad* met het gerundium of het gerundivum;
2° *ut* of *qui* met den coniunctivus;
3° *causa* met den genet. gerundii of gerundivi.
Het ontbreken van een supinum, de duidelijkheid, of het begrip, dat men vooral wil uitdrukken, moeten beslissen welken vorm men nemen zal. Cicero en Caesar gebruiken zelden dit supinum, 't meest bij *ire, venire, mittere*; Sallustius, die van archaïsmen houdt, wat meer.

AANM. 2. Men vindt dit supinum ook in den infinit. fut. passivi: *amatum iri, scriptum iri* ezv. Maar in *pessum dare* en *pessum ire* is *pessum* gewoon substantief, verg. § 132; zoo ook *venum* in *venum dare* en *venum ire*, verg. § 259 Aanm. 2.

§ 617. Het supinum op *u* komt slechts van weinige werkwoorden voor, waarvan de voornaamste zijn: *auditu, cognitu, dictu, factu, inventu, commemoratu, natu, scitu, visu.*

Het wordt gebruikt als een ablativus, die te kennen geeft: wat betreft, ten opzichte van, met betrekking tot (zie § 428 a.) bij adiectiva, die betrekking kunnen hebben op eene handeling, als: *facilis, difficilis, pulcher, turpis, horrendus, terribilis, iucundus, mirabilis, incredibilis, asper* en andere; ook bij *fas* en *nefas:*

Perfacile factu esse probat conata perficere. — Quid est tam iucundum cognitu atque auditu quam sapientibus sententiis gravibusque verbis ornata oratio? — Difficile est dictu, quanto in odio simus. — Humanus animus cum alio nullo nisi cum ipso deo, si hoc fas est dictu, comparari potest.

AANM. 1. Vooral bij *facilis* en *difficilis* gebruikt men liever *ad* met het gerundium of eenvoudig den infinitivus als subject, vgl. § 570.

AANM. 2. Het tweede supinum, ofschoon actief, kan geen objectsaccusativus bij zich hebben.

AANM. 3. Het supinum *natu* staat bij de adiectiva *grandis, maior, maximus, minor, minimus: Pater grandis natu iam diu lecto tenebatur. — Saepe hoc maiores natu dicere audivi.* Vgl. § 132.

ORATIO OBLIQUA.

§ 618. Onder oratio obliqua verstaat men de niet rechtstreeksche mededeeling van hetgeen door iemand gesproken is. Men kan namelijk de rede van iemand rechtstreeks, woordelijk dus, weergeven (oratio recta), bijv.: Caesar zeide: „de teerling is geworpen", of wel indirect, zoodat zijne woorden zakelijk worden medegedeeld, maar naar den vorm afhankelijk zijn van een verbum sentiendi of declarandi (oratio indirecta of obliqua), bijv.: Caesar zeide, dat de teerling geworpen was.

AANM. Men kan het begrip van oratio obliqua ook ruimer nemen, zoodat het niet alleen omvat de mededeeling van eens anders rede, maar ook de mededeeling van eens anders gedachten, voorstellingen, wenschen ezv., in verband van onze rede. In dien zin behooren tot de oratio obliqua ook de gevallen besproken in § 524, § 532, § 533 en § 535.

§ 619. Wanneer de oratio recta in de oratio obliqua wordt overgebracht komen:

1⁰ alle hoofdzinnen in den accus. cum infin., voor zoover ze een oordeel bevatten; (§ 575)

2⁰ alle zinnen, die eene vermaning, een raad, een wil, wensch of verlangen bevatten, in den coniunctivus;

3⁰ alle werkelijke vragen, te weten zulke, waarop men een antwoord verwacht, in den coniunctivus; (§ 524)

4⁰ alle rhetorische vragen, te weten zulke, die alleen wat den vorm betreft vragen zijn, maar naar den inhoud oordeelende zinnen, in den accus. cum inf.;

4⁰ alle afhankelijke zinnen in den coniunctivus. (§ 533)

De consecutio temporum is overeenkomstig § 561—566.

Oratio recta	Oratio obliqua.
1) *Dumnorix magnum numerum equitatus suo sumptu semper alit et circum se habet, neque solum domi, sed etiam apud finitimas civitates largiter potest, atque huius potentiae causa matrem in Biturigibus homini illic nobilissimo collocavit, ipse ex Helvetiis uxorem habet, sororem ex matre et propinquas suas nuptum in alias civitates collocavit.*	*Caesar repperit: Dumnorigem magnum numerum equitatus suo sumptu semper alere et circum se habere, neque solum domi, sed etiam apud finitimas civitates largiter posse, atque huius potentiae causa matrem in Biturigibus homini illic nobilissimo collocasse, ipsum ex Helvetiis uxorem habere, sororem ex matre et propinquas suas nuptum in alias civitates collocasse.*
2) *Perfacile est factu frumentationibus Romanos prohibere: aequo animo vestra ipsi frumenta corrumpite aedificiaque incendite.*	*Vercingetorix dicit: perfacile esse factu frumentationibus Romanos prohibere: aequo animo sua ipsi frumenta corrumpant aedificiaque incendant.*
3) *Non prius in Galliam venimus quam populus Romanus. Quid tibi vis? Cur in meas possessiones venis?*	*Ariovistus Caesari respondit: se prius in Galliam venisse quam populum Romanum. Quid sibi vellet; cur in suas possessiones veniret.*

4) *Quonam haec omnia nisi ad meam perniciem pertinent?* dat is: *ad meam perniciem haec omnia pertinent.*

Caesar dixit: quonam haec omnia nisi ad suam perniciem pertinere.

5) *Dolui quod populi Romani beneficium mihi per contumeliam ab inimicis extorquebatur ereptoque semenstri imperio in urbem retrahebatur* (*is*), *cuius absentis rationem haberi proximis comitiis populus iusserat.*

Doluisse se, quod populi Romani beneficium sibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur ereptoque semenstri imperio in urbem retraheretur, cuius absentis rationem haberi proximis comitiis populus iussisset.

AANM. 1. Staat in de oratio obliqua een afhankelijke zin niet in den coniunctivus, maar in den indicativus, dan wordt daardoor te kennen gegeven, dat deze zin niet behoort tot hetgeen door een ander gezegd is, maar eene toevoeging is van den spreker of schrijver, of dat hij eene algemeene waarheid bevat of slechts eene nadere omschrijving van een enkel begrip is, vgl. § 533 Aanm. 1: *Themistocles Xerxem litteris certiorem fecit id agi ut pons, quem in Hellesponto fecerat, dissolveretur.* Stond hier: *quem fecisset*, dan was de oratio recta: *id agitur, ut pons, quem in Hellesponto fecisti, dissolvatur,* nu is zij slechts: *id agitur, ut pons dissolvatur.*

AANM. 2. Somtijds staan afhankelijke zinnen der oratio recta in de oratio obliqua niet in den coniunctivus, maar in den accus. cum infinit., namelijk dan, wanneer zij naar hunne beteekenis hoofdzinnen zijn, wanneer men ze dus van gesubordineerde zinnen tot gecöordineerde zinnen kan maken, bijv. door *qui* te veranderen in *et hic*, *nam hic*, *ubi* in *et ibi* (vgl. § 482), *quare* in *et ea re: — Ait Aristoteles scriptas fuisse et paratas a Protagora rerum illustrium disputationes, quae nunc communes apellantur loci: quod idem fecisse Gorgian.*

AANM. 3. Wat de verandering betreft der pronom. personalia bij overgang uit de oratio recta in de oratio obliqua, merke men nog het volgende op. Wanneer het werkwoord, waarvan de oratio obliqua afhangt, in den 3den persoon staat, dan wordt de 1ste persoon van de oratio recta het reflexivum, de 2de persoon gewoonlijk *ille*, somtijds *is*, of ook het reflexivum, de 3de gewoonlijk *is*. Overigens is deze verandering dezelfde als in onze taal.

Si quid mihi a te opus esset, ego ad te venissem; si quid tu me vis, te ad me venire oportet.

Ariovistus respondit: si quid ipsi (§ 478 Aanm. 4) *a Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisse; si quid ille se velit, illum ad se venire oportere.*

AANM. 4. Het praesens historicum wordt voor de daarop volgende oratio obliqua gewoonlijk beschouwd als een verleden tijd. Na een verleden tijd van het regeerende werkwoord, staan in eene voortgezette oratio obliqua somtijds de afhankelijke zinnen in 't praes. en 't perf., in plaats van in 't imperf. en 't plusquamperf. Zie in de vorige aanm.: *velit* voor *vellet.*

AANM. 5. Wanneer in eenen hoofdzin in de oratio recta de coniunctivus potentialis voorkomt, dan wordt in de oratio obliqua daarvoor gewoonlijk een hulpwerkwoord als *possum*, *volo* ezv. met eenen infinitivus gebezigd, wanneer men de beteekenis van den coniunctivus duidelijk wil weergeven. Dus wordt: *Hic quaerat quispiam* in de oratio obliqua: *hic quaerere posse quempiam.*

§ 620. Wanneer voorwaardelijke zinnen in de oratio obliqua worden overgebracht, komt natuurlijk de hoofdzin (apodosis) in den acc. cum infinit., de voorwaardelijke zin (protasis), als afhankelijk, in den coniunctivus. Daarenboven echter veranderen somtijds de tijden. Wij zullen daarom hier de voorwaardelijke zinnen in de oratio obliqua bespreken in dezelfde orde, waarin ze van §§ 538—541 in de oratio recta besproken zijn.

1[0] 't Geval van § 538 kan alleen moeilijkheid opleveren voor de futura. Vergelijk voor de protasis § 563:

Nisi ita feceritis, ego bello civitatem persequar.	*Nisi ita (hostes) fecerint sese bello civitatem persecuturum (esse), demonstrat.*
Id fieri poterit, si suas copias Aedui in fines Bellovacorum introduxerint.	*Caesar Divitiacum docet, id fieri posse, si suas copias Aedui in fines B. introduxerint.* Over *posse* vgl. § 590.
Si pacem populus Romanus cum Helvetiis faciet, in eam partem ibunt atque ibi erunt Helvetii, ubi eos Caesar constituerit atque esse voluerit.	*Divico ita cum Caesare egit: Si pacem populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros atque ibi futuros (esse) Helvetios, ubi eos Caesar constituisset atque esse voluisset.*
Si liberam possessionem Galliae mihi tradideris, magno ego te praemio remunerabo.	*Ariovistus ad postulata Caesaris respondit: si liberam possessionem Galliae sibi tradidisset, magno se illum praemio remuneraturum (esse).*
Si luna paulo ante solis ortum defecerit in signo Leonis, armis Dareus et Persae ab Alexandro et Macedonibus vincentur Dareusque morietur.	*Scriptum videmus si luna paulo ante solis ortum defecisset in signo Leonis, fore ut armis Dareus et Persae ab Alexandro et Macedonibus vincerentur Dareusque moreretur.* (Er zou hier ook kunnen staan: *victum iri et moriturum esse*).

Si Catilinam morte multavero, eius socios invidia oppressus persequi non potero.	*Videbam si Catilinam morte multassem, fore ut eius socios invidia oppressus persequi non possem.*

AANM. Hier is de omschrijving gebruikt, omdat van *possum* het supin. en 't part. fut. ontbreken. Verg. § 591.

Metum si quis sustulerit, omnis vitae diligentia sublata erit.	*Dicunt* (praes. hist. § 562 A. 1.) *metum si quis sustulisset, omnem vitae diligentiam sublatam fore.*

AANM. Het futurum exactum activi in den hoofdzin (apodosis) der oratio recta, wordt in de oratio obliqua waarschijnlijk inf. perf. act., ofschoon er geen voorbeelden gevonden worden met het regeerende werkwoord in een verleden tijd, wel met een futur. of imperativus:

Si vos semel finem aequitatis transieritis, nullum finem improbitatis reliqueritis.	*Si vos semel finem aequitatis transieritis, scitote vos nullum finem improbitatis reliquisse.*

Het perfectum vergelijke men met het praesens *posse* in het tweede voorbeeld dezer paragr.

2º 't Geval van § 539 en § 541 wordt in de oratio obliqua aldus:

Germani non recusent, si lacessantur, quin armis contendant.	*Dicunt Germanos non recusare, si lacessantur, quin armis contendant.*
Una est spes salutis, si eruptione facta extremum auxilium experiamini.	*Unam esse spem salutis docent* (praes. hist.), *si eruptione facta extremum auxilium experirentur.*

3º 't Geval van § 540 wordt aldus: (voor de protasis vergelijk § 565)

Si Caesar adesset, Eburones non tanta contemptione Romanorum ad castra venissent.	*Titurius clamitabat: si Caesar adesset, Eburones non tanta contemptione Romanorum ad castra venturos.*
Caesar si divinasset fore ut in senatu trucidatus iaceret, quo cruciatu animi vitam egisset.	*Quid vero Caesarem putamus, si divinasset fore ut in senatu trucidatus iaceret, quo cruciatu animi vitam acturum fuisse.*

An ulla anus tam delira ***fuisset****, ut somniis crederet, nisi ista casu nonnunquam forte temere* ***concurrerent****?*

An tu ***censes*** *ullam anum tam deliram* ***futuram fuisse****, ut somniis crederet, nisi ista casu nonnunquam forte temere* ***concurrerent****?*

Nisi eo ipso tempore quidam nuntii de Caesaris victoria ***essent adlati****, oppidum* ***amissum esset****.*

Nisi eo ipso tempore quidam nuntii de Caesaris victoria ***essent adlati****,* ***existimabant*** *plerique* ***futurum fuisse uti*** *oppidum* ***amitteretur****.*

De werkwoorden *possum*, *volo*, *debeo* worden niet omschreven, maar komen in den inf. praes. of perf.: *posse*, *velle*, *debere*, *potuisse*, *voluisse*, *debuisse:*

Plato si genus forense dicendi tractare ***voluisset****, gravissime et copiosissime* ***potuisset*** *dicere.*

Platonem ***existimo****, si genus forense dicendi tractare* ***voluisset****, gravissime et copiosissime* ***potuisse*** *dicere.*

HOOFDSTUK III.

DE PARTICULAE.

A. Het adverbium.

§ 621. Een **adverbium** of **adverbiale uitdrukking** kan eigenlijk slechts een verbum, een adiectivum of een adverbium bepalen, geenszins een substantivum. Toch komt somtijds een **adverbium** bij een **substantivum** voor, namelijk wanneer in het substantivum het **begrip van het adiectivum of het verbum** ligt opgesloten: ***plane vir***, ***magis vir***; – ***Ille maxime*** *ludius* die grootste pantomimist. C. Sest. 116.

Hic consularem hominem ***admodum adulescens*** *in iudicium vocavit. – Ego ille pacis* ***semper*** *laudator,* ***semper*** *auctor, pacem cum M. Antonio esse nolo.*

Verder de adverbia numeralia *bis*, *iterum*, *tertium* ezv. bij ambtsnamen: *Q. Metellus illi Mario fortissimo viro et consuli et* ***sextum*** *consuli cedendum esse duxit.*

Aanm. Men bedenke, dat in het Latijn het part. praesens van *sum* ontbreekt. Dit verklaart vele dezer constructies.

§ 622. De relatieve adverbia van plaats als: *unde*, *ubi*, *quo* kunnen, evenals in onze taal, de plaats innemen van een pronomen met eene praepos.; op personen slaat bijna alleen *unde* en dan nog zeer zelden op bepaalde personen: *Dicit ille Pythius Apollo, se esse eum, unde omnes consilium expetant* C. de Or. 1, 109. *Adsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortae putantur* C. pr. Flacc. 62; *eorum, quo* Caes. B. G. 5, 14, 5; *eos, quo* C. Verr. 4, 38.

§ 623. Waar wij een adverbium gebruiken, staat in 't Latijn dikwijls een substantivum in den ablat. of met eene praepositie: *casu* toevallig, *cursu* snel, *voluntate* vrijwillig, *ex improviso* onvoorziens, voor de vuist, *ad verbum* woordelijk, *per litteras* schriftelijk: *Plato philosophos ne ad rem publicam quidem accessuros putat nisi coactos. Aequius autem erat id voluntate fieri* C. de off. 1, 28.

§ 624. Betreffende de ontkennende bijwoorden merke men op:

1⁰ dat *nōn* objectief ontkent, *nē* daarentegen subjectief;

2⁰ dat *nōn* in 't Latijn dikwijls gebruikt wordt, waar wij eene andere uitdrukking bezigen: geen:

Non est consilium in volgo, non ratio, non discrimen, non diligentia. — Hunc iudicat non esse consulem;

of: weinig: *Epicurus in Phalaridis tauro si erit, dicet: quam hoc non curo! — Usque eo non fuit popularis, ut bona solus comesset;*

3⁰ dat bij tegenstellingen *non* zelden aan 't einde van den zin staat; men herhaalt dan liever het werkwoord of gebruikt *non item*: *Hoc Herculi potuit fortasse contingere, nobis non item;*

4⁰ dat *ne..quidem* niet eens, zelfs niet, het woord of de woorden waarop nadruk valt, tusschen zich insluit: *Ne si cupiam quidem, possum;*

5⁰ dat *haud* juist niet, wel niet, in 't geheel niet, geplaatst wordt bij adiectiva en adverbia, die een meer of minder in hun begrip toelaten, als: *multus, magnus, longus, dubius, mediocris; — diu, procul, parum, paulo, multo, facile, ita, satis, sane, secus, mediocriter;*
verder bij de pronom. en adverb. *quisquam, ullus, quaquam, unquam, usquam;* — bij werkwoorden zelden, behalve in *haud scio an* ik weet niet of niet (§ 649), *haud dubito* ik aarzel niet en enkele andere uitdrukkingen.

In 't klassieke proza werd *haud* zelden gebruikt behalve bij *scio*.

AANM. Van het ontkennende *nē* is wel te onderscheiden het bevestigende *nē* (verkeerdelijk somtijds *nae* geschreven) voorzeker, dat altijd in 't begin van den zin en vóór een pronomen personale of demonstrativum staat: *Ne tu, si id fecisses, melius famae tuae consuluisses* C. Phil. 2, 3.

§ 625. Twee negaties in denzelfden zin heffen elkander op en geven dus eene bevestiging. Men lette echter op het volgende onderscheid:

nihil non	alles	*non nihil*	iets
nemo of *nullus non*	ieder	*non nullus* of *nemo*	menigeen
nunquam non	altijd	*non nunquam*	somtijds
nusquam non	overal	*non nusquam*	ergens.

Ut Antonius rediit in Italiam, nemo non magno in periculo Atticum putarat. – Non nemo aut ignominia adfectus aut iudicio turpi convictus bonis suis utitur.

Zoo ook: *non possum non* ik kan niet nalaten, ik moet wel: *Qui mortem in malis ponit, non potest eam non timere.*

Wanneer echter de tweede negatie de eerste slechts in bijzonderheden ontwikkelt, heffen zij elkander natuurlijk niet op: *Nemo unquam neque poëta neque orator fuit, qui quemquam meliorem quam se arbitraretur; hoc etiam malis contingit.*

§ 626. *Quidem* dient om een woord meer te doen uitkomen en staat altijd na dit woord; het wordt vooral gebruikt na pronomina; de vertaling is zeer verschillend: zeker, juist, ten minste, wel, wel is waar, namelijk.

Est illud quidem vel maximum animo ipso animum videre. – Aristoteles quidem ait omnes ingeniosos melancholicos esse.

Na coniunctiones: *cum quidem, quando quidem, quoniam quidem, si quidem* en andere.

Equidem is een versterkt *quidem;* het wordt in den regel gezet in de plaats van *ego quidem,* ofschoon het niet hetzelfde is, want het kan ook met andere personen, en met *nos* verbonden worden, zelfs ook nog *ego* bij zich hebben: *Iam pridem equidem nos vera vocabula rerum amisimus.* Vgl. verder § 479 Aanm. 4.

§ 627. *Certo* en *certe* zeker, gewis verschillen zóó, dat het eerste als modaal bijwoord bij het werkwoord *scio* staat, zelden bij een ander; *certo scio* ik weet zeker (hoe weet ik? zeker): *Id dubium esse nemini vestrum certo scio.*

Certe behoort bij den geheelen zin; het kan ook ten minste beteekenen: *Mors certe servituti anteponenda est. – Quicquid non licet, certe non oportet. – Forsitan hoc, quod dicturus sum, mirabile auditu esse videatur, sed certe id dicam, quod sentio.*

B. De praepositio.

§ 628. Over de regeering der praepositiones is reeds gesproken bij de leer der casus § 390, §§ 433–435, §§ 445–450, § 458 en § 459. Vgl. ook § 311–§ 313. Overigens merke men nog het volgende op.

Wanneer dezelfde praepositie bij twee of mêer substantiva behoort, wordt zij in den regel voor ieder substantivum herhaald; behalve:

1⁰ wanneer de substantiva, tot één geheel verbonden, als eene eenheid opgevat worden: *Misericordia utilis est ad opem ferendam et calamitates hominum sublevandas;*

2⁰ dus ook bij apposities: *Aristoteles tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, demonstrativo, deliberativo, iudiciali;*

3⁰ in levendige opsommingen: *Naturā sumus apti ad coetus, concilia, civitates;*

4⁰ vóór het relatieve pronomen, wanneer het voorafgaande demonstrativum dezelfde praepositie heeft en in beide zinnen hetzelfde werkwoord voorkomt of gedacht moet worden; evenzoo vóór het pronomen interrogativum: *In ista sum sententia, qua te fuisse semper scio. – A Iove incipiendum puta. Quo Iove?*

§ 629. Eene praepositio met haren casus kan als attribuut bij een substantivum gevoegd worden; dit gebeurt dikwijls bij substantiva verbalia, omdat deze in het bewustzijn verbonden worden met het werkwoord, waarvan zij afgeleid zijn.

Omdat men zegt *redire in patriam*, kan men ook zeggen: *reditus in patriam;* zoo ook: *fuga ex urbe, excessus e vita;* verder bij *in, adversus, erga, contra*, wanneer zij behooren bij substantiva, die eene gezindheid te kennen geven: *benevolentia erga amicos, pietas adversus deos;* – en bij *cum* en *sine: interitus cum scelere, lectio sine ulla delectatione.*

Kan men echter deze constructie vermijden door adiectiva te gebruiken (§ 465 Aanm.) of den genetivus of door toevoeging van een participium, dan doet men dit liever: *victoria belli* de overwinning in den oorlog; *bellum cum Persis gestum* de oorlog tegen de Perzen; *urbs in Gallia sita* eene stad in Frankrijk.

Ook kan men een zoodanig attribuut plaatsen tusschen een bepalend woord en het substantivum.

Dus is: „Caesars voorspoed in Spanje" niet: *Caesaris res secundae in Hispania*, maar: *Caesaris in Hispania res secundae;* „Cicero's boeken over de wijsbegeerte": *Ciceronis de philosophia libri*, of *Ciceronis libri, qui sunt de philosophia. – Nostra incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis.* C. p. Arch. 21.

C. De coniunctio.

a) *Copulativae.*

§ 630. *Et, que, atque, ac. – Et* is het gewone voegwoord ter verbinding van zinnen en zindeelen; somtijds, hoewel zelden, heeft het de beteekenis van ook.

Que verbindt woorden en uitdrukkingen, die als bij elkander behoorende, als met elkander verbonden, worden voorgesteld: *terra marique; se suaque; igni ferroque.*

Atque voegt iets wat gewichtig, in 't oog vallend, onverwacht is, aan het vorige toe, het is zooveel als: en ook, daarbij komt nog.

Ac schijnt hetzelfde te zijn als *atque*, maar wordt niet vóór vocalen, bij Cicero ook niet vóór een keelklank (*h*, *c*, *g*, *qu*) geplaatst. *D. Brutus provinciam Galliam in senatus populique Romani potestate tenuit. – Duae urbes potentissimae Karthago atque Numantia, ab eodem Scipione sunt deletae.*

AANM. *Et* kan staan in de plaats van *que* en *atque*, maar niet omgekeerd: *senatus et populus Romanus* C. pr. Mur. 34. Veel hangt natuurlijk af van de bedoeling van den schrijver; zoo zegt Cicero op eene andere plaats: *Alter Africanus duas urbis huic imperio infestissimas, Karthaginem Numantiamque, delevit* C. Catil. 4, 21; nu verbindt hij de beide steden als het ware tot één geheel; in het boven gegeven voorbeeld wilde hij uitdrukken: Karthago en ook nog Numantia, in tegenstelling met het *ab eodem Scipione.*

§ 631. *Atque* of *ac* staat na de vergelijkende woorden *aequus, aeque, par, pariter, idem, alius, aliter, perinde, proinde, simul, similis, similiter, contra, contrarius* en dergelijke, voor het Nederlandsche als of dan:

Dissimulatio est, cum alia dicuntur ac sentias. – Semper aeque mihi amicus fuit ac sibi. – Simul atque increpuit suspicio tumultus, artes ilico conticescunt.

§ 632. Drie en meer woorden of uitdrukkingen worden òf alle door het voegwoord *et* verbonden òf geen van alle; somtijds echter is, wanneer de eerste niet verbonden zijn, het laatste woord door *que* verbonden:

Parentibus et dis immortalibus et patriae nos primum natura conciliat; .... Iste (*Clodius*) *parentum nomen, sacra, memoriam, gentem obruit – senatum ipsum, vi, caede incendiisque pervertit.*

AANM. En... en (zoowel... als ook) is *et... et;* in goed proza niet *que... que: Et monere et moneri proprium est verae amicitiae* C. de am. 91.

§ 633. *Etiam, quoque. – Etiam* versterkt en vermeerdert het voorafgaande; het is: *et iam* = en nog, ook nog, zelfs;

quoque daarentegen stelt het volgende met het voorgaande gelijk: evenzoo ook; het wordt steeds achter het toegevoegde woord geplaatst, terwijl *etiam* er achter en er voor kan staan:

Iustitiam qui tollunt, etiam adversus deos immortales impii iudicandi sunt. – Ab isto non solum hominibus, verum etiam dis immortalibus bellum indictum est. – Nemo his annis viginti rei publicae fuit hostis qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit.

Etiam = ja: *Aut etiam, aut non respondere potest* C. Acad. 2, 104. *Magis etiam* of *etiam magis* nog meer; *multo crudelius etiam* nog veel wreeder.

b) *Negativae.*

§ 634. *Neque, nec.* Deze particulae verschillen noch in gebruik voor consonanten of vocalen, noch in beteekenis: *Nec ita multo post in Galliam proficiscitur* C. pr. Quinct. 15. *Neque ita multo post nupsit* Caec. 17; *neque quicquam* Verr. 5, 94; *nec quicquam* Cluent. 95.

Neque of *nec* kunnen ook beteekenen: en ook niet, noch ook, en toch niet, maar (toch) niet: *Nostri hostes in fugam dederunt neque longius prosequi potuerunt, quod equites cursum tenere non poterant.*

Voor *non enim* want niet, *non igitur* derhalve niet, *non tamen* echter niet, *non vero* maar niet, zegt men gewoonlijk: *neque enim, neque igitur, neque tamen, neque vero;* de eerste verbindingen worden alleen gebruikt, wanneer op de negatie bijzondere nadruk ligt: *Maioribus nostris in Africam ex Sicilia gradus imperii factus est; neque enim tam facile opes Karthaginis tantae concidissent, nisi illud rei frumentariae receptaculum classibus nostris pateret.*

In de plaats van *et nemo, et nullus, et nihil, et nunquam, et nusquam* gebruikt men gewoonlijk: *neque quisquam, neque ullus, neque quicquam, neque unquam, neque usquam,* behalve wanneer de ontkenning bij een enkel woord behoort of bijzonderen nadruk heeft; dan gebruikt men ook *et non* voor *neque:*

Nec fuit quisquam, qui praedae studeret. — Legio duodecima et non magno ab ea intervallo septima.

§ 635. *Neve* (*neu*) staat voor *et nē* na voorafgaand *ne* of *ut* in finale zinnen: *Ne quis heredem virginem neve mulierem faciat. — Caesar ad Lingonas litteras misit ne Helvetios frumento neve alia re iuvarent. — Te hortor, ut maneas in sententia neve cuiusquam vim aut minas pertimescas.*

Ook na coniunctivi, die de plaats van eenen imperativus bekleeden: *Labienus praecipit unum omnes peterent Indutiomarum, neu quis quem prius vulneret, quam illum interfectum viderit.*

c) *Disiunctivae.* (Zie § 316)

§ 636. *Aut* geeft het scherpst eene scheiding en tegenstelling te kennen; het staat dikwijls na ontkenningen en vragen; dikwijls is het gelijk: of liever, of ten minste:

Haec sunt eligenda modo aut reicienda. — Nulli est naturae oboediens aut subiectus deus. — Suebi a pueris nullo officio aut disciplina assuefacti sunt. — Quasi ego id curem, quid ille aiat aut neget. — Amor nihil abest aut non multum ab insania.

Vel laat de keuze tusschen het eene of het andere, sluit dus niet zoo sterk uit als *aut* (vgl. § 326 A.), waarmede het overigens in 't gebruik overeenstemt:

Ubii orabant (Caesarem), ut sibi auxilium ferret, vel, si id facere prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret.

Ve is nog zwakker dan *vel* en verbindt alleen woorden, geen zinnen: *Ne quid plus minusve, quam sit necesse, dicat. – Duabus tribusve horis* (in) twee à drie uren.

Sive (of *seu*) is gelijk *vel si* of zoo ge wilt; het voegt dus iets aan het voorgaande toe, zonder dat de bewering zelf daardoor verandert: *Eiecto sive emisso iam ex urbe Catilina, Autronius arma misit.*

AANM. *Vel* wordt ook als adverbium gebruikt met de beteekenis van zelfs, reeds, vooral bij superlativi (vgl. § 472): *Videmusne ut pueri ludis teneantur ob eamque rem vel famem et sitim perferant?*

d) Adversativae. (Zie § 317)

§ 637. *Sed* en *verum* zijn in hoofdzaak gelijk, maar het laatste is krachtiger: (maar) het juiste, het ware is; in den regel echter wordt dit onderscheid weinig of niet in acht genomen: *Est non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, verum ex natura ipsa hausimus.*

Vero, eigenlijk een adverbium: in waarheid, inderdaad, is als coniunctio nog krachtiger dan *verum* en wordt meer gebruikt; de nadruk valt op het woord vóór *vero*, dat hierdoor in scherpe tegenstelling komt met wat voorafgaat: *Sed haec vetera, illud vero recens, Caesarem meo consilio (esse) interfectum.*

At (verouderde vorm *ast*) geeft gewoonlijk eene tegenstelling in den vorm van eene tegenwerping te kennen: *„Fateor me sectorem esse, verum et alii multi." „At ego agricola et rusticus." – Aeschines in Demosthenem invehitur. At quam rhetorice, quam copiose.*

Overigens is het ongeveer gelijk aan *vero:* vergelijk: *Vis corporis et alia omnia huiusmodi brevi dilabuntur: at ingenii egregia facinora immortalia sunt* Sall. Iug. 2, 2 met: *Cogitemus corpus magnorum hominum esse mortale, animi vero motus et virtutis gloriam sempiternam* C. pr. Sest. 143.

Autem geeft niet zoozeer eene tegenstelling te kennen, als wel een overgang tot iets anders; het wordt veel in den betoogenden en redeneerenden stijl gebruikt:

Croesus hostium vim sese perversurum putavit, pervertit autem suam.

De tegenstelling ligt hier niet in *autem*, dat men door *et* zou kunnen vervangen, maar in *perversurum putavit, – pervertit.*

Atqui maar, maar toch, maar nu, dient om het tegendeel van eene bewering door eenen spreker geuit, te verzekeren; ook wordt het in eene sluitrede (syllogismus) gebruikt:

Non vereor, condiscipulorum ne quis exaudiat. Atqui cavendum est. – Iam vero videtis nihil esse morti tam simile quam somnum. Atqui

dormientium animi maxime declarant divinitatem suam; multa enim, cum remissi et liberi sunt, futura prospiciunt. Ex quo intellegitur quales futuri sint, cum se plane corporis vinculis relaxaverint.

e) *Causales.* (Zie § 318)

§ 638. *Nam* en *enim* (vgl. § 318 en Aanm.) verschillen in beteekenis weinig of niets: *namque* en *etenim* geven eene nauwere verbinding met het voorgaande te kennen, dan *nam* en *enim.*

Quia en *quod* verschillen zeer weinig in beteekenis; beide geven een objectieven grond of oorzaak aan (*parce que*); hetzelfde doen *quando* en *quando quidem*, doch deze worden veel minder gebruikt, daar zij eigenlijk tijdpartikels zijn: wanneer dan nu, nademaal;

quom en *quoniam* geven eenen subjectieven grond aan, voortvloeiende uit eene tijdsbepaling (vgl. § 535 't begin en § 560, 2 Aanm. 1).

§ 639. *Quod* (niet *quia*) staat somtijds:

1⁰ bij de verba affectuum als: *laetor, gaudeo, doleo, aegre fero, miror* ezv., en ook na adjectieven van dezelfde beteekenis, verbonden met *sum: iucundum est, molestum est* ezv.:

Urbs mihi laetari videtur, quod tantam pestem (*Catilinam*) *evomuerit.* — *Cato mirari se aiebat, quod non rideret haruspex, haruspicem cum vidisset.*

Deze werkwoorden worden echter veel meer met den acc. cum inf. geconstrueerd;

2⁰ na de werkwoorden van prijzen, berispen, aanklagen, beschuldigen, danken, als: *laudo, vitupero, accuso, gratias ago* ezv. Bij deze werkwoorden is de constructie met *quod* regel: *Caesar convocatis Aeduorum principibus, graviter eos accusat, quod ab iis non sublevetur.*

AANM. Door om vertalen wij *quod* in de uitdrukkingen: *est quod, habeo quod* er is grond, reden, — ik heb reden of grond, om... altijd verbonden met den coniunctivus (vgl. § 529 het einde): *Nihil erat quod ullum praeiudicium vereretur* C. Verr. 3, 153. *Quid est, quod tu alios accuses?* C. Verr. 2, 49. In deze uitdrukkingen kan voor *quod* ook *cur* staan.

§ 640. Ons voegwoord dat wordt verder door *quod* vertaald, wanneer het een verklarenden zin inleidt:

1⁰ na een pronomen demonstr. of een substantivum:

Illud fundavit imperium, quod Romulus docuit etiam hostibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere. — *Hoc ipso miser es, quod non sentis quam miser sis.*

Zoo ook: *praeterquam quod* behalve dat, *nisi quod* behalve in zooverre dat, behalve dat:

Id, praeterquam quod fieri non potuit, ne fingi quidem potest. — Tusculanum et Pompeianum me valde delectant, nisi quod me aere alieno obruerunt.

2⁰ na *facere, fieri* en andere werkwoorden, die een doen en een geschieden te kennen geven, door een adverbium als *bene, male* ezv. bepaald:

Bene facis, inquit, quod me adiuvas. — Magna me, inquit (Socrates), spes tenet, iudices, bene mihi evenire, quod mittar ad mortem.

3⁰ na *accedit,* daarbij komt nog, dat:

Accedebat, quod suos ab se liberos abstractos obsidum nomine dolebant.

AANM. Het onderscheid tnsschen *accedit ut* en *accedit quod* bestaat hierin, dat het eerste een feit als zoodanig, als een feit, aan het voorgaande toevoegt, terwijl *accedit quod* een feit als grond of oorzaak voegt bij hetgeen voorafgaat.

Na *mitto* en *praetereo* ik laat nu nog daar, ik spreek er nu nog niet eens over, dat:

Mitto quod omnes meas tempestates subire paratissimus fueris.

4⁰ na eenige adiectiva verbonden met *esse*, als: *bonum est,* en ook na *parum est:*

Parumne est, Piso., quod homines fefellisti?

AANM. 1. Wanneer *quod* een zin inleidt, waarover men een oordeel uitspreekt, beteekent het: wat betreft, wat aangaat dat: *Quod castra movisset, factum (esse) inopia pabuli.*

AANM. 2. Waar ook andere constructies gebruikt kunnen worden, zooals de accus. cum inf. of *ut* (2 en 3), houde men in het oog, dat *quod* een zin inleidt, waarin iets als werkelijk bestaande wordt medegedeeld, niet slechts als streven of gevolg (*ut*), of als inhoud eener voorstelling of gedachte (acc. cum inf.).

AANM. 3. Over den coniunctivus bij *quod* zie § 535.

f) Conclusivae. (Zie § 319)

§ 641. *Itaque* derhalve (eigenlijk en aldus, en zoo), geeft te kennen, dat een feit het gevolg is van een ander feit.

Igitur en *ergo*, duiden een gevolgtrekking aan en worden dus vooral gebruikt in eene sluitrede (syllogismus); *ergo* is sterker dan *igitur,* want het geeft eene noodzakelijke gevolgtrekking aan.

Igitur dient ook om eene redeneering weder op te nemen en ten einde te brengen, wanneer men na eene uitweiding tot zijn onderwerp terugkeert:

Quemadmodum oppida defenderent, (non) habebant. Itaque se suaque omnia Caesari dediderunt. — Apud Hypanim fluvium bestiolae quaedam nascuntur, quae unum diem vivunt. Ex his igitur, hora octava quae mortua est, provecta aetate mortua est. — Aegritudo non cadit in virum fortem. At nemo sapiens nisi fortis. Non cadet ergo in sapientem aegritudo.

g) *Interrogativae.* (Zie § 320)

§ 642. Eene vraag is eenledig (*simplex*) of samengesteld (*disiunctiva*); met deze laatste bedoelt men die, welke meerdere deelen, door eene particula disiunctiva gescheiden, bevat: Heeft Caesar dat boek geschreven of niet?

De vragen kunnen rechtstreeksch of afhankelijk zijn, vgl. § 524.

Vragen kunnen betrekking hebben:

a) alleen op een woord of een begrip; dan gebruikt men de pronomina en adverbia interrogativa: *Quis id fecit? Ubi est?* of

b) op den geheelen zin: *Videsne hoc quam clarum sit?*

§ 643. Eenledige vragen. Terwijl in onze taal de rechtstreeksche vragen door de woordschikking en den toon worden kenbaar gemaakt, kan dat in 't Latijn, wegens de vrijere woordschikking, minder gemakkelijk; men gebruikt daar meer partikels om de vraag aan te duiden. Een vraagteeken had men niet, zie § 48.

Zonder partikels drukt de eenledige rechtstreeksche vraag twijfel of verwondering uit; men verwacht een ontkennend antwoord; wanneer de vraag echter eene ontkenning (*non*) bevat, verwacht men een bevestigend antwoord.

Tu arma abicienda censes, ut serviamus? – Hunc ego non diligam, non admirer?

§ 644. Gewoonlijk wordt de eenledige vraag door een der partikels *ne*, *num*, *nonne* ingeleid.

Met *ne* vraagt men alleen om een antwoord te hebben; dit kan zoowel bevestigend als ontkennend zijn; de partikel wordt aan het gewichtigste woord van den vragenden zin gehecht, maar nooit aan eenlettergrepige praeposities.

In indirecte vragen is *ne* ons of.

Quid? licetne dicere? – Potestne virtus servire? – In nostrane potestate est, quid meminerimus? – Hoc ex te quaero pecunia publica fueritne tibi quaestui.

§ 645. Op eene vraag met *num* wordt een ontkennend antwoord verwacht, direct: misschien, dan misschien, immers niet? – indirect: of misschien, of wel:

Num negare audes?	Durft gij het misschien ontkennen? Gij durft het immers niet ontkennen?
Quaero, num quis ante te tam fuerit nefarius.	Ik vraag of wel (of misschien) iemand vóór u zóó goddeloos geweest is.

Dringender wordt de vraag met *numne? numquid?*

Num Sophoclem, num Isocratem, num Platonem coegit in suis

studiis obmutescere senectus? – *Lacedaemonii Philippo minitante se omnia, quae conarentur prohibiturum, quaesiverunt num se esset etiam mori prohibiturus.* – *Nihil esse potest nisi quod attigimus aut vidimus. Quid? deum ipsum numne vidisti?* – *Numquid duas habebis patrias?*

§ 646. Op eene vraag met *nonne* wordt een bevestigend antwoord verwacht; direct: niet? indirect: of niet.

Volgen meer vragen op elkander, die ieder afzonderlijk *nonne* zouden moeten hebben, dan plaatst men dit gewoonlijk slechts in de eerste vraag, terwijl in de andere alleen *non* gebruikt wordt:

Pretium dedit. Cui dedit? per quem dedit? unde aut quantum dedit? nonne his vestigiis ad caput maleficii perveniri solet? – *Quaero nonne tibi faciendum idem sit.*

Aanm. Ook *si* wordt somtijds in afhankelijke vragen gebruikt als vraagwoord na de werkwoorden, die beproeven, verwachten beteekenen, als: *conor, experior, exspecto:*

Helvetii nonnunquam interdiu, saepius noctu, si perrumpere possent, conati telis repulsi hoc conatu destiterunt. – *Exspectabam si quid de eo ad me scriberes.*

§ 647. Disiunctieve vragen. Het eerste lid heeft gewoonlijk *utrum*, het tweede altijd *an;* in de plaats van *utrum* kan ook *ne* staan; *utrum* kan echter ook geheel wegblijven; men heeft dus:

utrum	*an*
ne	*an*
	an.

Utrum ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comedisti? – *Difficile est dictu utrum hostes magis virtutem Pompei pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint.* – *Si ipsa res publica iudicaret, Antonione an Bruto legiones populi Romani adiudicaret?* – *Perquiritur virtus suamne propter dignitatem an propter fructus aliquos expetatur.* – *Ipse (eum) percussit an aliis occidendum dedit?* – *Postrema syllaba brevis an longa sit, ne in versu quidem refert.*

Is het tweede lid negatief, dan staat daar *annon* of *necne:* het eerste meer in directe, het tweede meer in indirecte vragen:

Utrum cetera nomina in codicem accepti et expensi digesta habes an non? – *Sapientia beatos efficiat necne sola per se, quaestio est.*

Aanm. 1. In zijn eigenlijke beteekenis (wat van beiden) komt *utrum* als vraagwoord het duidelijkst uit, wanneer het eerste lid ook nog *ne* heeft, zooals somwijlen gebeurt: *Utrum mavis? statimne nos vela facere an paululum remigare?* C. Disp. T. 4, 9, waar de deelen met *ne* en *an* als appositie voorkomen.

Aanm. 2. Ofschoon *utrum* naar zijne oorspronkelijke beteekenis slechts past voor eene tweeledige vraag, wordt het toch ook voor drie- en meerledige vragen gebruikt; niet alleen het tweede, ook de volgende

leden hebben dan *an*: *Utrum hoc signum cupiditatis tuae an tropaeum necessitudinis atque hospitii an amoris indicium esse voluisti?* C. Verr. 2, 115.

AANM. 3. Wanneer slechts twee woorden (geen zinnen) tegenover elkander staan in eene tweeledige vraag, kan men in het tweede lid ook *an* vervangen door *ne*, terwijl het eerste lid geen vraagwoord heeft. Vergelijk: *Ne dubitasse quisquam verumne an falsum esset videretur* C. pr. Balb. 11 met: *Hoc quaeramus, verum sit an falsum* C. pr. Cluent. 124 en: *Experiri voluit verum falsumne sibi esset relatum* Nep. 14, 9, 2.

AANM. 4. Zelden gebeurt het, dat *utrum* in eene schijnbaar eenledige vraag staat; het tweede lid moet dan uit het verband er bij gedacht worden: *Utrum igitur hactenus satis est?* C. Top. 25 (*an non?*).

AANM. 5. Ook is het zelden dat in het tweede lid *anne*, of wel, staat in plaats van *an*: *Quaerendum est, utrum una species sit earum anne plures* C. Or. 206. *Interrogatur tria pauca sint anne multa* C. Acad. II, 93.

§ 648. Zeer dikwijls wordt het eerste lid van eene tweeledige vraag als overtollig weggelaten, zoodat schijnbaar *an* eene eenledige vraag inleidt, evenals *ne*, *num* of *nonne;* inderdaad echter sluit zulk eene vraag zich aan het voorgaande altijd zóó aan, dat men zich het eerste lid er bij denken moet: heeft dit een bevestigenden zin, dan heeft de vraag met *an* een ontkennenden zin; wij vertalen het dan door of, of misschien; somtijds komt er tot versterking *vero* bij: *an vero* of inderdaad:

Dixi funditus libertatem vestram hac lege tolli. An vos aliter existimabatis? (En was dat niet zoo?) of oordeeldet gij zelven anders? *Tum denique amplissimi honoris nomen obtinebis. An vero hoc pro nihilo putas?*

Heeft het weggelatene lid een ontkennenden zin, dan is de vraag met *an* bevestigend; stelliger is nog *an non;* wij vertalen het eerste op verschillende wijzen, het laatste door of niet:

Quidnam beneficio provocati facere debemus? an imitari agros fertiles, qui multo plus efferunt, quam acceperunt? C. de Off. 1, 48, (ondankbaar zijn, niets wedergeven), of de vruchtbare akkers ezv. d. i.: is het niet de vruchtbare akkers nadoen, die veel meer voortbrengen, dan zij ontvangen hebben?

Iudex vero quantum habet dominatum, quo timore nocentes afficit! An non est omnis metus servitus? – Quid est aliud concedere victoriam? an ille non vicerit, si quacumque condicione in hanc urbem cum suis venerit?

§ 649. Na de uitdrukkingen van twijfel en onzekerheid: *haud scio*, *nescio*, *dubito*, *dubium est*, *incertum est* en andere minder gebruikelijke, is

an	of niet	*an nullus*, *an nemo*	of wel iemand
annon	of wel	*an nunquam*	of wel ooit.

Crudele gladiatorum spectaculum et inhumanum nonnullis videri solet, et haud scio an ita sit, ut nunc fit. – Nescio an dici oporteat, illum maiestatis esse condemnatum. – Quaere rationem: haud scio annon possis. – Hoc diiudicari nescio an nunquam, sed hoc sermone certe non potest.

§ 650. Een bevestigend antwoord, dat door ons met ja wordt te kennen gegeven, wordt in 't Latijn uitgedrukt door herhaling van dat woord uit de vraag, waarop de nadruk ligt, dikwijls nog versterkt door *vero*, *sane*, *prorsus* ezv. – of door *etiam*, *ita*, *vero*, (ja zeker); *sane* (*sane quidem*):

Dasne deorum immortalium numine naturam omnem regi? Do sane. – Fuisti saepe, credo, quom Athenis esses, in scholis philosophorum. – Vero. – A dialecticis traditum est in omnibus diiunctionibus, in quibus aut etiam aut non poneretur, alterum utrum esse verum.

Een ontkennend antwoord, neen, wordt uitgedrukt door *non* met of zonder herhaling van het werkwoord uit de vraag, sterker door *minime*, of nog sterker door *minime vero* (neen zeker niet):

Exheredavitne pater filium? non. – Estne frater intus? non est. – Quid, hoc volebant? Minime. – Reprehendo igitur? Minime vero.

AANM. *Immo*, versterkt *immo vero* verbetert het gevraagde; wij vertalen het door: integendeel, zeer zeker (dat behoeft ge niet te vragen): *Causa igitur non bona est? Immo optima, sed agetur, memento, foedissime. – Catilina tamen vivit? Vivit? Immo vero, etiam in senatum venit.*

h) *Ut.* – *Quin.* (Zie § 324 en § 325)

§ 651. *Ut*, oudere vorm *utei*, *uti*, is eigenlijk een bijwoord van wijze, dat zoowel vragend als betrekkelijk gebruikt wordt.

A. *Ut* interrogativum:

1⁰ in eene rechtstreeksche vraag (= hoe?) komt het in goed proza niet voor, wel bij dichters: *Ut valet? ut meminit nostri?* Hor. ep. 1, 3, 12.

2⁰ In afhankelijke vragen (hoe..., op welke wijze...) komt het vooral voor na de werkwoorden van zien, vernemen, leeren, natuurlijk met den coniunctivus, die echter niet van *ut* afhangt:

Videmusne ut pueri aliquid scire se gaudeant, ut aliis narrare gestiant?

3⁰ Tot dit *ut* interrogativum kan ook gerekend worden *ut* exclamativum: hoe, hoezeer! *Quanta studia decertantium sunt* (*puerorum*)! *Ut illi efferuntur laetitia, cum vicerunt! ut pudet victos! ut se accusari nolunt!*

B. *Ut* relativum = zooals:

1⁰ Vergelijkend, *ut* comparativum: *Non ille* (*Zeno Epicureus*), *ut plerique, sed isto modo, ut tu, distincte, graviter, ornate* (*dicebat*). – *Faciam, ut potero, Laeli. – Est, ut dicis, Cato.*

Dikwijls wordt er correlatief aan toegevoegd *ita*, *sic*, *item* ezv.: *Sic*, *Scipio*, *ut avus tuus*, *ut ego*, *iustitiam cole.*

2⁰ Eene verhouding aangevend, *ut* proportionale; vooral in de uitdrukking *ut quisque* – *ita* met superlatieven en comparatieven; vgl. § 472 Aanm. 2.

3⁰ Ter inleiding van voorbeelden en tusschenzinnen: *Cyrenaici* (*dicunt*) *ea se sola percipere*, *quae tactu intimo sentiant*, *ut dolorem*, *ut voluptatem.* – *Proponam ius*, *ut opinor*, *aequum.* -- Zoo ook: *ut fit*, *ut solet.*

4⁰ In eene appositie geeft *ut* eenen grond ter verklaring van een of ander praedicaat of attribuut te kennen; het wordt vertaald door als,... als hij was: *Diogenes*, *ut Cynicus*, *asperius proici se iussit inhumatum.* – *Iugurtha*, *ut erat impigro utque acri ingenio*, *in tantam claritudinem pervenerat.*

Dikwijls dient deze opgave van den grond ter beperking van het praedicaat of attribuut; wij vertalen het dan door voor: *Opinio est Clisthenem multum*, *ut illis temporibus*, *valuisse dicendo:* voor dien tijd. — *Ubiorum fuit civitas ampla atque florens*, *ut est captus Germanorum.*

C. *Ut* temporale

wordt vertaald door zoodra als, sterker *ut primum*, somtijds door sedert, nadat: *Ariovistus ut semel Gallorum copias proelio vicit*, *superbe et crudeliter imperabat.* — *Ut Brundisio profectus es*, *nullae mihi abs te sunt redditae litterae.*

In deze laatste zinnen is *ut* nog altijd adverbium, ofschoon het reeds bijna eene coniunctio geworden is. Wordt het dit geheel, dan heeft de zin, waarin het staat, den coniunctivus.

Coniunctio is	*ut* finale	dat, opdat §§ 548—551
	ut consecutivum:	dat, zoodat §§ 552—553
	ut concessivum:	hoe ook § 546 Aanm.

Dit laatste is eigenlijk één met *ut* consecutivum.

Aanm. 1. *Ut* schijnt oorspronkelijk een locatief te zijn, in beteekenis gelijk aan *ubi;* bij dichters komt het nog als zoodanig voor: Ovid. Met. 1, 15; Verg. 5, 329.

Aanm. 2. *Ut* wordt in vragen, waarin men verwondering of verontwaardiging wil uitdrukken, gebruikt in plaats van den blooten coniunctivus: *ut* is dan afhankelijk van een verzwegen infinit. (§ 391 en § 580 Aanm. 4) als *postularine*, *fierine* en dergelijke; *Te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas?* (Is het ooit te verwachten) dat iets u zal vermurwen, dat gij u ooit zult beteren? C. Catil. 1, 22.

§ 652. Ook *quin* is oorspronkelijk bijwoord van wijze, ontstaan uit *qui* en *ne* (= *non*). Evenals *ut* werd het vragend en betrekkelijk gebruikt.

Interrogatief is *quin* (hoe niet) = waarom niet? In de vraag ligt tevens eene aansporing opgesloten:

Quin continetis vocem? Waarom houdt gij uwe stem niet in?
Quin tu abis? Waarom gaat gij niet heen?

Uit deze beteekenis volgt eene andere, namelijk: zelfs, ja zelfs (eigenlijk: waarom niet? immers het volgende vindt zelfs plaats):

Quin mihi gratias agebant ja zelfs betuigden zij mij hunnen dank.

Dikwijls volgt op *quin* nog *etiam:*

Nullam rem (Suebi) ad se importari desiderant. Quin etiam iumentis Germani importatis non utuntur.

Terwijl het interrogatieve *quin* met den indicativus verbonden wordt, heeft het relatieve den coniunctivus, zie § 553 en 554.

i) *Temporales.* (Zie § 327)

§ 653. *Postquam.* De coniunctiones *postquam, ubi, ut, simul, simulac* en *cum primum* worden gewoonlijk met het perfectum historicum (§ 503) verbonden:

Postquam omnes Belgarum copias ad se venire vidit, flumen Axonam exercitum traducere maturavit. — Hostes ubi primum nostros equites conspexerunt, impetu facto celeriter nostros perturbaverunt.

AANM. 1. Gewoonlijk leiden *postquam, ubi, ut, simul* en *simulac* afhankelijke zinnen in, die de mededeeling van een of ander feit bevatten; is dit laatste niet het geval, maar bevatten zij de mededeeling van een toestand, wat echter zelden gebeurt, dan gebruikt men het imperfectum of het logische plusquamperfectum (§ 506). De tijdsbepaling is niet ondergeschikt gemaakt aan die van den hoofdzin, maar staat op zich zelf; vandaar dan ook de indicativus in al deze zinnen.

Labienus postquam neque aggeres neque fossae vim hostium sustinere poterant, Caesarem facit certiorem, quid faciendum existimet. — Posteaquam tantam multitudinem collegerat emblematum, (Verres) instituit officinam.

AANM. 2. Wanneer *post* en *quam* gescheiden zijn, is het eerste praepositie met den acc. of adverbium met den ablat. van een tijdmaat (§ 430); bij dit gescheiden *post quam* kan natuurlijk ook het historische plusquam perfectum wel voorkomen en komt het zelfs dikwijls voor.

§ 654. *Ut, ubi, simul, simulac.* — Wanneer de hoofdzin eene handeling bevat, die in den tegenwoordigen tijd herhaald wordt of pleegt te geschieden, en de afhankelijke zin eene telkens voorafgaande handeling bevat, dan wordt in den afhankelijken zin het logische perfectum (§ 504) gebruikt met eene der coniuncties *ut, ubi, simul, simulac:*

Ubi galli cantum audivit, avum suum revixisse putat.

Gaat nu de hoofdzin over in een verleden tijd, het imperfectum, dan moet het perfectum van den afhankelijken zin overgaan in het plusquamperfectum:

Alcibiades simul ac se remiserat neque causa suberat quare animi laborem perferret, luxuriosus reperiebatur. — Ut quisque Verris animum aut oculos offenderat, in lautumias statim coniciebatur.

AANM. *Postquam* wordt in deze zinnen niet gebruikt.

§ 655. *Dum* en *quoad* zijn in de beteekenis van zoolang als gewoonlijk met een imperf. indic. verbonden, doch ook de andere tijden kunnen gebruikt worden: *Fuit Lacedaemoniorum gens fortis, dum Lycurgi leges vigebant. — Dum civitas erit, iudicia fient. — Gracchus tam diu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit.*

Dum = terwijl wordt gewoonlijk met het praesens historicum verbonden, ofschoon andere tijden niet uitgesloten zijn:

Dum obsequor adulescentibus, me senem esse sum oblitus. — Quos tu Maeandros, dum omnes solitudines persequeris, quae deverticula flexionesque quaesisti? C. in Pis. 53.

Dum, donec, quoad = totdat kunnen den indicat. of den coniunct. bij zich hebben; vgl. § 557.

HOOFDSTUK IV.

TROPEN EN FIGUREN.

1) Tropen.

§ 656. Onder *tropus* (τρόπος wending) verstaat men eene oneigenlijke uitdrukking, waardoor men begrippen in aanschouwingen wil veranderen, het onzichtbare zichtbaar wil voorstellen of op eene andere wijze iets in 't oog doen springen. Zij zijn:

1⁰ De *metaphora* (μεταφορά) of *translatio*, de overdrachtelijke uitdrukking, die door een beeld aanschouwelijk maakt: *classique immittit habenas* Verg. Aen. 6, 1. – *Frigida pugnabant calidis* Ovid. Met. 1, 19. *Nos audeamus non solum ramos amputare miseriarum, sed omnes radicum fibras evellere. Tamen aliquid relinquetur fortasse: ita sunt altae stirpes stultitiae* C. Disp. T. 3, 13.

2⁰ De *metonymia* (μετωνυμία) of *immutatio*, de verwisseling van een naamwoord met een ander, dat er zinnelijk mede verwant is, zooals *Homerus* voor *Homeri carmina; Bacchus* voor *vinum; Mars* voor *bellum; ferrum* voor *gladius; laurus* voor *victoria; toga* voor *pax.*

3⁰ De *synecdochē* (συνεκδοχή medeopneming), de verwisseling van het algemeene met het bijzondere (*genus pro specie*), der deelen met het geheel (*pars pro toto*), van het bepaalde getal met het onbepaalde: *poëta* voor *Homerus; tectum* of *limen* voor *domus; puppis* of *carina* of *velum* voor *navis; sescenti* voor *permulti*.

AANM. 1. Wanneer men in de plaats van een eigennaam een bijnaam gebruikt, die dikwijls of gewoonlijk daarvoor gebruikt wordt, noemt men dezen tropus *antonomasia* (ἀντονομασία): bijv. *Saturnia* voor *Iuno; sorores* voor *Musae;* bij ons bijv. de Zwijger voor prins Willem I. Deze *antonomasia* dient men te beschouwen als een onderdeel der *synecdoche*.

AANM. 2. In het gebruik der tropen, vooral der metaphorae, moet men voorzichtig zijn, daar iedere taal behalve die, welke zij met andere talen gemeen heeft, ook hare eigene metaphorae bezit, die men niet letterlijk kan vertalen. Zoo zegt Cicero ad Fam. 9, 20, 3: *litteris me involvo*, waarvoor wij zeggen: Ik begraaf mij in mijne boeken. Vele metaphorae zijn uit het Latijn in onze taal overgegaan.

2) Figuren.

§ 657. Figuren (σχήματα) zijn uitdrukkingen, die van de gewone en regelrechte spreekwijze afwijken; zij dienen om levendigheid, afwisseling, klem en nadruk, welluidendheid en andere schoonheden aan den stijl te geven.

Men onderscheidt de figuren in:

a) grammatische { 1 *orthographische*, 2 *syntactische* }

b) rhetorische { 1 *figurae verborum*, 2 *figurae sententiarum*. }

a) *Grammatische figuren.*

De orthographische als *aphaeresis*, *syncope*, *apocope* ezv. zijn reeds behandeld in het eerste deel dezer grammatica, dat over de leer der klanken en lettergrepen handelt; zij zijn eigenlijk ook geene figuren in den boven vermelden zin.

De *syntactische* figuren zijn:

§ 658. 1. De *ellipsis* (ἔλλειψις), de uitlating van een of meer woorden, die voor de constructie noodzakelijk zijn, maar zich niet rechtstreeks uit den samenhang laten aanvullen. Uitgelaten worden:

a) het nomen in bepaalde uitdrukkingen als: *appellere* namelijk *navem* d. i. landen; *movere* nam. *castra* d. i. opbreken; *brevi* namelijk *tempore;* vgl. ook § 418 Aanm.

b) het verbum en wel 1⁰ *esse* als copula in spreekwoorden en spreuken, in korte en scherpe tegenstellingen, in rhetorische vragen en levendige schilderingen: *Quot homines tot sententiae* Ter. Phorm. 454. – *Summum ius summa iniuria* C. de Off. 1, 33. – *Sed haec vetera, illud vero recens, Caesarem meo consilio interfectum* C. Phil. 2, 25. – *Quid dulcius quam habere quicum omnia audeas loqui?* C. de am. 22. – *Cannensi calamitate accepta .... nulla timoris significatio, nulla mentio pacis* C. de Off. 3, 47. Vgl. verder § 588.

2⁰ andere werkwoorden, zie § 386, § 550 Aanm. 2, § 575 Aanm.

§ 659. 2. De *brachylogie* (βραχυλογία) of *syllēpsis* (σύλληψις van συλλαμβάνω, dus: samenvatting), door Cicero *breviloquentia* genaamd, is eene samentrekking of verkorting der volzinnen, bijv. doordien men een gemeenschappelijk praedicaat, dat in verschillenden vorm moest voorkomen, slechts eenmaal plaatst:
Utilitatis specie in re publica saepissime peccatur, ut in Corinthi disturbatione nostri (namelijk *peccaverunt*) C. de Off. 3, 46. — *Beate vivere alii in alio, vos in voluptate ponitis* C. de Finn. 2, 27.

AANM. Eene rhetorische brachylogie zou men de zoogenoemde praegnante uitdrukking, het praegnante woord, kunnen noemen. Praegnant namelijk noemt men een woord, wanneer men het zwaar van beteekenis heeft gemaakt, door er een bepaalden nadrukkelijken zin in te leggen, dien men anders door bepalende woorden zou moeten uitdrukken.

Praegnant is *homo* in de uitdrukking *homo sum*, zie § 408, want het is daar gelijk: een mensch als andere menschen, even zwak en daarom medelijdend; — *forma* in de beteekenis van schoone gestalte ezv.

§ 660. 3. Het *zeugma* (ζεῦγμα van ζεύγνυμι, dus: verbinding) is een onderdeel der brachylogie, namelijk dat, waarin één werkwoord bij verschillende nomina gebruikt wordt, ofschoon het naar zijne eigenlijke beteekenis slechts bij één ervan past; ook gebeurt het wel, dat men uit een positief begrip het negatieve of omgekeerd moet aanvullen:
In Iugurtha tantus dolus tantaque peritia locorum et militiae erat, uti, pacem an bellum gerens perniciosior esset, in incerto haberetur Sall. Iug. 46, 8; men zegt echter: *pacem agere, bellum gerere.* — *Nostri Graece fere nesciunt, nec Graeci Latine* C. Disp. T. 5, 116; in dezen zin past *nesciunt* niet bij het tweede deel, maar moet uit *nesciunt sciunt* ontleend worden. *Nec vero supra terram, sed etiam in intimis eius tenebris plurimarum rerum latet utilitas* C. de Nat. d. 2, 162; uit het verband blijkt, dat als werkwoord in het eerste deel *patet* gedacht moet worden uit *latet* van het tweede.

§ 661. 4. De *pleonasmus* (πλεονασμός van πλεονάζω overtollig zijn, tegengesteld aan ἐλλείπειν) is het uit een grammatisch oogpunt overtollige gebruik van een woord, om daardoor uit een rhetorisch oogpunt grootere duidelijkheid of meer nadruk te bewerken, als: *oculis videre; — licentiam dare, ut liceat; — ut voluntate eius liceret; — praesentem adesse; — retro respicere.*

AANM. 1. Geen pleonasmus is de samenkoppeling van synonymen, waarvan Cicero veel gebruik maakt: *partiri ac dividere, extremum atque ultimum, ratio et via* ezv.

AANM. 2. Cicero gebruikt dikwijls *videri* pleonastisch: *Restat ut de imperatore ad id bellum deligendo dicendum esse videatur* C. de leg. Man. 27. — Caesar herhaalt dikwijls pleonastisch het substantivum antecedens na het pron. relativum: *diem dicunt quo die; itinera duo, quibus itineribus.*

§ 662. 5. Het *anacoluthon* (ἀνακόλουθον van α privativum en ἀκολουθέω, dus: het niet volgende, niet consequente) is die vorm der rede, waarbij men de begonnen constructie van een zin niet volhoudt, maar om de een of andere reden in eene andere overgaat. Dat het anakoluthon een gevolg

is van onachtzaamheid en slordigheid van den schrijver, gebeurt zelden; gewoonlijk is het eene navolging van de spreektaal: het rhetorische anakoluthon. 't Meest komt het voor na lange tusschenzinnen volgende op een voorzin; de slotzin sluit zich dan niet rechtstreeks aan den voorzin aan, maar staat meer zelfstandig: *Omne pronuntiatum – sic enim mihi in praesentia occurit ut appellarem ἀξίωμα: utar alio, si invenero melius – id ergo est pronuntiatum, quod est verum aut falsum* C. Disp. T. 1, 14.

Somtijds wordt een zin afhankelijk gemaakt van het werkwoord in een tusschenzin, ofschoon hij eigenlijk van den hoofdzin afhangen moest: *Si, ut Graeci dicunt, omnis aut Graios esse aut barbaros, vereor ne Romulus barbarorum rex fuerit* C. de Rep. 1, 58: in plaats van *Si... omnes aut Grai sunt.*

AANM. Hard is de grammatische anakoluthia, die men oudtijds ten onrechte den nominativus absolutus noemde. De schrijver begint namelijk met eenen nominativus, maar gaat later in eene andere constructie over, zoodat de nomin. zonder praedicaat komt te staan, maar onder een anderen vorm weer opgenomen wordt: *Ceterae philosophorum disciplinae, omnino alia magis alia, sed tamen omnes, quae rem ullam virtutis expertem aut in bonis aut in malis numerent, eas non modo nihil adiuvare arbitror, sed ipsam depravare naturam* C. de Finn. 3, 11.

§ 663. 6. Het *hendiadyoin* (ἓν διὰ δυοῖν) of *hendiadys*, één begrip door twee begrippen uitgedrukt, stelt twee begrippen die één samengesteld begrip uitmaken, eenvoudig naast elkander en verbindt ze door de voegwoorden *et*, *que*, *atque:*

gravitas et pondus	zwaartekracht
natura pudorque	natuurlijke of aangeboren schroomvalligheid
natura et ingenium	natuurlijke aanleg
eniti et contendere	alle krachten inspannen.

b) *Rhetorische figuren.*

1) Verborum.

De *rhetorische* figuren zijn:

§ 664. 1. het *polysyndeton* (πολυσύνδετον), de verbinding van eene reeks van woorden door dezelfde coniunctio: *Cum haesitaret Catilina, cum teneretur, quaesivi quid dubitaret proficisci eo, quo iam pridem pararet, cum arma, cum securis, cum fascis, cum tubas, cum signa militaria, cum aquilam illam argenteam scirem esse praemissam* C. Catil. 2, 13.

2. Het *asyndeton* (ἀσύνδετον), de weglating der coniunctiones copulativae en adversativae: *Democritus luminibus amissis alba scilicet discernere et atra non poterat; at vero bona mala, aequa iniqua, honesta turpia, utilia inutilia, magna parva poterat* C. Disp. T. 5, 114.

Men lette op de volgende asyndeta:

velim, nolim	of ik wil of niet
velitis iubeatis	wilt gij en beveelt gij (vraag tot het volk gericht)
huc illuc (doch beter: *huc atque illuc*)	hierheen en daarheen
ultro citro (doch beter: *ultro citroque*)	over en weer.

§ 665. 3. De *epizeuxis* (ἐπίζευξις) of *geminatio*, de nadrukkelijke herhaling van een woord: *Fuit, fuit ista quondam in hac re publica virtus* C. Catil. 1, 3.

4. De *anaphora* (ἀναφορά) of *repetitio*, de herhaling van hetzelfde woord in het begin van opeenvolgende zinnen of zindeelen: *Tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ut exsilium cogites?* C. Catil. 1, 22. – *Non hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis?* l. i. 27.

5. De *epiphora* (ἐπιφορά) of *conversio*, de herhaling van hetzelfde woord aan het einde van opeenvolgende zinnen of zindeelen: *Doletis tris exercitus populi Romani interfectos: interfecit Antonius; desideratis clarissimos civis: eos quoque nobis eripuit Antonius; auctoritas huius ordinis adflicta est: adflixit Antonius* C. Phil. 2, 55.

6. De *epanodos* (ἐπάνοδος) of *regressio*, de terugkeer van een of meer woorden uit een zin aan het einde van dien zin: *Sed non licet me isto tanto bono, iudices, uti, non licet* C. Verr. 5, 154.

§ 666. 7. De *aposiopēsis* (ἀποσιώπησις van ἀποσιωπάω) of *reticentia*, de opzettelijke verzwijging van het laatste deel van een zin, omdat men zich bedenkt: *Quos ego! – sed motos praestat componere fluctus* Verg. Aen. 1, 135.

8. De *epanorthōsis* (ἐπανόρθωσις) of *correctio*, de verbetering van eene gebezigde uitdrukking, die men te zwak vindt: *Hic (Catilina) tamen vivit. Vivit? immo vero etiam in senatum venit* C. Catil. 1, 2.

9. De *paronomasia* (παρονομασία) of *annominatio*, de verbinding van gelijk klinkende woorden van verschillende beteekenis: *Nolo esse laudator, ne videar adulator. Deligere oportet, quem velis diligere. Hunc avium dulcedo ducit ad āvium* ad Her. 4, 29.

10. De *allitteratio*, de verbinding van woorden met dezelfde consonanten beginnende: *Sensim sine sensu aetas senescit, nec subito frangitur, sed diuturnitate extinguitur* C. de Sen. 38.

11. Het *homoeoteleuton* (ὁμοιοτέλευτον), *similiter desinens*, de verbinding van woorden op denzelfden klank eindigende: *Commoditati ingenium, gravitati aetas, libertati tempora sunt impedimento* C. pr. Rosc. A. 9. *Audacter territas, humiliter placas* ad Her. 4, 28.

12. De *traductio*, de herhaling van hetzelfde woord met veranderden vorm: *Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitam non potest colere* ad Her. 4, 20. *Ut tunc ad senem senex de senectute, sic hoc libro ad amicum amicissimus scripsi de amicitia* C. de am. 5.

13. De *climax* (κλῖμαξ) of *gradatio*, de opklimming van het mindere tot het meerdere met herhaling van een voorgaand woord: *In urbe luxuries creatur, ex luxuria existat avaritia necesse est, ex avaritia erumpat audacia* C. pr. Rosc. A. 75.

14. De *antithesis* (ἀντίθεσις) of het *contrarium*, de tegenstelling: *Ex hac parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio* C. Catil 2, 25.

2) Sententiarum.

§ 667. 1. De *exclamatio* als uiting van een diep bewogen gemoed; zie § 391.

2. De *apostrophe* (ἀποστροφή) de afwending, afkeering, (namelijk van de zaak, die men behandelt, tot iemand, dien, of iets, dat men aanspreekt) of

allocutio, de toespraak in de rede, gericht tot afwezige personen of zaken, die men zich als tegenwoordig zijnde voorstelt: *Vos enim iam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque obtestor, vosque, Albanorum obrŭtae arae, sacrorum populi Romani sociae et aequales* ezv. C. pr. Mil. 85.

3. De *prosopopoeia* (*προσωποποιΐα* van *πρόσωπον ποιῶ*) of *sermocinatio*, de personificatio of persoonsverbeelding, waardoor men eenen persoon of eene zaak sprekend invoert: *Patria tecum, Catilina, sic agit et quodam modo tacita loquitur: nullum iam aliquot facinus exstitit nisi per te, nullum flagitium sine te* ezv. C. Catil. 1, 18.

4. De *interrogatio*, de rhetorische vraag, waardoor men in vragenden vorm eene stellige meening uitdrukt: *O vitae philosophia dux, quid vita hominum sine te esse potuisset* C. Disp. T. 5, 5 = *nihil vita hominum s. t. e. p.*

5. Het *oxymōron* (*ὀξύμωρον* scherpzinnige onzin), de geestige verbinding van tegenstrijdige begrippen: (*Amicos qui habent*) *absentes adsunt et egentes abundant et imbecilli valent et — quod difficilius dictu est — mortui vivunt* C. de am. 23.

6. De *litotēs* (*λιτότης*, eigenlijk: geringheid, eenvoud, *tenuitas*), de schijnbaar zwakke uitdrukking van een begrip, door de ontkenning van het tegengestelde; inderdaad is deze uitdrukking sterker dan de rechtstreeksche zou zijn. Zoo is *non ignoro* (sterker dan *scio*) ik weet wel; *non sine causa* op degelijke gronden; *non possum non* ik moet wel ezv.: *Qui mortem in malis ponit, non potest eam non timere* C. de Finn. 3, 29.

7. De *euphemismus* (*εὐφημισμός*); hieronder verstaat men eene vergoelijkende of verfraaiende uitdrukking voor eene slechte of leelijke zaak: *Beneventum* (voor *Maleventum*), *Pontus Euxīnus* (men bedoelde *ἄξεινος* ongastvrij), *obĭtus* voor *mors*; — *si quid mihi humanitus accidit*, wanneer mij iets menschlijks overkomt, d. i. wanneer ik sterf C. Phil. 1, 10.

8. De *hyperbole* (*ὑπερβολή*), de opzettelijke overdrijving in de manier van spreken: *cursu pedum praevertere ventos* Verg. Aen. 7, 807; — *sidera tangere vertice* Ov. Met. 7, 61.

9. De *ironie* (*εἰρωνεία*, *dissimulatio*) is die figuur, waardoor men in zijne woorden met opzet het tegengestelde uitdrukt van hetgeen men bedoelt: *O praeclarum custodem ovium, ut aiunt, lupum* C. Phil. 3, 27. — *Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis tuque puerque tuus, magnum et memorabile numen, una dolo divom si femina victa duorum est* Verg. Aen. 4, 93.

§ 668. Onder de onjuiste uitdrukkingen merke men op de graecismen, de archaïsmen en de soloecismen.

Een graecismus is eene constructie van Latijnsche woorden naar het Grieksche taaleigen, doch tegen de regels der Latijnsche taal; bijv. *Phasellus ille, quem videtis, hospites, ait fuisse navium celerrimus* Catul. 4, 1, waar in goed proza zou staan: *se fuisse... celerrimam*; latere dichters volgen deze constructie dikwijls. Vgl. § 587.

Archaïsmen zijn verouderde constructies, bijv. *non possum quin* zooals Plautus en de Ouden zeiden in plaats van: *non possum facere quin*; — *Quid tibi hanc rem curatio est* Plaut. Amph. 1, 3, 21, waar *curatio* ofschoon substant., geconstrueerd is als een verbum. Vgl. verder § 607 Aanm. 1.

Soloecismen zijn alle beslist verkeerde constructies, bijv. anacolutha, die het gevolg zijn van slordigheid en niet van het nabootsen der spreektaal. Vgl. § 662 Aanm.

HOOFDSTUK V.

WOORDSCHIKKING.

§ 669. De schikking der woorden in den zin kan in het Latijn eene veel vrijere zijn, dan in de moderne talen, daar de congruentie der talrijke buigingsuitgangen de bij elkander behoorende zindeelen gemakkelijk doet kennen. Het oogpunt, waaruit men de woorden schikt is dan ook een ander, namelijk de beteekenis, en als gevolg daarvan de toon of de nadruk, dien het woord in den zin heeft; verder de welluidendheid en de sierlijkheid. Daaruit volgt, dat in denzelfden zin dezelfde woorden eene verschillende plaats kunnen innemen, naar de mate van hun gewicht en nadruk.

§ 670. De belangrijkste plaatsen in den zin zijn de eerste en de laatste; vandaar dat gewoonlijk de gewichtigste deelen van den zin, het subject en het praedicaat, deze plaatsen innemen, en wel het subject de eerste en het verbum als praedicaat de laatste.

De attributieve bepalingen van het subject staan na het subject, de bepalingen van het praedicaat, ook het object, vóór het praedicaat, die van het meeste gewicht zijn, het eerst:

Pater meus Hamilcar in Hispaniam imperator proficiscens Carthagine Iovi optimo maximo hostias immolavit Nep. 23, 2, 3.

§ 671. Van deze woordschikking wordt dikwijls afgeweken om een of ander woord meer nadruk te geven en er zoo de opmerkzaamheid meer op te vestigen (inversio), bijv.:

het praedicaat gaat voorop: *Dicebat melius quam scripsit Hortensius* C. Orat. 132;

het voorwerp gaat voorop: *Aegyptum Nilus inrigat, Mesopotamiam fertilem efficit Euphrates* C. de nat. d. 2, 130;

of eene bepaling: *Luce sunt clariora nobis tua consilia* C. Catil. 1, 6. *Saeculis multis ante gymnasia inventa sunt, quam in iis philosophi garrire coeperunt* C. de Or. 2, 21;

de bepaling achteraan: *Nec vero corpori solum subveniendum est, sed menti atque animo multo magis* C. de Sen. 26.

§ 672. Niet de eerste en de tweede, noch ook de voorlaatste en de laatste plaats zijn de gewichtigste, maar de eerste en de laatste. Wil men dus twee woorden, die grammaticaal bij elkander behooren, beide zeer sterk den nadruk geven, dan kan men het eene de eerste, het andere de laatste plaats geven:

Tantam ingenuit animantibus conservandi sui natura custodiam C. de nat. d. 2, 124. *Archimedis ego quaestor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, saeptum undique et vestitum vepribus et dumetis indagavi sepulcrum* C. Disp. T. 5, 64.

Gewoonlijk echter is de scheiding (*hyperbaton*) minder groot: *Septimus mihi Originum liber est in manibus* C. de Sen. 38. *Plura proferre possim*

detrimenta publicis rebus quam adiumenta per homines eloquentissimos importata C. de Or. 1, 37.

Willekeurig is deze scheiding van samenhangende woorden geenszins; zij moet zóó geschieden, dat de gescheidene woorden andere voor den zin van mindere beteekenis insluiten, waardoor de plaatselijk gescheidene woorden in hoogte van toon en nadruk verbonden kunnen worden voor 't gehoor.

§ 673. Gaarne plaatst men in 't Latijn twee woorden van dezelfde, verwante of tegengestelde beteekenis naast elkander (*traductio*):

Artemisia quamdiu vixit, vixit in luctu C. Disp. T. 3, 75. *Omnes sunt in illo rege regiae virtutes* C. pr. Dei. 26.

Vormen vier woorden paarsgewijze eene tegenstelling, dan kan men die twee, welke de sterkste tegenstelling vormen op de tweede en de derde plaats, dus naast elkander stellen, de andere twee op de eerste en de vierde plaats: de twee paren staan dan niet recht tegenover elkander maar kruisgewijze (vandaar de naam *Chiasmus*, naar de Grieksche letter X):

Fragile corpus animus sempiternus movet C. de rep. 6, 26. *Non video, quomodo sedare possint mala praesentia praeteritae voluptates* C. Disp. T. 5, 74.

fragile *animus*	*mala* – – *praeteritae*
×	×
corpus *sempiternus*	*praesentia* *voluptates.*

§ 674. De rhythmus (numerus) bestaat voor woorden in de welluidende afwisseling van lettergrepen met klemtoon en zonder klemtoon, en evenzoo voor zinnen in de doelmatige afwisseling van zindeelen, waarop de nadruk valt, met andere, die dien nadruk niet hebben. De woorden zóó te plaatsen, dat ze op den hoorder of lezer juist die werking uitoefenen, die de schrijver of spreker bedoelt en tegelijk welluidend zijn voor het oor, is de kunst van een goed stilist, waarin Cicero de meester is bij uitnemendheid. Algemeene regels zijn moeilijk te geven; de beste oefening is het aandachtig en overluid lezen der klassieke schrijvers.

Wat echter de welluidendheid betreft, lette men in de eerste plaats hierop, dat men de opeenvolging van vele woorden met gelijkluidende uitgangen, met hetzelfde aantal lettergrepen, en met hetzelfde accent moet vermijden; verder de verbinding van moeilijk uit te spreken woorden; eindelijk, vooral aan 't einde van den zin, de verbinding van woorden, waardoor het proza naar den vorm tot een vers wordt, als:

esse videtur – ◡ ◡ – ◡, *narrare solebat* – – ◡ ◡ – ◡, *crede mihi* – ◡ ◡ –.

§ 675. Wat de plaatsing der rededeelen betreft, merke men het volgende op: Een substantivum als attribuut of als appositie gebezigd, staat na het bepaalde woord: *tribunus plebis, cultus deorum, amor patriae, Cicero consul; Philippus, rex Macedonum; Brutus filius.*

Uitgezonderd: *senatus consultum, senatus auctoritas, plebi scitum, populi scitum, urbs Roma.*

Bij *filius, filia* en *nepos* gaat de eigennaam in den genetivus voorop: *Miltiades, Cimonis filius* (niet *filius Cimonis*).

Verder staat een genetivus altijd vooraan, wanneer hij den nadruk heeft: *Zeno non tam rerum inventor fuit quam verborum novorum* C. de Finn. 3, 5.

§ 676. De plaats van het attributieve adiectivum is in den regel, evenals in de andere Indo-Europeesche talen, vóór zijn nomen; vooral bekende en dikwijls gebruikte adiectiva staan vóór hun substantief:

magnus animus	*bona causa*	*fortis vir*
maius bellum	*meliora tempora*	*parva res*
maximum beneficium	*optimus civis*	*fortissimi milites.*

Dikwijls echter volgen de adiectiva hun substantivum: *ius civile, res publica, populus Romanus, urbs maritima.*

Wanneer een adiectivum den nadruk moet hebben, geeft men het niet zijne gewone plaats: *latinae litterae* voor *litterae latinae; res parva* voor *parva res* ezv.

Over de plaatsing van *summus, medius* ezv. zie § 465 Aanm. Cicero zegt: *media pars versus* het middelste deel (het midden) van het vers (de Or. 3, 192) maar ook: *ad Ianum medium* bij den middelsten doorgang (de Off. 2, 87).

AANM. 1. Wanneer een adiectivum of een ander attribuut bij twee of meer substantiva behoort, dan staat het gewoonlijk achteraan: *agri et maria omnia*, of na het eerste substantivum: *agri omnes et maria;* doch wanneer de nadruk op het attribuut valt, bij de *inversio* dus (§ 671), gaat het voorop: *omnes agri et maria*, of men herhaalt het attribuut bij ieder substantivum: *agri omnes et maria omnia.* Vgl. § 372.

AANM. 2. Wanneer twee adiectiva of andere attributen bij één substantivum behooren, dan volgen ze gewoonlijk, door de coniunctio verbonden: *vis fortis ac sapiens; bellum magnum atque difficile;* bij de inversio gaan ze voorop: *fortis ac sapiens vir* of *fortis vir ac sapiens.*

Bepaalt echter het eene adiectivum niet het substantivum alleen, maar het substantivum met het andere adiectivum verbonden, dan volgen de adiectiva zonder coniunctio: *viri fortes multi*, of met *inversio: multi fortes viri, fortes viri multi, multi viri fortes.*

§ 677. De pronomina *hic* en *is* staan regelmatig vóór hunne substantiva: *hic vir, ea mulier.*

Ille komt zeer dikwijls achter zijn substantivum: *ille dies, dies ille.* Het pronomen possessivum gaat voorop, wanneer het den nadruk heeft, dus ook wanneer het in onze taal versterkt is met eigen, § 474 Aanm. 2.

Alii, ceteri, reliqui in verbinding met *omnes* gaan voorop: *alii omnes, ceteri omnes, reliqui omnes*, evenals: *hi, illi omnes.*

Overigens staan in denzelfden zin pronomina van denzelfden persoon gewoonlijk naast elkander: *Tuo tibi iudicio est utendum* C. Disp. T. 2, 63. — *Ipse se quisque diligit, quod per se sibi quisque carus est* C. de am. 80; dikwijls ook van verschillenden persoon: *Ego ista sum omnia dimensus* C. de Sen. 59.

Zie verder de pronomina § 473 en volgende.

AANM. Wanneer *ipse* vóór het pron. reflexivum staat, zooals in den tweeden zin, plaatst men het altijd in den nominativus, ook wanneer het naar den zin een anderen naamval zou moeten hebben.

§ 678. Eenlettergrepige praeposities plaatst men gaarne tusschen het substantivum, dat er van afhangt, en de bepaling bij het substantivum; van de tweelettergrepige alleen *ante: summa cum laude, quam ob rem, qua in urbe, multos ante annos.*

AANM. 1. Zelden treden andere woorden tusschen eene praepositie en haren casus, als:

1⁰ de suffixen *que, ne, ve: inque ea urbe, exque his, deve dictatura;* maar liever *in eaque urbe, ex hisque;*

2⁰ *autem, vero, tamen, quidem, enim* bij *ante, post* en *praeter: ante vero Marsicum bellum;*

3⁰ *et..et, aut..aut, vel..vel: propter vel gratiam vel dignitatem.*

Dit gebruik verdient geene navolging.

Dikwijls echter komt:

1⁰ een genetivus tusschen de praepositie en haren casus, zelfs wanneer bij dezen genetivus een relatieve zin behoort: *inter sociorum iura;* — *Haec officiorum genera persequar, quae pertinent ad earum rerum, quibus utuntur homines, facultates* C. de Off. 2, 1.

2⁰ evenzoo treedt dikwijls een adverbium tusschen de praepositie en het volgende verbum: *ad beate vivendum; ad recte discendas litteras.*

AANM. 2. Een substantivum kan niet van twee voorzetsels afhangen, dus niet *ante postve aciem*, maar: *ante aciem postve eam.*

§ 679. De coniunctiones *autem, enim, igitur, quidem, quoque, tamen, vero* staan niet op de eerste, maar op de tweede plaats in den zin (zooals opgemerkt is §§ 317 Aanm., 318 Aanm., 319 Aanm., 323 Aanm.).

Somtijds echter staan *autem, enim* en *igitur* op de derde plaats, namelijk:

1⁰ wanneer het praedicaat het eerste woord vormt van den zin en na dit eerste woord *est* of *es* volgt, dat in de uitspraak met het voorgaande woord geheel of bijna samensmelt: *Moriendum est enim omnibus; duplex est igitur ratio veri reperiendi;* ook wanneer de zin begint met *non est, neque est, nemo est, nullus est, nihil est, quis est, hic est, is est: Neque est enim ullus sensus in corpore;*

2⁰ wanneer het tweede woord den nadruk heeft en het eerste eene coniunctio, een pronomen relativum of interrogativum is: *Cum dicis igitur; num vis igitur audire?*

§ 680. Wanneer *non* dient ter ontkenning van den zin, dan wordt het gewoonlijk vóór het verbum finitum geplaatst; dient het ter ontkenning van een enkel begrip, dan wordt het dáár voor geplaatst: *Oppidum expugnare non potuit* Caes. B. G. 2, 12. — *Cursum non tenuit* hij kon geen koers houden 5, 8. — *Hospitem violare fas non putant* 6, 23. — *Colloquendi Caesari causa visa non est* 1, 47. — *Qui ex his secuti non sunt* 6, 23. — *Utitur valetudine non bona* B. C. 3, 49. — *Non facile occasionem postea reperiemus* B. C. 3, 85.

§ 681. In sommige uitdrukkingen is eene bepaalde woordschikking door het gebruik vastgesteld: *mea sponte*, *pro virili parte*, *secunda mensa* (dessert), *Sacra via* (maar *via Appia*), *terra marique*, *mihi crede*.

§ 682. Onder *periode* (*περίοδος*, *ambitus*, *circuitus*) verstaat men de verbinding van een hoofdzin met één of meer afhankelijke zinnen tot één gesloten geheel.

Men onderscheidt de historische van de rhetorische periode.

De schikking der samenstellende zinnen in de periode moet zóó wezen, dat het geheel duidelijk en doorzichtig is, en dat er tusschen de hoofddeelen onderling, zoowel als tusschen de hoofddeelen en de onderdeelen eene zekere evénredigheid bestaat. De wijze waarop men dit bereikt, leert men het beste kennen uit de perioden in Caesar's *de Bello Gallico* en Cicero's redevoeringen.

VERTALING DER VOORBEELDEN.

§ 358. Wij, wij consuls, doen onzen plicht niet tegenover den staat. C. Cat. I, 3. — Indien ik u verdraag, verdraag gij mij (dan) (§ 567, § 519). C. in Vat. 7.

§ 359. 1⁰ Het zwijn leert Minerva, zooals men (spreekwoordelijk) zegt. C. acad. I, 18. – Men verhaalt, dat Plato, om de Pythagoreeërs te leeren kennen, naar Italië gegaan is. C. disp. T. 1, 39. – Saturnus vereert men over 't algemeen het meest in 't Westen. C. de nat. d. 3, 44.

2⁰ Wat men (gaarne) wil, gelooft men gaarne. Caes. B. C. 2, 27, 2. — Men moet zijne moedertaal gebruiken, opdat men niet, vreemde woorden als stoplappen invoegende, uitgelachen worde. C. de off. 1, 111.

3⁰ Het is geene verontschuldiging voor (§ 403) de zonde, wanneer men ter wille van een vriend gezondigd heeft. C. de am. 37. — Wat men doet, behoort men met overleg te doen. C. de off. 1, 94.

4⁰ Epicurus zegt, dat men niet aangenaam kan leven, indien men niet deugdzaam leeft. C. disp. T. 3, 49. — Ook in den grootsten voorspoed moet men zeer veel van vriendenraad gebruik maken. C. de off. 1, 91. — Men zegt, dat (§ 573) de Druïden een groot getal verzen van buiten leeren. Caes. B. G. 6, 14. — Op het graf der Scipio's staat, naar men meent, Ennius in marmer (uitgehouwen) (§ 504). C. p. Arch. 22.

5⁰ (Misschien) zal men zeggen: vanwaar zijn deze dingen u bekend? C. in Pison. 68. — Uitnemend zeide Socrates, dat dit de naaste weg tot roem is, wanneer men het daarop toelegt, om zoodanig te zijn, als waarvoor men gehouden wil worden. C. de off. 2, 43.

Aanm. 1. Het is moeilijk in eene lange rede niet somtijds iets zóó te zeggen, dat men zichzelven niet gelijk blijft. C. Brut. 209. — Zie toe, zegt men, dat gij den oudgedienden geen aanstoot geeft. C. Phil. 11, 37.

§ 360. Graven worden heiliger door den ouderdom. C. Phil. 9, 14. — Bij ons ziet men, dat zij die geen redenaar hebben kunnen worden, tot de studie der rechten overgaan. C. p. Mur. 29. — De zaak blijft dezelfde. C. p. Cluentio 80. — Indien de aarde u, zooals zij (inderdaad) is, klein toeschijnt, dan moet gij altijd deze hemellichamen beschouwen. C. somn. Scip. 12.

Aanm. Jugurtha bewerkte, dat ik (Adherbal) mij overal veiliger bevond, dan in mijn (eigen) rijk. Sall. Iug. 14, 11. — Zoo is het leven der menschen. C. p. Rosc. Am. 84. – Mijn vaderland is overal, waar het mij wel gaat. Pacuvius bij Cic. disp. T. 5, 108.

§ 361. O wijsbegeerte, leidsvrouw des levens, gij waart de uitvindster van wetten, gij (waart) de leermeesteres van zeden en van wetenschap. C. disp. T. 5, 5. — Er was eene godspraak gegeven, dat, zoo de koning gedood zou zijn, Athene overwinnares zou wezen. C. disp. T. 1, 116.

AANM. Oordeelen wij daarom nu, dat die priesteres niet tot Romeinsche burgeres is gemaakt? C. p. Balb. 55. — Bij een weelderig (vroeg beginnend) gastmaal, een liefelijk oord en velerlei genot voegt zich ten laatste een dans. C. p. Mur. 13.

§ 362. Niet elke dwaling moet men eene dwaasheid noemen. C. de div. 2, 90. — Tevreden te zijn met het zijne is de grootste en zekerste rijkdom. C. parad. 51.

§ 363. 1º Recht en onrecht worden van nature onderscheiden. C. de leg. 1, 44. — 2º Romulus en Remus vielen getroffen neer. C. de div. 2, 45. — 3º Homerus en Hesiodus leefden vóór de stichting van Rome. C. disp. T. 1, 3. — De geest en de ziel en het leidend beginsel en de bedoeling van den staat zijn neergelegd in zijne wetten. C. p. Cluent. 146.

AANM. Èn Brutus èn Cassius waren reeds in vele dingen zichzelven (§ 481) de senaat; immers niet nu eerst hield of Brutus of Cassius het heil en de vrijheid van het vaderland voor de heiligste wet. C. Phil. 2, 27.

§ 364. Mijn vader en moeder zijn gestorven. Terent. Eun. 518. — Werk en genot zijn door een zekeren natuurlijken band onder elkander verbonden. Liv. 5, 4, 4. — De koning en de koninklijke vloot zijn tegelijk vertrokken. Liv. 21, 50, 11. — Volken en provinciën zijn bevrijd. C. Phil. 5, 12.

AANM. 1. Metellus haastte zich, toen toorn en kommer zich vermengd hadden, om de beleedigingen te gaan wreken. Sall. Iug. 68, 1.

AANM. 2. Mijn vader, ik en mijne broeders hebben in den Aetolischen oorlog de wapenen voor u gevoerd. Liv. 37, 53, 24. — Gij hebt u geweldig vergist, Rullus, gij en sommigen uwer collega's. C. l. agr. 1, 22. (Vgl. § 406, 1.)

§ 365. Schande is iets ergers dan smart. C. disp. T. 2, 31. — De vrouw is altijd een wuft en veranderlijk wezen. Verg. Aen. 4, 569.

§ 366. Daar zulk eene groote menigte steenen en werpschichten slingerde, was er voor niemand mogelijkheid op den muur stand te houden. Caes. B. G. 2, 6, 3. — De hoofden der samenzwering zijn met roeden gegeeseld en (met de bijl) onthoofd. Liv. 10, 1, 3. — Dit zijn de twee afschuwelijkste en gemeenste partijhoofden, die er geboren zijn, zoolang er menschen leven, Dolabella en Antonius. C. Phil. 11, 1. — Hoe groot eene menigte van menschen samengekomen is tot dit proces, ziet gij. C. p. Rosc. Am. 11.

§ 367. Dat vooruitziende, scherpzinnige wezen, dat wij mensch noemen, is door den allerhoogsten God voortgebracht. C. de leg. 1, 22. — Socrates leerde dat dát dood is, wat wij leven achten. Cic. p. Scauro 3, 4. — Hetzelfde te willen en het zelfde niet te willen, dat is eerst hechte vriendschap. Sall. Cat. 20, 4. — Ik weet niet, zeide hij, wat de oorzaak van den haat geweest is. C. p. Quinct. 88.

AANM. 2. Is daarom genot hetzelfde als smarteloosheid? C. de fin. 2, 11. — Wat is kinderliefde anders dan eene dankbare gezindheid jegens de ouders? C. p. Planc. 80.

§ 368. Ennius noemt de dichters heilig. C. p. Arch. 18. — Antonius is door den senaat voor een vijand verklaard. C. Phil. 4, 1. — Bij testament maakte hij zijne dochter tot erfgename. C. Verr. 2, 1, 111. — Al de begeleiders van dezen maakte hij zich tot vrienden. C. Verr. 3, 152. — Toen koning Pompilius gestorven was, maakte het volk Tullus Hostilius op voorstel van den tusschenkoning in de comitia curiata koning. C. de rep. 2, 31. — De consul benoemde T. Manlius Torquatus op gezag van den senaat tot dictator. Liv. 7, 26, 11. — Het is de plicht van (§ 412) een goed consul zijn eigen (§ 474 Aanm. 2) welzijn achter te stellen bij het algemeene welzijn. C. p. Rab. 3. — Cleombrotus stortte zich zelf van een zeer hoogen muur, toen hij gelezen had, dat dát de dood is wat wij voor leven houden (§ 593, 2). C. p. Scaur. 4. — Te Athene is de lucht ijl, waardoor ook de Attici voor scherpzinniger gehouden worden (dan de Boeotiers). C. de fat. 7. — Tenes wordt bij de bewoners van Tenedos voor den heiligsten god gehouden. C. Verr. 2, 1, 49.

AANM. 1. Verres durfde de heiligste dingen voor niets rekenen. C. Verr. 2, 40. — De Germanen houden voor goden alleen die, welke zij zien. Caes. B. G. 6, 21, 2. — In Gallië wordt het gewone volk bijna als slaven gerekend. Caes. B. G. 6, 13, 1. — Die leermeester der welsprekendheid had tot leerlingen zekere rijke jongelieden. C. p. Flacc. 47.

AANM. 2. De Galliërs offeren menschen in plaats van offerdieren en gebruiken als helpers bij deze offeranden de Druïden (priesters). Caes. B. G. 6, 16, 2. — Mij hebt gij belaagd, Catilina, toen ik tot consul was aangewezen. C. Cat. 1, 11. — Daar Dolabella gisteren tot vijand (van den staat) verklaard is, moet er oorlog gevoerd worden. C. Phil. 11, 16.

§ 369. Zinnelijke genietingen, hoogst aanlokkelijke gebiedsters, wenden de ziel af van de deugd. C. de off. 2, 37. — Mij komt voor den geest, dat twee zeer beroemde mannen, Tiberius en Gaius Gracchus, het volk in ('t bezit der) staatslanderijen hebben gesteld. C. de l. agr. 2, 10.

§ 370. Aan Antonius en Crassus ontbraken, ofschoon zij zeer groote redenaars waren, twee zeer gewichtige dingen, het eene den eenen, het andere den anderen. C. Brut. 204.

§ 371. Cicero heeft als consul den staat van den ondergang bevrijd. C. p. Sull. 33. — Als grijsaard keer ik in mijn vaderland terug, dat ik als knaap verlaten heb. Liv. 30, 30, 10. — Uit het leven scheid ik als uit een herberg, niet als uit mijn huis. C. de sen. 84. — Hij vreest zijnen vader als een god, maar hij bemint hem als zijnen makker, als zijnen broeder. C. p. Planc. 29.

§ 372. Tot nut van den mensch dienen alle velden en zeeën. C. disp. T. 1, 69. — Alle zeeën en landen stonden voor de Romeinen open. Sall. C. 10, 1. — Alle landen en alle zeeën zijn aan Cn. Pompeius overgegeven. C. l. agr. 2, 46.

§ 373. O dapperste en beste (der) consuls, (die er) sedert menschenheugenis (geweest zijn) (Zie § 406, 1). C. de har. resp. 15. — O gij, die het geslacht uws vaders hebt vergeten. C. in Pison. 62.

§ 374. Karthago en Numantia, twee zeer machtige steden, zijn door Scipio verwoest. C. de imp. Pomp. 60.

§ 375. De tijd zal u eerder ontbreken dan de woorden. C. p. Rosc. Am. 89. — De vrouw heeft stoutmoedigheid in overvloed; maar in redelijk overleg (§ 663) schiet zij te kort. C. p. Cluent. 184. — Dat ben ik van plan te zeggen, wat hun ontgaan is. C. p. Caecin. 86. — Men vlucht voor den dood. C. de leg. 1, 63. — Themistocles ontkwam niet aan de afgunst zijner medeburgers. Nep. 2, 8, 1. — Ulixes wilde door het voorgeven van waanzin den krijgsdienst ontduiken. C. de off. 3, 97. — Caesar besloot het leger over den Rijn te laten trekken, om zich op de Sugambren te wreken. Caes. B. G. 4, 19. — Maar gij, wat kunt gij zeggen, waarom gij het eene verdedigt, om het andere u niet bekommert? C. Phil. 2, 111. — De roem geeft troost over de kortheid van het leven door het aandenken bij het nageslacht (§ 403). C. p. Mil. 97.

§ 376. Verres beefde voor eene aanklacht en een gerechtelijk onderzoek. C. Verr. 5, 74. — Er is een slag van menschen, die meenen, dat zij de eerambten, (aan) wier (verwerving) zij, wanneer de staat in rust is, wanhopen, kunnen verkrijgen, wanneer de staat in beroering is. C. Catil. 2, 19.

§ 377. De vijanden, van alle kanten omsingeld, zochten hun heil in de vlucht. Caes. B. G. 3, 26, 5. — Dag en nacht omringen ons van alle kanten allerlei ongelukken. C. Phil. 10, 20.

§ 378. Ik oordeel, dat uwe vaderen leven, en wel dat leven, dat alleen leven heeten mag. C. de sen. 77.

§ 379. 't Is schande dat wijsgeeren daaraan twijfelen, waaraan boeren zelfs niet twijfelen. C. de off. 3, 77.

§ 380. Ik heb medelijden met u. C. Phil. 2, 90. — Ik heb berouw over mijne dwaling. C. p. Cael. 14. — De zeden der burgerij wekken weerzin en walging bij mij. Sall. Iug. 4, 9. — Hij verdubbelt zijne zonde, die zich over zijn misdrijf niet schaamt. Publ. Syr. G. 11.

§ 381. Wat u betaamt, moet gij onderzoeken. C. p. Rab. Post. 11. — Het betaamt den redenaar volstrekt niet toornig te worden, toorn te veinzen is niet onbetamelijk. C. disp. T. 4, 55. — Dezen man past vrouwelijke opschik. C. Fragm. B, XIII, 5, 1. — Die versierselen passen mij niet. C. de prov. cons. 41.

§ 382. De macht der welsprekendheid maakt, dat wij anderen, wat wij weten, leeren kunnen. C. de nat. d. 2, 148. — Catilina leerde de jeugd kwade praktijken. Sall. Cat. 16, 1. — Wat een oprecht man, die ons niets verbergt! C. orat. 230.

Aanm. D. Brutus was een man ervaren (geleerd) zoowel in de Grieksche als in de Latijnsche letteren. C. Brut. 175.

§ 383. *a*) Ik vorder van u geene belooning, die aan dapperheid toekomt. C. Cat. 3, 26. — De Spartanen verlangden (vroegen) een orakel van Zeus van Dodona. C. de div. 1, 76. — Zij vragen mij

waar het geld is. C. p. Cluent. 72. — Zij vragen elkander de oorzaak van het tumult. Caes. B. G. 6, 37.

b) Ennius eischt loon van hen, wier vaderen hij beroemd gemaakt had. C. disp. T. 1, 34. — Verres alleen eischte van de ouders geld voor het begraven hunner kinderen. C. Verr. 1, 7. — Dagelijks eischte Caesar van de Aeduers het koren. Caes. B. G. 1, 16, 1.

c) Hij bidt en smeekt u, dat hij zijn leven in armoede moge doorbrengen. C. p. Rosc. Am. 144. — Socrates ondervraagt een knaapje over het meten van een quadraat. C. disp. T. 1, 57. — Dit baden de kinderen voor het laatst van hunne ouders, dat men den lictor geld mocht geven om aan hun lijden een einde te maken. C. Verr. 5, 119. — Ten slotte zal ik u enkele dingen over de zaak zelf vragen. C. in Vatin. 40. — Laat hen bereid zijn mij te antwoorden op hetgeen hun gevraagd zal worden (Vgl. § 508). C. Verr. 4, 150.

AANM. Men vroeg hem zijn gevoelen over den dood van Ti. Gracchus. C. p. Mil. 8. — Tarquinius liet de oude senatoren het eerst hunne stem uitbrengen. C. de rep. 2, 35. — Men heeft hem het eerst naar zijn gevoelen gevraagd. Sall. Cat. 50, 4.

§ 384. Daaraan herinnert gij mij zeer te pas. C. ad Att. 9, 9, 2. — Uw talent en uw leeftijd (§ 464) doen mij iets anders verwachten. C. de or. 3, 97. — Wij luisteren niet naar dat, waartoe we door de natuur worden aangemaand. C. de am. 88.

§ 385. Caesar bracht een groot deel der ruiterij over den stroom. Caes. B. C. 1, 55, 1. — Caesar kan verhinderen, dat er eene grootere menigte van Germanen over den Rijn gevoerd wordt. Caes. B. G. 1, 31, 16.

§ 386. Waartoe veel woorden? C. de sen. 78. — De hand van de (schrijf)tafel! d. i. Genoeg daarvan! C. ad fam. 7, 25, 1. — 't Geluk (helpt) de dapperen. C. de Finn. 3, 16.

§ 387. Toen Cicero te Athene gekomen was, hernieuwde hij de beoefening der wijsbegeerte. C. Brut. 315. — Wij hadden eene zeer prettige vaart naar Corcyra. C. ad fam. 16, 9, 1. — Zij besloten dat het beste was, dat ieder naar zijn eigen huis terugkeerde. Caes. B. G. 2, 10, 4. — Als uit kerkerboeien zijn zij uit de stad naar het land gevlogen. C. de or. 2, 22.

AANM. 1. Demaratus van Corinthe begaf zich, naar men zegt, naar Tarquinii, eene zeer bloeiende stad van Etrurië. C. de rep. 2, 34. — De consul kwam in de stad Cirta aan. Sall. Iug. 102.

AANM. 2. Caesar kwam voor Genève aan. Caes. B. G. 1, 7, 1.

§ 388. De soldaten wierpen eenen wal op van 330 voet breed (en) 80 voet hoog. Caes. B. G. 7, 24, 1. — Van een goed geweten moet men geen duimbreed afwijken. C. ad Att. 13, 20, 4. — Achtendertig jaren was Dionysius (de oudere) tyran der Syracusanen, daar hij vijfentwintig jaren oud zich van de heerschappij had meester gemaakt. C. disp. T. 5, 57.

§ 389. De Sueben leven niet veel van koren, maar voor 't grootste deel van melk en vee en zijn veel op de jacht. Caes. B. G. 4, 1, 8. —

Varro kwam bij mij en wel op (zulk) een tijd (zoo laat), dat ik hem wel bij mij houden moest. C. ad Att. 13, 33, 4.

§ 390. 1. *a*) Aquitanië strekt zich van de rivier de Garonne af tot aan de Pyrenaeën uit. Caes. B. G. 1, 1, 7. — Men beweert, dat Demosthenes gewoon was tegen de branding (in) zich te oefenen in de voordracht. C. de fin. 5, 5. — De ongelukkige moeder lag aan mijne voeten. C. Verr. 5, 129. — In den tweeden Punischen oorlog ging het leger van het Romeinsche volk bij het Trasumeensche meer te gronde. C. de div. 2, 21.

b) Sophocles schreef tot aan den hoogsten ouderdom treurspelen. C. de sen. 22. — Zij kwamen op tijd. C. Verr. 5, 28. — De hartstocht is gewoonlijk slechts kort (van duur) en voor een tijd. C. de off. 1, 27. — Tegen den avond keerde hij naar huis terug. C. de div. 1, 103. — 't Was bij onze voorouders gebruik, dat op de rij af zij, die aan tafel lagen, bij de fluit den lof van beroemde mannen zongen. C. disp. T. 4, 3.

c) Antonius slachtte te Brundisium tegen de driehonderd burgers. C. Phil. 8, 10. — Over de vriendschap zijn allen, tot op den laatsten toe, dezelfde meening toegedaan. C. de am. 86. — De aarde neemt, in vergelijking met den omvang van den geheelen hemel, als het ware de plaats van een punt in. C. disp. T. 1, 40. — Voor een tempel en een gedenkteeken voor ons stonden de steden gelden toe. C. ad Q. fr. 1, 1, 26. — Hij leefde naar den wil van anderen, niet naar zijn eigen. C. p. Mur. 19.

2. Bij de Helvetiërs was Orgetorix verreweg de aanzienlijkste. Caes. B. G. 1, 2, 1. — Over de graven is er niets (te lezen) bij Solon. C. de leg. 2, 64. — Bij mij geldt het gezag der ouden. C. de am. 13.

3. Appius is begraven aan den Appischen weg bij den vijfden mijlpaal. Nep. Att. 22, 4.

4. De welsprekendheid strekt niet alleen hun tot sieraad, die haar bezitten, maar ook den geheelen staat. C. orat. 142. — Wanneer de hoogste staatsmacht in 't bezit van één persoon is, dan noemen wij dien éénen koning. C. de rep. 1, 42.

5. Weinige jaren na het verdrijven der koningen (§ 599) vestigde zich het plebs in de nabijheid van den oever van de Anio bij den derden mijlpaal. C. Br. 54.

Dit deel van het eiland is nader bij het westen. Caes. B. G. 4, 28. — Het is noodig zoo dicht mogelijk bij Italië te zijn. C. ad Att. 3, 14, 3. — Dichter bij de aarde beweegt zich de planeet Jupiter. C. de nat. d. 2, 52.

6. *a*) Er is een heiligdom van Chrysas in het veld, juist (§ 481 Aanm.) aan den weg, waarlangs men van Assōrus naar Henna gaat. C. Verr. 4, 96. — *b*) Wegens de koude weersgesteldheid was het koren op de akkers niet rijp. Caes. B. G. 1, 16, 2. — Brutus week uit Italië, opdat er niet zijnentwege aanleiding tot (§ 403) een burgeroorlog zou ontstaan. C. Phil. 10, 8.

7. *a*) Men bewijze niet wat (klaar) voor oogen ligt. C. p. Caec. 5. — *b*) Men leert, dat Homerus vóór de stichting van Rome geleefd heeft. C. disp. T. 5, 7.

> AANM. Caesar laat de geheele ruiterij vóór zich gaan. Caes. B. G. 1, 21, 3. — Voor de voeten van Pythius werden de visschen neergeworpen. C. de off. 3, 58.

8. De Germanen stormden, nadat ze achter hunnen rug een woest geschreeuw hadden gehoord, weg uit de legerplaats. Caes. B. G. 4, 15, 1. — Na de stichting van Rome is er slechts één geweest, aan wien de staat zich geheel overgaf, namelijk L. Sulla. C. Verr. 3, 81.

10. De Eurōtas stroomt voorbij Lacedaemon. C. de inv. 2, 97. — De wreed-

heid van Phalaris is boven (die van) anderen berucht geworden. C. de off. 2, 27. — Ariovistus eischte, dat zij, behalve zich zelven, ieder tien tot het mondeling onderhoud zouden medebrengen. Caes. B. G. 1, 43, 3.

11. Caesar leidde zelf zes legioenen langs de rivier de Elaver. Caes. B. G. 7, 34, 2. — Gij zult ons dit uiteenzetten; maar, dunkt mij, na den dag van heden. C. de or. 1, 264. — Bij de voordracht vermag na de stem de gelaatsuitdrukking het meest. C. orat. 60. — De Stoïcijnen zeggen, dat dit voor den mensch het hoogste goed is: overeenkomstig de natuur te leven. C. de finn. 5, 26.

12. Er zijn zekere plichten in acht te nemen ook tegenover hen, door wie men beleedigd is. C. de off. 1, 33.

AANM. 't Is onverstaud de verzenen tegen de prikkels te slaan. Ter. Phorm. 77.

14. Wij gebruiken onze macht tot heil der goeden, tegen de onzinnigheid der slechten. C. p. Mil. 12.

15. Laat ons jegens onze vrienden evenzoo gezind zijn, als jegens ons zelven. C. de am. 56.

17. De aarde wentelt zich met zeer groote snelheid om hare as. C. acad. 2, 123.

18. Om Henna zijn zeer vele meren en bosschen. C. Verr. 4, 107.

19. Omstreeks den middag voerde hij het leger in het kamp terug. Caes. B. G. 1, 50, 2.

20. De Germanen, die aan deze zijde van den Rijn wonen, verbonden zich met de Belgen. Caes. B. G. 2, 3, 5.

21. Er werd besloten, dat Antonius zijn leger naar deze zijde van de rivier de Rubico, die de grens is van Gallië, zou laten optrekken. C. Phil. 6, 5.

23. Er is niets aan gene zijde dier bergen tot aan den Oceaan toe. C. prov. cons. 34.

24. De Germanen houden plundertochten, die buiten de grenzen van eens ieders staat geschieden, niet voor een schandelijk bedrijf. Caes. B. G. 6, 23, 6.

25. De Belgen hebben de Teutonen en Cimbren belet binnen hun gebied door te dringen. Caes. B. G. 2, 4, 2.

26. Tusschen het gebied der Helvetiërs en der Allobrogen stroomt de Rhône. Caes. B. G. 1, 6, 2. — De wetten zwijgen onder het wapengekletter. C. p. Mil. 11. — Zoo spraken de menschen onder elkander. C. Verr. acc. pr. 20.

27. Onder de maan (in het ondermaansche) is niets dan wat sterfelijk en vergankelijk is, behalve de ziel der menschen; boven de maan is alles onvergankelijk. C. de rep. 6, 17. — Boven mij had Atticus plaats genomen, beneden mij Verrius. C. ad fam. 9, 26, 1. — De oerossen staan in grootte een weinig beneden de olifanten. Caes. B. G. 6, 28, 1.

28. De ware en zich zelf gelijkblijvende rede moet men voor bovenmenschelijk houden en der godheid toeschrijven. C. de nat. d. 2, 24.

29. Daar is een rivier, de Arar, die door het gebied der Aedui en der Sequani in de Rhône uitstroomt. Caes. B. G. 1, 12, 1. — De menschen zwierven verspreid en verstrooid over de velden rond. C. p. Sest. 91. — Het eene vonden zij door middel van slaven, het andere door middel van vrijen, door een vriend het eene, het andere door een vijand. C. Verr. 4, 31. — Dit geld, langs den weg van geweld en onrecht verkregen, moet u ten verderve zijn. C. Verr. 3, 91. — Wegens hunnen leeftijd schenen zij voor den strijd onbruikbaar. Caes. B. G. 2, 16, 4.

§ 391. Ik ongelukkige! dat gij mijnentwege in zoo grooten kommer vervallen zijt. C. ad fam. 14, 1, 1. — O bedriegelijke hoop der menschen en broze fortuin! C. de or. 3, 7. — O een voortreffelijke hoeder der schapen, zooals men zegt, de wolf! C. Phil. 3, 27.

AANM. Ziedaar de reden, waarom hij den koning aanklaagt. C. p. Deiot. 17. — Daar is je (§ 400) de ander! C. in Pison. 48.

§ 392. Een kort leven werd ons door de natuur gegeven. C. Phil. 14, 32. — Bij den ouderen (Scipio) Africanus stond onze (dichter) Ennius hoog aangeschreven. C. p. Arch. 22. — Wij willen niet alleen voor ons zelven rijk zijn, maar ook voor onze kinderen, verwanten, vrienden en 't meest voor den staat. C. de off. 3, 63.

AANM. 2. Uit de lichamen der dieren trekken wij vele geneesmiddelen tegen ziekten en wonden. C. de nat. d. 2, 161. — Hij vertrekt als legaat bij zijnen broeder. C. p. Mur. 32. — Hij maakte zijne dochter tot erfgename zijner goederen. C. Verr. 1, 104. — Wij maken een einde aan onze rede. C. Verr. 2, 118. — Maakt zelfs de triumf geen einde aan den oorlog? C. Phil. 8, 18. — De nacht maakte voor u een einde aan het spreken. C. p. Tull. 6.

§ 393. 't Genot streelt onze zinnen. C. acad. pr. 2, 139. — Wie zal ons gelooven, wien wij? C. Verr. 1, 127. — Gij hadt liever, Castor, de zeden van uwen grootvader (Deiotarus) moeten navolgen, dan van den voortreffelijken man kwaad spreken. C. p. Deiot. 28. — Ik vertrouw op uwe dapperheid en standvastigheid. C. Phil. 5, 1. — Hij wantrouwt zich zelven (§ 481). C. Phil. 1, 1. — Zij schijnen niet alleen de levenden, maar ook de dooden te benijden. C. acad. pr. 2, 7. — De wijsbegeerte bewerkt dit: zij geneest de zielen, zij neemt de ijdele zorgen weg. C. disp. T. 2, 11. — Bedorven menschen bedreigden de huizen en de tempels der stad. C. Phil. 1, 2. — Venus trouwde met Vulcanus. C. de nat. d. 3, 59. — Eens anders verdienste te verkleinen, wat nut steekt daarin? C. disp. T. 4, 56. — Geen afgeleefden, geen vrouwen, geen kinderen spaarden zij. Caes. B. G. 7, 28, 4. — Orgetorix haalde de Helvetiërs over om met al hunne have uit hun land te trekken. Caes. B. G. 1, 2, 1. — Sommigen zijn slaven van den roem, anderen van het geld. C. disp. T. 5, 9. — De Germanen leggen zich van kindsbeen af op inspanning en harding toe. Caes. B. G. 6, 21, 3. — Al zijne vrienden zal ik voor u smeeken. C. ad fam. 6, 14, 3.

§ 394. Waarom men droomen gelooft, weet ik niet. C. de div. 2, 120. — Dat niemand nadeel toegebracht worde. C. de off. 1, 31. — Geen wijs man heeft ooit gemeend, dat men een verrader moet gelooven. C. Verr. 1, 38. — Anderer lof en roem pleegt men (§ 350, 4) 't meest te benijden. C. or. 201. — Geen moeite zal gespaard worden. C. ad Att. 2, 14, 2. — Men heeft mij nooit kunnen overtuigen, dat de ziel, wanneer zij uit het lichaam (§ 464) gegaan is (§ 562, 2), geheel en al sterft. C. de sen. 80.

AANM. De zuster van Atticus was gehuwd met Q. Tullius Cicero. Nep. 25, 5, 3.

§ 395. 1) 't Geeft niets of men een oortje aan het geld van Croesus toevoegt. C. de finn. 4, 29. — Timotheus, de zoon van Conon, voegde bij zijn naam als veldheer den roem van een talentvol geleerde. C. de off. 1, 116. — De laatste hand is niet gelegd aan de werken van

C. Gracchus. C. Brut. 126. — Kleine dingen worden dikwijls zeer terecht met groote vergeleken. C. or. 14. — De menschelijke ziel kan met geen andere vergeleken worden. C. disp. T. 5, 38. — Den slechten hebt ge hoop gegeven, den goedgezinden vrees ingeboezemd. C. de leg. agr. 1, 23. — De beroemdste mannen van onzen staat hebben zich voor het heil van hun leger midden in de vijanden geworpen. C. de dom. 64. — Weinig geluk valt den wijze ten deel. C. de finn. 1, 63. — Hij nam aan de heetste en grootste (veld)slagen deel. C. p. Balb. 5. — De menschen onderwerpen zich aan de heerschappij en de macht van een ander uit verschillende oorzaken. C. de off. 2, 22.

2) Gij ziet, dat de vrijheid niet alleen door de menschen, maar ook door de beesten boven alle dingen gesteld wordt. C. de leg. agr. 2, 9. — Dat moet men vermijden, dat men zich zonder reden aan gevaren blootstelt. C. de off. 1, 83. — Hij verkiest den dood boven slavernij. C. Phil. 12, 2. — Aan 't hoofd van het volk staan overheden. C. de leg. 3, 2.

Aanm. Door niets naderen de menschen meer tot de goden dan door het heil hunner medemenschen te bewerken. C. p. Lig. 38. — Bij den ouderdom van Appius Caecus kwam nog, dat hij ook blind was. C. de sen. 16. — Er is een zeer groot onderscheid tusschen vrede en slavernij. C. Phil. 2, 43.

§ 396. Eene redevoering moet met geestigheden gekruid worden, die bij het spreken wonderveel vermogen. C. or. 87. — Den glans van zijn leven bezwaddert gij. C. p. Planc. 30. — God omgaf de ziel met een lichaam. C. Tim. 6. — Dionysius de tyran der Syracusiërs had zijn bed in de slaapkamer met eene breede gracht omgeven. C. disp. T. 5, 59. — Aan Cicero gaf het Romeinsche volk in eene volksvergadering onsterfelijken roem. C. in Pis. 7. — Ctesiphon bewerkte een volksbesluit, dat men Demosthenes een gouden krans zou schenken. C. de opt. gen. or. 19. — Deianira deed Hercules een onderkleed aan, dat gedoopt was in het bloed van den centaur. C. disp. T. 2, 20. — Het zijn geen menschen, maar monsters, die eene menschelijke gedaante hebben aangenomen. C. p. Sull. 76. — Aan de samenzwering worde de pas afgesneden. C. p. Scaur. 40.

§ 397. Laat ons altijd zóó leven, dat wij oordeelen, dat door ons rekenschap moet worden afgelegd. C. Verr. 2, 28. — In de eerste plaats moet door hem, die den staat besturen zal, toegezien worden, dat ieder het zijne krijge. C. de off. 2, 73.

§ 398. 1. Macedonië was eene provincie trouw aan en bevriend met het Romeinsche volk. C. p. Font. 44. — Koning Antiochus was een vriend en bondgenoot van het Rom. volk. C. Verr. 4, 67.

2. De plaats was voor een hinderlaag geschikt. C. p. Mil. 53. — Hij kocht slaven, die tot moorden geschikt waren. C. p. Sest. 95.

3. Gelijkt de hond niet op een wolf? C. de nat. d. 1, 97. — Epicurus wilde liever de goden de evenbeelden der menschen, dan de menschen de evenbeelden

der goden noemen. C. de nat. d. 1, 90. — Waarom verdedigt gij altijd hen, die niet op u gelijken? C. Phil. 10, 3.

§ 399. Ik strijd tegen u voor haard en altaren. C. de nat. d. 3, 94. — Reeds ten tijde van den Trojaanschen oorlog was de welsprekendheid in eere. C. Brut. 40. — Altijd benijden in den staat zij, die geen vermogen bezitten, de welgezinden. Sall. Cat. 37. — Iedere staat heeft zijn eigen godsdienst. C. p. Flacc. 69.

AANM. 2. Eene tweede stad is er in Syracuse, die den naam van Achradina heeft. Verr. 4, 119. — Scipio Africanus had zijnen bijnaam ten gevolge zijner dapperheid. Sall. Iug. 5, 4. — Cato had in zijnen ouderdom als het ware reeds den bijnaam: de Wijze. C. de amic. 6.

§ 400. Daar vliegt je Cato naar het spreekgestoelte. C. ad Att. 1, 14. — Laat iemand mij nu nog van goedertierenheid en barmhartigheid spreken. Sall. Cat. 52, 11. — Wat wilt gij toch, dwaas? C. de or. 2, 269. — Wat de hebzucht bij een grijsaard toch beteekent, vat ik niet. C. de sen. 66.

§ 401. L. Cassius placht telkens bij processen te vragen, wien het ten goede gekomen was. C. p. Rosc. Am. 24. — Kan het goede iemand ten kwade zijn? C. Parad. 1, 7. — Legt u met ijver toe, jongelieden, op die studie, waaraan gij u gewijd hebt, opdat gij (eenmaal) u zelven tot eer en uwen vrienden tot nut en den staat tot voordeel moogt kunnen zijn. C. de or. 1, 34. — Men moet het niet voor eene gewetenszaak houden somtijds eens eenen schuldige te verdedigen, als het maar geen gewetenlooze schurk is. C. de off. 2, 51.

§ 404. Het woord ontberen zelf is (reeds) treurig. C. disp. T. 1, 87. — Ik zeg, dat Epicurus zelf niet begrijpt wat dit woord *voluptas* beteekent. C. de finn. 2, 6.

§ 405. Sophisten werden zij genoemd, die uit vertoon of om winst de wijsbegeerte beoefenden. C. acad. 2, 72. — Wij zien, dat de beesten ter wille der menschen zijn voortgebracht. C. de nat. d. 2, 158. — Epicurus beweerde, dat de wijzen alles om zich zelf doen. C. p. Sest. 23.

§ 406. 1) Jugurtha, de goddelooste man, dien de aarde draagt. Sall. Iug. 12, 2. — De twee wijste consuls, die wij gezien hebben. C. Fr. B. 6, 10. — Ik houd alleen van maaltijden met hen, die van mijnen leeftijd zijn, van welke er zeer weinig zijn overgebleven. C. de sen. 46. — Wij hebben wetenschappelijke mannen noodig, die er tot nog toe onder ons niet geweest zijn. C. de or. 2, 95.

2) *a*) Van onze schepen konden er twee de haven niet bereiken. Caes. B. G. 4, 36. — Van dertien stukken land zie ik dat hij de drie voortreffelijkste bezit. C. p. Rosc. Am. 99. — *b*) Van alle gevechten (van Pompeius) was, naar mij voorkomt, dat het hevigst, dat tegen koning Mithridates geleverd werd C. p. Mur. 34. — Geene van uwe zeer vele deugden, Caesar, is bewonderenswaardiger of dankenswaardiger dan uwe barmhartigheid. C. p. Lig. 37.

4. Men meende, dat er in L. Scipio weinig moed, weinig kracht was. C. Phil. 11, 17. — Waar ter wereld zijn wij? C. Catil. 1, 9. — Ik geloof, dat we uit Italië moeten wijken en naar Rhodus of eenig ander oord der wereld

verhuizen. C. ad fam. 11, 1, 3. — De praetoren hebben nog niet om de provinciën geloot; de zaak is nog op dezelfde hoogte, als gij haar gelaten hebt. C. ad Att. 1, 13, 5.

§ 407. Verres eischte voor elken schepel tarwe drie denariën (één denarius = ƒ 0,42) van de landlieden. C. Verr. 3, 129.

§ 408. Een ingetogen mensch genoemd te worden heeft niet veel lofs. C. p. Deiot. 26. — Zooveel spijs en drank moet men gebruiken, dat de krachten hersteld, niet gedrukt worden. C. de sen. 36. — Men zegt dat Pythagoras, toen hij in de meetkunde iets nieuws gevonden had, een rund aan de Muzen heeft geofferd. C. de nat. d. 3, 88. — Ik ben een mensch; niets menschelijks acht ik mij vreemd. Ter. Heaut. 25. — Varro geeft wat hij aan geld bij zich heeft over (aan Caesar) en toont hem wat hij overal heeft aan graan en schepen. Caes. B. C. 2, 20, 8. — Zijne goddelijke ziel had niets sterfelijks aan zich. C. p. Scaur. 50.

AANM. 1. Zij, die op de wijze van het vee alles afmeten naar het zingenot, kunnen niets, dat verheven, niets dat heerlijk en goddelijk is, met vereering bewonderen. C. de am. 32.

AANM. 2. Het komt mij voor, dat hij in deze zaak meer moed dan beleid gehad heeft. C. p. Caec. 22.

§ 409. Een redenaar zal een man van veel smaak en ook van zeer grooten aanleg moeten zijn. C. or. 70. — Caesar bevond, dat de Nerviërs woeste menschen waren en van groote dapperheid. Caes. B. G. 2, 13, 5. — Dat er goden zijn is zóó klaarblijkelijk, dat ik hem, die dit ontkent, nauwelijks een man van gezond verstand zou achten. C. de nat. d. 2, 44. — In den staat is de geest en de stemming des tijds van zeer groot gewicht. C. Verr. 5, 177. — Verscheidene menschen hadden dikwijls vele jaren lang smart. C. Phil. 11, 8.

§ 410. Dumnorix de Aeduer was begeerig naar eene omwenteling, begeerig naar de heerschappij. Caes. B. G. 5, 6, 1. — Pythagoras zeide, dat er enkele menschen zijn, die ijverig de natuur beschouwen, (en) dat hij dezen wijsgeeren noemde. C. disp. T. 5, 2. — Bij Plato stelt Socrates zich zelven voor als in alles onwetende en onbedreven. C. Brut. 292. — De beesten zijn verstoken van rede en spraak. C. de off. 1, 50. — Naar man is mannelijkheid genoemd; den man nu is vooral sterkte eigen. C. disp. T. 2, 43. — Allen die in 't bezit zijn van de deugd, zijn gelukkig. C. disp. T. 5, 39. — Zien we niet, wanneer de koningen verdreven zijn, daarna alles vol van verstandige maatregelen, maar zonder (schoone) woorden? C. de or. 1, 37. — Indien tyrannen eens gevallen zijn, dan ziet men in, hoe arm zij waren aan vrienden. C. de am. 53.

AANM. Een spreekwoord der Grieken luidt, dat onder vrienden alle dingen gemeen zijn. C. de off. 1, 51.

§ 411. Het grootste deel van hen, die in de herbergen zijn, of liever dat geheele slag, houdt zeer veel van lediggang. C. Catil. 4, 17. — Gij, Romeinen, zijt altijd boven de overige volken begeerig naar roem en hunkerend naar lof geweest. C. de imp. Pomp. 7.

§ 412. Alles, wat van de vrouw geweest is, wordt het eigendom van den man onder den naam van bruidschat. C. top. 4, 23. — Het verraadt eenen tragen geest, de (afvloeiende) beekjes na te gaan, (maar) de bronnen der dingen niet te zien. C. de or. 2, 117. — Het is de plicht van een wijs rechter, altijd te bedenken, niet wat hij zelf wil, maar waartoe de wet en zijn geweten hem dwingt. C. p. Cluent. 159. — Zich te schikken naar den tijd, is altijd voor het werk van eenen wijze gehouden. C. ad fam. 4, 9, 2. — Het is de taak van de eersten in den staat, weerstand te bieden aan de lichtzinnigheid der bedorven menschen. C. p. Mil. 22.

AANM. Het is mijne gewoonte niet, tegen het recht in te spreken. C. p. Balb. 34.

§ 413. Wanneer door den slaap de ziel afgescheiden is van de gemeenschap met het lichaam, dan herinnert zij zich het verledene. C. de div. 1, 63. — Caesar moest zich maar herinneren de vroegere dapperheid der Helvetiërs. Caes. B. G. 1, 13, 4. — Het is een kenmerk van dwaasheid anderer ondeugden op te merken, maar zijne eigene te vergeten. C. disp. T. 3, 73.

AANM. 1. Het laatste, wat ik u zou willen vragen is, dat gij Terentia herinnert aan het testament. C. ad Att. 11, 16, 5.

AANM. 2. Wij brachten ons Cinna te binnen, den overmachtige, (en) Sulla, die daarna de heerschappij voerde. C. Phil. 2, 108. – Indien gij u eens wilt (§ 501) herinneren de nieuwelingen, (dan) zult gij bevinden, dat ik de eenigste ben van alle nieuwelingen, die wij ons kunnen herinneren, die naar het consulaat gedongen heb, zoodra het geoorloofd was. C. de leg. agr. 2, 3. – Niet allen kunnen Scipio's zijn, dat zij zich oorlogen door hen gevoerd, dat zij zich zegepralen voor den geest kunnen brengen. C. de sen. 13. – Ik denk niet meer aan uwe beleedigingen, Clodia. C. p. Cael. 50.

AANM. 3. Ik twijfel er niet aan, dat in vrees en gevaar uwe misdaden u voor den geest zullen komen. C. Verr. 1, 47. – Zeer vele dingen komen mij voor den geest. C. p. Caecin. 55.

§ 414. Hebt medelijden met het huisgezin, rechters, hebt medelijden met den vader, hebt medelijden met den zoon. C. p. Flacc. 106.

AANM. Indien gij u voor de municipia niet schaamdet, (schaamdet gij u) ook zelfs niet voor het leger van oudgedienden? C. Phil. 2, 61. – Ik schaam mij voor goden en menschen. Liv. 3, 19, 7.

§ 415. *a*) Beschuldigt gij hem van hebzucht, van wien gij zegt (§ 586), dat hij twee millioen sestertiën (*f* 200,000) heeft willen zoek brengen? C. p. Flacc. 83. — Deze twee dingen overtuigen de meesten van lichtzinnigheid en zwakheid, òf wanneer zij in voorspoed eenen vriend minachten, òf in (zijn) tegenspoed hem verlaten. C. de am. 64. — Op Socrates' antwoord ontbrandden de rechters zóó in toorn, dat zij den gansch onschuldigen man ter dood veroordeelden. C. de or. 1, 233. — De rechter sprak hem, die den dichter Lucilius op het tooneel met name had beleedigd, vrij van hoon. Cornif. ad Her. 2, 19.

b) Miltiades, van de halszaak vrijgesproken, werd met eene geldboete gestraft. Nep. Milt. 7, 6.

AANM. 2. Zij zelf hadden eerder van knevelarij dan van omkooping moeten beschuldigd worden. C. p. Cluent 114.

§ 416. Dat is het werk van een groot man: zijn geweten zeer hoog te schatten. C. p. Cluent. 159. — Het is onze plicht, zoo wij om eerambten niet veel geven, geen slaven der volksgunst te zijn. C. p. Planc. 11. — Handelen met overleg is meer waard dan met wijsheid overdenken. C. de off. 1, 160. — In het najagen van een eervollen naam moeten alle gevaren gering geacht worden. C. p. Arch. 14. — Ziet, rechters, hoe hoog Verres u, hoe hoog hij de achting van het Romeinsche volk, hoe hoog hij de wetten heeft geschat. C. Verr. 4, 54.

AANM. De heiligste wetten achtte hij voor niets. C. in Vatin. 23.

§ 417. Allen hebben er belang bij recht te doen. C. de finn. 2, 72. — Welk belang had Milo er bij, dat Clodius omgebracht werd? C. p. Mil. 34. — De bewoners van Thermae meenden, dat zij er groot belang bij hadden, dat van staatswege de tienden afgekocht werden. C. Verr. 3, 99. — Gij hebt hierbij zeer groot belang, dat er een getuige is. C. p. Sull. 79. — Hij had bij de stemming den meesten invloed, wien er het meest aan gelegen was dat de staat in den besten toestand verkeerde. C. de rep. 2, 40. — Dáár ligt mij veel aan gelegen u (eens) te zien. C. ad Att. 11, 22, 2. — 't Meest komt het er op aan, hoe iedere zaak gehoord wordt. C. Brut. 208. — Voor de zielen zelf is het van groot gewicht in hoedanig een lichaam zij geplaatst zijn. C. disp. T. 1, 80. — Sulla zeide tot Bocchus, dat er iets gedaan moest worden, waaraan, naar den schijn (§ 586), den Romeinen meer gelegen was dan hem. Sall. Iug. 111, 1.

§ 418. De uitvindingen van het noodige zijn ouder dan die van het genot. C. or. 185. – Geene snelheid is er, die met de snelheid der ziel kan wedijveren. C. disp. T. 1, 43.

§ 420. Toen Cicero zich twee jaren met rechtszaken had bezig gehouden, vertrok hij van Rome. C. Brut. 315. — Dolabella vertrekt van Delos. C. Verr. 1, 46. — Hannibal, uit Carthago verbannen, kwam als balling te Ephese bij Antiochus. C. de or. 2, 75. — Ariovistus had twee vrouwen, de eene van het volk der Sueben, die hij uit zijn land had medegebracht, de andere van Noricum. Caes. B. G. 1, 53, 4. — Ik zal Tullius, wanneer hij van het land terug is (§ 501), tot u zenden. C. ad fam. 5, 20, 9. — Vercingetorix wordt uit de stad Gergovia verdreven. Caes. B. G. 7, 4, 2.

AANM. Caesar beraamde plannen, hoe hij van voor Gergovia wegtrekken zou. Caes. B. G. 7, 43, 5.

§ 421. *a*) Niemand week van zijne plaats, maar allen zijn omsingeld en gedood. Caes. B. G. 7, 62, 7. — Hem konden nooit de aanvallen der vijanden zijn post doen verlaten. C. p. Rabir. 36. – Geen der Germanen heeft een bepaalde maat lands of een eigen gebied, opdat niet de machtigeren de geringeren uit hunne bezittingen verdrijven. Caes. B. G. 6, 22, 2 en 3.. – In die hoop teleurgesteld,

zagen zij van deze poging af. Caes. B. G. 1, 8, 4. – Caesar vertrok, daar hem de weg was afgesneden, naar de provincie. Caes. B. G. 7, 59, 1.

b) Wie zou iemand gelukkiger achten dan hem, die van allen hartstocht bevrijd is? C. de rep. 1, 28. – Opdat de staat van schuld bevrijd worde, wordt een Romeinsch burger overgeleverd? C. p. Caec. 98. – Och dat zij mij van dit werk hadden willen ontheffen. C. p. Planc. 84. – Vrij te zijn van schuld is een groote troost. C. ad fam. 7, 3, 4. – Men bespaart (§ 519) zich deze moeilijke reis. C. ad fam. 4, 2, 4.

§ 422. Ellendig is het den omgang van vrienden te (moeten) missen. C. disp. T. 5, 102. — Uit huis en vaderland verdreven, hadden zij gebrek aan alle levensbehoeften. Caes. B. C. 3, 32, 4. — Verres had grooten overvloed (§ 663) van allerlei dingen, die hij overal vandaan geroofd had. C. Verr. 3, 9. — Antiochië was eens eene stad, die rijk was aan groote geleerden. C. p. Arch. 4. — Men zegt, dat Democritus zich van zijne oogen beroofd heeft, opdat zijne ziel zoo weinig mogelijk van hare gedachten zou worden afgeleid. C. de Finn. 5, 87. — Het oude Karthago, van huizen en muren ontbloot, heeft P. Africanus tot een eeuwige gedachtenis bij de menschen den goden gewijd. C. de leg. agr. 1, 5.

§ 423. *a*) Dat is niet overeenkomstig de majesteit der goden. C. de div. 2, 105. — De ziel van den wijze is vrij van alle zorg en angst. C. de Finn. 1, 49. — Wij moeten vrij zijn van vrees. C. Phil. 1, 25.

b) Ter. Heauton. 25, zie § 408. — Van Pyrrhus is ons gemoed om zijne rechtschapenheid niet al te afkeerig. C. de am. 28. — Hij is vrij van allen hartstocht. C. de off. 1, 67. — Hij hoorde, dat de stad ontbloot was van verdedigers. Caes. B. G. 2, 12.

Aanm. Sicilië was beveiligd tegen oorlogsgevaar. C. Verr. 5, 1.

c) Het eiland Delos was vol schatten. C. de imp. Pomp. 55. — Gallië is vol kooplieden. C. p. Font. 11.

§ 424. Waartoe zou ik nu u, ezel, de letters leeren? Hier zijn geen woorden noodig, maar stokslagen. C. in Pis. 73. — Waartoe hebt gij geld noodig, zoo gij het niet gebruiken kunt? Publ. Syr. Q. 66. — Wat een ieder noodig had placht hij na te speuren. C. Verr. 2, 135. — Het is niets noodig, dit door voorbeelden (nog) langer te maken. C. de Finn. 5, 16. — Het is noodig, dat men van de zaak kennis neme. C. Verr. 1, 27.

Aanm. Vóór men begint is er overleg, en, wanneer men overlegd heeft, is tijdig handelen noodig. Sall. Cat. 1.

§ 425. Geringe menschen, van onaanzienlijke geboorte, gaan varen. C. Verr. 5, 167. — Mij is niet hetzelfde geoorloofd als hun, die uit een aanzienlijk geslacht gesproten zijn. C. Verr. 5, 180. — Mercurius alleen is uit den Hemel als vader, en den Dag als moeder geboren. C. de nat. d. 3, 56. — Alle wetten en alle rechtbanken zijn uit de onbillijkheid en het onrecht der boozen ontstaan. C. p. Tull. 1. — Neocles nam eene burgeres van Acarnanië tot vrouw, uit welke Themistocles geboren is. Nep. Them. 1, 2. — De Puniërs, van de Phoeniciërs afstammende, toonden dat zij volstrekt niet ontaard waren. C. p. Scaur. 42.

Aanm. Zij meenen, dat in die plaats Apollo zelf geboren is. C. Verr. 1, 46.

§ 426. Van alle kanten worden de Helvetiërs door de natuurlijke gesteldheid van hun land ingesloten. Caes. B. G. 1, 2, 3. — De vaandeldrager werd door eene groote menigte van vijanden in 't nauw gebracht. Caes. B. G. 5, 37, 5. — Deze zal, door een waanzinnigen toorn (§ 663) ontstoken, nooit zijne handen van mij afhouden. C. Phil. 12, 26. — De Trevĕri werden door de Germanen in 't nauw gebracht. Caes. B. G. 7, 63, 7. — Alexander wilde het liefst door Apelles geschilderd worden. C. ad fam. 5, 12, 7.

§ 427. 1º Uit onbestendigheid en lichtzinnigheid streefden sommige Galliërs naar verandering in de regeering. Caes. B. G. 2, 1, 3. — Het oude Griekenland bloeide eens door rijkdom, macht en roem, (maar) viel door dit eene kwaad: eene onmatige vrijheid, ja losbandigheid der volksvergaderingen. C. p. Flacc. 16. — Zij brandden van verlangen naar mij. C. p. Mil. 39. — Men moet over de overtreding treuren, (maar) over de verbetering zich verheugen. C. de am. 90.

2º Door hunne oneenigheid en stijfhoofdigheid maken zij den toestand zeer gevaarlijk. Caes. B. G. 5, 31, 1. — De Romeinen hebben Collatinus, hoewel hij onschuldig was, uit argwaan over zijn bloedverwantschap verbannen en de overige Tarquinii uit afkeer van hunnen naam. C. de rep. 2, 53. — Aan Caesar, den dictator perpetuus, bood Antonius, de consul, op bevel van het volk, de koninklijke waardigheid aan. C. Phil. 2, 87. — Ik deed het op uw verzoek. C. de am. 4.

§ 428. Epaminondas was (zoo) welsprekend, dat geen Thebaan hem in welsprekendheid evenaarde. Nep. 15, 5, 1. — Gij hebt wel niet wat de geheele zaak, maar wat de tijdsomstandigheden betreft, gedwaald. C. Phil. 2, 23. — Agesilaus was mank aan zijn eenen voet. Nep. 17, 8, 1.

b) Aquitanië moet, èn ten opzichte van de uitgestrektheid èn ten opzichte van het groote aantal inwoners, voor een derde deel van Gallië gehouden worden. Caes. B. G. 3, 20, 1. — Groote mannen meet men naar hunne voortreffelijke eigenschappen, niet naar hun geluk. Nep. 1, 7, 6. — De Galliërs bepalen alle tijdruimten niet naar het getal dagen, maar naar het getal nachten. Caes. B. G. 6, 18, 2. — Wien kunnen wij met Democritus vergelijken, niet alleen wat de grootte van zijn talent betreft, maar ook van zijn gemoed? C. acad. 2, 73. — De Belgen, de Aquitaniërs en de Kelten verschillen onderling in taal, instellingen en wetten. Caes. B. G. 1, 1, 2.

AANM. 2. Wij schatten u niet naar uw geluk, maar naar uw voortreffelijke eigenschappen. C. ad fam. 5, 17, 5.

AANM. 3. In Gallië zijn hoofden der partijen zij, die naar hun oordeel (dat van de machthebbers) geacht worden het hoogste aanzien te bezitten. Caes. B. G. 6, 11, 3. — Sommigen zijn menschen niet inderdaad, maar (slechts) in naam. C. de off. 1, 105.

§ 429. De zon is veel grooter dan de geheele aarde. C. de nat. d. 2, 42. — Ierland is de helft kleiner dan Britannië. Caes. B. G. 5, 13, 2. —

Terecht vermanen zij (ons), om ons, naarmate wij hooger staan, des te nederiger te gedragen. C. de off. 1, 90. — De oerossen staan, wat grootte betreft, een weinig beneden de olifanten. Caes. B. G. 6, 28, 1.

§ 430. 1⁰ Twee dagen later zendt Ariovistus gezanten naar Caesar. Caes. B. G. 1, 47, 1. — De Parthen hadden kort te voren M. Crassus, den veldheer, gedood. Caes. B. C. 3, 31, 3.

2⁰ Socrates sprak den laatsten dag van zijn leven veel over de onsterfelijkheid der ziel (§ 464) en weinige dagen tevoren, toen men hem gemakkelijk uit de gevangenis kon laten ontsnappen, wilde hij dat niet. C. disp. T. 1, 71. — Rechters zullen vele eeuwen later over u oordeelen. C. p. Marc. 29.

3⁰ Homerus leefde vele jaren vóór Romulus. C. Brut. 40. — Eenige jaren na Clisthenes' tijd leefde Themistocles. C. Brut. 28.

Aanm. Aristides overleed ongeveer drie jaar (in het vierde jaar), nadat Themistocles uit Athene verbannen was. Nep. 3, 3, 3.

§ 431. Sulmo ligt op een afstand van 7 mijlen van Corfinium. Caes. B. C. 1, 11, 1. — Het legerkamp van Cleopatra was niet ver van het legerkamp van Ptolemaeus verwijderd. Caes B. C. 3, 103, 2.

§ 432. Niets is beminnelijker dan de deugd. C. de am. 28. — Niets droogt spoediger op dan een traan. ad Herenn. 2, 50. — Welken schrijver over Socrates kunnen wij aanhalen, die uitvoeriger is dan Plato? C. de rep. 1, 16. — Waarom zal ik Herodotus voor waarheidslievender houden dan Ennius? C. de div. 2, 116. — Wij kunnen ons schoonere beelden d e n k e n dan die van Phidias, ofschoon het de volmaaktste zijn, die wij in dat soort g e z i e n hebben. C. or. 8.

Aanm. Er wordt gezegd, dat hij eerder komen zal, dan men wel meent. C. ad fam. 14, 23.

§ 433. 1) De sterren bewegen zich van het Oosten naar het Westen. C. de nat. d. 2, 49. – Cappadocie is open aan de zijde van Syrië. C. ad fam. 15, 4, 4. — Niemand stond standvastiger aan de zijde van den senaat en der welgezinden. C. Brut. 273.

3) Wat wij somtijds missen in Cato, dat alles komt niet van de natuur, maar van een leermeester. C. p. Mur. 61. – Welk gevoelen zij zijn toegedaan, die van die leer zijn, weet iedereen. C. disp. T. 2, 7. – Ik ben van meening, dat dien jongeling niets ontbreekt, noch wat aanleg, noch wat wetenschap betreft. C. de or. 3, 229.

§ 434. 1) Een Romeinschen burger werd de ring van den vinger getrokken, C. Verr. 4, 58. – Een beeld van den hemel nedergedaald, bevindt zich in de hoede van Vesta. C. Phil. 11, 24.

2) Niet goed is de slaap dadelijk na den maaltijd. Plaut. Most. 687.

3) Zooals gij nu over uwe voorouders spreekt, zoo zullen uwe nakomelingen over u spreken. C. de leg. agr. 2, 84. — L. Piso heeft het eerst eene wet voorgesteld op de knevelarij. C. Verr. 4, 56. – Wat denkt gij met het monster te (zullen) doen? C. Phil. 8, 13.

§ 435. 1) Men zegt dat zeer velen, èn uit de stad, èn van het land, zich naar de legerplaats van Catilina begeven. C. Cat. 2, 21. – Van uw leven alleen hangt aller leven af. C. p. Marc. 12.

3) Te Kent landen bijna alle schepen uit Gallië. Caes. B. G. 5, 13, 1. — Eén dag echter wel doorgebracht en naar de voorschriften der wijsbegeerte, is hooger te stellen dan een eeuwig leven in zonde. C. disp. T. 5, 2, 5.

§ 437. Te Rome geschiedt er zóó veel, dat hetgeen in de provinciën voorvalt nauwlijks vernomen wordt. C. p. Planc. 63. — Zulk een man was Fabricius in deze stad, als Aristides te Athene. C. de off. 3, 87. — Te Babylon is Alexander gestorven. C. de div. 1, 47. — Te Cadix was een zekere Arganthonius, die tachtig jaren geregeerd (en) honderdentwintig jaren geleefd had. C. de sen. 60. — Op Rhodus ben ik niet geweest, maar ik ben tweemaal in Bithynië geweest. C. p. Planc. 84.

§ 438. Van weinig waarde zijn de wapenen daarbuiten, wanneer er geen overleg van binnen is. C. de off. 1, 76. — De ziel is in het lichaam als in een vreemd huis. C. disp. T. 1, 51. — Het te land en ter zee overmachtige Karthago bedreigde de macht der Romeinen. C. p. Balb. 34.

Aanm. Hij vreest een of ander naderend kwaad en is in zijn gemoed in het onzekere. C. disp. T. 4, 35.

§ 439. Bedenk in welke plaats gij zijt. Verr. act. pr. 51. — De Rhône is op sommige plaatsen doorwaadbaar. Caes. B. G. 1, 6, 2. — De praetor moet voor den quaestor als een vader zijn. C. div. in C. 61.

§ 440. 't Geheele legerkamp door werden de testamenten gemaakt. Caes. B. C. 1, 39, 5. — Geen enkele stad in geheel Azië en Griekenland heeft ooit eenig beeld, eenige schilderij, vrijwillig aan wien ook verkocht. C. Verr. 4, 133.

§ 441. Vele maanden hield Ariovistus zich schuil in zijne legerplaatsen in de moerassen. Caes. B. G. 1, 40, 8. — 't Grieksch wordt onder alle volken ongeveer gelezen, 't Latijn is binnen zijn eigen grenzen beperkt. C. p. Arch. 23. — Alle troepen (der Galliërs) zijn door de Germanen in éénen slag teruggeslagen en overwonnen. Caes. B. G. 1, 44, 3. — De natuur is met weinig tevreden. C. de finn. 2, 91.

§ 442. Catilina is langs den Aurelischen weg (uit Rome) vertrokken. C. Cat. 2, 6. — Hij is niet langs de hoofdwegen, maar langs zijpaden uitgetrokken. C. Phil. 13, 19. — Wij zien, dat de natuur langs haar eigen weg tot haar doel komt. C. de nat. d. 2, 35.

§ 443. Carthago, steunende (§ 595) op de twee Spanjes, bedreigde deze heerschappij der Romeinen. C. p. Balb. 34. — Hij steunt op dezen eenigen zoon. C. p. Cael 79. — Wie zal óf op zijn lichaamssterkte óf op de standvastigheid der fortuin kunnen vertrouwen? C. disp. T. 5, 40. — Zoo gij zeer bemind zijt bij de groote menigte, verlaat u toch niet (§ 568) op haar oordeel. C. disp. T. 2, 63. — De meeste menschen, vertrouwende op hun aangeboren talent, bedenken, wat zij zeggen en zeggen het tegelijkertijd. C. de or. 2, 103.

§ 444. *a*) In denzelfden nacht, waarin Alexander geboren is, brandde de tempel van Diana te Ephesus af. C. de nat. d. 2, 69. — In den

eersten Punischen oorlog is Regulus, door de Puniërs krijgsgevangen gemaakt, naar Rome gezonden (om te spreken) over het uitwisselen der krijgsgevangenen. C. de off. 1, 39.

b) Divitiacus zeide, dat het binnen weinige jaren (zoover) komen zou, dat alle Galliërs uit het Gallische gebied zouden verdreven worden. Caes. B. G. 1, 31, 11. — Agamemnon (heeft) met geheel Griekenland in tien jaren ternauwernood éène stad ingenomen. Nep. 15, 5, 6. — Hij zeide, dat gene binnen drie of ten hoogste vier dagen zou omkomen. C. p. Mil. 26.

c) Tien dagen, nadat men begonnen was het materiaal voor het maken van de brug bijeen te brengen, werd het leger (er) over gevoerd. Caes. B. G. 4, 18, 1. — Twee dagen nadat dit geschied was, gebeurde er plotseling een ongeluk. Caes. B. C. 1, 48, 1.

AANM. 2. Het kan niet ontkend worden, tenzij wij de geheele geschiedenis ten onderste boven (willen) keeren, dat gedurende vele eeuwen het orakel te Delphi waarheid gesproken heeft. C. de div. I, 38.

§ 445. Plato stelde de rede in het hoofd, als in eenen burcht, den toorn plaatste hij in de borst. C. disp. T. 1, 20. — De censor had een beeld van de eendracht laten maken en dat op eene openbare plaats opgericht. C. de dom. 130. — Laat ons hier in de schaduw gaan zitten. C. de leg. 2, 7. — Er was te Agrigentum een zeer schoon beeld van Apollo, op welks dij met zilveren lettertjes de naam van Myro geschreven was (te lezen stond). C. Verr. 4, 93. — In de balken worden posten van vijf voet hoogte ingeslagen. Caes. B. C. 2, 10, 2.

§ 446. Caesar vertrekt naar Spanje. C. Phil. 2, 74. — Hij kan in het oordeelen niet streng zijn, die niet wil, dat anderen gestrenge rechters zijn jegens hem zelven. C. de imp. Pomp. 38. — De zonsverduisteringen, en evenzoo die (418) der maan, worden over vele jaren voorspeld. C. de div. 2, 17. — Het aantal der vijanden neemt bij den dag toe. C. Cat. 1, 5. — 't Is onbeschaafden volken eigen bij den dag te leven. C. de or. 2, 169.

§ 447. *a*) Dikwijls is er ook onder een smerigen mantel wijsheid. C. disp. T. 3, 56. — Caesar stelde zijne troepen geheel onder aan den voet van den heuvel op. Caes. B. G. 7, 49, 1.

b) L. Mummius bracht vele steden van Achaje en Boeotië onder de heerschappij en de macht van het Romeinsche volk. Verr. 1. 55. — Tegen zonsondergang trokken de onzen zich in het legerkamp terug. Caes. B. G. 2, 11, 6. — Onmiddellijk na dien brief is terstond die van u voorgelezen. C. ad. fam. 10, 16, 1.

§ 448. Over tichelsteenen heen worden huiden getrokken. Caes. B. C. 2, 10, 6.

§ 449. *b*) Men behoort te strijden voor de vrijheid, voor het vaderland. C. disp. T. 4, 43. — U gold de nacht voor dag. C. in Pison. 53. — Alle zingenot is, wanneer het voorbijgegaan is (§ 597), gelijk niets. C. Phil. 2, 56. — De Helvetiërs oordeelden, dat zij in verhouding tot hun groot aantal een te beperkt grondgebied bezaten. Caes. B. G. 1, 2, 5.

Brutus droeg eenen van (van bloed) druipenden dolk voor zich uit. C. Phil. 3, 20. — Bij de Galliërs is in vergelijking met de grootte hunner lichamen de kleine gestalte der Romeinen in minachting. Caes. B. G. 2, 30, 4. — Hij kon van droefheid niet spreken. C. p. Planc. 99.

§ 450. Antiochus, de koning van Azië kreeg, nadat hij door Scipio overwonnen was, bevel slechts tot aan den Taurus toe te regeeren. C. p. Deiot 36.

§ 451. De soldaten doodden een groot deel der vijanden met het zwaard (§ 464). Caes. B. G. 2, 23, 1. — Hij beweert, dat men met geld alles gedaan kan krijgen. Verr. 3, 155. — Labienus maakt Caesar door middel van boden bekend wat hij meent, dat er gedaan moet worden. Caes. B. G. 7, 87, 5. — Caesar liet door het legioen, dat hij bij zich had, een muur optrekken van het meer van Genève tot aan het Juragebergte. Caes. B. G. 1, 8, 1. — Met geld, met soldaten, en, wat het meest ontbrak, met wapenen hielpen zij onze veldheeren. C. Phil. 12, 10.

§ 452. De natuur heeft de oogen met zeer dunne vliezen bekleed en beschut. C. de nat. d. 2, 142. — God heeft de wereld met goederen vervuld. C. Timaeus 5. — Deze zaak vervulde Alcibiades met kommer. C. disp. T. 3, 77. — Atticus' vader liet zijn zoon onderwijzen in alle wetenschappen, waarmede de jeugd bekend gemaakt moet worden. Nep. Att. 2. — De Sueben, van jongs af aan geen plicht of tucht gewend, doen in 't geheel niets tegen hun zin. Caes. B. G. 4, 1, 9. — Uit die provincie (Sicilië) worden wij met koren gevoed en onderhouden. C. Verr. 3, 11. — Zij, die meer in het binnenland wonen, leven van melk en vleesch. Caes. B. G. 5, 14, 2. — De Numidiërs voedden zich meestal met melk en vleesch van wilde dieren. Sall. Iug. 80, 7.

§ 453. De Venĕti (een Keltisch volk) overtreffen de overige (Kelten) in kennis van en ondervinding in de zeevaart. Caes. B. G. 3, 8, 1. — In Syrië munten de Chaldaei door hunne kennis der sterren en de schranderheid van hunnen geest (§ 464) uit. C. de div. 1, 91. — Griekenland overtrof ons in allerlei wetenschappen. C. disp. T. 1, 3. — Het is voor den staat nuttig, dat er edellieden zijn, hunne(r) voorouderen waardig. C. p. Sest. 21.

§ 454. Indien wij den oorlog nalaten, zullen wij nooit vrede genieten. C. Phil. 7, 10. — Orgetorix zeide, dat het (voor de Helvetiërs) gemakkelijk was, zich van de heerschappij over geheel Gallië meester te maken. Caes. B. G. 1, 2, 2. — Velen gebruiken de weldaden der goden verkeerd. C. de nat. d. 3, 70.

§ 455. Voor geen geld kon hij dat stuk lands koopen. C. de leg. agr. 2, 82. — Eriphyle verkocht voor goud het leven van haar man. C. de inv. 1, 94. — Caelius huurde, daar het huis van zijn vader ver van de markt verwijderd was, op den Palatijnschen heuvel een huis voor geen hoogen prijs. C. p. Caël. 78. — De Germanen vreezen, dat zij door een vaste gewoonte (om op een bepaald stuk land te blijven wonen) gebonden, den lust in het oorlogvoeren zullen verwisselen met den landbouw. Caes. B. G. 6, 22, 3.

AANM. Ik verkoop het mijne niet duurder dan de overigen, misschien zelfs goedkooper, doordat (§ 559, 3) mijn voorraad grooter is. C. de off. 3, 51.

§ 456. De sterren volbrengen hunnen kringloop (§ 663) met eene wonderlijke snelheid. C. de rep. 6, 15. — Zoo mij iets overkomt, zal ik met een kalm en bereid gemoed sterven. C. Catil. 4, 3. — Niet dat moet door 't gerecht beoordeeld worden, of Clodius gedood is, maar (of het) terecht of ten onrechte (geschied is). C. p. Mil. 31. — Op tweeërlei wijze, òf door geweld òf door bedrog, geschiedt onrecht. C. de off. 1, 41.

AANM. 1. Laat ons liever met waardigheid vallen, dan met schande in slavernij leven. C. Phil. 3, 35. — Ik althans begin altijd met groote vrees te spreken. C. p. Cluent. 51. — Ik heb Brutus gezien; met hoeveel smart van mijnen kant, kan ik niet zeggen. C. Phil. 1, 2. — Hoe dikwijls en met hoeveel smart heb ik Marcellus gezien. C. p. Marc. 16. — Met vele tranen kwam hij tot mij. C. p. Sulla 48.

§ 457. *a*) Aristoteles, een man van zeer grooten aanleg, kennis en redenaarstalent, verbond de wijsheid met de welsprekendheid. C. disp. T. 1, 7. — Er was tusschen Labienus en den vijand eene rivier met zeer steile oevers en moeilijk over te trekken. Caes. B. G. 6, 7, 5. — *b*) Plato was buitengewoon zoetvloeiend van taal. C. de div. 1, 78. — Xanthippe zeide het openlijk, dat zij Socrates altijd met hetzelfde gelaat uit zijn huis had zien gaan en er in terugkeeren. C. disp. T. 3, 31. — *c*) De Britten hebben lang haar en elk deel van het lichaam geschoren, behalve het hoofd en de bovenlip. Caes. B. G. 5, 14, 3.

§ 458. Bij ons is hij zeker niet, noch met zijne ziel, noch met zijn lichaam. C. Phil. 12, 23.

§ 459. Ook zonder (geschreven) wet is een slecht geweten eene straf. Publ. Syr. E. 21. — Caesar was, zonder dat ik het eenigszins verdiende, van mij afkeerig. C. p. Sest. 39. — Wat hebt gij mij-zelf in tegenwoordigheid van mijn schoonzoon durven zeggen? C. in Pison. 12. — Zonder dat gij het wist, heeft hij zijn heil in de vlucht gezocht. Caes. B. 2, 32, 8.

§ 464. De Pythagoreeërs hadden de gewoonte hunnen geest van de inspanning van het denken tot kalmte te brengen door gezang en snarenspel. C. disp. T. 4, 3. — Eigen booze gedachten en een kwaad geweten jagen iederen (booze) schrik aan. C. p. Rosc. Am. 67.

§ 465. Bij het aanbreken van den dag was de top van den berg bezet door Labiënus. Caes. B. G. 1, 22, 1. — Zulk eenen grooten oorlog bereidde Cn. Pompeius in het einde van den winter voor, ondernam hij in het begin van de lente en eindigde hij in 't midden van den zomer. C. de imp. Pomp. 35. — De wiskundigen toonen ons overtuigend aan, dat de aarde midden in het heelal gelegen, als het ware (slechts) de plaats van een punt inneemt. C. disp. T. 1, 40.

§ 466. De vierde stad in Syracuse is die, welke, omdat zij het laatst gebouwd is, Neapolis (Nieuwstad) genoemd wordt. C. Verr. 4, 119. Zie § 472. — Nooit streden zij in gesloten gelederen, maar verspreid

en met groote tusschenruimten. Caes. B. G. 5, 16, 4. — Den wijze alleen valt dit ten deel, dat hij niets tegen zijn wil doet, niets met smart, niets gedwongen. C. Parad. 5, 34. — Deze cirkels deelen elkander midden door. C. de fato 15. — De bekende L. Piso Frugi stelde het eerst eene wet voor op de knevelarij. C. Verr. 3, 195. — Eerst heeft P. Decius de vader, eenige jaren later de zoon zich voor het heil van het Romeinsche volk opgeofferd. C. p. Sest. 48. — Op hun verlangen wordt hun vergiffenis geschonken, ofschoon Vercingetorix het eerst ontraadde, (maar) daarna toegaf. Caes. B. G. 7, 15, 6.

§ 468. De wet is de onderwijzing van het goede en de afwering van het slechte. C. de nat. d. 2, 79. — De wijze herdenkt met genoegen het verleden, en het tegenwoordige geniet hij zóó, dat hij opmerkt, hoe groot het is en hoe aangenaam. C. de finn. 1, 62. — Wat is zoo zoo zeer gemeengoed als de lucht voor de levenden en de aarde voor de dooden? C. p. Rosc. Am. 72.

§ 469. Aan een eerlijk man, maar niet meer in gunst staande dan Cn. Calidius, heeft hij het zilver teruggegeven. C. Verr. 4, 44. — Iemand, die meer geschikt is voor die zaak dan ik, zult gij zeker niet vinden. C. ad Att. 9, 11, A. 2.

AANM. 1. Het kwaad is verder verspreid dan men meent. C. Catil. 4, 7.

AANM. 2. Zij konden onmogelijk meer dan 10 maten uit een morgen lands halen. C. Verr. 3, 113. – De legerplaats was niet verder dan 8000 passen verwijderd. Caes. B. G. 5, 53, 7. – De legerplaats strekte zich over eene breedte van meer dan 8000 passen uit. Caes. B. G. 2, 7, 4. – Dionysius overleed meer dan 60 jaren oud. Nep. 21, 2, 3.

§ 470. Ik heb twee brieven van u ontvangen. Ik zal dus eerst den eersten beantwoorden. C. ad Att. 15, 13, 1.

AANM. Het betoog is meer gemakkelijk dan noodzakelijk. C. Phil. 13, 32. – Deze redenaar is meer scherpzinnig dan sierlijk. C. de opt. gen. or. 6.

§ 471. Alles wat afwezig is, grijpt meestal het gemoed der menschen hevig aan. Caes. B. G. 7, 84, 5. — Dat jaar was de graanoogst in Gallië tengevolge van de droogte tamelijk schraal (schraler dan gewoonlijk) uitgevallen. Caes. B. G. 5, 24, 1. — Die teveel spreekt is *ineptus*, zegt men. C. de or. 2, 4, 17. — De ouderdom is van nature wat praatziek. C. de sen. 55.

AANM. 't Komt mij voor dat Isocrates een redenaar van te groot talent is, dan dat hij met Lysias mag worden vergeleken. C. orat. 41.

§ 472. Men zegt, dat de stad Syracuse uit vier zeer groote steden bestaat. C. Verr. 4, 118. — Uw brief was mij zeer welkom. C. ad fam. 10, 4, 1. — Het volk der Sueben (de Sueven) is verreweg het grootste en oorlogzuchtigste van alle Germanen. Caes. B. G. 4, 1, 3. — De Centuripini vormden verreweg den grootsten staat van geheel Sicilië. C. Verr. 4, 50. — Protagoras, misschien de grootste sophist van zijn tijd, werd op bevel der Atheners uit de stad verbannen. C. de nat. d. 1, 63. — Miltiades stond door den roem zijner voorvaderen en door zijn eigen bescheidenheid in het allerhoogste aanzien. Nep. 1, 1, 1.

Aanm. 1. Iugurtha wapent eene zoo groot mogelijke legermacht. Sall. Iug. 13, 2. – Het geheugen moet geoefend worden door zooveel mogelijk geschriften zoowel van ons zelven als van anderen letterlijk van buiten te leeren. C. de orat. 1, 157.

Aanm. 2. Naarmate een mensch beter is, naar die mate vermoedt hij minder licht, dat anderen slecht zijn. C. ad Q. fr. 1, 1, 12. – In iedere kunst is het beste altijd het zeldzaamste. C. de finn. 2, 81.

§ 473. Clodius deed niets tegen mij uit haat jegens mij, maar uit haat tegen gestrengheid, uit haat tegen het gemeenebest. C. de Har. resp. 5. — Gij hebt eenen aanvoerder, die uwer gedenkt en zich zelf vergeet. C. Catil. 4, 19. — Crito heb ik niet (kunnen) overtuigen, dat ik van hier wegvliegen en niets van mij zou achterlaten (woorden van Socrates in de gevangenis). C. disp. T. 1, 103. — Wie onzer is fatsoenlijk opgevoed, in wiens hart niet zijne opvoeders in dankbare herinnering leven? C. p. Planc. 81. — Het is onzeker, hoe lang het leven van ieder onzer zal zijn. C. Verr. 2, 153.

§ 474. In geene wet van ons zal men vinden, dat eene misdaad met ballingschap gestraft is. C. p. Caec. 100. — Ik heb gezworen, dat door mijn toedoen alleen de staat behouden is. C. Pison. 6.

Aanm. 1. Het vaderland is de gemeenschappelijke vader van ons allen. C. Catil. 1, 17.

Aanm. 2. Onze voorouders bebouwden met ijver hunne eigene akkers, zij waren niet tuk op die van anderen. C. p. Rosc. Am. 50.

§ 475. Gepast, duidelijk en sierlijk te spreken, aan die studie heb ik mijn leven besteed. C. de off. 1, 2. — Wasch uwe handen en eet (mede). C. de or. 2, 246. — Caesar beproefde de stad Noviodunum onderweg bij verrassing te nemen, omdat hij hoorde, dat ze van verdedigers ontbloot was, maar kon (haar) wegens de breedte der gracht niet stormenderhand veroveren. Caes. B. G. 2, 12, 2.

§ 476. De (ingebeelde) deugd is eigenlievend. C. de am. 98. — Het staat leelijk over zich zelf den mond vol te hebben. C. de off. 1, 137. — De Veneti gaven zich zelven en al het hunne aan Caesar over. Caes. B. G. 3, 16, 3. — Toen Alexander Clitus, zijnen vriend, gedood had, (kon) hij nauwlijks de handen van zich zelven afhouden. C. disp. T. 1, 79.

Aanm. 1. De wijsheid is nooit over zich zelven ontevreden. C. disp. T. 5, 54. – Tegenover deze groote legermacht was voor Datames alle hoop alleen in hem zelven gelegen en in de natuurlijke gesteldheid der plaats. Nep. 14, 8, 3.

Aanm. 2. Caesar bevrijdde met een leger, door hem zelven bijeengebracht, den staat van hen, die als 't ware een pest waren. C. Phil. 14, 4. Tegen den wil zijner medeburgers heeft hij de opperheerschappij verkregen. C. Brut. 281.

§ 477. Een overlooper van Pyrrhus (§ 629) beloofde den senaat, dat hij den koning vergif zou geven en hem dooden. C. de off. 1, 40. —

Dionysius bepaalde, dat zijne dochters hem met gloeiende notedoppen baard en haar zouden afbranden. C. disp. T. 5, 58. — Terwijl Cincinnatus ploegde, werd hem bericht, dat hij tot dictator was benoemd. C. de am. 56. — Nep. 15, 5, 1. Zie § 428.

§ 478. Hannibal verbanden zijn eigen burgers uit de stad. C. p. Sest. 142. — Laten de snoodaards ophouden den consul in zijn eigen huis te belagen. C. Catil. 1, 32. — Zij gaven aan de overwonnen vijanden hun eigendom terug. C. de leg. agr. 1, 19. — Zijn eigen booze daad en zijn eigen gewetensangst kwelt iederen (booze) het meest, zijn eigen misdaad jaagt een ieder (van hen) voort en maakt hem zinneloos. C. p. Rosc. A. 67. — De rechtvaardigheid is de gezindheid der ziel, die een ieder het zijne geeft. C. de finn. 5, 65.

AANM. 1. God kent gij uit zijn werken. C. disp. T. 1, 70.

AANM. 2. Zij zagen elkander aan. C. Catil. 3, 18. — Zij konden op zich zelf zonder Sulla niets doen. C. p. Sulla 67.

AANM. 3. Ariovistus antwoordde dat, wat betreft dat Caesar hem aanzeide, dat hij het onrecht den Aeduers aangedaan niet ongestraft zou laten, (hij toch bedenken mocht) dat niemand met hem zonder zijn eigen verderf (te bewerken) had gestreden. Caes. B. G. 1, 36, 6.

AANM. 4. Jugurtha zond gezanten tot den consul, om alleen voor hem en zijne kinderen levensbehoud te vragen, maar al het andere aan het Romeinsche volk over te geven. Sall. Iug. 46.

§ 479. Mij is noch dat boek (waarvan gij nu spreekt) bekend, noch die (andere drie waarvan vroeger sprake was); maar dit is mijne schuld. C. Brut. 133. — Vele van die boomen (die gij daar bij u ziet) zijn eigenhandig door mij geplant. C. de sen. 59.

AANM. 1. De bekende Appius Caecus heeft de via Appia aangelegd. C. p. Mil. 17. — Schoon is het (bekende woord) van Solon, 't welk hij in een zeker versje zegt, dat hij oud werd, terwijl hij bij den dag nog veel aanleerde. C. de sen. 50.

AANM. 2. Dat alleen vrees ik, dat sommigen de bijzondere vriendschap met Jugurtha van den rechten weg afvoert. Sall. Iug. 14, 20.

AANM. 3. Zorg, dat gij boven Cato zelfs hem niet stelt, dien Apollo, zooals gij zegt, voor den wijste hield: van dezen worden de daden, van genen (slechts) de woorden geprezen. C. de am. 10.

AANM. 4. Ik heb over den staat gesproken, wel minder vrij dan mijne gewoonte (is), maar toch vrijer dan het dreigende gevaar vorderde. C. Phil. 5, 19. — De oudgedienden zijn wel dapper, maar al te woest. C. Phil. 12, 29.

§ 480. Onze Ennius was zeer bevriend met den ouderen Africanus; daarom meent men ook, dat deze in marmer uitgehouwen op het graf der Scipio's geplaatst is. C. p. Arch. 22. — Iemand, die openlijk onze tegenstander (§ 621 en § 629) is, kan men gemakkelijk, door op zijne hoede te zijn, ontwijken. C. Verr. 1, 30. — De ziel (§ 464) verwondert zich niet over, noch zoekt naar de reden van die dingen, die zij altijd ziet. C. de nat. d. 2, 96. — Wij hebben zooveel moed, Quirieten, dat wij voor niemands vermetelheid wijken. C. Catil. 3, 28.

AANM. 1. Gelukkig hij, die der dingen oorzaak heeft kunnen onderzoeken. Verg. Georg. 2, 490.

AANM 2. Gij, mijn zoon Marcus, die reeds een jaar lang Cratippus hoort, en dat nog wel te Athene, moet wel rijk zijn in lessen van wijsheid. C. de off. 1, 1. -- Sommigen besteden al te veel ijver aan duistere en tegelijk onnoodige zaken. C. de off. 1, 19.

§ 481. Lucretia doodde zich zelven. C. de finn. 2, 66. — Ik heb geene behoefte aan een geneesmiddel, ik troost mij zelven. C. de am. 11. — Eilieve, vertroost toch u zelven niet. C. de leg. agr. 2, 77. — Maak, dat gij zeer nauwlettend u zelven bewaakt. C. ad fam. 9, 14, 8.

§ 482. Tot vele zaken zijn de boeken van Xenophon zeer nuttig; leest ze daarom, bid ik u, ijverig. C. de sen. 59.

AANM. 1. Groot is de kracht van het geweten; zij toch, die er geen acht op geven, verraden zich zelven. C. Catil. 3, 27. – Wat zijn dat voor goederen, bij wier bezit men toch nog diep ongelukkig zou kunnen zijn? C. disp. T. 5, 45.

AANM. 2. Tyrannen worden (slechts) in schijn vereerd, wel beschouwd maar voor een tijd. Indien zij namelijk eens gevallen zijn, — zooals meestal gebeurt – dan ziet men, hoe arm zij geweest zijn aan vrienden. C. de am. 53.

§ 483. Laat ieder zich oefenen in die kunst, die hij geleerd heeft. C. disp. T. 1, 41. — De begeerten, die van de natuur uitgaan, worden licht vervuld. C. de finn. 1, 53. — Ik heb den brief, dien gij aan denzelfden gezonden hebt. C. Verr. 1, 78. — Daar Agamemnon het schoonste, wat in zijn rijk dat jaar geboren was, aan Diana had gewijd, offerde hij Iphigenīa. C. de off. 3, 95.

§ 484. Meendet gij, Piso, dat gij te Capua consul waart, de stad, in welke eens de zetel van den trotschen overmoed was, of te Rome, den staat, in welken alle consuls vóór u aan den senaat gehoorzaamd hebben? C. post red. in sen. 17.

§ 485. Bij het juiste inzicht, dat u kenmerkt, zal niets u ontgaan. C. ad fam. 11, 13, 1. – Den rijkdom aan gedachten en woorden hebt gij met de kennis, die u eigen is, wel opgemerkt. C. p. Cael. 45. – Ik zou met mijne gewone weekhartigheid en zachtheid nooit aan zijne tranen en beden weerstand hebben kunnen bieden. C. p. Sull. 18. – Gij zult naar de mate van uw eigen inzicht wel zien, wat het best gedaan kan worden. C. ad fam. 10, 27, 2. — Mij schijnt, met het oog op zijne vermetelheid en onzinnigheid in andere zaken, zelfs dit niet verwonderlijk. C. Verr. 1, 6.

§ 486. Socrates heeft, wat eene uitgemaakte zaak is, het eerst de wijsbegeerte op het dagelijksche leven overgebracht. (§ 660 A. 2.) C. acad. 1, 15.

§ 487. Wie der Kathagers stond in beleid hooger dan Hannibal? C. p. Sest. 142. — Welke plaats in geheel Griekenland was zóó heilig, dat er ook nog maar één enkel beeld over is? C. de pr. cons. 7. — Welke naam was ooit beroemder op de wereld? C. de imp. Pomp. 43. — Wat is de bedoeling der wet? C. de dom. 53. — Wie van ons is een volksvriend? Gij of ik? C. p. Rab. 11. — De Arar vloeit uit in de Rhône met een ongelooflijk zwakken stroom, zóó, dat men met de oogen niet beoordeelen kan, in welke richting hij stroomt. Caes. B. G. 1, 12, 1.

AANM. 1. Welke Griek heeft ooit een blijspel geschreven, waarin de slaaf, die de eerste rol speelde, niet een Lydiër was? C. p. Flac. 65.

AANM. 2. De geheele beslissing hing van de snellheid af, (namelijk daarvan) wie het eerst de bergengten (§ 662) zou bezetten. Caes. B. C. 1, 70, 1. — Caesar voerde zijne troepen naar buiten uit beide legerplaatsen. Caes. B. G. 1, 50, 1.

§ 488. Geen staat in geheel Azië en Griekenland heeft ooit eenig beeld vrijwillig aan wien ook verkocht. C. Verr. 4, 133. — Kan er iets zekerder zijn dan dat? C. Verr. 3, 178. — Zal iemand dat verdedigen? C. Verr. 3, 107. — Hij ontkent, dat hij iets gehoord heeft. C. Phil. 12, 3. — Hij gaf te kennen, dat hij iets gehoord had. C. p. Sull. 81.

§ 489. Zoo er nog eenige hoop over is, berust zij geheel op deze wet. C. in Caecil. 18. — Indien hij iemand iets beloofd heeft, dan zal dat vast en zeker gebeuren. C. Phil. 1, 17. — Men moet er naar streven, dat er geen tweedracht onder vrienden ontsta. C. de am. 78. — Herinner u het gelaat der menschen, die u aanzagen en bewonderden. Was er eenige onrust, eenige hartstochtelijkheid, was er iets anders dan matiging, dan rust? C. p. Deiot. 20. — Men vrage of er eenige misdaad, of er eenige wreedheid verborgen is. C. p. Sull. 78.

AANM. Indien te eeniger tijd, door de goddelooze woede (§ 672) van den een of ander aangezet, die bende van Catilina de overhand zal gekregen hebben boven uw aanzien en dat van den staat, zal ik toch nooit berouw hebben over mijne daden. C. Catil. 4, 20.

§ 490. Ieder vormde zich zijne meeningen en voegde bij dat, wat hij van anderen gehoord had, 't een of 't ander, dat zijn eigen vrees hem ingaf. Caes. B. C. 2, 29, 1. — Laat ieder zijn gevoelen verdedigen. C. disp. T. 4, 7. — Ieder moet zijn eigen oordeel gebruiken. C. de nat. d. 3, 1. — De vijanden ezv. § 387. — Hij heeft durven zeggen, dat ieder voor zich zelf moet zorgen. C. in Pis. 12. — De besten laten zich het meest door roemzucht leiden. C. p. Arch. 26. — Over onzen levenswandel wordt om de vier jaar geoordeeld. C. in Pis. 10.

§ 491. Er zijn twee uitmuntende tempels, de eene van Ceres, de andere van Proserpina (hare dochter). C. Verr. 4, 119. — Er zijn twee gevoelens uitgesproken, die ik geen van beide kan goedkeuren; het eene, omdat ik het altoos gevaarlijk oordeel; het andere, omdat ik het niet geschikt acht in deze omstandigheden. C. Phil. 9, 16. — Wij kunnen niet alles (op ons) zelven doen; de een is meer in dit, de ander in dat bruikbaar. C. p. Rosc. Am 111. — Sommigen werden met name verbannen, anderen door vrees en gevaar verschrikt. C. p. Sest. 35. — Dezelfde verzen (van de Sibylla) kunnen bij de eene gelegenheid op deze, bij eene andere op eene andere zaak worden toegepast. C. de div. 2, 111. — Sommigen werden hierheen, anderen daarheen gezonden. Liv. 7, 39, 2.

AANM. Boos opzet is er, wanneer men iets anders doet, dan men voorgeeft. C. Top. 40.

§ 492. Beiden hadden zelfvertrouwen en beiden schenen tegen elkander opgewassen. Caes. B. C. 3, 10, 7.

§ 493. De waarheid kan in 't geheel niet veranderen. C. p. Cael. 22.

§ 494. Soort zoekt soort volgens het oude spreekwoord. C. de sen. 7. — Goddelooze burgers verzamelden zich op ééne plaats. C. Phil. 14, 15.

§ 495. Door de meeningen van den grooten hoop laten we ons medesleepen in de dwaling. C. de leg. 2, 43. — Niet gemakkelijk laat zich eene ware en eene geveinsde liefde onderscheiden. C. ad fam. 9, 16, 2.

AANM. 1⁰ L. Piso wilde zich een ring laten maken. C. Verr. 4, 56. — 2⁰ Hij liet een goudsmid op het forum roepen. l. l. — 3⁰ Hij liet schepen bouwen en de oude herstellen. Caes. B. G. 5, 1, 1. — 4⁰ Homerus laat Polyphemus met eenen ram spreken en hem zijn gelukkig lot prijzen. C. disp. T. 5, 115. — 5⁰ Waarom laat gij dezen zoo lang ongewroken? C. p. Cluent. 172. — Zult gij u zelven nog langer voor den gek laten houden? C. de l. agr. 2, 79.

§ 496. AANM. Toen Pausanias reeds op het punt stond van gevangen genomen te worden, bemerkte hij aan het gezicht van een ephoor, dat men hem lagen legde. Nep. Paus. 5, 1.

§ 498. Onverwijld wordt door Cicero een brief aan Caesar gezonden; daar (echter) alle wegen bezet zijn, worden de boden opgevangen. Caes. B. G. 5, 40, 1. — Terwijl Caesar (slechts) weinige dagen vertoefde ter wille van de proviand, beving plotseling het geheele leger zulk eene groote vrees, dat zij aller gemoed (§ 464) in verwarring bracht. Caes. B. G. 1, 39, 1.

§ 499. Dionysius vertrouwde (van zijne vrienden en verwanten) niemand, maar droeg de zorg voor zijn persoonlijke veiligheid op aan wat samengeloopen volk en wilde barbaren. C. disp. T. 5, 58. — Toen, toen Sicilië bloeide door macht en rijkdom, waren er aanzienlijke kunstwerken in het eiland. C. Verr. 4, 46. — Zoolang ik bij u was, zaagt gij mijne ziel (ook) niet, maar dat zij in dit (mijn) lichaam was, begreept gij uit dat, wat ik verrichtte. C. de sen. 79.

§ 500. Toen mijn vader Hamilcar, terwijl ik nog een kleine jongen was, als opperbevelhebber naar Spanje wilde vertrekken, offerde hij slachtoffers aan Iuppiter den allerhoogsten. Nep. 23, 2, 3. — Wat moeten wij hooger schatten, het geld van Pyrrhus, dat hij Fabricius aanbood, of de zelfbeheersching van Fabricius, die dat geld van de hand wees? C. Parad. 6, 48.

§ 501. Wanneer wij de natuur als leidsvrouw volgen, zullen we nooit afdwalen. C. de off. 1, 100. — Alles zullen we, indien we goed redeneeren, op rekening van Antonius alleen stellen. C. Phil. 2, 55. — Wie den waren roem wil verwerven, vervulle de plichten der gerechtigheid. C. de off. 2, 43.

AANM. Het gewend-zijn aan moeiten zal allicht het verdragen van smarten gemakkelijker maken. C. disp. T. 2, 35. — Dit zal men ook op vele andere plaatsen kunnen vinden. C. disp. T. 3, 10.

§ 503. Alexander de Macedoniër stierf in zijn drieëndertigste jaar. C. Phil. 5, 48.

Vercingetorix liet zijne troepen terugtrekken en begon terstond op te rukken naar Alesia en beval, dat de legertros hem snel en op den voet zou volgen. Caesar hem volgende (§ 595) sloeg den dag daarna zijn legerkamp op voor Alesia. Dit was eene stad op den top van een heuvel gelegen; den voet van dezen (§ 482) heuvel bespoelden van twee kanten twee rivieren. Vóór deze stad strekte zich eene vlakte uit; van alle overige kanten omringden heuvels, op een matigen afstand gelegen, de stad. Caes. B. G. 7, 68.

AANM. En ook ik, toen ik zeide dat gebeuren zou hetgeen geschied is, voorspelde niet de toekomst. C. ad fam. 6, 1, 5. — Griekenland beslaat (slechts) eene kleine plaats in Europa en heeft die altijd beslagen. C. p. Flac. 64.

§ 504. De Druïden zijn gewoon geen deel te nemen aan den oorlog en zij betalen niet gemeenschappelijk met de anderen belasting. Caes. B. G. 6, 14, 1. — Alles is onzeker, wanneer men van 't recht is afgeweken. C. ad fam. 9, 16, 1.

§ 505. Het is gedaan (het is uit). C. ad Att. 5, 15, 1. — Het woord ontberen zelf is reeds treurig, omdat deze beteekenis er aan ten grondslag gelegd wordt: hij heeft gehad, hij heeft niet (meer). C. disp. T. 1, 87. — Het is gedaan met ons Trojanen, 't is gedaan met Ilium en met den schitterenden roem der Teucriërs. Verg. Aen. 2, 325.

§ 506. Themistocles kende al de namen zijner medeburgers van buiten. C. de sen. 21.

§ 507. Niet alleen is de Fortuin zelf blind, maar meestal maakt zij ook hen blind, die zij omarmt. C. de am. 54. — Telkens, zoodra als een onzer te Messana kwam, placht hij de „manddraagsters" van Polyclitus te gaan zien. C. Verr. 4, 5.

§ 508. Zooals gij zaait, zult gij maaien. C. de or. 2, 261. — Ik zal niet eerder mijn vrees voor Carthago laten varen, voor ik vernomen heb, dat het verdelgd is. C. de sen. 18.

AANM. 1. Wanneer God zelf een gegronde reden geeft om te sterven, zal de wijze blijmoedig uit deze duisternis overgaan in dat licht. C. disp. T. 1, 74. — Terecht of ten onrechte, zullen wij een andermaal zien (zal ons een ander maal blijken). C. acad. 2, 135.

AANM. 2. Verander een weinig en de geheele zaak is weg. C. or. 232. — Een opvliegend mensch is niet altijd boos: terg hem, terstond zult gij hem zien razen. C. disp. T. 4, 54.

§ 509. Ik heb niets aan u te schrijven; immers nieuws heb ik niets gehoord en op al uwe (letteren) heb ik reeds gisteren geantwoord. C. ad Att. 9, 19, 1.

§ 510. Al het menschelijke moet men dragelijk achten; wat toch zijn wij, of hoelang zullen wij ons over deze dingen nog bekommeren? C. ad Att. 12, 11. — Gij moet mij zelf beminnen, niet het mijne, zoo wij ware vrienden zullen zijn. C. de finn. 2, 85. — Ik ben van plan den oorlog te beschrijven, dien het Romeinsche volk met Jugurtha, den koning der Numidiërs, gevoerd heeft. Sall. Iug. 5, 1. — Wat zou

ik derhalve vreezen, wanneer het bepaald is, dat ik na mijnen dood zalig zal zijn? C. de sen. 67. — Of weet gij alleen niet, welke wetten hij van plan geweest is ons allen op te leggen? C. p. Mil. 33. — Indien de natuur niet in staat is het recht te bekrachtigen, zullen alle deugden vernietigd worden. C. de leg. 1, 43.

§ 512. *b*) Door dagelijksche oefening bewerken de Germanen, dat hunne paarden eene zeer groote werkkracht bezitten. Caes. B. G. 4, 2, 2.

§ 513. Ik zou (nog) vele genoegens van het landleven kunnen opsommen; maar ik merk, dat het weinige, dat ik gezegd heb, reeds te lang geweest is. C. de sen. 16. — Reeds voorlang hadt gij, Catilina, op bevel van den consul ter dood gebracht moeten worden. C. Catil. 1, 2. — De aanzienlijkste mannen en de uitstekendste menschen hadden ten allen tijde aan 't roer van den staat moeten zitten. C. p. Rosc. Am. 51. — Agamemnon offerde Iphigenīa: hij had zijne belofte liever niet moeten houden, dan zulk een afschuwelijke daad te verrichten. C. de off. 3, 95. — Dat, wat de rede had moeten (leeren), leert de ervaring. C. disp. T. 3, 54.

Aanm. 3. Ofschoon ik zou kunnen (kon) blijven, zal ik toch van hier vertrekken. C. ad Att. 13, 26, 2.

§ 514. Hoeveel beter zou het voor Phaëthon geweest zijn, dat de belofte zijns vaders niet gehouden ware. C. de off. 3, 94. — Het zou te veel zijn (allen) op te sommen, voor wie wij zien dat een roemrijke dood wenschelijk geweest ware. C. disp. T. 1, 116. — Dat er zooveel boosheid in den mensch is, zou ik nooit gedacht hebben. C. p. Sest. 22. — Ik zou liever gewild hebben, dat dat jaar voor mij, dan voor mijn vaderland, noodlottig geweest ware. C. post red. in sen. 4.

§ 515. Mij zelf zou hij bijna bedrogen hebben. C. p. Cael. 14. — Ik zou bijna vergeten hebben, wat in de eerste plaats geschreven moest worden. C. ad fam. 8, 14, 4.

§ 516. Wie het ook zij, die door zelfbeheersching en standvastigheid zielerust geniet en vrede heeft met zich zelf, die is een wijze. C. disp. T. 4, 37. — Wat gij ook moogt beproeven, bedenk waar gij uitkomt. (Wat gij begint, denk aan het einde). Publ. Syr. Q. 9. — Uw stervensuur zal komen, 't zij gij moogt tegenstreven, 't zij gij moogt haasten. C. disp. T. 1, 76. — Er is wel geen nuchter man, die danst, of hij moest krankzinnig zijn. C. p. Mur. 13.

§ 517. Wie zou kunnen ontkennen, dat het Scipio voortreffelijk gegaan is? Wat heeft hij niet verkregen, dat een mensch zou hebben mogen verlangen? C. de am. 11. — Dit zou ik wel zonder eenige aarzeling durven verzekeren, dat de welsprekendheid de allermoeilijkste zaak is. C. Brut. 15. — Romulus zondigde, zou ik met verlof zelfs van Quirinus willen zeggen. C. de off. 3, 41. — Wie zou willen (kunnen) betwijfelen, of er in de deugd wel rijkdom is? C. parad. 6, 48. — Wie zou ooit hebben durven denken, dat deze zoo groote oorlog door éénen veldheer kon worden ten einde gebracht? C. de imp. Pomp. 31. — Na afloop van den strijd, toen voorwaar had men kunnen zien, hoeveel moed

en hoeveel geestkracht er geweest was in het leger van Catilina. Sall. Cat. 61, 1.

§ 518. Mogen de goden dat onheil afwenden! C. Phil. 3, 35. — Och, kon ik zoo gemakkelijk de waarheid vinden, als de onwaarheid aantoonen! C. de nat. d. 1, 91. — Och, dat gij, Quirieten, rijk waart aan dappere en onbaatzuchtige mannen! C. de imp. Pomp. 27. — Och, dat de zonen niet ontaard waren van den ernst hunner vaderen! C. de prov. cons. 18. — Och hadt gij, Pompeius, toch nooit een bondgenootschap met Caesar aangegaan! C. Phil. 2, 24.

AANM. 1. Zoo waarlijk mogen mij de goden helpen. C. ad Att. 1, 16, 1. — Moge ik sterven, zoo ik anders schrijf dan ik meen. C. ad Att. 16, 13, 1.

§ 519. Laat ons er aan denken, dat ook jegens de laagsten rechtvaardigheid in acht genomen moet worden. C. de off. 1, 41. — Laat ik hem ter wille zijn. C. Verr. 1, 24. — Laat ons het vaderland liefhebben. C. p. Sest. 143. — Een ieder leere zijn eigen aard en aanleg kennen. C. de off. 1, 114. — Laat ons geen moeilijke dingen wenschen. C. Verr. 4, 15. — Met geschenken moeten goddeloozen het niet wagen de goden te verzoenen. C. de leg. 2, 41. — Men vermijde ook het zoete, dat bitter worden kan. Publ. Syr. D. 22. — Men gebruike dat goed (lichaamskrachten), zoolang het er is; wanneer het er niet is, verlange men er niet naar. C. de sen. 33. — Wat gij betwijfelt, doe dat niet. Plin. Ep. 1, 18, 5. — Geef aan mijn tegenpartij dien advocaat, en geef mij er dan geen. C. de or. 2, 280.

AANM. Indien echter de consuls zich verheugden over mijne tegenspoeden, dan hadden zij zich toch door het gevaar der stad moeten laten bewegen. C. p. Sest. 54. — Dat hadt gij overeenkomstig uw recht moeten onderstellen. C. de nat. d. 1, 89.

§ 520. Laat hen haten, als zij maar vreezen. C. p. Sest. 102. — Zij de smart ook al niet het hoogste kwaad, een kwaad is zij zeker. C. disp. T. 2, 14. — 't Zij zoo: laat, als gij zoo wilt, Torquatus het uit eigen belang gedaan hebben. C. de finn. 2, 61.

§ 521. Wat moet ik doen, rechters, waarheen moet ik mij wenden? C. Verr. 5, 2. — Toen ik dat zag, wat moest ik toen doen, rechters? C. p. Sest. 42. — Xenophon raadpleegde Socrates, of hij Cyrus zou volgen. C. de div. 1, 122.

§ 523. Laat allen mompelen, ik zal zeggen, wat ik meen. C. de or. 1, 195. — Laat ieder praten wat hem lust, men behoeft het niet te gelooven. C. Phil. 1, 33. — Uit overdaad moet hebzucht ontstaan. C. p. Rosc. Am. 75. — Van zaakkennis moet eene rede overvloeien. C. de or. 1, 20.

AANM. 3. Caesar vraagt Divitiacus, dat hij een einde make aan zijn smeeken. Caes. B. G. 1, 20, 5. — Ik zou wel willen, dat gij wijs en dapper van gemoed waart. C. ad fam. 9, 2. — De raad besloot, dat de consuls er voor zorgen zouden, dat de staat niet benadeeld werd. Sal. Cat. 29, 2 en Caes. B. C. 1, 7, 5.

§ 524. Ik vraag, hoe hij het heeft kunnen weten. C. p. Mil. 46. —

Zij zullen vragen of het waar is. C. Phil. 2, 32. — Ik vraag u, of gij niet van zeer arm rijk geworden zijt. C. in Vatin. 29. — Hij vraagt, of het misschien vacantie was. C. de off. 3, 59. — Indien hij u vroeg, of gij misschien nog meer verlangdet, wat zoudt gij antwoorden? C. Ac. 2, 80. — Zien wij niet hoe knapen zich verheugen, dat ze iets weten, hoe zeer naar haken het anderen te vertellen? C. de finn. 5, 48. — Niet hoeveel voordeel ieder aanbrengt, maar hoeveel ieder waard is, moet men beoordeelen. C. Brut. 257. — De sophisten verklaarden openlijk, dat zij leerden, hoe de minste zaak door het redeneeren de beste worden kan. C. Brut. 30. — 't Is van zeer groot belang, wie volkstribunen zijn. C. p. Planc. 13.

AANM. 4. Ik weet niet hoe ('t komt, maar) zoolang ik Plato's Phaedo lees, stem ik toe, (doch) wanneer ik het boek neerleg (§ 507), valt geheel die toestemming weg. C. disp. T. 1, 24.

§ 525. Toen Alexander op 't Segeïsch voorgebergte bij den grafheuvel van Achilles stond (§ 506), zeide hij: O gelukkige jongeling, die als lofredenaar van uwe dapperheid eenen Homerus hebt gevonden! C. p. Arch. 24. — De consul Caninius was verwonderlijk waakzaam, daar hij in zijn geheele consulaat den slaap niet gezien heeft. C. ad fam. 7, 30, 1. — Een geslepen vleier wordt niet zeer licht herkend, daar hij immers ook door tegen te streven dikwijls nog vleit. C. de am. 99. — Zijn broeder staat aan 't hoofd der bende, aangezien hij buitenslands dapper heeft gestreden. C. Phil. 5, 30.

§ 526. De wijze meent, dat de nakomelingschap hem aangaat ofschoon hij van haar geen bewustzijn hebben zal. C. disp. T. 1, 91.

§ 527. Er zijn er velen, die den eenen iets ontnemen om het een ander te schenken. C. de off. 1, 43. — De natuur voegde den mensch de rede toe, opdat door haar de lusten geregeld zouden worden. C. de nat. d. 2, 34. — Artaxerxes had aan Themistocles de stad Magnesia gegeven, opdat zij hem brood zou verschaffen, Lampsacus (echter), om er zijn wijn uit te trekken, en Myūs, opdat hij daaruit zijn toespijs zou hebben. Nep. Themist. 10, 3.

§ 528. Eenen geheel volmaakten redenaar, aan wien in 't geheel niets ontbreekt, zou men Demosthenes kunnen noemen. C. Brut. 35. — De menschen hebben eene scherpzinnige rede, die (zoodat zij) zoowel de oorzaken als de gevolgen der dingen ziet. C. de finn. 2, 45. — Xenophon slaat een kalmer toon aan en (een) die niet den gloed heeft van den redenaar. C. de or. 2, 58.

§ 529. 1º Ik ben iemand, die nooit iets om mijnentwil eerder dan ter willemijner medeburgers gedaan heb. C. ad fam. 5, 21, 2. — Gij moet iemand zijn, die zich van het gezelschap der goddelooze burgers afzondert. C. ad fam. 10, 6, 3. — Welk huis staat zóó vast, welke staat is zóó sterk, dat hij niet door haat en tweedracht geheel te gronde kan worden gericht? C. de am. 23.

2º Er zijn wijsgeeren en er zijn er geweest, die oordeelden, dat de goden in 't geheel geen bestuur hebben over de menschelijke zaken.

C. de nat. d. 1, 3. — Niet zonder overleg, noch toevallig zijn wij geschapen, maar er was inderdaad eene zekere macht, die zorg droeg voor het menschdom. C. disp. T. 1, 118. — Er is niets, dat ons zoo ongelukkig maakt, als goddeloosheid en misdaad. C. de finn. 4, 66. — Wie is er, die dat betwijfelt? C. p. Cluent. 48. — Gij hebt reden u te verblijden. C. Verr. 2, 180. — Hij had niets te antwoorden. C. p. Mur. 26.

AANM. 2. De wijsheid is het alleen die de droefheid uit de ziel kan drijven. C. de finn. 1, 43. – De vriendschap is het eenige in menschelijke zaken, over wier nut allen het eens zijn. C. de am. 86.

§ 530. 3⁰ Die bescheiden gehoorzaamt, schijnt waardig te zijn eenmaal te bevelen. C. de legg. 3, 6. — Caesar had Rufus geschikt geoordeeld, om hem met een opdracht naar Pompeius te zenden. Caes. B. C. 3, 10, 2.

§ 531. Van de Attische redenaars, althans van hen wier geschriften algemeen erkend zijn, zijn Pericles en Alcibiades de oudste. C. de or. 2, 93. — Zoo zeer muntte Aristides uit door onbaatzuchtigheid, dat hij alleen sedert menschenheugenis, voor zoover wij althans gehoord hebben, de rechtvaardige bijgenaamd is. Nep. 3, 1, 2.

§ 532. Socrates placht hem te verwenschen, die het eerst het nut van het recht gescheiden had. C. de legg. 1, 33.

§ 533. Socrates placht te zeggen, dat alle menschen in hetgeen zij weten welsprekend genoeg zijn. C. de or. 1, 63.

AANM. 2. Aristoteles beweert, dat bij de rivier de Hypanis, die aan den kant van Europa in den Pontus uitstroomt, diertjes geboren worden, die (slechts) éénen dag leven. C. disp. T. 1, 94.

§ 535. 1⁰ Is Aristides niet dáárom uit zijne vaderstad verbannen, omdat hij al te rechtvaardig was? C. disp. T. 5, 10. – Damocles bezwoer den tyran hem te laten heengaan, daar hij niet langer gelukkig wilde wezen. C. disp. T. 5, 62.

2⁰ Niemand heeft ooit eenen (Romeinschen) redenaar bewonderd, omdat hij Latijn sprak. C. de or. 3, 52. — De vuistvechters zuchten, wanneer zij hunne met leder en ijzer bekleede vuisten doen neerkomen, niet omdat zij pijn hebben of den moed laten zinken, maar omdat door het uitstooten van dit geluid het geheele lichaam ingespannen wordt en de slag heviger aankomt. C. disp. T. 2, 56. — Onze voorouders wilden niet, dat een slaaf tegen zijnen heer zou worden ondervraagd, niet omdat de waarheid (zóó) niet kan worden gevonden, maar omdat het hun onwaardig voorkwam. C. p. Mil. 59.

AANM. 2. Hij kwam terug, omdat hij zeide ik weet niet wat vergeten te hebben. C. de off. 1, 40. – Hij las den brief voor, dien, naar hij zeide, ik hem geschreven had. C. Phil. 2, 7.

§ 536. Het geheugen vermindert, indien men het niet oefent. C. de sen. 21. — Niets is eervoller dan het geld te versmaden, wanneer men het niet heeft, (maar) wanneer men het heeft, het tot weldadige doeleinden (§ 662) te besteden. C. de off. 1, 68.

§ 538. Indien gij kunt, bevrijd mij. C. Brut. 21. — Indien ik kan, zal ik het doen. Ibid. — Indien het zalige leven verloren kan worden, kan het niet zalig zijn. C. de finn. 2, 86. — Als Fabius geboren is, toen de hondsster opging, zal Fabius niet in de zee sterven. C. de fato 12. —

Als wij den oorlog nalaten, zullen wij nooit den vrede genieten. C. Phil. 7, 19. — Een dag of liever een uur brengt, indien men niet op zijne hoede is, dikwijls groote onheilen aan. C. Phil. 3, 2.

AANM. 2. Of gij moest meenen, dat P. Africanus dwaas geweest is. C. p. Mill. 8.

§ 539. Ik zou niet kunnen, (gesteld dat) indien ik het wilde. C. Brut. 287. — Indien hij dat zeide, zou hij vreesachtig schijnen. C. p. Caec. 8. — Welke weldenkende zou aarzelen voor het vaderland in den dood te gaan, indien hij het (daardoor) van nut zal zijn? C. de off. 1, 57. — Indien iemand met gezonde zinnen een zwaard bij u ter bewaring had gegeven, en het, wanneer hij krankzinnig (geworden) was, terugvroeg, zou teruggeven verkeerd, niet teruggeven plicht zijn. C. de off. 3, 95.

AANM. 1. De wijze aarzelt niet, indien het zoo beter is, uit het leven te scheiden. C. de finn. 1, 62.

§ 540. Indien wij niets anders zochten dan de goden vroom te vereeren, zou alle vrees voor de macht en den toorn der goden verdreven zijn. C. de nat. d. 1, 45. — Neoptolemus zou Troje niet hebben kunnen innemen, indien hij, naar Lycomedes, die onder vele tranen zijne reis trachtte (§ 500) te verhinderen, had willen hooren. C. de am. 75. — Ik zou dit niet doen, indien het niet noodig ware. C. p. Rosc. Am. 83. — Gij zoudt Azië verloren hebben, indien de fortuin u niet Cn. Pompeius toegezonden had. C. de imp. Pomp. 45.

AANM. 1. Gij hebt hem met smaad overladen, dien gij als eenen vader moest vereeren, indien er eenige kinderlijke eerbied in u was. C. Phil. 2, 99. – Indien gij in de provincie waart toegelaten, zoudt gij haar dan niet aan Caesar in handen gespeeld hebben? C. p. Lig. 23.

AANM. 2. Indien hij er zóó over gedacht had, zou het aeker wenschelijker geweest zijn voor Milo zijn hals aan Clodius te geven. C. p. Mil. 31. – Ik zou verder afgedwaald zijn, indien ik mij niet ingehouden had. C. de leg. 1, 52.

§ 542. IJzer, koper, goud en zilver zouden niet uit de aarde gegraven worden zonder den handenarbeid van menschen. C. de off. 2, 13. – Ik vrees, omdat gij afwezig zijt, die met uwen raad mij zoudt te hulp komen. C. ad Att. 5, 22, 3. – Wat Caesar nooit zou gedaan, noch toegestaan hebben, dat wordt nu uit zijn (vervalscht) dagboek voor den dag gehaald. C. ad Att. 14, 13, 6. — Iemand is onschuldig: toch is hij niet buiten verdenking. C. p. Rosc. Am. 55. — Let op, dan zult gij terstond begrijpen. C. Verr. 2, 57.

§ 543. Velen zetten alle recht en eerlijkheid op zijde, als zij maar macht verwerven. C. de off. 3, 82. — Indien de boer maar niet meer dan tienden betaalt, is het hem voordeelig, dat de tienden zoo hoog mogelijk zijn. C. Verr. 3, 147.

§ 545. Ofschoon het door den vijand gezegd werd, meenden zij het toch niet in den wind te moeten slaan. Caes. B. G. 5, 28, 1. — Ofschoon zij vijanden zijn, wil ik toch, omdat zij (ook) burgers zijn, dat zij herhaaldelijk gewaarschuwd worden (§ 577 Aanm. 2). C. Catil. 2, 27.

§ 546. Hoe geleerd hij ook is, toch zal ik naar hem niet hooren. C. Phil. 13, 6. — Hoe weinig de zaak mij ook bevalt, toch verzet ik mij niet. C. Verr. 3, 209.

AANM. Ofschoon ik toestem, dat de uitslag van den oorlog onzeker is, toch moet een beslissende slag geleverd worden. C. Phil. 10, 20.

§ 547. Verwacht niet van mij argumenten, alsof het iets twijfelachtigs ware. C. Verr. 5, 139. — Alsof hij door mijne schuld zijne goederen verloren heeft, zoo vijandig is hij jegens mij. C. p. Sest. 111. — De Sequaners beefden voor de wreedheid van Ariovistus in zijne afwezigheid, alsof hij persoonlijk tegenwoordig ware. Caes. B. G. 1, 32, 4.

AANM. 1. Alsof wij niet zagen, dat Cn. Pompeius zoowel door zijne eigene deugden als door de ondeugden van anderen groot is. C. de imp. Pomp. 67.

AANM. 2. Ik zou wel willen, dat gij zijue zaak zóó ter hand naamt, alsof het mijn belang ware. C. ad. fam. 2, 14, 1.

§ 548. Daarom zijn wij allen slaven der wetten, opdat wij vrij zouden kunnen zijn. C. p. Cluent. 146. — Men moet eten om te leven, niet leven om te eten. ad Herenn. 4, 39. — Ik zal hen niet helpen om dit gemakkelijker te kunnen doen. C. p. Flac. 66. — De vader van M. Crassus benam zich zelf het leven, om niet levend zijnen vijand als overwinnaar te zien. C. p. Sest. 48.

§ 549. Caesar maakte, dat hij den koning van Aegypte in zijne macht had. Caes. B. C. 3, 109, 6. — Zorg, dat gij een man zijt. C. Catil. 3, 12. — De raad droeg aan Cn. Pompeius op toe te zien, dat het gemeenebest geen schade leed. C. p. Mil. 70. — Men moet er voor zorgen, dat er geen tweedracht kome onder vrienden. C. de am. 78. — Die in de renbaan loopt (§ 378), moet alle krachten inspannen (§ 662) om te overwinnen. C. de off. 3, 42. — Dumnorix weet van de Sequaners te verkrijgen, dat zij de Helvetiërs door hun gebied laten trekken. Caes. B. G. 1, 9, 4. — Ik verzoek u dringend, dat gij hem helpt. C. ad fam. 13, 66, 2. — De meetkundigen zijn gewoon te vorderen, dat sommige dingen hun (zonder bewijs) toegegeven worden. C. de off. 3, 33. — Ik raad u aan, bij uwe meening te blijven. C. de imp. P. 69. — Caesar raadde de Allobroges aan, van zijne vriendschap alles te verwachten. Caes. B. C. 3, 60, 1. — Themistocles haalde het volk over, eene vloot van honderd schepen te laten bouwen. Nep. 2, 2, 2. — Wat drijft den mensch aan, onmatig te zijn? C. p. Sest. 134. — Caesar beveelt den soldaten schepen te bouwen. Caes. B. C. 1, 54, 1. — Aan de kolonisten, die haar raadpleegden, gaf de Pythia den raad, dat zij zich Miltiades tot bevelhebber zouden nemen. Nep. Milt. 1, 3. — De wet der twaalf tafelen staat toe, dat men des nachts eenen dief mag dooden. C. pr. Tull. 47.

AANM. 1. Er is ontelbaar veel, waaruit men kan (§ 529) bewijzen, dat niets bestaat, wat gevoel heeft, of het sterft. C. de nat. d. 3, 34. – Dit alleen doen wij u nog opmerken, dat eene kunst, zonder vlijtige toepassing,

niet veel helpt. ad Her. 1, 1. – Daarvan wilde ik u wel overtuigen, dat de rechtbank door dezen niet is omgekocht. C. p. Cluent. 30. – Ik sta u toe, dat gij die zaken overslaat, waarvan gij toegeeft, dat zij niet bestaan. C. p. Rosc. A. 54. – De senaat besloot dat die oude vos geboeid naar Hannibal geleid zou worden. C. de off. 3, 113. – De ouden zijn tot het besluit gekomen, dat alles, wat overeenkomstig de natuur was, goed was. C. de leg. 1, 54.

Ik zal aan de uwen zeggen, dat zij mijn boek afschrijven en het u sturen. C. ad fam. 12, 17, 2. – Simonides kreeg eene boodschap om buiten te komen: dat er twee jongelingen aan de deur stonden, die hem dringend naar buiten riepen. C. de or. 2, 353.

AANM. 2. Zij eischen dat van de instellingen der voorvaderen niet worde afgeweken. C. Verr. 2, 38.

AANM. 4. Overweegt of het wel noodig is alles te gelooven. C. de div. 2, 31. — Overweegt of het niet eervoller is onder hunne leiding te dwalen, dan onder dezen leermeester kennis op te doen. C. p. Balb. 64.

§ 550. De hooge leeftijd verhindert ons niet, de beoefening van vele dingen aan te houden tot aan den hoogsten ouderdom. C. de sen. 60. — Atticus verzette er zich tegen, dat er voor hem een standbeeld zou worden opgericht. Nep. Att. 3, 2. — Isocrates ontbraken twee dingen om in 't publiek te spreken: zelfvertrouwen en eene (goede) stem. C. de rep. 3, 42. — Men meent, dat het aan de aanhangers van Pythagoras verboden was, zich met boonen te voeden. C. de div. 1, 62.

AANM. 1. Het scheen, dat het aan Trebonius gelegen had, dat zij zich niet van de stad hadden meester gemaakt. Caes. B. C. 2, 13, 4.

AANM. 2. In de taal kunnen er twee fouten zijn, (die maken), dat zij geen Latijn is: eene verkeerde woordvoeging (§ 668) en een verkeerd gebruikt woord. ad Her. 4, 17. – Deze reserve kwam te hulp (om te beletten), dat het geheele leger vernietigd werd. Caes. B. C. 3, 70, 1.

AANM. 3. De Belgen beletten de Teutonen en Cimbren hun gebied binnen te trekken. Caes. B. G. 2, 4, 2. – De slaven werden belet hunnen heer te hulp te komen. C. p. Mil. 29. — Catilina was verhinderd naar het consulaat te dingen. Sall. Cat. 183.

AANM. 4. De Germanen hadden niet weerhouden kunnen worden hunne werpschichten tegen de onzen te slingeren. Caes. B. G. 1, 47, 2. – Ik heb niets nagelaten, om Pompeius van de vereeniging met Caesar af te houden C. Phil. 2, 23.

§ 551. Ik vrees, dat ik in den kerker zal moeten huizen. C. de leg. agr. 2, 101. — Hij vreesde, dat hij zou worden veroordeeld door het laatste woord van een stervenden slaaf. C. p. Cluent. 187. — Hij loopt gevaar te verliezen, wat hij verworven heeft. C. p. Mur. 55. — Hij vreesde, dat hij dien (storm) niet zelf met eigen middelen zou kunnen weerstand bieden. C. p. Planc. 96. — Caesar begon de haven van Brundisium te blokkeeren, uit vrees (§ 595 en 597), dat Pompeius niet van oordeel zou zijn Italië te moeten opgeven. Caes. B. C. 1, 25, 4. — Ik behoef niet te vreezen, dat Verres niet den kruisdood waardig geoordeeld zal worden. C. Verr. 5, 171. — Of vreesden zij, dat zoovelen (nog) niet éénen zouden kunnen overmeesteren? C. p. Cael. 67.

Aanm. 2. Caesar aarzelde aan zulk eenen machtigen stroom zijn leger bloot te stellen. Caes. B. C. 1, 64, 4.

§ 552. Hij was door vele zware wonden uitgeput, zoodat hij zich niet meer op de been kon houden. Caes. B. G. 2, 25, 1. — Iphicrates had 't voorkomen van een gebieder, zoodat hij door zijn uiterlijk alleen reeds een ieder bewondering voor zich inboezemde. Nep. 11, 3, 1.

1⁰ 't Kan gebeuren, dat iemand goed denkt, maar wat hij denkt, niet beschaafd kan uitdrukken. C. disp. T. 1, 6. — 't Gebeurde, dat in éénen nacht alle Hermesbeelden, die in de stad Athene waren, werden neergeworpen. Nep. 7, 3, 2. — Wanneer is het voorgekomen, dat niet geoorloofd was, wat geoorloofd is? C. p. Cael. 48. — Divitiacus de Aeduer zeide, dat het binnen weinige jaren zoover zou komen, dat alle Galliërs uit het Gallische gebied verdreven zouden worden en alle Germanen den Rijn zouden overtrekken. Caes. B. G. 1, 31, 11. — 't Is te Syracuse de gewoonte, dat, zoo er over de eene of andere zaak een voorstel in den raad komt, ieder die wil zijn gevoelen zegt; niemand wordt bij name opgeroepen. C. Verr. 4, 142. — Hier is het de plaats, van de zeden onzer voorouders te spreken. C. disp. T. 4, 1.

2⁰ Er bleef (niets anders) over, dan dat uit Gallië schepen moesten worden afgewacht. Caes. B. C. 1, 29. — Daar komt bij, dat de ziel des te gemakkelijker uit deze (lagere) lucht ontwijkt, omdat niets sneller is dan de ziel. C. disp. T. 1, 43.

3⁰ Zulk een groote storm stak er plotseling op, dat geen schip den koers kon houden. Caes. B. G. 4, 28, 2. — Toen Hannibal op weg was naar Etrurië, werd hij door zulk eene zware oogziekte aangetast, dat hij later zijn rechteroog nooit weer even goed heeft (kunnen) gebruiken. Nep. 23, 4, 3.

Aanm. In den Timaeus van Plato maakt de duisterheid der zaken, niet die der woorden, dat men het redebeleid niet vat. C. de finn. 2, 15. — Slechts één is er tot nog toe sedert de stichting van Rome geweest, — mogen de onsterfelijke goden geven, dat er geen tweede komt! — aan wien de staat zich geheel overgaf. L. Sulla. C. Verr. 3, 81.

Aanm. 2. Het is er verre van af, dat hij de bewijsgronden der wijsgeeren zou gelooven. Zóó weinig willen wij, dat men niet tegen ons zal schrijven, dat wij het in tegendeel vurig verlangen.

§ 553. Nooit gaat het (§ 360 Aanm.) den Siciliërs zóó slecht, dat zij niet een of ander geestig en gepast woord (weten te) zeggen. C. Verr. 4, 95. — Ik kan niet nalaten u dagelijks te schrijven. C. ad Att. 12, 27, 2. — 't Scheelde niet veel, of ook de soldaten werden uit de legerplaats verdreven. Caes. B. C. 2, 35, 4. — Wat reden is er, dat de tienmannen geene volkplanting naar den Ianiculus zouden kunnen zenden? C. de l. agr. 2, 74. — Niemand is er, die niet inziet, dat die staat in verval komt, waar de gewezen vonnissen weder vernietigd worden. C. Verr. 5, 12. — Men zegt, dat te Syracuse de luchtgesteldheid zóó is, dat er nooit een dag geweest is, waarop de menschen niet te eeniger tijd de zon gezien hebben. C. Verr. 5, 26. — Er bestaat geen enkel wezen, dat

niet zijn aard behoudt van 't begin tot het einde. C. de finn. 4, 32. — Was er wel iemand, die niet weende? C. Verr. 5, 121.

AANM. 2. In éénen staat kunnen niet velen hun vermogen verliezen, zonder meerderen in hunnen val mede te sleepen. C. de imp. Pomp. 19. — Gij zijt gewoon te zeggen, dat er niets is, wat de godheid niet zou kunnen bewerken. C. de nat. d. 3, 92.

§ 554. Agamemnon twijfelt niet, of binnen korten tijd zal Troje vallen. C. de sen. 31. — Orgetorix de Aeduer zeide, dat zonder twijfel van geheel Gallië de Helvetiërs de grootste macht hadden. Caes. B. G. 1, 3, 6. — Wie kan (§ 517) er aan twijfelen, of in deugd rijkdom gelegen is? C. Parad. 6, 48.

AANM. Zie § 539. Aanm. 1.

§ 555. Zie § 499. – Nadat rijkdom tot eer is begonnen te strekken, begon de deugd te verstompen.

§ 557. Laat ons wachten, totdat wij gevraagd worden. C. de am. 44. — Cato was gewoon dikwijls zelfs in het raadhuis te lezen, totdat de raad bijeengeroepen werd. C. de finn. 3, 7. — Caesar besloot in Gallië te vertoeven, totdat hij vernomen zou hebben, dat de winterkwartieren in staat van verdediging zouden zijn gebracht. Caes. B. G. 5, 24.

§ 558. Vóór ik nog een woord sprak, stond hij van zijn stoel op en ging heen. C. Verr. 4, 147. — Caesar oordeelde, dat hij, vóór dat er meer staten samenzwoeren, zijn leger moest splitsen en over eene grootere uitgestrektheid verdeelen. Caes. B. G. 5, 10, 3. — Alles is eerder mogelijk, dan dat óf de staat zich met Antoniussen óf Antoniussen zich met den staat verzoenen. C. Phil. 13, 49.

§ 559. 1. Wij dulden het zwijgend (§ 662), wanneer we zien, dat al het geld van alle volken in de handen van enkele weinigen komt. C. Verr. 5, 126. — Of waart gij consul, toen mijn huis op het Palatium in brand stond? C. in Pis. 26. — Gij hebt zijne trouweloosheid toen ondervonden, toen hij zelf zich naar uwe vijanden begaf. C. Verr. 1, 77. — Toen in Azië velen een groot vermogen verloren hadden, toen zonk te Rome het crediet. C. de imp. Pomp. 19. — Wanneer men geoordeeld heeft, moet men liefhebben, niet oordeelen, wanneer men is begonnen lief te hebben. C. de am. 85.

2. Wanneer een akker vele jaren gerust heeft (braak gelegen heeft), brengt hij gewoonlijk overvloediger vruchten voort. C. Brut. 15. — Telkens wanneer de lente begonnen was, begaf Verres zich aan het werk en op reis. Wanneer hij nu eene roos gezien had, dan begon de lente, naar zijn oordeel. C. Verr. 5, 27.

3. Toen Brutus aan zijnen collega Collatinus zijn ambt ontnam, kon het den schijn hebben, dat hij onrechtvaardig handelde. C. de off. 3, 40. — Wanneer het orakel van Apollo zegt: „ken u zelven", zegt het dit: „ken uwe ziel". C. disp. T. 1, 52.

AANM. Reeds maakten de Galliërs zich gereed dit des nachts ten uitvoer

te brengen, toen plotseling de vrouwen naar buiten op de straat liepen. Caes. B. G. 7, 26, 3. – Sestius, vertrouwende op de heiligheid van het tribunaat, kwam in den tempel van Castor, toen plotseling die bende van Clodius binnendrong. C. p. Sest. 79.

§ 560. 1. Toen Alexander Clitus, zijnen vertrouwden vriend, gedood had, kon hij nauwlijks de hand van zich zelven afhouden. C. disp. T. 4, 73. — C. Marius wilde niet, toen hij geopereerd werd, dat men hem vastbond. C. disp. T. 2, 53. — Toen ik te Athene was, hoorde ik dikwijls Zeno, den Epicureeër. C. de nat. d. 1, 59. — Antigonus is, toen hij strijd voerde tegen Seleucus en Lysimachus, gesneuveld. Nep. 21, 3, 2.

AANM. 2. Op den zevenden dag werd (Caesar), terwijl zij onafgebroken voortrukten, verwittigd, dat de troepen van Ariovistus niet ver van de onze verwijderd waren. Caes. B. G. 1, 41, 5. – Terwijl de tempel van Vesta in brand stond, wierp L. Metellus zich midden in den vuurpoel en ontrukte het Palladium aan de vlammen. C. p. Scaur. 48.

2. Daar in een eenzaam leven (§ 662) zonder vrienden altijd vrees voor listen en lagen heerscht (§ 662), raadt de rede zelf ons aan, vrienden te verwerven. C. de finn. 1, 66. — Daar gij naar Athene gegaan zijt als het ware om wetenschap in te koopen, mijn beste Cicero, is het eene schande met ledige handen terug te komen. C. de off. 3, 6.

AANM. 2. Tegen mijnen invloed bracht hij beschuldiging in, daar hij zeide, dat de senaat niet naar eigen meening, maar naar mijnen wil besluiten nam. C. p. Mil. 12. – Daar hij ontkent, dat er iets eeuwigs is, neemt hij daarmede de godheid niet geheel en al weg? C. de nat. d. 1, 29. – Daar hij zeide, dat zingenot het hoogste goed is, gaf hij blijk van weinig inzicht. C. de finn. 1, 26.

3. Ofschoon men Socrates gemakkelijk uit de gevangenis kon laten ontsnappen, wilde hij (dat) niet. C. disp. T. 1, 71. — Ofschoon alle gymnasiën bezet zijn door wijsgeeren, willen toch hunne hoorders liever de werpschijf dan den wijsgeer hooren. C. de or. 2, 21.

§ 561. Al wat hij had, had hij (alleen) door onderwijs. C. Brut. 268. — Gij hebt mij een grooten dienst bewezen, dat gij mij 't boek van Serapion gezonden hebt. C. ad Att. 2, 4, 1. — Immers ook Deianira wilde Hercules geen leed doen, toen zij hem het onderkleed (geverfd met het bloed van den centaur) gaf. C. de nat. d. 3, 70. — Zoolang zij (Artemisia) geleefd heeft, heeft zij in rouw geleefd. C. disp. T. 3, 75. — Wie Antonius ten onder gebracht zal hebben, die heeft een einde gemaakt aan den oorlog. C. ad fam. 10, 19, 2.

AANM. Zoo lang hij kon, bood hij weerstand. Caes. B. G. 4, 12, 5. — Wat gij wildet, hebt gij verkregen. C. Verr. 4, 37. — Wat hij wilde, had hij gezegd. Nep. 6, 4, 3. — Opdat de lessen der wijsbegeerte niet uit mijn geheugen zouden wegslijten, vernieuwde ik ze, toen ik er de gelegenheid toe had, door lectuur. C. Acad. 1, 11. – Dat heb ik gedaan, zoolang het mocht; ik heb het nagelaten, voor zoover het niet mocht. C. Phil. 3, 33.

§ 562. Wij gebruiken onze ledematen, voordat wij geleerd hebben tot welk nuttig doel wij ze hebben. C. de finn. 3, 66. — Ik vind het zeer onaangenaam, dat ik niet weet, waar ik u zien zal. C. ad fam. 3, 6, 5. — Dit zou Epicurus zeker niet zeggen, zoo hij geleerd had, hoeveel tweemaal twee is. C. de nat. d. 2, 49. – Hij wist niet, wat hij antwoorden zou. C. Verr. 2, 66. – Allen wachtten af, wat hij wel doen zou. C. Verr. 5, 161. – Lentulus, plotseling door het bewustzijn van zijne misdaad zijne tegenwoordigheid van geest verliezende, toonde, hoe groot de macht is van een kwaad geweten. C. in Cat. 3, 11.

AANM. 1. Vercingetorix spoort de Galliërs aan, ter wille der gemeenschappelijke vrijheid de wapenen op te vatten, (en) bezweert hen trouw te blijven. Caes. B. G. 7, 4, 4. – Toen de Aeduers zich zelven en hunne bezittingen tegen de Helvetiërs niet konden verdedigen, zonden zij gezanten tot Caesar om hulp te vragen. Caes. B. G. 1, 11, 2.

AANM. 2. Servius Tullius zorgde er voor, wat altoos in den staat als regel gehouden moet worden, dat de meesten (in getal) niet den meesten invloed hebben. C. de rep. 2, 32.

§ 563. 1⁰ Aan dezen draagt hij op, om, zoo zij met geweld zouden trachten de rivier over te steken, dit te beletten. Caes. B. G. 3, 11, 2. – Hij antwoordde dat hij hun geen oorlog zou aandoen, wanneer zij jaarlijks de schatting betaalden. Caes. B. G. 1, 37, 5, – Zult gij nog twijfelen, rechters, of gij den burger in vrijheid zult stellen? Cic p. Flacc. 40.

2⁰ Roscius meent, dat hij gemakkelijk zijne armoede zal dragen, indien hij (maar) van deze onwaardige verdenking bevrijd mag zijn. C. p. Rosc. Am. 128. – Tot Caesar kwamen gezanten, om te beloven, dat zij zouden doen, wat hij hun bevelen zou. Caes. B. G. 4, 22, 1.

AANM. Ik ben verbazend bezorgd, wat er wel aangaande de provinciën besloten zal worden. Cic. ad fam. 2, 11, 1. – En ik twijfel niet, of hij zal van mij verlangen, dat ik naar de stad kom. ad Att. 9, 17, 1.

§ 564. Cato de oude zeide, dat hij zich verwonderde, dat een waarzegger niet lachte, wanneer hij een anderen waarzegger zag (§ 507). C. de div. 2, 51. – De Atheners zonden (gezanten) naar Delphi om te raadplegen, wat zij in hunne omstandigheden doen zouden. Nep. 2, 2, 6. – 't Komt mij voor, dat ik gegenoegzaam heb aangetoond, hoeveel de menschelijke natuur (de mensch) alle levende wezens te boven gaat. C. de nat. d. 2, 153.

§ 565. Indien hij dat echter geweigerd had, twijfelt gij (dan nog), of men geweld tegen hem gebruikt zou hebben? C. p. Sestio 62. – Daardoor, dat gij dit afkeurt, toont gij, hoedanig een consul gij in dien tijd geweest zoudt zijn, indien dat soms eens gebeurd ware. C. in Pis. 14. – Of kon iemand er wel aan twijfelen of, indien Q. Ligarius in Italië had kunnen zijn, hij van hetzelfde gevoelen zou zijn geweest? C. p. Lig. 34.

§ 566. Wij hebben van nature niet zulk eenen aanleg ontvangen, dat wij tot spel en scherts (schijnen) (§ 661 A 2) geschapen (te) zijn. C. de off. 1, 103. – Verres heeft drie jaren lang Sicilië zóó geteisterd en te gronde gericht, dat het op geenerlei wijze in zijn ouden staat kan worden hersteld. C. act. pr. in Verr. 12. – Aristides overleed in zóó

groote armoede, dat hij ternauwernood de kosten zijner begrafenis heeft nagelaten. Nep. 3, 3 2.

§ 567. De Vestaalsche maagden moeten in de stad het eeuwige vuur op den haard van den staat onderhouden. C. de leg. 2, 20. — Voor de consuls moet het heil van het volk ook de hoogste wet zijn. l. l. 3, 8. Schrijf mij dagelijks over alles; wanneer er niets mocht zijn (§ 517 Aanm.) te schrijven, dan moet gij mij dat schrijven. C. ad Att. 4, 8*b*, 4. — Diogenes, de Cynische wijsgeer, beval dat men hem onbegraven zou wegwerpen. Zijne vrienden vroegen daarop: Voor de vogels en de wilde dieren dus? Volstrekt niet, zeide hij, maar gij moet een stok bij mij leggen, waarmede ik ze verdrijven kan. C. disp. T. 1, 104.

Aanm. 2. Maak, dat gij goeden moed hebt en goede hoop. C. ad Q. fr. 1, 2, 16.

§ 568. Twijfel daaraan niet, dat hetgeen het voegzaamste is, mij ook het naast aan het hart liggen zal. C. ad Att. 7, 3, 2. – Zelfs gij, rechters, vreest den dood niet. C. disp. T. 1, 98. – Stel in eens anders kwaad niet uwe vreugde. Publ. Syr. 72 M. – Doe niets uit gunst, laat u niet door medelijden bewegen. C. p. Mur. 65. — Wilt (toch) het onmogelijke niet. C. Phil. 7, 25.

Aanm. 1. Een lijk, zegt de wet der twaalf tafelen, mag niet in de stad begraven of verbrand worden. C. de leg. 2, 58.

Aanm. 2. Indien er iets nieuws voorvalt, zult gij maken, dat ik het weet. C. ad fam. 7, 14, 8.

§ 570. C. Gallus had er genoegen in de zons- en maansverduisteringen lang te voren te voorspellen. C. de sen. 49. — Het is moeilijk te zwijgen, wanneer men pijn heeft. C. p. Sull. 31. — Is het niet beter stom te zijn dan te zeggen, wat niemand begrijpen kan? C. Phil. 3, 22 — Men zal niet meer onzijdig mogen zijn. C. ad Att. 10, 8, 4.

Aanm. Dat is juist het alleronrechtvaardigste, loon te vragen voor rechtvaardigheid. C. de leg. I, 49. – Voor eenen geleerde is leven denken. C. disp. T. 5, 111.

§ 571. De tegenstanders durfden niet tegenspreken. C. Verr. 2, 59. — Hij begon te bedenken, wat hij doen zou. C. Verr. 1, 141. — Men begon steenen tegen den muur te werpen. Caes. B. G. 2, 6, 2. — Oude redevoeringen worden door de meesten niet meer gelezen. C. Brut. 123. — De vader dacht er over zijnen zoon te onterven. Ik vraag nu niet om welke oorzaak. C. p. Rosc. Am. 53. — De vader was van plan zijnen zoon te onterven. l. l. 52. — Caesar besloot oorlog te voeren met de Germanen. Caes. B. G. 4, 6, 5. — Welk onderscheid is er tusschen eenen meineedige en een leugenaar? Die gewoon is te liegen, heeft zich aangewend meineedig te zijn. C. p. Rosc. com. 46. — Aarzelt niet de vrijheid te verdedigen. C. de l. agr. 2, 16. — Onze voorouders hadden reeds van de stichting der stad af geleerd koningen te gehoorzamen. C. Phil. 3, 9. — De Stoïcijnen

kunnen niet kwaad worden. C. de or. 3, 65. — Hij vreest iets te doen of te zeggen, dat weinig manlijk schijnt. C. de finn. 2, 47. — De Galliërs vatten het plan op uit de stad te ontvluchten. Caes. B. G. 7, 26. — Ik acht het niet noodig te zeggen, wat gene begeert, dat ik vermelden zal. C. p. Quinct. 13.

§ 572. Gelukkig zijn zonder deugd kan niemand. C. de nat. d. 1, 48. — M. Cato van Utica wilde liever goed zijn dan schijnen. Sall. Cat. 54, 5. — Dionysius had van Zeno geleerd dapper te zijn. C. disp. T. 2, 60.

§ 573. De senaat schijnt al te wreed geweest te zijn. C. in Pis. 17. — Ofschoon er ongeveer veertig schepen verloren waren, scheen het toch, dat de overige hersteld konden worden. Caes. B. G. 6, 11, 2. — De senaat had gezanten gezonden tot Hannibal, die, zoo hij niet gehoorzaamde, bevel hadden naar Karthago te gaan. C. Phil. 5, 27. — Men acht, dat de leer der Druïden in Britannië is uitgevonden en vandaar naar Gallië is overgebracht. Caes. B. G. 6, 13, 11. — Terzelfder tijd ongeveer wordt er geboodschapt, dat eene schrikkelijke aardbeving heeft plaats gevonden. C. de har. resp. 62. — Men vindt (beschreven), dat Pythagoras onder de regeering van L. Tarquinius Superbus in Italië gekomen is. C. de rep. 2, 28. — Hoevele geschiedschrijvers zijner daden had Alexander de Groote niet bij zich, naar men zegt. C. p. Arch. 24. — Men zegt, dat de Latijnsche taal arm is. C. p. Caec. 51. — De overlevering zegt, dat Aristides de allerrechtvaardigste mensch geweest is. C. p. Sest. 141.

AANM. 1. De overlevering zegt, dat Homerus blind geweest is. C. disp. T. 5, 114. — Naardien er gezegd is, dat men de voorvaderen moet navolgen, moge in de eerste plaats deze uitzondering gelden, dat men geene ondeugden moet navolgen. C. de off. 1, 121. — Waar een tyran is, daar, moet men zeggen, is er in 't geheel geen staat. C. de rep. 3, 43.

AANM. 2. Naar waarheid wordt er beweerd, dat de menschen door slecht te spreken zeer gemakkelijk zich aanleeren slecht te spreken. C. de or. 1, 150. — Sommigen hebben als hunne meening uitgesproken, dat de stijl van Plato voor dichterlijker gehouden moet worden, dan die der comediedichters. C. or. 67.

AANM. 3. Mij werd bericht, dat de Parthen den Euphraat waren overgetrokken. C. ad fam. 15, 1, 1.

AANM. 4. Mij kwam het niet voor, dat iemand gelukkig kan zijn, wanneer hij in lijden verkeert; dat echter de wijze in lijden kan verkeeren. C. disp.T. 5, 22.

AANM. 5. 't Kwam Caesar vóór, dat er geen reden was voor een mondeling onderhoud. Caes. B. G. 1, 47, 2.

§ 575. Hij zal gewaar worden, dat er in deze stad waakzame consuls zijn. C. Catil. 2, 27. — Scipio Africanus verklaart door zijn bijnaam, dat hij een derde deel der wereld heeft onderworpen. C. p. Rosc. Am. 106. — Gij beweert, dat Democritus zegt, dat er ontelbaar vele werelden zijn. C. acad. 1, 55. — Men verhaalt, dat Anaxagoras, toen hem de dood van zijn zoon bericht werd, gezegd heeft: „Ik wist, dat ik een sterveling verwekt had." C. disp. T. 3, 30. — Dat de stad Syracuse de

grootste is der Grieksche steden en de schoonste van alle, hebt gij dikwijls gehoord. C. Verr. 4, 117.

AANM. Regulus kwam in den senaat, zette zijn opdracht uiteen, (doch) weigerde zijne meening te zeggen; (hij zeide), dat hij, zoolang hij door den eed, aan de vijanden gedaan, gebonden werd, geen senator was. C. de off. 3, 100. – De dagelijksche overdenking, dat er in eene zaak volstrekt geen kwaad is, geneest de smart. C. disp. T. 3, 74. – Bekend is dat gezegde van Cato, dat de inrichting van den staat het werk is noch van één tijdperk, noch van één mensch. C. de rep. 2, 37.

§ 576. Ik betreurde (het), dat het gemeenebest zou te gronde gaan. C. Phil. 2, 37. — Gij verheugt u, dat de getuigen van uwe hebzucht uit den weg zijn geruimd. C. Verr. 5, 121.

§ 577. De Saguntijnen wilden liever, dat hunne ouders als vrijen stierven, dan als slaven leefden. C. parad. 3, 24. — Zij begeeren, dat hunne kinderen gezeten landbouwers zullen zijn. C. p. Rosc. Am. 47. — Pompeius trachtte het daarheen te leiden, dat de zaak door de wapenen beslist werd. Caes. B. C. 1, 4. — De Pythische Apollo zegt, dat wij ons zelven moeten leeren kennen. C. de finn. 5, 44. — Zal misschien lage geboorte eenen wijze verhinderen gelukkig te zijn? C. disp. T. 5, 103. — De Germanen laten niet toe, dat er wijn bij hen ingevoerd wordt. Caes. B. G. 4, 2, 6.

AANM. 1. Indien wij loszinnig begeerden te zijn, hoe kunnen wij het? C. Verr. 4, 115. — Gij begeert, dat ik niet den schijn hebbe van lichtzinnig te zijn. C. Catil. 1, 4, – Wees niet ten koste van ons een wijze. C. p. Marc. 25. — Er is niets, dat ik liever zou willen dan dankbaar te zijn en te blijken. C. p. Planc. 80. – Hij wilde den gevangene niet dooden. C. Phil. 11, 5. — Gij zult niet willen, dat gij bij het geven van getuigenis geraadpleegd wordt. C. in Vat. 41. – Ik zou liever gewild hebben, dat ik juist over deze zaak maar gezwegen had. C. p. Quinct. 30.

AANM. 2. Onze vaderen wilden, dat Corinthe, de zon van geheel Griekenland, voor goed ondergegaan zou zijn. C. de imp. Pomp. 11.

§ 578. Hesiodus verlangt, dat men met dezelfde maat teruggeeft, waarmede men ontvangen heeft, of zelfs met eene vollere, wanneer men kan. C. Brut. 15. – Hippocrates verbiedt aan zieken, die men reeds opgegeven heeft, geneesmiddelen te geven. C. ad Att. 16, 15, 5. – Hij liet zijne goederen verbeurd verklaren. C. p. Quinct. 25. – Waarom laat gij uwe dochter niet binnen roepen? C. Verr. 1, 66. – De Arverni bezweren Vercingetorix, hen niet door de vijanden te laten uitplunderen. Caes B. G. 7, 8, 4.

§ 579. De geschreven wet is zoo gestreng, dat het blijkt, dat een tyran (haar) geschreven heeft. C. Verr. 3, 20. — Wat voor een man hij geweest is, waartoe behoef ik dat te zeggen? C. Verr. 5, 34. — Het staat vast, dat de wetten uitgevonden zijn tot heil der burgers. C. de leg. 2, 11. — Dat M. Tullius schade geleden heeft, daarin ben ik het met mijnen tegenstander eens. C. p. Tull. 23. — 't Is schande, dat de besluiten der legioenen meer geëerd worden dan die van den senaat. C. Phil. 5, 4. — De senaat besluit, dat C. Caesar priester zal

zijn. l. l. 46. — 't Is in 't belang van den staat, dat Caesar een onderhoud heeft met Pompeius. Caes. B. C. 1, 24.

§ 580. 't Romeinsche volk mag niet in slavernij verkeeren. C. Phil. 6, 19. — 't Is tijd, zeide hij, dat ik van hier ga om te sterven. C. disp. T. 1, 99. — 't Is waar, dat er geen vriendschap kan zijn dan onder goedgezinden. C. de am. 65. — 't Is iets ongewoons, dat een koning van eene halsmisdaad aangeklaagd is. C. p. Deiot. 1.

AANM. 1. 't Staat leelijk zijn eigen lof uit te bazuinen. C. de off. 1, 37. — Niet begeerig te zijn is geld. C. parad. 6, 51.

AANM. 2. Het is natuurlijk dat er in de sterren gevoel is en verstand. C. de nat. d. 2, 42. — 't Is moeilijk (aan te nemen) dat hij niet door haat er toe gebracht wordt om (het) te zeggen. C. p. Font. 3.

AANM. 3. Het is (een) gemeenschappelijk (kenmerk) van alle kunsten, dat zij op de eene of andere wetenschap berusten. C. de finn. 5, 26.

§ 581. Wat Caesar gedaan heeft, of dat bekrachtigd is, daarover bekommert hij zich niet. C. Phil. 10, 17. — De senaat nam een besluit (waarbij hij verklaarde), dat D. Brutus zich zeer verdienstelijk maakte jegens den staat. C. Phil. 4, 8. — Verres beval, dat de ongelukkige onschuldige menschen in boeien geslagen zouden worden. C. Verr. 5, 106. — In die boeken over den staat schijnt de Afrikaan de overtuiging te willen wekken, dat van alle regeeringsvormen die oude van ons de beste geweest is. C. de leg. 2, 23.

AANM. Af te wachten, totdat zij terugkomen zouden, achtte hij de grootste dwaasheid. Caes. B. G. 4, 13, 5. — De oud-praetoren wachten niet af, dat er over hun imperium een voorstel in de volksvergadering wordt gedaan. Caes. B. C. 1, 6, 6.

§ 582. Een burger mocht niet vrijmoedig oordeelen. C. Verr. 2, 33. — Waarom mogen dezen niet vrij zijn? C. p. Flacc. 71. — Moge het dezen zelven (ook) wel gaan. l. l. 104. — Krachtens verordening der volkstribunen mocht er te Rome niemand zijn, die wegens eene halsmisdaad veroordeeld was. C. Verr. 2, 100.

§ 583. 1⁰ In zulk eene volslagene omwenteling moet men liever de tijdsomstandigheden volgen dan de (voorvaderlijke) gebruiken. C. Phil. 11, 27. — De boosheid der menschen moet men door wetten en rechtbanken weerstaan. C. p. Sest. 86. — De mensch moet sterven. C. de fat. 17.

2⁰ 't Zal noodig zijn u, Verres, dood te geeselen. C. Verr. 3, 70. — De praetor moet voor zijnen quaestor de plaats van een vader innemen. C. div. in Caec. 51.

AANM. Waartoe is het noodig aangaande Dionysius zulk eene sterke verzekering te gebruiken? C. ad Att. 7, 8, 1. — De Epicuristen zeggen, dat het volstrekt niet noodig is, dat iemand die een wijsgeer zal worden, de letters moet kennen. C. de finn. 2, 12.

§ 584. Clitarchus verhaalde u, dat Alexander bij Issus Darius overwonnen heeft. C. ad fam. 2, 10, 3.

§. 585. Het vaderland behoort ons dierbaarder te zijn, dan wij ons zelven. C. de finn. 3, 64. — Ik ben van deze meening, dat de Latijnsche taal niet alleen niet arm, maar zelfs rijker is dan de Grieksche. C. de finn. 1, 10. — Ik weet, dat Caesar over den staat niet evenzoo gedacht heeft, als ik. C. in Pis. 79.

§ 586. De Roscii hebben waarschijnlijk deze zaak aan Chrysogonus overgebracht. C. p. Rosc. Am. 106. — De dwaze man is, geloof ik, uitgelachen. C. Verr. 5, 103. — De uitstekende onderwijzer Apollonius duldde, ofschoon hij voor

geld onderwijs gaf, [toch niet, dat zij, die naar zijn oordeel geen redenaar (§ 464) konden worden, hun tijd en moeite bij hem verloren en zond ze weg. C. de or. 1, 126. — Van onze taal wordt gezegd, dat zij arm is. C. p. Caec. 51.

AANM. Endymion is, geloof ik, nog niet weer wakker geworden.

§ 587. Ik zou mij schamen te zeggen, dat ik het niet begrijp, indien gij zelven het begreept, die dat verdedigt.

§ 588. Hij las den brief overluid voor, die uit Faesulae hem was gebracht, naar hij zeide. Sall. Cat. 30, 1. – Gij hadt gezegd, dat gij, wanneer gij gegeten hadt, zoudt terugkomen. C. p. Deiot. 19. – Ik hoopte, zeide de boer, dat ik aan mijn geld komen zou. C. Verr. 3, 180. – Clodius begon openlijk te zeggen, dat Milo gedood moest worden. C. p. Mil. 25.

§ 590. 2º Ik moet hopen, dat alle goden mij naar mijne verdienste vergelden zullen. C. Cat. 4, 3. – Hij, dien gij verdedigt, hoopt, dat hij vrijgesproken zal worden. C. p. Sull. 21. — Wat wij zélven meenen, hopen wij, dat (ook) de anderen meenen. Caes. B. C. 2, 26. — Wat ik gesproken heb, is, naar ik hoop, door u in goeden zin opgevat. C. p. Arch. 32. – Zij hopen zich van geheel Gallië meester te kunnen maken. Caes. B. G. 1, 3, 8.

3º Ik herinner mij, dat Scaevola de augur, ofschoon hij reeds op hoogen leeftijd was, dagelijks bij het aanbreken van den dag aan allen gelegenheid gaf om hem te spreken. C. Phil. 8, 31. – Ik herinner mij, dat gij van uwe prille jeugd af u op de studie van het recht hebt toegelegd. C. de legg. 1, 13. – Gij herinnert u, dat onder de consuls Cotta en Torquatus verschillende voorwerpen op het Capitool door den bliksem zijn getroffen; getroffen is (toen) ook de Romulus, 't vergulde beeld van den kleinen zuigeling, dat, zooals gij u herinnert, op het Capitool heeft gestaan. C. Catil. 3, 19.

§ 591. De Stoïcijnen hebben de overtuiging, dat eenmaal deze geheele wereld door vuur zal vergaan. C. acad. 2, 110. – Zij hopen, dat de zoon door eenen brief van den vader zal teruggeroepen worden. C. Verr. 2, 97. — Ik beloof, sta er voor in en ben er borg voor, dat C. Caesar altijd zulk een burger zijn zal, als hij heden is. C. Phil. 5, 61. – Divitiacus zeide, ezv. Zie § 444*b*. – Ik hoop, dat dit ons gebeuren zal. C. disp. T. 1, 82. – Ik geloof, dat ik van deze standvastigheid nooit berouw zal hebben. C. ad famm. 2, 16, 3.

§ 592. Er werd met de grootste woede gestreden. Ondertusschen bevond Catilina zich met de lichte troepen in de voorste gelederen; snelde hun, die in gevaar verkeerden, ter hulp; liet voor de verwonden versche troepen aanrukken; droeg voor alles zorg; nam dikwijls deel aan 't gevecht; sloeg menigmaal op den vijand los. De plichten van een dapper soldaat en van een goed veldheer vervulde hij tegelijk. Sall. Cat. 60, 3.

§ 593. Toen Dareus op de vlucht troebel water en dat door lijken verontreinigd was, had gedronken, zeide hij, dat hij nooit lekkerder gedronken had. Nooit had hij namelijk gedronken, terwijl hij dorst had. C. disp. T. 5, 97.

§ 595. Caesar dezelfde (lieden) als gidsen gebruikende, die als boden van Iccius gekomen waren, zendt slingeraars van de Balearen den bewoners der stad ter hulp. Caes. B. G. 2, 7, 1. – Atticus oordeelende, dat het de geschikte tijd was om zich aan zijne studiën te wijden, begaf zich naar Athene. Nep. 25, 2, 2.

§ 596. 1⁰ Men zegt, dat Pisistratus het eerst de boeken van Homerus, die te voren in verwarring geraakt waren, zóó heeft gerangschikt, als wij ze nu hebben. C. de orat. 3, 137. — 't Is voorwaar een hatelijk slag van menschen, die de diensten, (die zij ons hebben bewezen, ons) voor de voeten werpen. C. de am. 71.

2⁰ Toen de Samnieten een groote massa goud brachten (§ 507) aan Curius, terwijl hij bij den haard zat, werden zij afgewezen. C. de sen. 56. — Toen Dionysius, de tyran, uit Syracuse verbannen was, leerde hij te Corinthe de jeugd. C. disp. T. 3, 27.

3⁰ De Atheners beschuldigden Alcibiades, dat hij, dewijl hij door den koning der Perzen omgekocht was, Cyme niet had willen veroveren. Nep. 7, 7, 2. — Vriendschap maakt den voorspoed luisterrijker en den tegenspoed lichter, door hem te verdeelen en gemeenschappelijk te maken. C. de am. 22. — Daar Dionysius bang was voor scheermessen, brandde hij zich het haar af met eene gloeiende kool. C. de off. 2, 25.

4⁰ Alle kwaad wordt, wanneer het ontstaat, gemakkelijk onderdrukt, wanneer het ingeworteld is, wordt het meestal sterker. C. Phil. 5, 31. — Wij gelooven eenen leugenaar gewoonlijk zelfs niet, indien hij de waarheid spreekt. C. de div. 2, 146.

5⁰ Evenals het oog, onderscheidt ook de ziel, ofschoon zij zich zelf niet ziet, wel andere dingen. C. disp. T. 2, 67. — Wij barsten somtijds zóó plotseling in lachen uit, dat wij, hoezeer wij het ook wenschen, het niet kunnen inhouden. C. de or. 2, 235.

§ 597. De leerlingen van Aristoteles zijn Peripatetici genoemd, omdat zij wetenschappelijke gesprekken hielden op hunne wandelingen in het Lycēum. C. acad. post. 17. — Epaminondas heeft zijn vaderland, dat hij in slavernij had gevonden, met de opperheerschappij over de Lacedaemoniërs bekleed achtergelaten. C. disp. T. 2, 59. — 't Is ellendig te tobben zonder vooruit te komen. C. de nat. d. 3, 14. — Men zegt, dat Solon Pisistratus, den tyran, toen deze hem vroeg, waarop hij toch wel zijn hoop bouwde, wanneer hij hem zoo stoutmoedig weerstond, antwoordde: op mijnen ouderdom. C. de sen. 72.

AANM. P. Servilius, een zeer aanzienlijk man, is aanwezig om over u te stemmen. C. Verr. 1, 56.

§ 600. Alleen M. Antonius heeft in deze stad, sedert hare stichting, in 't openbaar gewapende mannen bij zich gehad, wat noch onze koningen gedaan hebben, noch zij, die na de verdrijving der koningen de heerschappij aan zich hebben willen trekken. Ik herinner mij Cinna; ik heb Sulla gezien; nu pas Caesar; deze drie namelijk zijn na de bevrijding der burgerij door L. Brutus machtiger geweest dan de geheele staat. C. Phil. 5, 17. — Wat toch eerst bij zonsopgang te Cenabum geschied was, werd vóór het einde van de eerste nachtwake in 't gebied der Arverni gehoord. Caes. B. G. 7, 3, 3.

§ 601. 1⁰ Wij zelf zagen te Lacedaemon troepen van jongelieden, onder ongeloofelijke inspanning vechten met de vuisten, met de hielen, met de nagels,

ja zelfs met de tanden, terwijl zij eerder er dood bij neervielen, dan zich gewonnen te geven. C. disp. T. 5, 77. — Ik hoor Socrates zeggen, dat voor het eten de honger, voor het drinken de dorst, (de beste) specerij (kok) is. C. de finn. 2, 90. — Ik zag Cato in zijne bibliotheek zitten, omringd door tal van boeken der Stoïcijnen (begraven onder Stoïcijnsche boeken). C. de finn. 3, 7.

2⁰ Homerus laat Laertes den akker bebouwen. C. de sen. 54. — De dichters voeren den waarzegger Tiresias, dien zij voorstellen als eenen wijze, nooit op als iemand, die zijne blindheid bejammert. C. disp. T. 5, 115.

AANM. De goddelijke schrijver Plato laat in zijn Phaedrus Isocrates, die ongeveer zijn tijdgenoot was, op bewonderenswaardige wijze prijzen door Socrates. C. de opt. gen. or. 17.

3⁰ Dat moet men voor uitgemaakt houden, dat er niets heeft kunnen geschieden zonder oorzaak. C. de div. div. 2, 60. — Door het gezag der wetten leeren wij onze lusten in toom te houden. C. de or. 1, 194. — Caesar had de geheele ruiterij, die hij uit de geheele provincie gelicht had, bij zich. Caes. B. G. 1, 15, 1. — Ziet gij niet, Catilina, dat uwe geheele samenzwering in den band gehouden wordt? C. Cat. 1, 1.

§ 603. Gn. Pompeius heeft na de inneming van Jeruzalem, ofschoon hij overwinnaar was, niets uit den tempel aldaar aangeraakt. C. p. Flac. 67. — C. Flaminus viel, zooals Caelius schrijft, bij het Trasumeensche meer, omdat hij de vereering der goden verwaarloosd had. C. de nat. d. 2, 8. — Welke vreugde kan het leven hebben, wanneer de vriendschap er uit weggenomen is? C. p. Planc. 80. — Niets kan er gebeuren, wanneer niet eene oorzaak voorafgaat. C. de fat. 34. — Mucius kwam alleen in de legerplaats van Porsenna en trachtte hem van kant te maken, ofschoon de dood hem voor oogen stond. C. p. Sest. 48. — Pythagoras ezv. zie § 573. — In den burgeroorlog is er geen onheil voorgevallen, zonder dat ik het voorzegd heb. C. ad fam. 6, 6, 6. — Caesar voerde, na het terrein te hebben verkend, in de morgenschemering al zijne troepen uit het legerkamp. Caes. B. C. 1, 68, 1.

§ 604. 1⁰ Ik zal niet dulden, dat men, terwijl ik consul ben, dat ten uitvoer brengt, wat men reeds lang tegen den staat heeft bedacht. C. de leg. agr. 1, 22. — De oorlog in Gallië is gevoerd onder het opperbevel van C. Caesar. C. de prov. 32. — Wat men met God tot getuige beloofd heeft, dat moet men houden. C. de off. 3, 104.

2⁰ Wanneer Priamus, terwijl zijne zonen nog leefden en zijn rijk nog ongedeerd was, gestorven ware, zou zeker zijn lot beter geweest zijn. C. disp. T. 1, 85. — Hij zegt het overal in 't openbaar, dat hij tegen den wil van goden en menschen in, alles zal bereiken wat hij wil. C. in Vat. 38.

AANM. 2. Als alle werpschichten verbruikt zijn, doen zij met uitgetrokken zwaard een aanval op de benden en na eenigen geveld te hebben, drijven zij de overigen op de vlucht. Caes. B. C. 1, 46, 1.

§ 606. Men moet erkennen, dat elk levend wezen sterfelijk is. C. de nat. d. 3, 42. — In elke zaak moet men het overeenstemmend

gevoelen van alle volken voor eene natuurwet houden. C. disp. T. 1, 30. — Het behoort niet tot het karakter van een goed man, hoog te achten wat op zich zelf niet hoog geacht behoort te worden. C. de leg. 1, 48.

AANM. 2. Voor de goede burgers moet door u gezorgd worden. C. de imp. Pomp. 6.

§ 607. Wij moeten zeker sterven en dit alleen is onzeker, of het nog dezen dag zal zijn. C. de sen. 7. — Men moet niet naar hen hooren, die meenen (§ 501 en § 508 Aanm. 2), dat men op zijn vijanden heftig toornen moet. C. de off. 1, 88.

§ 608. Aan de consuls droeg de senaat op het gemeenebest te verdedigen. C. Phil. 8, 15. — Fabricius droeg zorg, dat de overlooper naar Pyrrhus terug geleid werd. C. de off. 3, 86. — Een aannemer had de vervaardiging van een zuil, met een beeld van Jupiter er op, aangenomen. C. de div. 2, 47.

§ 611. Hij legde zich toe op de kennis van recht en wetten. C. de rep. 5, 5. — Roem moet boven rijkdom gesteld worden. C. top. 84. — Men moet rekening houden met den tijd. C. Verr. 1, 32.

§ 612. 1^0^ Men moet de wijsheid voor (wel)levenskunst houden. C. de finn. 1. 42. — O gewoonte van te zondigen, hoe groote aantrekkelijkheid hebt gij voor de boozen. C. Verr. 3, 176. — Wie weet niet, dat de Galliërs tot op den tegenwoordigen tijd toe die onmenschelijke en barbaarsche gewoonte van menschen te offeren in stand houden? C. p. Font. 31. — De nacht maakte voor u een einde aan het spreken. C. p. Tull. 6.

2^0^ De overlevering meldt, dat Orestes, die om zijnen vader te wreken zijne moeder gedood had, door de stem der allerwijste godin is vrijgesproken. C. p. Mill. 8. — Om mijn geheugen te oefenen, overdenk ik des avonds, wat ik iederen dag gezegd, gehoord en gedaan heb. C. de sen. 38.

3^0^. Demosthenes was een ijverig hoorder van Plato. C. de or. 1, 89. — Dumnorix, niet gewoon te varen, was bang voor de zee. Caes. B. G. 5, 6, 3.

4^0^ Zucht naar ambten en gunstbejag zijn gewoonlijk de kenmerken van een staat, die moet vallen (van den naderenden val van een staat). C. Verr. 2, 132.

AANM. Welke rechtvaardige grond zou er geweest zijn om mij in mijne eer te herstellen, als niet de grond mijner verbanning onrechtvaardig geweest was? C. p. Mil. — Ik betreur het, dat de Stoïcijnen zooveel gelegenheid hebben gegeven aan de Epicureeërs, om hen te bespotten. C. div. 2, 39.

§ 613. 1^0^ De lente laat ons de toekomstige vruchten zien, maar de tijden, die daarna komen, zijn geschikt om de vruchten te oogsten. C. de sen. 70.

2^0^ Gij acht het eene misdaad, aan het hoofd van eene landbouwonderneming te staan. C. p. Rosc. A. 50. — De Eburonen waren èn door

hunne dapperheid èn door hun getal tegen een strijd man tegen man opgewassen. Caes. B. G. 5, 34.

3[0] Hij schijnt niet in staat geweest te zijn om te betalen (insolvent) C. de off. 2, 79.

§ 614. De staat heeft mij als consul geroepen om het algemeene welzijn te beschermen. C. p. Mur. 5. — Ik heb bemerkt, dat er in u een uitstekende aanleg voor de welsprekendheid is. C. de or. 1, 131. — De geest van den wijze (is) geschikt om te bevelen. C. de leg. 2, 8. — Alle krachten, waarover hij beschikken kon, heeft hij gewijd aan de bescherming der vrijheid. C. Phil. 10, 16. — Indien dat reeds schandelijk is, geld aan te nemen om eene rechtzaak te beslechten, hoeveel schandelijker is het dan niet, iemand te veroordeelen, van wien men geld heeft aangenomen om hem vrij te spreken. C. Verr. 2. 2, 78.

§ 615. 1[0] De wetten van Lycurgus ontwikkelen de jeugd door inspanning: door jagen, hard loopen, honger, dorst, koude en hitte te lijden. C. disp. T. 2, 34.

2[0] Het woord *invidia* (afgunst: *invideo*) is afgeleid van het te veel zien op het geluk van een ander. l. l. 3, 20. — Juist (§ 481 Aanm.) de wet op de knevelarij is de beschermster der bondgenooten. C. div. in Caec. 65. — In 't verachten en afwijzen van het zingenot wordt de deugd vooral openbaar. C. de leg. 1, 52.

§ 616. De Sequăni zonden gezanten tot Caesar om te vragen, dat hij hen niet voor vijanden zou houden. Caes. B. G. 6, 32, 1. — De Aeduers zenden gezanten tot Caesar om hulp te vragen. l. l. 1, 11, 2.

§ 617. Hij maakt hun duidelijk, dat het zeer gemakkelijk (te doen) is hun voornemen uit te voeren. l. l. 1, 3, 6. — Wat is zoo aangenaam voor het verstand en voor het gehoor, als eene rede, versierd met wijze spreuken en woorden rijk van inhoud? C. de or. 1, 31. — Het is moeilijk te zeggen, hoezeer wij gehaat zijn. C. de off. 2, 48. — De menschelijke ziel kan met niets anders dan met de godheid zelf, indien men dat zeggen mag, vergeleken worden. C. disp. T. 5, 38.

AANM. 3. De hoogbejaarde vader was reeds lang aan zijn ziekbed gebonden. C. Verr. 5, 16. — Dikwijls heb ik gehoord, dat ouden van dagen dat zeiden. C. p. Mur. 58.

§ 619. Caesar bevond, dat Dumnorix een groot aantal ruiters op eigen kosten voortdurend onderhield en om zich had, en dat hij niet alleen in zijn eigen land, maar ook bij de naburige staten grooten invloed had en dat hij om dezen invloed te vermeerderen zijne moeder onder de Biturĭges aan eenen man, die daar zeer gezien was, had uitgehuwelijkt, zelf eene vrouw uit de Helvetiërs had en zijne zuster van moeders zijde en zijne vrouwelijke verwanten ten huwelijk had gegeven in andere staten. Caes. B. G. 1, 18, 5.

Vercingetorix zegt, dat het gemakkelijk (te doen) was den Romeinen den toevoer van levensmiddelen te beletten: dat zij (maar) gelaten zelf

hun graan moesten onbruikbaar maken en hunne huizen in brand steken. Caes. B. G. 7, 64, 3.

Ariovistus antwoordde Caesar: dat hij eerder in Gallië gekomen was dan de Romeinen; wat hij toch wilde; waarom hij in zijne bezittingen kwam. Caes. B. G. 1, 44, 7.

Caesar zeide, waartoe anders dat alles toch strekte, dan tot zijn eigen verderf. B. C. 1, 9, 4.

Dat hij het betreurd had, dat een gunstbewijs van het Romeinsche volk hem smadelijk door zijne vijanden werd ontwrongen en dat hij, nadat men hem zes maanden imperium had ontroofd, gedwongen werd wederom naar de stad te gaan, ofschoon (§ 526) het volk bevolen had, dat men in de eerstvolgende volksvergadering met hem, hoewel hij afwezig was, rekening zou houden. l. l. 2.

AANM. 1. Themistocles verwittigde Xerxes per brief, dat men van plan was, de brug, die hij over den Hellespont gemaakt had, af te breken. Nep. 2, 9, 3.

AANM. 2. Aristoteles beweert, dat door Protagoras geschreven en gereed gemaakt zijn opstellen over verhevene onderwerpen, die nu gemeenplaatsen worden genoemd en dat (§ 482) Gorgias datzelfde gedaan heeft. C. Brut. 47.

AANM. 3. Ariovistus antwoordde, dat, indien hij iets van Caesar noodig had, hij (dan) tot hem gekomen zou zijn; indien hij (Caesar) iets van hem wilde, dat hij dan tot hem moest komen. Caes. B. G. 1, 34, 2.

§ 620. 1º Hij houdt hun voor, dat, indien zij niet aldus gedaan zullen hebben, hij hunnen staat zal beoorlogen. B. G. 5, 1, 8. — Caesar verklaart Divitiacus, dat dit mogelijk zal zijn, indien de Aeduers hunne troepen het gebied der Bellovaci (zullen) hebben laten binnenrukken. B. G. 2, 5, 3. — Divico onderhandelde met Caesar aldus: wanneer het Romeinsche volk met de Helvetiërs vrede zou sluiten, dat dan de Helvetiërs daarheen zouden gaan en daar zouden verblijven, waar Caesar hen zou hebben gevestigd en gelast te blijven. B. G. 1, 13, 3. — Ariovistus antwoordde op de eischen van Caesar, dat hij, wanneer hij hem het vrije bezit van Gallië zou (hebben) overgelaten, hem rijkelijk daarvoor beloonen zou. B. G. 1, 44, 13. — Wij vinden beschreven, dat, indien de maan kort vóór zonsopgang verduisterd zou zijn in het teeken van den Leeuw, Darius en de Perzen door Alexander en de Macedoniërs in den strijd zouden worden overwonnen en dat Darius sterven zoude. C. de div. 1, 121. — Ik zag, dat, indien ik Catilina met den dood gestraft zou hebben, ik, door den algemeenen haat ten val gebracht, zijne aanhangers niet zou kunnen vervolgen. C. Cat. 2, 4. — Men zegt dat, wanneer men (eenmaal) de vrees heeft weggenomen (§ 508), alle nauwgezetheid des levens zal zijn weggenomen. C. disp. T. 4, 46.

AANM. Indien gij eenmaal de grens der billijkheid hebt overschreden, weet dan, dat gij geen grens van slechtheid (meer) hebt overgelaten. Cic. Verr. 3, 230.

2º Zij zeggen, dat de Germanen niet weigeren, om, indien zij

getergd worden, te strijden. Caes. B. G. 4, 7, 3. — Zij verklaren, dat de eenige hoop op behoud is, om, door een uitval te doen, het laatste middel te beproeven. B. G. 3, 5, 2.

3⁰ Titurius riep, dat, indien Caesar aanwezig was, de Eburonen niet met zooveel minachting jegens de Romeinen bij de legerplaats zouden komen. B. G. 5, 29, 2.

Wat denken wij verder wel van Caesar? Indien hij had voorzien, dat hij in den senaat vermoord daar neer zou liggen, onder welke zielepijniging zou hij (dan) niet zijn leven hebben doorgebracht! C. de div. 2, 23. — Of meent gij, dat er ook maar één oud wijf zóó krankzinnig geweest zou zijn, dat zij aan droomen geloof hechtte, indien zulke dingen niet bij toeval soms wel eens uitkwamen? l. l. 2, 84.

De meesten achten, dat, indien niet ter zelfder tijd zekere berichten over Caesars overwinning waren aangebracht, de stad verloren geweest ware. Caes. B. C. 3, 101, 3.

Ik acht, dat Plato, indien hij de openbare welsprekendheid had willen beoefenen, zeer krachtig en woordenrijk had kunnen spreken. C. de off. 1, 4.

§ 621. Deze, nog zeer jong zijnde, daagde een oud-consul voor het gerecht. C. p. Cael. 47. — Ik, de bestendige lofredenaar, de bestendige beschermer van den vrede, wil niet, dat er vrede zij met M. Antonius. C. Phil. 7, 8. — Q. Metellus oordeelde, dat men voor den bekenden Marius, een dapper held en consul en voor de zesde maal consul, wijken moest. C. in Pis. 20.

§ 622. De bekende Pythische Apollo zegt, dat hij die is, van wien allen raad verlangen. — Daar zijn de Atheners, van wie, naar men meent, de beschaving, wetenschap, godsdienst, landbouw, rechten en wetten afkomstig zijn.

§ 623. Plato meent, dat de wijsgeeren zelfs geen staatsambten zullen aanvaarden, tenzij dan gedwongen. Beter echter ware het zoo dit vrijwillig geschiedde.

§ 624. 2⁰ Er is geen redelijk beleid in 't gemeene volk, geen onderscheiding, geen nauwgezetheid. C. p. Planc. 9. — Hij oordeelt, dat deze geen consul is. C. Phil. 3, 12. — Indien Epicurus in den stier van Phalaris is, zal hij zeggen: hoe weinig bekommer ik mij daarom! C. disp. T. 2, 17. — Zoo weinig was hij een volksvriend, dat hij zijn geld en goed alleen verteerde. C. p. Sest. 110.

3⁰ Dat kon Hercules misschien overkomen, maar ons niet. C. de off. 1, 118.

4⁰ Zelfs indien ik het zou willen, ik kan niet. C. in Pis. 68.

§ 625. Zoodra Antonius in Italië teruggekeerd was, zou een ieder gedacht hebben (514), dat Atticus in groot gevaar verkeerde. Nep. 25, 10, 1. — Menigeen, die òf gebrandmerkt is, òf een onteerend vonnis te zijnen laste heeft, geniet (toch) van zijn eigen goederen. C. p. Quinct. 49. — Die den dood onder de rampen rekent, moet hem wel vreezen. C. de finn. 3, 29. — Er is nooit eenig dichter noch redenaar

geweest, die oordeelde dat iemand, wie dan ook, beter was dan hijzelf; dit overkomt ook den slechten. C. ad Att. 14, 20, 3.

§ 626. Dit is zeker wel het hoogste, met zijn ziel zelf zijn ziel te zien. C. disp. T. 1, 52. — Aristoteles ten minste beweert, dat alle menschen van talent zwaarmoedig zijn. C. l. l. 1, 80. — Reeds lang hebben *wij* de ware namen der dingen verloren. Sall. Cat. 52, 11.

§ 627. Ik weet zeker, dat dit voor niemand uwer twijfelachtig is. C. p. Caec. 97. — De dood is zeker te verkiezen boven slavernij. C. Phil. 11, 24. — Al wat niet mag, moet zeker niet. C. p. Balb. 8. — Misschien zult gij dat, wat ik van plan ben te zeggen, met verwondering hooren, maar ik zal ten minste mijn meening zeggen (§ 524 Aanm. 1). C. in Pis. 32.

§ 628. 1⁰ De barmhartigheid is nuttig om hulp aan te brengen en het leed der menschen te verzachten. C. disp. T. 4, 46.

2⁰ Aristoteles oordeelde, dat de werkzaamheid van den redenaar zich beweegt op drieërlei gebied: het betoogende, het beraadslagende en het gerechtelijke. C. de inv. 1, 7.

3⁰ Van nature zijn wij aangelegd op (het vormen van) kringen, vereenigingen, staten. C. de finn. 3, 63.

4⁰ Ik ben van die meening, van welke gij altijd geweest zijt, zooals ik weet. C. de leg. 3, 33. — Houd het daarvoor, dat men van Juppiter beginnen moet. Van welken Juppiter? C. de rep. 1, 56.

§ 630. D. Brutus hield de provincie Gallië in de macht van den senaat en 't Rom. volk. C. Phil. 5, 36. — C. de imp. P. 60, zie § 374.

§ 631. Veinzerij is er, wanneer men (§ 359, 4) iets anders zegt, dan men (§ 359, 3) meent. C. de or. 2, 269. — Hij was altijd even welwillend voor mij als voor zich zelven. C. in Pis. 80. — Zoodra er maar een vermoeden van oorlog ruchtbaar wordt (§ 507), zwijgen terstond de kunsten. — C. p. Mur. 22.

§ 632. Tot onze ouders en de onsterfelijke goden en het vaderland trekt ons in de eerste plaats de natuur; — die daar heeft den naam, de godsdienstplechtigheden, het aandenken, het geslacht zijner ouders (met schande) overdekt; — zelfs den senaat heeft hij door geweld, moord en brandstichting te gronde gericht. C. de har. resp. 57, 58.

§ 633. Men moet oordeelen, dat zij, die de rechtvaardigheid (onder de menschen) wegnemen, ook jegens de onsterfelijke goden zondigen. C. de off. 3, 28. — Door dien (man) daar is niet alleen aan menschen, maar ook aan de onsterfelijke goden de oorlog verklaard. C. Verr. 4, 72. — Niemand is in de laatste twintig jaren een vijand van den staat geweest, die niet tegelijkertijd ook mij den oorlog heeft verklaard. C. Phil. 2, 1.

§ 634. De onzen dreven de vijanden op de vlucht, maar konden ze niet verder vervolgen, omdat de ruiters geen koers konden houden. Caes. B. G. 4, 26, 5. — Onze voorouders hebben de eerste schrede tot de heerschappij in Afrika van Sicilië uit gedaan; immers niet zoo gemakkelijk zou de zoo groote macht van Karthago gevallen zijn, indien niet die graanschuur voor onze vloot had opengestaan. C.

Verr. 2, 3. — Er was niemand, die het op buit had toegelegd. Caes. B. G. 7, 28, 3.

§ 635. Dat niemand eene maagd noch eene vrouw tot erfgename make. C. Verr. 1, 107. — Caesar zond een schrijven aan de Lingones, dat zij de Helvetiërs niet met koren noch met iets anders moesten helpen. Caes. B. G. 1, 26, 6. — Ik raad u aan om bij uw voornemen te blijven en voor niemands geweld of dreigingen bang te worden. C. de imp. P. 69. — Labienus beval, dat allen alleen op Indutiomarus zouden aandringen en dat niemand een ander zou wonden, vóór hij gezien had, dat gene gedood was. Caes. B. G. 5, 58, 4.

§ 636. Men moet dit alleen kiezen of verwerpen. C. de finn. 2, 38. — Aan geen wezen is de godheid onderdanig of ondergeschikt. C. de nat. d. 2, 77. — De Sueben zijn van de jeugd af aan geen plicht of tucht gewend. Caes. B. G. 4, 1, 9. — Alsof ik mij daarom bekommerde, wat hij beweert of ontkent. C. de finn. 2, 70. — De liefde verschilt niets of ten minste niet veel van razernij. C. disp. T. 4, 72. — De Ubiërs baden Caesar, hun te hulp te komen, of, indien hij daarin verhinderd werd, ten minste zijn leger over den Rijn te voeren. Caes. B. G. 4, 16, 5. — Laat hem niet meer of minder zeggen dan noodig is. C. p. Flac. 12. — Toen Catilina reeds uit de stad gejaagd of (wilt ge) gelaten was, zond Autronius wapenen. C. p. Sull. 17.

Aanm. Zien wij niet, hoe de kinderen door het spel geboeid worden en daarvoor zelfs honger en dorst verdragen? C. de finn. 5, 48.

§ 637. Er is een niet geschreven, maar aangeboren wet, die wij niet geleerd, maar uit de natuur zelve geput hebben. C. p. Mil. 10. — Maar dit zijn oude dingen; dat is echter wat nieuws, dat Caesar op mijn raad zou vermoord zijn. C. Phil. 2, 25. — „Ik erken, dat ik een opkooper ben, maar (dat zijn) ook vele anderen." „Maar ik ben een landbouwer en boer." C. p. Rosc. Am. 94. — Aeschines vaart uit tegen Demosthenes. Maar met hoeveel redenaarskunst, met welk een rijkdom van woorden! C. disp. T. 3, 63. — Croesus meende, dat hij de macht der vijanden zou vernietigen; hij vernietigde echter zijn eigen. C. de div. 2, 115. — Ik ben niet bang, dat één mijner medeleerlingen het hooren zal. Maar toch moet gij op uwe hoede zijn. C. de leg. 1, 21. — En verder, gij ziet, dat niets meer op den dood gelijkt dan de slaap. Maar juist de ziel (§ 464) der slapenden bewijst het meest hare goddelijkheid; wanneer zij namelijk ontspannen en vrij is, ziet zij vele toekomstige dingen vooruit. Daaruit nu kan men opmaken, hoe zij zal zijn, wanneer zij zich geheel van de boeien des lichaams zal hebben vrijgemaakt. C. de sen. 81.

§ 639. 1° 't Komt mij voor, dat de stad blijde is, dat zij zulk eene pest heeft uitgebraakt. C. in Cat. 2, 2. — Cato zeide, dat het hem verwonderde, dat een waarzegger niet lachte, wanneer hij eenen waarzegger zag. C. de div. 2, 51. — Na de hoofden der Aedui te hebben

bijeengeroepen, vaart Caesar heftig tegen hen uit, (om) dat hij van hen geen ondersteuning ontvangt. Caes. B. G. 1, 16, 6.

§ 640. 1⁰. De grondslag van het rijk is daardoor gelegd, dat Romulus aantoonde, dat ook door het opnemen van vreemdelingen deze staat moest worden uitgebreid. C. p. Balb. 31. — Juist daardoor zijt gij ellendig, dat gij niet merkt, hoe ellendig gij zijt. C. Phil. 13, 34. — Behalve dat het onmogelijk was, kan men het zich niet eens voorstellen. C. de div. 2, 28. — Ik heb veel genot van (mijne buitengoederen (het Tusculanum en het Pompejanum, behalve in zooverre, dat zij mij onder schulden begraven hebben. C. ad Att. 2, 1, 11.

2⁰ Gij doet wel, zeide hij, dat gij mij helpt. C. de finn. 3, 16. — Ik koester veel hoop, o rechters, dat het voor mij een zegen is, dat ik ter dood gebracht zal worden. C. disp. S. 1, 97.

3⁰ Daarbij kwam nog, dat zij het betreurden, dat hunne kinderen hun ontrukt waren als gijzelaars. Caes. B. G. 3, 2, 5. — Ik laat nu nog daar, dat gij zeer bereid geweest zijt alle stormen met mij te trotseeren. C. ad fam. 15, 4, 12.

4⁰. Is het weinig, Piso, dat gij de menschen bedrogen hebt? C. p. Sest. 32.

AANM. 1. Wat betreft, dat hij het kamp had opgebroken, dat was gegebeurd door gebrek aan fourage. Caes. B. G. 7, 20, 3.

§ 641. Zij wisten niet, hoe zij hunne steden verdedigen zouden. Derhalve gaven zij zich zelven en hunne gansche have aan Caesar over. Caes. B. G. 3, 16, 3. — Bij de rivier de Hypanis worden zekere diertjes gevonden, die éénen dag leven. Wat van deze dus in het achtste uur gestorven is, is op hoogen leeftijd gestorven. C. disp. T. 1. 94. — Kommer treft geen dapperen man. Maar niemand is wijs, die niet dapper is. Derhalve zal kommer geenen wijze treffen. l. l. 3, 14.

§ 642. Ziet gij niet, hoe duidelijk dit is? C. Verr. 3, 157.

§ 643. Oordeelt gij, dat wij de wapenen moeten wegwerpen, om als slaven te dienen? C. Phil. 8, 12. — Zou ik dien man niet lief hebben, niet bewonderen? C. p. Arch. 18.

§ 644. Wat? Mag ik niet spreken? C. Phil. 1. 14. — Kan de deugd wel dienstbaar zijn? C. de or. 1, 226. — Is het wel in onze macht, wat wij ons herinneren? C. de finn. 2, 104. — Dat vraag ik u, of het staatsgeld u een bron van gewin geweest is. C. Verr. 3, 165.

§ 645. Heeft de ouderdom Sophocles misschien, of Isocrates of Plato gedwongen, om op het gebied hunner wetenschap te verstommen? C. de sen. 23. — De Lacedaemonii vroegen Philippus, toen hij dreigde dat hij alles, wat zij zouden beproeven, zou verhinderen, of hij hen misschien ook zou beletten te sterven. C. disp. T. 5, 42. — Er kan niets zijn dan wat wij aangeraakt of gezien hebben. Wat? hebt gij misschien de godheid zelve gezien? C. de nat. d. 1, 88. — Zult gij dan misschien twee vaderlanden hebben? C. de leg. 2, 5.

§ 646. Hij heeft den prijs betaald. Aan wien heeft hij hem betaald?

Door wien heeft hij hem betaald? Van waar (= van welken bankier, d. i. welken bankier liet hij het geld betalen) of hoeveel heeft hij betaald? Pleegt men niet langs zulke sporen (wegen) tot den oorsprong der misdaad te komen? C. p. Rosc. Am. 74. — Ik vraag, of gij niet hetzelfde moet doen. C. de finn. 3, 13.

AANM. Nadat de Helvetiërs, somtijds overdag, meermalen des nachts, beproefd hadden, of zij door (de vijandelijke linie), konden breken, maar teruggedreven waren, hebben zij van deze poging afgezien. Caes. B. G. 1, 8, 4. — Ik wachtte, of gij aan mij iets daarover schrijven zoudt. C. ad Att. 16, 2, 4.

§ 647. Heb ik u uw vaderlijk erfdeel ontroofd, Gellius, of hebt gij het doorgebracht? C. p. Sest. 111. — Het is moeilijk te zeggen, of de vijanden meer de dapperheid van Pompeius in den strijd hebben gevreesd, of zijne goedertierenheid, nadat zij overwonnen waren, hebben gewaardeerd. C. de imp. P. 42. — Indien 't gemeenebest zelf moest oordeelen, zou het dan aan Antonius of aan Brutus de legioenen van het Romeinsche volk toewijzen? C. Phil. 10, 12. — Er wordt gevraagd, of de deugd om hare eigene waardigheid of om sommige vruchten, (die zij afwerpt) wordt nagejaagd. C. de or. 3, 112. — Heeft hij zelf hem doodgeslagen of anderen hem laten vermoorden? C. p. Rosc. Am. 74. — Of de laatste lettergreep kort of lang is, doet zelfs in een vers niets ter zake. C. or. 217. — Hebt gij de overige posten in uw boek van ontvangsten en uitgaven uitgetrokken of niet? C. p. Rosc. com. 9. — Of de wijsheid op zich zelf alleen gelukkig maakt of niet, (dat) is de vraag. C. top. 59

AANM. 1. Wat wilt gij liever? dat wij dadelijk de zeilen opzetten of (eerst) een weinig roeien?

AANM. 2. Wat wildet gij, dat dit een teeken van uwe begeerlijkheid of een gedenkteeken van vriendschap en genoten gastvrijheid of eene aanwijzing van uwe liefde zou zijn?

§ 648. Ik zeide, dat uwe vrijheid door deze wet volkomen werd vernietigd. Of oordeeldet gij zelven anders? C. de leg. agr. 2, 25. — Dan eerst zult gij den eervolsten naam verkrijgen. Of inderdaad, rekent gij dat voor niets? C. Phil 10, 6. — Hoe groote heerschappij heeft niet de rechter, waardoor hij den schuldigen vrees inboezemt! Of is niet alle vrees slavernij? C. parad. 5, 40. — Wat is het anders de overwinning (aan hem) over te laten? Of zal hij niet overwinnaar zijn (§ 504), indien hij, op welke voorwaarden dan ook, met de zijnen in de stad komt? C. Phil. 12, 13.

§ 649. Sommigen komt gewoonlijk het schouwspel van zwaardvechters wreed en onmenschelijk voor, en ik weet niet, of het niet zoo is, zooals het tegenwoordig gaat. C. disp. T. 2, 41. — Ik weet niet, of men niet zeggen moet, dat hij wegens majesteitsschennis veroordeeld is. C. p. Cluent. 99. — Zoek den grond (daarvan): ik weet niet, of gij het wel kunt. C. acad. 2, 81. — Ik weet niet, of dit wel ooit uitgemaakt kan worden, maar in dit (ons) gesprek kan het zeker niet. D. de leg. 1, 56.

§ 650. Geeft gij niet toe, dat door den wil der onsterfelijke goden elk wezen beheerscht wordt? Ja zeker. C. de leg. 1, 21. — Gij zijt dikwijls, geloof ik, toen gij te Athene waart, in de scholen der wijsgeeren geweest? Ja. C. disp. T. 2, 26. — Door de professoren in de logica wordt geleerd, dat in alle tegenstellingen, waarin het heet: „of ja, of neen", één van beide waar is. C. de nat. d. 1, 70. — Heeft de vader den zoon onterfd? Neen. C. p. Rosc. Am. 54. — Is uw broeder binnen? Neen. Ter. Ad. 569. — Wat? wilden zij dat? Neen. C. p. Rab. post. 16. — Berisp ik (dat) dus? Neen zeker niet. C. p. Lig. 20.

AANM. Is de zaak dan niet goed? Integendeel, zeer goed, maar zij zal, denk er aan, zeer schandelijk behandeld worden. C. ad Att. 9, 7. — Catilina echter leeft nog. (Wat zeg ik?) Ja wat meer is, hij komt zelfs in den senaat. C. Catil. 1, 2.

§ 651. A. 2⁰ Zien wij niet, hoe de jongens er zich in verblijden, dat zij iets weten, hoe zij er naar verlangen het aan anderen te vertellen? C. de finn. 5, 48. — 3⁰ Hoe groot is de ijver van de wedijverende jongens! Hoe uitgelaten zijn zij van blijdschap, wanneer zij overwinnaars zijn, hoe schamen zij zich, wanneer zij de nederlaag hebben geleden, hoe streven zij er naar onberispelijk te zijn! C. de finn. 5, 61.

B. 1⁰ Zeno, de Epicurist, sprak niet zooals de meesten, maar op de wijze, zooals gij, Velleius, duidelijk, met nadruk en sierlijk. C. de nat. d. 1, 59. — Ik zal het zoo goed mogelijk doen, Laelius. C. de sen. 7. — Het is, zooals gij zegt, Cato. C. l. l. 8. — Beoefen gij, Scipio, evenals uw grootvader, evenals ik, de gerechtigheid. C. de rep. 6, 15.

8⁰ De Cyrenaeïsche wijsgeeren zeggen, dat zij alleen dat waarnemen, wat zij door een innerlijk gevoel gewaar worden, zooals (bijv.) smart, genot. C. acad. 2, 76. — Ik zal een billijken eisch stellen, naar ik meen. C. Phil. 1, 27.

4⁰ Diogenes beval, als (een echte) Cynicus, ruw weg, dat men zijn lijk onbegraven zou wegwerpen. C. disp. T. 1, 104. (Verg. § 567). — Jugurtha, onvermoeid en wakker van geest als hij was, was tot zulk een roem gestegen. Sall. Iug. 7, 4. — Men meent, dat Clisthenes, voor dien tijd, eene groote beteekenis had als redenaar. C. Brut. 27. — De staat der Ubiërs was aanzienlijk en bloeiend, naar de begrippen der Germanen. Caes. B. G. 4, 3, 3.

C. Zoodra Ariovistus eenmaal de troepen der Galliërs had overwonnen, voerde hij trots en wreed de heerschappij. Caes. B. G. 1, 31, 12. — Sedert gij van Brundisium vertrokken zijt, is mij geen brief van u geworden. C. ad Att. 1, 15, 2.

§ 652. De Sueben verlangen, dat niets bij hen ingevoerd worde. Ja zelfs, wat paarden betreft, gebruiken de Germanen geen ingevoerde. Caes. B. G. 4, 2, 1.

§ 653. Nadat hij gemerkt had, dat alle troepen der Belgen tegen hem oprukten, haastte hij zich het leger over de rivier de Axona te brengen. Caes. B. G. 2, 5, 4. — Zoodra de vijanden onze ruiters in

't gezicht gekregen hadden, deden zij snel eenen aanval op de onzen en brachten ze in verwarring. Caes. B. G. 4, 12, 1.

Aanm 1. Nadat (nu gebleken was, dat) noch wallen, noch grachten den aanval van den vijand konden weerstaan, stelt Labienus Caesar op de hoogte van hetgeen, naar zijne meening, gedaan moet worden. Caes. B. G. 7, 87, 5. — Nadat Verres zulk eene groote menigte van beeldhouwwerk in haut-relief had bijeengebracht, richtte hij eene werkplaats in. C. Verr. 5, 54.

§ 654. Telkens wanneer hij het hanengekraai hoort, meent hij, dat zijn grootvader weder levend geworden is. C. in Pis. 67. — Zoodra Alcibiades zich ontspanning gunde en er geen reden meer voor was, waarom hij de inspanning van zijn geest voortdurend zou verdragen, toonde hij zich uitspattend. Nep. 7, 1, 4. — Zoodra iemand aan het gemoed of de oogen van Verres ergernis gaf, werd hij terstond in de steengroeven geworpen. C. Verr. 5, 143.

§ 655. Het volk der Lacedaemoniërs was sterk, zoolang de wetten van Lycurgus van kracht waren. C. disp. T. 1, 101. — Zoolang er een staat is, zullen er rechterlijke uitspraken gegeven worden. C. p. Rosc. Am. 91. — Gracchus zal zoolang geprezen worden, als Romeinsche geschiedenis verhaald wordt. C. de off. 2, 43. — Terwijl ik den jongelieden hun zin geef, heb ik vergeten, dat ik een oud man ben. C. de or. 2, 15. — Welke kronkelwegen, welke zijpaden en bochten hebt gij toch wel gezocht, terwijl gij alle eenzame plaatsen doorvorschtet?

INDICES[1]).

A.

[1]) Wat betreft de onregelmatigheden in de vervoeging der *verba composita* zie men onder de *simplicia*. – De cijfers wijzen de paragrafen aan; A. = Aanmerking.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

K.

L.

P.

Q.

S.

T.

U.

V.

W.

Y.

Z.

P. v. Aalten en A. C. den Besten, In de levende natuur. Leesb. ten behoeve van het onderw. in de Nat. Hist., voor Chr. scholen,geill. Compl. in 3 deeltjes (voor het 4e, 5e en 6e leerj.); I en II à f 0,35, III f 0,40
Agenda ten gebruike aan Inrichtingen v. Middelb. en Gymn. Onderw., 4e dr. geb. 0,50
A. Ahn en A. Moret, De hoofdzaken van de Fransche spraakkunst, ten dienste van het gymn. en middelb. onderwijs, in linn. 0,85
Album Studiosorum Academiae Groninganae, uitgegeven door het Historisch Genootschap te Groningen, geb. in half leer 15,00
Ch. Altena, Duits. gramm. v. Ned. sch. 5e dr. 0,50
Ch. Altena, Hochdeutsche Sprachlehre für niederländische Schulen . 5e druk 0,50
H. D. Altena, Pract. Vraagst. en Opgaven voor het Herh.onderwijs en de hoogste klassen der Lag. Sch. ten Plattelande 0,30
Dr. J. E. van den Arend, Leerboek der scheikunde, I, met 19 figuren, II, met 8 figuren, in linnen . . . . à 1,25
R. v. Assen, Schoolkaart v. Friesland, *bijgewerkt tot heden*, in 9 bladen, in losse bladen f 5,00; opgepl. ongevern. f 13,00, gevern. 14,00
C. L. van Balen, Globe met armatuur, ten gebruike bij de studie voor de hoofdakte 2,25
C. L. van Balen, Leerboek der wiskundige aardrijkskunde, voornamelijk ten dienste van hen, die studeeren voor de hoofdakte, met 76 figuren in den tekst, tal van vragen en opgaven èn alphabetisch register, geb. 1,90
Dr. J. M. S. Baljon, Commentaar op het evangelie van Mattheus geb. 5,25
Dr. J. M. S. Baljon, Novum Testamentum Graece, gebonden 7,50
C. Balt, Avant et après l'admission, voor leerlingen van voorbereidings- en M. U. L. O.-klassen 0,75
J. van Baren, De vormen der Aardkorst 6,50
W. Bartels, Le premier pas, geïllustreerd, twee deeljes . . . . 2e druk à 0,35
W. Bartels, Petit recueil de contes, mis à la portée des commençants, geïll., 2e dr. 0,30
W. Bartels, Petite Bibliothèque
La main Bénie, par S. de Cantelou, in linnen . . . . 2e druk 0,30
La petite Jeanne, par Mme Z. Carraud, in linnen . . . . 3e druk 0,30
La Belle-Nivernaise, par Alphonse Daudet, in linnen . . . . . 3e druk 0,30
Robinson Crusoé, par Daniel Defoë, in linnen . . . . 2e druk 0,30
La fille du Braconnier, par Mlle Rosseuw de Saint-Hilaire (J. de Vèze), in linn. 2e dr. 0,30
Thomas Ier, roi de Tamboulina, par Jules Sandeau, in linnen . . 2e druk 0,30
Maroussia, Par P.-J. Stahl, in linnen 3e dr. 0,30
Contes et récits, 2 deeltjes, in linnen à 0,30
Dr. J. W. Beck, L. Apulei fabula de Psyche et Cupidine 0,75
Dr. J. W. Beck en Dr. J. v. Wageningen, Opst. ter oef. in de Grieksche Vormleer.
I. Beginselen der Etymologie, bew. door Dr. J. v. Wageningen, m. Vocabul. 4e dr. 1,60
II. Verba op $\mu\iota$ en onr. verba, bew. door Dr. J. W. Beck, met Vocabul. 3e dr. 1,60
III. Opst. ter oef. in de Gr. synt, bew. door Dr. J. W. Beck . . . . . 2e druk 1,00
IV. Grieksch Leesboek, bewerkt d. Dr. J. v. Wageningen, m. Vocabul. 5e druk 1,60
F. A. R. Beekman en G. A. C. van Goor, Duitsch Leesboek v. middelb. en andere scholen, I 25e druk f 0,50, II 12e druk . 0,75
Duitsch Leesboek III—V . 8e druk à 1,00
F. A. R. Beekman en G. A. C. van Goor, Oefen. in het spreken en schrijven der Duitsche taal, met Hulpb., I, geb. 14e dr. f 1,00
Oefeningen II—III, geb. . . 7e druk à 1,25
F. A. R. Beekman en G. A. C. van Goor, Oefen. in het spr. en schr. der Duitsche taal, m. Hulpboekje, uitg., B, geb. 3e dr. 1,50
Opgaven ter Vertaling, B, ingen. f 0,75; gebonden . . . . 3e druk 1,00
Joh. H. Been, Uit het Hebreeuwsche herdersleven. Leesb. voor school, huisgezin, catechisatie en Zondagsschool, geïll., 2e dr. 0,40
J. v. d. Berg, Eerste Teekenschrift v. d. lagere school 1—6 . . . . 8e druk à 0,10
J. v. d. Berg, Teekenschrift v. d. lagere school, cah. 1—4 à f 0,15, 5—7 9e dr. à 0,20
Dr. J. Bergsma, Syntactische Oefen., 2e dr. 1,50
Dr. A. van Berkum, Atlas der O. G. in kaarten en platen, ingen. f 2,75, geb. 3,50
Dr. A. van Berkum, Leesb. v. handelsschol. Fransch, ing. f 1,10, gebonden, 2e druk 1,25
Duitsch, ing. f 1,10, gebonden, 2e druk 1,25
Engelsch, ing. f 0,75, gebonden . . . 0,90
B. D. Best, Easy Steps in English Composition I, 2e druk f 0,60, II 1,00
B. D. Best, Extracts for translation into Dutch . . . . 4e druk 0,60
A. Bezema en Jac. v. d. Klei, It Heitelân. Leesboek over de Aardrk. en Gesch. van Friesland. I. Aardrijkskunde, geïll. . . 0,50
T. J. Bezemer, Door Ned. O.-Indië, geb. 7,50
Bibliotheek van Nederl. Letterkunde, uitgegeven door T. Terwey, voortgezet door Dr. C. G. N. de Vooys en J. Koopmans:
No. 1. Vondels Jephta . . . 3e druk 0,60
No. 2. Vondels Gijsbr. v. Aemstel 4e dr. 0,60
No. 3. Uit Hooft's Ned. historiën, 2e dr. 0,60
No. 4. Huygens, De Zeestraet, Uit de zedeprinten. De stedestemmen en de dorpen . . . . 2e druk 0,60
No. 5—6 Bredero's Spaansche Brabander . . . . 2e druk 1,20
No. 7. De Genestet's Leekedichtjens door Dr. H. U. Meijboom . 2e druk 0,60
No. 8. Uit Van Effen's „Hollandsche Spectator", door J. Koopmans . . . 0,60
No. 9. Bloeml. uit J. van Vondel's gelegenheidsgedichten door J. Koopmans 0,60
No. 10. P. C. Hooft's Baeto, oft oorsprong der Hollanderen, door J. Koopmans 0,60
No. 11. Bloeml. uit E. Wolff en A. Deken, Willem Leevend door J. Koopmans. 0,60
No. 12. Bloemlezing uit de „Vrijheids"-Litteratuur van ± (1810—1813) door J. Koopmans 0,60
Mr. H. de Bie, Algemeen reglement op het beheer der kerkelijke goederen en fondsen van de Hervormde Gemeenten in Nederland en het toezicht daarop, uitgegeven en van aanteekeningen voorzien, in linnen 0,60
Bijdragen tot de kennis van de provincie Groningen en omgelegen streken, met platen en kaarten. Dl. I, geb. f 5,50, Dl. II, afl. 1, 2 en 3 5,50
Deel II, afl. 4, met platen en kaarten 1,75
J. Bikkers, Het Nachtegaaltje, twee- en driestemmige Kinderliederen . 9e druk 0,25
G. H. Bleeker en H. Marwitz, Schoolkaart van Palestina, 6 bladen met handleiding, in losse bladen f 3,90; opgepl. ongevernist f 10,40, gevernist . . . 2e druk 10,90
G. H. Bleeker en H. Marwitz, Kleine Bijb. aardrijkskunde. Handl. bij de Schoolk. van Palestina, geïllustreerd . 5e druk 0,40

G. H. Bleeker en H. Marwitz, Nieuwe Schoolkaart van Palestina, 4 bladen met handleiding, in losse bl. *f* 4,90; opgepl. ongevernist *f* 12,00, gevernist . . . . *f* 12,50

G. H. Bleeker en H. Marwitz, Handleiding bij de Nieuwe Schoolkaart van Palestina 0,30

G. H. Bleeker en H. Marwitz, Wandkaart voor Bijb. Geschiedenis, 6 bladen met handleiding, in losse bladen *f* 5,90; opgeplakt ongevernist *f* 12,40, gevernist . . 12,90

G. H. Bleeker en H. Marwitz, Bijb. aardrijkskunde. Handleiding bij de Wandkaart voor Bijb. Geschiedenis . . . 2e druk 1,00

G. H. Bleeker en H. Marwitz, Schoolatlas v. Bijb. Gesch. in kaarten en platen. 4e dr. 0,50

T. van den Blink, Nauwkeurig en vlug. Oef. in het cijferen en in het rek. uit het hoofd v. d. verstgev. leerl. d. L. S., het voortgezet en het herh.ond., compleet in 2 deeltjes, in linnen . . 3e druk à 0,25

T. van den Blink, Op zonnige wegen. Een viertal leesboek. ten behoeve v. d. hoogste klass. v. scholen v.M.U.L.O., de voorbereid. en laagste klass. v. Kweek-, Normaal- en H. B. S. en andere inr. v. voortgez. onderw., met teekeningen van Louis Raemaekers. I–III 4e druk à *f* 0,45, IV 2e druk . . 0,60

T. van den Blink, Geïllustr. Opstellenboek ten behoeve van het voortgez. onderwijs 0,50

T. van den Blink en J. Eigenhuis, Op Zonnige Wegen. Leesb. voor de lag. school. Compleet in 6 deeltjes, geïll., 2e dr. à 0,40

T. van den Blink en Th. Lancée, Uit de levende taal. Mondelinge stijl- en taaloefeningen, schriftelijke steloefeningen en oefeningen in het zuiver schrijven, voornamelijk v. Kweek- en Normaalsch.
I. Eerste studiejaar 1,00

J. W. Boerman en K. M. Knip, Dieren in hun omgeving. Naar oorspr. aquarellen van M. A. Koekkoek (gr. 75 bij 105 cM.). Prijs per hoofdplaat met bijplaat, waarop de onderdeelen, en geïllustr. toel., los 1,90
hoofdplaat en bijplaat geplakt op één zwaar carton, met ronde hoeken . . . 2,30
hoofdplaat en bijplaat afzond. opgeplakt met ronde hoeken 2,70
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk . 0,25

- Roofdieren in den Winter.
- Insecteneters.
- Knaagdieren.
- Herkauwers.
- Zeehonden en Bruinvisschen.
- Vrienden der duisternis.
- Water- en weidevogels.
- Boschvogels.
- Reptiliën.
- Amphibiën.
- Zoetwatervisschen.
- Insecten.

J. W. Boerman en K. M. Knip, Natuurlijke Historie. Beknopt leerboek der dier- en plantkunde, voornam. ten dienste van kweek- en normaalscholen, I, Dierkunde, II, Plantkunde, geïll., geb. . 9e druk à 1,90
III, Dier- en Plantkunde, voorn. ten dienste voor de hoofdakte, geïll., gebonden 2,75

J. W. Boerman en K. M. Knip, Physica. Bekn. leerb. d. natuurk. dl. I. geb. 4e dr. *f* 1,75, deel II gebonden . . . . . 3e druk 1,90

Dr. J. Böeseken, Leerboek der Scheikunde ingen. *f* 2,75, geb. . . . . . 4e druk 3,25

J. Bok, H. Douma en M. H. Lem, Door Spreken tot Lezen. Methode voor het aanv. leesonderw. Geïll. m. oorspr. teek. Compl. in 6 deeltjes, per deeltje in linnen 0,30

J. Bok, H. Douma en M. H. Lem, Korte Toelichting op de volgorde der leesstof gratis.

S. Boorsma, Mondel. Exam., Hoogd. L. O. *f* 1,25

S. Boorsma, Schriftel. Examens, Hoogd. L. O. 1,50

S. Boorsma und S. Th. A. Goetze, Deutsches Leseb. für die untern Klassen. 2e dr. 1,00

S. Boorsma und S. Th. A. Goetze, Deutsches Lesebuch für die mittleren Klassen 1,25

S. Boorsma und S. Th. A. Goetze, Deutsches Lesebuch für die höheren Klassen . . 1,25

Dr. H. Bos, De Planten. Beginselen der plantkunde, met 8 gekl. en 12 zw. platen en 168 fig. in den tekst, gebonden . . 1,90

Dr. H. Bos, Leerb. der Plantk., I, 2e druk 3,00

Dr. H. Bos, Leerb. der Plantk., II 2e druk 4,50

Prof. J. Ritzema Bos en Dr. H. Bos, Leerboek der Dierk., ing. 2,90, geb. 9e dr. 3,50

Prof. J. Ritzema Bos, Schoolplaten van v. d. akkerbouw schadelijke dieren. 2 series elk van 6 platen, per serie los à *f* 7,50; geplakt op zwaar carton met ronde hoeken . à 9,90

Prof. J. Ritzema Bos, 5 Platen ten gebr. bij het onderw. in de kenn. d. Dierenwereld op de Lag. Sch., met geïll. Handleid. bij de platen *f* 5,00; gepl. op zw. carton m. ronde hoeken 7,50

Prof. J. Ritzema Bos, Ziekten en Besch. der Landbouwgewassen.
I, II 1e en 2e st., III 1e en 2e st., 3e dr. à 0,90

Prof. J. Ritzema Bos, Begins. der Dierkunde, gebonden . . . . . 4e druk 0,90

Prof. J. Ritzema Bos, Lichaamsbouw en levensverrichtingen d. huisd., I, II, geb. à 0,90

Prof. J. Ritzema Bos, Ziekten en besch. der ooftboomen, 4 deeltjes, gebonden à 0,90

P. R. Bos—C. L. van Balen, Volledige Aardrijksk. leergang voor de volksschool.
Nederland, 1e stukje, geïll. . 3e druk 0,30
Europa en de Wereld, 2e st., geïll. 2e dr. 0,30
De Wereld, Oost- en West-Indië en Nederland, 3e stukje, geïll., 2e druk 0,30
Atlas van Nederland . . . 2e druk 0,25
Eerste Teekenschrift van Nederland . 0,10
Invulatlas van Nederland. . 2e druk 0,10
Eerste Atlas voor de Volksschool in 16 kaarten, ing. *f* 0,30, gec. . 11e druk 0,55
Atlas der geheele aarde, Landen van Europa en Werelddeelen te zamen 0,35
of Atlas der geheele aarde, Landen van Europa en Werelddeelen afzonderlijk 0,50
Invulatlas der geheele aarde, 2e druk 0,15
Atlas v. d. Volkssch. in 42 kaarten en 54 pl. ing. *f* 1,00, met linnen rug *f* 1,15, gecartonneerd *f* 1,40, geb. . . 26e dr. 1,75
Toelichting 0,30
Globe (hoofdelijk leerm.) p. doz. in doos 0,90

P. R. Bos, Bekn. leerboek der aardrijkskunde, 15e geïllustreerde druk, herzien door J. F. Niermeyer, ing. *f* 2,25, geb. 2,60

P. R. Bos, Bekn. Leerboek der Land- en Volkenkunde, 8e geïll. druk, herz. door J. F. Niermeyer, geb. 1,90

P. R. Bos, Leerb. der Land- en Volkenk., 9e geïll. druk, herz. d. J. F. Niermeyer, geb. 2,75

P. R. Bos, School-Atlas d. geheele Aarde 22e druk, herz. d. J. F. Niermeyer, geb. 4,90

P. R. Bos, Nederland in Woord en Beeld. 30 Schoolpl. v. Aardr.k.ond. Volgens aquar. naar de natuur geteekend d. B. Bueninck, (grootte 65 bij 85 cM.), prijs per plaat *f* 1,25, geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken 1,65
Bij no. 4, 5, 6, 25, 26, 27, 28, 29 en 30 is de geïllustr. toelichting door R. Noordhoff bij den prijs der plaat inbegrepen.
Toelichting afzonderlijk 0,25

Handl. bij Nederland in Woord en Beeld door A. F. Cremer, geïllustreerd . . . 2,00

P. R. Bos, Wandkaart van Azië, in 4 bl. *Staatkundig*, in losse bl. *f* 6,50; opgepl. ongev. *f* 13,00, gevernist . . . . . *f* 13,50
P. R. Bos, Wandkaart van Azië, in 4 bl. *Natuurkundig*, in losse bl. *f* 6,50; opgepl. ongev. *f* 13,00, gevernist 13,50
P. R. Bos, Wandk. van Midd-, West- en Zuid-Europa in 9 bl. (uitg. A *met*, uitg. B *zonder* namen), in losse bladen *f* 5,00; opgeplakt ongevernist *f* 16,00, gevern. 17,00
P. R. Bos, Wandk. v. Groningen, *bijgew. tot heden*, in 9 bladen, in losse bladen *f* 5,00; opgepl. ongev. *f* 13,00, gevernist 14,00
P. R. Bos, W. v. Gelder en R. R. Rijkens, Wandkaart van Java, in 4 bladen, herz. d. W. v. Gelder en J. F. Niermeyer, in losse bladen *f* 5,00; opgeplakt ongevernist *f* 14,00, gevernist . . . . . 5e druk 15,00
P. R. Bos, W. v. Gelder en R. R. Rijkens, Wandkaart van Ned. O.-Indië, in 12 bl., herz. d. W. v. Gelder en J. F. Niermeijer, in losse bladen *f* 15,50; opgepl. ongevernist *f* 26,50, gevernist . . . . . 4e druk 27,50
J. H. van den Bosch en Prof. Dr. C. G. N. de Vooys, Letterk. leesb. v. H. B. S. en Gymn. Eerste deel, Van de middeleeuwen tot einde 18e eeuw . . . . *ter perse*
Tweede deel, Van einde 18e eeuw tot heden . . . . *ter perse*
D. Boswijk's Repetitieboeken:
I. Vierhonderd Rekenkundige Vraagstukken en Opgaven . . 9e druk 0,40
II. Honderd Thema's met eenvoudige Taaloefeningen . . . . . 6e druk 0,40
III. Ruim 300 Taal- en Stijloef., 9e druk 0,40
IV. Vragen en Opg. over de Aardrijksk. van Ned., zijne Koloniën en Europa en over de Gesch. van ons Vaderl. 5e dr. 0,40
D. Boswijk en E. Meyer, Eerste verzameling rekenkund. vraagstukken, 11e dr. 0,25
D. Boswijk en E. Meijer, Tweede verzameling rekenkundige vraagstukken, 7e dr. 0,25
D. Boswijk en E. Meijer, Rekenkundige vraagstukken en opgaven met vele aanteekeningen, ten dienste van candidaat-hoofdonderwijzers 0,60
D. Boswijk en W. Walstra, Meetk. voor aanstaande onderwijzers . . 4e druk 0,75
D. Boswijk en W. Walstra, Vragen en opgaven bij de Meetkunde. . 3e druk 0,35
D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Het rekenen i. d. lagere sch. 1e en 2e st. (get. 1—20) 6e dr. à 0,25
D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Het rek. in de lagere school 3—8 stukje . 8e druk à 0,25
D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Het rekenen i. d. lag. sch., voorl. v. h. 6e stukje, 5e dr. 0,25
D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Vijfhonderd rekenkundige vraagstukken . 7e druk 0,30
D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Cijferoefeningen, 2 deeltjes . . . . . 6e druk à 0,25
D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Theor. d. Rekenk., I, 1e leerkr., 4e dr. *f* 0,50, 2e leerkr., 3e dr. 0,50
Theorie der Rekenkunde, II 0,75
D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Het Rekenonderwijs 1—6 . . . . . 3e druk à 0,25
D. Boswijk en J. G. Zijlstra, Handl. bij het Rekenonderwijs 1,25
H. Bouman, Leesboekje I—V 39e druk à 0,25
H. Bouman, Handleiding bij het aanschouwelijk leesonderwijs . . . . 6e druk 0,90
H. Bouman, De 1e Schoolj. I—III 12e dr. à 0,25
H. Bouman, De 1e Schooljaren, III, **B** . 0,25
H. Bouman, De 1e Schoolj. IV—VI 6e dr. à 0,25
H. Bouman, Handl. bij het 1e leesonderwijs naar aanleiding van de 13 platen 0,75
Dr. Z. P. Bouman, Beknopt leerboek der Natuurk., I, geb. 4e dr. *f* 1,75, II geb. 3e dr. 1,90
M. ten Bouwhuys, Richtlijnen en richtpunten. Tabellarische overzichten der algemeene en vaderlandsche geschiedenis *f* 1,25
B. E. Bouwman und Th. A. Verdenius, Deutsche Literaturgeschichte nebst Lesebuch für höhere Lehranstalten, mit Abbild. und Porträts. ing. *f* 2,25, geb., 2e dr. 2,60
B. E. Bouwman und Th. Verdenius, NEUERE PROSA mit Erläuterungen u. Hilfsbuch.
I. Burg Neideck, Novelle von W. H. Riehl, gecartonneerd . . 3e druk 0,90
II. Tiergeschichten von Marie v. Ebner-Eschenbach, Heinr. Lee und J. V. Widmann, gecartonneerd . 3e druk 0,90
B. E. Bouwman, G. W. Spitzen, Th. A. Verdenius und J. A. Verdenius, NEUERE PROSA, Serie II.
I. Novellen von Wilh. Heinrich Riehl, Helene Böhlau und Charlotte Niese, erläutert von Th. A. Verdenius, 2e dr. 0,75
II. Deutscher Humor von Otto Ernst und H. Seidel, erläut. v. B. E. Bouwman, 2e dr. 0,65
Dr. Everh. Bouwman, Leerb. d. Natuurk. v. beginn., I geb. 5e dr. *f* 2,00, II geb. 3e dr. 2,25
Dr. Everh. Bouwman, Natuurk, Vraagstukken . . . . 3e druk 1,50
Dr. Everh. Bouwman, Beknopt Leerboek der Natuurkunde, gebonden . 4e druk 2,90
Dr. Everh. Bouwman, Natuurkunde voor land- en tuinbouwwintercursussen, geb. 1,25
K. Brants, A. J. Drewes en R. J. Dijkstra, Jong Holland. Leesboek voor de hoogere klassen der Christ. scholen, I—IV, geïll. à 0,40
G. A. Brender à Brandis, De scheikunde van het gasbedrijf en de meest gebruikelijke methoden van onderzoek, geb. . . 7,90
Dr. J. W. Brinkgreve, Vocabularium op Herodotus' Historiae, met de voornaamste plaatsen en Attische vormen, gebonden 2,25
M. van den Broek en P. J. Schenk, Ziekten en beschadigingen der tuinbouwgewassen ten dienste van tuinbouwscholen en -cursussen en de practijk.
I. Dierlijke en plantaardige parasieten, in linnen 1,75
II. Bestrijdingsmiddelen en wettelijke voorschriften, in linnen 1,40
E. ten Broeke, Leerboekje van de Vaderl. Geschied., voor voorbereidingsklassen en het voortgezet lager onderwijs, 2e druk 0,40
E. ten Broeke, Tijdtafel van de Vaderl. Geschied. met korte aanteekeningen ter herhaling, behoorende bij het leerboekje van de Vaderl. Geschiedenis . 3e druk 0,15
A. Broers en R. P. G. Hameetman, Leerboek der Engelsche taal ten dienste van Handelsdag- en -avondscholen, I, gecart. 1,20
Leerboek der Engelsche taal, II, gecart. 1,10
A. Broers, R. P. G. Hameetman en H. Koolhoven, Engelsch leesboek met hulpboekje v. Middelb., M.U.L.O. en Handelsscholen.
I, gebonden . . . . *ter perse*
II, v. Middelb. en M.U.L.O. scholen, geb. *ter perse*
II, voor Handelsscholen, gebonden *ter perse*
C. J. Brouwer en A. Bakker, Het voorbereidend lager onderwijs, met 28 platen ingenaaid *f* 2,50, gebonden . 2e druk 2,90
K. ten Bruggencate, Hoofdz. der Eng. Grammatica . . . . 6e druk 0,75
K. ten Bruggencate, Leerb. v. h. Eng. 7e dr. 1,25
K. ten Bruggencate, Nieuwe Engelsche grammatica . . . . 4e druk 1,00
K. ten Bruggencate, De Uitspraak van het Engelsch . . . . . . 6e druk 0,55
K. ten Bruggencate, Inl. tot de Klankleer 0,60

K. ten Bruggencate – L. van der Wal, Eng. Woordenboek. I: Eng.-Ned.; II: Ned.-Eng. 7e druk. Geb. in 1 deel in half leder *f* 5,40, in 2 dln. in heel linnen . . . . . . *f* 5,40
☞ *Prijs der 4 Woordenboeken NIEUWE TALEN per stel besteld f 17,50.*
H. G. Burgers, Rekenboek voor het Ambachtsonderwijs.
I. Oppervlakte-berekening, met 25 fig. 0,45
II. Inhoudsberekening, met 25 fig. 0,45
H. G. Burgers, Rekenb. voor het ambachtsonderwijs. Verzameling van vraagstukk. toegelicht met schetsen, aan de praktijk ontleend, voor de hoogste klassen van ambachts-, burgeravond- en teekensch. 0,90
J. E. van Buuren, Leerboek der geschiedenis van het Nederlandsche volk, geb. 2,25
J. E. van Buuren, Om te verwerken. Vragen en opgaven bij het Leerboek der geschiedenis van het Nederlandsche volk . . 0,90
R. Casimir. Paedagogiese voordrachten.
No. 1. Leven en wetenschap 0,50
» 2. Geduld en kracht. 0,50
» 3. Het conflict tussen ons en onze kinderen 0,50
J. Cleuver, Elidoor, Zangspel voor kinderen in drie bedrijven. Tekst van Dr. J. Huizinga Part. m. beg. *f* 2,90; zonder beg. 0,60
Tekstboekjes, 2e dr. à 0,10, 100 Ex. en m. à 0,05
C. W. Coolsma en J. C. Helders, In Gods gemeenschap. Bijb. Dagb., m. bijdrag. v. verschill. (35) hoogleeraren en predik., geb. 3,50
Dr. J. A. Cramer, Het Leven uit God, geb. 2,60
A. F. Cremer en Jan Ligthart, Op de Fiets d. Nederl. I, 1e ged. en 2e ged., geïll. 12e dr. à 0,35
II, 1e ged. en 2e ged., geïll. 8e druk à 0,35
Invulkaart van Nederland . . 4e druk 0,05
A. F. Cremer, Jan Ligthart en R. Noordhoff, Samen op reis, I. Aardrijksk. v. Ned. v. de lag. school, geïll. met 23 plaatjes, en 2 uitslaande kaartjes . . 4e druk 0,40
Samen op Reis, II, geïll. met 57 plaatjes, en 2 uitslaande kaartjes . . 4e druk 0,40
Samen op Reis, III, geïll. met 62 plaatjes, en 3 kaartjes, waarvan 2 uitsl. 3e druk 0,50
Samen op Reis, IV. Aardrijksk. v. Europa v. d. lag. school, geïll. met 42 plaatjes en 2 uitslaande kaartjes . . 3e druk 0,50
Samen op Reis, V. De Wereldd. en O.-I. 2e dr. 0,50
A. F. Cremer, Jan Ligthart en R. Noordhoff, Kaart en Landschap. I. Ned., geïll. met 47 plaatjes en 2 uitsl. kaartjes. 3e druk 0,50
Kaart en Landschap, II. Europa, geïll. met 42 plaatjes en 2 uitsl. kaartjes. 3e dr. 0,50
Kaart en Landschap III. De Werelddeelen en Oost-Indië. . . . . . . 2e druk 0,50
Mr. W. C. I. J. Cremers, De gem.wet 5e dr. 6,00
Branco van Dantzig, Spreekoefen. 2e druk 0,25
Branco van Dantzig, Beknopte handleiding bij het onderwijs in spraakontwikkeling, ten dienste van de Fröbelscholen . . . 0,50
Deutsche Novellen, herausg. v. S. Boorsma:
Th. Berthold, Erinnerungen eines Tierfreundes, in linnen 0,30
Luise Mühlbach, Napoleon und die weisze Frau (gekürzt) in linnen . 2e druk 0,30
Johanna Spyri, Der Toni von Kandergrund (gekürzt), in linnen 0,30
Hermine Villinger, Der Töpfer von Kandern und ungleiche Kameraden, mit Erläuter. versehen von K. Brants, in linn. 0,30
Reinhold von Werner, Eine erste Seereise (gekürzt) in linnen . 2e druk 0,30
Ernst von Wildenbruch, Das Orakel, Peter Rosegger, Das Holzknechthaus, herausgegeben und mit Erläuterungen versehen von K. Brants, in linnen . 0,30

Mr. G. Diephuis, Het Nederlandsch Burg. Regt, 13 dl., 2e druk, ing. *f* 116,00, geb. *f* 128,00
Mr. G. Diephuis, Handb. voor het Ned. Handelsrecht 3 dl. . . . . . 2e druk 15,00
Mr. G. Diephuis, Handboek voor het Nederlandsch Burgerlijk Regt, 3 dl., 3e dr. ingen. *f* 15,00, geb. 17,50
H. Dietz en Kath. Leopold, Zonnestr. voor school en huis, met pl., 2 dln. geb., 5e dr. à 1,50
M. R. Dijkman, Mondel. Examens, Nederl. taal en lezen L.O. 50 stenograf. verslagen v. in 1910 gehouden exam., opgem. en voorz. van een paed. inl. v. kweek- en norm.sch. 1,25
W. van Doorn, A mids.-night's dream by W. Shakespeare, Annot. edit. for schools 0,60
K. Doornbosch en G. Duiven, Taal en Teeken, cursus in het zuiv. schr. onzer taal voor de lag. sch. (voorlooper) . . 0,25
K. Doornbosch en G. Duiven, Taal en Teeken 1—4e stukje . . . 2e druk à 0,30
B. J. Douwes, Prettig zingen, I, 5e druk 0,25
Prettig zingen, II, III, 4e dr. à *f* 0,30, IV 2e dr. 0,40
B. J. Douwes, Pettig zingen, I.
Do — Toonschaal C . . . . 4e druk 0,25
B. J. Douwes, Prettig zingen. *Parallelserie.* Liederen van verschillende Componisten. I *f* 0,25; II en III . . . . à 0,30
B. J. Douwes, Handl. bij Prettig zingen 2e dr. 0,60
B. J. Douwes, Koorzang. Eenvoudige theorie voor volwassenen, aansluitend bij den leergang Prettig Zingen 0,25
B. J. Douwes, Liedjes v. d. kleintjes 2e dr. 0,30
B. J. Douwes, Tweestemmige liedjes voor de lagere school . . . . . . 2e druk 0,25
B. J. Douwes, Bewustzijnsverschijnselen en paedagogiek, gebonden. 2,25
J. Douwes en Mr. H. O. Feith, Kerk. Wetb. herz. d. J. Knottenbelt, geb. . 7e druk 2,90
J. M. Droogendijk en J. S. Verburg, Langs Rotte, Maas en Schie. Schetsen uit de geschiedenis van Rotterdam, met kaartjes en illustraties, 2 deeltjes . . . à 0,50
C. F. v. Duyl, Grammaire française abrégée 1,75
J. L. Ph. Duijser, Hoofdz. Alg. Gesch., geb. 1,00
J. L. Ph. Duijser, Overz. Alg. Gesch. 3e dr. 1,00
J. L. Ph. Duijser, Beknopt leerboek Algem. Geschiedenis I—II. bew. d. G. Bolkestein, ingenaaid à *f* 0,90, gebonden, 5e druk à 1,10
J. L. Ph. Duijser, De hoofdz. van de Gesch. van ons Vaderland, gebonden 0,90
J. L. Ph. Duijser, Overzicht Geschiedenis des Vaderlands . . . . . . 2e druk 0,90
J. L. Ph. Duijser, Beknopt Leerb. Vaderl. Geschiedenis I—II, bew. d. G. Bolkestein, ingenaaid à *f* 0,90, gebonden, 5e druk à 1,10
J. L. Ph. Duijser, Steloefeningen voor de lagere school I—II . . . . 4e druk à 0,25
J. L. Ph. Duijser, Steloefeningen III, 4e dr. 0,30
J. L. Ph. Duijser, 100 gem. stijloefeningen, bew. door G. Bolkestein . . 12e druk 0,40
J. L. Ph. Duijser, Ned. stijloefeningen, bewerkt door G. Bolkestein.
I, 15e druk *f* 0,50, II, 9e druk 0,75
J. L. Ph. Duijser, Theor.-pract. handl. Ned. taal, I, 9e druk, II, 7e druk, III, bew. door G. Bolkestein . . . . 6e druk à 0,50
J. L. Ph. Duijser, Practisch Taalboek, bew. door G. Bolkestein . . . . . 6e druk 0,60
J. L. Ph. Duijser, Hoofdzaken d. Ned. Sprk., bew. door G. Bolkestein, geb. 2e druk 0,75
J. L. Ph. Duijser, Gram.-cursus b.h. onderw. in de Nederlandsche Taal, geb. 4e druk 1,00
J. L. Ph. Duijser, Oef. b. d. gram.-curs. 4e dr. 0,60
J. L. Ph. Duijser, Ned. Spraakk. geb. 2e dr. 1,50
J. L. Ph. Duijser, Nederl. taaloefen. 4e dr. 0,45
J. L. Ph. Duijser. Hoofdz. v. d. Ned. Stijl, geb. 0,90

J. L. Ph. Duijser, Bekn. Overz. v. d. Gesch. der Nederl. Letterk. In linnen 3e druk *f* 1,00

J. L. Ph. Duijser, Overz. van de Geschied. der Ned. Letterkunde, geb. . 7e druk 1,75

J. L. Ph. Duijser, De stud. v. h. Ned. 2e dr. 1,90

J. L. Ph. Duijser en G. A. C. van Goor, Letterk. leesboek I, II. Uit werken van de voorn. schrijvers der 17e, 18e en 19e eeuw, ingen. à *f* 1,25, geb. 6e dr. à 1,50

J. L. Ph. Duijser en G. A. C. van Goor, Kleine Bloemlezing 0,75

J. L. Ph. Duijser en H. W. Groeneveld, Ned. Lectuur, Proza en Poëzie, I . 5e druk 0,60

Ned. Lect. Proza en Poëzie, II 5e druk 0,75

G. Elgersma, Lezen en verwerken. Opst. over letterk. werken. Een studie- en repetitieboek voor cand.-hoofdond. geb. 1,90

G. Elgersma en J. Oosterkamp, Natuurk. v. school en huis. Eenv. natuurk. proeven, geïll. Compl. in 2 deeltjes, in linn. 2e dr. à 0,40

G. Elgersma en J. Oosterkamp, Toelichting bij Natuurk. v. sch. en huis, in linnen 0,50

G. Elgersma en J. Oosterkamp, Van Heinde en Verre, Natuurkennis voor de lag. school (planten, dieren en bedrijven in aansluiting bij de Aardrijkskunde).
1°. Handleiding I. A. Algem. gedeelte.
B. Het vierde leerjaar, geïllustreerd 0,90
Hierbij sluiten aan:
Van Heinde en Verre, leesb. over planten, dieren en bedrijven. I A (Planten en Dieren), I B (Bedrijven), geïll. à 0,40
2°. Handleiding II. A. Algem. gedeelte.
B. Het vijfde leerjaar, geïllustreerd 0,90
Hierbij sluiten aan:
Van Heinde en Verre, leesb. over planten, dieren en bedrijven. II A (Planten en Dieren), II B (Bedrijven), geïll à 0,40
3°. Handleiding III. A. Algem. gedeelte.
B. Het zesde leerjaar, geïllustr. . . 0,90
Hierbij sluiten aan:
Van Heinde en Verre, leesb. over planten, dieren en bedrijven. III A (Planten en Dieren), III B (Bedrijven), geïllustreerd . . . . à 0,40

J. W. Engelkes, Beginselen van het Rekenen. Een serie rekenboekjes voor de lagere school. Compleet in 8 deeltjes I—IV, V A—B en VI A—B . . . . à 0,25

Dr. A. H. G. P. v. d. Es, Grieksch-Nederl. Woordenboek. geb. . . . . 6e druk 7,50

☞ *Prijs der 3 Woordenboeken OUDE TALEN (Van Wageningen, Van den Es, Mehler) p. stel besteld f 15,50.*

Jhr. Mr. J. A. Feith, Uit Gron.'s Verl., geb. 1,25

Jhr. Mr. J. A. Feith, De Ommel. Borgen en hare Bewoners in de 17e en 18e eeuw 2,25

Grafschriften in stad en lande, verzameld en uitgegeven door Jhr. Mr. J. A. Feith, Prof. Dr. C. H. van Rhijn, Jb. Vinhuizen en Dr. G. A. Wumkes, gebonden . . . 5,50

Dr. F. F. C. Fischer. Vocabularium op Caesaris bellum Gallicum, herzien door Dr. J. de Jong Tzn., ing. *f* 0,75, gecart. 5e dr. 0,90

Dr. F. F. C. Fischer, Vocab. op Xenoph. Anabasis. m. kaartje, herzien door Dr. J. de Jong Tzn., gecartonneerd . 4e druk 1,40

Dr. F. F. C. Fischer, Oefeningen voor het onderwijs in het Grieksch, I . . 1,50

Oef. v. het onderw. in het Grieksch. II 1,60

Dr. J. M. Geerts, De Plant, ten gebr. v. Land- en Tuinb.wintercurs. en Landb.-winterscholen, geïl., met register, in linn. 1,40

Dr. J. M. Geerts, Begins. d. Plantkunde, ten gebr. van H. B. S. met 3 j. c., kweek- en norm.sch., geïll., met reg., in linn. 5e dr. 1,60

Dr. J. M. Geerts, Leerb. der Plantkunde.
I. Met 219 fig. en register, in linn. 5e dr. *f* 1,60
II. Met 226 fig. en register, in linnen 2e dr. 1,60

Dr. H. van Gelder, Leerboek der Oude Gesch. v. hoog. kl. Gymnasia, geb. 3e dr. 2,25

Dr. H. van Gelder, Algem. Geschiedenis I—III, (compleet in 6 à 7 deelen) . à 6,25

W. van Gelder, Uit Indië de aarde rond, I—II . . . . 8e druk à 0,50

W. van Gelder, Geschiedenis van Ned. Oost-Indië . . . . 8e druk 0,60

W. van Gelder, Schoolatlas van Ned. Oost-Indië, ing. *f* 1,90, geb. . . . 13e druk 2,90

De Ned. taal in de lagere school.
I. v. Gelderen, I 8e dr. 0,25
I. v. Gelderen, II 8e dr. 0,25
I. v. Gelderen, III 10e dr. 0,30
I. v. Gelderen, IV 7e dr. 0,30

I. van Gelderen, Ons Nederlandsch. Grammatica-cursus v. H.B.S., Gymnasia, Normaalscholen enz. I, II, III 9e druk à 0,50

I. van Gelderen, De Oefenklasse. Stijl- en taalopgaven . . . . 11e druk 0,90

I. van Gelderen, Theorie en Practijk. Kleine Spraakkunst . . . . 6e druk 0,60

I. van Gelderen, De Candidaat-Hoofdonderwijzer . . . . 6e druk 0,75

I. van Gelderen, Een Vijftigtal 4e druk 1,00

Van Gelderen's Duitsch Handwoordenboek, gebonden 3,30

I. van Gelderen, Duitsch Woordenboek I: Duitsch-Ned. — II: Ned.-Duitsch. Geb. in 1 deel in half leder *f* 5,80, in 2 dln. in heel linnen . . . . . . 3e druk 5,80

☞ *Prijs der 4 Woordenboeken NIEUWE TALEN p. stel besteld f 17,50.*

Dr. J. Gerzon, Hundert Übungsaufgaben, in linnen . . . . 2e druk 0,70

Dr. J. Gerzon, Leitfaden der deutschen Grammatic, in linnen, met wit papier doorschoten 0,45

Dr. J. Gerzon, Hilfsbüchlein für den ersten Unterricht im Deutschen, gecart. . . . 0,40

P. H. van Gestel en G. C. F. van der Laan, Schrijven en schrijfonderwijs. Algemeen geschiedk. en meth. overz., m. toel. bij: *„Het Schoonschrift"*, *„Het Taktschrift"*, *„Het Rondschrift"* en *„Het Netschrift"*, ingenaaid *f* 2,75, gebonden . . 2e druk 3,25

P. H. van Gestel en G. C. F. van der Laan, Het Schoonschrift. Method. gerangsch. schrijfoef. v. Kweek- en Norm.sch., inr. v. voortgez. onderw. en zelfonderr., compl. in 5 nummers met Oefencahier 5e druk à 0,30

P. H. van Gestel en G. C. F. van der Laan, Het rondschrift. Method. gerangschikte schrijfoefeningen voor inrichtingen van Middelb. en L. Ond. Compl. in 3 cah. 4e dr. à 0,35

P. H. van Gestel en G. C. F. van der Laan, Het taktschrift. Schrijfleergang voor de Lagere school. Compleet in 6 nummers . . . . 3e druk à 0,10

P. H. van Gestel en G. C. F. van der Laan, Leerg. voor loop. schrift volgens de taktmethode. Compl. in 3 voorbeeldenboekjes.
A. De kleine letters 0,20
B. De hoofdletters 0,20
C. Toepassingen 0,20
Bijbehoorende oefenschriften AB en C à 0,06

Kleine letterkaart voor den onderwijzer, bevatt. alle lettervorm. v. Het Taktschrift 0,10

P. H. van Gestel en G. C. F. van der Laan, Het Netschrift. Pract. oef. in loopend schrift voor inricht. van M. U. L. en Middelb. Ond. Compl. in 2 cahiers, 2e dr. à 0,30

Charles Gide, Bekn. Leerb. de Staath.k., voor Nedl. bew. door C. R. C. Herckenrath, gebonden . . . . 4e druk 3,90

Dr. E. Giltay, Plantenlev, I—II, in linn., 2e dr. à f 0,90
A. Goll, Misdadigerstypen bij Shakespeare, met een voorw. van Mr. J. Simon v. d. Aa 3,50
F. S. Gomm, Elementary word-and phrase-book. Rev. by A. Picnot a. Iz. Gorter, 9e dr. 0,60
F. S. Gomm's Reader, Prose a. Poetry, 7e dr. 1,25
J. Gras en A. de Visser, Bekn. handboek der Bijb. Archeologie, geïll., gebonden 0,90
J. C. G. Grasé, I. Oef. in de Eng. taal 10e dr. 0,60
J. C. G. Grasé, II. Oef. in de Eng. taal 18e dr. 1,75
J. C. G. Grasé, III. Idiom and Grammar for Higher Forms, on an Inductive Plan, gebonden . . . . . . 2e druk 1,90
J. C. G. Grasé, English Grammar of the first Year, gecartonneerd . . 2e druk 0,60
D. de Groot, L. Leopold en R. R. Rijkens, Nederlandsche Letterkunde, 2 deelen, ingenaaid f 3,90, gebonden . 10e druk 4,50
F. de Groot, Beg. Handelsrekenen 5e druk 0,75
F. de Groot, Leerb. v. h. Handelsrek., I 5e dr. 1,25
F. de Groot, Leerb. voor het Handelsr., II 1,75
F. de Groot, Vraagst. over Handelsrek., met Inleiding en Antwoorden, I, f 0,75. II 1,25
F. de Groot, Bekn. Leerboek Dubbel-Boekhouden . . . 3e, vermeerderde druk 1,00
C. Groustra, Terwey's Korte Spraakkunst in Vragen en Opgaven 0,35
C. Groustra, Terwey's Beginselen der Spraakkunst in Vragen en Opgaven . . 0,40
C. Groustra, Terwey's Nederl. Spraakk. in Vragen en Opgaven . . . 3e druk 0,35
Dr. D. van Gulik, Warmte en hiermede samenhangende verschijnselen, geb. . . 0,90
Dr. J. H. Gunning Wz., Staatsexamens cum effectu civili en de waarachtige vrijmaking van het hooger onderwijs 1,25
J. H. A. Günther, Leerboek der Eng. taal met kaartje van Engeland . 11e druk 1,40
J. H. A. Günther, A Handbook of the Engl. Lang. for the Use of Schools 5e dr. geb. 2.25
J. H. A. Günther, A Manual of Engl. Pronunciation and Grammar, geb. 2e druk 2,75
J. H. A. Günther, English Synonyms, gebonden . . . . 2e druk 2,90
Dr. H. G. Hamaker, Over willen en handelen. Een boek voor opvoeders en voor geneeskundigen. Theoret. wilsleer, geb. 1,90
Dr. H. G. Hamaker, Geneeskundige voorlichting, geïllustreerd . . . . . *ter perse*
W. Hardenberg, Illustratief teekenen op het zwarte bord. I. Handb. ten dienste v. het onderw. op de lag. sch. en bewaarscholen, gecartonneerd . . . 4e druk 1,25
II *Natuurlijke Historie*, onder leiding v. J. W. Boerman en K. M. Knip, gec. 2e dr. 1,25
III, *Geschiedenis*, onder leiding van J. W. de Jongh, gecartonneerd 1,25
Dr. A. D. van der Harst, Leerboek der Planimetrie . . . . 3e druk 1,25
Dr. A. D. van der Harst, Inl. der Stereom. 0,50
W. H. Hasselbach, Ned. Spraakkunst, I 1,75
W. H. Hasselbach, Ned. Spraakkunst, II 1,50
J. Heeringa Gzn., Nederl. stijl, I—II, 4e dr. à f 0,75, III 1,25
A. W. Heidema, Paardenfokkerij, I, geb. 2e dr. 0,90
J. Heidema, Grondbewerking en grondbew. werktuigen. Met fig., 2e druk geb. 0,90
J. Heidema, Bestrijding van Onkruiden, ingenaaid f 0,30, gebonden 0,35
Dr. Jan Pieter Heije, Vier Sprookjes, v. Holl. jongens en meisjes in poëzie 2e druk 0,30
Prof. Dr. G. Heymans, De oorlog en de vredesbeweging. 2e goedkoope uitgave 0,25
P. H. Heijnen, Leerb. der natuurkunde:
I. Mechan. ged. en Warmte.
Eerste curs. ingen. f 1,70, geb. 3e druk 2,00
Tweede curs. Ingen. f 1,90, geb. 3e dr. 2.25
II. Geluid. Magnetisme en Electriciteit. Licht. Ingen. f 2,75, geb. . 2e druk f 3,25
P. H. Heijnen, Bekn. leerb. d. Natuurk. 3e dr. 2,90
P. H. Heijnen, Natuurk. Vraagst. 3e druk 0,90
P. H. Heijnen, Verbrandingsverschijnselen, ingen. f 1,25. geb. . . . . . 3e druk 1,50
P. H. Heijnen, De Methodiek v. h. Rekenen in de lagere school 0,90
Dr. W. L. v. Helten, Vondels taal . . . 3,75
Dr. W. L. van Helten, Middelnederlandsche versbouw 1,90
Dr. W. L. van Helten, Middelnederlandsche spraakkunst 7,50
C. R. C. Herckenrath, De economische voorwaarden van het maatsch. leven. I. De behoeften en hun bevrediging, geb. 2,90
C. R. C. Herckenrath, Le Français Facilité. Leerb. voor eenigszins gev. leerl. en voor zelfstudie (Nederl. tekst) . . 1,50
C. R. C. Herckenrath, Fransch Woordenb.. I: Fransch-Ned. — II: Ned.-Fransch. Geb. in 1 deel in half leder f 4,50; in 2 dln. in heel linnen . . . . 2e druk 4,50
☛ *Prijs der 4 Woordenboeken NIEUWE TALEN per stel besteld . . . . f 17,50.*
Mr. B. Hes, Het arbeidscontract (Volledige uitgave) gebonden . . . 3e druk 1,90
Mr. B. Hes, Herziening der Civiele kinderwetten 0,75
Mr. B. Hes, Het onderzoek naar het Vaderschap, zooals dit is geregeld bij de Wet van 16 November 1909, gebonden 1,75
Th. J. A. Hilgers. Indië in woord en beeld. Aardrijksk. van Ned.-Indië v. lag. scholen 0,90
Historische Avonden. Bundel, uitgegeven door het Historisch Genootschap te Gron., ter gelegenheid van zijn tienjarig bestaan
Eerste bundel, ingen. f 3,50, gebonden 3.90
Tweede bundel, ingen. f 4,50, gebonden 4,90
J. Hobma en H. Wagenvoort, Sprokkelingen, leesb. v. d. Christel. school, in linn., 3e dr. 0,60
Dr. Ph. J. Hoedemaker, Bijbelsche Gesch.
I. Het Oude Testament . . 2e druk 0,25
II. Het Nieuwe Testament 0,25
P. van Hoek, Beknopt leerboek der Scheikunde, I, II, geb. . . . . 5e druk à 0,90
Beknopt leerboek der Scheikunde, II A, ten dienste van land- en tuinbouwwinterscholen, in linnen 0,90
Hierbij sluit aan:
Dr. H. J. Slijper, Praktische oefeningen in de Scheikunde, in linnen 0,40
D. Hoekzema, Gleanings from Engl. Prose, revised by Iz. Gorter and A. Picnot, gebonden . . . . 11e druk 2,00
D. Hoekzema, Gleanings from English Poetry, revised by Iz. Gorter and A. Picnot, ingenaaid f 1,75, gebonden . . 6e druk 2,00
Dr. A. v. d. Hoeven, G. J. Uit den Bogaard en J. J. Deetman, Van Nabij en Ver. Leesboek voor Chr. M. U. L. O. scholen, Gymn., H. B. S., Kweek- en Normaalscholen. Compl. in 3 dln. I en II à f 1,30, geb. à f 1,65, III met portretten f 1,50, geb, 1,90
K. Hofkamp, Vertellingen van den Torenwachter. bez. d. Kl. de Vries Sz. 14e druk 0,30
K. Hofkamp, Klokjes, nieuwe vertellingen van den Torenwachter . . . 9e druk 0,30
A. A. Hofman en B. Rootnat, Ons Land en Volk, I, II, geïllustreerd . . . . à 0,30
Ons Land en Volk, Leiddr. bij het ond. in de Vaderlandsche geschiedenis . . 1,00
Dr. A. F. Holleman, Leerb. der anorganische chemie, gebonden . . 5e druk 8,00
Dr. A. F. Holleman, Leerb. der organische chemie, gebonden . . . . . 6e druk 8,00

Dr. A. F. Holleman, Practische oefeningen in de organische chemie, geb. . . . . f 1,90
T B. G. von Holsten, Beknopte Geschiedenis der Nederl. letterkunde, 2e druk 0,60
C. Honigh, Hoogd. Leesboek. Herzien en omgewerkt door G. W. Spitzen.
I,14e druk f 0,75. II, 8e druk f 1,00. III, 4e dr. 1,25
C. Honigh en G. J. Vos Az., Van Eigen Bodem, opnieuw bewerkt door G. J. Vos Az. en T. van Buul.
Van Eigen Bodem **A**, Leesb. v. d. Lag. sch., geïll. d. H. Meyer en D. Harting.

1e deeltje 24e dr. f 0,30	4e deeltje 22e dr.	0,30
2e deeltje 23e dr. 0,30	5e deeltje 20e dr.	0,30
3e deeltje 23e dr. 0,30	6e deeltje 18e dr.	0,30

Van Eigen Bodem, **B**, Leesb. v. d. Lag. sch. geïll. door C. Jetses.

1e deeltje 11e dr. f 0,30	4e deeltje 10e dr.	0,30
2e deeltje 11e dr. 0,30	5e deeltje 9e dr.	0,30
3e deeltje 10e dr. 0,30	6e deeltje 8e dr.	0,30

Beide parallelreeksen dienen als voorbereiding tot
Van Eigen Bodem **C**, Leesboek voor Lag. en Middelb. scholen, geïll. d. G. van Hove.

1e deeltje 23e dr. f 0,40	4e deeltje 15e dr.	0,40
2e deeltje 20e dr. 0,40	5e deeltje 12e dr.	0,40
3e deeltje 17e dr. 0,40	6e deeltje 9e dr.	0,40

Slotbundel, geb., 5e geh. herz. druk 1,25
J. L. Hooftman en K. G. Houwen, Nederl. Indië, I . . . . 6e druk 0,45
J. L. Hooftman en K. G. Houwen, Nederl. Indië, II*a*, II*b* . . . . . . 6e druk à 0,45
J. L. Hooftman en K. G. Houwen, Bekn. leerboekje aansl. op de leesboekjes over N. I. 0,15
I. M. J. Hoog, 150 Synonymes 1,25
Hoogeveen's Leesmethode.
Klassikale Leesplank, inclusief de daarbij behoorende letters 7,50
Leesplankje, met inbegr. van 2 letterdoosjes gevuld met lettertjes . . . 0,75
Bij 20 Ex. à f 0,70. Bij 30 Ex. of meer à 0,65
Vertelselplaat (grootte 82 bij 110 cM.), gedr. in 9 kleur., geplakt op zwaar cart. met ronde hoeken 3,90
Handleiding, voor het aanvankelijk leesonderwijs, 6e verb. en verm. dr., geb. 1,90
Leesboekjes, compl. in 6 stukjes, Nieuwe uitgave bew. d. M. B. Hoogeveen, Jan Ligthart en H. Scheepstra, elk stukje geïll. door C. Jetses met zw. pl. en één gekl. 21e dr. à 0,25
M. B. Hoogeveen, Jan Ligthart en H. Scheepstra, Leesboekjes, compl. in 6 deeltjes, geïll. door C. Jetses, v. d. Chr. School bewerkt door A. J. Drewes. 3e druk à 0,25
en desverkiez. als aanvulling nog:
Standerd voor de klassikale Leesplank 7,50
Dicteerdoosje, gevuld met letters . . 0,75
M. B. Hoogeveen en W. K. D. Lustig, Ons Taalonderwijs. Leercursus v. scholen met uitgebreid leerplan. Compl. in 4 stukjes, geïllustreerd door W. K. de Bruin, I . . 0,40
II, III en IV . . . . à 0,45
Slotstukje, Oefen. ter herhal., 7e leerj. *ter perse*
Spraakkunstig overzicht. 0,15
Jaarb. d. Rijks Univ. te Gron. 1878/1915 à 1,90
Herm. J. Jacobs, Suriname. Aardrijkskundig leesboek 0,45
Dr. F. M. Jaeger. Eine Anleitung zur Ausführing exakter Physiko-Chemischer Messungen bei höheren Temperaturen, geb. 3,25
Dr. N. Japikse, Leerboek der Nederl. Geschiedenis, ten gebruike van Gymnasia en H. B. Scholen, gebonden . 2e druk 2,50
Dr. J. de Jong Tzn., Kort Overz. der Grieksche en Romeinsche Geschiedenis, geb. 0,75
R. R. de Jong Mondel. Ex., Eng. L. O. 1,25

E. D. J. de Jongh Jr., Practisch rekenboek, ten dienste van Ambachts-, Burgeravond- en Herhalingsscholen, 3e druk . f 0,50
J. W. de Jongh, Schets van de geschiedenis der wetgeving op het lager onderwijs in Nederland, vooral ten dienste voor studeerenden voor de hoofdakte 1,25
J. W. de Jongh, Geschiedk. leesboek voor de lagere school. Drie deeltjes, geïll. à 0,35
J. W. de Jongh en A. G. van Poelje, Volledige leergang voor het geschiedenisonderwijs op de lagere school:
Uit vroeger eeuwen, I. Lees- en rep.-boekje v. d. oudste tijden tot 1492, geïll. 0,40
Vragenb., beh. bij Uit vroeg. eeuwen, I 0,10
Uit vroeger eeuwen, II. Lees- en rep.-boekje van 1492 tot 1650, geïllustreerd 0,40
Vragenb., beh. bij Uit vroeg. eeuwen, II 0,10
Uit vroeger eeuwen, III. Lees- en rep.-boekje van 1650 tot heden, geïllustr. 0,40
Vragenb., beh. bij Uit vroeg. eeuwen, III 0,10
Geschiedenisatlasje voor de lagere sch. in 16 kaarten met verklarenden tekst 0,35
Nieuw jaartallenboekje v. d. lag. sch. 0,20
J. W. de Jongh en H. Wagenvoort, Schoolplaten voor de Vaderlandsche Geschiedenis (grootte 84 bij 110 cM.).
Prijs per plaat met geïllustr. toelichting 1,90
Geplakt op zwaar cart., met ronde hoeken 2,30
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk . 0,25

1. De Romeinen in ons land. (Een nederzetting bij een vesting).
2. Ludger predikt in de Groninger Gouwen, 785.
3. Aan het Hof van Karel den Grooten.
4. Ter Kruisvaart.
5. In een middeleeuwsch Klooster.
6. Floris V door de Edelen omgebracht.
7. Belegering van een Kasteel. (Het Huis te Voorst, 1362).
8. Luther o. d. Rijksdag te Worms, 1521.
9. Een Hagepreek buiten Utrecht, 1566.
10. De Prins trekt over de Maas, 1568.
11. De troepen van Bossu dringen Rotterdam binnen, 9 April 1572.
12. Op de reede van Bantam, 1598.
13. Een vergadering van de Nationale Synode te Dordrecht, 1619.
14. 's-Hertogenbosch door Frederik Hendrik belegerd, 1629.
15. Ter Walvischvaart.
16. Op den Dam, omstreeks 1665.
17. Krijgsraad vóór den Vierdaagschen zeeslag, 1666.
18. Tocht naar Chattam, 1667.
19. Het Haagsche Voorhout in de 17e eeuw.
20. Aan de Hollandsche Waterlinie, 1672.
21. De aanhouding aan de Goejanverwellesluis, 1787.
22. Hollandsche Infanterie bij de bruggen over de Berezina, 1812.
23. De Prins van Oranje bij Quatre-Bras 16 Juni 1815.
24. De verovering van Tjakranegara op Lombok, 1894.

Dr. C. L. Jungius, Beknopt Handboekje der classieke Mythologie, geïll. 3e druk 0,60
Dr. G. Kalff, Geschiedenis der Nederl. Letterkunde, deel I—VII, gebonden . à 6,50
(Compleet in 7 deelen).
J. Kats, Serat Among Siswa Anerangaben Pamardinipoen Goeroe dateng Moeridipoen. Handl. voor opvoeding en onderwijs op Javaansche scholen, ingen. f 1,50, geb. 1,80
U. D. Keiser, Wandk. v. Ned. in 6 bladen: Uitgaaf zonder namen f 4,00; opgeplakt ongevernist f 13,00, gevernist 14,00

Uitgaaf met namen *f* 5,00; opgeplakt ongevernist *f* 14,00, gevernist . . . *f* 15,00
U.D.Keiser,Schoolatlas v.Nederl.in14 kaart. 0.40
U. D. Keiser en G. J. A. Mulder, Leerboek der aardrijkskunde.
I. (Algemeene aardrijkskunde met de werelddeelen), gebonden. 1,25
II. (Nederland en de omliggende landen), gebonden. 1,40
III. (Europa en Nederlandsch Oost- en West-Indië). 1,60
IV. (De Werelddeelen, voorn. t. dienste v. hen, die voor de hoofdakte studeeren) *ter perse*
Dr. O. Kellner's beginselen van de leer der Veevoeding, voor Nederland bewerkt door J. Kok, gebonden 1,90
F. J. Kersten, Met ons vieren. Het eerste onderwijs in lezen en zuiver schrijven, compl. in 6 dlts, geïll. door C. Jetses, 3e dr. à 0,25
F. J. Kersten, Handl. bij „Met ons vieren", geïllustreerd door C. Jetses . , . . . 1,25
Jos.KleijntjensS.J. en Dr.H.H.Knippenberg, Van goden en helden, geïllustreerd . . 1,60
P. J. Kloppers en R. Huizinga, Van Vorsten en Volken. Geïll. leesb. v. de Chr. Sch. 0,45
J. J. Knap Czn., De Man van smarten. Stichtel. overdenk. v. d. huisk., geb., 2e dr. 2,50
J. J. Knap Czn., In de velden van Efratha. Stichtelijke overdenkingen v. d. huisk., voorrede van Dr. C. H. van Rhijn, geb. 2e dr. 1,90
J. J. Knap Czn., De Heidelbergsche Catechismus toepasselijk verklaard voor de gemeente des Heeren, geb. in h. leer, 2e dr. 5,90
J. Knottenbelt, Bijb. Onderwijs 5e druk 0,10
M. J. Koenen, Eerste Aansch. taalonderw., voorlooper v. h. Nieuwe Taalboek 7e druk 0,25
M. J. Koenen, Het Nieuwe Taalboek Taal-, Stijl- en Dicteeroef. v. de volkssch.,
herzien door H. N. Ouwerling en G. van Dorsten,
1e stukje 21e druk 0,20
2e stukje 20e druk 0,20
3e stukje 17e druk 0,25
4e st., 1e ged. 16e dr. 0,25
4e st., 2e ged. 11e dr. 0,25
M. J. Koenen, Het Nieuwe Taalb., voor voortgezet lager onderwijs en de 1e kl. van normaallessen, 5e stukje 11e druk 0,50
6e stukje . . . . 7e druk 0,50
M. J. Koenen, Denken en Schrijven. Steloefeningen in 5 leerkringen: I—III à *f* 0,20, IV—V . . . . . 6e druk à 0,25
Beknopte handleiding ten gebruike bij de Steloefeningen in vijf leerkringen . 0,50
M. J. Koenen, Korte lessen over Nederl. Spraakkunst met oef. en vragen 7e druk 0,60
M. J. Koenen, Nederl. dictees 5e druk 0,75
M. J. Koenen, Uit onzen Taalschat:
I. Kennen en Kunnen, als Voorloop., 2e dr. 0,35
II. Het Admissie-Examen, een reeks taal- en steloefeningen . 6e druk 0,50
III. Het 1e Stelboek, 225 meth. gerangsch. Stel- en spreekoefeningen 5e druk 0,90
IV. Het 2e Stelboek, 320 meth. gerangsch. Stel- en spreekoefeningen 3e druk 0,90
M. J. Koenen, Ned. Sprkk. in 50 less. 4e dr. 1,90
M. J. Koenen, Grondbeg. d. Ned. Spraakk. 1,00
M. J. Koenen, Grammatica en Taal. . . 0,90
M. J. Koenen, Grepen uit de Ned. Spr. 0,25
M. J. Koenen, Ons Leesboek 0,60
M. J. Koenen, Uit onze Letteren, Nieuwe Bloemlez., voor de laagste kl. Gymn., H. B. S., Kweek- en Normaalsch., geb. 2e dr. 1,40
M.J. Koenen en Dr. J.F.P. van Anrooy, Klass. Handwoordenb. bev. de verkl. v. eigenn. uit het gebied der Grieksche en Romeinsche myth., aardrijksk. en gesch., alsmede die v. namen uit d. Noordsche mythol., gec. 3e dr. 0,75
M. J. Koenen, Het Paraphraseeren 2e dr. 1,00

M. J. Koenen, Geïllustreerd Woordenb. der Nederlandsche taal . . . 8e druk *f* 0,35
M. J. Koenen, Verklarend Zakwoordenb. der Nederlandsche taal . . 72e druk 0,35
M. J. Koenen, Verklarend Handwoordenb. der Nederl. taal 10e herz. druk, geb. 2,75
NIEUWE TALEN p. stel besteld f 17,50.
☛ *Prijs der 4 Woordenboeken*
D. W. van Koeverden, Atlas in kaarten en platen, ten gebr. bij het onderr. in de Bijb. Gesch. aan Kath. inr. van Onderwijs . 0,45
J. Kok, Handleiding bij het onderwijs aan Land- en Tuinbouwwinterkursussen:
I. Plantkunde, in linnen . 6e druk 0,50
II. Scheikunde, in linnen. . 6e druk 0,50
III. Bemestingsleer, in linnen 7e druk 0,50
IV. Kennis van den grond, in linn. 4e dr. 0,50
V. Dierkunde, in linnen . . 4e druk 0,50
VI. Veevoeding, in linnen . 3e druk 0,50
VII. Algemeene Plantenteelt, in linnen 0,50
VIII. Bijzondere Plantenteelt, in linnen . 0,50
IX. Vijanden van Landb.gewassen in linn. 0,50
X. Bedrijfscontrôle, in linnen 0,50
Hulpboeken:
1. Inventarisboek 0,90
2. Eenvoudig Kasboek 0,75
of: 3. Uitgebreid Kasboek:
a. voor Ontvangsten 0,75
b. voor Uitgaven 1,00
4. Veeboek 0,90
5. Bouwboek 1,25
Dr. R. A. Kollewijn, Opstellen over spelling en verbuiging, gebonden, 3e druk. 1,75
I. Kooistra, Zedelijke opvoeding, 8e, vermeerderde druk, ingenaaid *f* 2,00, geb. 2,50
W. Koops Azn. en J. Oosterkamp, Eenv. Aardrijkskunde voor de Volksschool. Compleet in drie deeltjes,
I. Nederl. volg. aardr.k. eenheden 2e dr. 0,30
II. Nederl. volg. de provinciën. 4e druk 0,30
III. Europa, de Wereldd. en N.-I. 2e dr. 0,35
Vragenb. bij elk leerb., I, II à *f* 0,10; III 3e dr. 0,15
W. Koops Azn. en J. Oosterkamp, Toelichting voor den Onderwijzer . . , . 0,50
Prof. Dr. B. J. Kouwer. Kraamverpleging, met 12 gekl. en 177 zw. pl., geb., 2e druk 4,50
Mr. H. Krabbe, Administr. Rechtspraak 1,90
Mr. H. Krabbe, Die Lehre d. Rechtssouv. Beitrag zur Staatslehre, gebonden . . 4,50
Mr. H. Krabbe, „Ongezonde lectuur" , . 0,60
Mr. J. P. H. Kroon, De Armenwet met Toelichting, geb. 1,90
M. H. van 't Kruijs, Feëenmacht. Operette in 3 bedrijven. Tekst van IJ. Hoogslag.
Partituur met begeleiding 2,90
Partit. zond. begeleid. *f* 0,40, 50 ex. en meer à 0,30
Tekstboekjes à *f* 0,10. 100 ex. en meer à 0,05
B. A. Kwast, Leerboek der Handelsaardrijkskunde, I, geïll., ing. *f* 1,60, in linn., 2e dr. 1,90
II, geïllustreerd, ingen. *f* 1,00, in linnen 1,25
B. A. Kwast, Leerboek der Aardrijkskunde voor H. B. Scholen, met 3-jarigen cursus, Gymnasia en M.U.L.O.-scholen . .. *ter perse*
G. C. F. van der Laan, Schrijfcursus (schuinschrift), 10 Nos. . . 3e druk à 0,10
G. C. F. v. d. Laan, Ons Toonstelsel. Eenv. theor. der muz. ing. *f* 1,00, geb. 5e dr. 1,25

ONS ZANGBOEKJE
G. C. F. v.d. Laan, 1e st. **C, D, E** 5e dr. 0,20
G. C. F. v.d. Laan, 2e st. **C, D, E** 4e dr. 0,20
G. C. F. v.d. Laan, 3e st. **C, D, E** 4e dr. 0,20
G. C. F. v.d. Laan, 4e st. **C, D, E** 3e dr. 0.20
G. C. F. v.d. Laan, 5e st. **C, D, E** 2e dr. 0,20
G. C. F. v.d. Laan, I **DO, RE, MI** 3e dr. 0,20
G. C. F. v.d. Laan, II **DO, RE, MI** 3e dr. 0,20
G. C. F. v.d. Laan, III **DO, RE, MI** 2e dr. 0,20
G. C. F. v.d. Laan, IV **DO, RE, MI** 2e dr. 0,20
G. C. F. v.d. Laan, V **DO, RE, MI** 2e dr. 0,20

Geïllustreerde Land-en tuinbouw-biblioth. onder red. v. F. B. Löhnis, Prof. J. Ritzema-Bos, P. van Hoek en Leonard A. Springer, per deeltje, gebonden in linnen, à f 0,90
D. de Lange, Leercursus voor de Fransche Taal, I, ... 2e druk 0,75
Leercursus voor de Fransche taal, II, 2e dr. 0,90
Leercursus voor de Fransche taal, III A 1,25
Leercursus voor de Fransche taal, III B 1,00
D. de Lange en H. Douma, Lectures et exercices. Voll. cursus v. het onderwijs in de Fransche taal ten dienste van de lag. school.
1e deeltje A, geïll. f 0,45, 1e deeltje B 0,30
2e deeltje A, geïll. f 0,45, 2e deeltje B 0,30
3e deeltje A, geïll. f 0,50, 3e deeltje B 0,30
C. Lekkerkerker, Eenige cijfers en feiten uit de Oost-Indische Staatshuishouding, in linnen 0,40
J. J. Leliveld, Techn. woorden en uitdrukk. (Nederl, Engelsch, Hoogd.). geb. 2e dr. 1,50
J. J. Leliveld, Eng. Leesboek voor Handelsscholen, gebonden . . . 4e druk 1,50
J. J. Leliveld, Engelsche Handelsterminologie, ingenaaid f 1,50, geb., 2e druk 1,90
J. J. Leliveld, Oefeningen ter vertaling in het Engelsch en Hoogduitsch voor aanst. technici en candidaten voor het scheepsmachinisten-diploma C 0,75
J. J. Leliveld, Technische lees- en spreekoefeningen in de Engelsche taal, gecart. 0,85
J. J. Leliveld, Technical reader for the use of technical colleges and training schools for naval engineers, geïll., gebonden . 1,90
H. M. Leopold, Beginselen Hoogduitsch 2 dln. I 9e druk, II . . . 4e druk à 1,25
Joh. A. Leopold, Hochd. Sprachsch. 12e dr. 1,90
Joh. A. Leopold, Die wichtigsten Regeln der deutschen Grammatik . . 3e druk 0,50
Joh. A. Leopold, Deutsches Lesebuch. I 8e druk, II, 5e druk, ingen. à f 1,90, geb. à 2,25
Joh. A. Leopold, Kleine deutsche Sprachschule . . . . 10e druk 1,25
Joh. A. Leopold, De Lagere School 2e dr. 1,75
Kath. Leopold, Zeggen en zingen in school en huis. Gelegenheidsversjes 0,40
Kath. Leopold, Aanschouwingsl. 4e druk 1,10

Leesboek voor de Volksschool.

L. Leopold, Meiregen . . . 1. A 32e dr. 0,30
L. Leopold, Dauwdroppels 2. A 33e dr. 0,30
L. Leopold, Sneeuwvlokk. 3. A 29e dr. 0,30
L. Leopold, Mosroosjes . . 4. A 35e dr. 0,30
L. Leopold, Wildzang . . . 5. A 22e dr. 0,30
L. Leopold, Klimop . . . . 6. A 17e dr. 0,30
L. Leopold, Stofgoud . . . 7. A 27e dr. 0,30
L. Leopold. Bonte Steenen 8. A 15e dr. 0,30
L. Leopold, Uit onze Gesch. 9. A 7e dr. 0,30
L. Leopold, Meiregen . . . 1. B 16e dr. 0,30
L. Leopold, Dauwdroppels 2. B 15e dr. 0,30
L. Leopold, Sneeuwvlok. 3. B 14e dr. 0,30
L. Leopold. Mosroosjes . . 4. B 13e dr. 0,30
L. Leopold, Wildzang . . . 5. B 11e dr. 0,30
L. Leopold, Klimop . . . . 6. B 10e dr. 0,30
L. Leopold, Stofgoud . . . 7. B 9e dr. 0,30
L. Leopold, Bonte Steenen 8. B 5e dr. 0,30
L. Leopold, Meiregen . . . 1. C 6e dr. 0,30
L. Leopold, Dauwdroppels 2. C 6e dr. 0,30
L. Leopold, Sneeuwvlok. 3. C 5e dr. 0,30
L. Leopold, Mosroosjes . . 4. C 5e dr. 0,30

L. Leopold, Blâren v. allerlei boomen. 6e dr. 0,30
L. Leopold, en W. Pik, Nederlandsche schrijvers en schrijfsters. Middeleeuwen tot heden. Proeven uit hunne werken, met beknopte biographiën en portretten, ingen. f 2,90, geb. 7e zeer uitgebreide druk 3,50
L. Leopold en W. Pik, Nederl. Letterk. Schrijvers en schrijfsters tot 1600, ingenaaid f 1,50, gebonden 1,90

M. Leopold, De tolk, bloeml. t. vert. 5e dr. f 0,90
M. en L. Leopold. Een sleutel. Rij van oorspr. Prozastukken, gebonden 6e druk 1,90
M. en L. Leopold, Kleine Bloemlezing . 1,25
L. bij de Ley, Inleiding tot de Rekenk. 2e dr. 0,60
L. bij de Ley, Beknopt Leerboek der Rekenkunde, ingen. f 1,50, geb. 5e druk. 1,75
L. bij de Ley, Leerboek der Rekenk., I, f 1,50, gebonden . . . . . . 4e druk 1,75
Leerb. d. Rekenk., II, f 1,50, geb. 4e dr. 1,75
L. bij de Ley, Cursus in practisch rekenen voor kweek- en normaalscholen, hoog. burgersch. en instituten. Compl. in 4 deeltjes, per deeltje, in linn. 4e dr. à 0,25
L. bij de Ley, Theorie-vraagstukken over de rekenk. bij het Leerb. en Bekn. Leerb. d. Rekenk., 3 stukjes, in linn., 4e druk à 0,25
L. bij de Ley en G. Postma, Cursus voor het schriftelijk Rekenen in de lag. school.
I A en I B voor 't 2e leerjaar, 2e dr. à 0,15
II A en II B voor 't 3e leerjaar, 2e dr. à 0,15
III A en III B voor 't 4e leerjaar, 2e dr. à 0,15
IV A en IV B voor 't 5e leerjaar, 2e dr. à 0,15
V A en V B voor 't 6e leerjaar, 2e dr. à 0,15
Antwoorden bij de stukjes I—V, A en B 0,20
VI A en VI B voor 't 7e leerjaar, met antwoorden . . . 2e druk à 0,20
VII A en VII B voor 't 7e leerjaar, met antwoorden . . . . . . à 0,20
Handleid. b. d. cursus v. h. schriftel. reken. in de lag. school. 1e stukje (1e en 2e leerj.) 0,50
Handleid. bij d. cursus v. h. schriftel. reken. i. d. lag. school. 2e stukje (3e, 4e en 5e leerj.) 0,65
Jan Ligthart, Jeugdherinneringen, geb. 4e dr. 2,50
Jan Ligthart, Het paraphraseeren. Een toel., in 't bizonder voor examen-cand. 0,60
Jan Ligthart, Letterk. Studiën. De kleine Johannes, I, door Fr. v. Eeden, geb. 3e dr. 1,75
Jan Ligthart, Over Opvoeding, Paedagogische Opstellen, 2 dln. geb. 3e druk à 2,50
Jan Ligthart en Gerard Bunk, Holland herleefd. Cantate bij het eeuwfeest van Neerlands verlossing, 17 November 1913, voor vrouwen of kinderstemmen.
Partituur met piano-begeleiding, geb. 2,25
Partituur zonder piano-begeleiding . . 0,60
Tekstboekje 0,10
Jan Ligthart en R. Noordhoff, Namen leeren en repeteeren. Een repet.-atlasje v. d. lag. school, m. gekl. kaartjes 2e dr. 0,15
Jan Ligthart en H. Scheepstra, Pim en Mien. Voorlooper van „Nog bij Moeder", I, geïllustreerd . . . . . 15e druk 0,30
Pim en Mien, II, geïllustr. . 15e druk 0,30
Pim en Mien, III, geïllustr. . 13e druk 0,30
Pim en Mien, IV, geïllustr. . 13e druk 0,30
Jan Ligthart en H. Scheepstra, Pim en Mien. Voorlooper Van Ot en Sien. Voor de scholen in Nederl. Oost-Indië bewerkt door A. F. Ph. Mann, 2 deeltjes, geïll., 4e dr. à 0,30
Jan Ligthart en H. Scheepstra, Nog bij Moeder, I, geïllustreerd . . 20e druk 0,35
Nog bij Moeder, II, geïllustr. 20e druk 0,35
Nog bij Moeder, III, geïllustr. 18e druk 0,35
Nog bij Moeder, IV, geïllustr. 17e druk 0,35
Jan Ligthart en H. Scheepstra, Ot en Sien. Uitgave van „Nog bij Moeder" voor de scholen in Ned. Oost-Indië bewerkt door A. F. Ph. Mann, I, II, III, IV, geïll. 6e druk à 0,35
Jan Ligthart en H. Scheepstra, Buurkinderen. Een vervolg op „Nog bij Moeder". Buurkinderen, I, II, III, IV, geïll., 7e dr. à 0,35
Jan Ligthart en H. Scheepstra, Dicht bij Huis, I, geïllustreerd . . . 18e druk 0,35
Dicht bij Huis, II, geïllustr. 17e druk 0,35
Dicht bij Huis, III, geïllustr. 16e druk 0,35
Dicht bij Huis, IV, geïllustr. 15e druk 0,35

Jan Ligthart en H. Scheepstra, Dicht bij Huis. Uitgave voor de lagere scholen van Vlaamsch België, bezorgd d. J. van Dijck en A. Swerts, 2 deeltjes . . . à frs. *f* 0,80
Jan Ligthart en H. Scheepstra, Het Boek van Piet van Dam, uitgave voor de Huiskamer van „Dicht bij Huis", geïll. door C. Jetses met zwarte en 8 gekl. platen, geb. 2,90
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! Geïllustreerd.
I, 18e druk, II, 17e druk, III, 15e druk, IV, 14e druk, V, 14e druk, VI, 13e druk, VII, 11e druk, VIII, 9e druk . . . . à 0,40
Jan Ligthart en H. Scheepstra, Blond en Bruin. 2e serie van De Wereld in! 1e stukje, geïllustreerd . . . . 8e druk 0,40
Blond en Bruin, 2e stukje, geïll. 7e druk 0,40
Blond en Bruin, 3e stukje, geïll. 7e druk 0,40
Blond en Bruin, 4e stukje, geïll. 6e druk 0,40
Jan Ligthart en H. Scheepstra, De Wereld in! Uitgave voor de lagere scholen van Vlaamsch België, bezorgd d. J. van Dijck en A. Swerts, compl. in 4 stukjes, à frs. 0,85
Jan Ligthart, Wolters' leesboeken voor Zuid-Afrika, geïllustreerd door C. Jetses. 4 deeltjes, geïllustreerd . . . . . . à 1/—
Jan Ligthart, Wolters' Taalboek voor Zuid-Afrika, geillustreerd . . . . 1/—
Jan Ligthart en H. Scheepstra, Zonder Fouten. Eenv. taalc. voor de Volkssch. 1e deeltje 4e druk *f* 0,25, 2e—5e deeltje 4e dr. à *f* 0,30; 6e deeltje *f* 0,30; Toelichting 0,40
Jan Ligthart en H. Scheepstra, Van Planten en Dieren. Op de Boerderij, I, A. *Zomerhalfjaar*, B. *Winterhalfj.*, geïll. 8e druk à 0,35
Van Planten en Dieren. Bij den boschwachter, II, A. *Zomerhalfjaar*, B. *Winterhalfjaar*, geïllustreerd . 7e druk à 0,35
Jan Ligthart, H. Scheepstra en W. Walstra. Het volle Leven. Platen voor het Zaakonderwijs. Compl. in 4 seriën. Winterhalfjaar, 2 series: *Timmeren — Metselen.* Zomerhalfj., 2 series: *Grasland — Bouwland.* Per serie *f* 5,00, geplakt op zwaar carton met ronde hoeken 7,50
Handl. bij iedere serie, geïllustr. 3e dr. à 0,90
A. Lijsen, Michiel Adriaansz. de Ruijter. Woorden v. W. H. Hasselbach. 4e druk. Part. met begel. *f* 1,75, zonder begel. . 0,50
Tekstboekjes à *f* 0,10, 100 Ex. en meer à 0,05
A. Lijsen, Vrede op aarde, driest. cantate. Woorden v. W. H. Hasselbach. 3e druk.
Part. met begel. *f* 1,25, zonder begeleiding 0,50
Tekstboekjes à *f* 0,10, 100 Ex. en meer à 0,05
A. Lijsen, Leidens Strijd en Zegepraal. Kindercant. Woord. v. W. H. Hasselbach. 3e dr. Part. met begel. *f* 1,25, zond. begel. 0,50
Tekstboekjes à *f* 0,10, 100 Ex. en meer à 0,05
A. Lijsen, Nova-Zembla. (1596—1597.) Kindercant. Woorden v. W. H. Hasselbach. Part. met begel. *f* 1,75, zonder begel. . 0,50
Tekstboekjes à 0,10, 100 Ex. en meer à 0,05
A. Luinge en L. J. van Slogteren, Projectieteekenen voor de Lag. school.
Serie **A**, No. 1—6 . . . . 8e druk à 0,10
Schetsboekje . . . . 4e druk 0,075
Serie **B**, No. 1—6 (voor lager en uitgebr. lager onderwijs) . . . . . 5e druk à 0,10
Schetsboekje 0,075
Serie **C**, Persp. teek., 1—4. 2e druk à 0,15
Handleiding bij de Teekencah. Serie **A**—**C** 0,75
S. Maathuis—Ilcken, Praatjes en plaatjes voor kleine maatjes, teekeningen van B. Midderigh—Bokhorst, gecartonneerd in gelithografeerden omslag 1,25

J. Z. t. Rodengate Marissen, Leerboek der Grondverbetering, I, 3e druk bewerkt door J. Elema, II, 2e druk, gebonden à *f* 0,90
J. Z. t. Rodengate Marissen, Algemeene Plantenteelt, bew. d. J. Elema. geb. 4e dr. 0,90
Hierbij sluit aan:
J. Heidema, Bestrijd. v. Onkruiden, ingen. *f* 0,30, in linnen 0,35
J. Z. t. Rodengate Marissen, Bijz. Plantenteelt. 1e—4e deel: Bouwland, geb. à 0,90
J. Z. t. Rodengate Marissen, Bijzondere Plantenteelt. Vijfde deel: Grasland, bewerkt door J. Elema, gebonden 2e druk 0,90
J. Z. ten Rodengate Marissen, Enkelvoudig landbouwboekhouden, in linnen . . 0,75
Prof. Dr. Adolf Mayer, Resultaten der Landbouw-Scheikunde *f* 1,90, gebonden 2,50
Dr. J. H. Meerburg, Beginselen der Natuurkunde. Een Leerboek voor de Hoogere Burgerschool met vijfjarigen cursus: I. ing. *f* 1,75, geb. *f* 2,10; II, ing. *f* 1,90, geb. *f* 2,25; III, ing. *f* 1,75, geb. *f* 2,10; IV, ingenaaid *f* 2,50, gebonden 2,90
Dr. J. Mehler, Nederlandsch-Latijnsch Woordenboek, gebonden 3,90
☞ *Prijs der 3 Woordenboeken OUDE TALEN (Van Wageningen, Van den Es, Mehler) per stel besteld . . f 15,50.*
E. Meijer, Meetkundige vraagstukken, ten dienste van het middelb., gymn. en meer uitgebreid lag. ond., 3 deeltjes à 0,25
E. Meijer, Algebraïsche vraagstukken, ten dienste van het middelb., gymn. en meer uitgebreid lag. onderw., 3 deeltjes à 0,30
M. Menkes, Een abel spel van Lanseloet van Denemarken, m. inl. en aant. 2e dr. 0,30
Dr. A. J. v. d. Meulen, Platen-Atlas voor de Vaderl. Geschiedenis, met medewerking van M. ten Bouwhuys, gec. 2e druk 1,90
Dr. B. v. d. Meulen en J. Douwes, Het kompas, wegwijzer b. h. onderwijs i. d. natuurk. 2e dr. 1,00
G. J. Michaelis, Beknopt Leerboek der Werktuigkunde . . . . . . 3e druk 1,25
S. van Milligen, Ontwikkelingsgang der muziek van de oudheid tot onzen tijd. Met vele illustr. betreff. de ontwikkeling der instrumenten en van het notenschrift, benev. noten-voorbeelden, geb. in halfleer 15,00
Mr. W. Modderman—Drucker—Tichelaar, Handboek van het Romeinsche Recht, 3 dln., ing. *f* 16,00, geb. . . 5e druk 17,50
W. B. G. Molkenboer, Allereerste teekenoefeningen 1—5 . . . . . 14e druk à 0,125
Dr. J. W. Moll, Handboek der Plantbeschrijving, gebonden . . . 2e druk 1,90
Dr. J. W. Moll, Handboek der Botanische Micrographie, gebonden 4,25
E. Molt, Geschiedkundige verhalen, Leesboek voor de lagere school ten gebruike bij het onderwijs in Vaderl. geschiedenis. geïllustreerd, I, II, in linnen 5e druk à 0,35
Pol de Mont, Inleiding tot de Poëzie, ing. *f* 2,90, geb. 3,50
J. Mooi, Eenige taalverschijnselen te gebruiken naast de bestaande leerboeken, voornamelijk voor de studie voor hulp- en hoofdacte en voor hen, die het Nederlandsch als vreemde taal leeren . . . 1,25
G. J. A. Mulder, Hoofdstukken uit de Algem. Aardrijkskunde ten dienste van candidaten v. d. hoofdakte, kweek- en Normaalscholen, H.B.S. en gymnasia, geïll., geb. 1,90
Dr. P. J. Muller, Handb. der Dogm., ten dienst der Ned. Herv. Kerk, geb. 2e dr. 4,90
M. G. v. Neck, Preparatory Engl. Prose 12e dr. 0,90
M. G. v. Neck, Easy English Prose, 8e dr. 1,00
M. G. v. Neck, Advanced English Prose . . 1,25

M. G. v. Neck, A concise history of English Literature for beginners . . 7e druk *f* 0,75

Neophilologus. Driemaandel. tijdschr. voor de wetenschappel. beoefening van levende vreemde talen en van haar letterkunde. Onder redaktie van: Prof. Dr. J. J. A. A. Frantzen, Prof. Dr. J. J. Salverda de Grave, Prof. J. H. Scholte, Dr. K. Sneyders de Vogel en Prof. Dr. A. E. H. Swaen. Sekretaris der Red. K. R. Gallas, Amsterd., Palestrinastr. 7. Prijs per jaargang *f* 3,50, franko per post 3,80

N. Niehaus, Wandkaart van Nederlandsch Oost-Indië en omgeving in 4 bladen. In losse bladen *f* 10,00, geplakt op linnen aan rollen, ongevernist *f* 17,00, gevernist 17,50

J. F. Niermeyer, De Oost en de West. Een overz. v. de landen en volken der Nederl. Koloniën, ingen. *f* 1,25, geb. . 2e druk 1,50

G. J. Nieuwenhuis, Individueel taalonderwijs. Aanwijzingen voor het samenstellen van een eigen taalmethode 0,90

G. J. Nieuwenhuis, Spelboekjes behoorende bij Individueel taalonderwijs, I, II . à 0,20

Toelichting bij de spelboekjes behoorende bij individueel taalonderwijs 0,30

W. H. Nijsten, De vrije en gereglementeerde gymnastiek zonder werktuigen, voor de lag. school, geïll., geb. 2e druk 2,50

W. H. Nijsten, De theorie en de praktijk der gymnastiek voor het examen vak J. in vragen, opg. en schema's neergelegd, in linn. 0,90

Dr. W. Nolen, Dr. A. A. Hijmans van den Bergh en Dr. J. Siegenbeek van Heukelom, Levensverzekering-geneeskunde. Een leidraad voor artsen en voor studenten in de geneeskunde, gebonden in half leer 12,50

R. Noordhoff, Nieuwe wandkaart v. Ned. in 6 bladen. In losse bl. *f* 10,00, geplakt op linn. aan rollen, ongev. *f* 18,00, gev. 2e dr. 19,00

R. Noordhoff, Nieuwe wandkaart v. Europa in 9 bladen. In losse bl. *f* 10,00, geplakt op linnen aan rollen, ongev. *f* 18,00, gev. 19,00

R. Noordhoff, Nieuwe Wereldkaart in 8 bladen. In losse bl. *f* 10,00, geplakt op linn. aan rollen. ongevernist *f* 18,00, gevernist 19,00

R. Noordhoff en H. Niehaus, Eenvoudige wandkaart van Nederl. Oost-Indië, in 6 bladen (grootte 185 bij 220 cM. In losse bl. *f* 10,00, geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist *f* 18,00, gevernist 19,00

J. D. v. Noppen, Leerb. d. Aardrk. *f* 1,50, gebonden . . . . 3e druk 1,90

E. C. Noyons, Zes leesboekjes, geïll., 24e dr. à 0,20

E. C. Noyons, Lezen en schrijven. Eenvoudige en natuurlijke methode voor het Eerste lees- en schrijfonderwijs, 5e druk 1,80

Letterdoosje m. d. letters v. h. Eerste leesb. 0,17[5]

E. C. Noyons, Nieuwe schrijfcursus voor loopend schrift voor de eerste leerjaren. Compleet in 6 nummers . . 9e druk à 0,08

E. C. Noyons, Eenv. oef. tot het aanleeren van het Rondschrift. In één nummer, 2e dr. 0,20

A. Nuiver en O. J. Reinders, Nieuw 100-tal 1e Reeks, m. medew. v. J. R. Dijkstra 7e dr. 0,35

Uitgave in de vereenv. spelling, in lin. 8e dr. 0,60

Oudheid en Middeleeuwen . . 7e druk 0,30

Nieuwe Geschiedenis, met medewerking van J. R. Dijkstra en J. H. v. d. Veen 8e dr. 0,35

Vaderlandsche Geschiedenis . 11e druk 0,35

Tijdr. overz. bij de Vaderl. Gesch., met medewerking van J. R. Dijkstra 13e dr. 0,10

Tijdr. overz. v. d. Vaderl. Gesch. met aanteek., met medew. van J. R. Dijkstra en J. H. van der Veen . . . 15e druk 0,35

Tijdrekenkundig overzicht van de Algem. Gesch., m. aanteekeningen, m. medew. v. J. R. Dijkstra en J. H. v. d. Veen 5e dr. 0,35

Ons Vaderland, m. medew. v. J. R. Dijkstra en J. H. van der Veen, geïll., 7e druk *f* 0,90

Of Olden Times and New, onder redactie van L. van der Wal:

Charles Dickens, The Chimes door K. ten Bruggencate, geïll., gecart. 3e dr. 0,75

Charles Dickens, The Cricket on the Hearth door K. ten Bruggencate, gecart. 4e dr. 0,75

Charles Dickens, A Christmas Carol door K. ten Bruggencate, geïll., gecart. 12e dr. 0,75

Charles Dickens, Oliver Twist, door H. Weersma, geïll., gecartonneerd . . 0,90

Conan Doyle, Uncle Bernac, door J. Coster, geïllustreerd, gecartonneerd 0,90

O. Goldsmith, She Stoops to conquer, door L. van der Wal, geïll., gecart. 0,75

Mrs. Oliphant, The Fugitives, door R. R. de Jong, gecartonneerd . . . 0,90

Max Pemberton, A Woman of Kronstadt, d. B. C. G. Numan en G. Th. Goudsmit, gec. 0,90

W. Shakespeare, The Merchant of Venice door K. ten Bruggencate, geïllustr., gecartonneerd , ... 5e druk 0,75

W. Shakespeare, Julius Caesar, door K. ten Bruggencate, geïll., gecart. 5e dr. 0,75

R. B. Sheridan, The School for Scandal, door L. van der Wal, geïll., gecart. 0,75

Robert Louis Stevenson, Kidnapped, door H. Weersma, geïllustr., gecart. 0,90

Jonathan Swift, Gulliver's Travels, door L. v. d. Wal, geïll. met 2 gekl. pl., gec. 0,75

Stephan Olbrich, Sierheesters en Boomen, bew. door H. de Greeff en H. Stienstra 1,50

Het Onderwijs, Weekbl. v. het Onderwijs, tevens het Orgaan d. Vereenig. v. Hoofden v. Schol. i. Nederl. 18e jaar v. h. orgaan d. Vereenig. van hoofden v. scholen in Nederl. Prijs per jaarg. van 49 nrs. fr. per post 2,50

J. Oosterkamp, Punt C (tweede gedeelte) van het programma van het examen in de paedagogiek voor de akte van hoofdonderwijzer(es), gebonden 2,50

J. Oosterkamp, Examenopgaven over onderwijs en opvoeding (voor de hoofdakte) 0,50

P. Oosterlee en H. Wagenvoort, Van vroeger tijden. Leesboek over de Vaderlandsche Geschiedenis voor de chr. scholen, geïll. Compl. in 3 deeltjes, 2e dr. à 0,40

Joh. Oostveen, Handboek bij het Spreekonderwijs en bij de behandeling van spraakgebreken, ing. *f* 2,25, geb. . . . 2,50

Mr. W. A. E. van Os, De gerecht. onvervolgbaarh. der Volksvert.woordigers, geb. . 1,90

Wilhelm Ostwald, Grondslagen d. Chemie. Een inl. tot alle chem. leerb. vert. door Dr. W. P. Jorissen, ingen. *f* 4,50, geb. 4,90

J. Ott Hz., Maatschappelijk Rekenen. Rekenboekjes voor de hoogste twee jaren der lagere school, tevens ten dienste van vervolgklassen en herhalingsond., I, II à 0,30

J. Pelser, Zangmethode v. d. chr. scholen. Compl. in 3 deeltjes . . . . *ter perse*

J. Pelser en G. J. van Zanten, Ons Liedeboek. Tevens slotbundel v. d. Zangmeth. v. d. Chr. scholen van J. Pelser, gecart. *f* 0,90, geb. 1,25

Tekstboekjes *f* 0,15, 100 Ex. à *f* 0,12½, 200 Ex. en meer . . . . . 2e druk à 0,10

L. Penning, Bekn. Gesch. d. Christ. Kerk 0,50

L. Penning, Hoofdpers. uit de Kerkgesch. 0,50

P. Pera, School- en Absentieboekje voor jongens en meisjes . . . . à 0,06

A. J. van Pesch Jr., Beginselen der Dierkunde ten gebr. van H. B. S. met 3 j. c., kw. en norm. sch., geïll., m. reg., in linn. 4e dr. 1,25

A. J. van Pesch Jr., Leerb. der Dierkunde.
I. Met 177 fig. en register, in linn. 4e dr. 1,25
II. Met 129 fig. en register, in linnen . . 1,25

M. A. P. C. Poelhekke, Taalbloei. Letterk. leesboek v. H. B. S., Gymn., Kweek- en Normaalscholen, I, II, per deel, geb. 2e dr. f 1,90
M. A. P. C. Poelhekke, Woordkunst. Leerboek tot het bijbrengen van inzicht in letterk. verschijnselen, geïll., geb. 5e dr., 1,90
M. A. P. C. Poelhekke en Dr. C. G. N. de Vooys, Platenatlas der Nederlandsche Literatuurgeschiedenis, gec. f 2,50; geb. 3,50
Mr. M. Polak, Handboek voor het Nederl. handelsrecht, I. 1e en 2e stuk à f 2,25, 3e stuk 2,50
Ch. Poortman, Vioolschool, I, ing. f 2,90, gebonden . . . . 4e druk 3,75
Vioolschool, II, ingen. f 3,50, gebonden 4,50
Ch. Poortman, Vijftien Etudes, 2e druk 1,00
Ch. Poortman, Vreemd en Eigen. Voor een of twee violen 1,50
G. van Poppel, De hoofdzaken der Duitsche spraakleer. Een repetitieboekje voor de hoogste kl. Gymn., H. B. S. en middelbare handelsscholen . . . . 2e druk 0,45
G. van Poppel, Grundrisz der deutschen Literaturgeschichte für den Schulgebrauch, ingen. f 1,00, gebonden 2e druk 1,25
M. Pott, Aardrijksk. Woordenb., geb. 2e dr. 3,90
D. W. Reinders, Uit het hoofd. Een cursus voor kweekel. en onderw. ter oef. in het oplossen van vraagst. uit het hoofd 2e dr. 0,75
D. W. Reinders, Repetitor of 44 repetitielessen in 't rekenen . . . . 3e druk 0,40
D. W. Reinders, Repetitor II of 25 repetitie-lessen in 't vak rekenen voor kandidaat-hoofdonderwijzers 0,35
G. Reinders. Algem. veeteelt, bewerkt door H. M. Kroon, gebonden . 2e druk 0,90
G. Reinders, Rundveeteelt, bewerkt door H. M. Kroon. gebonden . . . 2e druk 0,90
G. Reinders, Schapen en Varkenst., geb. 0,90
O. J. Reinders, Hoofdperson. uit de Vad. Geschiedenis, 2 stukjes. . . . . . à 0,45
W. Reindersma, Nieuw Leerboek der Vlakke Meetk., I, ing. f 0,90, in linn. 1,10
Nieuw Leerboek der Vlakke Meetkunde, II, ingenaaid f 1,65, geb. in linnen 1,90
Nieuw Leerboek der Vlakke Meetk., III, ingenaaid f 1,90, gebonden in linnen . 2,15
Dra. W. C. Rengers Hora Siccama en Herman Poort, De bloeiende bongerd. Bloemlezing. Een inl. tot de liter. kunst, ten dienste van gymn., H.B.sch., middelb. meisjessch., kw.sch. en normaallessen, met portretten. I en II, gebonden. . à 2,25
REVISED EDITIONS.
I. Baronness Orczy, The Scarlet Pimpernel, edited by J. C. G. Grasé and A. E. H. Swaen, illustrated, geb. 4e dr. 1,50
II. Majorie Bowen, I will maintain, ed. by J.C.G.Grasé, and A. E.H.Swaen, ill., geb. 1,90
III. H. G. Wells, The Wheels of Chance, ed. by J. C. G. Grasé and A.E.H. Swaen, geb. 1,50
Dr. C. H. van Rhijn, Templa Groning., geb. 1,90
E. Rijpma, Bekn. Ned. Spraakk. 4e druk 0,90
E. Rijpma, Vrag. en oef. bij Ned. Spr. 4e dr. 0,85
E. Rijpma, Kleine Nederl. Spraakkunst met oefeningen ten dienste van Gymn., Middelb. sch. en sch. v. voortgez. l. onderw. . . 0,90
E. Rijpma, De Nederlandsche Taal . . 1,00
E. Rijpma, Kort overz. der Nederl. letteren, voor leerlingen der gymn., H. B. sch. en studeer. voor de hoofdacte, gebonden . 0,90
E. Rijpma, Gids bij de studie d. Ned. Letterk. 2 dln. à f 1,00, geb. in één deel, 3e dr. 2,25
E. Rijpma en F. G. Schuringa, Nederlandsche spraakkunst, t. dienste v. kweeksch., normaall. en studeerend. v. d. hoofdakte *ter perse*
F. v. Rijsens, Vad. Gesch. v. d. lag. school, bew. door Dr. A. J. v. d. Meulen, geïll. 15e dr. 0,35
F. v. Rijsens, Leesboek over de Gesch. des Vaderlands, bewerkt door Dr. A. J. v. d. Meulen, geïllustreerd . 7e druk f 0,35
F. v. Rijsens, Bekn. Gesch. des Vaderlands bewerkt door Dr. A. J. v. d. Meulen 13e dr. 0,75
F. v. Rijsens, Onze Oranjevorsten, ingen. f 1,40, geb. 1,75
F. v. Rijsens, Gesch. der Nederlanden. geïllustreerd, ingen. f 1,60, geb. 2e druk 1,90
F. v. Rijsens, Algemeene Gesch. in bekn. vorm. Bew. d. M. ten Bouwhuys. 10e druk 0,35
F. v. Rijsens, Gesch. des Vaderlands voor Gymnasiaal, Middelbaar en Lag. ond.. bewerkt door Dr. A. J. van der Meulen, ing. f 1,75, geb. . . 13e, herziene druk 2,00
F. v. Rijsens, Geschiedenis van ons Vaderland, bewerkt door Dr. A. J. van der Meulen, ing. f 3,50, geb. . . . 5e druk 3,90
F. v. Rijsens, Hoofdpers. uit de Alg. Gesch.
I. (Oudheid en Middeleeuwen). Bewerkt door M. ten Bouwhuys, geïll. 6e druk 0,40
II. (Nieuwe Geschiedenis). Bewerkt door M. ten Bouwhuys, geïllustr. 6e druk 0,40
F. v. Rijsens, Overzicht der Algem. Gesch. Bewerkt d. M. ten Bouwhuys. 5e druk 0,90
F. v. Rijsens, Algem. Geschied. Bew. door M. ten Bouwhuys, ing. f 1.90, geb. 11e dr. 2,25
F. v. Rijsens, Leerb. d. Alg. Gesch., omgew. door M. ten Bouwhuys in 4 deelen.
I. Oude Geschiedenis (Oostersche Volken, Grieken en Romeinen) ingenaaid f 1,25, gebonden . . . . 2e druk 1,50
II. Middeleeuwen, ing. f 1,25, geb. 2e dr. 1,50
III. Nieuwe Geschiedenis (tot 1789) ingenaaid f 1,25, gebonden . . 2e druk 1,50
IV. Nieuwste Geschiedenis (van 1789 tot heden) ing. 1,60, gebonden 2e druk 1,90
C.-M. Robert, Kl. Fransche Spraakk. 13e dr. 0,60
C.-M. Robert, Exercices élémentaires de grammaire française . . . 13e druk 0,60
C.-M. Robert, Abrégé de la grammaire française . . . . 23e druk 1,00
C.-M. Robert, Exerc. sur l'Abrégé de la grammaire française . . . . 24e druk 1,00
C.-M. Robert, Recueil de traduct. 11e druk 0,90
C.-M. Robert, Gramm. française, f 2,90, gebonden . . . . 4e druk 3,50
C.-M. Robert, Exercices sur la grammaire française, I. f 1,00. II . . . . 4e druk 0,90
C.-M. Robert, Matériaux préparat. Exerc. de traduct. et de rédaction, directions et conseils . . . . 2e druk 1,50
C.-M. Robert, Tot eigen Oefening, 2e druk 1,00
C.-M. Robert, Etudes et Glanures, prem. et deuxième série . . . . à 0,80
C.-M. Robert, Lect. Grad. I. Edit. A 25e dr. 1,00
C.-M. Robert, Lect. Grad. I. Edit. B 11e dr. 1,00
C.-M. Robert, Guide pour les Exerc. d'éloc. 0,50
C.-M. Robert, Lectures Graduées II. *La France et les Français* . . 12e druk 1,25
Lectures Graduées III. *Paris et les Parisiens* . . . . 7e druk 1,50
C.-M. Robert, La Lyre franç., I, gec. 6e dr. 0,60
C.-M. Robert, La Lyre franç., II, gec. 3e dr. 0,80
C.-M. Robert, Phraséologie française. Rép. systèm. de proverbes etc. geb. 3,90
Joh. Storm—Robert, Fransche spreekoefen. tot gelijktijdige beoefening v. d. spraakk. en de gesproken taal. *Hoogere Cursus* 1,40
J. F. Rode, Nos fautes de franç. 9e druk 0,60
J. F. Rode, Pour s'entraîner au langage technique français 1,75
J. B. Rodenburg en A. van Katwijk, Uit en thuis. Leesboek v. Handelscursussen, M.U.L.O.-scholen en vervolgklassen.
I. Om en door West-Europa 0,65
II. De wereld rond 0,65

Dr. IJ. H. Rogge, Demosthenes' Eerste Philipp. Redev. en Olynthische Redev. *f* 0,60
Dr. IJ. H. Rogge, Demosthenes' contra Boeotum, pro Phormione, contra Cononem, contra Calliclem. Met aant. . . . 0,60
P. Roorda, De Klankleer en hare pract. toep. bij de beoef. der nieuwe talen, geb. 3e dr. 1,60
P. van Rossum, Pract. Leerb. d. Eng. taal. ten dienste v. h. uitgebr. L. O., herh.sch. en taalc. Compleet in 3 deeltjes, geïllustreerd, per deeltje . . . . 5e druk 0,50
Dr. J. J. Le Roy, Nat.k. Lessen I 4e dr. ingenaaid *f* 1,60, gebonden 1,90
Dr. J. J. Le Roy, Nat.k. Lessen II 4e dr. ingenaaid *f* 1,75, gebonden 2,10
Dr. J. J. Le Roy, Nat.k. Lessen III 4e dr. ingenaaid *f* 2,25, gebonden 2,60
Dr. M. Salverda — Le Roy, Handl. b. h. ond. i. d. beginsel. d. Plant- en Dierk. 10e dr. 3,75
H. Scheepstra, Onderw. en Opvoed., geb. 8e dr. 2,50
H. Scheepstra en W. Walstra, Bekn. Gesch. v. de opv. en h. onderw., vooral in Nederl. (Punt **D** van het progr. v. de hoofdakte), ing. *f* 2,90, geb. . . . . 5e druk 3,50
H. Scheepstra en W. Walstra, Natuurkennis voor de volksschool, geïllustreerd.
I. Planten en Dieren . . 10e druk 0,40
II **A.** Planten en Dieren . . 8e druk 0,40
III **A.** Planten en Dieren . . 6e druk 0,40
II **B.** Natuurkunde . . . . 6e druk 0,35
III **B.** Natuurkunde . . . . 4e druk 0,35
H. Scheepstra en W. Walstra, Handleiding bij de natuurk. v. d. Volksschool. 2e druk 1,25
H. Scheepstra, en W. Walstra, Twintig pl. v. aanschouwingsonderw., **1e serie** *f* 8,00; gepl. op zw. cart. met ronde hoeken, 4e dr. 14,50
Prijs per plaat los *f* 0,60, geplakt op zw. carton met ronde hoeken 0,95
H. Scheepstra en W. Walstra, Handl. 7e dr. 1,00
H. Scheepstra en W. Walstra, Ambachten en bedrijven, vijftien pl. voor aanschouwingsonderwijs, **2e serie** *f* 10,00; geplakt op zwaar carton . . . . 2e druk 16,00
Prijs per plaat los *f* 0,75, geplakt op zw. carton met ronde hoeken 1,10
H. Scheepstra en W. Walstra, Handl. 3e dr. 1,50
S. Schellink, Iets over methodiek van het zangonderwijs aan het kind, voor onderwijzers en tot zelfstudie 0,30
S. Schellink, Zóó leer ik van 't blad zingen. Twintig kinderliedjes om met behulp van noten of op het gehoor te leeren . . . 0,30
H. Schierbeek, Wandkaart van Europa, in 6 bladen. In losse bl. *f* 7,50; opgepl. ongevern. *f* 16,50, gevernist . 3e druk 17,50
H. Scholte, Hoeveel en Waarom? 1e—5e deeltje, **A** en **B** . . . . 19e druk à 0,15
H. Scholte, Antwoorden bij Hoeveel en Waarom, III—V, **A** en **B** 0,20
H. Scholte, Hoeveel en Waarom? 6e d. 14e dr. 0,25
H. Scholte, Hoeveel en Waarom? 7e d. 9e dr. 0,25
H. Scholte, Handleiding bij „Hoeveel en Waarom", geb. . . . . . . 4e druk 2.25
H. Scholte, Hoeveel en Waarom? Supplement voor hen, die zich voorbereiden v. d. toelating op H. B. S. of Gymn 5e dr. 0,25
H. Scholte, Hoeveel en Waarom? Repetitieboekje voor de hoogste klasse der lagere school, met 12 teeken. en figuren 0,25
H. Scholte, Practisch Rekenboek 2e druk 0,25
H. Scholte, Eenvoudig en Practisch, 250 rekenopg. v. d. hoogste klassen der lagere scholen en voor het herh. onderwijs 2e dr. 0,25
H. Scholte, Meetkundig rekenschrift voor de hoogste klassen der lagere school en voor herhalingsscholen, met 40 figuren en met wit papier doorschoten 0,35

H. Scholte's Rekenbord met toebehooren *f* 10,00
H. Scholte, Kleine Rekenplaten, op carton in blikken doosje *f* 0,30, bij 10 st. en meer à 0,25
H. Scholte, Klassikale Rekenplaten, op carton in blikken doos 1,25
J. H. Scholte, Problème der Grimmelshausenforschung, gebonden 2,90
Dr. C. D. Schönfeld, Beknopt leerboek der Planimetrie . . . . 6e druk 1,00
Dr. C. D. Schönfeld, Beknopt leerboek der Stereometrie . . . . 3e druk 1,00
Dr. C. D. Schönfeld, Vraagstukken over Planimetrie en Stereometrie . 4e druk 0,60
School en Leven, Weekblad voor opvoeding en onderw. in School en Huisgezin, 17e jaargang, franco per post 3,90
Schröder's Leerboek der Receptuur, bewerkt door P. van der Wielen, geb. 4e druk 4,90
M. J. Schröder en Dr. H. G. de Zaaijer, Handl. bij het onderw. in de Receptuur,
I. Scheikunde, bewerkt door Prof. Dr. P. van der Wielen . . . 3e druk 2,90
II. Pharmacognosie, bew. door Dr. L. E. Goester, gebonden . . . . 2e druk 3,90
III. Natuurk., bewerkt door M. J. Schröder 2 deelen, gebonden . . 3e druk à 2,25
IV. Latijn, bew. door H. J. Spitzen 3e dr. 1,75
V. Oefeningen in het vertalen van recepten, bew. door M. J. Schröder, geb. 2,75
VI. Repetitorium voor receptuur, scheik. en natuurk. bew. door C. G. Baert, geb. 2,50
VII. A. C. Huijsse, Beknopt Leerb. d. Nat. Historie, geïll., gebonden 2,25
B. H. Schroven, Aardrijkskundig-landbouwk., beschrijving van Nederl. geb. 0,90
John Huddleston Slater, A conc. gramm. of the English Language, for the use of dutch Students . . . . 5e druk 0,90
Dr. H. J. Slijper, Pract. Oefeningen in de scheikunde, in linnen 0,40
G. van der Sman, Overz. van ons Staatsbestuur, met verwijz. naar onze gesch. met 2 gekleurde kaartjes . . 2e druk 0,90
G. van der Sman, Besturen en Regeeren 0,50
W. J. Snaauw, Beknopte Werktuigkunde, Leerboek voor leerlingen van Zeevaart-, Ambachts- en Burgeravondsch., die zich bekwamen voor machinist ter koopvaardij 1,25
Dr. H. Snellen Jr., Handleid. bij het oogheelkundig onderzoek, met figuren, geb. 2,75
S. Snijder en H. Groen, Nederland en omgeving in vogelvlucht. Prijs los *f* 2,90, gepl. op zw. carton m. ronde hoeken *f* 3,50, geplakt op linnen aan rollen, gevernist 5,50
K. de Snoo, Bekn. leerb. der Verloskunde, m. 253 afb., ing. *f* 7,90, geb. in half leder 8,75
Dr. J. S. Speyer, Lat. Spraakk., I, II. 3e dr. à 1,90
H. P. Steenhuis, Looft den Heer! 3e druk 0,90
25 Ex. en meer . . . . à 0,60
H. P. Steenhuis, Laus Deo 1,25
25 Ex. en meer . . . . à 0,90
H. P. Steenhuis, De Harmoniumspeler, ingen. *f* 2,00, geb. . . . . . . 6e druk 2,50
H. P. Steenhuis, Aan 't Harmonium, ing. *f* 2,00, geb. 2,50
H. P. Steenhuis en M. Weersma, Chr. zangen Partituur m. begel. v. orgel of piano, I, II à 1,90
Part. zonder beg. à *f* 0,75. 25 Ex. en m. à 0,50
R. L. Stevenson, Treasure Island, annot. and illustr. by C. Timmerman, Auth. edit. 1,25
I. Stibbe, Leerboek d. Staathuishoudkunde ten dienste van het middelb. onderw. *ter perse*
Story Readers (Continuous), edited by P. van Rossum:
Harold Avery, In strange Company, geïll., in linnen . . . . 2e druk 0,30
E. E. Cuthel, The Skipper, geïll., in linn. 3e dr. 0,30

Maria Edgeworth, Lazy Lawrence, in linnen . . . . 2e druk f 0,30
Beatrice Harraden, The clockmaker and his wife, door G. Th. Goudsmit, in linn. 2e dr. 0,30
Ouida, In the apple country, door B. C. G. Numan, in linnen 0,30
Ouida, A leaf in the storm, door G. Th. Goudsmit, in linnen 0,30
John Strange Winter, A Waif, in linn. 4e dr. 0,30
W. Struik, Chapitres détachés 1,25
W. Struik, Mondel. Examens Fransch L. O. 1,25
W. Struik en K. R. Gallas, Beknopte Fransche spraakkunst ten dienste van gymnasiën, hoogere burgerscholen en scholen voor M. U. L. O., in linnen 1.15
W. Struik en K. R. Gallas, Fransche vert.- en spreekoef., I, in linn. f 0,90, II, in linn. 1,00
W. Struik en K. R. Gallas, Vocabulaire behoorende bij de Fransche vertaal- en spreekoefeningen, I, f 0,80; II, in linnen 0,90
W. Struik en K. R. Gallas, Fransch leesboek ten dienste van Gymn., H. B. S. en scholen voor M.U.L.O., met vocabulaire.
1e deeltje, geïllustreerd, gebonden . . 1,65
2e deeltje . . . . *ter perse*
3e deeltje . . . . *ter perse*
W. Struik en W. J. Jongejan, De Fransche taal. Leerc. ten dienste v. h. uitgebr. lag. onderw., **A.** Oefen. v. mondel. en schriftel. behandeling, geïll., I, 8e dr., II en III 4e dr. à 0,45
B. Oefen. ter vertaling in het Fransch, geïllustreerd, I 8e druk, II en III 4e dr. à 0,45
Compleet in 3 deeltjes **A** en 3 deeltjes **B**.
W. Struik en W. J. Jongejan, Handl., beh. bij „de Fransche taal" . . . 2e druk 1,25
W. Struik en W. J. Jongejan, Supplement op „De Fransche Taal". A (spraakkunst) 0,40
B (vertaaloefeningen) 0,40
W. Struik en W. J. Jongejan, Lectures Choisies. Simplifiées et annotées. Compleet in drie deeltjes, geïllustr. 3e dr. à 0,45
W. Struik en W. J. Jongejan, Cahier de Verbes, in linnen rug . . . 3e druk 0,45
Prof. Dr. W. F. R. Suringar, Zakflora. Met 96 gekl., benev. 558 ongekl. afbeeld., vervaardigd door Dr. J. M. Geerts, 11e druk bewerkt door Dr. H. J. Calkoen, gebond. 2,75
De Nieuwe Taalgids, onder redaktie van J. Koopmans en Prof. Dr. C. G. N. de Vooys. 10e Jaarg., p. Jaarg. f 3,50, fr. per post 3,80
T. Terwey, Korte Nederl. Spraakkunst Nagezien door M. Mieras . . . 20e druk 0,60
T. Terwey, Oef. bij de Korte Ned. Spraakk. Nagezien door M. Mieras . . 19e druk 0,60
T. Terwey, Beginselen der Ned. Spraakk. Nagezien door M. Mieras . . 12e druk 1,00
T. Terwey, Nederlandsche Spraakkunst Nagezien door M. Mieras, 16e druk, ing. 1,25
A. Teunisse en A. M. v. d. Velden, Nuttige Handwerk. v. Meisjes, ing. f 1,25, geb. 14e dr. 1,60
Dr. A. v. Thijn, Leerb. der Algebra, I, 2e dr. II, met Antwoorden, ing. à f 1,25, geb. à 1,60
Dr. A. v. Thijn, Leerb. der Algebra, III, met antwoorden, ing. f 1,60, gebonden . 1,90
Dr. A. van Thijn, Algebraïsche vraagstukk. 1e deel, in linnen 1,20
2e deel . . . . *ter perse*
Dr. A. v. Thijn, Leerboek der Vlakke Driehoeksmeting, met Antw., met 37 fig., ing. f 1,25, gebonden . . 3e druk 1,60
Dr. A. v. Thijn, Leerb. der Vlakke Meetkunde met opgaven, I, met 141 figuren, ing. f 1,25, gebonden . . . . 3e druk 1,60
Dr. A. v. Thijn, Leerb. d. Vlakke Meetkunde met opgav. II, met 115 fig., ing. f 1,25, geb. 1,60
Dr. A. v. Thijn, Bekn. Leerb. d. Stereometrie, met 121 fig., ing. f 1,25, gebonden . . 1,60

Dr. A. v. Thijn, Leerb. d. Stereometrie, met 152 fig., ing. f 2,25, gebonden . 3e druk f 2,60
Dr. A. van Thijn, Inleiding tot de beschrijvende Meetkunde, geïllustr., in linnen 1,80
Dr. A. van Thijn, Leerboek der Planimetrie 1,60
Dr. A. van Thijn, Verzameling van Planimetrische vraagstukken. (Met supplement bevattende aanwijzingen tot het oplossen van de Planimetrische vraagstukken) . . . prijs, met supplement 1,50
Van alle Tijden, onder red. v. C. G. Kaakebeen en Jan Ligthart:
1. Esmoreit, abel spel u. d. 14e eeuw 5e dr. 0,30
2. Beatrijs, n. h. Haagsche handschrift uitgegeven . . . . 3e druk 0,40
3. Reinaert de Vos 0,90
4. Middelnederl. Lyriese Gedichten door Dr. D. C. Tinbergen 1,00
5—6. Gedichten uit de 17e eeuw door Dr. D. C. Tinbergen . . . . . à 0,60
7. Bloemlezing uit Huygens' gedichten, door C. G. Kaakebeen . . . . . *ter perse*
F. Tijdens, Kraamverpleging, en voeding van het kind in het eerste levensjaar, geïllustr. leidraad ten dienste van moederen bakercursussen. Uitgegeven door en ten bate van de Prov. Gron. Vereeniging „Het Groene Kruis", ingen. f 1,50, geb. 1,90
Voor deelneemsters aan baker- of moedercursussen f 0,70, (franco per post f 0,75). aan te vragen bij den schrijver.
C. Timmerman, Engl. for beginn., ill. 3e dr. 0,40
C. Timmerman, A short English Schoolgrammar 0,60
C. Timmerman, The First Reader 2e dr. 1,25
C. Timmerman, First Exercices in English Grammar . . . . 2e druk 0,75
C. Timmerman, Dutch Texts . 2e druk 0,60
C. Timmerman, The Second Reader. ill. 1,25
C. Timmerman, Think in English. Exerc. in Engl. Composit., ill., first series 5e dr. 0,70
C. Timmerman, Think in English. Exerc. in Engl. Compos., ill., second series 2e dr. 0,75
C. Timmerman, Hoofdzaken der uitspraak van het Engelsch 0,50
C. Timmerman, First set of English Lessons, illustr., met vertaaloef. 2e druk 1,25
C. Timmerman, Second set of English Lessons, illustr., met vertaaloef. 2e druk 1,00
C. Timmerman, Third set of English lessons, 1,00
C. Timmerman, Reader and home lesson book. Part I 0,45
Reader and home lesson book. Part II . 0,80
Reader and home lesson book. Part III 0,75
C. G. Tromp, Frohe Stunden. Deutsches Lesebuch für holl. Lehranstalten, I A, 5e druk f 0,90, I B 0.90
C. G. Tromp, Frohe Stunden, II 2e dr. 1,25
C. G. Tromp, Frohe Stunden, III . . . 1,25
C. G. Tromp, Wort und Satz . 5e druk 0,60
C. G. Tromp, Oef. bij Altena's Duitsche Grammatica . . . . 4e druk 0,50
W. Uittenbogaard, Sammlung der Examenaufgaben Deutsch-Niederl. für das Elementardiplom, a. d. Jahren 1893—1914, 2e dr. 1,00
W. Uittenbogaard, Vertaaloef. op Dr. L. Wirth's synon., homon. Redensarten etc. 1,00
W. Uittenbogaard, Alltägliches. Sammlung Wörter und Redensarten, 2e druk 0,75
W. Uittenbogaard, 'n Cijferuurtje, I, 2e dr., Opgaven v. h. 2e, 3e en 4e leerj., II, 2e dr., Opg. v. h. 4e en 5e leerj., III, Opg. v. h. 5e en 6e leerj., 3e dr., IV, Opg. v. h. voortgezet onderwijs . . . . 2e druk à 0,20
Dr. C. T. van Valkenburg, Algemeene klinische localisatie in het zenuwstelsel, geb. 4,50

Dr. J. S. v. Veen, Beknopt overzicht der Grieksche mythologie, geïllust. 8e druk ƒ 0,60
Prof. Dr. A. van Veldhuizen, Tekst en Uitleg. Practische verklaring van het Nieuwe Testament, met medewerk. van Prof. Dr. J. A. C. van Leeuwen, Dr. H. M. van Nes, Prof. Dr. J. W. Pont, Drs. J. Willemze en Prof. Dr. J. de Zwaan.
Compleet in 9 à 10 deelen, gebonden à 1,90
Bij inteekening, gebonden . . . . . à 1,50
I. Prof. Dr. A. van Veldhuizen, Het Evangelie van Markus.
II. Prof. Dr. J. A. C. van Leeuwen, Het Evangelie van Mattheus.
K. Veldkamp, De techniek van het spreken, ingenaaid ƒ 2,50, gebonden . . . 2,90
K. Veldkamp. Klankschoonheid bij den zang 1,00
K. Veldkamp, Spreekoef. (ter verkr. van gezonde, natuurl., duidel., klankr., buigz. spraak), ing. ƒ 1,40, geb. . . 2e druk 1,75
K. Veldkamp, Vocalisen v. gemengd koor 0,75
K. Veldkamp, Pract. Muziekleer m. bijbeh. oefenboek en met een aanhangsel over Zangonderw., I, 4e druk, II, 2e dr. . à 1,00
K. Veldkamp, Eenv. dicteeroef. m. bijbeh. muziekboekje voor het element. zang- en muziekonderwijs.
I. Do-re-mi-fa-sol (g-a-b-c-d) of (c-d-e-f-g) 2e druk 0,30
II. Do-do (c¹-c²) . . . . . . 2e druk 0,30
K. Veldkamp, Muziekboekje bij de Eenvoudige Dicteeroefeningen.
I. Uitgave A. Do-re-mi-fa-sol (g-a-b-c-d) 2e druk 0,10
I. Uitgave B. Do-re-mi-fa-sol (c-d-e-f-g) 2e druk 0,10
II. Do-do (c¹-c²) . . . . . . 2e druk 0,10
K. Veldkamp, 20 Spreeklessen. Eenvoudige aanwijzingen en oefeningen ter verwerving eener gezonde, duidelijke, natuurlijke spraak 0,90
Mr. Dr. H. S. Veldman, Het Nederlandsche Gemeenterecht aan de Grondw.ontl., geb. 2,50
Dr. H. D. Verdam, De meno van Plato 0,90
J. A. Verdenius en R. P. G. Hameetman, Leerboek der Duitsche taal, I, gec. 4e dr. 0,75
Leerboek der Duitsche taal, II, gec. 2e dr. 0,90
J. A. Verdenius en R. P. G. Hameetman, Duitsch Leesboek, I, gebonden, 3e druk 1,25
Duitsch leesboek, II, voor Middelbare en M. U. L. O. Scholen, gebonden 1,50
Duitsch leesboek, II **B**, voor handelsscholen, gebonden . . . . . 2e druk 1,60
J. Versluys, Leerb. der vl. meetk. 11e dr. 1,25
N. J. Visscher, Tal v. opl. v. d. Rek. vraagst. 0,75
W. J. Visser, Schetsen uit de Natuurk. Leesb. v. d. Chr. sch., geïll., 1e deeltje 0,35
Schetsen uit de Natuurk. Leesboek voor Chr. scholen, II, geïllustreerd 0,40
Dr. A. de Vletter, De opvoedkundige denkbeelden van Betje Wolff en Aagje Deken. Bijdrage tot de kennis van de opvoeding hier te lande in de achttiende eeuw, ing. ƒ 2,90, geb. 3,50
Wilh. Vollgraff, Nikander u. Ovid, I, geb. 2,90
Dr. C. G. N. de Vooys, Historische schets van de Nederl. Letterk., voor schoolgebr. en hoofdakte-studie, ing. ƒ 1,50. geb. 7e dr. 1,75
Dr. C. G. N. de Vooys, Historiese Schets van de Nederlandse letterkunde. (Vereenvoudigde Spelling), geb. 6e verm. druk 1,75
Dr. C. G. N. de Vooys, Verzamelde Letterkundige Studiën, gebonden . . 2,50
Mr. H. Vos, Nederl. Staatswetten, met een chronolog. en een uitvoer. alphab. register. 1e ged. (Algem. gedeelte: Grondwet, Kieswet 1896, Prov. wet, Gem. wet, met Bijlagen. Bijzond. ged.: 1669—1822), met supplem. 2e ged. (Wetgeving betreff. de accijnzen 1898). 3e ged. (Slot d. Belastingwetgeving) ƒ 7,00
Lucie Vos, Entre Nous. Avec la collaborat. de Jan Ligthart et de H. Scheepstra, I, 9e dr., geb. ƒ 0,55; II, 4e dr. geb. ƒ 0,80; III geb. 0,65
M. de Vos, Het Kadaster en de boekh. op de Hypotheken, geb. 5,50
M. de Vos, Leerb. d. Lag. Geodesie, geb. 8,50
Vriend of Vijand ? Een leesb. v. d. lag. sch. uitg. door de Ned. Onderw. Propag.club (voor drankbestr.), geïll., geb. 5e druk 0,25
L. de Vries, Hoofdelijk rekenen. Rekenboek voor de hoogste klasse en de vervolgklasse der lagere school . . 2e dr. 0,20
Dr. Jan de Vries en W. H. L. Janssen van Raaij, Leerb. der Vl. Meetk., 7e druk, herz. en bijgew. d. W. J. Wisselink, geb. 1,50
Dr. D. de Vries Reilingh, Techniek en Kliniek der Bloedsdrukmeting. Een leidraad voor artsen en studenten in de geneeskunde, gebonden 3,50
Dr. J. v. Wageningen, Latijnsch-Nederl. Woordenboek, geb. . . . . 2e druk 7,50

☞ *Prijs der 3 Woordenboeken* OUDE TALEN (*Van Wageningen, Van den Es, Mehler*) *per stel besteld . . . . . . ƒ 15,50.*

R. v. Wageningen Pz., Tijdtafel van de Geschiedenis des Vaderlands. 7e druk 0,10
H. Wagenvoort, In en om ons Huis Voorlooper van „In en om de School", geïllustreerd I, II en III . 6e druk à 0,30
H. Wagenvoort, Op Rozenhof. Leesb. v. d. Chr. school. Compl. in 3 deeltjes, geïll. I, II en III . . . . 4e druk à 0,30
H. Wagenvoort en A. G. Schilp, In en om de School. 6 stukjes, geïll. . 6e druk à 0,35
H. Wagenvoort, In ruimer Kring, Leesb. v. d. hoogere klassen der Chr. scholen, geïll. I, II, III en IV . . . 5e druk à 0,40
H. Wagenvoort en J. Hobma, Sprokkelingen, in linnen . . . . . . 3e druk 0,60
H. Wagenvoort, De Nieuwe Taalcursus, Method. gerangschikte oefeningen voor het onderwijs in de Nederlandsche taal. Compleet in 4 deeltjes, per deeltje, 2e dr. 0,30
L. van der Wal, Pictures from England 1,50
L. van der Wal, London Pictures, illustr. 1,90
W. Wals, Schrijfc. Kleinschr. 1—3, 3e dr. à 0,10
W. Wals, Schrijfc. Grootschr. 1—4, 4e dr. à 0,10
W. Wals, Schrijfc. Rondsch. 1—3, 3e dr. à 0,20
W. Wals, Rondschrift, handleiding bij het gebruik der 3 cahiers 0,30
G. C. Weeren, Zingende Jeugd, woorden van G. W. Lovendaal, I, geïll. 4e druk 0,50
G. C. Weeren, Zing. Jeugd, II, geïll. 3e dr. 0,50
G. C. Weeren, Zing. Jeugd, III, geïll. 3e dr. 0,50
G. C. Weeren, Liederkeur v. de school en het leven. 110 liederen, ing. ƒ 0,50, in linnen ƒ 0,65; gebonden . 5e druk 0,75
M. Weersma, Uitspanning door inspanning. Proefondervindel. natuurk. voor de jeugd. 1e en 2e stukje . . . . . 6e druk à 0,40
J. P. J. Wierts, Jong Nederl. 20 kinderl. met pianobegel. (Ged. v. Lovendaal e. a.) 0,90
J. P. J. Wierts, Jong Nederl. 20 kinderl. Zangboekje. (Ged. van Lovendaal e. a.) 0,25
W. van der Wijk, Poésies Lyriques, gec. 0,65
H. J. van Wijlen, Jaartallenboekje voor de gewone lagere school . . 2e druk 0,10
Dr. G. Wildeboer, Het ontstaan van den Kanon des Ouden Verbonds, geb. 4e dr. 2,25

Dr. G. Wildeboer, Letterkunde d. Ouden Verbonds, geb. . . . . . . 3e druk *f* 5,90
Dr. G. Wildeboer, Het Oude Testament van historisch standpunt toegelicht, geb. 3,50
Dr. L. Wirth, Synonyme, Homonyme Redensarten etc. der deutsch-niederländ. Sprache ing. *f* 2,75, geb. 3,25
J. C. Wirtz Czn., Bijzondere Methodiek. Leerplan voor de school met den Bijbel, ingenaaid *f* 3,50, gebonden 3,90
J. C. Wirtz Czn., Paedagogiek voor Chr. Kweeksch. en Normaalless., geb. 2e dr. 2,25
J. C. Wirtz Czn., De Paedagog. op het Ex. 0,75
W. J. Wisselink, Leerboek der Mechanica, hoofdz. v. d. H. B. S. met 5-j. c., geb. 2e dr. 2,90
W. J. Wisselink, Vraagstukken over Mechanica beh. bij het Leerb. der Mech., geb. 2,25
H. Witte, Plantkunde voor school en huis, I—III . . . . 8e druk à 0,30
W. Woldendorp, Paraphrase en opstel. Een ruime keuze opgav. v. Burgersch., Gymn., Kweek- en Normaalsch., 2 deeltjes, 2e dr. à 0,65
Wolters' New Reader, Part I, II, ing. à 0,60
Dr. J. Woltjer, Wat is het doel van het chr. nat. schoolonderwijs? geb. 2e druk 1,25
Dr. J. Woltjer, Latijnsche Gramm. *f* 3,90, gebonden . . . . 5e druk 4,50
Dr. J. Woltjer, Bekn. Lat. Gramm. 2e dr. 1,50
Dr. J. Woltjer, Lat. oef., I. II 4e druk à 1,60
Dr. J. Woltjer, Latijnsche oefen., III. 2e dr. 1,25
Dr. J. Woltjer, Grieksche Gramm. *f* 3,90, gebonden . . . . 2e druk 4,50
Dr. J. Woltjer, De onregelmat. Grieksche werkwoorden . . . . 2e druk 1,00
Dr. J. Woltjer, Serta Romana 4e druk, ingenaaid *f* 1,90, gebonden 2,50
J. Worp, Een lentedag. Partituur met pianobegeleiding . . . . . 4e druk 1,25
Partituur zonder pianobegel. 10e druk 0,50
Tekstboekjes à *f* 0,10, 100 Ex. en meer, 2e dr. à 0,05
J. Worp, Vacantie. Partituur met begel. 1,25
Partituur zonder pianobegel. 2e druk 0,50
Tekstboekjes à *f* 0,10, 100 Ex. en meer à 0,05
J. Worp, Kleine Muziekleer, herzien door S. van Milligen . . . . . 15e druk 1,00
J. Worp, Algemeene Muziekleer, herzien door S. van Milligen *f* 3,90, geb. 7e druk 4,50
J. Worp, 25 liederen voor Mannenkoor 5e verm. uitg. door H. P. Steenhuis . 0,75
J. Worp, Volksliedjes, met pianobegel., 2e verm. uitg., door H. P. Steenhuis . 0,50
J. Worp, Practische orgelschool, 2e dr., 2 dln, ing. à *f* 2,90, geb. . . . . . à 3,90
J. Worp, De Melod. d. Psalmen, Lof- en Bedez., herz. d. H. P. Steenhuis, geb. 10 dr. 3,00
J. Worp, De Melod. d. Evang. Gez., herz. door H. P. Steenhuis, geb. . 8e druk 3,00
J. Worp, De Melodiën v. d. Vervolgbundel, herzien door H. P. Steenhuis, geb. 5e dr. 3,00
J. Worp, 150 voorspelen. geb. . 4e druk 2,90
J. Worp, 25 naspelen voor orgel 2e druk 1,90
J. Worp, Zingende Kinderwereld. Kinderliedjes voor een of twee stemmen met pianobegeleiding, 1e—5e twaalftal, 16e druk à *f* 0,65, geb. in linnen stempelb. 3,90
J. Worp, De zingende Kinderwereld, met piano-begeleiding. Met 12 gekleurde platen, n. aquarellen van C. Jetses, gec. 1,90
J. Worp's Zangboekjes voor de lagere scholen en voor zangscholen.

Herzien	1e Zangb. 22e verb. dr.	0,30
door	2e Zangb. 13e verb. dr.	0,30
	3e Zangb. 9e verb. dr.	0,30
S. Schellink.	4e Zangb. 5e verb. dr.	0,30

Handleiding bij J. Worp's Zangboekjes door S. Schellink . . . . *f* 0,25
J. Worp, Schoolliedjes voor 2 stemmen . 0,25
J. Worp, Een boekje met liedjes voor 2 stemmen . . . . 12e druk 0,30
J. Worp, Twintig driestem. lied. 7e druk 0,30
J. Worp, Veertig tweest. liedjes 5e druk 0,40
J. Worp, Zangsch., 2- en 3st. Canons 0,30
Dr. J. A. Worp, Geschied. v. h. Drama en het Tooneel in Nederland, deel I, II, geb. à 4,90
Dr. M. Woudstra, De Hollandsche Vreemdelingen-gemeente te Londen, gedurende de eerste jaren van haar bestaan . . . 1,90
Dr. A. v. IJsendijk, Ovid. Elegiacus. 3e dr. 1,25
Dr. A. van IJsendijk, T. Maccius Plautus' Rudens. Verkort en met aanteek. voorz. 0,60
F. L. Zahn, Bijbelsche Geschiedenis, ing. *f* 1,00, geb. . . . . 77e duizend 1,25
25 Ex. à *f* 0,80; 50 Ex. à *f* 0,60; 100 Ex. ing. 0,50
F. L. Zahn, Geschiedenis der Christelijke Kerk, bewerkt door J. D. J. Idenburg, met portr. en reg. ing. *f* 0,90, geb. 17e dr. 1,25
Dr. K. H. M. van der Zande, Beknopt Leerb. der Zuivelber., in linnen 4e druk 0,90
G. J. van Zanten en J. Pelser, Ons Liedeboek. Tevens slotbundel van de zangmethode voor de Christelijke school van J. Pelser, gecartonneerd *f* 0,90, gebonden . . . 1,25
G. J. van Zanten en J. Pelser, Ons Liedeboek, Tekstboekje . . . . . 2e druk 0,15
100 ex. à 12½ cts., 200 ex. en meer à 10 cts.
C. F. A. Zernike, Paedagogisch Woordenboek, geb. in half leder 7,75
J. G. Zijlstra, Taalk. Allerlei. *Steloefen.*
A. Steloefeningen, I, 4e dr. *f* 0,25, II, 2e dr. 0,25
B. Taaloefeningen, I, 4e dr. *f* 0,25, II, 2e dr. 0,25
J. G. Zijlstra, De eerste Lessen 1,00
IJ. Zijlstra, Van de School het Leven in! Leesboek voor voortgezet lag. onderwijs, herhalings- en opleidingsscholen, 4 deeltjes, geïllustreerd, in linnen, 5e druk à 0,40
H. Zondervan, Nederland buiten Europa. Aardrijksk. schets der bezit. en koloniën, geïllustreerd . . . . 4e druk 1,25
H. Zondervan, Nederland in Europa. Aardrijksk. schets v. Nederland, geïll. . 1,40
H. Zondervan, Het Wereldverkeer in Woord en Beeld. 6 schoolplaten voor het Aardrijksk. onderwijs (gr. 80 bij 110 cM.). Geplakt op zwaar cart. met ronde hoeken, met geïll. Handl. 29,70
H. Zondervan, Handleiding bij Het Wereldverkeer in Woord en Beeld, geïll. 1,25
H. Zondervan. Insulinde in woord en beeld. Schoolplaten voor het aardrijksk. onderw.. naar oorspronk. aquarellen van W. C. C. Bleckmann, P. van Heerdt-Quarles en W. J. Ising. (Grootte 75 bij 105 cM.).
Prijs per plaat met geïll. toelichting . 1,50
Gepl. op zwaar carton met ronde hoeken 1,90
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk . 0,25

1. De Chineesche Kamp te Batavia (Java).
2. Tweelingvulkaan Gedeh-Pangerango (Java).
3. Het lage Noorderstrand (Java).
4. De steile Zuidkust (Java).
5. Rijstbouw (Java).
6. De Anai-kloof (Sumatra).
7. De Sabanghaven op Poeloe Weh (Sum.).
8. Passer te Pajakoemboeh (Sumatra).
9. Tabaksbouw in Deli (Sumatra).
10. Kampong i. h. Barito-stroomgeb. (Borneo).
11. Groot Dajaksch huis (Borneo).
12. In de Minahasa (Celebes).

/32